त्रिजगत्तारकतीर्थंकरवचनपीयूषपीनश्रीमत्तपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीधर्मसागरोपाध्यायप्रणीता

तपोगच्छीयपरमशुद्धसामाचारीसुरसौधानुपमाव्याबाधस्तम्भाभा

श्रीप्रवचनपरीक्षा (श्रीहीरसूरीयाभिधा)

कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः (ग्रन्थकृत्कृताऽभिधा) (पूर्वभागः)

मुद्रयित्री-मालवदेशान्तर्गतरत्नपुरीयश्रीऋषभदेवजीकेशरीमलजीत्यभिधाना श्वेताम्बरसंस्था

मुद्रकः-मोहनलाल मगनलाल बदामी. "जैनानंद" प्रिन्टींग प्रेस, दरिआ महेल, सुरत.

श्रीवीरसंवत् २४६३ विक्रमसंवत् १९९३ क्राइष्टसन् १९३७ प्रतयः ५०० पण्यं ६-०-०

Printed by—Mohanlal Maganlal Badami at the Jainanand P Press, Surat,

Published by —Shree Rushabhdevaji Kesharimalji Jain Pedhi Ratlam

पूर्वार्धे साक्ष्यादिग्रन्थनामानि

साक्षिविशेषनामानि

माक्षिपृष्ठांकाः

विषयाऽनुक्रम ।

तीर्थस्वरूपविश्रामः १

८७-१४ उपधानसिद्धिः महानिशीथे तत्प्रामाण्यं महाप्रभावता अनुपधानेऽनन्तसंसारिता आशायाऽध्ययनं अभ्यामाय आगमव्यवहारेऽनियमः ऋषभदत्तजिनदत्तौ महाश्रुतस्कन्धता स्वकृते न योगाः, आलोचनावद्भावशुद्धिः, योग्याः, कुमते स्मरणेऽपि पापं, निर्युक्तिसूत्रभेदः २३०

इति पौर्णिमीयकमतनिराकरणविश्रामः ३

८०-८२ कूर्चपुरीयो जिनेश्वरः द्रव्यदानं जिनवल्लभः गणधरमार्धशतकोक्तं वृत्तं चित्रकूटचण्डिकामठेऽवकाशः षष्ठकल्याणकोपदेशः व्याघ्रोपमः संघः निरपत्यता विधिसंघः जिनदत्तात् खरतरः द्रव्यमुनिः सोमचन्द्रो जिनदत्तनामाधिष्ठितः जिनदत्तदेवभद्रजिनवल्लभसमुदायविचारः लम्बकर्णाद्युक्तिः जिनशेखरचर्चा रुद्रपल्लीयवर्णनं तीर्थानुकृतिः वर्षद्वये जिनदत्तः जारगर्भसीमन्तं दिग्बंधः शाखादिच्छेदः जिनवल्लभजिनदत्तचेष्टाफलं चामुण्डकौष्ट्रिकखरतरनामानि (१२०४) गूर्जरभूपावली प्रभावकचरित्रान्तर्गतं वृत्तं तत्पिण्डार्थः दर्शनसप्ततिकावृत्तिगतं शतपद्यामौष्ट्रिकः खरतरपट्टावली जेसलमेरुशिलालेखाऽऽचारांगदीपिकाविचारः महावीरचरित्रार्थदीपिकापाठपरावृत्तिः वर्धमानसूरिकृतश्रीऋषभचरित्रप्रशस्तिः पद्मप्रभीयमुनिसुव्रतचरित्रमर्बुदाचललेखः जिनसुन्दरीयदीपालिकाकल्पः अष्टसप्ततिकाः (११६४) प्रश्नैकषष्टिशतकं प्रकरणाद्युपसंपत् पट्टावलीभेदाः बीजामतीयो धर्मदासः पाशचन्द्रोक्तिः खरतरपट्टावली मृषा तपागणपट्टावली रामदेवगुरुजिनवल्लभः कल्याणकस्तवनं दर्शनसप्ततिकापट्टावली जिनपतिमर्यादाकारकः जहज्जास्तवनं प्रायोऽनुवादः आचारांगदीपिकापट्टावली उपदेशसप्ततिकावचः तपोटनिंदा गणधरमार्धशतकोक्ता निंदा मलतन्दुलजलादिसिद्धिः सिद्धान्तस्तववचः असत्यमतयः ज्योतिष्ककरण्डे प्रक्षेपः अर्थदीपिकाप्रक्षेपः २२२

इति स्वरतरविश्रामः ४

इत्याञ्चलिकविश्रामः ५

नमः श्रीवीतरागाय

महोपाध्यायश्रीमद्धर्मसागरगणिकृता स्वोपज्ञा

श्रीप्रवचनपरीक्षा।

(कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः)

प्रणम्य श्रीमहावीरं, विश्वविश्वार्थदीपकम्। कुपक्षकौशिकादित्यं, स्वोपज्ञं विवृणोम्यहम् ॥ १ ॥

इह हि तावत् प्रारिप्सितप्रकरणस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थमादौ मङ्गलं वक्तव्यं, तेन देवत्वेन सम्प्रतितीर्थस्याधिपतिं श्रीमहावीरं नमस्कर्तुं गाथामाह—

पणमिअ णाणनिहाणं वीरजिणं असुररायकयसरणं। सुरवरसीसविभूसणचरणरयं चारुवयणवयं ॥१॥

'वीरजिणं'ति विशेषेण ईरयति–प्रेरयति कर्मशत्रूनिति वीरः रागादिजेतृत्वाज्जिनः वीरश्चासौ जिनश्चेति (वीरजिनः) कर्मधारयः,

वर्धमानतीर्थाधिपतिः सन्मतिनामा श्रीमहावीरोऽपश्चिमो जिनेन्द्रस्तमित्यर्थः, किं कृत्वा?–'प्रणम्य' मनोवाक्कायप्रह्वीभावेन त्रिधा नमस्कृत्येत्यर्थः, किंलक्षण वीरजिन !–'ज्ञाननिधान' ज्ञान–समस्तवस्तुविषयकसाक्षात्पदार्थावभासरूपं तस्य निधानमिव यः, यथा रत्नानां निधानमाश्रयस्तथा भगवानपि केवलज्ञानात्मकत्वेनातीतानागतवर्तमानकालवर्तिसमस्तवस्तुप्रकाशरूपस्याश्रय इति ज्ञानातिशयः१, पुनः किंभूतं?–'असुरराजकृतशरणं' असुरराजः–चमरेन्द्रस्तेन कृतं शरणं यस्य स तथा तम्। शरणकरणे त्वेवम्—एकदा सद्यस्कोत्पन्नश्चमरेन्द्र स्वशीर्षोपरिसिंहासनस्थं शक्रं निरीक्ष्योत्पन्नेर्ष्यः शक्राशातनधिया कदाचित् शक्रपराजितः श्रीवीरजिनशरणात् मे मोक्षो भवत्विति श्रीवीरजिनं शरणीकृत्य सौधर्मं गतः, शक्रपराजितो भीतः सन् रक्ष रक्ष वीरेति ससंभ्रमसम्भ्रमः श्रीवीरचरणयोरन्तराल एव प्रविष्टः, दत्तोपयोगेन शक्रेण श्रीवीरशरणात् विमुक्त इत्यपायापगमातिशयः२, पुनरपि कीदृशं वीरं?–'सुरवरशीर्षविभूषणचरणरजसं' सुरवराणां–शक्रेशानादीनामिन्द्राणां शीर्षाणि–मस्तकानि तेषां विभूषणम्–अलंकरणशीलं चरणयोः–पादयोः रजो–रेणुर्यस्य स तथा तम्, प्रायो मर्त्यानाममर्त्याः पूज्याः, तेषामपि शक्रेशानादयो देवेन्द्राः, तेषामपि भगवान् पूज्य इति पूज्यपूज्यपूज्यत्वात् पूजातिशयः३, पुनरपि कीदृशं?–'चारुवचनवचन'मिति चारुवचनवचनं, चारु–प्रधानः स्याद्वादलाञ्छितत्वेनान्यतीर्थिकेभ्योऽप्यधिको वचनानां–घटपटस्तम्भकुम्भाम्भोरुहादिपदार्थाभिधायकवाक्यपदादीनां व्रजः–समूहो यस्य स तथा तम्, यद्वा चातुर्गतिकानामपि प्राणिनां दुःखोपनिपातोपशमानां शरणभूतत्वेन चारु–प्रधानं वदने–मुखे वचो–वचनं यस्य स तथा तम्, दुःखापगमहेतुत्वेन जिनवरवचनादन्यत् किमपि शरणं नास्ति, यदुक्तं वाचकमुख्यश्रीउमास्वातिवाचकैः—
"जन्मजरामरणभयैरभिद्रुते व्याधिवेदनाग्रस्ते लोके। जिनवरवचनादन्यत्र नास्ति शरणं क्वचिल्लोके ॥ १ ॥" इति वचनातिशयः ४।

इति मूलातिशयचतुष्टयविशिष्टो भगवान् भवत्येव विघ्नोपघातक इति भावमङ्गलभूतं भगवन्तं श्रीवीरजिनं नमस्कृत्येति गाथार्थः ॥ १ ॥ अथ गाथाषट्केन ग्रन्थकर्तुरुपकर्तॄन् भावमंगलभूतान् त्रीन् सूरीन् नमस्कर्तुमाद्यसूरिस्तुतये गाथायुग्ममाह—

जेणं दूसमसमए कुपक्खबहुले अ भारहे वासे। अच्छिन्नंपि अ तित्थं पभाविअं पुण्णचरिआए ॥२॥

चंदुव्व सोमलेसो सयलविहारेण लोअणाणंदो ॥ आणंदविमलसूरी संविग्गो सव्वविक्खाओ ॥३॥

येन भगवता भारते वर्षे अस्मिन् भरतक्षेत्रे 'कुपक्षबहुले' वक्ष्यमाणलक्षणैर्दिगम्बरादिपाशपर्यन्तैः कुमतैर्व्याप्ते 'दुष्पमासमये' पञ्चमारकलक्षणे 'अच्छिन्नमपि' सततप्रवृत्तिमदपि तीर्थं 'चाउव्वण्णो संघो तित्थ'मिति वचनात् श्रमणादिसमुदायलक्षणं 'पुण्णचर्यया' पवित्रक्रियया 'प्रभावितं' प्रौढिमानं प्रापितम्, अयं भावः—यावज्जीवं षष्ठाष्टमतपोविधानेन तीर्थकृदाज्ञाप्रवर्त्तनपुरस्सरं सदुपदेशदानेनानेकेभ्यपुत्रशतप्रव्राजनेन च 'अहो एते जैनप्रवचने महानुभावाः विद्यमानामपि धनादिसम्पदं परित्यज्य दुष्करक्रियाकारिण' इत्यादिरूपेण सकलजनप्रशंसां प्रापितमिति। अत्राच्छिन्नमिति तीर्थविशेषणेन वक्ष्यमाणानां दिगम्बरादिपाशपर्यन्तानां स्वमतिविकल्पितोपदेशेनात्मसात्कृतस्य श्रमणाभासादिसमुदायस्य तीर्थत्वं निराकृतं, नहि कुपाक्षिकसमुदायस्तीर्थं भवितुमर्हति, तस्य स्वस्वमताकर्षकशिवभूत्यादिमूलकत्वेन तीर्थकरादेव सततप्रवृत्तिमत्त्वाभावात्, तच्चैवं—दिगम्बरस्तावत् श्रीवीरनिर्वाणात् नवोत्तरषट्शत (६०९) वर्षातिक्रमे शिवभूत्यपरनाम्नः सहस्रमल्लतः संजातः, यदागमः—"छव्वाससयाइं नवुत्तराइं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स। तो बोडिआण दिट्ठी रहवीरपुरे समुप्पन्ना" १॥ इति, अत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो दिगंबर! त्वदुत्पत्तेः पूर्वं श्रीवीरजिनप्रवर्तितं तीर्थमासीन्न वा?, आसीच्चेत् तर्हि बोटिकानुत्पत्तावनन्यगत्या श्वेताम्बर एव तीर्थं सम्पन्नम्, अथ नासीत्

तर्हि व्युच्छिन्नं तीर्थं शिवभूतिना प्रादुष्कृतमिति श्रोतुमप्यकल्प्यम्, न हि व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थंकरमन्तरेण केनापि प्रादुष्कर्तुं शक्यते, तीर्थंकराधिक्यप्रसक्तेरित्युभयथाऽपि दिगम्बरस्तीर्थबाह्यः सेयम्, यत्तु दिगम्बरात् श्वेताम्बरोत्पत्तिरिति त्वदीयं वचः, तच्च 'सुबहुया य समणा निच्चरा मज्झ पाउरणाइं। होंतु य मे वत्थाइं अरिहो मि कसायकलुसमई ॥१॥" इत्यादिश्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिप्रणीतनिर्युक्त्यागमबाधितत्वेन देवानांप्रिय ! प्रलापकल्पमेवेति दिगम्बरसमुदायो नाच्छिन्नं तीर्थमिति बोध्यम् १॥ एवं पौर्णिमीयकोऽपि श्रीवीरात् १६२९ वर्षे विक्रमात् ११५९ वर्षे श्रीमुनिचन्द्रसूरिगुरुभ्रातृमात्सर्याच्चतुर्दशीपक्षनिर्गतात् चन्द्रप्रभाचार्यात् प्रवृत्तो न तीर्थं, युक्तिस्तु प्रागुक्तैवाभ्यूह्याऽवतारणीया, चतुर्दशीपक्षाभिर्गतत्वं च तदीयैरप्युक्तं, यदुक्तम्—दुर्वादिद्विरदाङ्कुश समयविच्छेदश्रीशिरोमण्डनं, श्रीचन्द्रप्रभसूरिराट् स भगवान् प्राचीकशत् पूर्णिमाम्। तस्माज्जैनवचोऽमृत मुग्धमधुः श्रीधर्मघोषाह्वय, श्रीमद्भद्रेश्वरसूरिवस्त्वथ कलत् शाखा द्वितीया प्रभाम् ॥१॥" इति पौर्णिमीयकक्लृप्तसंस्कृतश्वेताम्बरसमाससूत्रप्रशस्तौ। तथा श्रीअममतीर्थंकरचरित्रप्रशस्तावपि तदीयैरेव चन्द्रप्रभाचार्यादेव पूर्णिमाप्रकटत्वं भणितमिति, यथा—'चन्दगच्छाओ पुण्णिम पुण्णिमओ सद्दपुण्णिमपलमा। होहिंति आगमनामा कुचयरा खरयरो जाओ ॥१॥' तथा शतेन निवार्यमाणोऽपि चन्द्रप्रभाचार्यैः पूर्णिमापाक्षिकं प्रकाशितवानित्यस्मद्वृद्धवचः। किंच—यथा गुरुभ्रातृश्रीमुनिचन्द्रसूरिमात्सर्यात् ११५८ वर्षे चतुर्दशीपक्षाच्चन्द्रप्रभाचार्यात् पूर्णिमापक्षः समुत्पन्न इति प्रसिद्धिः न तथा अमुकहेतुनाऽमुकाचार्यतोऽमुकसंवत्सरे पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशीपक्ष इति प्रसिद्धिः कर्णकोटरपथमवतीर्णा, अत एवाच्छिन्ने तीर्थे विद्यमाने तन्निर्गतः पूर्णिमापक्षस्तीर्थबाह्य एव २॥ तथा खरतरोत्पत्तिरपि विक्रमसंवत् १२०४ वर्षे श्री(जी)जिनवल्लभोत्थापकजिनदत्ताचार्यादेव जाता, तत्रापि स एव वक्तव्यत्व प्रष्टव्यः—'भो' खरतरेत्यादिप्रश्नोत्तरकर्मा

...ते पौर्णमीयकमूलका एवेति निजनिजनाम्ना

युक्तिः प्राग्वदवगन्तव्या, ये त्वाञ्चलिकसार्द्धपौर्णिमीयकागमिकनामानः कुपाक्षिकास्ते पौर्णमीयकमूलका एवेति निजनिजनाम्ना
विश्रामे वक्ष्यामः, तेन पौर्णिमीयके तीर्थबाह्ये सिद्धे ते तु सुतरां तीर्थबाह्या एवेति 'षट् कुपाक्षिका जीर्णा' इति जनप्रसिद्धिः ६॥
अथाधुनिकानां चतुर्णां मध्ये लुम्पाकमतं वि० १५०८ वर्षे लुम्पकलेखकात् प्ररूपणामधिकृत्य प्रवृत्तं, तत्प्ररूपणा च जिन-
प्रतिमानिषेधमूलिका, तन्मते वेषधराः पुनः वि० सं० १५३३ वर्षे सीरोहीप्रत्यासन्नारघट्टकवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयभाणा-
ख्यादेव प्रवृत्ताः,एतदुत्पत्तिविस्तरतस्तु एतन्नाम्नाऽष्टमविश्रामे वक्ष्यते, अयं च प्रवचनबाह्यतयाऽऽबालगोपालाङ्गनानामपि प्रतीतः७॥
एवं कडुकबीजापाशचन्द्राः स्वस्वनाम्ना मताकर्षका अपि बोध्याः,उपलक्षणादन्येऽप्युपधानाद्यपलापिनस्तथाभूता एवावगन्तव्याः१०॥
एते दशाप्यतीर्थकरमूलकाः न तीर्थं, किंतु मरुमरीचिकायां जलाभास इव तीर्थाभासास्तीर्थबाह्या इति ॥

ननु तपागणोऽपि वि० १२८५ वर्षे श्रीजगच्चन्द्रसूरितो जातः,सोप्युक्तयुक्त्या कथं तीर्थमिति चेद् उच्यते—न हि श्रीजगच्चन्द्रसू-
रिर्वटगच्छात् कुतश्चिन्निमित्ताद् विपरीतप्ररूपणया चन्द्रप्रभाचार्यादिवत् पृथग्भूतः,किन्तु प्रमादवशेन क्रियाशिथिलं साधुसमुदायं
परित्यज्य निजगुर्वाज्ञया श्रीआणन्दविमलसूरिवत् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरिपाट्या समागतां दशविधचक्रवालसामाचारीक्रि-
यां कुर्वाणं यावज्जीवमाचामाम्लतपोऽभिग्रहेण कृशाङ्गीभूतं श्रीजगच्चन्द्रसूरिं दृष्ट्वा राज्ञा तपा इत्याख्या वक्तव्येत्युक्तं,ततःप्रभृति
वटगणस्यैव तपा इत्याख्या प्रससार, न ह्येतावता प्रागुक्तयुक्तिरत्रावतरति,अन्यथा श्रीसुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यामेव कौटिकनाम्ना
गणः, ततोऽपि श्रीचन्द्रसूरेश्चन्द्रगच्छसंज्ञा,ततोऽपि चन्द्रगच्छीयेन श्रीउद्योतनसूरिणा श्रीसर्वदेवसूरेर्वटे सूरिपदकरणात् श्रीस-
र्वदेवसूरितो वटगच्छ इतिरूढिरित्येवं कौटिकादिगणा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न स्युः, तस्मान्नामान्तरप्रादुर्भावेऽप्याचारप्ररूपणयोरच्छि-

मताऽभ्युपगन्तव्या, लोकेऽपि साधुश्रेष्ठिमन्त्रिसत्यपत्यादिनामान्तरसंभवेऽपि न कुलाचारादेः किंचिद् बाधकं, प्ररूपणाचारयोश्चा-
च्छिन्नता नात्र मध्ये केनापि पराकर्तुं शक्या, अतस्तपागणसंबन्ध्येव साध्व्यादिसमुदायस्तीर्थं संप्रति भरतक्षेत्रे, नान्य इति बोध्यम् ॥
एतेन वयमागममनुसृत्य प्रवर्त्तामहे, किमस्माकं परम्परया प्रयोजनमित्यादिकाचपिच्चकवादाशापि परास्ता, परम्परानङ्गीकारात्, पर-
म्परामूलकत्वादागमस्य, यदागमः—"तिविहे आगमे पं०, तं०—अत्तागमे अणंतरागमे परंपरागमे" त्ति श्रीअनुयोग०, तत्रात्माग-
मानन्तरागमौ गणधरशिष्यान्तावतो व्युच्छिन्नौ, तृतीयस्तु परम्परागमः, स च परम्परामन्तरेणासंभवीति कथं परम्परानङ्गीकारे
आगमानुसारेण प्रवृत्तिर्गन्धोऽपि?, न हि घटानङ्गीकारे तद्गतरूपादीनामपि स्वीकारः सम्यक् स्यात्, किंच—स्वमतिविकल्पनयाऽ-
प्यागमानुसारेण प्रवर्त्तने तीर्थभ्रमता त्वनिवार्यैव, नन्वागमानुसारेण प्रवर्त्तितस्य स्वसमुदायस्यैव तीर्थत्वाभ्युपगमात् कुतस्तीर्थभ्र-
मतेति चेत् मैवं, आगममूलकमपि तीर्थं स्यादित्येवं क्वाप्यागमेऽनुपलम्भात् महामृषाभाषित्वाद्, अयं भावः—"तित्थं चाउवण्णो, संघो
सो पढमए समोसरणे। उप्पन्नो अ जिणाणं वीरजिणिंदस्स बीअंमि ॥१॥" त्ति प्रवचनवचनप्रामाण्यात्, तीर्थं हि समुत्पन्नकेवलज्ञानात्
तीर्थकरादेव स्यात्, न पुनः कुतश्चिदप्यपरस्माद्धेतोः, तेन वयमागमानुसारेण प्रवर्त्तामहे इति वचनं पिता मे कुमारब्रह्मचारीति
वचनवद्व्यगन्तव्यम्, आगमविरुद्धप्रवृत्तिमतोऽप्यात्मन आगमानुसारेण प्रवृत्तेर्भणनात्, न हि क्वाप्यागमे श्रुतव्यवहारिणा व्यव-
स्थापितोऽपि साध्व्यादिसमुदायस्तीर्थं स्यादित्यादि दृष्टं श्रुतं वा, तेन तीर्थं तीर्थकरमूलकमेव, न पुनरागममूलकमितरपुरुषमूलकं वा
स्यादित्यत्र बहु वक्तव्यं, किंचिच्चात्रैव तित्थं चाउवण्णो इत्यादिदशमगाथात् आरभ्य तीर्थस्वरूपनिरूपणावसरे किंचित्केवलपुस्तकम्
लुम्पाकमतप्ररूपणावसरे च वक्ष्यते इति बोध्यम् ॥ ननु मध्यस्थभावेन पृच्छामः—तीर्थाभ्युपगतमपि किंचिदागमासंगतं दृश्यते तत्र

किं कर्त्तव्यमितिचेद् उच्यते, न हि आगमासंगतमभ्युपगच्छत् तीर्थं स्यात्, न वा तीर्थमागमासंगतमभ्युपगच्छेत्, शीतोष्णस्पर्शयोरि-
वागमासंगततीर्थाभ्युपगमयोरन्योऽन्यं विरोधस्यानादिसिद्धत्वात्, तस्मात् सदोषदृशामेव मरुमरीचिकाजलज्ञानदृष्टान्तेन तीर्थाभ्युप-
गतमागमासंगतमिवाभाति, न पुनर्निर्दोषदृशामपि, अत एव तीर्थाभ्युपगतां पर्युषणाचतुर्थीं परित्यज्य पञ्चमीं स्वीकुर्वाणस्तीर्थबाह्य
इत्यञ्चलमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यामः॥ ननु कालकसूरेः पूर्वं तीर्थकृद्गणधरादिमहापुरुषैः पञ्चम्यामेव पर्युषणा कृतेति बुद्धिम-
वलम्ब्य तथा कुर्वतामस्माकं कथं तीर्थबाह्यतेति चेद्, उच्यते—चतुर्थीप्रवर्तककालकसूरेरारभ्याद्य यावत् चतुर्थ्याश्रितं तीर्थमच्छिन्नमिति
तवापि प्रतीतम्, एवंविधे तीर्थे विद्यमाने तत्प्रातिकूलचारी पञ्चम्याश्रितस्त्वं स्वत एव तीर्थबाह्यः संपन्नो, यो यतः प्रतिकूलाचारवर्ती
स ततो बाह्य इति तु गोपालस्यापि प्रतीतम्॥ किंच—श्रीऋषभजिनपरिणयनकालात् पूर्वभाविनां यौगलिकमनुष्याणामपरिणीत-
भ्रातृभगिनीसंबंधोऽपि दम्पतिभावाश्रितो यथा निर्दोषतया व्यवह्रियमाणोऽनिन्द्यो भवन्नपीदानीन्तनमनुष्याणां सदोषो यावदपाङ्क्ते-
यहेतुश्च स्यात् तथाऽत्रापि बोध्यं, तेन सार्वजनीनप्रवृत्तौ सत्यां तद्विपरीतप्राचीनप्रवृत्तेः सत्पुरुषाचरिताया अपीदानीमनादरणीयत्व-
मेवेति बोध्यम्, चतुर्थीपर्युषणायाश्च सार्वजनीनत्वं प्रवचने प्रतीतमेव, नहि तदानीं पञ्चमीपर्युषणामाश्रितः कोऽपि पक्ष आसीद्,
अत एव चतुर्थीपर्युषणाश्रितस्य यतो बाह्यत्वं भण्यते तत्पक्षस्यैवाभावादनन्यगत्याऽपि चतुर्थीश्रितमेव तीर्थं, ततो बाह्यत्वं च
पञ्चमीपर्युषणाश्रितस्य समुदायस्य स्फुटमेव, तस्य बाह्यत्वव्यपदेशहेतोश्चतुर्थीतीर्थस्य विद्यमानत्वादिति सिद्धम्—'अच्छिन्नंपि अ
तित्थं पभाविअं पुण्णचरिआए'त्ति॥ तथा 'चंदुव'त्ति स श्रीआणंदविमलसूरिर्युगप्रवरो—युगप्रधानः: संविग्नः संविग्नत्वादि-
गुणैरद्वितीयोऽत एव सर्वविख्यातः—सर्वत्र ख्यातिभाक्, किंलक्षणः?, चन्द्रवत् सोमलेश्यः, सकलविहारेण लोचनानन्दः, सकले

प्राग्विहारयशस्स्खलिताप्रतिबद्धविहारेण लोचनानन्दकारि, सकललोकानामिति गम्यम्, चन्द्रोऽपि सह कलाभिर्वर्तत इति सकलः–सम्पूर्णो, भावनिर्देशात् सकलत्वेन विहारो–गगनमण्डले चंक्रमण तेन जननेत्राणामानन्दकारीति चन्द्रसाम्य ॥ यावज्जीव विकृत्यादिपरित्यागादिना संविग्नत्वादिगुणैरद्वितीयपण्डितशिरोमणिपं० श्रीजीवर्षिगणिवच 'प्रद्युम्नस्य मे प्रव्रज्याप्रतिपत्तिहेतुरुक्तः सूरिः अतो मङ्गलनिमित्त स्मृतिगोचरीकृत इति गाथायुग्मार्थः ॥२३॥ अथ ज्ञानसंपद्धेतुत्वेन परमोपकारिण सूरिं स्मृतिगोचरीकुर्वन्नाह–

तस्स पए पुण अहिणवसूरो दूरद्धिआण पहुतावो । सिरिविजयदाणसूरी नामेणवि कुमयतममहणो ॥४॥

तस्य–श्रीआणंदविमलसूरेः पदे–पट्टे श्रीविजयदानसूरि, स च किंलक्षणः!–'अभिनवसूरिः' दृश्यमानसूर्यापेक्षया विलक्षणः सूर्यः, अथ वैलक्षण्यमेव स्पष्टयति–'दूरद्धिअ'त्ति दूरस्थितानां प्रभु–भूपानसमस्तापः–प्रतापजन्यः पराभवो यस्मात् स तथा, अन्यस्तु प्रत्यक्षजनानामुदयास्तसमय एव दूरो भवति, तदानीं च न बहुतापः, किन्त्वल्पताप इति वैलक्षण्य, तथा 'नाम्नाऽपि' नाममात्रेणापि 'कुमततमोमथन' कुमतांधकारनाशकृत्, अन्यस्तु सूर्यः सोदयेनैव तमो नाशयति, न पुनर्नाममात्रेणापीति वैलक्षण्यमितिगाथार्थः ॥४॥ अथ यदाज्ञामवाप्येद प्रकरणमारभ्यते तं सूरिं नमस्कर्तुं गाथायुग्ममाह—

तस्सवि पयम्मि विहिणा एगीकाऊण सोमसूरे अ । घडिओ उभयसहावो तेण सिरिहीरविजयगुरू ॥५॥

सपइ तं जुगपवर पणमित्ता पणयभावभावण्ण । सवमि अ जिअलोए लोअत्त नेहुनयणोहिं ॥६॥

तस्यापि–श्रीविजयदानसूरेरपि 'पयमि'पदे श्रीहीरविजयसूरि' विधिना–विधात्रा घटितो–निष्पादितः, किं कृत्वा?–सोमसूरौ–चन्द्रभास्करावेकीकृत्योभयस्वभावो घटितः, अयं भावः–चन्द्रसूर्योपमितयोः प्रागुक्तसूर्योर्गुणान् समुदायीकृत्योभयस्वभावो घटित

इत्यर्थः,तेनैव कारणेन श्रीहीरविजयगुरुरिति नामा, हीति दुःखहेतुर्विरहिजनस्य शोककारणं इः–कामो यस्मात् स हीः–चंद्रो रविः–सूर्यस्तयोर्जयो यस्य सः, तयोर्जेतेत्यर्थः,स चासौ गुरुश्चेति,श्रिया युक्तस्तथा श्रीहीरविजयगुरुः एवंविधं गुरुं प्रणम्य, किंलक्षणं ?–प्रणयस्य भावः–उत्पत्तिर्यस्मात् स प्रणयभावो भावनिर्देशात् स्नेहहेतुत्वमापन्नं–प्राप्तं, समस्तलोकवल्लभमित्यर्थः, किं कुर्वन्तं ?–स्नेहलोचनाभ्यां–सस्नेहनयनाभ्यां लोकान् पश्यन्तं, करुणैकरसार्द्रलोचनावलोकनशीलमिति गाथायुग्मार्थः ॥५–६॥ अथ श्रोतृजनप्रवृत्तिनिमित्तमभिधेयं प्रयोजनं च दर्शयन् गाथामाह—

वीरजिणजम्मसङ्कन्तभासरासिप्पभावओ पउरा। पवयणपूआऽसहणा कुपक्खिआ ते म्मि दंसेमि ॥७॥

तान् कुपाक्षिकानहं दर्शयामि–वाग्गोचरीकुर्वे इत्यन्वयः। 'अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहयं सिने'ति प्राकृतसूत्रेण म्मि, अहमित्यर्थः, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तान् कान् ?, ये 'कुपाक्षिकाः' पक्षः–अङ्गीकारः प्रयोजनं येषां ते पाक्षिकाः उत्सूत्रभाषणादिना कुत्सितास्तीर्थनिन्द्याः ते च ते पाक्षिकाश्च कुपाक्षिका इति व्युत्पत्त्या उत्सूत्रभाषिणोऽभिनिवेशमिथ्यात्विन इत्यर्थः, वर्त्तन्त इति वार्त्तमानिका क्रिया अध्याहार्या, तेन निस्सत्ताकीभूतसंताना जमाल्यादयो न वक्ष्यन्ते, किन्तु विद्यमानसन्तानाः दिगम्बरादिपाशपर्यन्ता वक्ष्यन्त इत्यर्थः। अथोत्सूत्रभाषिणां स्वरूपभाषणाय विशेषणमाह–'पवयण'त्ति,किंलक्षणास्ते ?–'प्रवचनपूजाऽसहनाः' प्रवचनस्य पूजाया–अभ्युदयस्यासहना–द्विषः, यतः शिवभूतिचन्द्रप्रभाचार्यादयोऽनन्तानुबन्धिकषायोदयिणः प्रवचनपूजाभिभूतय एव नवीनमतप्रवर्त्तका अभूवन्, कथमन्यथा स्वयंसिद्धं सिद्धिसौधसौख्यास्वादकल्पं तीर्थं परित्यज्य नवीनमतकल्पनाक्लेशेनात्मानं अकदर्थयिष्यन् ?। ते च कुपाक्षिकाः कियन्तः?–'पउर'त्ति प्रचुराः–प्रचुरसंख्याकाः,प्रचुरत्वे हेतुमाह–'वीरजिण'त्ति

वीरजिनजन्मशब्देन तदुपलक्षितं नक्षत्रमुत्तरफाल्गुनीरूपं ग्राह्यं, तत्र सङ्क्रान्तो—मेषादिराशिचारानुक्रमेणागतो भस्मराशिः—भस्मराशिनामा क्रूरग्रहः, एकस्मिन् नक्षत्रे द्विसहस्रवर्षस्थितिभाग्, तस्य प्रभावो—महिमा तद्वशात्, श्रीमहावीरस्य निर्वाणावसरे जन्मनक्षत्रे सङ्क्रान्तभस्मराशिमाहात्म्यात् कुपाक्षिकप्राचुर्यमित्यर्थः, ननु द्विसहस्रवर्षान्ते श्रीवीरजन्मनक्षत्रात् व्यतिक्रान्ते भस्मराशौ कुपाक्षिकप्राचुर्यं भविष्यति उत नेति चेदुच्यते, प्रायो न भविष्यतीति संभाव्यते, यतस्तदानीं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च पूजाऽभिवृद्धिरुक्ता, यदागमः—"जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे तं रयणिं च णं खुद्दाए भासरासी नाम महग्गहे दोवाससहस्सट्ठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्तं संकंते तप्पभिइं च णं समणाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण य नो उदिओदिए पूआसक्कारे पवत्तई, जया णं से खुद्दाए जाव जम्मनक्खत्ताउ वइक्कंते भविस्सइ तया णं समणाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण य उदिओदिए पूआसक्कारे भविस्सइ" त्ति श्रीपर्युषणाकल्पे, तादृशी च पूजा कुनृपकुपाक्षिकेषु बलवत्सु सत्सु न सम्भवति, तेषां च प्रवचनपूजाया असहिष्णुत्वात्, तत्र कुनृपास्तावत् कल्किराजपुत्रस्य दत्तनाम्नो राज्ञ आरभ्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनः, यदुक्तं श्रीहेमाचार्यपादैः—"पितुः पापफलं घोरं, शत्रुशिक्षां च भस्मरन्। दत्तः करिष्यति महीमर्हच्चैत्यविभूषिताम् ॥१॥ पञ्चमारकपर्यन्तं, यावदेवमतः परम्। प्रवृत्तिर्जिनधर्मस्य, भविष्यति निरन्तरम् ।२।" इति श्रीमहावीरचरित्रे श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये च, एवं सर्वदेशविसंवादिनो दिगम्बरखरतरादयः कुपाक्षिका अपि दत्तनाम्नो राज्ञ आरभ्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनोऽवसेयाः, द्वयोरपि प्रवचनपीडापूजाभिभवकारित्वेन तौल्यात्, ननु कुनृपा बलवन्तः प्रवचनपूजाया असहिष्णवः सन्तः पराभविष्णवः सम्भवन्ति, तत्कृतो तेषां सामर्थ्यात्, कुपाक्षिकास्तु पराक्रमं प्रायः प्रवचनात्कीता एव वर्त्तमानाः कथं प्रवचनपूजां पराभवन्तीति चेत् सत्यं, यद्यपि स्वातन्त्र्यात् किञ्चित्कर्तुमसमर्था एव,

तथाप्येकारिमैत्रीवशात् कुनृपादिप्रेरणाद्वारा तथा संभवन्त्येव, यद्वा यथा कुनृपेभ्यः संभावितशङ्कया प्रवचनप्रभावनाप्रभविष्णवोऽपि कालानुभावाच्चेतोदौर्बल्याच्च न प्रवचनं प्रभावयितुं प्रभवन्ति तथा कुपाक्षिकेभ्योऽपि भूयःसंपर्कवशाद्दाक्षिण्यात् तत्कृतोपहासनिन्दादिशङ्कया च प्रवचनप्रभावनाप्रभवोऽप्यप्रभवः स्युः, तथा कालानुभावात्। ननु कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यपीदानींतनपूजावत्तदानीमपि पूजासत्कारो भवतु किं बाधकमितिचेदुच्यते, यो हीदानींतनः पूजात्कारः स च भाविनः स्फीतपूजासत्कारस्य बीजभूतो, न पुनः स्वयं स्फीतः, यतः कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यास्तामन्यो जनः सुमार्गपतितोऽपि भूयान् जनः कुपक्षसुपक्षयोस्तुल्यधिया प्रवर्त्तमानः पूजासत्कारं कुर्वन्नपि वस्तुगत्या द्वेषिमुद्रां नातिक्रामति, यदाहुः श्रीहेमसूरयः–"सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ! मुद्रामतिशेरते ते। माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये, मणौ च काचे च समानुबन्धाः ॥१॥ इत्ययगम्यमध्यात्मेति द्वात्रिंशिकायाम्, अतस्तत्कृतः पूजासत्कारोऽप्यकिञ्चित्कर एव, यस्त्वनन्यमनाः सुपक्षमेव कक्षीकृत्य प्रवर्त्तते स चाल्पीयान् स्वयमप्रभुश्चेति तत्कृतपूजासत्कारोऽपि न स्फीत इति बोध्यं, तस्मादुदितोदितपूजासिद्ध्यर्थं द्वयोरप्यनयोर्विशेष्यविशेषणभावेऽभ्युपगते न किंचिद्बाधकं, वैपरीत्ये तु बाधकमिति स्वयमेवालोच्यम्॥ अत्राभिधेयं तावत् कुपाक्षिकान् दर्शयामीति साक्षादेवोक्तं, प्रयोजनं च द्वेधा–परमपरं च, तत्र परं प्रयोजनं मोक्षः, अपरं च मोक्षाङ्गं कुपाक्षिकपरिज्ञानं, यतो 'ज्ञाता हि शत्रवो न पराभवंती'तिकृत्वा कुपाक्षिका अपि सम्यक् परिज्ञाय परित्यक्ताः सन्तो न मोक्षमार्गविघ्नकरा भवन्ति, इत्यतः कुपाक्षिकपरिज्ञानं मोक्षाङ्गम्, अज्ञातास्त्वनादृता अप्यानुकूल्यादिभाषणादिना सुगतिहन्तारः संसारहेतवश्च भवन्ति, यदागमः–"जे भिक्खू वा२ परपासंडाणं पसंसं करेज्जा जेआवि णिण्हगाणं पसंसं करेज्जा जे आवि णिण्हगाणं आययणं पविसिज्जा जे आवि णिण्हगाणं गंथं सत्थं पयं अक्खरं वा परूवेज्जा जे णं णिण्हगाणं संतिए कायकिलेसाइए तवेइ वा संजमे-

इ या कायेण वा विण्णावेइ वा सुए वा पडिबेइ वा अभिमुहमुदयरिणामजणए किलाइेआ सेऽविअ ण परमाहम्मिएसु उववज्जेज्जा, जहा

सुमती" त्ति श्रीमहानिशीथचतुर्थाध्ययने, तथा "जे जिणवयणुत्तिण्णं वयणं भासंति जे उ मण्णति । सम्मद्दिट्ठीण तद्दसणंपि संसार-

वुड्ढिकरं ॥१॥ इति भाष्यकारवचः । किञ्च–संसारस्य मूलं साधुरूपेणाप्युत्सूत्रभाषिण एव, यदागमः–"सच्चेआ दिट्ठीओ जाइजराम

रणगब्भवसहीणं । मूलं संसारस्स उ हवंति निग्गंथरूवेणं ॥१॥ति श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ, तिष्ठतु दूरे कुपाक्षिकपाशुरक्तो जना, यः

कश्चिदनाभिष्वङ्गुकर्मपरिणत्या श्रीसुधर्मस्वामिनोऽविच्छिन्नप्रवर्त्तमानये तपागण एव तीर्थे, पौर्णिमीयकादयो हि नियमादुत्सूत्र

भाषिणो महामिथ्यादृष्टय इत्येवरूपेण निश्चयनयानुसारेण सम्यग्दृष्टिरपि व्यवहारतोऽज्ञ पौर्णिमीयकः खरतर आञ्चलिको चेत्यादि

रूपेणात्मानं ख्यापयन् कुपाक्षिकमार्गपतित सोऽपि 'ववहारनउच्छेए तित्थुच्छेओ हवइऽवस्सं' मित्यादिपञ्चवस्तुकादिवचनात्

सन्मार्गपतितानां सम्यग्दृशां द्रष्टुमप्यकल्प्य', यदागमः–"उम्मग्गदेसणाए चरणं नासंति जिणवरिंदाणं । वावण्णदंसणा खलु नहु

लब्भा तारिसा दट्ठुं ॥१॥" इति श्रीवन्दनकनिर्युक्तौ, एतच्चूर्णिर्यथा–जे पुण अहिच्छालम गहाय अण्णेसिं सत्ताण ससारे नित्थ

रितुकामाणं उम्मग्गं देसयंति तत्थ गाहा, उम्मग्गदेसणाए चरणं–अणुट्ठाणं नासंति जिणवरिंदाणं, सम्मत्तं अप्पणो अण्णेसिं च, ते

वावण्णदंसणा जम्हा, ते चरणं न सद्दहंति, मोक्खो अ विआए करणे अ भणिओ, अण्णेसिं च मिच्छत्तुप्पायणेण, एवमादिएहिं कारणेहिं

वावण्णदंसणा, खलुसद्दो जइवि केई निच्छयविहीए अवावण्णदंसणा तहवि वावण्णदंसणा इव दट्ठव्वा, ते अ ददट्ठुंपि न लब्भा, किमंग

पुण संवासो संभुज्जणा संथवो वा, दुसद्दो अपिसद्दत्थो, सो अ बहुविअसंबधो दरिसिओ चेव, न लब्भा नाम न कप्पति, भणियं च ॥

इति श्रीआव० चूर्णौ पत्र४५४ संख्ये पुस्तके २१८ पत्रे, तथा "पयमक्खरंपि इक्कंपि जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं । सेसं रोअंतोऽवि हु

बोजिता: ॥२॥" इत्यत्रोपधाननिषेधको राकाकादिः प्रतीत एव, भाद्रानां
प्रभृत्यादिसुखावहा । श्रीस्थानेऽन्यगणेभ्यस्तत्परालसद्बोजिता: ॥२॥" इत्यत्रोपधाननिषेधको
प्रतिक्रमणनिषेधकः स्वनिकः स्त्रीणां जिनपूजानिषेधकः खरतरमतस्यैते कीदृशाः ?–'आज्ञाभंगे' त्यादि, तत्राज्ञा भगवत्तीर्थकृद्वचःप्रतिषे-
धेन अवराधश्च तदन्यपुण्यप्रकृतीनां ताभ्यामुत्थ–प्रादुर्भूतो योऽनन्तसंसारस्तस्मान्निर्भया–भयरहिता', इत्यनेन विशेषणेनाभिनिवेश-
मिथ्यात्वमात्र एवोक्ता' इति गुर्वावल्यां, तथा श्रीकुलमण्डनसूरिभिरपि विचारामृतसंग्रहे "पूर्णिमापाक्षिकखरतरपक्षमतप्रभाचार्यः
सम्येन निवारितोऽप्यभिनिवेशमत्यजन् स्वस्नात्र' कृत" इत्यादि, तथा होइ मंगलपाठिनोऽपि श्रीधर्मघोषसूरिभिरभिनिवेशिन उक्ताः,
तथा श्रीमलयगिरिणाऽप्यावश्यकवृत्ति कुर्वता वृत्तिमध्ये ता मामा हवइ इति पाठव एव लिखिता', एतच्चिमपार्थिना तद्वृत्ति
निरीक्षणीयेति । परमार्थ ज्ञात्वा कदाग्रहाभिनिवेशादिविलसितकल्पितमागमानुक्तं होइपि मुक्त्वा साक्षात्परम्परागतसूत्रान्तर्गतं श्री
पञ्चस्वामिप्रभृतिदशपूर्वधरादिबहुश्रुतसंविग्नसुविहितव्याख्यानसमादृत हवइपि पाठोऽष्टषष्टिवर्णप्रमाण परिपूर्ण नवकारसूत्रमध्ये
तथ्यं, तथैव–"नमो अरिहंताणं नमो सिद्धाणं नमो आयरिआण नमो उवज्झायाण नमो लोए सव्वसाहूण । एसो पंचनमुक्कारो, सव्वपा-
वप्पणासणो । मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥१॥ अस्य च व्याख्यान यदेव श्रीवज्रस्वाम्यादिभि' छेदग्रन्थादिमध्ये लिखित
तदेव भक्तिबहुमानातिशयतो विशेषतश्च मध्यस्थोपकारकमिति दर्श्यते तथाहि" इत्यादि श्रीधर्मघोषसूरिकृतायां सङ्घाचारवृत्तौ पत्रे
२५९ संख्य पुस्तके १२१ पत्रे, अत्र होइ मंगलमिति पठतां कदाग्रहाभिनिवेशविलासः कथित', ननु 'हवइ मंगल'मिति पाठ' श्रीवज्र
स्वामिना कृतः, पूर्व तु 'होइ मंगल'मित्येव पाठ आसीदिति चेन्नैव, हवइ मंगलमिति पाठस्यानादिसिद्धत्वात्, नहि क्वाप्यागमे
श्रीवज्रस्वामिना पाठः परावर्तित इति दृष्ट श्रुत वा, किंतु श्रीवज्रस्वामिना सूत्रमध्ये लिखितः, यदुक्तं–"एअं तु जं पंचमंगलमहा

सुअक्खंधस्स वक्खाणं तं महया पबंधेणं अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्स य पिहभूआहिं निजुत्तिभासचुण्णीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरेहिं तित्थयरेहिं वक्खाणियं तहेव समासओ वक्खाणिज्जंतं आसी, अहऽण्णया कालपरिहाणिदोसेण ताओ निज्जुत्तिभासचुण्णीओ वुच्छिन्नाओ, इओ अ वच्चंतेण कालसमएणं महड्ढिपत्ते पयाणुसारी वयरसामी दुवालसंगसुअहरे समुप्पण्णे, तेणेसो पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स उद्धारो मूलसुत्तस्स मज्झे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए अरिहंतेहिं भगवंतेहिं धम्मतित्थगरेहिं तिलोअमहिएहिं वीरजिणिंदेहिं पण्णविअंति वुद्धसंपयाउत्ति" ॥ श्रीमहानिशीथसूत्रेऽध्यने ४। किंच–श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन हेतुनाऽनङ्गीकारवचनमपि महामोहहेतुः, सर्वेषामपि गर्हणीयस्य दोषद्वयस्य सद्भावात्, तथाहि–वज्रस्वाम्यकृतेऽपि तत्कृतमिति महापुरुषस्य कलङ्कदानमुभयलोकविरुद्धमित्येको दोषः, "जो कण्णाइ धणेण य निमंतिओ जुव्वणंमि गिहिवइणा। नयरंमि कुसुमनामे तं वयररिसिं नमंसामि ॥१॥" इत्यादिस्तुतिवचनैः श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिमहापुरुषैः स्तुतो युगप्रधानोऽप्यागमव्यवहारी श्रीवज्रस्वामी सर्वजनप्रतीतः, आगमव्यवहारिणां चाज्ञा न तीर्थकृदाज्ञातो भिन्ना, अतस्तदाज्ञोल्लङ्घने तीर्थकृतामप्याज्ञाया उल्लंघनमावश्यकमिति द्वितीयोऽपि महादोषः, तस्मादास्तां तत्कृतनिश्चये, तत्कृतसंशयेऽपि 'हवइ मंगल'मित्येवं भणनीयं स्यात्, कर्ता च श्रीवज्रस्वामी अभ्युपगंतृ च श्रीमहावीरप्रवर्त्तितं तीर्थम्, एवं च सति यः कश्चिद्वराको नाभ्युपगच्छेत् तस्य महति संकटे पतनं, तथाहि– श्रीवज्रस्वामी तदाज्ञा चेत्युभयमप्याराध्यत्वेन तीर्थस्याभिमतमित्यविवादेन युष्माकमपि सिद्धं, तथा यदि 'हवइ मंगल'मिति श्रीवज्रस्वामिकृतमिति यौष्माकीणोऽभिप्रायः स्यात् तथापि श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन तीर्थाभिमतत्वेन च तत्तथैवांगीकर्त्तव्यम्, अन्यथा तीर्थबाह्यता शक्रशतैरपि पराकर्त्तुमशक्या, तस्मात् यथा श्रीकालकसूरिप्रवर्त्तिता पर्युषणाचतुर्थी तीर्थाभिमता तीर्थबहिर्भ-

...किंच चतुर्थी तावत्
वनभीत्या अभ्युपगता, तद्रीत्यैव 'हवइ मंगल'मित्यप्यभ्युपगन्तव्यं, तीर्थाद्बहिर्भवनभीतेरुभयत्रापि तौल्यात्॥ किंच चतुर्थी तावत्
भीकालकसूरिणा प्रवर्तितेति जगद्विश्रुतेति निश्चयेऽपि साऽभ्युपगता 'हवइ मंगल'मिति युगप्रधानेनागमव्यवहारिणा भीवज्रस्वा-
मिना कृतमित्यसदेव पुस्तकं विकल्प्य नाङ्गीकृतमिति कः कीदृशो भवतां गुरुर्मिलित इत्यक्षुल्लप्रश्रेण दर्शयन्तु, तदीय दर्शनं तु
वयमपि समीहामहे। एतेन भीपार्श्वनाथसन्तानीयस्य केशिकुमारस्यापत्यानामस्माकं परम्परायातो 'होइ मगल'मिति पाठः भीवी
रतीर्थादपि पुरातनः केनापि पराकर्तुं न शक्यते इति मुधाभिमानोऽपि निरस्तः, "जे अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति ते
सोऽस्मावचिन्न"त्ति प्रवचनवचनात्, केशिकुमारापत्यत्वपुरस्करणे गौरवाभावात्, भीकेशिकुमारेणापि भीगौतमपार्श्वे पञ्चमहाव्रतोच्चा
रादिना भीवीरतीर्थमेव प्रतिपन्नं, तीर्थं च भीवीरेण भीसुधर्मस्वामिन एवानुज्ञातं, तस्मात् तीर्थान्तर्भवनेच्छया भीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वमव-
नमेवात्मनः स्थापयन्तु, भीपार्श्वनाथतीर्थिकभवने प्रयोजनाभावात्। किंच—केशिकुमारापत्यानि यदि संविग्नाः स्थविरा अभविष्यन्
तर्हि भीभद्रबाहुस्वाम्यादयः स्थविरावल्यादौ तन्नामान्यप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेशतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्माच्छ्रीकेशि
कुमारसंतानव्यतिकरः भीगौतमवत्संज्ञात इति संभाव्यते, ननु यदुक्तं 'हवइ मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थबाह्यता स्यात् तदयुक्तं, केशि-
कुमारापत्यानां 'होइ मगलिकास्तीर्थं'मित्युच्यमाने साम्प्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महद्बाधकं, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थ-
प्रयानुप्रवृत्तेरसंभवो भवतामपि सम्मत, तथा च यदि होइमांगलिकास्तीर्थं तर्हि हवइमांगलिकानामतीर्थत्वापत्त्या भीवज्रस्वाम्यादी-
नाममान्यता स्यात्, तदमान्यतायां च भीभद्रबाहुस्वामिप्रमृतिप्रणीतानां भीआवश्यकनिर्युक्त्यादीनामप्यमान्यता स्फुटैव, यतस्तत्र
'त वयररिसिं नमसामि'त्ति वचनेन भीवज्रस्वामी महानुभावतया वर्णितः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होइमांगलिकानां

तीर्थवाह्यताभणने न किञ्चिद्बाधकं पश्यामः। क्वाप्यागमे केशिकुमारसंतानीयोऽमुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महानु-
भाव इत्याद्यदर्शनात्, ननु–न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः,परं यदा श्रीकेशि-
कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्वेतवर्णाद्युपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्यां होइमंगल-
मितिपाठे च सन्नपि किंचिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परम्परागत इति धीर-
स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाद्यनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
अन्यथा श्रीऋषभतीर्थिकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
नपाठविस्मारणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते,एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
पराकर्त्तुमशक्यत्वात्, किंच–पाठपरावृत्तिरपि किंचिन्निमित्तमासाद्यैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्प्पिण्यादौ
केवलज्ञान्यादिऋषभादिपद्मनाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमधि-
कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र क्वापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया,न पुनः सामायिकादि-
द्वादशाङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतितीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकादिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

वचनमीत्या अभ्युपगता, तर्हि तस्यैव 'इवइ मंगल'मित्यप्यभ्युपगन्तव्यं, तीर्थोद्गारिभिर्वचनमीतेरुभयत्रापि तौल्यात् ॥ किंच चतुर्थी वाचना श्रीकालकसूरिणा प्रवर्तितेति व्यवहियुतेति निश्चयेऽपि साऽभ्युपगता 'इवइ मंगल'मिति युगप्रधानेनागमव्यवहारिणा श्रीवज्रस्वामिना कृतमित्यसदेव बुद्ध्वा विकल्प्य नाङ्गीकृतमिति कः कीदृशो भवतां गुरुर्मिलित इत्यनुत्प्रेक्ष्य दर्शयन्तु, तदीय दर्शने तु वयमपि समीहामहे। एतेन श्रीपार्श्वनाथसन्तानीयस्य केशिकुमारस्यापत्यानामस्माकं परम्परायातो 'होइ मंगल'मिति पाठः श्रीवीरतीर्थादपि पुरातनः केनापि पराकर्तुं न शक्यते इति मृषाभिमानोऽपि निरस्तः, " जे अज्जत्ताए समणा निग्गंथा विहरंति ते होऽम्मावचिज्ज"त्ति श्रमणवचनात्, केशिकुमारापत्यत्वपूत्करणे गौरवाभावात्, श्रीकेशिकुमारेणापि श्रीगौतमपार्श्वे पञ्चमहाव्रतोच्चारादिना श्रीवीरतीर्थमेव प्रतिपन्नं, तीर्थं च श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामिन एवानुज्ञातं, तस्मात् तीर्थोत्सर्पणेच्छवः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वमवनमेवात्मनः स्थापयन्तु, श्रीपार्श्वनाथतीर्थिकत्ववचने प्रयोजनाभावात्। किंच—केशिकुमारापत्यानि यदि संविग्नाः स्थविरा अभविष्यन् तर्हि श्रीभद्रबाहुस्वाम्यादयः स्थविरावल्यादौ तन्नामान्यप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेशतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्माच्छ्रीकेशिकुमारसंतानव्यतिकरः श्रीगौतमपर्वसंजात इति संभाव्यते, ननु यदुक्तं 'इवइ मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थबाधता स्यात् तदयुक्तं, केशिकुमारापत्यानां 'होइ मंगलिकास्तीर्थ'मित्युच्यमाने साम्प्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महाबाधकं, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थं प्रवाहरूपेणसंभवो भवतामपि सम्मतः, तथा च यदि होइमांगलिकास्तीर्थं तर्हि इवइमांगलिकानामतीर्थत्वापत्त्या श्रीवज्रस्वाम्यादीनामामान्यता स्यात्, तदमान्यतायां च श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिप्रणीतानां श्रीआवश्यकनिर्युक्त्यादीनामप्यमान्यता स्फुटैव, यतस्तत्र 'तं वयररिसिं नमसामि'त्ति वचनेन श्रीवज्रस्वामी महानुभावतया वर्णितः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होइमांगलिकानां

काप्यागमे केशिकुमारसंतानीयोऽमुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महाउ-
तीर्थबाह्यताभणने न किञ्चिद्बाधकं पश्यामः। नन्तु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः,परं यदा श्रीकेशि-
भाव इत्याद्यदर्शनात्, नन्तु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः,परं यदा श्रीकेशि-
कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्वेतवर्णाद्युपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्यां होइमंगल-
मितिपाठे च सन्नपि किंचिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परम्परागत इति धीर-
स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाद्यनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
अन्यथा श्रीऋषभतीर्थिकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
नपाठविस्मारणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते,एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
पराकर्त्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किंचिन्निमित्तमासाद्यैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ
केवलज्ञान्यादिऋषभादिपद्मनाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमधि-
कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र क्वापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया,न पुनः सामायिकादि-
द्वादशाङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतितीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुतातिरि-
रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकादिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

समीपे प्रतिक्रमणावसरे व्यामोहस्यानुपरतिरेव स्यादित्येव पर्यालोचनया यथा श्रीधर्मघोषसूरिभिः सदाचारस्तथो कथित तत्तथैव पथ्यमिति श्रद्धाविषयीकार्यमिति ॥ नन्वत्र प्रकरणे देशविसंवादिनो राकारक्तादयो दिगम्बरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो होरमांगलिकोऽपि कथं नोद्दिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यैर्यथा राकौष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होरमांगलिका अपि, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते, राकौष्ट्रिकादयो हि तीर्थमपरहितास्तीर्थानभिमतप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यमाचरन्तस्तीर्थकदेशं साध्वादिसमुदायं विप्रतार्य प्रथमत एव तीर्थाद्बहिर्भूतास्तीर्थाद्दूरवर्तिनो प्रष्टुमप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृता, होरमांगलिकास्तु न तथा, किंतु तीर्थमपश्यन्तो मन्यमाना विद्यादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकभक्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिबोध्य श्रावकीकृतवन्तः, अत एव तेषां टिप्पनकश्रावका इति रूढिः, ते च तीर्थप्रत्यासन्ना प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः प्रायो दृश्यन्ते, अत एव तत्कृतानां ग्रन्थानामपि प्रायोऽङ्गीकृतिरेव तीर्थस्य, यतस्ते तीर्थभीत्या प्रायो नोत्सूत्ररचनारसिका इति हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते,तत्त्वं तु बहुश्रुतगम्यम् ,अतोऽत्र प्रकरणे तदनुद्देशोऽपि नो दोषावहो,राकादयस्तु जातिदोषेणैव स्वस्वोत्पत्तेरारभ्य सर्वपीडावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपक्षभूता निरन्तरं दुराशया एवेतिकृत्वा तेषामेवोद्देशः फलवान् , ये तु तत्कल्पाः सम्प्रत्यधिका अपि क्वचिद्दृश्यन्ते तेऽकिञ्चित्करा उत्सूत्रमधिकृत्योद्दिष्टतुल्या अत्रैवान्तर्भावनीयाः, तथा च सति सिद्धं—कुपाक्षिकपरिज्ञानमपरं प्रयोजनं, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा,परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिध्यति, सत्यविकलकारणे कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्वेधापि प्रयोजनमभिधेयकथनेन सूचितमिति बोध्यमितिगाथार्थः ॥ ७॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां कुपाक्षिकाणां यथाभवनक्रमेण नामान्याह—

खवणय[1] पुण्णिम[2] खरयर[3] पल्लविआ[4] सड्ढपुण्णिमा[5]ऽऽगमिआ[6]।
पडिमा[7] मुणिअरि[8] वीजा[9], पासो पुण[10] संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको–दिगम्बरः[1] पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः[2] 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,[3] 'पल्लवो' वस्त्रांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाल्लविकः-आञ्चलिकः[4] सार्द्धपौर्णिमीयकः–पौर्णिमीयकभेदविशेषः[5] आगमिकः-त्रिस्तुतिकः[6] 'पडिमामुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमामुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिर्लुम्पाकः,[7] मुन्यरिः–कडुकः[8], यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि साध्वाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मदृक्पथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारशून्य इति कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थकृत्प्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थकृद्वैरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंतृ सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, वंध्यो–लुंपाकमतान्निर्गतो बीजाख्यनामा वेषधरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः[9], 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणान्निर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः[10], स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः, संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमसूचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमाल्यादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—

पढमिल्लुआण उदए तित्थाओ केऽवि निग्गया केऽवि। तत्तोवि केऽवि मुच्छिमकप्पा पावाण पावयरा ॥९॥

मर्यादे प्रतिक्रमणावसरे व्यामोहस्यानुपरतिरेव स्यादित्येव पर्यालोचनया यथा श्रीधर्मघोषसूरिभिः सम्प्रदायरूपो कथित तत्तथैव पथ्यमिति श्रद्धाविपर्यासमयमिति ॥ नन्वत्र प्रकरणे दशविसंवादिनो राकारकादयो दिगम्बरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो दोरमांगलिकोऽपि कथं नोद्दिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यैर्यथा राकौष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा दोरमांगलिका अपि, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते, राकौष्ट्रिकादयो हि तीर्थमत्सरदिग्धास्तीर्थानभिमतप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यमाचरन्तस्तीर्थिक-दन्त माघ्यादिसमुदायं विप्रतार्य प्रथमत एव तीर्थाद्बहिर्भूतास्तीर्थाद्दूरवर्तिनो द्रष्टुमप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृता, दोरमांगलिकास्तु न तथा, किन्तु तीर्थमयमश्नन्तो मन्यमाना विद्यादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकभक्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिबोध्य श्रावकीकृतवन्त, अत एव तेषां टिप्पनकश्रावका इति रूढि, ते च तीर्थप्रत्यासन्ना प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः प्रायो दृश्यन्ते, अत एव तत्कृतानां प्रधानामपि प्रायोऽङ्गीकृतिरेव तीर्थस्य, यतस्ते तीर्थभीत्या प्रायो नोत्सूत्ररचनारसिका इति हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तत्त्वं तु बहुश्रुतगम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुद्देशोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु जातिदोषेणैव स्वस्वोत्पत्तेरारभ्य स्वस्वबीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपक्षभूता निरन्तरं दुराशया एवेतिकृत्वा तेषामेवोद्देशः फलवान्, ये तु तत्कल्पा संप्रत्यधिका अपि केचिद्दृश्यन्ते तेऽकिञ्चित्करा उत्सूत्रमविकृत्योद्दिष्टतुल्यतया अत्रैवान्तर्भावनीयाः, तथा च सति सिद्ध-कुपाक्षिकपरिज्ञानमपरं प्रयोजनं, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिध्यति, सत्यविकलकारणे कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्वेधापि प्रयोजनमभिधेयकथनेन सूचितमिति बोध्यमितिगाथार्थः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां कुपाक्षिकाणां यथाभवनक्रमेण नामान्याह—

खवणय[१] पुण्णिम[२] खरयर[३] पल्लविआ[४] सड्ढपुण्णिमा[५]ऽऽगमिआ[६]।
पडिमा[७] मुणिअरि[८] वीजा[९], पासो पुण[१०] संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः[१] पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः[२] 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,[३] 'पल्लवो' वस्त्रांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाल्लविकः-आञ्चलिकः[४] सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकभेदविशेषः[५] आगमिकः-त्रिस्तुतिकः[६] 'पडिमामुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमामुनी, जिनबिम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिर्लुम्पाकः,[७] मुन्यरिः-कडुकः[८], यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि साध्वाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मद्दृक्पथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारशून्य इति कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति, तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थंकृत्प्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थकृद्वैरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंत्र सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, वंध्यो-लुंपाकमतान्निर्गतो बीजाख्यनामा वेषधरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः[९], 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणान्निर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः१०, स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः, संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमसूचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमाल्यादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—

पढमिल्लुआण उदए तित्थाओ केऽवि निग्गया केऽवि। तत्तोवि केऽवि मुच्छिमकप्पा पावाण पावयरा ॥९॥

प्रथमानाम्—अनन्तानुबन्धिनां क्रोधादीनामुदये, तीर्थप्रद्वेषिणामुत्सूत्रभाषिणामनन्तानुबन्धिन एव क्रोधादय उदिता भवन्ति, अन्यथा चातीर्थे तीर्थतया तीर्थे चातीर्थतया वितथभणनासंभवात्, 'तीर्थात्' श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नसाध्वादिसमुदायात् केचित् दिगम्बरपौर्णिमीयकखौष्ट्रिकपाशचन्द्रनामानश्चत्वारोऽनन्तरं तीर्थाभिर्गताः, केचित्—स्तनिकस्त्रार्द्धपौर्णिमीयकागमिकलक्षणास्त्रयः 'सत्तो'त्ति तस्मान्निर्गतात् पौर्णिमीयकात् निर्गताः, केऽपि 'मूर्च्छिमकल्पाः' संमूर्च्छिमकल्पाः, संमूर्च्छिमद्वीन्द्रियादिजन्तुकल्पाः, न तीर्थात् न वा तीर्थनिर्गतात्, किन्तु स्वत एवाकस्मिकनिमित्तका इत्यर्थः, ते के ?—लुम्पाककटुकबन्ध्यनामानस्त्रयः, तत्र लुम्पाककटुकौ गृहस्थौ, बन्ध्यस्तु लुम्पाकात् निर्गतः, एते दशापि 'पापानां' पापात्मनां मिथ्यादृशां पापतराः—महामिथ्यात्विन इत्यर्थः, इति गाथार्थः॥९॥ अथ तीर्थस्वरूपवति तीर्थे सिद्ध एव तीर्थबाह्याः कुपाक्षिका इति वक्तुं शक्यते, अतः प्रथमं तीर्थस्वरूपमाह

तित्थं चाउवण्णो संघो तक्कारओ अ तित्थयरो। तेण न वुच्छिज्जइ तित्थयराणण्णओ होइ ॥१०॥

तीर्थं तावच्चतुर्वर्णः सङ्घः—साधुसाध्वीश्रावकश्राविकालक्षणाश्चत्वारो वर्णा यत्रैवंविधः संघस्तीर्थं भण्यते, प्रथमगणधरो वा, यदुक्तं—"तीर्थं यथादेरिव संसारस्य तरणे सुखावतारो मार्गः, तच्च द्वेधा—द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, द्रव्यतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षाज्ञाननिर्वाणस्थानं, यदाह—"जम्मं दिक्खा नाणं तित्थयराणं महाणुभावाणं। जत्थ य किर निव्वाणं आगाढं दंसणं होइ॥१॥" भावतीर्थं तु चतुर्वर्णः श्रमणसंघः प्रथमगणधरो वा, यदाह "तित्थं भंते! तित्थं तित्थयरे तित्थं?, गोयमा! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे, तित्थं पुण चाउवण्णो समणसंघो, पढमगणहरे वा" इति योगशास्त्रद्वितीयप्रकाशवृत्तौ, 'तत्कारकः' तदुत्पत्तिस्थापकस्तीर्थकरो, यतस्तीर्थं करोतीति तीर्थकर इति शब्दव्युत्पत्त्यैव सिद्धस्तीर्थकरोऽर्हन्नेव, तेन कारणेन व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकरानन्यतो भवेत्, नान्योऽनन्यस्तीर्थकराद्

नन्यस्तीर्थकरानन्यः-तीर्थकर एव ततो भवेत्, व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकर एव व्यवस्थापयति, नान्य इति गाथार्थः ॥१०॥ अथ तीर्थकरोऽपि पूर्वभवायातो यः कश्चिज्जीवो भवति उत जीवविशेषो वेत्याह—

तित्थयरो पुण तित्थंकरआणाराहणेण पुव्वभवे। अज्जिअजिणनामजुओ उप्पज्जइ सोहिजाइसरो ॥११॥

तीर्थकरः पुनस्तीर्थकराज्ञाराधनेन पूर्वभवेऽर्जितजिननामकर्मयुत उत्पद्यते, प्राग्भवे तीर्थकराराधनजन्यतीर्थकरनामसत्ताकस्तीर्थंकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—"जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिएहिं तीहि णाणेहिं"ति श्रीआ० नि०, एवंविधजीवविशेषस्तीर्थकरतयोत्पद्यते, न पुनर्यः कश्चिदितिगाथार्थः॥११॥ अथोक्तस्वरूपोऽपि जीवः किंपर्यायमापन्नस्तीर्थं प्रवर्त्तयतीत्याह—

सोऽवि अ केवलणाणी देवत्तं पाविऊण पुण्णजसो। पढमाए देसणाए ठविज्ज तित्थंति तित्थयरो ॥१२॥

सोऽपि—पूर्वभवार्जिततीर्थकरनामसत्ताकोऽपि च पुनः केवलज्ञानी सन्—उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् देवत्वं प्राप्य—स्वयं देवस्वरूपयुक्तो, न पुनर्गुरुत्वं, तच्च परायत्तं, यतो गुरुत्वं गणधराणां देवायत्तं जंबूस्वाम्यादीनां च गुर्वायत्तमित्युभयथापि परायत्तमेव गुरुत्वम्, अत एव तीर्थकृतो हि चरणप्रतिपत्त्यवसरे 'करेमि सामाइअ'मित्याद्युच्चरन्ति, शेषास्तु करेमि भंते! सामाइअमित्यादि, सोऽपि किंलक्षणः? —पुण्ययशाः, त्रैलोक्यं व्याप्याद्वितीययशस्वीत्यर्थः, प्रथमायां देशनायां—केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं या प्रथमा देशना तस्यामेव तीर्थं स्थापयति, यत्तु श्रीमहावीरस्य द्वितीयदेशनायां तीर्थव्यवस्थितिस्तदाश्चर्यमिति न दोष इति, अमुना प्रकारेण तीर्थकरः स्यादिति गाथार्थः ॥१२॥ अथ यदि केवलज्ञानी तर्हि जातिस्मरणादिना किं प्रयोजनमित्याह—

सुच्चा धम्मुवएस नासुच्चाकेवलीवि विज्झत्ति। धम्मुवएससायण जिणस्सवि अणाइपरिवाडी ॥१३॥

श्रुत्वेति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् श्रुत्वाकेवली—तीर्थकरादिसमीपे धर्मं श्रुत्वा यः केवली जातः स श्रुत्वाकेवली भण्यते, स धर्मोपदेशं दद्यात्, यदागमः—"सुच्चा णं भंते! इत्यादि यावत् से णं भंते! केवली केवलिपण्णत्तं धम्मं आघवेज्जा वा पण्णवेज्जा वा परूविज्जा वा?, हंता, गो०, पव्वाविज्ज वा मुंडाविज्ज वा?, तस्स णं भंते! सीसावि पव्वावेज्जा वा मुंडावेज्जा वा?, हंता गो०! पव्वाविज्ज वा मुंडावेज्ज वा, से णं भंते! सिज्झइ इत्यादि" श्री भगवती श०९ उ० ३१ 'नाश्रुत्वाकेवल्यपि' धर्ममश्रुत्वा यः केवली जातः स धर्मोपदेशं न ददातीत्यर्थः, यदागमः—"असुच्चा णं भंते! इत्यादि यावत् केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्जति, से णं भंते! केवलिपण्णत्तं धम्ममाघवेज्ज वा पण्णवेज्ज वा परूवेज्ज वा?, गो०! णो इणट्ठे समट्ठे, नन्नत्थ एगणाएण वा एगवागरणेण वा, से णं पव्वावेज्ज वा मुंडावेज्ज वा?, णो इणट्ठे समट्ठे, उवएसं पुण करिज्जा, से णं भंते! सिज्झति जाव अंतं करेति" भगवती श० ९—उ० ३१, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा 'आघविज्ज'त्ति आग्राहयेत् शिष्यान्, अर्थापयेद् वा—प्रतिपादनतः पूर्णां प्रापयेत्, 'पण्णवेज्ज'त्ति प्रज्ञापयेत् भेदभणनतो बोधयेद्वा 'परूवेज्ज'त्ति उपपत्तिकथनतः, 'नन्नत्थ एगनाएण व'त्ति नेति योऽयं निषेधः सोऽन्यत्रैकज्ञातात्, एकमुदाहरणं वर्जयित्वेत्यर्थः, तथाविधकल्पत्वादस्येति, 'एगवागरणेण व'त्ति एकव्याकरणादेकोत्तरादित्यर्थः, 'पव्वाविज्ज'त्ति प्रव्राजयेत् रजोहरणादिद्रव्यलिंगदानतः 'मुंडावेज्ज'त्ति मुण्डयेत् शिरोलोचनतः, 'उवएसं पुण करेज्ज'त्ति अमुष्य पार्श्वे प्रव्रजेत्यादिमुपदेशं कुर्यादित्यादि भ० श०९ उ०—३१। एवं केवल्यपि अश्रुतधर्मा धर्मं न कथयति, अत श्रमणश्रावणयो परम्परानिमित्त जातिस्मरणाद्युपयोगः, जातिस्मरणेन च प्राग्भवे श्रुतधर्मस्य स्मरणात् श्रावणमपि भव्यजनेभ्यो युक्तमेवेति दर्शयति—'धम्मुवएस'त्ति

धर्मोपदेशे जिनस्यापि-तीर्थंकृतोऽपि श्रवणमनादिपरिपाटी, जिनस्यापि धर्मश्रवणमनादिप्रवाहतः समागतम्, अत एवान्येभ्यो भव्येभ्यः श्रावयति जिनेन्द्र इति, एतेन 'सयंसंबुद्धाण'मितिवचनात् श्रुतधर्मस्यानादितोऽच्छिन्नपरम्परागततत्वमेव स्यादित्येवं नियमो नास्तीति पराशंकाऽपि व्युदस्ता, एतत्पदमिह जन्मनि परोपदेशनिरपेक्षत्वसूचकं, प्राग्भवसंबन्धिनोऽच्छिन्नस्य श्रुतस्य विद्यमानत्वात्, तथा प्रथमबोधिकालेऽपि तीर्थकृज्जीवाः गुरूपदेशेन धर्मप्राप्तिभाजोऽपि सुखबोधिभाक्त्वात् स्वयंसंबुद्धा इत्युपचर्यन्ते, यथा पच्यते ओदनः स्वयमेवेति वचनं, न पुनः प्राग्जन्मन्यपि सर्वथा परोपदेशाभाव एव, नयसारजन्मनि श्रीमहावीरजीवस्य गुरूपदेशेनैव बोधिलाभात्, यदागमः—"दाणन्न पंथणयणं अणुकंप गुरूण कहण सम्मत्तं। सोहम्मे उववण्णो पलिआउ सुरो महिड्ढीउ ॥१॥ त्ति श्रीआव० नि०। ननु श्रुतधर्मस्यानादिमत्त्वमवधिज्ञानेनापि संभवति किं जातिस्मरणेनेति चेत्, उच्यते, नरकादुत्पन्नस्य तीर्थकृतस्तथाविधावधिज्ञानानुभूतपदार्थाभावाद् अवधिज्ञानापेक्षया जातिस्मरणस्य भूयःकालगोचरत्वाच्च जातिस्मरणेनैव श्रुतधर्मस्याच्छिन्नपरम्परेति। अत एवागमोऽपि 'जाईसरो अ भवयं अप्परिवडिएहिं तीहिं णाणेहि'न्ति प्रागुक्तः, एतच्चूर्णौ च जातिस्मरणमेव हेतुः, तस्य बाल्यावस्थानुभूतवस्तुपरिज्ञानवज्जन्मान्तरानुभूतवस्तुपरिज्ञानरूपत्वाद्, यदुक्तम्—"बालकताणुस्सरणं तिव्वक्खओवसमभावजुत्तस्स। जह कस्सइ वुड्ढस्सवि जाइस्सरणं तहा किं न? ॥१॥ इति धर्मसंग्र० तद्वृत्तिर्यथा—कस्यापि पुंसो वृद्धस्यापि तीव्रक्षयोपशमयुक्तस्य बाल्यावस्थायामपि यत्कृतं तस्यानुस्मरणं भवति, तथा जातिस्मरणमपि, यदुक्तम्—इह लोके जातिस्मरणमपि अनेकभवम्—अनेकभवविषयकमपि केषांचिदसुमतामवितथार्थं दृश्यते इति धर्मसं० ४६ पत्रे इति गाथार्थः ॥१३॥ अथ धर्मस्य श्रवणश्रावणयोरनाद्यच्छिन्नपरम्परां दृष्टान्तैः समर्थयन् गाथामाह—

गब्भे आया गब्भ धरिज्ज इत्थीवि निच्छिरूवधरी। जणणीखीर जीए पीअं पाई व सा चेव ॥१४॥

स्त्री अपि गर्भे जाता गर्भं धरेत्, या स्त्री गर्भोत्पन्ना स्यात् सैव गर्भं धरति, पुनःशब्दोऽध्याहार्यः, तथा न पुनः स्त्रीवेषधरी-स्वपाकारमात्रवती स्त्रीनेपथ्यधरी या गर्भं धरेत्, यतः आकारवती असंज्ञितिरश्च्यपि स्यात्, असंज्ञितिरश्चां केचिज्जीवाः स्त्रीचिह्नयुक्ताः केचित्पुरुषचिह्नयुक्ताः केचिन्नपुंसकयुक्ताश्च स्युः, न च सा स्त्री गर्भं धरेत्, तस्याः स्वयं गर्भानुत्पन्नत्वात्, तथा स्त्रीनेपथ्यधरी नटरूपा काष्ठादिमयी पुत्तलिका या स्यात् साऽपि न गर्भधरी, तस्या अपि अगर्भजत्वात्, तथा यया जननीक्षीरं-मातृदुग्धं पीतं सा चैव-सैव पाययेत् स्वापत्यं प्रति निजक्षीरं दुग्धं, तत्रान्वये मानुषी व्यतिरेके पक्षिणी दृष्टान्तो बोध्यः, दार्ष्टान्तिकयोजना त्वेवं-येन गुरो समीपे धर्मं श्रुतः स एवान्यान् श्रावयति, नान्य इतिगाथार्थः ॥१४॥ अथ दृष्टान्तेन कार्यकारणभावमपि द्रढयति—

कज्ज कारणनिअयं न समत्था हत्थिणीवि गोपसवा। तमतित्थ तित्थयरा नभाउ महाणुभावावि ॥१५॥

कार्यं कारणनियतं, प्रतिकार्यनियतान्येव कारणानि, न पुनर्यत्किंचित्कारणजातं यत्किंचिदनियतं कार्यं जनयति, जगद्व्यवस्थाविप्लवस्य प्रसक्तेः, तत्र दृष्टान्तमाह-न समर्था-न पद्वी हस्तिनी-करिणी गोप्रसवा, गां-धेनुं प्रसूते इति गोप्रसवा-धेनुजननी स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, नान्यस्मात् महानुभावादपि, अयं भावः-जगति यद्यत्कार्यं तत् तत्कारणनियतं, न पुनरन्यस्मान्महतोऽपि विकल्पितकारणात्कार्यं स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, न पुनर्महानुभावादपि इतरकेवलिनः सकाशात् तीर्थं जायते इतिगाथार्थः ॥१५॥ अथोक्तमर्थं सिद्धान्तसम्मत्या समर्थयितुं गाथायुग्ममाह—

सिद्धंतोऽवि पमाणं तेसिं जेसिंपि सूरिपरिवाडी। हुज्ज पमाणं नियमा ज सोऽवि परंपरामूलो ॥१६॥

एवंविहसिद्धंते खयभावे वट्टमाणओ तित्थं। न खओवसमे भावे तित्थंपि हविज्ज जिणभणिअं ॥१७॥

येषां सिद्धान्तोऽपि प्रमाणं तेषां सूरिपरिपाटी—आचार्यपरम्परा नियमात् प्रमाणं भवेत्, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—'जं सोऽवि'-त्ति यद्—यस्मात् सोऽपि—सिद्धान्तोऽपि 'परम्परामूलः' परम्परा—आचार्यपरिपाटी मूलं यस्य स तथा, आत्मागमानन्तरागमपरम्परागमलक्षणानामागमानां मध्ये आद्ययोर्गणधरशिष्यान्तत्वात् संप्रति परम्परागमस्यैव विद्यमानत्वाद्, एवंविधसिद्धान्ते परम्परागमे 'क्षयभावे' 'क्षायिकभावे' वर्त्तमानात्पुरुषात् तीर्थं भवेत् केवलज्ञानवतस्तीर्थकरात्तीर्थं भवेत्, यदागमः—"खइअंमि वट्टमाणस्स निग्गयं भगवओ जिणवरस्स। भावे खओवसमिए वट्टमाणेहिं तं गहिअं ॥१॥"ति श्री आ० नि०। नेति पुनरभ्याहारात्, न पुनः क्षयोपशमभावे, वर्त्तमानादिति प्रागुक्तमत्रापि ग्राह्यं, तीर्थं भवेदिति जिनभणितं—तीर्थकरेणोक्तलक्षणे सिद्धान्ते निगदितम्, एतेनास्माभिः सिद्धान्तमनुसृत्य तीर्थमुद्धृतमिति कुपाक्षिककदाशाऽपि परास्ता, तेषां परम्पराया अभावात् सिद्धान्तस्यैवासंभवात्, प्रामाण्यसंभवे च स्वमतोच्छेदापत्तेः, तत्र युक्तिरुक्ता वक्ष्यते चेति गाथार्थः ॥ १६–१७ ॥ अथास्मद्विकल्पितसाध्व्यादिसमुदायोऽपि तीर्थं भविष्यतीति कुपाक्षिककदाशावल्लीविनाशाय हिमानीकल्पामन्तर्युक्तिं सूचयन्नेव तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्यं संबन्धस्वरूपमाह—

तित्थं खलु तित्थंकरनमंसिअं तेण तित्थकरपुज्जं। सक्काइदेवसक्खं तेणं सव्वेसिमवि पुज्जं ॥१८॥

खलुरवधारणे, तीर्थं तीर्थकरनमस्यितमेव तेन तीर्थकरपूज्यं, तच्च कथं नमस्यितं?, 'नमो तित्थस्से'त्यादिवचनेन, शक्रादिदेवसमक्षं—देवेन्द्रादिसकलजनसमक्षमित्यर्थः, यदागमः—"तित्थपणामं काउं कहेइ साधारणेण सद्देण। सव्वेसिं सत्ताणं जोअणनीहारिणा भयवं ॥१॥" श्री आ० नि०। येन कारणेन तीर्थकरपूज्यं तीर्थं तेन कारणेन सर्वेषामपि पूज्यं, पूज्यपूज्यत्वाद्, अत्र

तीर्थतीर्थंकरयोरन्योऽन्य यथार्ह नमस्करणीयनमस्कर्तृभावलक्षणः संबन्धोऽस्त्यपि, तत्रान्तर्युक्तिस्त्वेवम्—कुपाक्षिकविकल्पितः समुदायस्तीर्थंकरनमस्करणीयो न स्यात्, तीर्थंकृतो हि स्वहस्तस्थापितमेव तीर्थं नमस्कुर्वन्ति, नान्यत्, तच्च तीर्थं यावत्तीर्थस्थिति तावत्काल तिष्ठत्येव, तदुच्छेदे पुनः तीर्थं तस्य तीर्थकृतो न स्यात् किन्तु यः कश्चित् तीर्थं व्यवस्थापयति तत्तस्यैव संबन्धि, नमस्करणीय च तस्यैव स्यात्, एवं च सति यदि कुपाक्षिकाणां समुदायस्तीर्थं तर्हि तत्तीर्थकराः शिवभूतिचन्द्रप्रभजिनदत्तादय एव सिध्यन्ति, तदीयसमुदायानां शिवभूत्यादिमूलकत्वात्, अच्छिन्नतीर्थान्निर्गत्य स्वमतिविकल्पितप्ररूपणया तीर्थविलक्षणसमुदायस्य करणात् तीर्थानभिमतत्वाच्चेति युक्तिः कुपाक्षिकशासनश्रीविनाशे हिमान्येवेति गाथार्थः॥१८॥ अथ तीर्थकृत्प्रवर्तितमपि तीर्थं किमात्मकमित्याह—

त चिअ समणायत्तं पण्णत्तं जिणवरेण वीरेण। न विणा तित्थं निग्गंथेहिं त्ति पवयणवयणाओ ॥१९॥

चिअत्ति एवकारार्थे, तदेव यत् श्रीवीरेण स्थापितं तदेव श्रमणायत्तं जिनवरेण—श्रीवीरेण प्रज्ञप्तं, चतुर्षु साध्व्यादिवर्णेषु प्रथमः साधुरित्यर्थः, तत्र हेतुमाह—'न विण'त्ति 'न विणा तित्थं निग्गथेहिं'ति प्रवचनवचनात् निर्ग्रन्थैर्विना—साधुभिर्विना तीर्थं न स्यात्, यद्यपि चतुर्णां वर्णानामन्योऽन्यानुविद्धत्वादेकाकी धर्मः कोऽपि तीर्थं न स्यात्, एकस्याप्यभावेऽपि तीर्थव्यपदेशासंभवात् तथापि साधोर्मुख्यत्वादितिगाथार्थः ॥१९॥ अथ साधुष्वपि सूरिर्मुख्यः, स च कीदृशः कथं च स्यादित्याह—

तत्थवि राया सूरी सो सूरिपरंपराइ अहिसित्तो। सोहम्माओ जंबू जंबूओ पभव इच्चाइ ॥२०॥

तत्रापि—साधुषु राजा सूरिः—आचार्यः, स च सूरिः सूरिपरम्परयाऽभिषिक्तः—आचार्यपरिपाट्यागतेनाचार्येण पदे स्थापितः स्यात्,

न पुनः स्वयमेव सूरिः स्यात्, यदागमः—"राया न होइ सयमेव धारंतो चामराडोवि" त्ति श्रीउपदे०। सूरिपरम्परादृष्टान्तमाह—
"सोहम्माउ" त्ति श्रीसुधर्मतो जम्बूः, श्रीसुधर्मस्वामिना निजपट्टे श्रीजम्बूस्वामी स्थापितः, जम्बूतः प्रभवः, श्रीजम्बूस्वामिनाऽपि
श्रीप्रभवः स्वपट्टे स्थापित इत्यादि यावत्सम्प्रति श्रीविजयदानसूरिस्थापिताः श्रीहीरविजयसूरयः, एवं परिपाट्या स्थापितः सूरिः
सूरिरुच्यते, न पुनर्लुम्पाकादिषु कुपाक्षिकेषु विकल्पिता अपीति गाथार्थः ॥ २० ॥ अथ सूरिसंततयोऽपि बह्वचो भवन्ति, तत्र
सर्वा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न वेति शङ्कायां तीर्थव्यवस्थापनायां गतिमाह—

सूरीण संतईओ साहाकुलसन्निआउ णेगविहा। तासुवि एगा तित्थं सेसा पुणऽणाइसंताओ ॥२१॥

सूरीणां शाखाकुलानि 'चत्तारि साहाउ चत्तारि कुलाइं' इत्यागमवचनात् संज्ञा—नाम जाता यासां ताः शाखाकुलसंज्ञिताः अने-
कविधाः-अनेकप्रकाराः संततयः संभवन्तीति गम्यं, तास्वप्येका संततिस्तीर्थं, श्रीसुधर्मस्वामितो दुष्प्रसहं यावदच्छिन्ना संततिरेकैव तीर्थं
भवतीत्यर्थः, शेषाः पुनरनादिसान्ताः, तीर्थकरशिष्यादारभ्याच्छिन्नं प्रवृत्तिमत्त्वेनानादित्वं, विवक्षितं कालमधिकृत्य तथाविधाचारवतां
समुदायस्यानादिसिद्धत्वं वा, सान्तत्वं च यावत्तीर्थवर्त्तित्वाभावात्, अर्वागेव पर्यवसानादिति गाथार्थः॥२१॥ अथ यत एवं तत आह—

तं थेरावलिभणिअं साहापमुहं तु संपई सव्वं। नागिंदचंदनिव्वुइविज्जाहरएसु चंदकुलं ॥२२॥

यतः शेषाः संततयोऽनादिसांतास्तत एव स्थविरावलीभणितं—पर्युषणाकल्पस्थविरावल्यां भणितं 'शाखाप्रमुखं' शाखाकुलादिकं
सर्वं संप्रति नास्ति, तेषां च शाखादीनामनादित्वे सान्तत्वमेव सिद्धं, ननु 'नागभूतं सोमभूत' मित्यादिनाम्ना सादित्वे सिद्धे कथ-
मनादित्वमितिचेद्, उच्यते, अत्राचारमधिकृत्यानादित्वमुक्तलक्षणमभ्युपगतं, तस्य च तीर्थकृच्छिष्यात्प्रवृत्तस्य नागकुलादावप्य-

विरहात्, किंस्विदेकसंततिस्तीर्थमित्याह—'नार्गिदे'त्यादि, नागेन्द्रचन्द्रनिर्वृतिविद्याधरकुलेषु यथा चन्द्रकुलं तीर्थत्वेनाभिमतं संप्रत्यपि प्रत्यक्ष, शेषाणां त्रयाणां मध्ये निर्वृतिकुलं तु तदानीमेव निर्वृतं, नागेन्द्रविद्याधरकुले अपि छिन्नप्राये एव, कश्चित्कश्चित्तत्कुलजं रूपमाप्नोऽपि चारित्रक्रियाया अभावात् केवललिंगधारित्वेनाकिंचित्कर एव, ये तु चन्द्रकुलादपि राकारक्तादयः पृथग्भूताश्चन्द्रकुलत्वमात्मन' स्थापयन्ति तदयुक्तमेव, नवीनमार्गप्रकाशकत्वेनाभिनिवेशमार्गपतित्वात्तेषामितिगाथार्थः॥२२॥ अथ दृष्टांतमाह—

जह मणुआण एगा अणायणता य संतई लोए। सेसा अणाइसंता पचक्ख चेव दीसति ॥२३॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, यथा मनुजानामेका संततिरनाद्यनन्ता भवति—आद्यन्तरहिता स्यात्, शेषा' संततयोऽनादिसान्ताः—आदिरहिता अपि सपर्यवसानाः, गर्भजानां हि संततिमपेक्ष्यानादित्वमेव स्यात्, एवं सत्यपि क्रमेन संततयः सपर्यवसाना एव स्युः, एतच्च लोके प्रत्यक्ष दृश्यते, यथा कस्यचिदेवदत्तस्य चतुर्णां पुत्राणामेकस्य संतति' प्रवर्द्धमाना दृश्यते, शेषाणां मध्ये कस्यचिदेका पत्यपर्यवसायिनी, कस्यचिद् द्विग्न्यायपत्यान्ताऽपि स्यादिति गाथार्थ'॥२३॥ अथ स्थविरावल्यां या शाखा' यानि च कुलानि तेषां परस्परमदूषकत्वेनाविवाद एवासीत् तत्कथमित्याह—

दसविहसामायारीकरणे तह निचकिचकिरिआसु। सव्वेसिं सामन्न तेसिं तेणेव अविवाओ ॥२४॥

दशविधसामाचारी "इच्छा मिच्छा तहक्कारो" इत्यादिरूपा तस्या करण तस्मिन्, तथा नित्यकृत्यानि—प्रतिक्रमणप्रतिलेखनादिधान्यनुष्ठानरूपाणि तद्रूपायाः क्रियास्तासु, सर्वेषां शाखादीनां सामान्यं—समानता अवैषम्यमासीत्, तेनैव हेतुना तेषामविवादः—अविप्रतिपत्तिरिति ॥ अथ तेषामविप्रतिपत्तौ सांभोगिकत्वमेव कथं न स्यादित्याह—

वहुआयरिअपरंपरअंतरिआणं न होइ संभोगो। विणयाइअकम्मं पुण अण्णुण्णं होइ अविरुद्धं ॥२५॥

वहुआयरिअपरंपरअंतरिआणं न होइ संभोगो। विणयाइअकम्मं पुण अण्णुण्णं होइ अविरुद्धं ॥२५॥ अर्थादन-
वह्वाचार्यपरम्परान्तरितानां—बहूनामाचार्याणां परम्परया अन्तरितानां—व्यवहितानामन्योऽन्यं संभोगो न भवति, यथा
न्तरितानां संभोगो भवत्येव, अयं भावः—एकस्मिन् गणे भूयांसोऽप्याचार्याः संभवन्ति, ते च परस्परं संभोगिन एव स्युः, न भवति,
श्रीमहागिरिसुहस्तिनौ सांभोगिकौ, एवं च कथंचिद्देशादिव्यवधानेन तत्तदपत्यानां भिन्नभिन्नाचार्यान्तरितानां संभोगो विरोधो न
निग्रहानुग्रहादावेकस्याधिकाराभावाद्, विनयादिकर्म्म—परस्परवन्दनासनदानादिकृत्यं अविरुद्धं भवति—तथा करणे ॥२५॥ अथ
भवति, अन्नादिदाने तु जिनाज्ञाभङ्गः, अत एव विसंभोगिकानां श्राद्धकुलादिदर्शनमेव चागमे भणितमिति गाथार्थः
संभोगादिस्वरूपे लौकिकदृष्टांतमाह—

लोए पुण संभोगो सहोअराणंपि एगआणाए। वावाराइरयाणं तव्वसलाहाइकंखाणं ॥ २६ ॥

लोके पुनः 'संभोगो' नित्यं भोजनादिक्रियासु समतया सम्मत्या प्रवृत्तिः 'सहोदराणां' भ्रातॄणामेकाज्ञया—एकस्य पित्रादे-
राज्ञया 'व्यापारादिरतानां' तदुपदिष्टकार्यकारिणां 'तद्वशलाभाकाङ्क्षाणां' पित्राद्यायत्तलाभाद्यभिलाषुकाणां भवति, अयं भावः—यः
कश्चित् पित्रादिः कुलादौ ज्येष्ठस्तदायत्तानां पुत्रादीनामेकस्मिन् गृहे निवासः, तत्र प्रवेशनिर्गमादिर्निरन्तरभोजनादिविधिश्च पर-
स्परं सापेक्षः, व्यापारादिविचारणापूर्वकलाभादिसमीहा चेत्यादि सर्वमपि सर्वसम्मतमेव दृश्यते, एवमेव विवक्षिताचार्यादिशायत्तानां
वहूनामप्याचार्यादीनां संभोगो युज्यत इति गाथार्थः ॥२६॥ अथ विपरीतानां किं स्यादित्याह—

विवरीआ अण्णुण्णं जह अण्णो णाइसंभवो तेसिं। आयारो पुण एगो कुलवडिओ निच्चकिच्चेसु ॥२७॥

'विपरीता' पित्रादेः सकाशात्सुपम्भूताः पुत्रादयोऽन्योऽन्य यथाऽन्यस्तेषां पित्रादीनां ज्ञातिसंभव'—स्वगोत्रीयो भवति वत्स-स्य' पुत्रादिः, तस्यापि च पित्रादिस्तथैव, अयं भावः—यथा निजजातीयास्तद्गृहे प्रवेष्टुं तद्गृहसंबन्धि वस्तुजात भोक्तुं दातु वा न समर्था भवन्ति, तथा पित्रादेः सकाशात्सुपम्भूताः पुत्रादयोऽपीति, आचारः पुनः—नित्यकृत्येषु 'कुलपतिताः' कुलक्रमायातः एकः, एवकारो गम्यः, एक एव, न तु भिन्नः, एवं जिनप्रवचनेऽपि भिन्नशाखादिपतितोऽपि न नित्यक्रियायां भेदभाग् तथा प्रत्यपायमविकृत्यापि तस्य भेद इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ प्रकारांतरेण दृष्टान्तमाह—

अइयेगे सहगारे साहपसाहाइसंभवाणवि। पत्ताईण वण्णायारासायाभिहाइ सम ॥२८॥

अथैकस्मिन् सहकारे शाखाप्रशाखादिसंभवानामपि पत्रादीनां—पत्रपुष्पफलानां वर्णाकारास्वादाभिधानादि समं भवति, यथै कस्यां शाखायां पत्रपुष्पफलानां वर्ण आकारः आस्वादोऽभिधानं च यादृशं भवति तादृशमेवापरस्यामपि शाखायां पत्रादीनां स्यात्, न पुनर्भिन्नस्वभावः, एवं तीर्थेऽपि पृथक्शाखादिगणानां मुनिप्रमुखानामेक एवाचारो, न भिन्न इति गाथार्थः ॥२८॥ अथ तीर्थं कल्पद्रुमेणोपमयितुं गाथाद्विकमाह—

मंजरि कुचाळसगी फलसरिसो सोहणो अ आयारो। महुररसासायसमं केवलणाणं मुणेअव्व ॥३०॥

तित्थनसुकारसलिलसित्त तित्थकरेण त पढम। तप्फलसायभिलासी अप्पोऽवि तहेव सिंचिज्जा ॥३१॥

सम्यक्त्वपृथ्वीपीठे तीर्थं कल्पद्रुमः, चः पुनरर्थे, शाखादिव सूरिप्रमुखाः श्रमणाः, श्रावकवर्गश्च पत्राणि, मञ्जरी तावत् द्वाद शाङ्ग्यादिः, शोभन आचारश्च फलसदृश', मधुररसास्वादसम केवलज्ञानं, शोभनाचारपरिपालनात् केवलावाप्तिः स्यात्, स च मधुर

रसास्वादकल्प एव, तीर्थनमस्कारः 'नमो तित्थस्से'त्यादिरूपो यस्तीर्थनमस्कारस्तद्रूपं यत्सलिलं तेन सिक्तं तत् तीर्थं प्रथमं तीर्थकरेण, यदागमः—"तित्थपणामं काउं कहेइ साहारणेण सद्देणं'ति" आ० नि० (५६६) तत्फलं—तीर्थफलं, तीर्थाराधनेन केवलज्ञानहेतुः सदाचारः परिपालितो भवतीतिकृत्वा सदाचार एव तत्फलं, तस्यास्वादः केवलज्ञानं तस्याभिलाषी अन्योऽपि तथैव सिञ्चेत्—नमस्कारादि यावदाराधनविधिना सम्यगाराधयेदितिकल्पद्रुमेण सादृश्यं तीर्थस्येति गाथात्रयार्थः ॥२९-३०-३१॥ अथ तीर्थस्योत्पत्तिः स्थितिश्च यथा भवति तथैव दर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

जह पढमं उप्पत्ती मेहविसेसाउ कप्परुक्खस्स। बीअपरंपरसंठिइ बीउच्छेए पुणो मेहा ॥३२॥

तह तित्थं तित्थयरा पढमं उप्पज्जए न अण्णाओ। सूरिपरंपरसंठिइ सूरिच्छेए पुणो अरहा ॥३३॥

यथा कल्पवृक्षस्य प्रथममुत्पत्तिर्मेघविशेषात् कल्पद्रुमहेतुभूतात् मेघात्, तत्स्थितिः पुनर्बीजपरम्परा, बीजपरम्परया भवतीतिकृत्वा, बीजोच्छेदे पुनर्मेघात् प्रागुक्तमेघविशेषादुत्पत्तिरिति दृष्टान्त इति गाथार्थः ॥३२॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—तथा तीर्थं तीर्थकरात् प्रथममुत्पद्यते, नान्यस्मादपि, तस्य स्थितिः सूरिपरम्परयैव, यदुक्तं—"कइआवि जिणवरिंदा पत्ता अयरामरं पहं दाउं। आयरिएहिं पवयणं धारिज्जइ संपयं सयलं ॥१॥ ति श्रीउप० (१२) यथा स्वयमतथाभूतेनापि बीजमेघकल्पेनार्हता श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामी सूरीकृतस्तेन च जम्बूस्वामी तेनापि श्रीप्रभव इत्यादिबीजपरम्परा ज्ञेया, तस्या उच्छेदे पुनस्तीर्थमर्हत एव, न पुनः केवलिनोऽप्यपरस्मात्, कल्पवृक्षस्यापि बीजोच्छेदे हि न यत्किञ्चिन्मेघात्, नवा महतोऽपि सहकारादिविजातीयवृक्षादिति दार्ष्टान्तिकयोजनेतिगाथार्थः ॥३३॥ अथैवं नियमः कथमित्याह—

तित्थं खलु तित्थयरा भणाइजगसठिईं न इहराधि । किं मच्छिआपसूआ हंसी एगावि केण सुआ? ॥२४॥

यद्यपि "तित्थं चाउवण्णो संघो" इत्यादिप्रथमगाथायां तीर्थंकरादेव तीर्थोत्पत्तिरिति दर्शितं तथापि जगत्स्थित्या द्रढयितु द्विर्बद्धं सुबद्धं भवतीतिन्यायाधाह–'तित्थं खलु'त्यादि, तीर्थं तीर्थंकरादेवेत्यनादिजगत्संस्थितिः, शाश्वतीय मर्यादेत्यर्थः, नापीतरथेति, दृष्टान्तमाह–"किं मच्छिअ'त्ति मक्षिकाप्रसूता एकापि हंसी, अपिर्गम्या, केनापि श्रुता ?, अपितु नेति जगत्स्थितिः, यथा पक्षित्वेन साम्येऽपि हंसा जननी मक्षिका न भवति, तथा तीर्थं तीर्थंकरात्, अन्यस्मात् भवतीतिगाथार्थः ॥२४॥ अथ सामान्यतोऽपि कार्यकारणनियममाह—

एव ज ज कज्ज निअय निअकारणेहिँ अह जाय । त त तहेव जायइ अन्नह जगसठिईलोवो ॥२५॥

'एवं' प्रागुक्तयुक्त्या यद्यत्कार्यं निजकारणैर्नियतं तत्तत्कार्यं तथैव जायते, अन्यथा जगत्संस्थितिलोपः स्यात्, गोरपि वृक्षादेरपि वृषभादीनामुत्पत्तिः प्रसज्येतेतिगाथार्थः ॥२६॥ अथ तीर्थस्य सकलजनप्रसिद्धं लक्षणमाह—

जम्हा कुपक्खपक्खो बीहेई अह निवाउ तेणगणो । त खलु तित्थं तित्थयरकरठविअ मुणेअव्वं ॥२३॥

यस्मात् 'कुपक्षपक्ष'उत्सूत्रभाषिसमुदायो बिभेति–भाऽस्माभिग्रह कार्पीदित्येवरूपेण नित्यं भीत एवास्ते, यथा नृपात् स्तेनगणः–चौरसमूहः, तत्तीर्थं तीर्थंकरकरस्थापितं ज्ञातव्यमितिगाथार्थः ॥३६॥ अथ दिगम्बरः प्रायस्तीर्थाद्भि बिभेति तत्र हेतुमाह—

ज पुण पायं तित्था खमणो न बिहेइ तत्थ तित्थेण । परिचत्तो पढमदिणमि सबद्दा सव्वसंघा ॥२७॥

यत्पुनः प्रायः क्षपणको–दिगम्बरस्तीर्थान्न बिभेति तत्र तीर्थेन प्रथमदिने–नवीनमार्गप्ररूपणावसरे प्रथम एव दिवसे तीर्थेन

परित्यक्तः, कुतः ?–'सर्वथा' सर्वप्रकारेण, सर्वसंबन्धाद्, अयं भावः–अयं च तीर्थबाह्यः, अतो नालापाद्यपि विधेयमित्येवंरूपेण सर्वे-
प्रकारेण सर्वसंबन्धात्परित्यक्तस्तेन स तीर्थान्न बिभेति, 'नहि मृतः पुनर्म्रियते' इतिन्यायात् सर्वसंबन्धाभावे कुतो भयमिति बोध्य-
मितिगाथार्थः ॥३७॥ अथ शेषाणां दिगम्बरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयन्नाह—

सेसा अकिंचिगणिआ पढमं तित्थेण कालबलजोगा। पच्छा पसइमुवगया जह वणलेसोवि सुप्पसरो ॥३८॥

शेषाः–पौर्णिमीयकादयो नवापि तीर्थेन प्रथमसुत्पत्तिसमये अकिञ्चिद्गुणिताः, किमनेन वराकेण तीर्थस्य स्यादित्येवंरूपे-
णाकिञ्चित्तया चिन्तिताः, एवं चिन्तनं कुतः ?–'कालबलयोगाद्', अवश्यं भाविनी प्रवचनपीडेति हेतुना, कश्चित्कालस्तथा परि-
णतो यस्य बलयोगात्कुपाक्षिकेषूपेक्षैव जाता तीर्थस्येति, अथ साम्प्रतमपि दिगम्बरादिवत् कथं न क्रियते ?, तत्र हेतुमाह–'पच्छे'-
त्यादि, पश्चाद् अनुक्रमेण प्रसृति–प्रसारमुपगताः, तीर्थसमीपस्था एव वृद्धिं प्राप्ता इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह–'जह वणो'त्यादि,
यथा 'व्रणलेशोऽपि' सूक्ष्मव्रणोऽपि सुप्रसरः–अतिप्रसरवान् भवति, अत एव सूक्ष्मोऽपि व्रणो न विश्वसनीयः, यदागमः–"अण
थोवं वणथोवं अग्गी थोवं कसाय थोवं च। न हु मे वीससिअव्वं थेवंपिहु तं बहुं होइ॥१॥त्ति श्री आव० नि० (१२०) इति गाथार्थः
॥३८॥ अथानन्तरं यदुक्तं 'जम्हा कुवक्खपक्खो' इत्यादि तत्समर्थनपुरस्सरं व्यक्त्या तीर्थं दर्शयति—

ते पुण जम्हा निअमा ससंकिआ तंपि संपयं भरहे। तवगणतित्थं णेअं कणगं व परिक्खपच्चक्खं ॥३९॥

ते पुनः–पौर्णिमीयकादयः सशङ्किताः–सभया भवन्ति यस्मात् 'तंपि'त्ति अपिरेवार्थे तदेव 'साम्प्रतं' वर्त्तमानकाले 'तपाग-
णतीर्थं' तपागण एव तीर्थं तपागणतीर्थं, 'भरते' इह भरतक्षेत्रे 'ज्ञेयं' बोध्यं, किंलक्षणं ? केन कमिव ?–सुवर्णमिव परीक्षा-

प्रत्यक्ष, शुद्धप्ररूपणाप्ररूप्यादिना इह भरतक्षेत्रेऽच्छिन्नपरम्परागतमिदमेव दृश्यते, दुष्करक्रियाकारित्वे, तथाविधस्यापरस्यादृश्यमा नत्वात्, तथा कुपाक्षिकपक्षोऽप्यस्मादेव बिभेति, यत' कुपाक्षिकसंसर्गोऽपि महापापहेतुः,आस्तामन्यत्, कुपाक्षिकनामाद्दृष्टो ग्रन्थ मप्यकल्प्य इत्येवंरूपेण तपागणसाधव एव सदस्युपदिशन्ति, तथाविधसम्यक्त्वादिगुणालङ्कृतास्तदुपदेशप्रभोक्तारोऽपि केचित् असत्क मप्यस्य कुर्वन्त्यपि, अत एव श्रीपत्तने म० समर्थेन लुम्पाका अपाङ्क्त्या एव कृता आसन्निति सर्वजनप्रतीतमेव, न चैव कश्चिदपर त्वथोपदेशा श्रूयते इत्येव परीक्षया प्रत्यक्षम्—अध्यक्षमेवेद तीर्थं, न चैतत् अस्माभिरेवोच्यते, किन्तु श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिवचोमि रष्टमविश्रामप्रान्ते ग्रन्थसंमत्या व्यवस्थापयिष्यमाणत्वादिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ अथैवंविधे तीर्थे कुपाक्षिकाः कीदृक् चेष्टामाजः इत्याह—

एव तित्थविआरे कसवट्टे परिक्खिअम्मि तित्थंमि । ससमइविगप्पिअमए राएण दुरासया वसवि ॥४०॥

'एव' प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थविचारे 'कषपट्टे' तीर्थविचारलक्षणे कषपट्टे कनकमिव परीक्षिते तीर्थे तथापि कुपाक्षिकाः 'स्वसम तिकल्पितमते' स्वस्वमत्या—निजनिजबुद्ध्या विकल्पित यन्मत पाक्षिक तु पर्वस्यान्ते भवतीति पूर्णिमापाक्षिकं युक्त तथा स्त्रियोऽपवित्राः कथ तीर्थकृत्प्रतिमा पूजयन्तीति स्त्रीणां जिनपूजा न युक्ता मुखवस्त्रिकादिधरणे श्राद्धानां साधुसमतेति श्राद्धानां सामायिकादौ मुख वस्त्रिका न युक्तेत्यादिकुविकल्पकल्पनलक्षणया विकल्पित यन्मत तत्र रागेण—अभिनिवेशनिबद्धस्नेहेनास्मदीय मतमेव सर्वोऽपि जन आश्रयतु नान्यदितिरूपेण 'दुराशयाः' दुष्टाध्यवसायिना, स च दुष्टाध्यवसायोऽनन्तरगाथायामेव वक्ष्यते इतिगाथार्थः ॥४१॥ अथ तेषां दुराशयमाह—

तेणं पइसमयं मुणिघायमहापावरुद्दपरिणामा । णंतभवभोगकम्मा तित्थमतित्थंति महमोहा ॥४१॥

येन कारणेन ते कुपाक्षिका निजमतोदयमिच्छति तेन कारणेन 'प्रतिसमयं' समयं२ प्रति तत्तन्मतानां तिरस्कारकारिणस्तीर्थस्योच्छेदमेवेच्छन्ति, आत्मीयपक्षस्य पराभविष्णोरुच्छेदं सर्वोऽपि जनः समीहत एवेति जगत्स्थितिः, पराभविष्यतः कस्यचित् किंचित् स्यात्, कुपाक्षिकाणां तु तथाविधप्राग्जन्मोपार्जिताशुभक्लिष्टकर्मपरिपाकजन्यतथाविधभवितव्यतावशेन तीर्थमेव पराभविष्णुतया संपन्नं, तस्य चोच्छेदे समीहमाने भावतः साध्वादीनां विनाश एव समीहितः, सोऽपि न कादाचित्कः, किंतु प्रतिसामयिकः, तेन मुनिघातः, उपलक्षणात् साध्व्यादीनामपि, तेन हेतुभूतेन यन्महत्पापं, यदुक्तं—"चेइयदव्वविणासे इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे । संजइचउत्थभंगे मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥१॥त्ति (४१५) तेन पापेन रुद्रः परिणामो येषां ते मुनिघातमहापापरुद्रपरिणामाः, पुनः कीदृशाः?—'महामोहाः' महा—महान् अनन्तभवसंबन्धहेतुर्मोहो—मिथ्यात्वं एषां ते महामोहाः, तत् कथमित्युल्लेखमाह—'तित्थमतित्थं' तीर्थं—साध्वादिसमुदायमतीर्थमिति, अतीर्थं च—स्वस्वसमुदायलक्षणं साध्वाभासादिरूपं तीर्थमिति मन्यमाना इति गम्यम्, अयं भावः—ते कुपाक्षिकास्तीर्थमतीर्थतयोपदिशन्ति, अतीर्थं च निजमतिविकल्पितं तीर्थतयेति महामोहविजृम्भितं, नातः परं पातकमिति बोध्यं, तथाभूतास्ते कीदृशाः संपन्ना इत्याह—'अणंते'त्यादि, अनन्तभवभोगकर्माणः—अनन्तैर्भवैर्भोग्यानि कर्माणि येषां ते तथा, अनन्तसंसारभाज इत्यर्थः, उत्सूत्रभाषिणोऽनुपरताः मृताः सन्तो नियमादनन्तसंसारिण एव स्युः, यदुक्तं—"उस्सुत्तभासगाणं बोहीनासो अणंतसंसारो"त्ति, तथा 'कालमणंतं च सुए अद्धापरिअट्टओ अ देसूणो । आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥त्ति श्रीआ० नि० (८५३) अत्राशातनाबहुल उत्सूत्रभाष्येव बोध्यः, प्रतिसमयं तीर्थघातपातकभाजनत्वाद्, अत एव घोरानुष्ठानं

र्धमपि अमावास्यादिवस्तुतिसमयमनन्तसंसारमेव निर्वर्तयति, असंख्यातसमयात्मके तत्क्रियाक्षणे अन्तर्मुहूर्तेन वा प्रतिसमयमनन्तसंसारवृद्धयापादेऽनन्तसंसारसंभवादितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ तीर्थप्रद्वेषात् यथा कुपाक्षिकस्य दुष्परिणामा स्युः यथा कुपाक्षिकप्रद्वेषात्तीर्थान्तर्वर्तिनो भवन्तोऽपि कथं न स्युरिति पराशङ्कामुद्भावनामाह—

णणु तुम्हाणवि दोसो कुपक्खपक्खमि दीसई पयडो। तो मे कहमम्हाणं हाणि अण्णोन्नसमाणाण ॥४२॥

नन्विति परप्रश्ने, ननु भो तीर्थपक्षपातिनः ! युष्माकमपि, अपिशब्दात् यथा तीर्थे द्वेषः कुपाक्षिकाणां तथा युष्माकमपि, कुपक्षपक्षे द्वेषो दृश्यते 'तो' तस्मात् यथा तीर्थोच्छेदमिच्छतां कुपाक्षिकाणां दुर्ध्यानं तथा भवतामपि हानिम्—अर्थात्कुपाक्षिकाणामन्वेषयतां—कुपाक्षिकोच्छेदमिच्छतां रौद्रध्यानं भवत्येव, विनाशाभिप्रायस्योभयत्रापि तौल्यादितिपराशङ्केति गाथार्थः ॥४२॥ अथ पराशङ्कामेव परिहरति—

नेव खोलु जुत्त ज सो तित्थस्स परमरोगुत्ति। तस्सवि हाणिविगप्पो जयऽधम्मो केरिसो धम्मो ? ॥४३॥

'एव' मयुक्तं 'नन्नु तुम्हाण'मित्यादि तदुक्तम्—अपिमध्यात्तस्य यत्किमपि न युक्तं, यत्—यस्मात्कारणात् 'स' कुपाक्षिकपक्षस्तीर्थस्य परमरोगः—उत्कृष्टव्याधिरिव, यथोत्कृष्टरोगोऽसह्यवेदनया रुधिरमांसादिशोषणेन पुष्टमपि पुरुषं कृशीकरोति बलवन्तमपि दुर्बलं तथा कुपाक्षिकपक्षोऽप्युत्सूत्रप्ररूपणरूपयाऽसह्यवेदनया तीर्थान्तर्वर्तिभावश्रावकादिसमुदायमलक्ष्य तीर्थमेव कृशीकरोति, तथाप्यबलमेव, यतो यावन्तो वर्तमानाः कुपाक्षिकास्ते तीर्थसंबन्धिन एव भावश्रावकादीन् व्युद्ग्राह्य आसतां तीर्थस्याज्ञां प्रत्युतानायतनीकृत्य तीर्थप्रतिकूलवर्तिन एव विहिताः, 'तस्सापि' कुपाक्षिकपक्षस्यापि तीर्थमहारोगस्य हानिविकल्पो यद्यधर्मस्तर्हि धर्मः कीदृक् स्यात् ?,

नास्माद्न्यो धर्म इत्यर्थः,अनेन रौद्रध्यानं दूरे, प्रत्युत परधर्म एव तदीयमताहानिविकल्प इति दर्शितम् । अत एव "निव्वुइपहसा-
सणयं जयइ सया सव्वभावदेसणयं । कुसमयमयनासणयं जिणिंदवरवीरसासणयं" १। (नन्दी-२२५) इत्यादिवचोभिः प्रवचन-
विपयकाऽऽशीरपीतिगाथार्थः ॥४३॥ अथ तीर्थहानिं कुपाक्षिकहानिं चेच्छतोः परस्परं महदन्तरं, तदेव दृष्टान्तेनाह—

किं धिज्जाइज्झाणं सरिसं हरिएसिजक्खझाणेण । असुईलित्तो पाओ चंदणलित्तेण किं सरिसो ? ॥४४॥

'धिग्जातिध्यानं' ब्राह्मणकुमाराणां ध्यानं 'हरिकेशियक्षध्यानेन' हरिकेशिसाधोर्वैयावृत्त्यकरस्य तिन्दुकनाम्नो यक्षस्य ध्यानेन सदृशं किं भवेद् ?, अपितु न भवेत्, यतः कुमारध्यानं मुनिहननविषयं, यक्षस्य तु कुमारहननेऽपि मुनिरक्षणेन वैयावृत्यविषयकं, न पुनः रागद्वेषप्रभवं, यदागमः—"पुव्विं च इण्हिं च अणागयं च, मणप्पदोसो न मे अत्थि कोई। जक्खा हु वेआवडिअं करिंति, तम्हा उ एए निहया कुमारा" ॥१॥ इतिश्री उ० (३९-९) वैयावृत्त्यं हि महानिर्जराहेतुरित्यग्रे वक्ष्यते, तस्माद्धननाभिप्रायसाम्येऽपि द्वयोर्ध्यानयोर्महदन्तरम्, एवं कुपाक्षिकाणां तीर्थोच्छेदविषयकध्यानमस्माकं च तीर्थरोगकल्पस्य कुपाक्षिकपक्षस्योच्छेदविषयक-मिति उच्छेदध्यानसाम्येऽपि एकस्य धर्मध्यानमपरस्य रौद्रध्यानमिति, तत्रापि दृष्टान्तमाह—'असुईलित्तो'त्ति अशुचिना—पुरीपादिद्रव्येण लिप्तः पादः किं चन्दमलिप्तेन पादेन समः स्याद् ?, अपितु न स्यात्, एवं लिप्तत्वेन साम्येऽपि अशुचिलिप्तः पादो जलेन धौत एव शुभानुष्ठानप्रवृत्तिहेतुः स्यात्, चन्दनलिप्तस्तु स्वत एव विशेषतः स्याद्, एवं तीर्थोच्छेदध्यानं पुरीषकल्पं कुपाक्षिकोच्छेदध्यानं च चन्दनकल्पम्, एवं विमलवाहनध्यानं विट्कल्पं सुमङ्गलसाधोश्च ध्यानं चन्दनकल्पमित्यादि स्वयमेवालोच्यम्, एवं च ध्यानं जीवयोग्यतयैव समापतितं, यथा आहारविषयकध्यानसाम्येऽपि हंसस्य कमलपत्राण्येव संपन्नानि, काकादीनां तु विड्-

मांसादीनि, तथा तीर्थकुपाक्षिकयोरपीतिगाथार्थः ॥४४॥ अथोपसंहरन्नेव प्रथमं तीर्थस्वरूपप्ररूपणे हेतुमाह—

एयं तित्थसरूवं परूविअं तं पसंगओ पढमं। जं जउ भणिउं सक्का कुवक्खिआ बाहिरा समुद्दं ॥४५॥

'तत्' तस्मात्कारणात्प्रसङ्गतः "पढमिल्लुआण उदये" इत्यादिनवमगाथायां कुपाक्षिकाः केचित् तीर्थान्निर्गता इति तीर्थस्वरूप निरूपणं प्रसङ्गं आगतमतः प्रथमम्—आदौ तीर्थस्वरूपं 'प्ररूपितं' निर्दिष्टं, यत्—यस्मात्कारणाद्यतस्तीर्थात् कुपाक्षिकाः 'लवणये'-त्यादिगाथोद्दिष्टाः समुद्रं यथा भणितुं शक्या भवन्तीति, तीर्थस्वरूपापरिज्ञाने च कुपाक्षिकाणां बाह्यत्वं कुतो भण्यते इति प्रथमं तीर्थस्वरूपनिरूपणं सप्रयोजनमितिगाथार्थः ॥४५॥ अथ प्रकारान्तरेणापि तीर्थस्वरूपं निरूपयितुमुपक्रम्यते—

इहमह कुपक्खपक्खं अब्भासवसेण मुणिअ परिचयंती। तह तित्थासयणंपि अ कुज्जा विण्णुत्ति बुद्धीए ॥४६॥

जुत्तिपयारं किंची दंसेमो जेण दीवरूवेण। तित्थातित्थसरूवं फुडं सिआ थूलमइणोऽवि ॥४७॥

तेण कत्थवि अत्थे पुणोवि भणणंपि दीसए इह्य। न य पुणरुत्तदोसो चिंतेअव्वो जमब्भासो ॥४८॥

'इह' इत्यौष्ट्रिकमतोत्सूत्रोद्घाटनकुलकवृत्तौ (?) सहस्रकिरणनाम्नि प्रकरणे 'अथे'तिपूर्वापेक्षया प्रकारान्तरद्योतने, कुपक्षपक्षमभ्यासवशेन—'पुनः पुनः करणमभ्यास' इति वचनात् पुनः पुनस्तत्स्वरूपश्रवणेन 'ज्ञात्वा' सम्यक् पर्यालोच्य 'परित्यजतु,' एककृत्वः श्रवणेन सहसा तत्त्यागासंभवात्, संभवे वा कदाचित्तदभिमुखीभवनस्यापि संभवे अविमृश्य त्यक्तमिति पश्चात्तापस्यापि कस्यापि संभवो दुर्निवारोऽतः पुनः पुनः श्रवणेनाभ्यस्य त्यागे सत्यपि प्रागुक्तदोषासंभवः, तथा तीर्थाश्रयणमपि चाभ्यासवशेन कृतं सत् सुरसमूहेनापि तत्त्याजयितुमशक्यम्, अतस्तत्राप्यभ्यासः श्रेयानेवेति, तीर्थाश्रयणमप्यभ्यासवशेन विज्ञः कुर्यादितिबुद्ध्या हेतुभूतया युक्तिप्रकारं किञ्चिद्दर्श-

यामः, येन युक्तिप्रकारेण दीपरूपेण—प्रदीपकल्पेन तीर्थातीर्थस्वरूपं स्फुटं स्यात्, कस्य?—आस्तां सूक्ष्मदृग्, स्थूलमतेरपि, तेन कारणेन कुत्रचिदंशे पुनरपि भणनमपि—वारं वारं कथनमपि दृश्यते 'इह' अधिकारे अस्मिन् प्रकरणे वा, न पुनरुक्तदोषश्चिन्तनीयः, चोऽप्यर्थे, न चिन्तनीयोऽपि, भाषणं तु दूरे इत्यपिशब्दार्थः, एवं कुतो ?, यतः सोऽभ्यासः, स च पुनः पुनर्भणनेनैव स्यादितिगाथात्रयार्थः ॥४६-४७-४८॥ त्रिभिर्विशेषकं। अथ प्रथमं कुपक्षमात्रस्वरूपमाह—

प्रायं कुपक्खपक्खो उ सुत्तसरणो हविज्ज वयणेणं। सुत्तं पुत्थयसरणं नणु किंच परंपरासरणं ॥४९॥

'प्रायो' बाहुल्येन कुपक्षपक्षस्तु वचनेन—वचोमात्रेण, नतु मनसाऽपि, सूत्रशरणो भवेत्, अस्माकं सूत्रमेव प्रमाणं, न वृत्त्यादिकमपीत्यादिवचोमात्रेण सूत्रशरण इत्यर्थः, तत्रैवं प्रष्टव्यं—ननु भोः सूत्रं पुस्तकशरणं किं वा परम्पराशरणमिति विकल्पद्वयी, तत्र पुस्तकमेव शरणम्—आश्रयो यस्य तत्पुस्तकशरणं, परम्परा—अच्छिन्नपुरुषप्रवाहः सैव शरणं यस्येति परम्पराशरणमिति, कुपाक्षिकाकूतमेव प्रश्नद्वारा विकल्पितमितिगाथार्थः ॥४९॥ अथ प्रथमविकल्पाकूतं दूषयितुमाह—

पुत्थयसरणं सुत्तं फलवं न हु होइ केवलं किंतु। पुरिसायत्तं पुरिसो पयत्तवंतोऽवि विहिविण्णू ॥५०॥

केवलं पुस्तकशरणं सूत्रं फलवन्न भवेत्, किंतु?—'पुरुषायत्तं' पुरुषपरतन्त्रं, पुरुषोऽपि न यः कश्चित्, किंतु?, प्रयत्नवानपि विधिज्ञः, सूत्रस्य ग्रहणे दाने च विधिं जानातीति विधिज्ञ इति गाथार्थः ॥५०॥ अथ विधिज्ञोऽपि कीदृक् स्यादित्याह—

सोऽवि अ दायगगाहगभावापन्नोवि जुग्गयाजुत्तो। तेणं तिपईमित्ता दुवालसंगीह रयणावि ॥५१॥

'सोऽपि च' विधिज्ञोऽपि च दायकग्राहकभावापन्नः, श्रुतज्ञानं हि द्वाभ्यामेव साध्यं, तत्रैको दायकोऽपरो ग्राहकश्चेति, एवंरूपेण

स्वरूपमापन्नः पुरुषोऽपि 'योग्यतायुक्त' दायकयोग्यतायुक्तो ददाति, ग्राहकयोग्यतायुक्तश्च गृह्णातीति, युक्त इत्यत्रैकशसन दायकेन युक्तो ग्राहको ग्राहकेण युक्तो दायको वेत्येवं विग्रहेण बोध्यम्, अत एव "पासगस्स नत्थि उवएसो" त्ति (आचा ८–८२) प्रवचनं, तस्य योग्यताया अभावात्, अथोभयोर्योग्यतायां दृष्टान्तमाह–'तेने'त्यादि, तेन कारणेन येन योग्यतामापन्नस्तेनैव त्रिपदीमात्रात् 'उपन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वे'ति मातृकापदमात्रात् द्वादशाङ्ग्या रचना, तीर्थकृद्गणधरयोर्द्वयोरपि दायकग्राहकयोर्योग्यतामापन्नत्वात्, आस्तां द्वयो', एकतरस्याप्यभावे त्रिपदी न फलवती, त्रिपदीदाने योग्यतामापन्नोऽपि भगवान् वीरः श्रीगौतमाद्येकादशगणभृद्व्यतिरिक्तेषु न द्वादशाङ्गीरचनाहेतुः, न च ग्राहकयोग्यतामापन्ना अपि गणभृतो भगवन्तमन्तरेण त्रिपदीवासावपि तथासामर्थ्यभाजः, अत एव 'संजोगसिद्धीइ फलं वयंति' (आव १०२) प्रवचनवचनम्, अत एव च विद्यमानापि त्रिपदी नेदानीं फलवती, द्वयोरपि दायकग्राहकयोर्योग्यताया अभावात्, किंच–त्रिपदीदृष्टान्तेन केवल धर्म्म न फलवदित्यपि कृपाविकलैस्तिरस्करणीयः, केवलधर्मवादी प्रवचने मिथ्या दृगपि भणितः, यदागम'–"अपरिच्छिअसुअनिहसस्स केवलमभिन्नसुत्तचारिस्स। सव्वुज्जमेणवि कयं अन्नाणतवे बहु पडइ ॥१॥ (४१५) इति श्रीउपदेशमालायामिति गाथार्थः॥५१॥ अथ योग्यतायामयोग्यतायां चोदाहरणमाह–

धम्मपि कज्जजणयं सक्कपयत्तेण जुग्गयाजुत्ते। आगासखंडकरणे असमत्थ सक्कबलमुत्त ॥५२॥

धर्ममपि कार्यजनकं शक्रप्रयत्नेन योग्यतायुक्ते वस्तुनि स्याद्, आकाशखण्डकरणे शक्रेण निजबलमुक्तमप्यसमर्थम्, आकाशस्य खण्डशो भवनायोग्यत्वात्, एवं पुरुषाधर्ममपि धर्मं दायकग्राहकयोग्यतायामेव फलवत्, नान्यथेति वज्रदृष्टान्त इति गाथार्थः ॥५२॥

अथ पुनरपि सर्वप्रतीतं दृष्टान्तान्तरमाह–

घेणू वावि सदुद्धा दोहणकिरिआइकुसलमायत्ता। दुद्धपया विवरीआ विवरीअपया उदाहरणं ॥८३॥

'वा' अथवा 'धेनुरपि' गौरपि 'दोहनक्रियादिकुशलायत्ता' दोहनस्य क्रिया, आदिशब्दात् पिण्डपयोदानसुस्थानरक्षणादिकं ग्राह्यं, तत्र कुशलो–निपुणः मकारोऽलाक्षणिकस्तस्यायत्ता–वशगा 'दुग्धप्रदा' दुग्धदायिनी स्याद्, विपरीता दोहनक्रियाद्यकुशलायत्ता 'विपरीतप्रदा' दुग्धदानापेक्षया विपरीतं फलं प्रददातीत्यत्रोदाहरणमित्यक्षरार्थः॥ भावार्थस्त्वयं–यस्तु पिण्डदानादिकुशलो दोहनक्रियादिकुशलश्च स गोः सकाशात् दुग्धमवाप्नोति, तत्राकुशलश्च गोः शरीरे दुग्धमस्तीति सामान्येन दुग्धज्ञानवान् दुग्धावाप्तिमिच्छन् यत्र क्वाप्यङ्गे करस्पर्शनकरणेन लकुटादिना हननेन यत्र क्वाप्यङ्गे अस्त्रादिना छिद्रकरणेन वा केवलं मूत्ररुधिरादिकमेवावाप्नोति, सर्वथा क्रियारहितश्च गोघातपातकभाग् स्यात्, पिण्डादिदानक्रियायुक्तोऽपि दोहनादिक्रियाशून्यः स्वभावसिद्धच्छगणमूत्रादिलाभभाग्। अत्र सार्थवाहराज्ञोर्दृष्टान्तः प्रतीत एव, तथापि दिग्दर्शनं त्वेवमिह–कश्चित्सार्थवाहोऽनेकपण्यभृद् धेनुविरहिते द्वीपे वाणिज्यनिमित्तं जिगमिषुः सधेनुकः समुद्रमुत्तीर्य जिगमिषिते द्वीपे प्राप्तः, तत्र संतुष्ट्यर्थं राज्ञे रूप्यकच्चोलके पायसं प्रक्षिप्य प्रत्यहं प्राभृतीकरोति, अस्मदीयदेशवृक्षरस इति राज्ञा पृष्टो भणति, एकदा च कृतकृत्यो राज्ञो मुत्कलवचनेच्छया राजानं भणितवान्–स्वदेशं राजाज्ञया जिगमिषुरित्युक्ते राजोवाच–पायसरसमस्मभ्यं को दास्यति ?, तदनु राज्ञोऽनुरोधेन तेन सा गौर्दत्ता, उक्तं च–एतदीयो रसो मया दीयमान आसीदित्युक्त्वा स सार्थवाहः स्वदेशं प्रस्थितः, राज्ञा च सा गौश्चित्रशालायामनेकविधखर्जूरद्राक्षेक्षुरसादिखाद्यपानादिविधिना पोष्यमाणा गोमयमूत्रादिकरणावसरे यदा पुच्छमूर्ध्वीकरोति तदानीं राजपुरुषाः रूप्यकच्चोलकादिकं पात्रं बिभ्रति, तदानीं वर्णास्वादादिना गोमयादेर्वैपरीत्यं दृष्ट्वा वञ्चितः खलु तेन पापात्मनाऽहमपीति रुष्टः सन् समुद्र-

मध्यात् प्रमादतानायितः, स क्षेप भणितो– भो! मामपि त्वं वञ्चितवानित्यादि भणित्वा प्राक्तनव्यतिकरं प्रोक्तवान्, तत् श्रुत्वा सार्थवाहेन भणित–भो राजन्! नहि किमपि वस्तुजातं स्वरूपेण सदैव फलमर्पयति, किं तु यथोचितक्रियादिभिरेव, क्रियाश्च सम्यगाम्नायगम्याः, आम्नायोऽपि तथ्विधपुरुषादेव लभ्यो, नान्यथेति भणित्वा तेषां शिक्षानिमित्त स्वयमेव दोहनक्रियायां प्रवृत्त, भणितवांश्च–अनेनैव विधिनाऽस्मात् पयःप्रसरो प्राप्यो नान्यथेति, यस्मात् यावत्पायसनिष्पत्तिस्तावत्सर्वमपि विहितवान्, तद्दृष्ट्वा च ते राजपुरुषास्तथैव कुर्वन्तोऽभ्यासवन्तश्च समीहितं पायसमिति दृष्टान्तः। इति गाथार्थः॥५३॥ अथोक्तं दृष्टान्तं दार्ष्टान्तिकेन योजयितुमाह—

धेणू सुत्त वच्छा निज्जुत्ती विहिपसुइमणुजोगी। दोहणकिरिआकुसलो उवहाण पिंडपयदाण॥५४॥

धर्मं तावद्धेनुः, तस्य निर्युक्तिर्वत्सा, यथा वत्सा दुग्धदानाभिमुखां गां करोति तथाऽर्थदानाभिमुखं सूत्र निर्युक्तिः करोति, तत्र दोहनक्रियाकुशलः विधिप्रसूतानुयोगी, तत्रानुयोगः–सूत्रेण सहार्थस्यानुकूलयोजनालक्षण' स विद्यते यस्य सोऽनुयोगी, विधिप्र-सूतेः–प्रतिमाप्यपूर्विप्रभृतिभिरनुयोगी, इत्यादिना गुरुसमीपेऽधिगतसम्यगाम्नाय इत्यर्थः, यदागमः–"सुत्तत्थो खलु पढमो बीओ निज्जुत्तिमीसिओ भणिओ। तइओ अ निरवसेसो एस विही होइ अणुओगे॥१॥त्ति" भग० श०२५ उ२ (९४५) तत्रोपधान–श्रुताराधनतपोविशेषः तस्पिण्डपयोदान, गौरपि पिण्डपयोदानादिना प्रगुणीकृतैव दुग्धदात्रीति गोपालस्यापि प्रतीत, न पुनरन्यथारिताऽपीति, एतेन ये केचिद्योगोपधानादिकमन्तरेणापि पठनपाठनादिकं कुर्वन्ति ते तृणादिदानाभावेन दृश्यमानशरीरशेषमात्रां गां दुह-न्तीति बोध्या इत्यपि ज्ञापितमिति दार्ष्टान्तिकयोजनेति गाथार्थः॥५४॥ अथोक्तं सूत्र कोपलभ्यते इति दर्शयति—

एवं फलवं सुत्तं तित्थयरपवट्टिअंमि तित्थंमि। तित्थं पुण अच्छिन्नं वीरस्स य जाव दुप्पसहो ॥५५॥

'एवम्' उक्तदृष्टान्तेन तीर्थसूत्रं फलवद्, दृश्यते इति गम्यं, तत्रोक्तसामग्र्या विद्यमानत्वात्, तीर्थं च कियत्कालं भवती-
त्याह-तीर्थं पुनरच्छिन्नं यावद्दुष्प्रसभसूरिस्तावदनवरतं वर्त्तते, कस्य?-वीरस्य, यदागमः-"जंबूदीवे णं भंते! दीवे भारहे वासे
इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पिआणं केवइअं कालं तित्थं अणुसज्जिस्सइ?, गोअमा! जंबूदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए
मम इक्कवीसं वाससहस्साइं तित्थं अणुसज्जिस्सइ"त्ति श्रीभग० श० २० उ० ८ (सू० ६८०) इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ परम्परा-
शरणं सूत्रमिति द्वितीयं विकल्पं सम्यगितिकृत्वा समर्थयन्नाह—

तेण परंपरसरणं सुत्तं तित्थस्स सम्मयं णेअं। सेसा मयगोपासे भमंति पयपाणआसाए ॥५६॥

'तेन' प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण परम्पराशरणं सूत्रं भवति, परम्परा च तीर्थं, तच्च पुरुषपरिपाट्याऽच्छिन्नमितिकृत्वा पुस्तकशरणं
न भवति, पुस्तकलिखनकालात् पूर्वं सूत्रस्याभावापत्त्या लिखनमप्युच्छिन्नसंकथं कथं पुस्तकशरणता सूत्रस्येति कुपाक्षिकाणामनिष्टं,
यतः परम्पराशरणं तत एव सम्प्रत्यागमः परम्पराविशिष्टस्तृतीय एव, यदागमः-"आगमे तिविहे पं०तं०-अत्तागमे अणंतरागमे
परंपरागमे"त्ति श्री अनु० (सू. १४४ व. २१९) तत्राद्यौ गणधरशिष्यान्तौ, तृतीयस्तु तीर्थपर्यवसायीति, तदेव सूत्रं तीर्थसम्मतं
ज्ञेयं, शेषाः-तीर्थबाह्या वक्ष्यमाणाः कुपाक्षिकाः पयःपानाशया मृतगोः पार्श्वे भ्रमन्ति, उक्तलक्षणयोग्यताया अभावाद्, आस्तां
पयःपानाशापूर्त्तिः दूरे,लोकनिंदास्पदमेव भवन्तीतिगाथार्थः ॥५६॥ अथ वक्ष्यमाणयुक्त्या कुपाक्षिकाभ्युपगतं सूत्रमेव न भवति,
किंतु सूत्राभास एव, स च तन्मूलस्याभासत्वे सति सिद्ध्यतीति तन्मूलस्याभासत्वमाह—

छिन्नुब्भाविअतित्था तित्थामासाइठवणमइनिपुणा। पासंता पासंता पासेमवा पयत्तेण ॥५७॥

छिन्नं—त्रुटितमितिप्रवित्रमं-प्राबल्यतिं—प्रादुष्कृतं तीर्थं यैस्ते छिन्नोद्भावितवीर्थाः,न च दिगम्बरस्य छिन्नत्वप्रसिद्धिर्नासीदिति शङ्कनी यं,गुरुणोक्तं—सम्प्रति जिनकल्पो व्युच्छिन्नः,तत् श्रुत्वा मयि विद्यमाने कथं व्युच्छिन्नो भण्यते इति भणित्वा निर्गतः, अहं व्युच्छिन्नमपि जिनकल्पं प्रकटीकरोमीतिप्रतिज्ञया जिनकल्पासमकमेव तीर्थं विकल्पितमिति शिवभूतेरपि तथास्वभावानपायात्, किंलक्षणास्ते?— 'तीर्थाभासस्थापनमतिनिपुणाः' तीर्थाभासस्थापने या मतिस्तया निपुणाः, असतोऽपि वस्तुनः सद्भूतवस्तुसमताबुद्धिजननसामर्थ्यं निपुणत्वमन्तरेण न भवतीति,यदुक्तं—''यथास्थितं वस्तु दिशन्नधीश!,न तादृशं कौशलमाश्रितोऽसि। तुरङ्गश‍ृङ्गाण्युपपादयद्भ्यो, नमः परेभ्यो नव(नव)पण्डितेभ्यः॥१॥ इति द्वात्रिंशिकायां। नचैतद्वर्णनं साक्षेपिकमिति वाच्यम्,अत्रापि तथैवाभ्युपगमात्,ते च के?—पाशा- न्ताः-दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः,प्रतिविभागं व्यक्त्या वक्ष्यमाणाः,किंलक्षणाः?—'प्राणान्ताः' प्रकर्षेणासन्नां—प्राणानां भवन्ते ज्ञानादिभाव प्राणानामन्तो—विनाशो येषां ते तथा, उन्मार्गदेशनादिना क्लिष्टकर्मोपार्जनेनानन्तकालं भ्रमणोपेताः समन्तात्, यद्वा प्रकर्षेणासन्नां मावप्राणानां तदुपदेशवर्तिनां तदनुकूलप्रवृत्तिमतां वा अन्तो येभ्यस्ते तथा, अन्येषामपि दुर्लभबोधिहेतवः, स्वयं नष्टाः परान्ना- शयन्तीत्यर्थः, अत एव किंलक्षणाः?—प्रयत्नेन दृश्याः— दर्शनीयाः, चर्चादिमहत्प्रयोजनविशेषे तैः सह वचनप्रवृत्तिः कर्तव्या, नान्यथा, प्रवचने 'न हु सम्मा तारिसा दट्ठु'मित्यादिना तद्दर्शनस्य पातकहेतुत्वेन भणितत्वात्, तच्च प्राग्दर्शितमिति गाथार्थः ॥५७॥ अथ पुनरपि युक्तिद्वारेणैतदेव प्रसङ्गेनाह—

तेसुवि पुण्णिमपमुहा पुव्वयसरणा परंपरासुद्धा। साहारण सरूवं तेसिं पासंगिअं भणिमो ॥५८॥

'तेष्वपि' दिगम्बरादिष्वपि पूर्णिमाप्रमुखाः 'पुस्तकशरणाः' पुस्तकमेव शरणं येषां ते तथा, परम्पराशून्याः, किमस्माक परम्परया प्रयोजनं ?, पुस्तकलिखितसिद्धान्तं शरणीकृत्य प्रवर्त्तामहे इत्यसमीक्ष्यभाषिणः,तेषां प्रासङ्गिकं—साधारणस्वरूपं भणाम इति गाथार्थः ॥५८॥ अथ ते तीर्थमध्यवर्त्तिनो न भवन्तीत्याह—

सोहम्मावच्चिज्जा अच्छिन्ना जाव दुप्पसहसूरी। तेहिंतो ते भिन्ना जं ते पुत्थाउ नो जाया ॥५९॥

सौधर्मापत्यान्यच्छिन्नानि यावद्दुष्प्रसभसूरिः,व्युच्छिन्ने च तीर्थे तीर्थकरमन्तरेण केवलिनाऽपि तीर्थं प्रकटीकर्तुमशक्यमिति प्राक् प्रपञ्चितं, पूर्णिमादयस्तु श्रीसुधर्मापत्येभ्यो भिन्ना एव, तत्र हेतुमाह—'जं ते' त्ति यस्मात् ते श्रीसुधर्मापत्यानि न पुस्तकाज्जाताः, यो यथोत्पद्यते तज्जातीयस्तेनैव विधिना, यथा गर्भजाद्गर्भजोत्पत्तिर्न पुनः संमूर्च्छिमादपि, या तु गर्भजात् संमूर्च्छिमोत्पत्तिः सा च न तदपत्यव्यवहारहेतुः, अपत्योत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, न हि मातृशरीरोत्पन्नाऽपि षट्पदी भगिनीव्यवहारविषयः, भगिन्युत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, एवं पूर्णिमादिष्वपि योज्यं, तदेवं तीर्थे समुत्पन्ना अपि पौर्णिमीयकादयो न साधुवत्समुत्पन्नाः, किंतु पुस्तकमूलकत्वेन भिन्नप्रकारेणोत्पन्नाः, यथा मातुः शरीरे षट्पदीति गाथार्थः ॥५९॥ अथ पुस्तकशरणानां यन्न संभवति तद्दर्शनाय गाथाद्वयेन दिशमाह—

पंच परमेट्ठि दसविह सामायारी अ पंच ववहारा। वायणजुग्गाजुग्गा जुग्गाणवि वायणंमि विही ॥६०॥
छेओवट्ठावणिअप्पमुहुचाराइ णाणमाईणं। आराहणाइविहओ पुत्थयदिट्ठीण नहु हुंति ॥६१॥

पुस्तकवादिनां पञ्च परमेष्ठिनस्तीर्थाभिमता न संभवन्ति, तन्मते चार्हदादीनां भिन्नत्वादिति, 'पंच खलु तित्थयर'मित्यादि-

'इच्छामिच्छे'त्यादिदशप्रकारा गुरुशिष्यसंबन्धे सत्येव संभवति, तथा पञ्च व्यवहाराः—
गाथायां तु वक्ष्यते, तथा 'दशविधसामाचारी' 'इच्छामिच्छे'त्यादिदशप्रकारा गुरुशिष्यसंबन्धे सत्येव संभवति, तथा पञ्च व्यवहाराः— आगमश्रुताज्ञाधारणाजीतलक्षणा न संभवन्ति, तत्रापि श्रुतमीतौ केवलपुर्वोपचारेण, कथं पुस्तकापचाराविति, तथाऽत्र वाचना-योग्योऽयं च नेति वाचनायोग्यायोग्यविचारो न संभवति, पुस्तकस्य तत्रासामर्थ्यात्, न हि पुस्तकं योग्यमयोग्यं च विशेषयितुं शक्नोति, तथा वाचनायां विधिः—उद्देशसमुद्देशादिलक्षणो गुरुक्रमायातो न पुस्तकसाध्यः, तथा छेदोपस्थापनीयं चारित्रं गुरुमन्तरेण न संभवत्येव, गुरुणैव सामायिकोच्छेदपूर्वकं तस्यारोप्यमाणत्वात्, आदिशब्दात् सामायिकादीनामपि यथासंभवमायोज्यं, तथा ज्ञानादीनामाराधनविषयोऽपि योगाद्यनुष्ठानपूर्वकमध्ययनाध्यापनादिलक्षणा पुस्तकदृष्टीनां 'न तु'नैव, संभवन्तीति क्रिया सर्वत्रापि संबन्धनीया, विस्तरजिज्ञासुना तु भक्तपर्युषणाधशतकटीकाऽवलोकनीयेति गाथायुग्मार्थः ॥६०–६१॥ अथ पुस्तकवादिनो यदेव पुस्तके लिखितं तदेव प्रमाणं, न पुनः परम्परायातमपीति वदन्ति, तदसम्यक्, यतः क्वापि पुस्तकेऽपीत्थं लिखितं नास्ति यत्पुस्तकलिखितादन्यदसम्यग्, यद्वा पुस्तकं दृष्ट्वा ये धर्मं प्ररूपयिष्यति ते सम्यक्तयाऽवगन्तव्या इत्यपि क्वापि पुस्तके लिखितं, यद्वोच्छिन्ने तीर्थे मुक्तकदाचार्यात् प्रकटीभविष्यतीत्यपि क्वापि नास्ति, कथमेते धाष्टर्यमवलम्ब्य पुस्तकं शरणं प्रपद्यन्ते ?, एवं 'पिता मे कुमारब्रह्मचारी'ति न्यायमापन्नानामप्यप्रसिद्धमेव मृषाभाषित्वं, यतो वयं पुस्तकलिखितप्रमाणवादिन इत्येवं वाचाटा अपि पुस्तकलिखितमप्यनन्तरोक्तं स्वीकुर्वन्ति, परिहरन्ति च पुस्तकलिखितमपि दशविधसामाचारीपञ्चव्यवहारा-विकमच्छिन्नतीर्थं दुप्पसहं यावदित्यादि च ॥ एवं सत्यपि पुस्तकवादित्वे लौकिकदृष्टान्तमाह—

ववहारिअकुलवट्टिओ आयारो घरउवक्खरो सयलो। किं छेहत्तगमि लिहिओ? ता कह सूरीण कुलवट्टिओ?॥६२॥

व्यावहारिककुलपतितो—व्यावहारिककुलक्रमायातः, उपलक्षणात् राजकुलक्रमायातोऽपि ग्राह्यः, आचारः—प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपः गृहोपस्करः—स्त्रीप्रमुखाणां नानाभरणवस्त्रादीनि शयनासनभोजनभाजनादीनि च यावत् स्त्रीपुत्रपुत्र्यादयश्च गोमहिष्यादयश्च सकलोऽपि किं लेख्यके लिखितो लभ्यते ?, अपितु न लभ्यते, तर्हि सूरिकुलपतित आचारः कथं पुस्तके लिखितः संभवेत् ?, न च राजकुले लेख्यकं न संभवतीति शङ्कनीयमिष्टापत्तेः, नहि राजकुलाचारादि लिखितानुसारेणैव प्रवर्त्तते, किं तु परम्परायातमेव, एवं प्रवचनेऽपि बोध्यं, यत्तु किञ्चिल्लिखितं दृश्यते तदपि परम्परागताचारस्यैकदेशो बोध्यः, तेन केवललिखनानुसारेण प्रवृत्तिभापणमभाषणमेव, एवं सत्यपि यः कश्चिदिभ्यपुत्रो लेख्यकं दृष्ट्वा यदेव लेख्यके लिखितं तदेव स्वकीयं, शेषं तु नात्मीयमिति बुद्ध्या गृहान्निष्काश्य परित्यजन् केन कीदृशो भण्यते ?, तथा पुस्तकवादिनोऽपि केवलसूत्रवादिनो वा बोध्या इति गाथार्थः ॥६२॥

अथ सिद्धान्तवादिनमात्मानं ख्यापयन् महामृषाभाष्येवेति ज्ञापनाय प्रथमं सिद्धान्तस्वरूपमाह—

अत्तागमपासाओ सुणिओ बीओ अणंतरागमओ। तत्तो सवणपरंपरसमागओ तइअ आगमओ ॥६३॥

आत्मागमपार्श्वात् 'तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेश' इति न्यायादात्मागमवतः सकाशात् श्रुतो द्वितीयोऽनन्तरागमो भवति, 'ततो' द्वितीयागमपार्श्वात् श्रवणपरम्परासमागतस्तृतीय आगमकः, परम्परागमक इत्यर्थः, स च द्वितीयागमसकाशात् श्रवणसमुत्थोऽपि पुरुषपारम्पर्येण तीर्थपर्यवसायीति सिद्धान्तक्रमः, न पुनः प्रथमाभावे द्वितीयो द्वितीयाभावे च तृतीयो भवतीति गाथार्थः ॥६३॥

अथैवं क्रमसिद्धे सिद्धान्ते सिद्धान्तवादी कथं प्रश्नविषयीकार्य इति दर्शयति—

सूरिपरंपररहिओ पुत्थयलिहिओ अ जो उ सिद्धंतो। तिण्ह खलु आगमाणं केरिसओ केण नामेणं ? ॥६४॥

सूरिपरम्परारहितं पुस्तकलिखितश्च सिद्धान्तः त्रयाणामागमानां केन नाम्ना कीदृशः ?, किमात्मागम उतानन्तरागमः परम्परागमो वेति परस्योदीरयेति गाथार्थः ॥६४॥ अथैवं पृष्टः परः कीदृग् स्यादित्याह—

एव खलु पुच्छिओ सो वेसासुणउव्व अणयमसुणंतो । कोऽवि अ होहि अवत्तं सणेई एलमूउव्व ॥६५॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारेण, खलुरवधारणे, पृष्टः सन् स कुपाक्षिको जनकमजानन् 'वेश्यातनुज इव' पण्याङ्गनापुत्रवत् कोऽपि च 'होही'ति भविष्यतीत्यव्यक्तं सिद्धान्तं संज्ञयति, किंवत् ?–एडमूकवत्, अयं भावः– यथा एडमूकः केनचित् कथञ्चित् संज्ञाविशेषेण पृष्टः सन् वक्तुमशक्तः सन् करादिना संज्ञां करोति, परं तथा संज्ञां करोति यथाऽन्येषां सम्यग्वस्तुपरिज्ञानं भवति, अयं तु सिद्धान्तमव्यक्तमेव संज्ञयति, यथा वेश्यापुत्रो जनकं पृष्टो हि कोऽपीत्यव्यक्तं भाषते, दृष्टान्तद्वयेन एडमूकवेश्यातनूजकल्पः कुपाक्षिकः सिद्धान्तधारी प्रदर्शितः, आस्तां कुपाक्षिकस्तथा आचारहीनोऽपि ब्रुवाणस्तथैव भवति, यदागमः –"वुसिमुसुणी अणाणाए तुच्छए गिलायइ वत्तए"त्ति श्रीआचाराङ्गे लोकवि० (उ० ६ सू–१०१) एतट्टीकादेशो यथा–कश्चित्संज्ञीतिविषये केनचित्पृष्टोऽपरिज्ञानात् ग्लायति वक्तुं, ज्ञानसमन्वितो वा चारित्ररिक्तः पूजासत्कारभयात् शुद्धमार्गप्ररूपणावसरे ग्लायति यथावस्थितं प्रज्ञापयितु"मित्यादि आ०, इति गाथार्थः ॥६५॥ अथैवमागममव्यक्तं ब्रुवाणस्य किं स्यादित्याह—

जइ आगमो अवत्तो विगप्पिअत्थो तहेव तम्मूलं । तित्थयरोवि अवत्तो न तयवत्ताइ अवत्ता ॥ ६६ ॥

कुपाक्षिकाणां विकल्पितार्थः–निजनिजमतानुसारेण विकल्पितोऽर्थो यस्यैवंविध आगमो यथाऽव्यक्तः, विकल्पितार्थो हि सिद्धान्तो जारगर्भ इव सकलपर्यन्यक्त एव स्यादित्यर्थः, तथा तन्मूलं तीर्थकरोऽप्यव्यक्त एव, यथा केनचित्पृष्टं ननु भोः एता-

दगर्थवान् सिद्धान्तस्तव केन गुरुणा पाठित इत्युक्ते विकल्पितार्थप्ररूपकं देवदत्तादिना कल्पितं निजगुरुं वक्तुमक्षम एव स्यादिति जगत्स्थितिः, एवं तन्मूले चाव्यक्ते तदपत्यान्यप्यव्यक्तान्येव, अत एवागमे निह्नवा अव्यक्ता इति भणितं प्राक् प्रदर्शितमितिगाथार्थः ॥६६॥ अथ पुस्तकवादिनां कस्तीर्थंकर इत्याह—

उसभाईजिणनामारोवेणाणेगहावि एगजणो। निअनिअमयाइभूओ पुत्थयसिद्धंततित्थयरो ॥६७॥

पुस्तकसिद्धान्तस्य तीर्थकरो निजनिजमताकर्षकः शिवभूतिचन्द्रप्रभादिरेकजनः—एक एव जन एकजनः अनेकधा—अनेकस्वरूपः, केन ?—ऋषभादिजिननाम्ना समारोपेण 'अतस्मिंस्तदध्यवसाय आरोप' इति वचनात् शिवभूत्यादावेकस्मिन्नेवानेकेषां तीर्थकृतामुपलक्षणाद् गणधरादीनां च नाम्नामारोपः कृतः तेन हेतुभूतेनेति गाथार्थः ॥६७॥ अथ नाम्नामारोपस्तेन किं जातमित्याह—

तेणं तित्थाभासे तित्थयरो तित्थतित्थकरनामा। सव्वप्पयारपावो भिन्नो भिन्नुत्ति विण्णेओ ॥६८॥

येन कारणेन ऋषभादिजिननाम्नामारोपस्तेनैव कारणेन तीर्थाभासे—कुपाक्षिकवर्ग्गे तीर्थकरस्तीर्थतीर्थकरनामा भवति, तीर्थे यस्तीर्थंकरस्तस्यैव नाम यस्य स तीर्थतीर्थकरनामेत्यर्थः, यत एव नाम्नामारोपः कृतः अत एव पृष्टाः सन्तो देवोऽहंन्नित्यादि भाषते, तथा चारोपितनाम्ना कुपाक्षिकाभिमततीर्थकृत्कीदृशः ?—'सर्वप्रकारपापः' सर्वात्मना पापभूत इत्यर्थः, स च प्रति कुपाक्षिकं भिन्न एवेतिकृत्वा भिन्नो भिन्नो बोध्यः, यथा दिगम्बराणां शिवभूतिः पौर्णिमीयकानां चन्द्रप्रभाचार्य इत्यादिरितिगाथार्थः ॥६८॥ नन्वेवमारोपः कथं भवतीति पराशङ्कामपाकरोति—

सव्वेहिं सदेहिं सव्वपयत्थावि हुंति अहिलप्पा। आरोवेण जहिच्छिअसंकेओ जेणमणिवारो ॥६९॥

आरोपेण सर्वेऽपि पदार्थाः सर्वैः शब्दैरभिलाप्या भवन्ति, येन कारणेन यथेप्सितसंकेतो—यथारुचि विकल्पितः संकेतो ह्यनिवार्य इति गाथार्थः ॥६९॥ अथ यथेप्सितसंकेते उदाहरणमाह—

जह चेइअसद्देण णाण साहू अ सासिपमुहाइं। लुपगविगप्पिआइं तेण ते तम्मए अत्था ॥७०॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, चैत्यशब्देन ज्ञानं साधुश्च शासिप्रमुखाणि—शशादीनि 'लुम्पकविकल्पितानि' लुम्पकेन सकेतविपर्यीकृतानि, तेन कारणेन तन्मते चैत्यशब्देन तेऽर्था बोध्या', यथा वर्द्धमानादिनाम्ना लोके निजनिजपुत्रादीनामभिसंधारण भवति तथा लुम्पकमतीयानां चैत्यशब्देन ज्ञानादीनामभिसंधारणं भवति, अत एव तेषां सिद्धान्तो न जैनसिद्धान्त, किन्तु लुम्पकमतसिद्धान्त एव,वस्तुगत्या तु अयं एव सिद्धान्त', स च भिन्न एवेति गाथार्थः ॥७०॥ अथ प्रस्तुतं कुपाक्षिकेषु योजयितु गाथापञ्चकमाह—

एवं खलु तित्थयर इत्थीमुत्तिनिसेहग खमणा । पुण्णिमिआ पुण पुण्णिमपक्खिअवक्खव जिण थिंसि ॥७१॥

इत्थीण जिणपूआपडिसेहपरायणपि खरयरया । अचलिआ अचलय परूवयतपि सड्ढाण ॥७२॥

फलपूआइनिसेहं कुणमाण सड्ढपुण्णिमो अरिहं। सुअदेवीथुइपमुहं पडिसेहत सु आगमिआ ॥७३॥

जिणपडिमाइनिसेहोवएसकुसल लवति लुपागा। तित्थद्दुपि पमाण वयतमरिहंतमवि कडुओ ॥७४॥

बीजो धण्णविहीणो पडिम मोत्तूण लुपग सव्व । अणुमिसकम्मवध धम्मम भासंतमवि पासो ॥७५॥

एव प्रागुक्तसंकेतादिप्रकारेणारोपे सति, खलुरवधारणे, क्षपणका' स्त्रीमुक्तिनिषेधक तीर्थकरं भणन्ति,पौर्णिमीयकाः पुन' 'पूर्णिमपाक्षिकवक्तृ' पूर्णिमायां पाक्षिकव्यवस्थापने यो दक्षस्त जिनं ब्रुवन्ति, तथा पर्वातिरिक्तदिने पौषध(स्त्रीणां जिनपूजायाश्च)निषेधपरायण

खरतराः, आञ्चलिकाः श्राद्धानां सामायिकादावञ्चलं—पल्लवं प्ररूपयन्तं तीर्थकरं, फलपूजादिनिषेधं कुर्वन्तमर्हन्तं सार्द्धपौर्णिमीयकाः, श्रुतदेवतास्तुतिप्रमुखं प्रतिषेधयन्तमागमिकाः, जिनप्रतिमानिषेधोपदेशकुशलं लुम्पाका जिनं लपन्ति, तीर्थार्द्धं—श्रावकश्राविकालक्षणमपि प्रमाणं वदन्तमर्हन्तं कडुकाः, 'बीजो' बीजाख्यो वर्णैरकारादिभिर्द्रव्यश्रुतहेतुभिरपि हीनः प्रायोऽतिमूर्खः प्रतिमां मुक्त्वा लुम्पाकं सत्यं—लुम्पाकमते प्रतिमानङ्गीकारस्तदसत्यं, शेषं तु सत्यमेवेति वदन्तमर्हन्तम्, अणुमात्रमपि कर्म्मबन्धो यत्रैवंविधं धर्ममभाषमाणं पाशोऽर्हन्तं वदतीति दशानामपि निजानेजविकल्पारूढास्तीर्थकृतो भिन्नभिन्ना एवेति गाथापञ्चकार्थः ॥ ७१–७२–७३–७४–७५ ॥ अथ गाथापञ्चकोपसंहारमाह—

एवं सव्वकुवक्खा पडिवण्णा भिण्णभिण्णतित्थयरं। परमत्था सिवभूइप्पमुहे ते तारिसे नऽन्ने ॥७६॥

सिद्धवि य तम्मग्गाराहणपुव्वा य एवमवि सेसा। तित्थभिहाणाभासा भासाभासा य किरियासु ॥७७॥

एवं प्रागुक्ताः सर्वे कुपाक्षिकाः भिन्नभिन्नतीर्थकरं प्रतिपन्नाः, ते च तीर्थकराः 'परमार्थात्' वस्तुगत्या शिवभूतिप्रमुखा एव, नान्ये, तथाविधप्ररूपणाविशिष्टा न तीर्थसम्मता ऋषभादयः, विशेषणभेदे च विशिष्टस्यावश्यंभेदाद्, एकनामवाच्याश्चानेकेऽपि पदार्था भवन्ति, अतो नाम्नामनेकार्थताऽपि, तत्र विशेषप्रतिपत्तिर्विशेषणैरेव स्यात्, यथा 'गोपाङ्गनासङ्गनिबद्धरङ्गो, गीर्वाणगेयाङ्गगुणो जिनोऽव्यादि'त्यत्राद्यपदवाच्यार्थविशेषणेन जिनशब्देन नारायण एवावगम्यते, न तु जैनाभिमतोऽर्हन्, तथा 'पायात्सदा नः पुरुषोत्तमो यो, जितेन्द्रियोऽनङ्गकुरङ्गहेतु'रित्यत्रोत्तरपदे वाच्यार्थविशेषणान्वितेन पुरुषोत्तमशब्देनार्हन्नेव, न तु नारायणः, एवं सर्वत्रापि नाम्नामभेदेऽपि विशेषणभेदाद्भेदः, अन्यथा जगद्व्यवस्थाभङ्गः स्यात्, न हि भूपतिनामा रोरः कश्चित् तन्नामवतो राज्ञो राज्य-

संभोगी स्यादितिगाथार्थः ॥७६॥ अथार्हदादिसिद्धादयोऽपि कुपाक्षिकाणां भिन्ना एवेति दर्शयति–सिद्धा अपि तन्मार्गाराधनपूर्वा ये ते तेषां सिद्धत्वेनाभिमता, ते च भिन्ना एव, न हि जैनैर्ये सिद्धा अभ्युपगतास्ते तथाभूताः, किं तु कुपाक्षिकविकल्पितक्रियातो विपरीता या जैनक्रिया तदाराधनयेति, 'एवमपि' अपिरेवार्थे एवमेव, शेषाः–आचार्यादयोऽपि भिन्नाः, ते चाप्यक्षसिद्धा एव, किं लक्षणास्ते ?–तीर्थाभिधानाभासाः–तीर्थे यान्यभिधानानि–साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपाणि तथा देवोऽर्हन् सुसाधुर्गुरुः केवलि भाषितो धर्म इत्यादिना, एतैर्नामभिर्हेतुभूतैराभासो येषां ते तथा, नाम्ना साम्येनैव तीर्थसाम्य विप्रतीत्यर्थः, तथा भाषया इद सामा यिकमर्थं च पौषध इद च प्रतिक्रमणमित्यादि यावत्पञ्च महाव्रतानि द्वादशाणुव्रतानीत्यादिरूपया आभासो येषां ते तथा, कासु ?–क्रियासु, तीर्थप्रवर्तितनाम्ना साम्यभाजोऽत एव तच्छब्दाभासास्ते इति क्रियासु भाषाभासाः, ननु कुपाक्षिकाणां क्रिया किमकामनि र्जराहेतुरुताज्ञानकष्ट मेति चेद्, उच्यते, सा क्रिया नाज्ञानकष्टं, नाप्यकामनिर्जरा, किं तु क्रियामात्रमुपवेशनोत्थानादिरूपमुच्यते, तदपि प्रतिसमयमनन्तसंसारहेतुरिति अयुक्तमिति गाथार्थः ॥७७॥ अथोक्तप्रकारेण सिद्धान्तस्यापि भिन्नत्वे सिद्धेऽपि विशेषतो दृष्टा न्तेनैव भिन्नत्व दर्शयितुमाह—

निअनिअमयठिइहेऊ अत्थो सव्वेसि सम्मओ नऽन्नो। सिद्धंतस्सवि सुद्धो पाढो घसतुव्व परतत्तो ॥७८॥

सर्वेषामपि मते सिद्धान्तस्यार्थो निजनिजमतस्थितिहेतु, एवमर्थकल्पनेनास्माकं मतस्थितिर्नान्यथेति विकल्पः तदनुसारेणार्थो विकल्पितः, यथा चैत्यशब्देन साधुरित्यादि, जिनप्रतिमाया अर्थकरणेन लुम्पकमतमुच्छिन्न स्याद्, अतः स्वमतस्थितिहेतुरेवार्थो विकल्पितः, यत्र तु व्यक्तशब्देन जिनप्रतिमा तत्रार्थस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वेन सूत्राणामेव त्यागः कृतो, यथा श्रीमहानिशी

थोपदेशमालादिकं, शुद्धपाठस्तु वृषभवत्परतन्त्र इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—प्रथमस्तावत्कुपाक्षिकैर्नवीनविपरीतप्ररूपणादिकं विहितं, पश्चात्सिद्धान्तपाठस्तु यथास्थित एवाभ्युपगतः, तत्परावृत्तिकरणे शक्त्यभावात्, यस्य शक्तिरासीत् तैः पाठपरावृत्तिरपि विहिता, यथा दिगम्बरेण, अर्थस्य तु परावृत्तिः सर्वैरपि कर्तुं शक्यते, यथा चैत्यशब्देनास्माभिर्ज्ञानमुच्यते, नतु जिनप्रतिमा, वृत्त्यादावेवमर्थो नास्ति, किंतु जिनप्रतिमैव, ततः टीकादिकमस्माभिर्नाङ्गीक्रियते इत्याद्यसमञ्जसवादे समुत्सुकीभवन्ति, सिद्धान्तस्तु सूत्रार्थोभयात्मकः, स च तैर्नाभ्युपगतः, यस्तु केवलपाठः स च वृषभवत् परतन्त्रो, यत्र नीयते तत्र यातीतिगाथार्थः ॥७८॥ अथ पाठो वृषभवत् परतन्त्रस्तेन प्रकृते किं संपन्नमित्याह—

तेण विवरीअअत्थं भासिज्जंतं विअत्तभासाए। न य पुक्करेइ सुत्तं आगरिसपुरिसगयणुगइ ॥७९॥

येन कारणेन पाठः परतन्त्रस्तेन कारणेन विपरीतार्थतया भाष्यमाणं सूत्रं व्यक्तभाषया न च पूत्कुरुते, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—किंभूतं सूत्रं ?—'आगरिसे'त्यादि आकर्षकपुरुषगत्यनुगति, रज्ज्वादिना गृहीत्वा पुरो गन्ता आकर्षकस्तस्य या गतिस्तस्या अनु—पश्चाद् गतिर्यस्य तदाकर्षपुरुषगत्यनुगति सूत्रम्, आकर्षको यत्र यत्र नयति तत्र यातीति वृषभोपमं सूत्रं, यो यथा विकल्प्यार्थं करोति तदेवार्थमनुगच्छति, अतः केवलसूत्रपाठस्तु सिद्धान्त एव न भवति, किंतु सूत्रार्थोभयात्मक इति गाथार्थः ॥७९॥

अथ केवलपाठः कीदृक् स्यादित्याह—

तेणेवागमपाढो न य ववहारप्पवायगो समए। भिन्नो वाऽभिन्नो वा भिन्नो निअमेण भिन्नत्थो ॥८०॥

येन कारणेनागमपाठो वृषभकल्पस्तेन कारणेनागमपाठो 'न च' नैव 'व्यवहारप्रवादकः' प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं व्यवहारं प्रवद-

तीति व्यवहारप्रवादकः, स न भवति, क ?–समये–जिनशासने, पाठः किंलक्षणो ?–भिन्नो वा अभिन्नो वा, उभयथापि 'भिन्नार्थो' भिन्न एव, सम्यग्व्यवहारप्रवर्त्तको न भवतीत्यर्थः, अत एवागमपुरस्कारेण प्रवृत्ता अप्यमी भिन्नभिन्नमार्गप्रादुष्कर्त्तारः, येन कारणेनार्थभेदे सिद्धान्तो भिन्न एव, अयं भावः–पाठभेदेऽपि यद्यर्थसाम्यं तर्हि नियमाद्व्यवहारप्रवृत्तिरभेदेनैव स्यात्, वस्तुगत्या सिद्धान्ताभेदेऽर्थाभेद एव निदानम्, अत एव पाठतो भिन्नान्यप्यर्थतो भेदाभावमाञ्जि प्रकरणान्यपि सूत्राणीव प्रमाणानि सम्यग्दृशां, उभयोरपि व्यवहारप्रसादने भेदाभावात्, अर्थभेदे हि सर्वत्रापि भेद एवेत्यर्थः, इति गाथार्थः॥८०॥ अथ किंस्वरूपः सिद्धान्त इत्याह–

सुत्तत्थोभयरूवो सिद्धंतो सुअहराण नियमेण। सुत्तं पुण संकेअजिनिनायरयणामयं सुमयं ॥८१॥

नियमेन 'श्रुतधराणां' बहुश्रुतानां 'सिद्धान्तः' सूत्रार्थोभयरूपः, न पुनः केवलं सूत्रपाठः सिद्धान्तः, यतः सूत्रं संकेतितनिनादरचनामयम्–अमुकशब्देनामुकं वाच्यमित्येव संकेतिता ये निनादाः–शब्दास्तेषां रचना गद्यपद्यात्मिका तन्मयं, सुमतम्–अतिशयेन सम्मतं, पूर्वमर्थेन सह शब्दानां संकेतमवगम्य पश्चात्सूत्ररचनेतिकृत्वा शब्दो यो यत्र संकेतितः स तद्वाचकतया स्वीकर्त्तव्य इति गाथार्थः॥८१॥ अथ संकेतः कतिविध इत्याह–

संकेओ पुण दुविहो अणाइसिद्धो अ बुद्धिजुत्तो अ। पढमो जिणिंदभणिओ बीओ भणिओ कुपक्खेहिं ॥८२॥

संकेतः पुनर्द्विविधः–अनादिसिद्धो बुद्धियुक्तश्च, प्रथमो जिनेन्द्रभणितः, द्वितीयः कुपाक्षिकैरितिगाथार्थः ॥८२॥ अथ दृष्टान्तमाह–

जह पक्खिअमवि सद्दो चउदसिसंकेअओ जिणिंदुत्तो। पुण्णिमतिहिसंकेओ निम्मविओ कुमयवग्गेण ॥८३॥

यथा पाक्षिकमितिशब्दः चतुर्दशीसंकेतितो जिनेन्द्रेणोक्तः, अत्र जिनेन्द्रभणनेनानादिसिद्धोऽपि संकेतः केवलज्ञानवता भगवता

श्रीवीरेण ज्ञापित इत्यर्थः सूचितः, पूर्णिमातिथौ च कुपाक्षिकवर्गेण संकेतो निम्मीपितः, मुग्धजनविप्रतारणबुद्ध्या नवीनः संकेतो विहितः, यथाऽऽधुनिकैर्वणिजैरेकादश गणनीया इतिशब्दे पलायनं संकेतितं, क्वचिदेकत्रिंशच्छब्देनानुचितं, पञ्चत्रिंशच्छब्देनोचितं, तथा नवनवतिपाटकशब्देनैकसंख्या संकेतिता, एवमष्टनवतिशब्देन द्विसंख्या, यावत्पश्चानुपूर्व्याऽङ्कानां न्यूनत्वे संख्याधिक्यं संकेतितं,तथा कुपाक्षिकैः स्वमतव्यवस्थापनाय पाक्षिकशब्देन पूर्णिमा यावत् खरतरेण "सावयधम्मो अ वुच्छिन्नो" (दीपा०) इत्यत्र श्रावकधर्मः-प्रतिमास्वरूपो ग्राह्य इति विकल्पितं, तच्च तदीयानां प्रमाणं, न पुनस्तीर्थस्य, ततो विलक्षणत्वादिति गाथार्थः॥८३॥ अथात्मीयः शङ्कते—

नणु वेसिं आयरियप्पमुहा पच्चक्खतित्थआभासा। तित्थाउ हुंति भिन्ना कहण्णु अरिहंतसिद्धावि ? ॥८४॥
इअ चे वुच्चइ निअगा आयरिआ तेसि वंदणिज्जत्तं। जो पण्णवेइ पुरओ भवाणं तेसि सो अरिहा ॥८५॥
सिद्धंतोवि समत्थो पुत्थयलिहिओऽवि तित्थठवणाए। पुरिसपरतंतरहिओ जो भासइ तेसि सो अरिहा ॥८६॥
सिद्धावि तदुवएसा उवलद्धा हुंति तेसि सद्धेज्जा। एवं गोअममाई गणहरवग्गोऽवि विण्णेओ॥८७॥

ननु भो अमीषामाचार्यादयो हि तीर्थाद्भिन्नास्तद्वदाभासरूपा अध्यक्षसिद्धाः, नु वितर्के, अर्हत्सिद्धावपि कथं भिन्ना इति पूर्वपक्षाशङ्केति गाथार्थः ॥८४॥ अथोत्तरमाह–इति चेदुच्यते, ये निजका–आत्मीयाः कुपाक्षिकमुख्या मताकर्षकाः तेषां वन्दनीयत्वं-वन्दनादियोग्यत्वं भव्यानां पुरस्तात् (यः) प्रज्ञापयति स तेषां–कुपाक्षिकाणामर्हन्, तीर्थसम्मतस्त्वर्हन् कुपाक्षिका द्रष्टुमप्यकल्प्या इति ब्रुवाण इत्यनयोर्भेद इति गाथार्थः ॥८५॥ अथवा प्रकारान्तरेणोत्तरमाह—पुस्तकलिखितोऽपि पुरुषपरतन्त्ररहितः सिद्धान्त-

स्तीर्थस्थापनाय समर्थ इति यो भाषते तेषां सोऽर्हन्, न चैतावताऽस्तीर्थाभ्युपगमोऽर्हमिति मिश्र इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ अथ सिद्धविषये उत्तरमाह—तेषां—कुपाक्षिकाणां सिद्धा अपि तदुपदेशात्—विकल्पितवतीर्थकरोपदेशादुपलम्भा भवेयाः भवन्ति, ते च तदुपदिष्टमार्गाराधनाक्षात्वा मिश्रा एव, तीर्थे तथाविधसिद्धानामभवानादेव, गौतमादिगणधरवर्गोऽपि निजमतिविकल्पितम्तीर्थ-क्षिप एवेति गाथार्थः ॥८७॥ अथोक्तकुपाक्षिकेषु विवेकमाह—

तेसुवि लुपगवज्जा पायं खलु कायबिंदुजुअनयणा । निम्मलनयणसमाणा दीसंति सुविज्जपरिवज्जा ॥८८॥

तेष्वपि—पौर्णिमीयकादिष्वपि लुम्पकवर्जा प्रायः काचबिन्दुयुतनयनाः निर्मलनयनसमाना—निर्मललोचनैः सह समाना दृश्यन्ते, परं सुवैद्यपरित्याज्या, तद्‌गतरोगस्यासाध्यत्वात्, तथा लुम्पकवर्जा अमी अपि, यतस्ते प्रतिमां तु वयमप्यङ्गीकुर्मः, शेषभेदस्तु सामाचारीविशेषादकिञ्चित्कर एव, यथा च यथाऽयं तपागणस्तथा वयमपीति बाह्यमाश्रिताः साधूपदेशमपि न समीहन्ते, कथं तेषां तत्प्रतीकारः?, तेन काचबिन्दुरोगकल्प तथा बाह्यं तदीयमज्ञानस्यासाध्यं, नचैव लुम्पकस्यापीत्यनन्तरं वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥८८॥ अथ पृथक्कृतस्य लुम्पकस्य स्वरूपमाह—

लुपकनयणातकाप्पेगविहा तेण केइ सज्झावि । तेसुवि कोइ सुअजणसज्झो से अजण एय ॥ ८९ ॥

लुम्पकनयनातङ्का अनेकविधा—नानाप्रकारास्तेन केऽपि रोगविशेषाः साध्या अपि, तेष्वपि कोऽप्यञ्जनसाध्यः, 'से' तस्या ञ्जनमेतद्—वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥८९॥ अथ गाथापंचकेनाञ्जनमाह—

समुसरणे चउरूवो तित्थयरो तस्स तिण्णि रूवाइं । जइ सम्मयाइ पडिमा निअमेण सम्मया होइ ॥९०॥

तित्थयरविसयत्ति ॥९१॥
तित्थयरजीवरहिआ पडिमा पडिरूवगाइँ तह चेव । तित्थयरागारवसा बुद्धी तित्थयरविसयत्ति ॥९२॥
पडिमाएवि समाणं गंधोदयपुप्फवुट्ठिमाईहिं । जह देवा तह मणुया दंसणसुद्धिं उवलहंति ॥ ९३ ॥
जलथलयकुसुमरासिं अब्भयरूवं विउव्वणं काउं । जाणुप्पमाणवुट्ठिं करिंति देवा सगंधुदयं ॥ ९४ ॥
एवं जहसत्तीए सावयवग्गोऽवि पुप्फमाईहिं । पूएइ अ पुण्णट्ठा तित्थयरागारबिंबाइं ॥९४॥

एवं जहसत्तीए सावयवग्गोऽवि पुप्फमाईहिं । पूएइ अ पुण्णट्ठा तित्थयरागारबिंबाइं ॥९४॥ यदागमः-"जे ते देवेहिं कया तिदिसिं पडिरूवगा जिणवरस्स ।
समवसरणे चतूरूपस्तीर्थकरो, धर्मोपदेशनां करोतीति गम्यं, यदागमः-"जे ते देवेहिं कया तिदिसिं पडिरूवगा जिणवरस्स । मन्ये युग-
तेसिंपि तप्पभावा तयाणुरूवं हवइ रूवं" १॥ श्रीआव० नि० (५५७) तथा "दानशीलतपोभावभेदाद्धर्मं चतुर्विधम् । मन्ये युग-
पदाख्यातुं, चतुर्वक्त्रोऽभवद्भवान्॥१॥" इति वीतरागस्तोत्रे, तथा "वप्रत्रयं चारु चतुर्मुखांगते"त्यादिनाऽतिशयोऽपि देवकृतो नाममा-
लायां भणितः, ननु समवायाङ्गे येऽतिशयाः प्रोक्तास्तेषु चतुर्मुखाङ्गता नोक्ता अतः कथं श्रद्धेयेति चेत्, मैवं, यतस्ते नियताः, अनियता-
स्त्वन्येऽपि, यदुक्तम्-"होऊणवि देवकया चउतीसाइसयबाहिरा कीस । पागारंबुरुहाई अणण्णसरिसावि भोगम्मि ?॥१॥ चउतीसं कि-
र णिअया ते गहिया सेसया अणिअयत्ति । सुत्तम्मि न संगहिया जह लद्धीओ अणिययाओ ॥२॥" इति श्रीविशेषणवत्याम् । अत
एवातिशयानां चतुस्त्रिंशत्त्वेन सङ्ख्यानियमेऽपि वैचित्र्यादेव समवायाङ्गवृत्तौ "एते च यदन्यथाऽपि दृश्यन्ते तन्मतान्तरमवगन्तव्य"-
मिति भणितं, अत एव प्रवचनसारोद्धाराद्वौ चतुर्मुखांगतान्तर्भावेनैवातिशया भणिताः । तत्र यदि लुम्पाकस्य तीर्थकरसंबन्धीनि
त्रीणि रूपाणि सम्मतानि तर्हि नियमेन प्रतिमा सम्मता, यथा तीर्थकरजीवरहिता प्रतिमा तथैव त्रीणि प्रतिरूपकाण्यपि तीर्थकर-
जीवरहितानीत्यर्थः, अथ तीर्थकराकारवशात्तेभ्यस्तीर्थकरविषया बुद्धिरिति चेच्चिरं जीव, प्रतिमायामपि समानं, तथा समवसरणे

गन्धोदकपुष्पवृष्ट्यादिभिर्देवाः—शक्रादयो दर्शनशुद्धिं—सम्यक्त्वनैर्मल्यमुपलभन्ते तथा मनुजा अपि—श्रावकश्राविकादिरूपा जिनभवने तथा कुर्वाणा दर्शनशुद्धिं लभन्ते, देवकृत्यं किमित्याह—'जलथलय'मित्यादि, जलस्थलजकुसुमराशिं—जले स्थले च जातानि यानि कुसुमानि तेषां राशिम् अभ्ररूपां—वार्दलाकारां विकुर्वणां कृत्वा जानुप्रमाणां वृष्टिं कुर्वन्ति देवा', अत्राभ्राकारेण विकुर्वणा, न पुन कुसुमानि विकुर्वितानि, आगमे 'जलथलज'ेति पाठभवनात्, वृष्टिं किंलक्षणा ?—'सगन्धोदकां' प्रथम गन्धोदकवृष्टिं कृत्वा पश्चात् कुसुमवृष्टिमित्येवम्—अमुना प्रकारेण यथाशक्त्या श्रावकवर्गोऽपि तीर्थंकराकारबिम्बानि पुण्यार्थं पुष्पादिभिः पूजयतीति लुम्पक चक्षुषोऽञ्जनमितिगाथापञ्चकार्थः ॥ ९०–९१–९२–९३–९४ ॥ अथाञ्जनप्रक्षेपनिमित्त शलाकामाह—

तेसिं वंदणपमुहं जिणवंदणसमफलंति णो मिस्सं। तह जिणपडिमावंदणमंजणखेवे सिलागेसा ॥९५॥

'तेषां' त्रयाणां जिनप्रतिरूपकाणां वन्दनप्रमुखं जिनवन्दनसमफलं जिनवन्दनादिमिश्रहनिस्तारक चेति प्रवचने प्रतीत,नो मिश्र-फल, तथा जिनप्रतिमावन्दनम्, अञ्जनप्रक्षेपे एषा शलाकेति गाथार्थः ॥९५॥ अथ किं संपन्नमित्याह—

एएणमंजणेण नीरोगं चक्खु जस्स नो जाय। से कायबिंदुचक्खू उविक्खणिज्जं व दुस्सज्झं ॥९६॥

एतेनाञ्जनेन यस्य लुम्पकविशेषस्य चक्षुर्नीरोगं न जातं 'से' तस्य काचबिन्दुचक्षुरुपेक्षणीयमसाध्यत्वात्, अथवा तु 'साध्य—बहु प्रयाससाध्य, तद्विधिरपि लुम्पकमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यते इति गाथार्थ ॥९६॥ अथ तीर्थतीर्थाभासयोरुपसंहारमाह—

एवं जुत्तिदिसाए सम्मं अब्भसिअ तित्थआभासं। मुणिऊण तित्थसरणं कुणंतु भव्वा हु भवद्दा ॥९७॥

एतदुक्तप्रकारया युक्तिदिशया सम्यग् अभ्यस्य तीर्थाभासं—कुपाक्षिकवर्गं ज्ञात्वा,परिहृत्येत्यर्थाद् ज्ञेय,भव्यास्तीर्थशरणं कुर्वन्तु,

किमर्थं ?—भद्रार्थं—मङ्गलायेति गाथार्थः ॥९७॥ अथ तीर्थस्वरूपोपसंहारमाह—

एवं तित्थसरूवं सम्मं मुणिऊण सुकयअब्भासो। विण्णू कुवक्खकोसिअसद्दनिरोहं सुहं कुणई ॥९८॥

'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थस्वरूपं सम्यग् ज्ञात्वा सुकृताभ्यासो विज्ञः—पण्डितः कुपक्षकौशिकशब्दनिरोधं सुखं यथा स्यात्तथा करोति, कौशिकशब्दो हि जनानामशुभहेतुरतस्तन्निरोध एव श्रेयान्, तेन कुपक्षकौशिकोऽपि तीर्थस्वरूपे निरूपिते निरुद्धशब्द-प्रसरो भवतीति गाथार्थः ॥९८॥ अथ विश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुपक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे। दसवि कुवक्खा विसरा विगयप्पसरा मुणेयव्वा ॥९९॥

'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते दशापि कुपक्षाः विस्वरा—उत्सूत्रभाषकत्वेन विरुद्धः—अश्राव्यः स्वरो-निनादो येषां ते विस्वराः, अर्थात्कौशिका इत्यर्थः, 'विगतप्रसराः' विगतः प्रसरो—गमनागमनादिक्रियारूपो येषां ते तथा ज्ञेयाः—पण्डितैर्बोध्या इति गाथार्थः ॥९९॥ अथेदं तीर्थस्वरूपं कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सति कथितमिति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे। गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥१००॥

संवत्सरपक्षे त्वेवं—नवहस्तशब्दौ क्रमेण नवकद्विकसंख्याभिधायकौ, कायाः—पृथिव्यादयः समयभाषया षडिति षट्सङ्ख्यावाची कायशब्दः, राजा—चन्द्रः स चैकत्वसङ्ख्यावाची ज्योतिर्विदां प्रतीतः, एतैः शब्दैः 'अङ्कानां वामतो गति'रितिवचनात् क्रमेण येऽङ्काः १६२९ ते जाता यासु ता नवहस्तकायराजाङ्किता एवंविधाः समाः—संवत्सरास्तासां महिमा—नामग्रहणादिना ख्यातिर्यस्मिन्नेवंविधे चैत्रसितपक्षे—मधुमासस्य शुक्लपक्षे, तत्रापि श्रीहित् रविजयसुगुरुवारे—श्रिया—शोभया हिनोति—वर्द्धते सुरगुरुत्वात् यः स श्रीहित् रवेः—

सूर्यस्य जयो यस्मात् स रविजयः, सूर्यबृहस्पत्योः परस्परं मैत्रीसद्भावात् बृहस्पतेः सकाशाद्रवेर्जयो भवत्येव, ततो विशेषणसमासः, एवंविधो यः सु-शोभनो गुरुः-बृहस्पतिस्तमाश्रित्य वारस्तस्मिन् श्रीविबुधविजयसुगुरुवारे, किंलक्षणे ?-'गुरुदैवतपूर्णोदये' गुरुदैवतः-पुष्य पूर्णा च अर्थात् दशमी, चैत्रशुक्लपक्षे पञ्चमीदशमीपूर्णातिथ्योः पुष्यनक्षत्रयोगात्, तयोरुदयो यत्र स गुरुदैवतपूर्णोदयस्तस्मिन्, सं० १६२९ वर्षे चैत्रसितदशमी१० तिथौ बृहस्पतिवारे पुष्यनक्षत्रे चन्द्रे चरति सतीति भावार्थः, गुरुपक्षे पुनरर्थो ज्ञेयः यथा-श्रीहीरविजयसुगुरुवारे-सुविहिताग्रणीश्रीहीरविजयसूरीश्वरराज्ये प्रवर्त्तमाने, किंलक्षणे ?-'नवहस्ते'त्यादि, नव हस्ताः प्रमाणं यस्यैवंविधः कायः-शरीरं यस्य स चासौ राजा च नवहस्तकायराजः-श्रीपार्श्वनाथस्तेनाङ्कित-अवच्छिन्नोऽर्थात् यः कालस्तेन समः-सदृशो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, अत्समासान्तेन नवहस्तकायराजाङ्कितसममहिमे, यद्वा नव हस्ताः प्रमाणं यस्यैवंविधो राजते इत्येवंशीलो राजी-शोभनशीलः कायः-शरीरं यस्य स प्राकृतत्वाद्विशेषणस्य परनिपातस्तेनाङ्कित-चिह्नीकृतोऽर्थात् श्रीपार्श्वनाथस्तस्य महिम्नः समो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, श्रीपार्श्वनाथराज्यसदृशमहिम्नि श्रीहीरविजयसूरिराज्ये इत्यर्थः, अथ भावः-श्रीऋषभाद्यपेक्षया हीनकालसमुत्पन्नोऽपि श्रीपार्श्वनाथः सर्वजनेष्वादेयनामा यथाऽभूत् न तथा ऋषभादयः, एवं सुधर्मस्वाम्याद्यपेक्षया श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मराशिमाहात्म्यात् कुनृपकुपाक्षिकबाहुल्येनातथाविधकालोत्पन्नोऽपि श्रीहीरविजयसूरिर्यथा माहात्म्यभाग् न तथा सुधर्मस्वाम्यादयः, न चैतद्वर्णनमात्रं, किन्तु पारमार्थिकमिति प्रदर्शनाय विशेषणद्वारा हेतुमाह, किंलक्षणे श्रीहीरविजयसुगुरुवारे ?-'चित्रसितपक्षे' चित्रम्-आश्चर्यं यथा स्यात्तथा कुपाक्षिकमुख्यानामपि निजकुपक्षपरित्यागपुरस्सरं सितः-श्वेतः शुद्ध इतियावत् पक्षः-अङ्गीकारो यत्र वारके स तथा तस्मिन्, अयं भावः-कुपाक्षिक

ख्याः सपरिकरा ऋ० मेघजीप्रभृतयो नगरमुख्ये अहम्मदावादे म्लेच्छमुख्यमुद्गलाधिपतिपातिसाहीश्रीअकब्बरसाक्षिकमहामहः पुरस्सरं यथा प्रव्रज्यादिकं प्रतिपेदिरे न तथा प्राचीनाचार्यराज्येषु, यद्यपि कश्चित् कदाचित्प्रव्रज्यादिकं स्वीकुर्वाणो दृष्टः श्रुतोऽपि परं तन्मुख्यास्तूक्तयुक्त्या श्रीहीरविजयसूरिराज्ये इति चित्रम्, एवमपि कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतः किंलक्षणे श्रीपूज्यवारके?— 'गुरुदैवतपूर्णोदये' गुरु—महत् तच्च तद्दैवं—भाग्यं गुरुदैवं, तदेव गुरुदैवकमिति स्वार्थे कः, तस्य पूर्णः—अन्यून उदयः तीर्थकृन्नामकर्मोदयवत् प्राग्जन्मोपार्जितशुभप्रकृतिविपाकानुभवनं यत्र स तथा तस्मिन् गुरुदैवकपूर्णोदये, तत्र न केवलं गुरोरेव पुण्यप्रकृत्युदयः, किंतु तद्भक्तानामपि, तथाहि—गुरुपक्षे तावत् नहि गुरूणां तथाविधपुण्यविपाकानुदये कुपाक्षिककुनृपव्याकुलेऽपि काले श्रीस्तम्भतीर्थे प्रभावनामुखेनैव कोटिसंख्याद्रव्यव्ययः संभवति, नवा चरणविन्यासे प्रतिपदं रौप्यकसौवर्णिकमोचनं मौक्तिकस्वस्तिकादिरचनमित्यादिना तीर्थकृत्प्रतिमः पूजोदयः संभवति, तद्भक्तपक्षे तु तथाविधेऽपि काले तद्भक्तानां धात्रा ज्ञानदर्शनचारित्राणि पिण्डीकृत्य निर्मितैकमूर्त्तीनां श्रीगुरूणां ये भक्ताः श्रावकास्तेषां प्राग्जन्मोपार्जितशुभकर्मप्रेरणया भाविन्या च तथाविधभवितव्यतयैव तथा भक्त्युल्लासः संभवति, यदागमः—पुण्णेहिं चोइआ पुरक्खडेहिं सिरिभायणं भविअसत्ता। गुरुमागमेसिभद्दा देवयमिव पज्जुवासंति॥१॥त्ति (उपदे १०१) गाथार्थः॥१००॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह—

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं। पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥१०१॥

इति—अमुना प्रकारेणैषः—अध्यक्षसिद्धः सहस्रकिरणः 'पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्' कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणो जयतु—जीयादित्याशीरुपदर्शितेतिसंबन्धः, आशीरपि तत्कृतयोद्भावनपुरस्सरमेव भवतीत्याह, किं कुर्वन् जयतु ?—'प्रभासयन्' प्रकाशं कुर्वन्, अर्थात्

जीवलोकम्, अन्योऽपि सूर्यो लोकं प्रकाशयन्नेवाशीर्मान् भवति तथाऽयमपि, प्रकाशमपि किं कृत्वा करोतीत्याह—'सासणे'त्यादि, शासन—जैनतीर्थं तद्रूपो यः उदयगिरिः—उदयाचलो निषध इतियावत् तं प्राप्य—तच्छिखरमासाद्य, अन्योऽपि सूर्यो निषधशिखरमासाद्य प्रकाशं कुरुते तथाऽयमपि जैनतीर्थं प्राप्यैव प्रकाशयति, नान्यथा, किंलक्षणं शासनोदयगिरिं ?—'जिनभाषितधर्मसागरानुगतं' जिनेन—अर्हता भाषितो यो दानादिलक्षणो धर्मस्तद्रूपो यः सागरः—समुद्रस्तं प्रत्यनुगतः—प्राप्तः संबद्धोऽनुकारी चेत्यर्थः, निषधोऽपि समुद्रसंबद्धो भवति, उभयतोऽपि समुद्रस्पर्शित्वात्, अथवा समनुकारी—समुद्रवदक्षः, यथा सूर्यः समुद्रे मण्डलानि कुरुते तथैव निषधेऽपि, यदुक्तं—'तेसट्ठी निसढंमि अ दुन्नि अ बाहा दुजोअणंतरिआ । एगुणवीसं च सयं सूरस्स य मंडला लवणे ॥१॥" इति, अथ निषधापेक्षया समुद्रे सूर्यस्य भूयांसि मण्डलान्यत' समुद्रोपमयोपमितो निषधः । अत्र धर्मसागर इति प्रकरणकर्तुर्नामापि सूचितमोच्यमिति गाथार्थः ॥१०१॥

इअ कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खावरनामंमि तित्थसरूवनिरूवणनामा पढमो विस्सामो सम्मत्तो॥

इति श्रीमत्तपागणनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि
विरचिते कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि
प्रकरणे तीर्थस्वरूपनिरूपणनामा प्रथमो विश्रामो व्याख्यातः

अथ प्रकृतं विवक्षुराह—

अह पगयं दंसेमो वित्थरओ किंचि जं च सामन्ना। भणिअं तित्थसरूवे दसस्सरूवं पसंगेणं ॥१॥

अथ 'प्रकृतं' कुपाक्षिकास्तीर्थाद्भिन्ना इति भव्या जानंत्विति कुपाक्षिकस्वरूपनिरूपणं प्रकृतं—प्रारब्धं तत् किंचिद्विस्तरतो दर्शयामः, तत्किं?—यत् प्रसङ्गेन दशस्वरूपं सामान्यात् तीर्थस्वरूपे—तीर्थस्वरूपनिरूपणविश्रामे भणितं, प्रसङ्गस्त्वेवं—तीर्थस्वरूपनिरूपणमन्तरेण ततो बाह्याः कुपाक्षिका इति वक्तुमशक्यमिति तत्स्वरूपनिरूपणं प्रासङ्गिकमिति गाथार्थः ॥१॥ अथ 'तित्थं चाउव्वण्णो' इत्यादिदशमगाथात आरभ्य 'एवं जुत्तिदिसाए' इत्यादिसप्तनवतितमगाथापर्यन्तं तीर्थस्वरूपं निरूपितम्, एवंविधे तीर्थे सिद्धे तत्प्रत्यनीकानां दशानामपि तीर्थान्तर्वर्त्तिनां सर्वथा हेयत्वे सिद्धेऽपि व्यक्त्या तत्स्वरूपं विवक्षुः प्रथमं साधारणस्वरूपमाह—

दसवि अ एए पवयणपओसभावा पवयणओ भट्ठा। गुरुपरतंतविरहिआ उम्मग्गपरूवणारसिआ ॥२॥

दशापि चैते—प्रागुद्दिष्टाः 'खवणये'त्यादिना दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः प्रवचनतो भ्रष्टाः—जैनप्रवचनतो भ्रष्टाः, जैनप्रवचनाच्च्युतास्तीर्थाद्दूरवर्त्तिन इत्यर्थः, कुत इति हेतुमाह—'पवयण'त्ति प्रवचनप्रद्वेषभावात्—जिनशासनविषयकद्वेषोदयात्, एतत्प्रवचनमस्मत्पराभवकारि माऽस्मद्दृक्पथमवतरतु, किंतु निस्सत्ताकीभवत्वित्येवंरूपेणानन्तानुबन्धिद्वेषजन्यरुद्रपरिणामसद्भावादिति तात्पर्यं, तत्रापि विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतस्ते कीदृशाः?—'उन्मार्गप्ररूपणारसिका' उन्मार्गः—स्त्रीमुक्तिनिषेध१ चतुर्दशीपाक्षिकनिषेध२ पर्वातिरिक्तदिनपौषधनिषेध३ सामायिकादौ श्राद्धमुखवस्त्रिकानिषेध४ जिनबिम्बानां पुरः फलादिपूजानिषेध५ श्रुतदेवतास्तुतिनिषेध६-जिनप्रतिमानिषेध७ संप्रति गुरुदृग्पथावतारनिषेध८ परम्परागतप्रायोबहुविधिनिषेध९ जिनपूजादिषु साधूपदेशनिषेध१० प्रमुखल-

चनः तस्य प्ररूपणा–तद्रूपत्वस्थापनाय व्युत्पुद्भावना तत्र रसिका–अहोरात्रं तदेकध्यानपरायणाः अहमहमिकया व्यसनिनः, एव विधा अपि कुत इत्याह–यस्माद्गुरुपरतन्त्रविरहिताः–परतन्त्रशब्देनात्र भावनिर्देशात् पारतन्त्र्य तेन शून्या इत्यर्थ , न हि स्त्रीमुक्ति निषेधादिप्ररूपणां शिवभूत्यादय' स्वकीयस्वकीयगुरुभ्योऽवाप्य कृतवन्तः, किंतु गुरूपदेशमन्तरेणैव निजमतिविकल्पनया प्रादु ष्कृतवन्तः, स्वस्वमतप्ररूपणामधिकृत्य न कस्यापि शिष्या इत्यर्थः, अत एव तेषां स्वस्वशिष्यापेक्षयापि गुरुत्वव्यपदेशः केवल कलङ्क एव, शिष्यत्वाविनाभाविन एव गुरुत्वस्य सद्भावात्, अय भावः–यो यो गुरुः स स कस्यापि शिष्यत्वेनासीदेवेत्येव रूपेण शिष्यत्वाविनाभाव्येव गुरु , यदागमः–"इत्तूण सवमाण सीसो होऊण ताव सिक्खाहि। सीसस्स हुति सीसा न हुति सीसा असीसस्स ॥१॥"त्ति श्रीचन्द्रवेध्यकप्रकीर्णके, अत्र दृष्टान्तः श्रीसुधर्मस्वाम्येव, स च श्रीमहावीरस्य शिष्यः सन्नेव श्रीजम्बू स्वाम्यादीनां गुरुरपि,ननु यथा भगवान् महावीरः स्वय कस्याप्यशिष्यः सन्नेव श्रीसुधर्मस्वाम्यादीनां गुरुस्तथाऽमी अपि भवन्तु को दोष इति चेन्नैव,शिवभूत्यादीनां देवत्वापत्तेः,यो यो देवः स च न कस्यापि शिष्य इत्येवरूपेण शिष्यत्वाभावाविनाभाविन एव देवत्वमित्येव देवलक्षणोपेतत्वात्, नन्वमीषां देवत्वमेवास्त्वामितिचेत् चिर जीव, यतो जैनप्रवचने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ चतुर्विंशतिरेव देवत्वेन प्रती तास्तीर्थकृतो भवन्ति, ते चास्यामवसर्पिण्यां ऋषभादिवीरावसाना' सम्भूता एव, अमी च तेभ्योऽधिका',अतः प्रवचनबाह्याः स्वत एव मत्साध्यकोटिमारूढाः किंच–मात्सर्यदुष्टचसा श्रीसुधर्मस्वामिनोऽपत्यत्वमात्मन' स्थापयन्तस्ते निवारणीया', यतस्तथा ब्रुव णानां तेषां स्वरूपस्यैव हाने', मन्मातृत्ववन्ध्यत्वयोरिव सुधर्मापत्यत्वस्वतन्त्रप्रणेतृत्वयोर्विरोधात्, तथा च दृष्टान्तासिद्धिः, नहि श्रीवीरः कस्यापि देवस्य गुरोर्वा स्वात्मनोऽपत्यत्वमाभ्यापयतिस्मेत्यादियक्तिभिर्विचार्यमाणानां शिवभूत्यादीनां गुरुत्व तदप

त्यानां च कौण्डिन्यादीनां शिष्यत्वं विशीर्यत एव, यतस्ते स्वात्मनः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वं ख्यापयन्तो न तीर्थकृतो नापि गुरवो, गुरुपारतन्त्र्याभावेनैव नवीनमताविष्करणात् कस्यापि शिष्यत्वाभावादिति भावार्थः, यत्तु तेषां परस्परं गुरुशिष्यत्वव्यवहारस्तन्मरुमरीचिकायां जलव्यवहारवत्तदाभासत्वेनैव बोध्यः, अत एवागमेऽपि—"सत्त पवयणनिण्हगायरिआ पं०, तं०—जमाली"त्यादि (एएसि णं सत्तण्हं पवयणनिण्हगाणं सत्त धम्मायरिया हुत्था, तं०—जमाली० इति पाठः स्थानाङ्गे५८७ सूत्रे४१० पत्रे) तन्मतादिमूलकर्तृत्वाद्, वस्तुगत्या देवाभासत्वेऽपि गुर्वाभासत्वेन लोके गुरुशिष्यव्यवहारात्, नन्वेवं बोटिकादिपाशपर्यन्ताः किं स्वतीर्थिका उतान्यतीर्थिका वोच्यन्ते ? अथवाऽन्यथैवेति चेद्, उच्यते, नैते स्वतीर्थिका उत्सूत्रप्ररूपणायास्तीर्थबाह्यत्वात्, यदुक्तं "समुद्घातादि जिनाभिहितं वस्त्वन्यथा प्ररूपयन् प्रवचनबाह्यो भवती"ति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ (५८७ सू.उपक्रमे) सप्तनिह्नवाधिकारे, न वा परतीर्थिकाः, शाक्यादिपरतीर्थिकक्रियानभ्युपगमात्, किं त्वमी अव्यक्तशब्देनान्यथैव वाच्याः एतेऽव्यक्ता इति, यदाहुः श्रीहरिभद्रसूरिपादाः—"पवयणनीहूआणं जं तेसिं कारिअं जहिं जत्थ। भज्जं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे अ॥१॥"त्ति निर्युक्तिगाथा(७८७)व्याख्यायां "नैते साधवो नापि गृहस्थाः नापि अन्यतीर्थिकाः यतस्तदर्थाय कृतं कल्प्यमेव भवत्यतोऽव्यक्ता एते" इति गाथार्थः इति श्रीआ० नि० ह० (३२६पत्रे) इति गाथार्थः ॥२॥ अथ केऽमीषामादिकर्त्तारः१ कोऽमीषामुत्पत्तिकालः२ का वाऽमीषां प्ररूपणा३ को वाऽस्याः प्रतीकारः४ किंनिमित्तं चामीषां तीर्थबाह्यभवन५मित्यादि यथाऽऽम्नायं विभणिषुः 'यथोद्देशं निर्देश'मिति न्यायात् प्रथममुद्दिष्टस्य दिगम्बरस्य वक्तव्यतामाह—

तत्थ य खमणो रमणो दुग्गइवणिआइ जेण वणिआए। न मुणइ मुत्तिं भुत्तिं केवलिणो कवलभोइस्स ॥३॥

तत्र च–तेपूरिदेषु च 'क्षपणको' बोटिको 'रमणो' भर्त्ता, कस्या ?–'दुर्गतिवनिताया' दुर्गतिः–नारकादिकुगतिस्तद्रूपा या च निता–स्त्री तस्या इत्यर्थः, चकारोऽन्येषामपि कुपाक्षिकाणां दुर्गतिवनिताभर्तृत्वसूचकः, अथ दिगम्बरस्य दुर्गतिवनिताभर्तृत्वे हेतु माह–'जेण'त्ति येन कारणेन बोटिको वनिताया मुक्तिं न मन्यते, सकलकर्मक्षयलक्षणां मुक्तिं स्त्रियो न प्राप्नुवन्तीत्युपदेशेन स्त्रीमुक्तिनिषेधकः, तथा कवलभोजिनः–तथाविधवेदनीयकर्मोदयात् क्षुद्वेदनोपशमनाय कवलाहारं गृह्णानस्य केवलिनः, चका रमध्याहृत्य भुक्तिं च–भोजनं, केवलिनां कवलाहारो न भवतीत्युपदेशेन प्रतिषेधयति, अत्र यद्यपि सिद्धावस्थ केवलिनमादाय तीर्थ स्याप्यपसिद्धान्तः स्यात् तन्निराकरणाय दिगम्बरस्य वादिनः केवलिनः कवलभोजित्वमसिद्धमिति तन्निरासाय च कवलभोजित्व विशेषणस्यागेन 'कायजोगिस्स'त्ति काययोगिन इति विशेषणं वक्तुं युक्तं, तथापि जैनस्य नियमेन केवलिनः कवलभोजित्वं सिद्ध मेवास्तीति ज्ञापनार्थमेतद्विशेषणं न दोषहेतुरिति गाथार्थः ॥३॥ अथ नग्नाटमतस्यादिकर्त्तारं तदुत्पत्तिकालं तीर्थाद्बहिर्भवननिमित्त च प्रदर्शयितुं गाथामाह—

तस्सुप्पत्ती नवहिअछवाससएहिँ वीरनिव्वाणा । रहवीरपुरे कंबलकोहाओ सहस्समल्लाओ ॥४॥

'तस्य' बोटिकस्योत्पत्ति–प्रादुर्भावः श्रीवीरनिर्वाणात् नवाधिकषट्शतवर्षे ६०९ व्यतीते रथवीरनगरे जातेत्युत्पत्तिकालः प्रदर्शित , कस्माज्जातेत्याह–'सहस्स'त्ति सहस्रमल्लात्–राजमान्यसहस्रमल्लाभिधानशिवभूत्यपरनाम्नः पुरुषादिति, अनेन दिगम्बर मतस्यादिकर्त्ता प्रदर्शितः,सहस्रमल्लात् किलक्षणात् ?–'कम्बलकोधात्' कम्बलो–रत्नकम्बलस्तन्निमित्तः क्रोधो यस्य स तथा तस्मात् , अनेन विशेषणेन तीर्थबहिर्भवननिमित्तं कम्बलक्रोधः प्रदर्शितः, तद्व्यतिकरस्त्वेवम्–इहैव भरतक्षेत्रे रथवीरपुरं नाम नगरं, तत्रास्मि

दीपकाभिधानमुद्यानं, तत्रार्यकृष्णनामानः सूरयः समागताः, तस्मिंश्च नगरे सहस्रमल्लो राजसेवकः, स च राजप्रसादाद्विलासान् कुर्वन्नगरमध्ये पर्यटति, रात्रेश्च प्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते गृहमागच्छति, तदैतदीयभार्या तन्मातरं भणति–निर्वेदिताऽहं त्वत्पुत्रेण, न खल्वेष रात्रौ वेलायां कदाचिदप्यागच्छति, तत उज्जागरकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं तिष्ठामि, ततस्तया प्रोक्तं–वत्से ! यद्येवं तर्हि त्वमद्य स्वपिहि, स्वयमेवाहं जागरिष्यामि, ततो वध्वा तथैव कृतम्, इतरस्यास्तु जाग्रत्या रात्रिप्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते शिवभूतिना समागत्य प्रोक्तं–द्वारमुद्घाटयत, ततः प्रकुपितया मात्रा प्रोक्तं–दुर्णयनिधे ! यत्रैतस्यां वेलायां द्वाराण्युद्घाटितानि भवन्ति तत्र गच्छ,न पुनरेवं त्वत्पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरिष्यति,ततः कोपाहङ्काराभ्यां प्रेर्यमाणोऽसौ निर्गतः, पर्यटता चोद्घाटितद्वारः साधूपाश्रयो दृष्टः, तत्र साधवः कालग्रहणं कुर्वन्ति, तेषां च पार्श्वे तेन वंदित्वा व्रतं याचितं, तैश्च राजवल्लभो मात्रादिभिरमुत्कलितश्चेति व्रतं न दत्तं, ततः खेलमल्लकाद्रक्षां गृहीत्वा स्वयमेव लोचः कृतः, साधुभिर्लिङ्गं समर्पितं, विहृताश्च सर्वेऽप्यन्यत्र, कालान्तरेण पुनरपि तत्रागताः, ततो राज्ञा शिवभूतये बहुमूल्यं कम्बलरत्नं दत्तं, तत आचार्यैः शिवभूतिरुक्तः–किं तवानेन साधूनां मार्गादिष्वनेकानर्थहेतुना गृहीतेन ?, ततस्तेन गुर्वप्रतिभासेनापि संगोप्य मूर्छया तद्विधृतं, गोचरचर्यादिभ्यश्चागतः प्रत्यहं तदसौ संभालयति, नतु किंचिदपि व्यापारति, ततो गुरुभिर्मूर्च्छितोऽयमत्रेति ज्ञात्वा अन्यत्र दिने तमनापृच्छयैव बहिर्गतस्य परोक्षे कम्बलरत्नं पाटयित्वा साधूनां पादप्रोञ्छनकानि कृतानि, ततो ज्ञातव्यतिकरः कषायितोऽसौ तिष्ठति, अन्यदा च सूरयो जिनकल्पिकान् वर्णयन्ति, तद्यथा–"जिणकप्पिआ य दुविहा पाणीपाया पडिग्गहधरा य। पाउरणमपाउरणा इक्किका ते भवे दुविहा ॥१॥ दुग १ तिग २ चउक ३ पणगं ४ नव ५ दस ६ इक्कारसेव ७ बारसगं ८। एए अट्ठविगप्पा जिणकप्पे हुंति उवहिस्स ॥२॥त्ति"

(आव० चूर्णौ प्रव० ४९३-४९४ पचकल्पे) अनयोरर्थस्त्वेवम्—इह केषाञ्चिज्जिनकल्पिकानां रजोहरणं मुखवस्त्रिका चेति द्विविध उपधि १ अन्येषां तु कल्पेन सह त्रिविध २ कल्पद्वयेन सह चतुर्विधः३ कल्पत्रयेण सह पञ्चविध ४ केषांचित्तु रजोहरणं मुखवस्त्रिका चेति द्वय "पत्त पत्ताबन्धो पायट्ठवणं च पायकेसरिआ। पडलाइं रयत्ताणं गोच्छगो पायनिज्जोगु ॥१॥"त्ति (ओघनि० ६६९) सप्तविध पात्रनिर्योग इत्येव नवविधः५ कल्पेन तु सह दशविधः६ कल्पद्वयेन सहैकादशविध ७ कल्पत्रयेण सह केषाञ्चित् द्वादशविध उपधिर्जिनकल्पिकानामिति, तदेतच्छ्रुत्वा शिवभूतिना प्रोक्त—यद्येवं तर्हि किमिदानीमौघिक औपग्रहिकश्चैतावानुपधिः परिगृह्यते ?, स एव जिनकल्प किं न क्रियते ?, ततो गुरुभिरुक्तं—जम्बूस्वामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननाद्यभावात् साम्प्रत न शक्यो कर्तु, तत शिवभूतिना प्रोक्त—मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते ?, नन्वहमेव त करोमि, परलोकार्थिना हि स एव निष्परिग्रहो जिनकल्पः कर्तव्यः, किं पुनरनेन कषायमूर्च्छादिदोषनिधिना परिग्रहानर्थेन ?,अत एव श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तम् , अचेलकाश्च जिनेन्द्राः,अतो ऽचेलतैव सुन्दरेति, ततो गुरुणा प्रोक्त—हन्त यद्येव तर्हि देहेऽपि कषायभयमूर्च्छादयो दोषा कस्यापि संभवन्तीति सोऽपि व्रतग्रहणानन्तरमेव त्यक्तव्य प्राप्नोति,यच्च श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्त तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छा न कर्तव्येति मूर्च्छाया अभाव एव निष्परिग्रहत्वमवसेय, न पुन सर्वथा धर्मोपकरणस्यापि त्याग, जिनेन्द्रा अपि न सर्वथैवाचेलका, 'सव्वेऽवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीस'मित्यागमवचनात् (आव० २२७) तदेव गुरुणा स्थविरैश्च यथोक्ताभिर्वक्ष्यमाणाभिश्च युक्तिभि प्रज्ञाप्यमानोऽपि तथाविधकषायमोहादिकर्मोदयात् न स्वाग्रहाभिवृत्तोऽसौ, किंतु चीवराणि परित्यज्य निर्गतः, ततश्च बहिरुद्याने स्थितस्योत्तरानाम भगिनी वन्दनार्थं गता, सा च त्यक्तचीवरं त भ्रातरमालोक्य स्वयमपि चीवराणि त्यक्तवती, ततो भिक्षार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा

विराङ्क्षीदित्यनिच्छन्त्यपि तया परिधापिताऽसौ, स गणिकया दृष्टा, तत इत्थं विवस्त्रां बीभत्सामिमां दृष्ट्वा मा लोकोऽस्मासु विरङ्क्षीदित्यनिच्छन्त्यपि तया परिधापिताऽसौ, स
एव व्यतिकरोऽनया शिवभूतये निवेदितः, ततोऽनेन विवस्त्रा योषिन्नितरां बीभत्साऽतिलज्जनीया च भवतीति विचिन्त्य प्रोक्ताऽसौ—
तिष्ठ त्वमित्थमपि, न त्यक्तव्यं त्वयैतद्वस्त्रं,देवतया हि तवेदं प्रदत्तमिति,ततः शिवभूतिना कौण्डिन्यकोट्टवीरौ शिष्यौ दीक्षितौ,ताभ्या-
माचार्यशिष्यलक्षणा परम्परा प्रवृत्तेति बोटिकदृष्टेरुत्पत्तिरिति गाथार्थः ॥४॥ अथ दिगम्बरमतप्ररूपणामधिकृत्य मूलप्ररूपणामाह—

तम्मयमूलपरूवणमुवगरणं धम्मसाहणं जं च। तंपिअ परिग्गहो खलु मुच्छाभयदोसहेउत्ति ॥५॥

तस्य—दिगम्बरस्य मते मूलप्ररूपणं—प्रथम एव भाषणं 'जं च'त्ति चोऽप्यर्थे व्यवहितः संबध्यते, यद्धर्मसाधनमप्युपकरणं—रजो-
हरणादिचतुर्दशोपकरणलक्षणं तदपि परिग्रहः,खलुरवधारणे,परिग्रह एव, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—'मुच्छ'त्ति, तत्परिग्रहः कुतो ?,
यतस्तदुपकरणं मूर्च्छाभयद्वेषहेतुरिति, ममेदमित्येवंरूपेण रागानुषङ्गो मूर्च्छा,चौरादेरुपहरणसमुत्थं भयं,तदनुपकारिणि च द्वेषः,तेषां
हेतुरुपकरणमित्यर्थः, यस्मादेवं तस्मादुत्सर्गतो वस्त्रधारणं साधूनां न युक्तं, 'जिताचेलपरिसहो मुणि'त्ति वचनाद् वस्त्राभावे सत्ये-
वाचेलतापरीषहो जितो भवेत्, यच्चागमे—"तिहिं ठाणेहिं वत्थं धरेज्जा,तं०—हिरिपत्तिअं१ दुगुंछावत्तिअं२ परीसहवत्तिअं३" (स्था०
१७१ सू०) इति वस्त्रधारणमुक्तं,तच्च लज्जादिरक्षार्थं कारणिकमेव, कारणं चासदृशसाहसवतामस्मादृशामसंभवीति दिगम्बराभिप्रायमा-
रूढः पूर्वपक्ष इति गाथार्थः ॥५॥ अथ दिगम्बरविकल्पितं पूर्वपक्षं प्रतिबन्द्यैव दूषयितुमाह—

देहाहारप्पमुहं परिहरणिज्जं हविज्ज तस्समए। अहवा णाणाइ जओ पुरिसविसेसे सदोसंति ॥६॥

देहः-शरीरमाहारः-अशनादिलक्षणश्चतुर्विधस्तत्प्रमुखं-तदादि,आदिशब्दात् शय्याऽऽसनवसत्यादिपरिग्रहः,तदपि तन्मते-दिगम्बरमते

परिहरणीयं स्यात्, तत्राप्युक्तदोषाणां सुतरां संभवात्, आस्तामन्यत्, अथवा ज्ञानदर्शनचारित्राण्यपि त्याज्यानि भवेयुः, यत पुरुषविशेषे ज्ञानाद्यपि सदोषं—त्वद्विकल्पितदोषभाग्, तस्कथमितिचेच्छृणु, भो नग्नाट! त्वया वस्त्रं नाभ्युपगम्यते तत्र कारणं किं १, जिनानुपदिष्टत्वं वा १ उत मूर्च्छाहेतुत्वं वा २ भयहेतुत्वं वा ३ क्रोधादिहेतुत्वं वा ४ दुर्ध्यानहेतुत्वं वा ५ परीषहसहनार्थं वा ६ प्रवचनगौरवं वा ७ अर्हदनभ्युपगतत्वं वा ८ जिनकल्पिकानभ्युपगतत्वं वा ९ इति नव विकल्पाः, आद्यो विकल्पो नाल्पदोषावहः, लज्जादिरक्षानिमित्तं वस्त्रधारणस्य जिनैरनुज्ञातत्वात्, यदागमः—"तिहिं ठाणेहिं वत्थं धारेज्जा, तं०—हिरिवत्तियं १ दुगुंछावत्तियं २ परीसहवत्तियं ३"ति श्रीस्थानांगे (पृ. १७१) एतद्व्याख्या—ह्रीः—लज्जा संयमो वा प्रत्ययो—निमित्तं यस्य धारणस्य तत्तथा, जुगुप्सा—लोकविहिता निन्दा सा प्रयोजनं यस्य तत्तथा, एवं परीषहाः—शीतोष्णदंशमशकादयः प्रत्ययो यत्र तत्तथे"ति, एतच्च त्वयाऽपि प्रागभ्युपगतं, परं कारणिकमित्यादि यदुद्भावितं तत् शून्यहृदयत्वात्सम्यक् नोपलब्धिवत्, तथाहि—वयमपीत्यमेव ब्रूम—त्रिभिरेव कारणैः साधुर्वस्त्रं धरेत्, परं यानि कारणान्युक्तानि तानि कारणानि जिनकल्पाद्ययोग्यानां निरतिशयिनां च साधूनां सततं समवत्येव, ततो धारणीयमेव वस्त्रं, यदिच्छा कृत्स्नापरीषहार्थं न तत् ध्रियते तथापि संयमनिमित्तमवश्यं धरणीयमेव, अन्यथा शीतकालेऽग्निज्वालनादिना महाऽसंयमापत्तेः, यथोक्तम् 'असमसाहसवत्तामस्माकं कारणमसंयमो'त्ति तर्हि भवादृशामाहारग्रहणमपि न युक्तं, तस्यापि कारणिकत्वात्, यदागमः—"छहिं ठाणेहिं समणे निग्गंथे आहारमाहारेमाणे णाइक्कमइ, तं०—वेअण १ वेयावच्चे २ इरियट्ठाए अ ३ संजमट्ठाए ४। तह पाणवत्तिआए ५ छट्ठं पुण धम्मचिंताए ६ ॥४१॥ त्ति (पृ० ५००) श्रीस्थानाङ्गे, अस्य व्याख्या—'छहिं'न्ति कण्ठ्यं, नवरमाहारम्—अशनादिकमाहारयन्—अभ्यवहरन् नातिक्रामत्याज्ञां, पुष्टालम्बनत्वात्, अन्यथा त्वतिक्रामत्येव, रागादिभावात्, तथा—

'वेअण' गाहा, वेदना च–क्षुद्वेदना१ वैयावृत्यम्–आचार्यादिकृत्यकरणं२ वेदनावैयावृत्त्ये, भुञ्जीत वेदनोपशमनार्थं वैयावृत्त्यकरणार्थं चेति भावः, ईर्या–गमनं तस्या विशुद्धिः–युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै च ईर्याविशुद्ध्यर्थमिम्, इह च विशुद्धिशब्दलोपादीर्यापथमित्युक्तं, बुभुक्षितो हीर्याशुद्धावशक्तः स्यादिति तदर्थमिति, चः समुच्चये, संयमः–प्रेक्षोत्प्रेक्षाप्रमार्जनादिलक्षणस्तदर्थं, तथेति कारणान्तरसमुच्चये, प्राणाः–उच्छ्वासादयो बलं वा तेषां तस्य वा वृत्तिः–पालनं तदर्थं, प्राणसंधारणार्थमित्यर्थः, षष्ठं पुनः कारणं धर्मचिन्तायै, गुणनानुप्रेक्षार्थमित्यर्थः, इत्येतानि षट् कारणानीति। किंच–आहारकारणापेक्षया वस्त्रकारणं बलवत्तरमेव, यतो वस्त्रपरित्यागे लज्जादिमनुष्यधर्म्मरहितो लोके देवत्तायत्तोऽयमनालाप्यो द्रष्टुमप्यकल्प्य इत्याद्युपेक्ष्यैव परिह्रियते, आहारपरित्यागे चाहो महानुभावोऽयं तपस्वी यावत्पर्युपासनार्ह इत्यादिख्यातिमान् प्रवचनगौरवहेतुर्भवेत्, तस्माद्गुह्यावयवाद्याच्छादनेन मनुष्यधर्मसत्यापनहेतुं वस्त्रमुपादाय परिहर परिणामानुचितमाहारविधिमिति सुहृद्वचः सत्यमेवेति बोध्यम्१। अथ मूर्च्छानिमित्तं हि वस्त्रमितिकृत्वा वस्त्रोपादानं नाभिमतमिति द्वितीयविकल्पश्चेत् तर्हि वयं पृच्छामः–भो नग्नाट! निजशरीरे तव मूर्च्छाऽस्ति नवा?, अस्ति चेत्तर्हि शरीरवद्वस्त्रमपि तवास्तां, न्यायस्य समानत्वात्, नास्ति चेत्सुतरां वस्त्रे मूर्च्छा न स्यात्, न ह्यवाप्ते कल्पतरावमूर्च्छितः कल्पतरूपकारिण्यां तृणादिवृत्तौ मूर्छितः कोऽपि संभवेद्, अयं भावः–प्रायोऽनन्तकालेनापि दुर्लभं रत्नकोटिशतैरपि क्रयेणालभ्यमनेककोटिद्रव्यव्ययेनापि परिपालनार्हं तत्परिपालननिमित्तं बहुमूल्यबहुवस्तुविनाशेऽपि प्रमोदास्पदं वस्त्राद्यनेकबाह्यवस्त्वपेक्षयाऽन्तरङ्गं चिरकालस्थायि च अहिकण्टककर्करगर्त्ताग्निवातातपशीताद्युपद्रवेभ्यः परित्रायमाणं लक्षपाकादितैलोद्वर्त्तनजलधावनादिना परिशील्यमानं शर्करापानपुरस्सरमिष्टान्नपानादिभव्यभोजनविधिना परिपाल्यमानं, किं बहुना?, स्वर्गापवर्गाद्यनेकाभीष्टार्थसाधक-

गुणधी३ सारक्खणाणुबधी४" वि० भीमानाम (८०४ पृ०) तत्र संरक्षण—सर्वैर्मारणाद्युपायैस्तस्करादिभ्यो निजविषयस्य संगोपन तस्यानुबन्ध—सातत्येन चिन्तन यत्र रौद्रध्याने तत्तथा, एष संरक्षणानुबन्धो रौद्रध्यानस्य चतुर्थो भेद, स च वस्त्रपात्रादिष्वपि प्रस्तुत इति तद्भावात् दुर्गतिहेतु, अत वस्त्रादिवस्त्राद्यपि साधुना न ग्राह्यमिति दिगम्बराभिप्राय, सोऽप्ययुक्त, देहादिष्वपि जलज्वलज्वलनमलिम्लुचश्वापदाहिकण्टकविषादिभ्यः संरक्षणानुबन्धस्य तुल्यत्वात्, अतो देहादयोऽपि त्याज्या भवेयुः, अथेह देहादेर्मोक्षसाधनाङ्गत्वात् यतनया तत्संरक्षणानुबन्धविधानं प्रशस्तं न दोषायेति चेत् तर्हि प्रवचनप्रसिद्धेन यतनाप्रकारेणेहापि वस्त्रादौ संरक्षणानुबन्धविधान कथ न प्रशस्तम् ?, अथ वस्त्रादिमूर्च्छावतो लोकस्य भवभ्रमणकारण वस्त्रादि प्रतीत, तत्र साधूनां नोचितमिति चेत् मैव, यतो लोके शयनासनपानभोजनगमनावस्थानमनोवाक्कायचेष्टादयोऽप्यसंयतानामप्रशस्ताध्यवसायहेतुत्वेन संसारहेतव, त एव संयतानां प्रशस्ताध्यवसायहेतुत्वेन मोक्षायैव संपद्यन्ते,तस्माद्वस्त्रादिस्वीकारेऽपि नेतरजनवत्साधूनां त्वदुद्भासितदोषलेशोऽप्यनुयुज्यते ५॥ अथ परीषहसहनार्थं वस्त्राभावोऽस्माकमिति षष्ठो विकल्पः सोऽप्यतितुच्छः,तथाहि—'जितावेलपरीसहो मुणि' त्तिवचनाद्वस्त्राभावे सत्ये वाचेलपरीषहो जितो भवतीति दिगम्बराशय, तत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्य—भो नग्नाट ! किं चेलभोगमात्रेणाप्यजिताचेलपरीषहो मुनिर्भवति? येन भवता सर्वथा वस्त्रपरित्याग क्रियते,आहोस्विदनेषणीयदोषदुष्टवस्त्रपरिभोगेण ?,आद्यपक्षे यदि चेलपरिभोगमात्रेणापि साधुना आचेलक्यपरिषहो जितो न स्यात् तर्हि भक्तादिपरिभोगमात्रादपि जितक्षुत्पिपासादिपरिषहो मुनिर्न स्यात्,ततश्च यदि एषणीयादिगुणसंपन्नमाहारादिक भुञ्जानोऽपि क्षुत्पिपासादिपरीषहजेता जगति न कश्चिदपि सिध्येत्, आसतामन्ये, निरुपमधृतिसंहननाःसर्वे कनिधयो जिनेन्द्रा अपि भगवन्तः सम्यगेषणादिगुणसंपन्नमाहारादिकं भुञ्जानास्त्वदभिप्रायेण न क्षुत्पिपासादिपरीषहजेतारः संभवन्ति,

अथोद्गमादिदोषविप्रमुक्तं विशुद्धमेषणीयं भक्तपानादिकं रागादिदोषरहितः सन् सेवमानोऽपि जितपिपासादिपरीषहो मुनिर्भण्यते तर्हि योऽयं विधिर्भक्तादिषु यतेः स विधिर्वस्त्रेऽपि भण्यमानः क्वापि नष्टो ? येन तथाविधवस्त्रपरिभोगाज्जिताचेलपरीषहो मुनिर्न स्यात्, यत्तु साधूनामाचेलक्यमुक्तं तच्च वस्त्रे सत्यसति चागमे लोके च रूढं, तथाहि—इहाचेलक्यं द्विधा—मुख्यमौपचारिकं च, तत्र मुख्यं तीर्थकृतां कस्यचिज्जिनकल्पिकस्य च, तत्र तीर्थकृतां प्रव्रज्याप्रतिपत्तिसमये वामस्कंन्धस्योपरि देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रापगमे सर्वथा वस्त्राभावात् मुख्यवृत्त्यैवाचेलकत्वं, जिनकल्पिकस्य तु कस्यचित्तथाविधलब्धिमतो जिनकल्पप्रतिपत्तेः रजोहरणमुखवस्त्रिकातिरिक्तोपकरणाभावात् सर्वथा वस्त्राभावादेवाचेलकत्वं मुख्यमेव, उक्तशेषसाधूनां तूपचरितं, यतस्ते परिशुद्धजीर्णादिवस्त्रं मूर्च्छादिराहित्येन परिभुञ्जानाः सत्यपि वस्त्रेऽचेला एव भण्यन्ते, यदागमः—"परिसुद्धजुण्णकुच्छिअथोवानिअयण्णभोगभोगेहिं । मुणिणो मुच्छारहिआ संतेहिं अचेलया हुंति ॥९॥ (वि० २५९९) अस्या व्याख्या—मुनयः—साधवो मूर्च्छारहिताः सद्भिरपि चेलैरुपचारतोऽचेलका भवन्ति, कथंभूतैश्चेलैरित्याह—'परिसुद्ध'त्ति लुप्तविभक्तिदर्शनात् परिशुद्धैः—एषणीयैः तथा जीर्णैः—बहुदिवसैः कुत्सितैः—असारैः स्तोकैः—गणनाप्रमाणतो हीनैस्तुच्छैर्वा अनियतैः—कादाचित्कासेवनैः अन्यभोगभोगैः—लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण भोगः—आसेवनं, प्रकारलक्षणस्य मध्यपदस्य लोपाद् अन्यभोगस्तेनान्यभोगेन भोगः—परिभोगो येषां तानि तथा, तैरित्येवंभूतैश्चेलैः सद्भिरप्युपचारतोऽचेलका मुनयो भण्यन्ते, एवंभूतं चाचेलकत्वं लोकेऽपि प्रसिद्धमेव, यथा कटीवस्त्रेण वेष्टितशिरसो जलावगाढपुरुषस्याचेलकत्वव्यपदेशः एवं साधोरपि कच्छाबन्धाभावात् कूर्प्पराभ्यामग्रभाव एव चोलपट्टकस्य धारणात् मस्तकस्योपरि प्रावरणाद्यभावाच्च लोकरूढ-(प्रकारादन्य)प्रकारेण चेलभोगो द्रष्टव्यः, तदेवं 'परिसुद्धजुण्णकुच्छिअ' इत्यादिविशेषणविशिष्टैः सद्भिरपि चेलैस्तथाविधवस्त्रकार्याकर-

गात् ननु मूर्च्छाद्यभावाच्च मुनयोऽचेला व्यपदिश्यन्त इतीह तात्पर्यं, न चान्यथा परिभोगेणाचेलकत्वव्यवहारोऽप्रतीतो भविष्यतीति च दूर्नीय, "जह जलमवगाहंतो बहुचेलोऽवि सिरवेढिअकडिल्लो । भण्णइ नरो अचेलो तह मुणओ संतचेलावि ॥१॥" (वि० २६००)त्ति विनपातव्यपकभाष्यवचनाल्लोकव्यवहारेऽपि प्रतीतत्वात्, तथा जीर्णादिभिरपि वस्त्रैरचेलत्वव्यवहारो यथा—"तह थोवजुण्णकुच्छिअ चेलेहिवि भण्णइ अचेलुत्ति । जह तूर सालिअ! लहु दिसु पोत्तिं नग्गिआ मो॥१॥त्ति"(वि० २६०१) विशेषावश्यकभाष्ये, अस्या अर्थः, पूर्वार्द्धं सुगमं, 'जह तूरे'त्यादि दृष्टान्तः यथा इह काऽपि योषित् कटिवेष्टितजीर्णबहुच्छिद्रैकशाटिका कञ्चित्कौलिकं वदति—त्वरस्व भो शालिक!—शीघ्रो भूत्वा मदीयपोतीशाटिकां निर्माप्य 'ददस्व' समर्प्पय, नग्निका वर्तेऽहं, तदिह सवस्त्रायामपि योषिति नाग्न्यवानकनग्नप्रवृत्तः, तस्मादुपचरितमेवाचेलक्यं संयमोपकारी, न पुनः सर्वथा वस्त्राभावः, तेनाचेलतापरीषहोऽपि तद्वेति बोध्यं ६। नापि प्रवचनगौरवार्थमित्यपि विकल्पः श्रेयान्, वस्त्राभावे प्रवचनखिंसाया एवाभ्यक्षसिद्धत्वाद्गौरवं तु दूरापास्तमिति ७। अथ तीर्थकृदनभ्युपगन्तृत्वमिति विकल्पः सोऽप्यभाष्यः, यतस्तीर्थंकराः सर्वेऽपि निरुपमधृतिसंहननाः छद्मस्थावस्थायामपि ज्ञानचतुष्टयोपेता अतिशयसत्त्वसंपन्नाः अच्छिद्रपाणयो जितसमस्तपरीषहा भवन्ति, तस्मात्तेषां वस्त्राद्यभावेऽपि संयमविराधनादयो दोषा न भवन्ति, अतस्तीर्थंकृतां वस्त्रादिकं संयमोपकार्यपि न स्यात्, अकिञ्चित्करत्वात्, यच्चैकं देवदूष्यवस्त्रमादाय तीर्थंकृतः प्रव्रजन्ति तत् सवस्त्रो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति ज्ञापनार्थम्, एतेन तीर्थंकृतां सर्वथा वस्त्राभाव एवेति दिगम्बराभिप्रायोऽपि तिरस्कृत, यावत् तद्देवदूष्यवस्त्रधारणं तावत्कालं सचेला अपि भगवन्तो भवन्तीति, किञ्च—तीर्थंकृदनुकृतौ छाद्मस्थ्ये धर्मोपदेशशिष्यप्रव्राजनाद्यध्ययनादिकमपि प्रयुज्येत, तीर्थकृतां तदभावात् ८। अथ जिनकल्पिकानभ्युपगन्तृत्वमित्यपि न चारु, यतो जिनकल्पिका

अपि ये तथाविधलब्धिमन्तस्त एव वस्त्रं न बिभ्रति, शेषास्तु वस्त्रधारिण एव, अत एव जिनकल्पिकानामुत्कर्षतो द्वादशविध उपधिः प्रागदर्शितः ९। इति वस्त्राभावप्रसाधनाय दिगम्बरोद्भावितविकल्पनवकं निरस्तमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ दिगम्बरः शङ्कते—

सीसो गुरुअणुहारी रूवेणावि अण्णहा कह णु सीसो ?। तेण वयं जिणसीसा गुरूवि अम्हाण जिणणाहो ॥७॥

नेवं जुत्तं जत्तो सीसो गुरुवयणसंठिओ निच्चं। सुगुरूवि हिउवएसी अहिअस्स निवारगो सीसे ॥८॥

शिष्यस्तावद्रूपेणापि, आचारेण तु भवत्येवेत्यपिशब्दाद्बोध्यं, 'गुर्वनुहारी' गुरुसदृशो भवेत्, नु इति वितर्के, अन्यथा कथं शिष्यः ?, गुर्वनुरूपः शिष्यो भवेदित्यर्थः, तेन कारणेन वयमेव जिनशिष्याः, अस्माकमपि जिननाथो गुरुरितिदिगम्बराशय इति गाथार्थः ॥७॥ अथ दिगम्बराशयं निराकरोति—गुर्वनुकारी शिष्य इति वक्तुं न युक्तं, शिष्यत्वमेव तव व्याहन्येत, न ह्यर्हन् शिष्यत्वमात्मनः ख्यापयति, त्वं तु तीर्थकृच्छिष्यत्वमिति कथं तदनुरूपतेति दूषणं माता मे वन्ध्येति न्यायकल्पमुपेक्ष्यापि गुरुशिष्ययोः स्वरूपमाह—'सीसो'त्ति शिष्यो नित्यं गुरुवचनस्थितो गुर्वाज्ञातत्परः स्यात्, गुरुरपि हितोपदेशी अहितनिवारकश्च स्यात्, यदुक्तं—"हिताहितप्राप्तिपरिहारोपदेष्टा गुरु"रिति गाथार्थः ॥८॥ अथ गुरोरपि स्वरूपेण द्वैविध्यमाह—

सोऽवि दुहा जिणणाहेअरभेआ आइमो अ देवगुरू। बीओ खलु सीसगुरू वीरसुहम्माइणाएण ॥९॥

'सोऽपि' गुरुरपि द्विधा, जिननाथेतरभेदाद्—अर्हत्साधुभेदात्, तत्रादिमो 'देवगुरू' देवः सन् हिताद्युपदेशको देवगुरुः, परोपदेशमन्तरेणैव स्वयं संबुद्धः सन्, अमुकस्य तीर्थकरादेः शिष्य इत्येवंरूपः सन् पारन्त्र्येण हिताद्युपदेशकः शिष्यगुरुः, 'वीरसुधर्मादिज्ञातेन' श्रीवीरसुधर्मस्वामिदृष्टान्तेनेतिगाथार्थः ॥९॥ अथ श्रीवीरश्रीसुधर्मस्वामिनोः सर्वथा सादृश्याभावे हेतुमाह—

अरिहंतस्सुवयारी संजमजोएसु नेव वत्थाई । इअरेसिं उवयारी तेण पो' सरिसया वुग्गह ॥१०॥

अर्हत संयमयोगेषूपकारी वस्त्रपात्रादिर्न भवति, इतरेषां—सुधर्मादिसाधूनां भवति, तेन तीर्थकृता सह साम्यं न साधोरिति गाथार्थ ॥१०॥ अथार्हन् कीदृश कीदृशश्च साधव इत्याह—

तेण अरिहा रहिओ सलिंगपरलिंगऽगारलिंगेहिं । तस्सऽणुरूव रूव धरिउ सम्म न साहूण ॥११॥

येन कारणेन तीर्थकृतां वस्त्राद्यनुपयोग' तेन कारणेनार्हन् स्वलिङ्गपरलिङ्गगृहस्थलिङ्गै रहित स्यात्, तत्र स्वलिङ्ग रजोहरणादि परलिङ्गमन्यतीर्थिकलिङ्ग पिच्छिकादिक गृहस्थलिङ्गं तु प्रतीतमेव, एभिर्विप्रमुक्तस्तीर्थकृद्भवति, यदागमः—"सव्वेऽवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीसं । न य नाम अण्णलिंगे णो गिहिलिंगे कुलिंगे वा ॥१॥ (आ० २२७) इति, तस्यार्हतोऽनुरूप—सदृश रूप धर्तुं न सम्यग्—मन्य युक्तमितिगाथार्थः ॥११॥ अथ तीर्थकरानुकरणे दिदर्शयिषयाह—

जइ जिणवरअणुकरणे चीसासो तुज्झ ता इमं सव । परिहर धम्मुवएस छउमत्थे सीसकरणाइ ॥१२॥

यदि तीर्थकरानुकरणे विश्वासस्तर्हि एतद्—भण्यमानं सर्वं परिहरेत्यन्वयः, एतत्किमित्याह—छाद्मस्थ्ये—छद्मस्थावस्थायां धर्मोपदेश शिष्यकरणादि च परिहर, यत तीर्थकराः छद्मस्थावस्थायां न धर्मोपदेशं कस्यचित्प्रव्रज्यां च ददति, आदिशब्दादहं कस्य वय शिष्या अस्माकं चायं गुरुरित्यादिव्यवहारोऽपि परिहर्तव्य , तीर्थकृतां तथाव्यवहाराभावात्, तथा आचार्यपदग्रहणं सूत्राद्यध्ययनाध्यापनादि पुन पुनर्लोचकरण चेत्याद्यपि त्याज्यं, तेषां तदभावादितिगाथार्थः॥१२॥ अथ प्रकारान्तरेणापि तीर्थकरानुकर्तिं दूषयितुमाह—

जइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुज्ज भावओ नियमा। ता किं तस्सुवएसे विसासो ? न उण निउणमए ! ॥१३॥

पूर्वार्द्धं सुगमं, यदि जिनवरानुकरणे विश्वासः ता–तर्हि तस्य–जिनस्योपदेशे पुनर्न किं विश्वासः?,तत्रावश्यं विश्वासः कर्त्तव्यः, हे निपुणमते! इति संबोधनं,यद्वा जिनस्योपदेशे किंलक्षणे?–निपुणानां–दक्षाणां मतः–सम्मतो विध्याद्यपेक्षया वल्लभो निपुणमतस्तस्मिन्निति गाथार्थः ॥१३॥ अथार्हदुपदेशमाह—

उवएसो पुण एवं जिणकप्पो संपयं समुच्छिन्नो। जेणं सो नवपुव्वी पडिवज्जइ पढमसंघयणी ॥१४॥

उपदेशः पुनरेवं यत्साम्प्रतं जिनकल्पः समुच्छिन्नः–सम्यक् प्रकारेणोच्छिन्नः,तत्र हेतुमाह–येन कारणेन तत्प्रतिपत्ता श्रुतमधिकृत्य नवपूर्वी–नवपूर्वधरः, अर्थात्किञ्चिन्न्यूनान्यपि नव पूर्वाणि यस्येति, प्रथमसंहननी–वज्रर्षभनाराचसंहननी, एतद्द्वयं चाधुना नास्तीति कारणाभावात्कार्यस्याप्यभावः प्रदर्शित इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अथ यत्सामग्र्यभावे यन्नास्ति यत्सामग्रीसद्भावे च यदस्ति तद्दर्शयितुमाह—

तस्सामग्गिअभावा जिणकप्पो नत्थि अत्थि थेराणं। कप्पो तित्थपवित्तीहेऊ उवगरणपरिकलिओ ॥१५॥

तस्य–जिनकलपस्य सामग्र्या उक्तलक्षणाया अभावाज्जिनकल्पो नास्ति,सम्प्रतीति गम्यं, श्रुतसंहननादिसामग्र्यभावात्, तन्निमित्तस्य जिनकलपस्योच्छेद इत्यर्थः, ननु कस्मिन्काले व्युच्छिन्न इति चेद्, उच्यते, जम्बूस्वामिनि निर्वृत्ते जिनकल्पो व्युच्छिन्नः, यदुक्तं भाष्यकारेण–"मण१परमोहि२ पुलाए३ आहारग४ खवग५ उवसमे६ कप्पे७। संजमतिग८ केवलि९ सिज्झणा य१० जंबुंमि वुच्छिन्ना" ॥१॥ (वि० २५९३) अस्या अर्थः–मनःपर्यायज्ञानं१ परमावधिः२ पुलाकलब्धिः३ आहारकशरीरं४ क्षपकश्रेणिः५

उपशमश्रेणि६ जिनकल्प७ परिहारविशुद्धिसूक्ष्मसंपराययथाख्यातलक्षणं संयमत्रिकं८ केवली९ मोक्षगमनलक्षणा सिद्धिश्च१०, सर्वेऽप्येते पदार्था जम्बूस्वामिनि व्युच्छिन्ना', जम्बूस्वामिनं यावत्प्रवृत्ता', न तूत्तरत्रेति श्रीविशेषावश्यकभाष्यवृत्तौ ३६३ पत्रे। अथ कारणसद्भावे किमस्तीत्याह—'अत्थि'त्ति चकारोऽध्याहार्य अस्ति च स्थविराणां कल्प' स्थविरकल्प', कीदृशः?—तीर्थप्रवृत्तिहेतुः, सर्वेष्वपि तीर्थेषु अव्छिन्नप्रवृत्तिहेतवः स्थविरकल्पिका एव साधवो भवन्ति, तेषामेव धर्मोपदेशप्रव्रज्यादानादावधिकार', न पुनर्जिनकल्पिका अपि, तेषां धर्मोपदेशदानादावनधिकारात्, स्थविरकल्पः पुनः कीदृशो भवति?—उपकरणपरिकलित', तत्रोपकरणानि रजोहरण१ मुखवस्त्रिका२ कल्पत्रिक५ चोलपट्टक६ साधारणपात्र—मात्रापरपर्याय७ सप्त च पात्रसंबन्धीनि 'पत्तं पत्ताबंधो' इत्यादिप्रागुक्तानि१४ इति चतुर्दशोपकरणानि जघन्यपदेऽपि स्थविरकल्पे भवन्ति, तै' परिकलित—सहित' स्थविरकल्पो भवतीति जिनोपदेश इति गाथार्थ' ॥१५॥ अथोपदेशकरणे दृष्टान्तमाह—

विज्जुवएसं रोगी कुणमाणो लहइ इच्छिअं लच्छिं। जह तह तस्सवि चरिआमणुहरतो णो अणुहरतोऽवि ॥१६॥

यथा वैद्योपदेश कुर्वाणो रोगी रोगाद्विमुक्तः इप्सिता—वाञ्छितां लक्ष्मीं लभते, न तथा तस्यापि—वैद्यस्यापि चर्याप्रवृत्तमनुहरन्—वैद्यानुकारं कुर्वन् रोगाद्विमुच्यते, प्रत्युत वैद्योपदेशमकुर्वन् वेषादिना तदनुकारं कुर्वन मण्डिक इत्यमिधीयते, वैद्योऽप्ययमनुचित इतिकृत्वा परिहरतीति गाथार्थः॥१६॥ अथोपनयमाह—

एव जिणिंदआण कुणमाणो लहइ निव्वुइट्ठाण। आणिइमणणुहरतो विवरीअऽगतसंतावं ॥१७॥

एव—प्रागुक्तदृष्टान्तेन द्रव्यवैद्येन भाववैद्यस्य जिनेन्द्रस्याज्ञामेव कुर्वाणो निर्वृतिस्थानं—मोक्षास्पदं लभते—प्राप्नोति, किं कुर्वन्?—

आकृतिमननुहरन्, आकारानुकारं परित्यजन्, अपिगम्यः, तीर्थकृदनुकारमकुर्वन्नपीत्यर्थः, गुरुशिष्यसंबन्धे आज्ञाया एव प्राधान्याद्, अयं भावः—यथा द्रव्यवैद्योपदेशेनैव प्रवर्त्तमानो रोगी नीरोगतां भजते तथा जिनाज्ञया प्रवर्त्तमानो हि तदनुकाररहितो मोक्षमाप्नोति, अन्यथा विपरीतो—वैपरीत्यं कुर्वन्नाज्ञामतिक्रम्य नटवत्तदनुकारं कुर्वन्नपि अनन्तसंतापम्—अनन्तकालं यावत् क्लेशं नरकादौ लभते, यतः—"रण्णो आणाभंगे इक्कुचिअ होइ निग्गहो लोए। सव्वण्णुआणभंगे अणंतसो निग्गहं लहइ ॥१॥" इति, अत एवास्तामन्यद्, जिनेन्द्राज्ञापराङ्मुखो जिनेन्द्रमेव महाविभूत्या पूजयन्नपि तिरस्करणीयः, यदुक्तम्—"आणाखंडणकारी जइवि तिकालं महाविभूईए। पूएइ वीअरायं सव्वंपि निरत्थयं तस्स ॥१॥" त्ति अत एव हे नग्नाट! तव च तीर्थकरशिष्यत्वात् तदाकारादिकं प्रमाणं तर्हि तदुपदेशोऽपि प्रमाणमास्तां, तथा किं नाग्न्यव्रतस्वीकारेणात्मानं विगोपयसि?, नहि नाग्न्यादिव्रतरूपं कष्टमेवात्मनां कर्मक्षयकारणं, किंतु जिनाज्ञैव, यदुक्तं—"विशिष्टकष्टस्य कर्मक्षयं प्रत्यकारणत्वाज्जिनाज्ञाया एव कर्मक्षयं प्रति कारणत्वात्," तस्माच्चतुर्दशोपकरणविशिष्टं तीर्थकृदुपदिष्टमस्माकमप्यभीष्टं स्थविरकल्पिकमार्गमेव स्वीकुर्विति गाथार्थः॥१७॥ अथोपकरणाभावे दोषदिशं दर्शयन्नाह—

उवगरणाणमभावे न हुंति समिईउ संजमो कत्तो?। तयभावा उ नराणं तुब्भ मए नेव निव्वाणं ॥१८॥

वस्त्रपात्राद्युपकरणाभावे समितयः—ईर्याभाषैषणादानपारिष्ठापनिकालक्षणाः पञ्च समितयो न भवन्ति, तदभावाच्च कुतः संयमः?, संयमाभावाच्च तव मते नराणां—पुरुषाणाम्, अपिगम्यः, स्त्रीणामिव पुरुषाणामपि निर्वाणं नैव संभवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्तु संक्षेपेण त्वेवं—वस्त्राभावे शीतातपवातवारिप्रभृत्युपद्रवे तथाविधधृतिसंहननादिबलरहितः साधुर्द्रुतं२ गच्छन्नागच्छंश्च नेर्यासमितः स्यात्, पात्राभावे च संसक्तसक्तुदध्यादिकं गलनादिभयात् त्वरितं२ गृह्णानो भुञ्जानोऽप्यनेषणासमितः स्यात्, भाजनाभावे च केवलभूमौ

प्रभवणसिङ्घानादि कुर्वन् वर्षाकाले विशेषतोऽनेकजन्तूपघातकः कथं पारिष्ठापनिकासमितः ?, एवं कुर्वाणः केनाप्युदीरितः सम्यग् वक्तुमशक्तो भाषासमितो न स्यादेव, आदाननिक्षेपणासमितस्तु वस्त्रपात्रादिसद्भावे सत्येव संभवतीति पञ्चानामपि समितीनामभावः प्रदर्शितः, उपलक्षणात् मनोवाक्कायगुप्तयोऽपि सुतरां न संभवन्ति, 'तदभावात्' समित्याद्यभावात् संयमाभाव इत्यादि, वस्त्राद्युपकरणसद्भावे च ये गुणास्ते स्त्रीनिर्वाणव्यवस्थापनावसरे वक्ष्याम इति गाथार्थः॥१८॥ अथ यदा शिवभूतिना नग्नभावोऽभ्युपगतस्तदानीमुत्तरानाम्न्या स्वभगिन्या वस्त्रपरिधानमनुज्ञातम्, एवं च सति यदि स्त्रीणां मुक्तिं प्ररूपयति तदा सवस्त्रनिर्वस्त्रयोरविशेषापत्त्या स्वकीयनग्नभावस्य केवलक्लेशतैवापद्येतेति विचिन्त्य स्त्रीणां मुक्तिर्निषिद्धा, अतो वस्त्राभावविषयकमूलप्ररूपणानन्तरं स्त्रीमुक्त्यभावप्ररूपणेति कृत्वा चतुर्विंशत्या गाथाभिः स्त्रीणां मुक्त्यभावे युक्तिं तत्प्रतीकारं च बिभणिषुः प्रथमगाथामाह—

इत्थीमुत्तिअभावे जुत्तिं जपेइ दुब्बला अबला। तन्नो जुत्त जम्हा दुब्बलया केण धम्मेण ? ॥१९॥

'अबला'—स्त्रियो दुर्बला—बलरहिता मुक्तिसाधनबलशून्याः, अत स्त्रियो न मुक्तिभाजः, अत्र प्रयोगः—स्त्रियो न मुक्तिभाजः पुरुषापेक्षया दुर्बलत्वात्, नपुंसकवदिति स्त्रीमुक्त्यभावे युक्तिं 'जंपेइ' त्ति कथयतीति दिगम्बरेण पूर्वपक्षितम्, अत्र तत्प्रतिकारं सिद्धान्तमाह—'तन्नो' त्ति तत्प्रागुक्तं न युक्तं, यस्मात् केन धर्मेण दुर्बलता ?, न केनापीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥१९॥ अथ केनापि धर्मेण दुर्बलता न भवतीति समर्थयति—

संघयण पुण पढम सत्त सम्म च विरइपरिणामो। अण्णावि धम्मकम्म दीसइ तीसेऽवि दाणाई ॥२०॥

संहननं पुनः प्रथमं—वज्रर्षभनाराचं मोक्षाङ्गं, तच्च तासामपि भवत्येव, यदागमः—"संघयणं संठाणं उच्चत्तं चेव कुलगरेहिं स

मं।"ति श्रीआवश्यकनि०(१६०) तथा सत्त्वं—साहसवत्त्वं,परीषहसहनादौ स्वप्राणव्यपरोपणं यावद्धैर्यं,तदपि तासाममदृशं लोकेऽपि प्रतीतं,—"रागो वा यदिवा द्वेषः,कोऽपि लोकोत्तरः स्त्रियाः। ददाति रागिणी प्राणानादत्ते द्वेषिणी च सा ॥१॥" इति, अत एव काश्चन स्त्रियः पत्यौ मृते तदनुरागेण सतीत्वख्यातिहेतुकाभिमानेन वा वह्नावपि निश्शङ्कं प्रविशन्तीति तत्रापि प्रतीतं, तथा सम्यक्त्वं—यथार्थवस्तुश्रद्धानं, तच्च तासां नास्तीति चेत्, मैवं, प्रथमसंहननादिसमन्वितायाः मनुजगतेरेव क्षायिकसम्यक्त्वनिमित्तत्वेनोक्तत्वात्, चकारः समुच्चयार्थः, तथा विरतिः—सर्वविरतिस्तस्याः परिणामः—अध्यवसायः, सोऽपि तासां युक्त एव, अन्यथा त्रिविधसङ्घापत्त्या तीर्थतीर्थकरयोः स्वरूपस्यैव हान्यापत्तिः, यतस्तीर्थं चतुर्वर्णः श्रमणसङ्घस्तत्कर्त्ता तीर्थङ्करश्चेति स्वरूपस्याभिमतत्वात्, न चाव्यवधानेन यथाख्यातचारित्रमेव मोक्षाङ्गं, तच्च स्त्रीणां न संभवतीति वाच्यं, क्षायिकसम्यक्त्ववद्यथाख्यातचारित्रस्याप्यविरुद्धत्वात्, सामग्र्यास्तौल्यात्, तथा 'अन्नंपि'त्ति अन्यदपि दानादिकं, दानशीलतपोभावनालक्षणं 'धर्मकर्म' धर्मकृत्यं 'तस्याः' स्त्रिया दृश्यते, इत्येवंविचारणया धर्मकृत्यमाश्रित्य न पुरुषेभ्यो दुर्बलता, किंतु पुरुषसमतैवेतिगाथार्थः ॥२०॥ अथ पुरुषापेक्षया धर्मे दार्ढ्यमपि स्त्रीणां संभवतीति दर्शयति—

तित्थयराणं जणणी इत्थीवग्गंमि तेण जिणधम्मे। थीणं तिव्वो रागो तेणेव न सत्तमीगमणं ॥२१॥

तीर्थकृतां जननी तावत्स्त्रीवर्गे—स्त्रीजातौ वर्त्तते, स्त्रीजनान्तर्वर्त्तिनी तीर्थकरमाता, तेन कारणेन पुरुषापेक्षया स्त्रीणां जिनधर्मे तीव्रो रागः, पुरुषापेक्षया विशेषतर इत्यर्थः, यत एवं तेनैव कारणेन, अथवा इवोत्प्रेक्ष्यते, तेन कारणेन स्त्रीणां सप्तमीगमनं—सप्तमनरकपृथिव्यामुत्पत्तिर्नास्तीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—ज्ञानादिलक्षणस्य धर्मस्याधारस्तावत्तीर्थं, तद्व्यवस्थापकस्तु तीर्थकरः, तीर्थ-

स्याच्छिमप्रवृत्तिहेतवस्तु गणधरादिसाधव', तन्मातर' स्त्रिय एव भवन्ति, मातॄणां च निजापत्येष्वकृत्रिम स्नेह' स्यात्, तेन पि ग्राधपेक्षया मातर' स्वापत्यानि सातिस्नेहं परिपालय तीति जगत्स्थिति', अत एव श्रीऋषभजिने प्रव्रजिते पुत्रस्नेहे शोकाश्रुविमोचनात् ध्यामलोचना मरुदेवी प्रत्यहं भरत प्रति–हे भरत ! मत्पुत्र ऋषभो निरशनो निर्वसनो निर्यानो वनवासी वने एकाक्येव परिभ्रमति, त्व तु राज्यसुखनिमग्नस्तद्वार्तामपि न करोषि, इत्याद्युपालम्भपरायणा वर्षसहस्रं यावत् क्षणमात्रमपि स्वास्थ्य न प्राप न चैव नाभिकुल करोऽपि आस्तां जन्ममाता, कुक्षिधरमात्रेणापि देवानन्दा ब्राह्मणी श्रीवीरवन्दनार्थमागता श्रीवीरं निरीक्ष्य निर्निमेषतया पश्यन्ती रोम ञ्चिताऽतिस्नेहेन स्तन्यपय'श्रावेणार्द्रकञ्चुकी संजज्ञे इति प्रवचने प्रतीतम्, एव तीर्थकरमातॄणां तज्जातीयानामन्यासामपि स्त्रीणां तीथकर तीथकरापत्यषु साधुषु तीर्थकरमापिते च श्रुतचारित्रादिधर्मे तीव्रो रागो युज्यते, एतच्च संप्रति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते, कासांचित् स्त्रीणां पुरुषापेक्षयाऽधिकतरस्यापि धर्मरागस्योपलभ्यमानत्वात्, प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वात्, नचैव संप्रत्युपलभ्यते परं पूर्वं नासीदिति मन्तव्यं, तीर्थकरवारकेऽपि तथैवोपलम्भात्, तथाहि–छाद्मस्थ्ये भगवता श्रीवीरेण द्रव्यत' कुल्माषाः क्षेत्रतो देहल्या एक पाद भारत एक पाद च परत कृत्वा कालतो भिक्षाचरेषु निवृत्तेषु भावतो राजसुता दासत्वमापन्ना मुण्डितशिरोऽष्टमोपवासिका सूर्पकोणस्थितान् कुल्माषान् रुदती दास्यति तदा मम पारणकमिति घोराभिग्रहे कृते चतुर्षु मासेषु गतेषु कौशाम्ब्यां शतानीकराजस्य मृगावती नाम राज्ञी कदा भगवत पारणक भावीति भगवति तीव्ररागेण प्रत्यह चिन्तापरा तथ्यवादिनं निमित्तज्ञ पृच्छती, न पुन' कोटिश' सम्यक्त्वेष्वपि श्रावकेषु विद्यमानेषु कोऽपि श्रावक' पृष्टवान्, तत्र कारण किं रागोऽन्यद्वेति स्वयमेव विचारणीयं, तथा भिक्षामलात्वा चलमाने भगवति वीरे चन्दनबालैवाकार्षीत्, न चैव कोऽपि श्रावकः श्रूयते, तथा मङ्खलिपुत्रमुक्ततेजो

लेश्याजन्यरक्तातिसारवतो वीरस्य बाधा सर्वजनप्रतीता, तद्बाधोपशमनाय श्राविका रेवत्येवौषधचिन्तां कृतवती, श्राद्धास्तु कोटिशः-संख्याका अपि निश्चिता एवासन्, तत्रापि धर्मरागतारतम्यमेव कारणं संभावनीयमिति सिद्धं कासांचित्स्त्रीणां पुरुषापेक्षया धर्मरागेणाधिक्यमपि, अत एव श्रीमहावीरस्य साध्व्यः साधुभ्यो द्विगुणा एव मोक्षं गताः, यदागमः-"समणस्स भगवओ महावीरस्स सत्त समणसयाइं सिद्धाइं,चउद्दस अज्जिआसयाइं सिद्धाइं"ति,श्रीपर्युषणाकल्पे,एवं श्रीऋषभादीनामपि बोध्यं,ननु स्त्रियोऽनन्तोदितपापार्त्ता भवन्ति, यदागमः-"णंताओ पावरासीओ, जया उदयमागया। तया इत्थित्तणं पत्तं, सम्मं जाणाहि गोअम ॥१॥"त्ति श्वेतवाससामपि सम्मतं, एवंविधाः स्त्रियः कथं मुक्तियोग्या इति चेत्, मैवम्, अत एव पुरुषेभ्यस्तासां धर्मे दार्ढ्यकल्पनायाः प्रामाण्यात्, लोकेऽप्येकः सुभटः द्वाभ्यां वैरिभ्यां समाक्रान्तस्तयोर्जयी बलवान् भण्यते, तदपेक्षया पञ्चजयी तु महाबलवान् एवमनन्ता अपि पापप्रकृतीर्निर्जित्य मुक्तिभाजः स्त्रियः पुरुषेभ्यो धर्मेऽतिदार्ढ्यभाज इति सिद्धं, न चैवं पापेन तासां सप्तमीगमनं,यद्वा उत्प्रेक्ष्यते-हे पुत्र! मत्कुक्षौ समुत्पन्नो मज्जातीयानां स्त्रीणां सप्तमनरकगमनं निवारयेति जननीयाचित इव भगवान् मातृभक्त्यैव स्त्रीणां सप्तमीगमनं निवारितवानिति, अथ क्षपणकः शङ्कते-ननु भोः पुरुषापेक्षया स्त्रीणां बलवत्त्वमुक्तं तर्किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणां अथवा कतिपयपुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणां उत सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणां किंवा कतिपयपुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणामिति चेत्, सत्यं, भो नग्नाट! त्वामपि वयमपि पृच्छामः, त्वयाऽपि स्त्रीणां या दुर्बलता प्रोक्ता सा किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणामित्यादित्वदुक्तविकल्पचतुष्टये कस्मिन् विकल्पे विश्राम्यति?, आद्यविकल्पत्रये प्रत्यक्षबाधसंभवेन चतुर्थविकल्प एवास्माकमभिमत इति चेत् तर्हि अस्माकमप्ययमेव पक्षोऽभिमतः, आस्तां कतिचित्पुरुषेभ्यः कतिचित्स्त्रीणां बलवत्त्वमित्ति, ननु स्त्रीणामेवाबला इ-

स्यभिधान कथमिति चेद् भो नग्नाट ! तथाभिप्रायं कथय, पश्चाद्वयमपि भणिष्याम , मुक्तिगमनयोग्यशुभाध्यवसायाभावादूर्ध्वगमनसामर्थ्याभावादबला इत्यभिधीयन्ते इति चेद्वयमपि सप्तमनरकगमनयोग्यक्लिष्टपरिणामाभावादधोगमनशक्त्यभावादबला इत्यस्माकमेतदवासससामभिप्राय , अत एव लोके पापकातरा स्त्रियो न संग्रामाद्युपयोगिन्य इति प्रतीतमेव, न च पापकातरा धर्मेऽपि तथैवेति शङ्कनीय, तीर्थकरादिषु व्यभिचारात्, तेषां पापकातरत्वेऽपि धर्मे शौर्यदर्शनादित्यलं प्रपञ्चेनेतिगाथार्थ ॥२१॥ अथ प्रागुक्त विस्मृतमिव नग्नाट' शङ्कते—

अह दुब्बलया मणसा जेण न गच्छंति सत्तमिं पुढविं। ता कह खवगस्सेणिं पडिवज्जिअ मुत्तिमुवइति ? ॥२२॥

अथ स्त्रीणां मनसा—मनोवीर्येण दुर्बलता येन कारणेन ताः—स्त्रिय' सप्तमीं नरकपृथिवीं न यान्ति, ता—तस्मात् क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्य मुक्तिं कथमुपयान्ति ?, न कथमपीति दिगम्बरपूर्वपक्षोद्भावनेतिगाथार्थः ॥२२॥ अथ येषां सप्तम्यां गमनशक्तिस्तेषामेव मुक्तावपीति दिगम्बराभिप्रायारूढां व्याप्तिं व्यभिचारेण दूषयितुमाह—

अहगमणे जस्स सत्ती उड्ढ सत्तीवि तस्स चेवत्ति। नेव नियमो बलदेववासुदेवेसु वभिआरो ॥२३॥

यस्य जीवविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तस्योर्ध्वगमनेऽपीति व्याप्तिः शीतोष्णस्पर्शयोरिव बाधग्रस्ता, यथा ब्रह्मदत्तस्याधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वगमने मनागपि, चित्रसाधूपदेशसहस्रेणापि मोक्षहेतुचारित्रानु चेः, अथ यस्य जातिविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तज्जातीयस्यैवोर्ध्वगमनेऽपि शक्तिरित्यपि व्याप्तिः कथञ्चिद्बाधग्रस्ता—कथञ्चिद्व्यभिचारग्रस्तेति नैव नियमः, दृष्टान्तमाह—'बलदेवे'त्यादि, बलदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्त्यभावेऽप्यूर्ध्वगमनशक्ति , वासुदेवजातिविशेषस्याधोगमनशक्तिसद्भावेऽपि न मनागप्यूर्ध्वग

मनशक्तिः, यदागमः—“उद्धंगामी रामा केसव सव्वे अहोगामी”ति (४१५) श्रीआ०नि०, एवमधोगमनशक्तिशून्या अपि स्त्रियो वलदेववदूर्ध्वगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता बलदेवादयो भवन्ति तथापि ते पुरुषा एव भवन्ति, पुरुषत्वजात्या च बलदेवसमानजातीया इतरे पुरुषा अधोगतिशक्त्युपेताः, अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते एवेतिचेद्, उपचर्यतां नाम मनुजत्वजात्या स्त्रीसमानजातीया इतरे मनुजास्तथाशक्त्युपेता अतः स्त्रियोऽप्युपचारात्तथाशक्तिभाज इति, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्बलदेववत् स्त्रीणामपि मुक्तिर्युक्तिसिद्धा, सिद्धान्तसिद्धापि ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स चउद्दस अज्जिआसयाइं सिद्धाइं’ति (पर्यु०) तथा “एगा सिद्धिं पत्ता मरुदेवी नाभिणो पत्ती”ति (आव० १६६) तथा मत्स्यानामधोगमने यावत्सप्तम्यामपि शक्तिः ऊर्ध्वं तु सहस्रारदेवलोकादर्वागेवेति मत्स्येष्वपि व्यभिचारः, एवमधोगमनशक्त्यभावेऽपि ऊर्ध्वगमनशक्तिभाजो जिनेन्द्रगणधरादिचरमशरीरिणो बोध्याः, तेषां तथास्वभावाद्, अतस्तेष्वपि व्यभिचारः स्फुट एव, अयं भावः—वासुदेवानामधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वं मनागपि, बलदेवानामूर्ध्वं, नाधो मनागपि, मत्स्यानामधो महती लघीयसी चोर्ध्वं, स्त्रीणामूर्ध्वं महती लघीयसी चाधोगतिरिति सम्यक् पर्यालोच्य नाधोगमनशक्तिरूर्ध्वगतिनियामिका, बलदेववासुदेवयोर्व्यभिचारात् इति गाथार्थः ॥२३॥ अथाधोगतौ तुल्यसामर्थ्ये सत्येवोर्ध्वगतौ तुल्यसामर्थ्यमिति दिगम्बरेणोपदर्शिता व्याप्तिः सर्वथा प्रशिथिलयितुमाह—

सरिसव[1]सउणि[2]चउप्पय[3]सप्पि[4]त्थी[5]जलयराण[6]सन्नीणं। बीआइनिरयगमणं कमेण उड्ढं तु समगमणं ॥२४॥

सरीसृपाः—भुजपरिसर्प्पाः शकुनयः—पक्षिणः चतुष्पदाः—सिंहादयः सर्प्पाः—उरःपरिसर्प्पाः स्त्रियः-स्त्रीरत्नादयः जलचरा—मत्स्यादयस्तेषां संज्ञिनाम्, असंज्ञिनां तु रत्नप्रभायाः परत उत्पादासंभवात्, द्वितीयादिनरकगमनं क्रमेण भवति, यथा सरीसृपाः

उत्कर्षतोऽपि द्वितीयायां यावच्छर्कराप्रभायामुत्पद्यन्ते, नाधः, शकुनयः पङ्कप्रभायां यावदुत्पद्यन्ते नाध इत्यादि, यावद् मत्स्याः सप्तम्यामपीति, ऊर्ध्वं तु सर्वेषामपि समं गमनं, सहस्रारं यावत्सर्वेषामप्युत्पादात्, अतः सरीसृपादीनामधोगमने वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने शक्तिसाम्यमेवेति दिगम्बरोद्भाविता व्याप्तिर्निर्मूलमुन्मूलितैवेति गाथार्थः ॥२४॥ अथोक्तं प्रकृते योजयति—

एवं थीपुरिसाण भेअंमि अहोगइं च अहिगिच्च । उड्ढंगमणे भेओ नत्थि त्ति तेण थीमुत्ती ॥२५॥

'एव' प्रागुक्तसरीसृपादिदृष्टान्तेनाधोगतिमधिकृत्य स्त्रीपुरुषयोर्भेदेऽपि—वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने भेदो नास्ति, तेन कारणेन स्त्रीणां मुक्तिः स्त्रीविमुक्तिरम्बरस्य कटुकौषधपानकल्पाऽनिच्छतोऽपि दिगम्बरस्य गलविलग्नेति गाथार्थः ॥२५॥ अथ स्त्रीणां चारित्रानङ्गीकारे त्रिविधसङ्घापत्त्या पादोनं तीर्थं संपद्येतेति विपर्यासो दिगम्बरः प्राह—

अचेला चीवरवरिआ चीवरवरिआण होइ ममकारो । ममया परिग्गहो खलु तेणं नो थीण चारित्तं ॥२६॥

अचेलाः—तुच्छवस्त्राः स्त्रियः 'चीवरवरिअ'त्ति चीवराणि—वस्त्राणि तैर्वृता—आच्छादिता भवन्ति, चीवरावृतानां च ममकारो, ममता च परिग्रहः, येनागमः—"मुच्छा परिग्गहो वुत्तो" त्ति, तेन कारणेन परिग्रहवत्त्वेन स्त्रीणां चारित्रं न भवतीति, गाथार्थः ॥२६॥ अथ चरणाभावे किं स्यादित्याह—

चरणाभावा मोक्खो इत्थीण नत्थि तत्थ को दोसो ? । नहि सामग्गिअभावा कज्जं उप्पज्जए किंचि ॥२७॥

चरणाभावात् स्त्रीणां मोक्षो नास्ति तत्र को दोषः ?, कोऽपि नास्तीत्यर्थः, हि—यस्मात् सामग्र्यभावात्—अविकलकारणाभावान्न किञ्चिद् घटादिकं कार्यमुत्पद्यते, तथा चारित्राभावात् स्त्रीणां मोक्षाभाव इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ दिगम्बरदर्पं दूषयितुमाह—

जइ इत्थीणं वत्थं सहजायं ता तउव नो दोसो । अह बंभवयहेऊ तोऽणुगुणं सव्वविरईए ॥२८॥

जइ इत्थीणं वत्थं सहजायं ता तउव नो दोसो । अह बंभवयहेऊ तोऽणुगुणं सव्वविरईए ॥२८॥ नहि स्त्रीणां वस्त्रं त्व-
यदुक्तं वस्त्रावृता हि नार्यः, तत्र वस्त्रं किं स्त्रीणां सहजातं ब्रह्मव्रतहेतुर्वा ?, आद्यः पक्षः प्रत्यक्षबाधितः, न हि यद्
ग्वत् सहजातं दृष्टं श्रुतं वा, तथात्वेऽपि त्वगिव वस्त्रं परिग्रहो न भवेत्, द्वितीयपक्षे चारित्रस्यानुगुणम्—अनुकूलं वस्त्रं, न हि यद्
ब्रह्मव्रतहेतुस्तच्चारित्राभावहेतुः, शीतोष्णस्पर्शयोरिव विरोधात्, तथा च सिद्धं—चीवरधारणमेव चारित्रहेतुः, किंच—भो नग्नाट !
अबलानामम्बरपरिभोगः किं तीर्थकृदुपदिष्ट उत तव मताकर्षकशिवभूतिना प्ररूपितः अशक्यपरित्यागकृतो वा ?, आद्ये तावद्
स्त्रावृतानामेव मुक्तिः सिद्धा, यतः "प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्याभ्यां व्याप्ते"तिवचनात् परमप्रेक्षावत्त्वेन परमकारुण्यभाजो
भगवन्तो नाबलानां मुक्त्युपघातकमुपदिशन्ति, तथात्वे ह्यास्तां तावदन्यत्, लोकनिन्द्या अप्यर्हन्तो भवेयुः, द्वितीये तु स्त्रीभिः
शिवभूतेः किमपराद्धं ? येन पापात्मना वस्त्रदानेनाबलानां मुक्त्युपघातो विहितः, न ह्यान्तरवैरमन्तरेण कश्चित्तथाविधोत्कृष्टसंपद्वि-
घातको भवेत्, अथ शिवभूतिनैव वस्त्रदानं स्त्रीणां ब्रह्मचर्यपालननिमित्तमेव विहितमिति चेद् आयातोऽसि स्वयमेव असदुक्तमार्गेण,
यतो यद् ब्रह्मचर्यादिपालनहेतुस्तत्संयमं प्रति हेतुरेवेतिसिद्धं निष्परिग्रहताहेतुर्वस्त्रपात्रादिरिति,अशक्यपरित्यागकृत इति तृतीयोऽपि
विकल्पः तुच्छः, प्रत्यक्षबाधात्, बाल्यावस्थायामिवान्यास्वप्यवस्थासु वस्त्राराहित्यस्य सार्वजनीनत्वात्, अथ कादाचित्कमेव वस्त्रसा-
हित्यमुच्यते तर्हि पुरुषाणामपि गार्हस्थ्ये वस्त्रसाहित्यस्य सद्भावात् पुरुषाणामपि मुक्त्यभावप्रसक्तेः, अथ कादाचित्कमपि प्रव्रज्या-
प्रतिपत्त्यनन्तरमेवोच्यते इति चेत् तर्हि अर्शोभगन्दरादिषु तद्व्रणमात्रोपयोगिनि वस्त्रे मूर्च्छाया अभावान्न दोष इति चेत् चिरं जीव,
तर्हि शीतातपवातदंशमशकादिबाधितस्य शरीरस्य तच्चिकित्सामात्रोपयोगिनि वस्त्रे कुतो मूर्च्छेति विचार्य मोक्षसाधनस्य शरीरस्यो-

पष्टम्भकं वस्त्रं धर्मोपकरणं, न मूर्च्छाविषयः परिग्रहः, किंतु तदतिरिक्तस्यासंयमनिमित्तस्य मूर्च्छाविषयत्वमागमे प्रतीतं, तदेव परिग्रहः, नहि प्रासादनिष्पादनाभिप्रायवता श्रावकेण तदर्थमेव स्वायत्तीकृतं कनकादिकं स्वगृहकरणोद्यतेन स्वायत्तीकृतस्यापतेयेन समानं व्यपदेष्टुं गीयते, यतस्तयोरेकं धर्मोपष्टम्भकत्वेन मोक्षाङ्गमपरं चाभवहेतुत्वेन संसारकारणम्, एवं वस्त्रमपि संयमार्थमसंयमार्थं च गृहीतं न समस्वभावं भवति, नन्वेवं कनकादिकस्यापरिग्रहत्वापत्त्या जगति किमपि परिग्रहो न स्यात्?, तथात्वे च दत्ताञ्जलिरेव परिग्रहापरिग्रहविचारायेतिचेत् अहो वैदग्ध्यं भवतः, नहि वयं स्वरूपेण सत् कनकादिकं किमपि वस्तुजातं परिग्रहमपरिग्रहं वा ब्रूमः, किंतु यन्मूर्च्छाविषयं संयमोपघाति तत्परिग्रहः, यदागमः—"तम्हा किमत्थि वत्थुं गंथोऽगंथो व सव्वहा लोए?। गंथोऽगंथो व मओ मुच्छममुच्छाहि निच्छयओ ॥१॥ वत्थाइ तेण जं जं संजमसाहणमरागदोसस्स। तं तमपरिग्गहो च्चिअ परिग्गहो जं तदुवघाई ॥२॥" (२५७३-४) इति श्रीविशेषावश्यकभाष्ये, एतट्टीकैकदेशो यथा—तस्मात् किं नाम तद्वस्त्वस्ति लोके यत् आत्मस्वरूपेण सर्वथा ग्रन्थोऽग्रन्थो वा?, नास्त्येवैतदित्यर्थः, ततश्च 'मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इअ वुत्तं महेसिणे'ति वचनात् यत्र वस्त्रदेहाहारकनकादौ मूर्च्छा समुत्पद्यते तदभिसंधितः परमार्थतो ग्रन्थः, यत्र तु सा नोपजायते तदग्रन्थ इति। एतदेव व्यक्तीकरोति—'वत्थाइ तेणे'त्यादि, तेन—तस्मात्, शेषं सुगममिति श्रीवि० टीका। तथा च वस्त्रपात्रादिकं संयमोपकारकं, तथाऽत्रैवाग्रे वक्ष्यते इति, गाथार्थः ॥२८॥

अथानन्तरगाथायां स्त्रीणां वस्त्रपरिभोगः किं तीर्थकृदुपदिष्टो वेत्यादिविकल्पत्रयीत्रिशूल्याहतो व्याकुलीभूतः पलायनदिशमलभमानो दिगम्बरः स्त्रीणां मदनवधरणाय वस्त्रधारणमित्युक्तवान्, तच्च सर्वविरतेरनुकूलमेवेत्यस्मदीयं वचः श्रुत्वा दिगम्बरेण किं कर्त्तव्यमित्युपदर्शयन्नाह—

ता जइ देहं संजमभारुवहणत्थमन्नमाईहिं। पोसिज्जा तह नियमा पालेहिवि चीवराईहिं ॥२९॥

यस्मात्प्रागुक्तं तव प्रमाणं 'ता'तस्मात् यथा देहं—शरीरं संयमभारोद्वहनार्थमन्नादिभिः—अशनपानखादिमस्वादिमैः पुष्णीयाः तथा 'चीवराईहिं'न्ति चीवरादिभिः, आदिशब्दात् यावच्छरीरोपष्टम्भकं वसतिपात्रादिकं तस्यापि ग्रहः, वस्त्रपात्रवसत्यादिभिः संयमं पालयेत्यर्थः, अन्यथा अशनादिकमपि शरीररक्षानिमित्तं न ग्राह्यम्, अयं भावः—यथा तवेष्टसंयमहेतुशरीरस्य स्थितिहेतवे अशनादिकं गृह्यते तर्हि तादृक्शरीरपरिपालननिमित्तेन वस्त्रादिना किमपराद्धं ?,तस्माद्यथा क्षुधादिपीडितं शरीरं न संयमहेतुस्तथा शीतातपदंशमशकादिपीडितमपीति बोध्यमितिगाथार्थः ॥२९॥ अथ वस्त्रपात्रधरणे ये गुणास्तान् दर्शयितुमाह—

लोआणुवत्तिधम्मो लज्जा तह बंभचेररक्खा य। सीआतवदंसमसगपीडारहिअस्स सज्झाणं ॥३०॥

वस्त्रधरणे लोकानुवृत्तिधर्मः प्रथमो गुणो लोकप्रतीतः, तत्र लोको—मर्त्यलक्षणो, नतु तिर्यगादिः, तस्य लज्जादिनिमित्तं वस्त्र-धारणासंभवात्, तस्यानुवृत्तिः—अनादिसिद्ध आचारस्तल्लक्षणो धर्मः सत्यापितः स्यादित्यर्थः, तथा 'लज्ज'त्ति लज्जा—व्रीडा संयमो वा, अर्थात्सा रक्षिता भवेद्, वस्त्राभावे च रासभादिवदविशेषेण लज्जाराहित्यं स्यात्, लज्जारहितस्य च कुतश्चारित्रपालनं ?, चकारः समुच्चयार्थः, ब्रह्मव्रतरक्षा च—वस्त्रावृतस्य लज्जया ब्रह्मचर्यं स्याद्, अन्यथा वडवादर्शनात् वाडवस्येव स्त्रीदर्शनाल्लिङ्गादिविकृत्या प्रवचनोड्डाहाब्रह्मसेवादयो बहवो दोषाः सर्वजनविदिता भवेयुः, तथा वस्त्रैः शीतोष्णकालादिषु शीतातपदंशमशकैर्या पीडा तया रहितस्य सद्ध्यानं—धर्मशुक्ललक्षणं स्याद्, वस्त्राभावे च क्षुधाद्यनाकुलस्यापि दुर्ध्यानम्—अग्नितृणादिसेवाभिप्रायेण दुर्ध्यानं, तत्सेवने चासंयमः स्यादितिगाथार्थः ॥३०॥ अथ पुनरपि गुणानाह—

पवयणखिंसा परवग्गमोहुदयवारणं च वत्थेहिं। तसथावराण जयणा पत्तेहिं तहेव विण्णेआ ॥२१॥

प्रवचनखिंसा—अहो एते लुञ्चा ! पापात्मानः अस्मदीयपुत्रीवध्वादीन् स्वजनान् प्रत्यवाच्यं दर्शयन्तोऽपि न लज्जन्ते, अतो मा स्मद्गृहादौ प्रविशन्त्वितिघोषमिति प्रवचनहीला, तथा 'परवर्गस्य' पुरुषापेक्षया परवर्गः—स्त्रीवर्गस्तस्य मोहोदयः, प्रायः स्त्रीपुरुषयोरयमेव स्वभावः यद्गुह्यानावृत परवर्गं दृष्ट्वा मोहोदयो भवत्येव, ततः प्रवचनखिंसा च परवर्गवेदोदयश्चेति द्वन्द्वस्तयोर्निवारणं च क्षेपैव स्यात्, अन्येऽपि वस्त्रादिसाधुनेपथ्यवन्त्या पर्षद्धर्मप्राप्तिहेतवो रूपवत्त्वादय आचार्यगुणाः स्वधिया योज्याः, ननु जिनेन्द्र जिनकल्पिकादयो वस्त्रादिरहिता एव भवन्ति, तेषां च कथमेते गुणा इति चेत् नैव, जिनेन्द्रादीनामपि लोकानुवृत्त्यादिकारणसद्भावे वस्त्रसद्भावस्यैवास्माक सम्मतत्वात्, तत्कथमितिचेत् शृणु जिनेन्द्रा अपि गृहस्थावस्थायां बालभावे तदतिक्रमे च यथोचित वस्त्रालङ्कारविभूषिता एव भवन्ति, प्रव्रज्याप्रतिपत्त्यवसरे तु देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रं सवस्त्रपात्रो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति वामस्कन्धोपरि धरन्ति, यदागमः—"सव्वेऽवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउवीसं"ति श्रीआव० नि० (२२७) परिधानमात्रस्तु तेषां सत्यपि नाग्न्ये पुण्योत्कर्षोदयात् कुत्सनीयत्वाभावात् प्रत्युत सुभगत्वाच्च,उक्तं च—"अनध्ययनविद्वांसो,निर्द्रव्यपरमेश्वराः। अनलङ्कार सुभगाः, पान्तु युष्मान् जिनेश्वरा ॥१॥" इति, किंच—जिनेन्द्राणां गुह्यप्रदेशो वस्त्रेणैव शुभप्रभामण्डलेनाच्छादितो न चर्मचक्षुषां दृग्गोचरीभवति, यदुक्तं—"अप्पोसिं मोहोदयहेउअभावो सुहाणुबंधाओ। गुविविदिअया य गुणा अभभतुल्ला मुणेअव्वा ॥१॥ (१११६) इतिश्री धर्मसंग्रहणीसूत्रे, तद्वृत्तिर्यथा—अन्येषां च—स्त्र्यादीनां तद्रूपदर्शनानन्तरं मोहोदयहेतुत्वाभावः,गुप्तेन्द्रियत्वेति गुप्तलिङ्गता, चकारोऽनुक्तसमुच्चये, तेनान्येऽपि निश्छिद्रपाणिपात्रादयो द्रष्टव्या', तथा चोक्तं—'ते हि भगवन्तो निरुपमधृतिसंहनना' गूढेन्द्रियाः

स्वप्रभामण्डलाच्छादितदेहाः ज्ञानातिशयसंपत्समन्विताः निश्छिद्रपाणिपात्राः जितपरिषहा" इत्यादि, एवंरूपादिगुणा अनन्यतुल्या ज्ञातव्याः । इति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ । तस्माद्वस्त्रपरिधानादिनिमित्तं जुगुप्सनीयावाच्यावयवादिदर्शनं, तच्च तीर्थकृतां न संभवति, अतः 'कारणाभावात्कार्यस्याप्यभाव' इति न्यायात् वस्त्रापरिधानेऽपि तीर्थकृतां न लोकानुवृत्त्यादिगुणविलोपः, लोकैरपि वस्त्रपरिधानं मुख्यवृत्या असभ्यावयवगोपननिमित्तमेव क्रियते, मर्त्यामर्त्यलोकस्य लज्जया लज्जनीयावयवगोपनस्वभावाद्, अत एव लोकाभाणकोऽपि—'अहो अधो नग्नस्य मस्तके मौलिक'मिति, शरीरादिशोभा तु क्षुधाद्युपशमनाय क्रियमाणे भोजने अशनाद्यनुसारेण माधुर्याद्यास्वादशरीरपुष्ट्यादिरिव गुह्यावयवेष्वाच्छादितेषु स्वत एव सिद्ध्यति, न पुनः प्रथमतस्तदर्थमेव प्रवृत्तिः, पात्रभोगस्तु तीर्थकृतां सर्वथा न स्यात्, यतस्ते ह्यच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः तेषां भोजनावसरे चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न विन्दुरप्यधः पतति, चतुर्विधज्ञानबलाच्च संसक्तासंसक्तमन्नं सत्रसमत्रसं च जलादिकं ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते इति तीर्थकृतां पात्रधारणे न कश्चिद् गुणः, ये तु जिनकल्पिकास्ते द्विविधा—लब्धिमन्तोऽलब्धिमन्तश्च, तत्र लब्धिरपि कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यवशात् केषांचित्पात्रविषया केषांचिद्वस्त्रविषया केषांचिदुभयविषयाऽपि, तत्रापि येषां पात्रविषया तैः पाणिपात्रतयैव भवितव्यं, पाणिनैवाशनादावाद्रीयमाणे न कापि संयमविराधना, नापि प्रवचनजुगुप्सा, प्रत्युत प्रवचनप्रभावना, सा च लब्धिरेवं "माइज्ज घडसहस्सा अहवा मायंति सागरा सव्वे । एआरिसलद्धीओ सो पाणिपडिग्गही होइ॥१॥"त्ति, ते च वस्त्राणि बिभ्रति, तद्विषयकलब्ध्यभावात्, तत्रापि सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेकं कल्पं कश्चिद् द्वौ कश्चित्त्रीन् कल्पान् बिभर्ति, तेषां च क्रमेण रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेतानि त्रीणि चत्वारि पञ्च वोपकरणानि भवन्ति, एवं वस्त्रानावृता अपि ये नग्ना न दृश्यन्ते ते वस्त्रविषयकलब्धिमन्तः, वस्त्रजन्यकार्यविषयकलब्धिभाज इत्यर्थः, तेषां

वस्त्रकार्यस्य तपसैव कृतत्वादभावात्, नहि कश्चिदादित्योद्योतिते वस्तुनि प्रदीपमपेक्षते, प्रदीपकार्यस्य सूर्येणैव कृतत्वात्,
तत्रापि शीतादिसहनसामर्थ्यमपेक्षणीयं, पात्राणि च बिभ्रति, तद्विषयकलब्ध्यभावात्, तेषां चोपकरणानि नवैव भवन्ति, नियत
सप्तसंख्याकेषु पात्रनियोगोपकरणेषु विकल्पाभावात्, ये तु वस्त्रपात्रोभयविषयकलब्धिमन्तो न ते पात्रं न वा वस्त्राणि बिभ्रति,
द्वयोरपि प्रयोजनाभावात्, उभयजन्यस्यापि कार्यस्य तपसैव कृतत्वात्, तेषामुपकरणे रजोहरणमुखवस्त्रिकालक्षणे भवतः, ये
त्वलब्धिमन्तस्तैरवश्यं वस्त्रपात्राद्युपकरणं धर्त्तव्यमेव, यदुक्तं-"निरतिशयिना वस्त्रपात्रादिकमन्तरेण चरणस्य प्रसाधयितुमश
क्यत्वा"दिति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ २२६ पत्रात्मके पुस्तके १९२ पत्रे, तेषां च मध्ये सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेकं कल्पं धरति
तस्य दशोपकरणानि, यस्तु द्वौ कल्पौ बिभर्त्ति तस्यैकादश, यस्य कल्पत्रयं तस्य द्वादशोपकरणानि भवन्ति, यदुक्तं-"पत्तं१ पत्ता
बंधो२ पायट्ठवणं३ च पायकेसरिया। ४ पडलाइं५ रयत्ताणं६ गुच्छगओ७ पायनिज्जोगो९ ॥१॥ 'पायनिज्जोगु'त्ति पात्रपरिकरः "तिन्नेव
य पच्छागा१० रयहरणं११ चेव होइ मुहपत्ती१२। एसो दुवालसविहो उवही जिणकप्पिआण तु ॥२॥" 'पच्छाग'त्ति प्रच्छादकाः
कल्पाः, द्वौ सौत्रौ एक और्णिक इति त्रयः कल्पाः, एवमुपकरणभेदैरष्टौ विकल्पा जिनकल्पे भवन्ति, यदुक्तं-"दुग२ तिग३ च
उक्क४ पणगं५ नव९ दस१० इक्कारसेव११ बारसगं१२। एए अट्ठ विगप्पा जिणकप्पे हुंति उवहिस्स ॥१॥ पुत्तीरयहरणेहिं दुविहो२
तिविहो अ इक्ककप्पजुओ३। चउहा कप्पदुगेणं४ कप्पतिगेण तु पंचविहो५ ॥२॥ दुविहो तिविहो चउहा पंचविहोऽवि हु सपायनिज्जोगो।
जायइ नवहा दसहा इक्कारसहा दुवालसहा ॥३॥ इति (पञ्चवस्तु० ७७२-३-४) एवंविधो हि जिनकल्पः संप्रति व्युच्छिन्नः, यत्का-
लोत्पन्नाः सिध्यन्ति तत्कालोत्पन्ना एव जिनकल्पं प्रतिपद्यन्ते, नान्ये, संप्रति तथास्वरूपाभावात्, संप्रत्येकः स्थविरकल्प एव, तत्रान

पुनर्जघन्यतोऽपि चतुदशोपकरणवानेव, तानि चोपकरणानि द्वादश जिनकल्पोक्तान्येव, मात्रकं१३ चोलपट्टकश्चेति१४ चतुर्दश, यदुक्तं—"एए चेव दुवालस मत्तग अइरेग चोलपट्टो उ। एसो चउदसरूवो उवही पुण थेरकप्पंमि ॥ १ ॥ इति (पं० ७७९) तत्र मात्रकं सर्वयतिसाधारणवस्तुग्रहणयोग्यः पात्रविशेषः, स्थविरकल्पे उत्कृष्टपदिकोपकरणचिन्तायां तु शीताद्यसहिष्णून् तपस्विबालग्लानादीन् प्रतीत्य यावत्संयमनिर्वाहहेतुर्द्विगुणोऽप्यधिको वा उपधिः श्रीनिशीथचूर्ण्याद्यागमोक्तोऽवगन्तव्यः, एवमुक्तप्रकारेण जिनकल्पिकाः स्थविरकल्पिकाश्चेत्युभयेऽपि प्रागुक्तगुणहेतवे वस्त्राणि बिभ्रति, अन्यथा प्रवचनखिसादयः स्त्रीजनस्यात्मनश्च मोहोदयादयो बहवो दोषाः स्युः, ननु परित्यक्तसर्वसङ्गानां साधूनां लोकानुवृत्त्या लज्जया वा किं प्रयोजनं ?, प्रत्युत तयोः परिहरणीयत्वादितिचेत्, मैवं, पापोपादानहेतूनामेव लोकानुवृत्त्यादीनां परिहर्तव्यत्वात्, न पुनः संयमहेतूनामपि, प्रत्युत तेषामुपादेयत्वाद्, अन्यथा कथं त्वयाऽपि नग्नाटेन जलशौचमुखविवरकवलप्रक्षेपादिकं विधीयते, तस्यापि लोकानुवृत्त्यन्तःपातित्वात्, ननु भवतु यत्किञ्चिद् वस्त्रपरित्यागे, निःस्पृहता तु भवत्येव, सा च चारित्रानुगुणा कथं भवतां नाभिमतेति चेत्, सत्यं, धर्मोपकरणातिरिक्तपरित्यागेनैव निःस्पृहताऽस्माकं संमता, न पुनर्धर्मोपकरणपरित्यागेऽपि, अन्यथा तवापि कमण्डलुपिच्छिकादि परिहरणीयं स्यात्, अथ शीतादिसहनार्थं वस्त्रं परिह्रियते इति चेत् परिह्रियतां नाम तदर्थं, परमवाच्यावयवगोपननिमित्तं तु धर्त्तव्यमेव, न हि तावन्मात्रोपयोगिवस्त्रधरणे शीतादिसहनान्तरायः स्यात्, नन्वास्माकीनब्रह्मव्रतधैर्यज्ञापनाय नाग्न्यव्रतमस्माकमिति चेत्, सत्यं, तर्हि लावण्यादिगुणोपेताभिः सुन्दरीभिः सह संवासासनशयनादिकमपि युज्येत, तस्यापि ब्रह्मचर्यधैर्यज्ञापनाय विशेषतो हेतुत्वात्, किंच—नग्नस्य ते वेश्यादिजनोपान्त एवोपवेशनादिकं युक्तं, भण्डिकचेष्टायाः तत्रैव युक्तत्वात्, न पुनः कुलस्त्रीमध्येऽवाच्यं दर्शयतस्त-

धारयामि युक्त, लोके तत्र तासां नातिनिन्दनीयत्वात्, यदि वेश्मजनोपान्तोपवेशने ब्रह्मव्रतगुप्तिभङ्ग इति चेत् तर्हि नवमगुण स्थानक यावत्साधूनामपि वेदोदयो नियत', तीर्थं तावत् पदसप्तमगुणस्थानकवर्त्तिसाध्व्यायत्तं, तेषां च साधूनां नग्नभावे तथाविध स्त्रीदर्शनादिना सागारिकविकृतिसंभवे कथ ब्रह्मचर्यगुप्तिरिति ?, कथं वा न प्रवचनोड्डाह इत्यादिकं नेत्रनिमीलनपुरःसरं रहसि विचार्य हे आर्य! परिहरानार्यचिह्न,किंच—लोकभाषया यदभाष्य सागारिकादिक तन्नीचजातीयोऽपि कश्चित्क्रोधाविष्टोऽपि कलहादौ प्रयोजनविशेषे प्रतिपक्ष प्रत्यप्रीतिहेतवे वाग्गोचरीकुर्वन् दृष्ट', परमुक्तकारणाभावेऽपि कुलस्त्रीजनस्यापि दृग्गोचरीकुर्वस्तु त्वमेव धृष्टो दृष्ट इत्यल तव कुविकल्पनया। एव सत्यपि यदि तव नग्नत्वे रुचिस्तर्हि पिच्छिकावत् मयूरपिच्छग्रथिततथाविधरचनया सदोरकया या तथाविधकाष्ठकौपीनेन वा सागारिक तु संगोपनीयमेवेतिभावः॥

अथ जीवरक्षाहेतुत्वेन यथा संयमोपकारक वस्त्र तथाऽऽह—'त्रसस्थावराण'ति त्रसस्थावराणां यतना—रक्षा वस्त्रैरेव स्यात्, वस्त्र पदमुपलक्षणपरं तेन वस्त्रनिष्पन्नरजोहरणादिपरिग्रहः, रजोहरणादिभिस्त्रसस्थावरजन्तुयतना स्यादित्यर्थः, तथाहि—शयनोपवेशनादि-क्रियां चिकीर्षुणा शय्यासनादिगतजन्तुपिपीलिकादिप्रमार्जन तावदवश्य कर्त्तव्यम्, अन्यथा तद्गतानेकत्रसघातस्तत्रापि सम्भव, तत्प्रमार्जन च रजोहरणेनैव कर्तुं शक्यते, यद्यपि प्रमार्जननिमित्त पिच्छिका त्वयाऽप्यभ्युपगता परमुभयकाले विरलीकृत्य प्रतिले खयितुमशक्यत्वेन तद्गतपनकादिविराधनासंभवात् सैषायतनाहेतुः, तथाऽनावृतमुखेन भाषमाणस्य मुखविवरे सहसा मक्षिकादिप्र-वेशस्त्वशक्यप्रत्यक्षसिद्धः, सर्वज्ञवचनप्रामाण्याच्च मुखनिर्गतनिःश्वासादिना असंख्यातजीवात्मकवायुकायिकविराधना मुखवस्त्रि कामन्तरेण निवारयितुं न शक्यते, दंशमशकादिभिरभिद्रूयमाणस्य सहसा कम्पनादि कुर्वतो दंशमशकादिविराधना, शीतादिना

ऽभिद्रूयमाणस्याग्निकायादिसेवा, अतोऽनेकत्रसस्थावरविराधना, महिकाधूम्रिकादिपातेऽप्कायविराधना चेत्यादिदोषाः अनावृतशरीरस्य संभवन्ति, तन्निवारणं च न वस्त्रैर्विना कर्तुं शक्यं, तथा ज्वरादिबाधिततनोस्तव वस्त्राभावे गुप्तदवरकसदरिकादिगृहस्थोपकरणप्रतिपेवणया गृहस्थतुल्यतैव, प्रतिलेखनानर्हे गुप्तदवरकसदरिकादौ त्रसाद्यनेकजन्तुविराधना प्रवचनमालिन्यं चेत्यादिदोषप्रतिहतिनिमित्तं कल्पत्रिकं, यदागमः-"किं संजमोवयारं करेइ वत्थाइ जइ मई सुणसु। सीअत्ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणं॥१॥" (२५७५) इत्यादि श्रीविशेषावश्यकभाष्ये तद्वृत्तौ च सविस्तरमितिबोध्यम्। अथ पात्रैः संयमोपकारमाह-"पत्तेहिं"न्ति पात्रैः-पतद्ग्रहादिभिः तथैव-वस्त्रवदेव त्रसस्थावरयतना विज्ञेया, तथाहि पात्राभावेन भोजने क्रियमाणे सस्निग्धा दुग्धादिबिन्दवोऽधः पतन्ति, तत्र च पृथिव्यां विद्यमानानां पिपीलिकादीनां सद्य एवोपघातः अविद्यमानानां च तद्गन्धाद्याकृष्टानां पिपीलिकादीनां समागमनं, समुदिताश्च जन्तवः कथंचित् कस्यापि पादादिन्यासेन सद्य एव युगपद्विपद्यन्ते, मक्षिकाद्यर्थमागतेभ्यो गृहगोधादिभ्यश्च सकाशात् महानसंयमः, कुण्डिकादिमण्डापनेऽपि गृहस्थभाजनव्यापारणमसंयम एव, यतस्तदप्रतिलेखितं सत् पनककुन्थ्वादिसंसक्तं सचित्तजलादिसंसक्तं वा भवेत्, कदाचिदेवं दोषाभावे न मनसः शुद्धिः, तद्व्यापारानन्तरं च पतितबिन्दूनां गृहस्थकृतायां परिष्ठापनायां प्रागुक्तप्रकारेण जन्तूनामुपघातः, सचित्तजलादिना पात्रधावनादौ बहवो दोषा इति कुण्डिकादिकं नासंयमनिवारकं, प्रत्युत केवलमसंयमहेतुरिति, अत एव गृहस्थपात्रभोगोऽनगाराणामयोग्य एव, यदागमः-"कंसेसु कंसपाएसु, कुंडमोएसु वा पुणो। भुंजंतो असणपाणाइं, आयारा परिभस्सइ ॥ १ ॥" इत्यादि श्रीदशवैकालिके (२५९) तथा पाणिभ्यां भुञ्जानस्य द्राक्षादिगतत्रसजन्तुयतना न स्यात्, तथा गलनादिभयेन दध्यादिद्रववस्तुनि त्वरितं२ भुज्यमाने तद्गतजन्तुविपत्तिः स्यात्, तथा पात्राभावेऽशना-

धानयनेन बालग्लानादीनां वैयावृत्त्यासंभवात् तेऽनुकम्पिता न भवेयुः, यदागमः—"संसयसत्तुगोरसपाणयपाणीअपाणरक्खत्थं । परिगलमपाणघोयणपच्छाकम्माइआणं च ॥ १ ॥ परिहारत्थं पत्त गिलाणबालाइअब्भाइत्थ च। दाणमयधम्मसाहण समया चेव परोप्परओ ॥२॥"(२५७८–९) श्रीविशेषाव० इतिगाथार्थः ॥२१॥ अथ वस्त्रपात्रादिकं साधूनां परिग्रहो न भवतीति दृष्टान्तद्वारा पराशङ्कामपाकर्तुं गाथामाह—

संजमनिमित्तमित्तं उवगरणं न परिग्गहो न भवे । जह रयणामयजिणवरपडिमा तद्दंसणमईणं ॥२२॥

संयमनिमित्तमेव—संयमनिमित्तमात्रं चारित्रपरिपालनार्थं यदिति गम्यं यदुपकरणं—रजोहरणादि पात्रनिर्योगपर्यन्तं परिग्रहो न भवेत्, यदागमः—"जंपि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुंछणं । तंपि संजमलज्जट्ठा, धारेंति परिहरंति य ॥१॥ न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा"त्ति श्रीदशवै० (२४७।१*) यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा रत्नमयजिनप्रतिमा परिग्रहो न भवति, केषां ?—'तद्दर्शनमतीनां' प्रतिमायामाराध्यत्वेन जिनेन्द्र इव दर्शनं—श्रद्धानं तत्पूर्विका मतिः—मतिज्ञानं येषां ते तथा तेषामेवेत्यर्थः, न पुनर्लुम्पाकप्रायाणामनार्यवचनानामपि, यतस्ते तादृशीं प्रतिमां विक्रीयाजीविकामपि कुर्वन्ति ततस्तेषां परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥२२॥ अथ संयमपरिपालननिमित्ताद्व्यतिरिक्तं किं स्यादित्याह—

सेसं पुण अहिगरणं मुच्छाविसओ परिग्गहो होइ । जह पिच्छिआकमण्डलुपेहण्णमुह तुह भणिअं ॥२३॥

शेषं—धर्मोपकरणव्यतिरिक्तं पुनरधिकरणमेव, तच्च परिग्रहो भवति, कुतः ?—यतो मूर्च्छाविषयः, यदागमः—"मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इअ वुत्तं महेसिणा"त्ति यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा 'तुह' तव नग्नाटस्य पिच्छिकाकमण्डलुवेहण्णमुख भणित, तीर्थकृद्भिः

परिग्रहतयेतिगम्यं, ननु पिच्छिकादिकमस्माकं धर्मोपकरणमेव कथं परिग्रह इति चेत् चिरं जीव, धर्मोपकरणं परिग्रहो न भवतीति ब्रुवाणस्त्वमपि स्वयमेव तटादर्शिशकुन्तपोतन्यायेनास्मत्पक्षमेवाश्रितः, शकुन्तपोतन्यायस्त्वेवं—महासमुद्रमध्यगतपोतकूपस्तम्भात् कश्चित् शकुनिपोत उड्डीनः सन् अन्यत्तटादिकमुपवेशनस्थानमनुपलभमानः पुनः तत्रैवागत्योपविशति, एवं त्वमपि पिच्छिकाकमण्डलुदेहप्रभृतिकं बिभ्राणः श्वेताम्बरेण ध्रियमाणचतुर्दशोपकरणवत् तवापि परिग्रहो नवेति केनचिदुदीरितः अन्यत्प्रत्युत्तरदानासमर्थो धर्मोपकरणं परिग्रहो न स्यादिति ब्रूषे, परमस्माकं यान्युपकरणानि तानि शुभध्यानादिविघातकानां शीतातपादीनां निवारकत्वेनासंयमहेतुधूमकेतुप्रभृतिसेवापराकर्तृत्वेन प्रागुक्तप्रकारेण त्रसादिजन्तुरक्षाहेतुत्वेन च तीर्थकृदुपदिष्टत्वात् संयमपरिपालनहेतवोऽसंयमनिवारकाणि च, तव तु पिच्छिकाकमण्डलुप्रभृतीनि न संयमहेतवो नाप्यसंयमनिवारकाणि, प्रत्युत तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेनाधिकरणरूपत्वादसंयमहेतव एव, तीर्थकृदनुपदिष्टत्वं तु तवापि सम्मतं,न हि पिच्छिकादिकं तीर्थकृद्भिरुपदिष्टं धृतं वा,न चास्तामन्यद्यत्किञ्चित् परं पिच्छिका तावत् प्रमार्जनाहेतुतयैव ध्रियते, सा कथमधिकरणमिति चेद्, उच्यते,न हि पिच्छिका तावत्केवलप्रमार्जनहेतव एव ध्रियते, किंतु साधुलिङ्गधिया, न च पिच्छिका साधुलिङ्गम्, अन्यतीर्थिकानामपि पिच्छिकाया दृश्यमानत्वात्, तस्मात्तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेनाधिकरणमेव पिच्छिका, किंच—पिच्छिका यदि साधुलिङ्गं स्यात्तर्हि दिगम्बरमात्रस्यापि युज्यते, यथा श्वेताम्बरनाममात्रस्यापि रजोहरणमुखवस्त्रिके, न चैवं दिगम्बरमते, यतो दिगम्बराणां चत्वारो भेदाः, तथाहि—काष्ठासङ्घो मूलसङ्घो गोप्यसङ्घो माथुरसङ्घश्चेति, तत्र मूलसङ्घे मयूरपिच्छिका काष्ठासङ्घे च चमरीगोवालपिच्छिका गोप्यसङ्घे च पिच्छिका गोप्या,माथुरसङ्घेन च मूलतो पिच्छिका नादृतेति तेन दिगम्बरस्य पिच्छिकाकमण्डलुदेहादिकं परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥२३॥ अथ वस्त्रावृतानां

रीणां केवलज्ञान न स्यादिति दिगम्बराकूतकदर्थया क्षपणकल्पां गाथामाह—

जइ चीवरवरिआण न केवल स हवे तयावरण। उप्पण्णंपि कयाइ चीवरजोगे विलिज्जा ॥ ३४ ॥

यदि चीवरावृतानां—वस्त्राच्छादितशरीराणां केवलज्ञानं न भवेत्, वर्हीति गम्यं, तर्हि तत्—वस्त्रं परिहितवस्त्र 'तयावरण' त्ति तस्य—केवलज्ञानस्यावरणम्—आच्छादनकारणं संपद्येत, केवलज्ञानावरणीयकर्मतया परिणतं, यच्चदावृणोति तत्तस्यावरणं, यथा श्रुतज्ञानमावृण्वन् श्रुतज्ञानावरणीयकर्मप्रकृतिरिति 'यद् विद्यमानं सत् यस्योत्पत्तिं प्रतिबध्नाति तत्तथाभूत सद्यदुत्पन्नमपि विनाशयती' ति कृत्वा उत्पन्नमपि केवलज्ञान कदाचिच्चीवरयोगे—वस्त्रसम्बन्धे विलीयेत—विनाशं प्राप्नुयात्, तच्च न संभवति, अतो दिगम्बराकूतमालजालमिति गाथार्थः ॥३४॥ अथ प्रागुक्तमनिष्टमपीष्टापत्त्या स्वीकुर्वन्त क्षपणक दूषयितुमाह—

एव चिअ कप्पिज्जइ चीवरवरिआण जइ न सुअणाण। घोसिज्जंतं हुज्जा लुप्पिज्जा अहव भणिअंपि ॥३५॥

चिअशब्दोऽप्यर्थे, एवमपि कल्प्येत यदि सवस्त्रस्य परिहितवस्त्रस्य घोष्यमाणमपि श्रुतज्ञान न भवेद्, अथवा भणितमपि वस्त्रयतो विलुप्येत, श्रुतज्ञानस्यापि ज्ञानत्वेन केवलज्ञानसाम्यात्, केवलज्ञानस्येव श्रुतज्ञानस्याप्युत्पत्तिविनाशयोरविशेषात्, ननु श्रुतज्ञान तावत् क्षायोपशमिक, तस्य सवस्त्रस्यापि सम्भवो न विरुध्यते, केवलज्ञान तु क्षायिक, तच्च वस्त्रादौ ममतावतः कथं स्यादितिचेत्, मैवं, वद्देऽपि तदसंभवात् देहमात्रस्यापि तदभावापत्ते', तस्माद् ज्ञानस्य स्वस्वावरणापगमे स्वस्योत्पत्तेर्बलीयसाऽपि पराकर्तुमशक्तेः श्रुतज्ञानादिवत् केवलज्ञानमपि सवस्त्रस्य भवत्येव, वस्त्रस्य च ज्ञानावरणात्मकत्वाभावादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथ वस्त्रादिधर्मोपकरणं न केवल केवलज्ञानावरणमेव न भवति, अपितु केवलज्ञानोत्पत्तावुपकारकमपीति गाथात्रयेण दिदर्शयिषु' प्रथमगाथामाह—

तम्हा केवलणाणं णाणावरणक्खयंमि सो अ पुणो । सुहझाणा सुहझाणं पायं बाहाविरहिअस्स ॥३६॥
बाहा पुण णेगविहा तयभावोऽणेगकारणेहिं भवे। कत्थवि असणाईहिं कत्थवि वत्थाइवत्थूहिं ॥३७॥
इअ विण्णेयं धम्मोवगरणअइरित्तु परिगहो होइ । अण्णह असणाईहिं सरीरपोसो तुमं दोसो ॥३८॥

यस्मात्प्रागुक्तयुक्तिसमूहात् न वस्त्रं केवलज्ञानावरणं तस्मात् केवलज्ञानं केवलज्ञानावरणस्य–ज्ञानावरणीयमूलप्रकृतिविशेषस्य क्षये–सर्वथाऽपगमे सति संभवति, 'सोऽपि' ज्ञानावरणीयकर्म्मक्षयोऽपि 'शुभध्यानात्' शुक्लध्यानविशेषात्, शुक्लध्यानमपि 'प्रायो' बाहुल्येन 'बाधाविरहितस्य' शरीरादिपीडाशून्यस्य मनुजस्य संभवति, प्रायोग्रहणात् स्कन्दलाचार्यशिष्यगजसुकुमारादीनामन्यथा दर्शनेऽपि न दोष इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ अथ द्वितीयगाथामाह—

बाधा पुनरनेकधा–अनेकप्रकाराः स्युः, तदभावोऽपि–अनेकविधबाधानामभावोऽपि अनेककारणैर्भवेत्, प्रति कार्यं कारणानामपि भिन्नत्वात्, तदेव स्पष्टयति–'कत्थवि'त्ति कुत्रचित् क्षुधादिपीडिते पुरुषविशेषे क्षुधाजन्यपीडाया अभावोऽशनादिभिरेव स्याद्, ओदनादीनामेव तत्कारणत्वात्, एवं पिपासाजन्यबाधा पानीयेनैवोपशाम्यति, न पुनरोदनादिना, तथा शीतातपदंशमशकादिजन्यायाः बाधाया वस्त्रादिभिरेवोपशमः, ननु शीतातपादिपीडानिवारणं वस्त्रादिप्रावरणं तावद्युक्तं, कथं पुनः पात्रमपीतिचेद्, उच्यते, भिक्षाचर्यां गतः साधुरुष्णमन्नं पानं वाऽवाप्य पाणिना भुञ्जानः पिबंश्च पाणिमुखहृद्दाहादिना बाध्यते, तन्निवारणं तु पात्रेणैव भवेत्, यतस्तथाविधमन्नं पानं वा पात्रेणैवोपादाय संयमाबाधया भुङ्क्ते पिबति च, पात्रमन्तरेण तादृशमन्नादिकं ग्रहीतुमक्षमस्तत्परित्यज्यान्यदन्नादिकमन्वेषयतोऽलाभे संयमबाधा स्याद्, भूयसा कालेन लाभेऽपि स्वाध्यायध्यानादिः उपहन्येत, असंयमनिवारणं तु

पात्रजन्य प्रागेव न्यगादि, विचारभूम्यादिगमने तु नियमात् पात्रोपयोग इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ तृतीयगाथामाह—

'इति' अमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या धर्मोपकरणव्यतिरिक्त एव परिग्रहो भवति,न पुनर्धर्मोपकरणमपीति ज्ञेय-बोध्यम्, अन्य थाऽशनादिभिः 'तुम्ह'त्ति तव नग्नाटस्य शरीरपोषोऽपि-शरीरपोषणमपि दोषो, ममताविषयत्वेन केवलज्ञानांतरायभूतत्वात्संसार-परिभ्रमणहेतुत्वाद्वस्त्रादिवत्, न च शरीरं ममताविषयो न भविष्यतीतिशङ्कनीयं, स्वसंवेदनवेद्यत्वात्, तन्मूल एवान्यत्रापि ममकार इति प्रागुक्तम्, अत एव शरीरममकारोऽपि साधूनां निषिद्धः, यदागमः—"सव्वत्थुवहिणा बुद्धा संरक्खणपरिग्गहे। अवि अप्पणोवि देहंमि, नायरंति ममाइयं ॥१॥"ति श्रीदशवै०, अथ शरीरमन्तरेण संयम एव न स्यात्, अतः कथं तत्पोषोऽस्माकं दोष इति चेत् सत्यं, तर्हि संयमहेतो शरीरस्य परिपालननिमित्त वस्त्रादपि किं न स्वीकरोषि ?, अशनादिवदत्रापि युक्तेः साम्यादिति गाथार्थः ॥२८॥ (त्रिभिर्विशेषकं) अथ नग्नाटनाटके स्त्रीणां मुक्त्यभावमिष्टापत्त्यैव प्रसाधयन् गाथामाह—

तुम्ह अ निव्वाण तुह सासणि कहवि नत्थि इत्थीण। त खलु मोहाभावा सो तासिं नेव संभवइ ॥२९॥

'तुह सासणि'त्ति तव दर्शने कथमपि स्त्रीणां निर्वाणं-मुक्तिर्नास्ति, यत्तदित्यिगम्य, यदुक्त, घटत इत्यर्थ', यस्मात् तद्-निर्वाणं खलुरवधारणे मोहाभावात्-मोहनीयकर्मक्षयादेव, 'सो'त्ति स मोहनीयकर्मक्षयः 'तासिं' तासां स्त्रीणां न संभवति, गाथार्थः ॥२९॥ अथ मोहक्षयाभावे हेतुमाह—

देवगुरुमुहपलोभणइच्छाए आगयाण इत्थीणं। परम भिडनिरिक्खणमिह हुज्जा त महामोहो ॥४०॥

'देवगुरुमुखप्रलोकन' देवगुर्वोर्मुखस्य निरीक्ष्य तस्येच्छया, वयं देवगुरुमुखं दृष्ट्वा निष्पापा भवाम इति देवगुरुमुखनिरीक्षणो

त्कण्ठया, आगतानां स्त्रीणां 'प्रथमम्' आदितः 'इह' त्वदीयमठादौ 'मेण्ढूं' मेहनं पुरुषलिङ्गं तस्य निरीक्षणं भवति; द्वयोरपि नग्न-
त्वात्, मेण्ढूदर्शनं महामोहो, महामोहनीयोदयहेतुत्वाद्, अयं भावः–जगत्स्वाभाव्यादनादिकालाभ्यासाच्च नाग्न्ये सति स्त्रीपुरुषयोः
प्रायो गुह्यप्रदेश एव दृष्टिपातो भवति, नान्यत्रेति प्रतीतिः सर्वजनानामनुभवसिद्धैव, पुरुषलिङ्गदर्शने च स्त्रीणां वेदोदयान्महामोहः
अतः स्त्रीणां मुक्त्यभावस्त्वद्दर्शने युक्त एवेतिगाथार्थः ॥४०॥ अथ वस्त्रधरणे अधरणे च द्वयोरपि लाभमलाभं च दर्शयन्नुपसंहारमाह—

तम्हा तुमंपि वत्थं इत्थीअणुकंपयाइ जइ धरसि । ता दुण्हवि निव्वाणं अन्नह दुण्हंपि दुग्गइओ ॥४१॥

'तस्मात्' प्रागुक्तयुक्तिनिचयात् यदि 'स्त्रीष्वनुकम्पया' मल्लिङ्गदर्शनतो मा स्त्रीजनस्य मोहोदयो भवत्विति स्त्रीजनविषयक-
कृपया त्वं वस्त्रम्, अपिशब्दाद्यथा स्त्रियो वस्त्राणि बिभ्रति तथा त्वमपि वस्त्रं धरिष्यसि 'ता' तर्हि 'दुण्हंपि' द्वयोरपि स्त्रियास्तव
च 'निर्वाणं' मुक्तिः स्यादेव, अन्यथा–वस्त्राधरणे द्वयोरपि 'दुर्गतयो' नारकादिकुत्सितगतयो, बहुवचनमनन्तशस्तत्र गमनसूच-
कम्, अत एव भवभ्रमणमित्यर्थः,स्त्रीणां दुर्गतयस्तु त्वल्लिङ्गदर्शनेन वेदोदयाद् दुर्ध्यानात्, तव तु स्त्रीदुर्गतिहेतुमार्गप्ररूपकत्वेनेति
गाथार्थः ॥४१॥ अथ नग्नाटनाटकमाश्रितानां मूढत्वमाविष्कुर्वन्नाह—

न मुणइ मूढो लोओ धम्मं पुच्छंतमेव जो गुज्झं । दंसेइ तस्स पासे धम्मो ता कहिमहम्मो अ ? ॥४२॥

'मूढः' अज्ञानावृतो लोकः, हे नग्नाट ! त्वन्मार्गाश्रितो लोको न जानाति यत् को धर्मो मुक्तिसाधक इति, 'धर्मं' धर्ममार्गं च
'पृच्छन्तमेव' प्रश्नं कुर्वन्तमेव यः प्रष्टव्यपुरुषो गुरुलक्षणो 'गुह्यं' गोपनीयलिङ्गोपस्थादिकं दर्शयति तस्य पार्श्वे यदि 'धर्मः'
धर्मप्राप्तिः स्यात् 'ता' तर्हि 'कहिं'ति कुत्रान्यत्राधर्मः ?, न क्वापि, किंतु त्वत्समीप एवाधर्मः, हे नग्नाट ! त्वमेव पापात्मा मूर्तिमा-

नधर्म एवेतिगाथार्थः ॥४२॥ ॥इति स्त्रीमुक्तिव्यवस्थापना ॥ इति चतुर्विंशत्या गाथाभिः स्त्रीमुक्तिर्व्यवस्थापिता। श्रीमदणहिल्लपत्तने श्रीजयसिंहदेवराजसभायामनेकविद्वज्जनसमक्षं श्रीवादिदेवसूरयश्चतुरशीतिवादलब्धजयाभिमानिनं दिगम्बरचक्रवर्तिनं कुमुदचन्द्राचार्यं निर्जित्य पत्तने दिगम्बरप्रवेशं निवारितवन्तः, तत्र वादे स्त्रीमुक्तिव्यवस्थापननिमित्तं श्रीदेवसूरिभिश्चतुरशीतिविकल्पा उद्भाविताः, ते चामी—इह खलु यस्य यत्रासंभवो न तस्य तत्र कारणवैकल्यं, यथा शुद्धशिलायां शाल्यङ्कुरस्य, अस्ति च तथाविधस्त्रीषु मुक्तेः कारणवैकल्यं, न चायमसिद्धो हेतुः, यतोऽस्यासिद्धत्वं किं स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकृष्यमाणत्वेनाहोस्विदविनस्थानाप्रसिद्धत्वेन निर्वाणसाधकप्रमाणाभावेन चेत्यादि श्रीशान्तिसूरिकृतायां श्रीउत्तराध्ययनवृत्तौ लिखिताः सन्ति ततो बोध्याः, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिखिता इति ॥ अथोत्पन्नदिव्यज्ञाना अर्हन्तो न भिक्षार्थं व्रजन्ति साध्वानीताहारादिभुक्तौ च सप्तविधः पात्रनिर्योगोऽवश्यमभ्युपगन्तव्यः स्यात्, तथा च नाग्न्यव्रतं स्त्रीमुक्तिनिषेधश्चेत्युभयमपि व्याहन्येत स्यादिति विचिन्त्य शिवभूतिना केवलिनो भुक्तिर्निषिद्धा, अत एकादशभिर्गाथाभिः केवलिभुक्तिं व्यवस्थापयन् प्रथमगाथामाह—

ण केवली ण भुंजइ किं कारणमित्थ केवलं णाणं। अह वेअणिआभावा? चरमविगप्पो न जुत्तिजुओ ॥४३॥

यत्केवली न भुङ्क्ते 'इत्थ' त्ति अत्र किं कारणं?, किं केवलज्ञानं अथवा वेदनीयाभावो वेदनीयकर्म्मानुदयो वा?, तत्र प्रथमविकल्प केवलज्ञानं स न युक्तियुक्तः, विचार्यमाणो युक्तिविकल इति गाथार्थः॥ ४३॥ अथ युक्तिरिक्तत्वं दर्शयति—

पच्चिज्जइ सुअणाणी जो जो जम्हा उ होइ अहिअयरो। सो अप्प अप्पतरं भुंजइ नियमेण भावेण ॥४४॥

केवली केवलज्ञानमाहात्म्यान्न भुङ्क्ते इति तदा प्रतीयते यदि यो यस्मात् श्रुतज्ञानेनाधिकोऽधिकतरोऽधिकतमो वा भवेत् सोऽ-

ल्पमल्पतरमल्पतमं च भुङ्क्ते, केन स्वरूपेण ?—नियतभावेन—व्याप्तिस्वरूपेण, अव्यभिचारेणेत्यर्थः॥४४॥ अथ प्रागुक्तमिष्टापत्त्या स्वीकुर्वन्तं नग्नाटं दूषयितुमाह—

दीसइ बहु भुंजंतो बहुस्सुओ कोऽवि अप्पमण्णाणी। दुण्णिवि बहु अप्पं वा भुंजंता केइ दीसंति॥४५॥

कोऽपि बहुश्रुतो बहु–प्रभूतं भुञ्जानो दृश्यते, श्रूयतेऽपि च दुर्बलिकापुष्पमित्रः बहुतरघृतभोजीति, कोऽपिशब्दो लालाघण्टान्यायेनात्रापि सम्बन्धात् कोऽप्यज्ञानी अल्पं–तुच्छं भुञ्जानः, 'द्वावपि' बहुश्रुताल्पश्रुतौ बहू भुञ्जानौ अल्पं वा भुञ्जानौ दृश्येते 'केइ'त्ति केचिदित्यध्यक्षसिद्ध एव व्यभिचार इति गाथार्थः ॥४५॥ अथ वेदनीयाभावं दूषयितुमाह—

बीए आगमबाहा अरिहंताणंपि वेअणिज्जदुगं। संतुदयं पुण सायाबंधो भणिओ जिणिंदेहिं ॥४६॥

द्वितीयविकल्पे आगमबाधा, यतः 'अर्हतामपि' पुण्योत्कर्षोदयवतामपि तीर्थकृतां सत्ता चोदयश्च सत्तोदयमितिमिमाहारः, तदधिकृत्येत्यध्याहार्यं, 'वेदनीयद्विकं' सातासातलक्षणं भवति, बन्धमाश्रित्य पुनः सातबन्धः जिनेन्द्रैर्भणितः, यदाह—"तिसु सायबंधु"त्ति एकादशादित्रिषु गुणस्थानकेषु सातस्यैव बन्ध इति गाथार्थः ॥३६॥ अथ सति कारणे कार्यस्यावश्यंभावादिति केवलिनोऽपि क्षुधायाः कारणमाह—

केवलिणोऽविअ वेअणितेअसउदया छुहाइआ हुंति। अण्णह भवत्थसिद्धाणमंतरं सवहा न हवे॥४७॥

केवलिनोऽपि वेदनीयसहकृततैजसशरीरोदयात् क्षुधापिपासे भवतः, अन्येऽपि शीतोष्णादयः परीषहा वेदनीयोदये भवन्ति, यदागमः—"एगविहबंधगस्स णं भंते! सजोगिभवत्थकेवलिस्स कइ परीसहा पं० ?, गोअमा! एक्कारस परीसहा पं०, नव पुण वेदेंतित्ति"

श्रीभगवता ८–उ०८। एकादश परीषहास्त्वेवं–"वेअणिज्जे णं भंते!" कम्मे कति परीसहा समोअरंति?, गो०! एक्कारस परीसहा समोअरंति, तं०–"पंचेव आणुपुव्वी चरिआ सेज्जा वहे अ रोगे अ। तणफासे जल्लमेव य इक्कारस वेअणिज्जंमि॥१ (१२–५८*)॥" इति श्रीभगवत्यां श०८ उ०८। 'अण्णह' त्ति अन्यथा वेदनीयकर्मानुदयात् क्षुधाद्यभावाच्च भवस्थकेवलिनां सिद्धानां च परस्परं महदन्तरं भेदो न स्यात्, तच्च तत्राप्यनिष्टं इति गाथार्थः॥४७॥ अथ दृष्टान्तद्वारेण केवलिनो भुक्तिप्रसाधनाय गाथाद्वयमाह—

जह जलसित्ता रुक्खा सचेअणा जाव आउअ हुंति। अहवा लहंति वुड्ढिं तयभावे नेव उभयपि॥४८॥

एव कयत्थोऽवि अ सरीरिणो भुत्तिविरहिआ देहे। थिरभाव वुड्ढिं वा लहंति नेवत्ति विण्णेअ॥४९॥

यथा जलसिक्ताः वृक्षाः सहकारादयः यावदायुस्तावत्सचेतनाः—सजीवास्तद्वृक्षजीवा वृक्षसम्बद्धा भवन्ति, अथवा पुनर्वृद्धिं लभन्ते, शाखाप्रशाखापुष्पफलादिभिः समृद्धिभाजो भवन्ति, 'तदभावे' जलसेचनाद्यभावे तदुचिताहाराद्यभावे 'उभयमपि' सचेतनत्वं वृद्धिमत्त्वं चेति न स्यात्, उपनयनमाह—एवं केवलिनोऽपि च शरीरिणो भुक्तिविरहिता 'देहे' शरीरे स्थितिभावं स्थैर्यं नैव लभन्ते, शरीरपृथक् भवन्तीत्यर्थः, तथा वृद्धिं मासिकवर्षाष्टकः कश्चित्संजातकेवलः तदवस्थ एव भवेत्, शैशवावस्थमेव स्यात्, 'पुद्गलैरेव पुद्गलोपचयः' इतिवचनात्, आहाराभावे (सचेतनस्य) ततो शरीरस्य वृद्धेरसम्भवादितिगाथार्थः॥४८–४९॥ अथ नग्नाटविकल्पितं दूषितुं प्रथमं तद्विकल्पितमाह—

दुहिए अणन्तजीवे पासंतो केवली कहं भुंजे?। अण्णं तण्णासखुत्तो असुद्धभाव समावण्ण॥५०॥

अनन्तजीवान् निगोदनारकादिगतान् छेदनभेदनाद्यनन्तवेदनापन्नान् 'पश्यन्' साक्षात् निरीक्षमाणः केवली कथं भुङ्क्ते?, तथा

विधानपि जीवान् पश्यन् केवली यद्याहारव्यापारवान् स्यात्तर्हि तज्जीवविषयकानुकम्पा कथं स्यात् ?, न कथमपीतिकृत्वा तज्जीव-दुःखार्त्तः सन् केवली कवलान् मुखे न प्रक्षिपतीत्यर्थः, तथा 'अण्णं त' त्ति अन्नपदमुपलक्षणपरं तेनान्नपानादिकं पुनः 'अणंतखुत्तो'-त्ति अनन्तकृत्वः—अनन्तशो वारान्, अशुचिभावं' निन्द्यपर्यायं समापन्नं—सम्यक्प्रकारेण निश्चयेनापन्नं, तादृशमशनादिकं पश्यन् कथं केवली तान् कवलान् भुङ्क्ते ?, न कथमपीत्यर्थः, इति केवलिभुक्त्यभावे विकल्पद्वयी दिगम्बराशयारूढेति गाथार्थः ॥५०॥

अथ प्रथमं विकल्पं दूषयितुमाह—

तन्नो जुत्तं जेणं अणंतदुहकारणं भवे णाणं। पुव्विं निअदुहदुहिओ पच्छा जगदुहदुही जुगवं ॥ ५१ ॥

अनन्तदुःखविह्वलान् जीवान् प्रत्यक्षं पश्यन् केवली कथं भुङ्क्ते इति यदुक्तं तन्नो युक्तं, येन कारणेन 'ज्ञानं' केवलज्ञानमनन्त-दुःखकारणमापद्येत, तत्कथमित्याह—'पुव्विं'ति केवलज्ञानोत्पत्तेः पूर्वकाले 'निजदुःखदुखितः' निजेन—आत्मीयेन दुःखेनार्थात्क्रम-भाविना छेदनभेदनाद्युद्भूतेनासातवेदनीयेन दुःखित आसीत्, 'पश्चात्' केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं 'जुगवं'ति युगपत्—समकालं 'जगद्दुःखदुःखी' जगतां—चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकवर्त्तिनां प्राणिनां यानि दुःखानि तैर्दुःखी—दु खभाग् जातः, तन्निदानं तु केवल-ज्ञानमेव संपन्नं. तच्च न कस्याप्यभिमतं, केवलज्ञानस्यानन्तानन्दहेतुत्वाद्, आस्तां केवली वीतरागः, छद्मस्थवीतरागोऽप्यनन्त-सुखभाग् भवति, यदुक्तं—"जं च कामसुहं लोए, जं च दिव्वं महासुहं। वीअरायसुहस्सेयं, णंतभागंपि नग्घइ ॥ १॥" त्ति। किंच—केवली वीतरागः दुःखार्त्तं जीवं पश्यन् तदनुकम्पया स्वयमपि दुःखार्त्तः स्यात् तत्र निदानं किं रागो वा भयं वा?, नाद्यो, वीत-रागत्वस्यैव हानेः, नापि भयं, मोहनीयस्य समूलमुन्मूलितत्वात् तत्प्रकृतिभूतस्य भयस्याभावात्, तस्मान्नघाटरटितमकिञ्चित्कर-

मिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ अथ केवलिनः स्वरूपमाह—

तम्हा मोहविमुक्को सकयं कम्मं फलंपि तयणुहरं । पइपाणिं पासंतो तम्मुक्कोऽणंतसुह णाणी ॥ ५२ ॥

तस्मात्कारणात् मोहविमुक्तः—सर्वथा क्षीणमोहनीयः 'ज्ञानी' केवलज्ञानी, 'प्रतिप्राणि' प्राणिनं प्राणिनं प्रति प्रतिप्राणि 'स्वकृतं कर्म' शुभमशुभं वा स्वयं २ कृतं ज्ञानावरणादिकर्म 'फलंपि' फलमपि तत्कर्मजन्यविपाकोऽपि 'तदनुहरं' तत्कर्मानुसारि, 'कारणानुरूपं कार्य'मिति वचनात्, शुभं वा अशुभं वा कर्मजन्यं फलमपि स्वस्वकृतकर्मानुरूपमित्यर्थः, तथास्वरूपं पश्यन् 'तद्विमुक्तः' ताभ्यां कर्मतद्विपाकाभ्यां विप्रमुक्तः—स्वयं तत पृथग्भूतः 'अणंतसुह'त्ति अनन्तं सुखं यस्य सः अनन्तसुखो, लुप्तविभक्तिकमिदं विशेषणमिति गाथार्थः ॥५२॥ अथानन्तरोक्तोऽस्त्वपि मावमापन्नमादिकं कथं केवली भुङ्क्ते इति द्वितीयं विकल्पं दूषयितुमाह—

पज्जाओऽवि पमाणं पवट्टमाणो हु न उण इयरोवि । सिंहासणे निसण्णो धम्मकहं कहइ जह अरिहा ॥५३॥

'पर्यायोऽपि' प्रतिक्षणभाविवस्तुस्वभावः सोऽपि 'प्रवर्त्तमानो' वर्त्तमानकालवर्ती 'प्रमाणं' व्यवहारविषयो भवति, न पुनरितर —अतीतानागतरूपः, तस्य विनष्टानुत्पन्नत्वेन प्रकृतकार्यानुपयोगित्वात्, न हि भूतभाविन्द्रपर्यायोऽपि गोपालक इन्द्रतया व्यवह्रियते, तत्कार्याकरणत्वात्, अन्यथा देवादिभ्य आगतानां मनुष्याणां चारित्रानुपपत्तेः, देवादीनां विरतिपरिणामस्याप्यसंभवात्, वर्त्तमानपर्याय एव व्यवहारविषयो भवतीत्यत्र दृष्टान्तमाह—'जहे'त्यादि, यथा 'सिंहासने निषण्णः' स्वर्णरत्नमयसिंहासनोपविष्टोऽर्हन् धर्मकथां कथयति, अयं भावः—यथा वार्त्तमानिकपर्यायमपेक्ष्य स्वर्णादिसिंहासनस्थो भगवान् धर्मकथां कुरुते, तथा वार्त्तमानिकपर्यायमधिकृत्य शाल्यादिभोजनमपि क्रियतां, पूर्वोक्तरूपमत्रापि साम्यात्, ननु मनुष्योचितकुत्सितकवलभोजित्वे केवलिनोऽपी

रजनसाम्यं स्यात्, तन्न मच्चेतसि प्रतिभासते इति चेत्, तर्हि तीर्थकृतामितरजनवज्जन्मादिविधिरपि स्वीकर्त्तव्यो न स्याद्, भोजनापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥ इति केवलिभुक्तिव्यवस्थापना ॥ अथ नग्नाटमतं कथमेतावद्वृद्धिमुपागतमित्याकाङ्क्षायां गाथामाह—

सिवभूइप्पभवमयं एअं कालाणुभावओ वुड्ढं । मूढाण पुराणंतिअ भंतिकरं णंतभवहेऊ ॥५४॥

एतदिदानीमेवानन्तरं लेशतो दर्शितं शिवभूतिप्रभवं मतं 'कालानुभावतः' श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मग्रहकुपितकलिकालानुभावतो भूयसां जनानां निमज्जनस्वभावत्वाच्च वृद्धिं गतं, मूढानां तन्मतवासिनां 'पुरातन'मिति जीर्णं—श्वेताम्बरेभ्यः पूर्वं प्रवृत्तमिति भ्रान्तिकरं-भ्रमजनकमनन्तभवहेतुः—चातुर्गतिकानन्तसंसारपरिभ्रमणकारणं स्वस्य परेषां च तदभिमुखानामिति गाथार्थः॥५४॥ अथ पुरातनभ्रान्तिरपि नग्नाटवचनादेव जायते अतस्तद्वचनपद्धतिमाविष्करोति—

नगिणो पभणइ पढमं अम्हे अम्हेहिं निग्गया तुम्हे । तेणं तित्थं अम्हे तुम्हे तित्थाउ बाहिरिआ ॥५५॥

'नग्नो' दिगम्बरः 'प्रभणति' पूत्कुरुते प्रथमं—तीर्थप्रवृत्तिकाले आदिभूता 'अम्हे'त्ति वयं 'तुम्हे'त्ति यूयं,'अम्हेहिं'न्ति अस्मत् 'निग्गय'त्ति निर्गताः, प्रथमे वयं यूयं चास्मन्निर्गता इत्यर्थः, तेन कारणेन श्रीवीरप्रवर्त्तितं तीर्थमस्मदीयसमुदाय एव, यूयं तु तीर्थबाह्या इति दिगम्बराभिप्राय इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण दिगम्बरस्य मुधागर्वविध्वंसनाय गाथाष्टकेन तस्यैव तीर्थबाह्यतामाविष्कुर्वन् प्रथमगाथामाह—

तं मिच्छा जं पच्छा सिअंबरा दिअंबरेहिं उप्पण्णा । जण्णं किरिआजुत्तं तित्थं तित्थंकरा बिंति ॥५६॥

दिगम्बरेभ्यः श्वेताम्बरा पश्चादुत्पन्नास्तन्मिथ्या–असत्य,यत्–यस्मात् तीर्थं हि तीर्थकृत्प्रवर्तित "तित्थं चाउवण्णो संघो सो पढमए समोसरणे"त्ति (२–२९५) वचनात् साध्वादिलक्षणं, तच्च क्रियायुक्त भवति, तत्र क्रिया तावद् ज्ञानाद्याराधनरूपा, तया युक्त–सहितं तीर्थंकरा भाषन्ते इतिगाथार्थः ॥५६॥ अथ जिनोक्तां क्रियामाह—

सा पुण किरिआ तिविहा णाणुवयारो अ दंसणुवयारो। चरणुवयारो अ तहा उवयारो राहणा तेसिं ॥५७॥

सा पुनः क्रिया त्रिविधा भवति, तस्यास्त्रैविध्यमाह–ज्ञानोपचारः, चः समुच्चये, दर्शनोपचारः चारित्रोपचारश्चेति त्रैविध्यं, तत्रोपचारशब्दस्य कोऽर्थ इत्याकाङ्क्षायामाह–उपचारस्तेषां–ज्ञानादीनामाराधना–तीर्थकृदुपदेशेन तदनुकूलप्रवृत्तिरित्यर्थ इति गाथार्थः ॥५७॥ अथ ज्ञानस्योपचारमाह—

तत्थ य णाणुवयारो परपक्खहाणजोगपमुहेहिं। तह सासणि सो न सुओ नामेणावि सुमिणपत्तेण ॥५८॥

तत्र ज्ञानादिषु ज्ञानोपचारो यथा–"काले१ विणए२ बहुमाणे३ उवहाणे४ तह चेव अनिण्हवणे५। वंजण६ अत्थ७ तदुभए८ अट्ठविहो णाणमायारो॥१॥त्ति" तत्र चतुर्थाचारतपोलक्षणमधिकृत्य श्रुताराधन परम्परोपधानयोगानुष्ठानप्रवृत्तैर्भवति, तत्र परम्परा तावत् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽद्ययावदच्छिन्नपरिपाटी, न पुनः स्वच्छन्दप्रवृत्तिभाग्भ्य शिवभूत्यादिभ्यः प्रवृत्ता, तत्संतान प्रवाहरूपेत्यर्थः, तया परिपाट्या चर्चादागता ये उपधानयोगाः–श्रुताराधनतपोविशेषा, तत्रोपधानानि श्रीआवश्यकश्रुताराधनहेतवे श्रावकश्राविकाणामपि, योगास्तु कालिकोत्कालिकश्रुताराधनतपोविशेषाः साधुसाध्वीनामिति, तत्र श्रावकोपधानविधेर्विस्तरेणैव स्वैर्य –पञ्चचत्वारिंशद्दाचाम्लतपःपुरस्सरमुद्देशानुज्ञादिक्रियया कृतमहानिशीथयोगानुष्ठानस्य साधोः समीप भगवान् श्रावको नन्दिवि

घिपूर्वकद्वादशोपधानैः श्रीपञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धस्याराधनं करोति, तत्रापि प्रतिदिनक्रिया तावदच्छिन्नाचार्यपरिपाट्या [समागता
अवगन्तव्या, एवं द्वितीयोपधानादिषु श्रीमहानिशीथोक्तविधिनाऽऽराधनविधिरवगन्तव्यः, साधुवर्गस्य तु श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्ध-
स्याचाम्लादितपोविशिष्टैरष्टभिर्दिनैराराधनं, श्रीदशवैकालिकश्रुतस्कन्धस्य पञ्चदशभिर्दिनैः, श्रीउत्तराध्ययनस्याष्टाविंशत्या दिनैः
श्रीआचाराङ्गस्य पञ्चाशता दिनैः श्रीसूत्रकृदङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीस्थानाङ्गस्याष्टादशभिर्दिनैः श्रीसमवायाङ्गस्य त्रिभिर्दिनैः श्रीभग-
वत्यङ्गस्य षड्दिनाधिकैः षड्भिर्मासैः श्रीज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीउपासकदशाङ्गस्य चतुर्दशभिर्दिनैः अन्तकृद्दशाङ्गस्य
द्वादशभिर्दिनैः अनुत्तरोपपातिकस्य सप्तभिर्दिनैः श्रीप्रश्नव्याकरणस्य चतुर्दशभिर्दिनैः श्रीविपाकश्रुताङ्गस्य चतुर्विंशत्या दिनैश्च
यथोक्तक्रियाविशिष्टैरेवाराधनं स्यात्, एवमुपाङ्गच्छेदग्रन्थप्रकीर्णकादिष्वपि स्वस्वाराधननियततपःक्रियाविशिष्टैर्बोध्यं, एवं श्रुता-
राधनविधिस्तव दिगम्बरस्य शासने—त्वदीयदर्शने, आस्तां साक्षात्, स्वप्नगतेनापि नाम्ना न श्रुतो—न श्रवणपथमागतः, गग-
नभक्षणादिकमसंभव्यपि स्वप्ने संभवतीतिज्ञापनायेदं दर्शितमितिगाथार्थः ॥५८॥ अथ दर्शनोपचारमाह—

दंसणुवयारऽरिहंतासायणचायओ न सो तुम्हं । जेणं जिणपडिमाहिं सह वासो सायणामूलं ॥५९॥

दर्शनं—सम्यक्त्वं तस्याराधनं तीर्थकृदाशातनात्यागतो भवति, स च त्यागस्तव कथमपि न संभवति, अयं भावः—सम्यक्त्वं
तावत् सर्वविदुपदिष्टपदार्थसार्थस्य यथावच्छ्रद्धानं, तच्च तव दुरापं, यत आस्तामन्यत्, पदार्थसार्थान्तर्गता तीर्थकराशातना परिहार्यत्वेन
श्रद्धाय परिहर्त्तव्या, सा च त्वया तथा श्रद्धानविषयीकृत्य न परिह्रियते, प्रत्युतोदीर्य विधीयते, तत्कथमित्याशङ्कायामाह—'जेणं'ति
येन कारणेन तव जिनप्रतिमाभिः सहवास आशातनामूलं वर्त्तते; कुतः सम्यक्त्वाराधनमितिगाथार्थः ॥५९॥ अथ चरणोपचारमाह—

चरणुवयारो पंचहिं समिईहिं होइ तीहिं गुत्तीहिं। सो पुण तुह समणीए मट्ठो दिट्ठो मए सक्खं ॥ ६० ॥

चरणोपचारः–चारित्राराधना ईर्यासमित्यादिभिः पञ्चभिः समितिभिः मनोगुप्त्यादिभिस्तिसृभिर्गुप्तिभिश्च भवति, स च तव मते 'श्रमणी' भिक्षाचर्यां मष्टो–भ्रंशमापन्नो मया साक्षात्प्रत्यक्षं दृष्ट',प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वादिति गाथार्थः॥६०॥

अथ समित्यभाव दर्शयन्नाह—

जह आमाइअपमुहा पाहुणया अण्णउत्थिआ अहवा। उद्दिट्ठभोअणाई भुंजति तहेव तुम्हपि ॥ ६१ ॥

यथा जामातृप्रमुखाः प्राघूर्णका अथवा अन्यतीर्थिकाः 'अधास्मद्गृहे मोक्तव्य'मित्याद्यादरवचनरञ्जिता 'उद्दिष्ट'तन्निमित्तमेवो पस्कृत यद्योदनादि यावद्भोजनोपयोगि शास्त्यादि सकलवस्तुजात तद्भुञ्जे तथैव त्वमपि, अस्मद्गृह एव गोचरी कर्तव्येति निमन्त्र णरञ्जित प्राघूर्णक इव एकत्र भुञ्जान' कथ समितिगुप्तिमाक् ?, न कथमपीत्यर्थ', समितीनामभावस्त्वेवं–सदोषमाहारं भुञ्जान स्यानेषणीयभोजित्वात् कथ तद्विरोधिनी एषणासमितिः?,अनेषणीयं भुक्त्वा च निर्दोषभोजित्वमात्मन' स्थापयन् असत्यभाषित्वात् न भाषासमितिमान् , आदाननिक्षेपणासमितिस्तु संयमोपकारिवस्त्रपात्रादिधर्मोपकरणमुपदधत एव भवति, यदागम –"ओहोवहो वग्गहिअं, भंडग दुविहं मुणी । गिण्हतो निक्खिवंतो वा,पउजिज्ज इम विहिं ॥१॥ चक्खुसा पडिलेहित्ता, पमज्जिज्ज जय जई। आइए निक्खिविज्जा वा, दुहओवि समिए सया ॥२॥ (७।१२३–४)त्ति" तथा पञ्चमीसमितिरुच्चाराद्याहारपर्यन्तं परिष्ठापयत एव भवन्ति, यदागम'–"उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजल्लिअं। आहारं उवहिं देह,अण्ण वावि तहाविहं॥१॥ विच्छिन्ने दूरमोगाढे,नासन्ने बिल वज्जिए। तसपाणबीअरहिए, उच्चाराईणि वोसिरे ॥ २॥"त्ति (७।१२५–६) श्रीउत्तरा० २४। भोजनावसरे भूताद्यसंपृक्तस्य

न्नादिसिक्थधृतये गृहस्थैः कुण्डिकादिकं मण्डयित्वा भुक्त्यनन्तरं गृहस्थैरेव उच्छिष्टसिक्थादिकं परिष्ठापयतस्तव पारिष्ठापनिकासमितिर्दुरुत्तरैव, तथा ईर्यासमितिस्तु गृहस्थाचारवतस्तव न संभवत्येव, एवं समितिपञ्चकाभावे कुतो मनोवाक्कायगुप्तयोऽपि?, ननु तर्हि तीर्थकृतामपि समित्यादीनामभावः संपद्यते, तेषामपि वस्त्रपात्राद्यभावेन समितिपञ्चकासंभवादिति चेत्, मैवं, तेषां तथाकल्पत्वेन प्रागुक्तयुक्त्या वस्त्रपात्राद्यभावेऽप्यसमितीनामभावात्, तत्प्रतिपक्षभूतानां समितीनामेव सद्भावात्, यथा सिद्धानां प्रत्याख्यानाभावेऽप्यनाश्रवित्वात्तत्प्रतिपक्षभूतः संवर एव सिद्ध्यति, वस्तुतस्तु उक्तलक्षणाः समितयः साधूनुद्दिश्योपदिष्टास्तीर्थकृद्भिः, तीर्थकरवर्णने तु कथञ्चित्साधुसाम्यात्तीर्थकृतामप्युक्ता द्रष्टव्या इतिगाथार्थः ॥६१॥ अथ न केवलं प्रवचनगम्येनैव ज्ञानाद्युपचारेण हीना नग्नाटाः प्रवचनबाह्याः, किंतु प्रकारान्तरेणापीति दर्शयति—

भोअणनेवत्थेहि अ पच्चक्खं अण्णउत्थिआ नगिणा। नगिणा णाणाईहिं णाणीहिं ते मुणेयव्वा ॥६२॥

भोजनं तावदेकत्र गृहे उद्दिष्टौदनादीनां भक्षणं, नेपथ्यं पिच्छिकाकमण्डलुप्रभृतिभिर्यतिरूपधरणं, ताभ्यां चिह्नीभूताभ्यां साक्षादन्यतीर्थिका एव दृश्यन्ते, यस्मादेवं तस्माद् 'ज्ञानिभिः' पंडितैर्नग्नाः—नग्नाटाः ज्ञानदर्शनचारित्रै रहिताः—शून्या एव ज्ञातव्याः इति गाथार्थः ॥६२॥ अथ कीदृशा नग्नाटाः किमायत्तं च तीर्थमित्युपसंहारमाह—

एवं किरिआहीणा नगिणा णाणेण तित्थबाहिरिआ। सेअंबरेहिं तित्थं जुत्तेहिं णाणकिरिआहिं ॥६३॥

'एवम्' अमुना प्रकारेण क्रियाहीनो—ज्ञानाद्युपचाररहितो नेपथ्यादिरहितश्च ज्ञानेन शून्यो यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानविकलः सन् जैनप्रवचनबाह्यो नग्नाटः स्फुट एव, ननु उक्तलक्षणो ज्ञानाद्युपचारो हि श्वेताम्बराभ्युपगतागमे वर्त्तते, न पुनरस्मदभ्युपगतागमे-

र्मीतिगदहा दयानुप्रिय ! अत एव त्वदीयागमोऽपि न सर्वज्ञमूलक, किं तु शिवभूतिना तच्छिष्याभ्यां च कौण्डिन्यकोट्टवीराभ्यां स्वमितनिजमतानुसारेण परिकल्प्य निबद्ध, सर्वज्ञोपदिष्टे ह्यागमेऽवश्यमुक्तोपचाराणां सद्भावात् । अथ कैस्तीर्थं प्रवर्तते इत्यु मगर्वेनाह–तीर्थं संप्रति श्वेताम्बरैरेव भवति, तैरपि न नाममात्रधारिभि, यतो नाम्ना श्वेताम्बरा अपि वक्ष्यमाणा राकोष्ट्रिकादयो नाममात्रधैराप्मदभ्युपगतमवागममभ्युपगम्यापि निजनिजमतिविकल्पितार्थोद्भावनेन बहुजनान् व्युद्ग्राहयन्तस्तीर्थप्रद्वेषेण त्वत्तोऽपि द्विष्टपरिणामा लक्ष्मेऽपि तीर्थबाह्या एव वक्ष्यन्ते, अतस्तीर्थप्रवर्तकैः श्वेताम्बरैः, किंलक्षणैः ?–"ज्ञानक्रियाभ्यां मुक्तेः" ज्ञानचारित्रसपृक्तैः, न पुनरक्तरणापि विकलैः, तैस्तीर्थाप्रवृत्ते, यदागम–"हय पार्य किआहीणं, हया अण्णाणओ किआ" इति (२–१०१) इति गाथार्थः॥६३॥ इति गाथाष्टकेन नगाटस्तीर्थबाह्य प्रदर्शित, अथ प्रकारान्तरेणापि तथा दर्शयितुं युक्तिमाह—

अहवा सयपसिद्ध सित्तुजयउज्जयंत तित्थजुग । जस्स य त आयत्त सो संघो वीरजिणतित्थ ॥६४॥

अथवेति प्रकारान्तरोद्योतक, शत्रुञ्जय प्रतीत उज्जयन्तगिरि–गिरिनारिपर्वत एतत्तीर्थद्वयम्, आसतां जैनाः, तदतिरिक्ता अपि जनगम पीति वदन्ति, सर्वेषां सम्यग्दृशां मिथ्यादृशां चाबालगोपाङ्गनानामपि प्रसिद्ध, तत्तीर्थद्वय यस्य सङ्घस्यायत्त निश्रया वर्तते स संघ–श्रमणादिसमुदायलक्षणो वीरतीर्थमिति गाथार्थः ॥६४॥ अथैतत्तीर्थं नगाटस्यापि भविष्यतीति शङ्कानिरासाय गाथामाह—

उज्जितगिरिविवाए सासणसुरिकदृणमित्थ सजाए । जो मण्णइ नारीणं मुत्तिं तस्सेव तित्थमिण ॥६५॥

'उज्जयन्तगिरिविवादे' दिगम्बरै सह परस्परमात्मीयत्वेन कलहे सञ्जाते 'शासनसुरी' जिनशासनाधिष्ठायिका तस्याः कथनमित्थं संजातं–यो नारीणां मुक्तिं मन्यते तस्येदं तीर्थं, तत्र संप्रदायस्त्वेवं–पुरा यदा इह श्रीमदुज्जयन्तमहातीर्थमाश्वेताम्बरैः श्रीम-

मणसङ्घपार्श्वादुद्दालयितुमारब्धं तदा सङ्घस्य कायोत्सर्गानुभावेन कम्पितासना शासनदेवता नृपपर्षदि दूरादानीतकन्यकामुखेन "इक्कोऽवि नमुक्कारो जिणवरवसहस्स वद्धमाणस्स। संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा ॥१॥" इति गाथानन्तरं—"उज्जितसेलसिहरे दिक्खा णाणं निसीहिआ जस्स। तं धम्म चक्कवट्टिं, अरिट्ठनेमिं नमंसामि ॥१॥"त्ति गाथां चैत्यवन्दनान्तर्गतां कृत्वा समार्प्पयत्, तत्प्रभृत्येवं सकलसंघेन पठ्यमानेयमागादितिगाथार्थः ॥६५॥ अथ विवादे शासनसुरीकथनानन्तरं नग्नाटाः कीदृशा जाता इत्याह—

तत्तो विसन्नचित्ता खमणा पासंडिआ विगयआसा। निअनिअठाणं पत्ता पब्भट्ठा दाणमाणेहिं ॥६६॥

'ततो' विवादानन्तरं विगता—नष्टा संज्ञा—जिज्ञासितवस्तुविषयज्ञानलक्षणा यस्मात्तद्विसंज्ञमेवंभूतं चित्तं येषां ते विसंज्ञचित्ताः, कांदिशीका इत्यर्थः, 'क्षपणका' इति नाम पाखंडम्—अज्ञानिप्रणीतमार्गमाश्रिता ये ते पाषण्डिकाः, विगता—नष्टा इदमस्मदीयं तीर्थं भविष्यतीतिरूपा आशा—कदाशा येषां ते विगताशाः, पुनः ?—दानमानाभ्यां प्रभ्रष्टाः, नैते पात्रबुद्ध्या दानार्हाः, नवा गुणवत्त्वेनाभ्युत्थानार्हा इत्येवं जनोक्तिविषया जाताः सन्तो 'निजनिजस्थानं' मठादिलक्षणं प्राप्ता इतिगाथार्थः ॥६६॥ अथ दिगम्बरैः सह संभावितभाविविवादभञ्जनाय सङ्घेन यत्कृतं तदाह—

मा पडिमाण विवाओ होहित्ति विचिंतिऊण सिरिसंघो। कासी पल्लवचिंधं नवीणपडिमाण पयमूले ॥६७॥

प्रतिमासंबन्धी कलहो मा भूदित्यमुना प्रकारेण 'विचिन्त्य' पर्यालोच्य श्रीसङ्घो 'नवीनप्रतिमानां' अद्यप्रभृतिनिर्मीयमाणानां जिनप्रतिमानां 'पदमूले' पादसमीपे 'पल्लवचिह्नं' वस्त्रपट्टलिकालक्षणं लाञ्छनमकार्षीत्, कृतवानिति गाथार्थः॥६७॥ अथ श्रीसङ्घकृत्यमधिगत्य दिगम्बरो यद्व्यधात्तदाह—

त सोऊण सङ्घो कुद्धो खमणोऽवि कासि नगिणत्तं। निअपडिमाणं जिणवरविगोवण सोऽवि गयसक्को ॥६८॥

तद्-श्रीजिनेन्द्रप्रतिमानां पदमूले श्रीसङ्घकृत पल्लवचिह्न श्रुत्वा दुष्टः क्षपणको 'रुष्टः' क्रोधाविष्ट' सन् सङ्घं प्रति किञ्चित्कर्तुम शक्तो जिनवरविगोपनमर्यादेतु –'निजानां' स्वायत्तानां जिनप्रतिमानां नग्नत्वं दृश्यमानलिङ्गाद्यवयवत्वमकार्षीत्, स'विग तसक्को' नग्नाकारकरणेन जिनेन्द्रविगोपनं भविष्यति नवेति विचारशून्य', अय भावः–अहोऽस्मभिर्भिन्नप्रतिमाकारतो भिन्नाका रकरणाय यदि श्रीसङ्घेन पल्लवचिह्नमकारि, करिष्यामस्तर्हि वयमपि श्वेताम्बरप्रतिमातो भिन्नत्वकरणाय किञ्चिच्चिह्नमितिविचिन्त्य मत्सरभावेन जिनप्रतिमानां नग्नत्वं विहित, श्वेताम्बरेण स्वय वस्त्रधारित्वात् वस्त्र चिह्नं कृतं, दिगम्बरेण स्वय नग्नत्वात् नग्नत्व मेवेति गाथार्थः ॥६८॥ अथ मुग्धजनप्रत्यायनाय तच्चिह्नमाह—

तेण संपइपमुहप्पडिमाणं पल्लवकण नत्थि। अत्थि पुण संपईणप्पडिमाण विवायकालाओ ॥६९॥

येन कारणेन विवादे समुत्पन्ने पल्लवचिह्न प्रतिमासु संघेन तेनैव कारणेन 'सम्प्रतिप्रमुखप्रतिमानां' विवादात् पूर्वकालभाविनीनां त्रिखण्डाधिपतिसंप्रतिनृपप्रभृतिनिर्म्मापितानां जीर्णप्रतिमानां 'पल्लवाङ्कनम्' अञ्चलचिह्नं 'नास्ति' न विद्यते, 'अस्ति' विद्यते पुन साम्प्रतीनप्रतिमानां–आधुनिकजिनप्रतिमानां पल्लवचिह्नमिति, साम्प्रतीनत्वं कुत इत्याह–'विवायकालाउ'त्ति उज्जयन्तगिरिमा धिस्य (दिगम्बरै) सह विवादकालादिति गाथार्थ ॥६९॥ अथ विवादकालात्पूर्वं किमासीत्तदाह—

पुव्विं जिणपडिमाण नगिणत्तं नेव नवि अ पल्लवओ। तेण नागारेण भेओ उभयसि संभूओ ॥७०॥

'पूर्वं' विवादात्पूर्वकालं जिनप्रतिमानां नैव नग्नत्व, नापि च पल्लवकः–अञ्चलचिह्नं, तेन कारणेन आकारेण जिनप्रतिमानाम्

भयेषां–श्वेताम्बरदिगम्बराणां भेदो–भिन्नत्वं 'न संभूतो' नासीत्, मद्दश आकार आसीदितिगाथार्थः ॥७०॥ अथ बोटिकमत-
स्वरूपं तत्प्ररूपणापूर्वकनिराकरणे हेतुं च दर्शयन् गाथाद्वयेनोपसंहारमाह—

एअं बोडिअकुमयं पडिअं तित्थाउ दूरतरदेसे। णो तित्थं बाहेई वणगिरिअग्गी जहा नयरं ॥७१॥
तहविअ पवट्टमाणं विवायहेउत्ति मुणिअ भणिअंति। थूलमईणं एसा जुत्तिदिसा दंसिआ णेआ ॥७२॥

यद्यप्येतद्बोटिककुमतं प्रवचनलिङ्गाभ्यां सर्वथा साधर्म्याभावेन शाक्यादिवत्तीर्थाद्दूरतरदेशे पतितं, न बाधते तीर्थं, यथा राकौ-
ष्ट्रिकादयस्तीर्थान्तवर्त्तिनां श्राद्धादीनां शङ्कोत्पादकत्वेन तीर्थबाधाकारिणो न तथाऽयं दिगम्बर इति, तत्र दृष्टान्तमाह—यथा 'वन-
गिर्यग्निः' अरण्यपर्वतवर्त्तिवह्निर्न नगरं बाधते, दूरतरवर्त्तित्वात्, प्रत्यासन्नस्तु प्राकृतजनतृणकुटीं ज्वालयन् बाधते, तर्हि किम-
र्थमेतन्मतप्ररूपणं कृतमित्याशङ्कामपाकरोति—'तहविअ'त्ति तथापि च प्रवर्त्तमानं–विद्यमानमेतत्, न पुनर्जमाल्यादिवन्निःसत्ता-
कीभूतम्, अत एव कदाचिद्विवादहेतुर्भवतीतिज्ञात्वा भणितमिति न दोषः, अथ विवादे समुत्पन्ने एतावद्भणनेन किं स्यादित्याह—
'थूलमईणं'ति स्थूलमतीनां–मत्तोऽप्यल्पमतीनां न पुनर्धर्मसंग्रहणीविशेषावश्यकादिवृत्तिनिष्णातमतीनां विदुषामपि 'एस'त्ति
एषा युक्तिदिशा दर्शिता ज्ञेया–ज्ञातव्या, स्थूलमतिभिरनया युक्तिदिशा नग्नाटास्तिरस्करणीया इति गाथायुग्मार्थः ॥७१–७२॥

अथाधिकारोपसंहारमाह—

एवं कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे। चक्खुप्पहावरहिओ कहिओ अ· दिअंबरो पढमो ॥७३॥

'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्खु'त्ति चक्षुः–स्वकीयं लोचनं तस्य यः प्रभावो–महिमा नीला-

दिरूपप्रत्यक्षकिस्तेन रहितो–विकल' प्रथमो दिगम्बरः कथित', अय भाव –उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षुः–प्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्स्वभावो यथामसखण्डनिकुञ्जस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकर'–"सद्धर्मबीजवपनानघकौशलस्य, यल्लोकबान्धव! तवापि खिलान्यभूवन्। तन्नाद्भुत खगकुलेष्विह तामसेषु,सूर्यांशवो मधुकरीचरणावदाता' ॥१॥" इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषो दिगम्बरः निजचक्षु –कुभद्रावरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य स्वमतिकल्पिता' कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरेव सुदृष्टिर्भवति, एवंविधो दिगम्बरः कथित इति गाथार्थ ॥ ७३ ॥ अथाय दिगम्बरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने भवि कथित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहस्थकायरायकिअसममहिममि चित्तसिअपक्खे। गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥७४॥

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं। पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥७५॥

॥७४॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह–इअ सा० व्याख्या प्राग्वत् ॥७५॥

इअ कुक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खावरनामंमि दिगंबरनिराकरणनामो बीओ वीसामो सम्मत्तो

इति श्रीमत्तपागणनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि-विरचितस्वोपज्ञकुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि प्रकरणे दिगम्बरनिराकरणनामा द्वितीयो विश्रामो विख्यातः (ग्रंथ १०००)

अथ पौर्णिमीयमतनिरसनस्तृतीयो विश्रामः

अथ पौर्णिमीयकमतं विभणिषुः किंनामा पौर्णिमीयकमताकर्षकः कस्मात् गणात् कस्मिन् संवत्सरे किंनिमित्तान्निर्गत इतिज्ञापनाय गाथामाह—

अह चंदप्पहसूरिप्पभवं पुण्णिममयं वडगणाओ । एगारइगुणसट्ठीवरिसे गुरुबंधुऽमरिसेणं ॥१॥

'अथे' ति बोटिकवक्तव्यतानन्तरं क्रमप्राप्तं बोटिकोत्पत्तेर्भूयसा कालेनापि विद्यमानापत्यकमिदमेव जातमिति गम्यं, किंलक्षणम्—'चन्द्रप्रभसूरिप्रभवं' चन्द्रप्रभाचार्यात्समुत्थम्, अनेन विशेषणेन तन्मताकर्षकश्चन्द्रप्रभसूरिः प्रदर्शितः, 'वटगच्छात्' वृहद्गच्छान्निर्गत इति निर्गमगणोऽपि दर्शितः, कस्मिन् संवत्सरे ?—'एकादशैकोनषष्टिवर्षे' एकोनषष्ट्यधिकैकादशशतवर्षातिक्रमेऽर्थाद्विक्रमसंवत्सरतः, अनेनोत्पत्तिसंवत्सरः प्रदर्शितः, केन हेतुना ?—'गुरुबन्ध्वमर्षेण' गुरुबन्धुः—श्रीमुनिचन्द्रसूरिस्तस्यामर्षेण—मत्सरेणेति गणान्निर्गमहेतुः सूचित इतिगाथार्थः ॥१॥ अथामर्षकारणप्रदर्शनाय गाथाद्वयमाह—

गुरुभाया मुणिचंदो संविग्गो आसि सूरिपयपत्तो । कस्सइ तेण पइट्ठं करिज्जमाणं सुणिअ रुसिओ ॥२॥

तम्महविद्धंसमई भणइ पइट्ठा न साहुणो किच्चं । दव्वत्थओत्तिजुत्तिं जंपंत महंतसद्देण ॥३॥ युग्मं

चंद्रप्रभाचार्यस्य गुरुभ्राता—सतीर्थ्यः आचाम्लादितपोऽनुष्ठानकष्टेन संविग्नो बहुश्रुतो गणनायकतां प्राप्तः श्रीमुनिचन्द्रसूरिरासीत्, तेन कस्यचिन्महर्द्धिकस्य श्राद्धस्य प्रतिष्ठां क्रियमाणां श्रुत्वा रुष्टः—क्रोधाविष्टश्चन्द्रप्रभाचार्यः तस्याः प्रतिष्ठाया महोत्सवविध्वंस-

नमति मन् प्रतिष्ठा साधोः कृत्यं न भवति, किन्तु श्रावककृत्यमिति भणति, किं कुर्वन् ?–भो लोका ! प्रतिष्ठा द्रव्यस्तव इति युक्तिं जल्पन् महाग्रहेन, वास्त्वरमत्यक्षरार्थः ॥

भावार्थस्त्वयं–तदानीं किल राजश्रीकर्णपारक श्रीचन्द्रप्रभसूरि श्रीमुनिचन्द्रसूरि श्रीमान् देवसूरि श्रीशान्तिसूरिश्चेति चत्वारोऽप्येकगुरुशिष्याचार्यास्त्रिणोऽभूवन्, तेषां मध्ये शमविज्ञानादिगुणैः सर्वजनपदविख्यातः श्रीमुनिचन्द्रसूरिः, अन्यदा श्रीधनामा कश्चिन्महर्द्धिकः श्रावको बहुवित्तव्ययेन महामहःपूर्वं श्रीजिनेन्द्रप्रतिमां प्रतितिष्ठापयिषुर्वृद्धत्वात् श्रीचन्द्रप्रभाचार्यं प्रति प्रोक्तवान्–भो पूज्या ! मदीयमनोरथसफलीकरणाय प्रतिष्ठाकृते श्रीमुनिचन्द्रसूरीनाज्ञापयतेति, महान्तमुपरोधं च कृतवान्, चन्द्रप्रभाचार्यश्चिन्तितवान्–मयि वृद्धे सत्यपि कथं श्रीमुनिचन्द्रसूरिः प्रतिष्ठां करोतीत्यभिमानत्यागाक्षमः तन्महोत्सवविध्वंसनाय भो चतुरश्रावक ! विधिना प्रतिष्ठां कुरु, न ह्यागमे साधोः प्रतिष्ठाकृत्यमुक्तं, किन्तु द्रव्यस्तवत्वेन श्रावकस्यैव युक्तमित्यादियुक्त्या वि० सं० ११४९ वर्षे श्रावकप्रतिष्ठा प्ररूपिता, सङ्घेनाप्युपस्य तिरस्कृता, ततः एकाकीत्यसौ कार्येऽपि पततीति विचिन्त्य श्रीमुनिचन्द्रसूरिमत्सरेण मतभेदकरणाय सं० ११५९ वर्षे अद्य रात्रौ मम पद्मावत्या आगत्योक्तं–श्रावकप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं चेत्यनादिमिदं त्वं प्ररूपयति ततो मया पूर्णिमापाक्षिकं करिष्यते, द्वितीया पूर्णिमा प्रकाशिता, ततः श्रीसङ्घेन प्रवचनोपघातकं वचनं मा ब्रूहीत्याक्रोशितोऽपि प्रत्युक्तवान्–यदि पद्मावत्योक्तं न प्रमाणीक्रियते तर्हि सा मयि कुप्यतीति वचसा सङ्घोक्तमप्रति पद्यमानोऽसावभिनिविष्टीतिकृत्वा सङ्घबाह्यः कृत इति व्यतिकरयान् चन्द्रप्रभाचार्यो मत्सरेण प्रथमं श्रावकप्रतिष्ठां प्ररूपितवानिति गाथाद्वयार्थः ॥ २–३ ॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योद्भावितानुमानप्रयोगघटितां गाथामाह—

जिणपडिमाण पइट्ठा न साहुकज्जं तु दव्वथयभावा । अहवा सावज्जत्ता कुसुमेहिं जिणिंदपूयव्व ॥४॥

जिनप्रतिमाप्रतिष्ठेतिपक्षः, न साधुकार्यमिति साध्यं, तुशब्दात् श्रावकेणैव कार्यमिति द्वितीयमपि साध्यं बोध्यं, द्रव्यस्तव-
भावात्-द्रव्यस्तवत्वात् सावद्यत्वाच्चेति हेतुद्वयम्, अत्र सावद्यत्वादितिहेतुर्न चन्द्रप्रभाचार्योद्भावितः, किंतु तिलकाचार्योद्भावितः,
तिलकाचार्यस्तु तदन्वयीतिकृत्वा प्रसङ्गतोऽत्र लिखितोऽपि हेतुः 'तिलगो कुवकुखतिलगो'त्ति त्रयस्त्रिंशत्तगाथात आरभ्य निरा-
करिष्यते, कुसुमैर्जिनेन्द्रपूजेवेति दृष्टान्त इतिगाथार्थः ॥ ४ ॥

दव्वमपहाण दविणं थओवि जिणभत्ति धम्ममित्तं वा । दूसइ न किंचि किच्चं मुणिउचिअपइट्ठकिच्चेसु ॥५॥

अथ स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो चन्द्रप्रभाचार्य ! अद्य यावदच्छिन्नं तीर्थमासीत् न वा ?, नेति वक्तुमशक्यत्वेनासीदित्येव
वक्तव्यं, तच्च तीर्थं साधुप्रतिष्ठामाश्रितमुत श्रावकप्रतिष्ठां वा ?, यदि साधुप्रतिष्ठामिति ब्रूषे तर्हि किं त्वं तीर्थबाह्यभवनेनात्मानं
क्लेशयसि ?, अथ पूर्वमविधिरेवासीदितिचेत् तर्हि विधिं कुर्वाणोऽपि त्वमच्छिन्नपरम्परायाततीर्थबाह्यः संपन्न इति विधेरिहैवैतत्फलं
प्राप्तं, परत्रास्माद्विधेः किं फलं भावीति स्वयमेव किमिति न पर्यालोचयसि ?, अथ पूर्वं श्रावकप्रतिष्ठैवासीत्, पर कियता कालेन चैत्य-
वासिभिः साधुप्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति चेत् तर्हि एतद्वचनं त्वयैवाप्तेनोक्तमस्माभिः श्रद्धेयं उत तद्व्यञ्जकमन्यत्किमप्यस्ति ?, आद्य-
पक्षे दिव्यकरणमन्तरेण त्वय्याप्तत्वमेव को गर्दभीक्षीरपायी श्रद्दधातीति पल्लवमादाय दर्श्यतां, द्वितीये तद्व्यञ्जकं त्वदुत्पत्तेः पूर्वं
प्रतिष्ठितासु प्रतिमासु अमुकेन श्रावकेणेयं प्रतिमा प्रतिष्ठितेत्यादिवर्णावली उतागमो वा आप्तजनप्रवादो वा ?, नाद्यः, कस्यामपि
प्रतिमायां तथावर्णावल्या अनुपलब्धेः, परं यत्र क्वापि जीर्णप्रतिमासु वर्णावली तत्रामुकसूरिभिः प्रतिष्ठितममुकबिम्बमित्यादिरूपेण

तत्राधिकेन वर्णनात्युपलभ्यते, नापि द्वितीयः, क्वाप्यागमे अमुकश्रावकेण प्रतिष्ठा कृतेत्यनुपलब्धे, प्रत्युत "पुप्फदाण१ मंतनासो२ जिणआहवणं३ तहेव दिसिबंधो४। नेत्तुम्मीलण५ देसण६ गुरुअहिगारा इह कप्पे ॥१॥" इति श्रीपादलिप्तसूरिवच, तथा—रूप्यक घोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा। स नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्सूरिः स्वर्णशलाकया ॥१॥ति श्रीउमास्वातिवाचकवचः, तथा "सदसेण घनलग्ग घण धेदिअं चामधूयवत्थेहिं। अभिमंतिउ तिवारं सूरिणा सूरिमंतेण ॥२॥ इत्यार्यश्रीसमुद्राचार्यवच, तथा "सो इह संपत्ते इमसिलागाइमवविहिपुव। जिणनेत्तुम्मीलणय करेउ धण्णे निरुवरगो ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिसु हिअए विय सिरपयाइ एवण्णे। रयणस्स पइट्ठाए गहिअमइ थिरमणो सूरी ॥२॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिवच, तथा—विहिसयण च पमाणं सुत्तुत्त जेण ठावणागुरुणो। कज्जा जिणबिंबाण ते च मविसय इयरं करणे ॥१॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिवच, इत्यादिप्रवचनप्रमाणपुरुषविरचितस्वस्वप्रतिष्ठाकल्पादिवचांसि त्वदुक्तपक्षबाधकान्येवोपलभ्यन्ते, नापि तृतीय, पूर्वं श्रावकप्रतिष्ठाऽऽसीत् कियता कालेन चैत्यवासिभि साधुप्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति तीर्थप्रवादानुपलब्धे, प्रत्युत श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यश्रीमहावीरचरित्रादौ श्रीमत्रञ्जयाष्टापदादिषु श्रीनाभसूरिकपिलकेवलिप्रभृतिसाधुभि प्रतिष्ठा कृतेत्येवं प्रवाद उपलभ्यते, इत्यादिप्राञ्जलयुक्तिलेशेनापि तिरस्कर्तव्यायां चन्द्रप्रभाचार्ये सत्यपि यावत्तदुद्भावितानुमानाभासादिरचना तत्प्रतिपक्षभूतैरनुमानादिभिर्न निराक्रियते तावत्केषाञ्चि मुग्धानां दुर्विदग्धानां च शङ्कापिशाचीपराभूतिर्नापैतीति विचिन्त्य तत्पराकरणायोपक्रम्यते, तथाहि—प्रतिष्ठा न साधुकृत्य, द्रव्यस्तवत्वात्, कुसुमादिना जिनपूजावदिति प्रथमानुमाने द्रव्यस्तवत्वादिति पदद्वयात्मकस्य हेतोद्वयोरपि शब्दयोर्वैकल्पिकपर्यायानुक्रम्य दूषयितुं गाथामाह—'अंगारमद्दओ दवायरिओ सयाऽभवो'त्ति वचनात्, 'पुण्णं द्रव्यमकृप' मित्यादिवचनाच्च द्रव्य किमप्रधानमुत द्रविण वेति

विकल्पद्वयी द्रव्यशब्दविषयिणी, स्तवोऽपि किं जिनभक्तिः ? प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः धर्ममात्रं वेति विकल्पद्वयी स्तवविषयिणी, तथा च द्रव्यस्तवत्वं नाम किमप्रधानजिनभक्तित्वं वा अप्रधानधर्मत्वं वा द्रविणजिनभक्तित्वं वा द्रविणधर्मत्वं वा ?, उपलक्षणाद् 'द्रव्यं हि भावकारण' मितिवचनाद्भावस्तवकारणत्वं वेत्यादिविकल्पजालपतितश्चन्द्रप्रभाचार्यविकल्पितोऽनुमानमीनो मरणातिथिः संपन्नः सन् 'मुनीनां' साधूनामुचितानि–जिनोपदिष्टत्वेन योग्यानि प्रतिष्ठाकृत्यानि "थुइदाण१ मंतनासो२ जिणआहवणं३ तहेव दिसिबंधो४। नेत्तुम्मीलण५ देसण६ गुरुअहिगारा इहं कप्पे ॥१॥" इत्यादि षट् कृत्यानि तेषु किञ्चिदपि कृत्यं न दूषयति, अर्थाद्दूषयतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं–जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ?, अप्रधानजिनभक्तित्वात्, तत्र जिनभक्तौ तावदप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वात् उतोपदिष्टेऽप्यापवादिकत्वात् सारम्भत्वात् श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वाद् वा ?, आद्ये श्रावकेणापि कथं कर्त्तव्या स्यात् ?, जिनानुपदिष्टस्य धर्मानुष्ठानस्य श्रावकाणामप्यनुचितत्वाद्, अथ जिनोपदिष्टत्वेऽप्यापवादिकत्वादप्राधान्यमिति द्वितीयो विकल्पश्चेत् तर्हि 'कारणिकोऽपवाद' इतिवचनात् तत्र कारणं किं प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेण स्थातुं गन्तुं वक्तुं भोक्तुं वा न शक्यते ?, ऐहिकार्थसिद्ध्यभावो वा स्वर्गाद्यनवाप्तिर्वा श्रावकधर्मन्यूनता वा ?, नाद्यौ पक्षौ, प्रत्यक्षबाधात्, प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेणापि स्थित्यादिक्रियैहिकार्थसिद्ध्योरुपलम्भात्, न तृतीयः, आगमबाधात्, प्रतिष्ठामन्तरेणानेकेषां तिर्यग्मनुष्याणां स्वर्गावासेः श्रवणात्, चतुर्थे त्वशेषकृत्यसंपन्नोऽपि यदि प्रातिष्ठां न करोति तर्हि श्रावकधर्मन्यूनता, तत्कृतौ च पूर्णतेति प्रतिष्ठायाः श्रावकधर्मपरिपूर्णताहेतुत्वं संपन्नं, तस्या अप्यप्रधानभक्तित्वं स्यात्तर्हि प्राधान्यं कस्योच्यते इति पर्यालोच्य नापवादिकत्वेन हेतुना जिनभक्तेरप्राधान्यं सिद्ध्यति, अथ सारम्भत्वादिति तृतीयोऽपि विकल्पश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठा किं चतुर्विधाहारोपवासप्रत्याख्यानवदेक-

न्समारैकक्रियात्मिका उतानेकस्वभावक्रियाकलापात्मिका वा ?, नाद्यः पक्षोऽव्यवधाभावात्, द्वितीये किं सर्वा अपि क्रिया प्रतिष्ठायाः सारम्भाः मन्दिरजलफलकुसुमादिसाध्या उत काश्चन ?, नाद्योऽप्यव्यवधाभावात्, नेत्रोन्मीलनादिक्रियाणां निरारम्भत्वेन सर्वजनप्रतीतत्वात्, अथ काश्चन सारम्भाः काश्चन निरारम्भाश्चेति चेत्तर्हि यासु क्रियासु सारम्भत्वं ताः क्रिया अधिकृत्य तव मते जिनभक्तेरप्राधान्यं भिन्नतु परं यासु निरारम्भत्वं ता अधिकृत्य प्राधान्ये सिद्धे अप्रधानजिनभक्तेरिति त्वदुपन्यस्तो हेतुर्भागासिद्धिग्रस्तो बोध्यः, किञ्चान्यदपि तदग्रे साधुकृत्यत्वम्यानपायादिति सारम्भत्वमप्यप्राधान्यहेतुर्न स्यात्, अथ साधुधर्मापेक्षया श्रावकधर्मो न प्रधानः, यदागमः—"गारत्थेहि य सव्वेहिं, साहवो संजमुत्तरा" त्ति ॥ श्रीउत्तरा० (१०८०) श्रावकधर्मान्तर्भूता च जिनबिम्बप्रतिष्ठा, अत इयं जिनभक्तिरप्रधानभूतैवेति चेत्, तर्हि श्रावकधर्मान्तर्भूतापि जिनबिम्बप्रतिष्ठा साधुसापेक्षा निरपेक्षा वा ?, साधुनिरपेक्षैवेति चेदहो दुराग्रहः ! श्रावकधर्ममात्रस्यापि साधुसापेक्षत्वे प्रतिष्ठया किमपराद्धं? यतः सा साधुनिरपेक्षैवोच्यते, तत्कथमितिचेत् शृणु, कश्चिदपि श्रावकः साधुसमीपे सम्यक्त्वमूलद्वादशव्रतरूपं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, तत्र साधोरपेक्षाऽवश्यं वक्तव्या, सा चैव—स भावतो विधिना श्रावकधर्मं प्रतिपत्तुकामः प्रशस्तमुहूर्त्ते चन्द्रबले च सति शुचीभूतो सम्यक्त्वाद्यलङ्कृतशरीरोऽनेकसाधर्मिकसमवायसहितः धर्माचार्यसमीपमुपागत्य नियोजितकरकमलो विनयावनतोत्तमाङ्गः धर्मं प्रदक्षिणयति, सुगन्धादिना पूजयति नमस्यति वन्दते स्तौति च, पश्चात्सकलामपि नन्दिसामग्रीं प्रगुणीकृत्य गुर्वाज्ञया गुरुभिरनुज्ञातप्रदेशे स्थित्वा गुरुबहुमानपरायणो गुर्वाज्ञया ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य क्षमाश्रमणपूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य च क्षमा० इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अम्ह श्रीसम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामायिकदेशविरतिसामायिकआरोवावणी नन्दि कड्ढावणी [illegible] इत्यादिगुर्वाज्ञां प्रतीच्छन् गुरुभिः सह [illegible]मभिवन्दते, ततो [illegible]

नन्दिसूत्रश्रवणनिमित्तं सप्तविंशत्युच्छ्वासमानं कायोत्सर्गं विधाय नन्दिसूत्रस्थाने नमस्कारत्रयं गुरुमुखाच्छृणोति, श्रुत्वा च गुरु-
मुखेन सम्यक्त्वं द्वादश व्रतानि चोच्चरति, गुरुरपि श्रावकमस्तके वर्द्धमानाभिर्मुष्टिभिर्वासनिक्षेपं कुर्वन् 'अहन्नं भंते ! तुम्हाण समीवे
मिच्छत्ताओ पडिक्कमामी' त्याद्यालापकादिश्रावणेनोच्चारयति, तदनु सप्त क्षमाश्रमणानि, नन्दिं प्रदक्षिणयतश्च श्रावकस्य मस्तके
सूरिर्वर्द्धमानाभिर्मुष्टिभिर्वासनिक्षेपं करोति, श्रावकोऽप्यात्मानं कृतार्थं धन्यं च मन्यमानस्तं वासं प्रतीच्छति, ततो गुरुमुखेन यथा-
शक्त्युपवासादितपः करोति, सूरिश्च तं पुरस्कृत्य श्रावकधर्मोपबृंहणानिमित्तं तदुत्साहपरां धर्मदेशनां विदधाति, ततः श्रावकस्तीर्णोऽहं
संसारसमुद्रमित्याद्यात्मानं मन्यमानो यथाशक्ति सङ्घपूजामातोद्यादि श्रावकश्रावकश्राविकादीनां यथोचितद्रविणदानं च सङ्घसमे-
तश्चैत्यपरिपाटिमपि विदधाति, किं बहुना ?, यथा यथा प्रवचनप्रभावना भवति तथा तथा प्रवर्तते, एवमेकादशोपासकप्रतिमाप्रति-
पत्तिरपि भावनीया, आस्तामन्यत्, नमस्कारसहितप्रत्याख्यानघटिकाद्वयमानसामायिकाद्युच्चरन्नपि गुरुसाक्षिकं गुरुमुखेनैवोच्चरति,
किमङ्ग पुनः प्रतिष्ठा साधुनिरपेक्षेति, ननु कुसुमादिभिर्जिनपूजा साधुनिरपेक्षैव दृश्यते, तथा प्रतिष्ठाऽप्यास्तामिति चेत् तर्हि पाक्षि-
कादिकपौषधकरणं नन्दिवासादिनिरपेक्षं दृश्यते तद्वत्सम्यक्त्वपूर्वकद्वादशव्रतोच्चारोऽप्यास्तां, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्धर्मानुष्ठानमात्रे
सदृश एव कारणादिविधिर्नान्वेषणीयः, किंतु परम्परागमानुसारेण यथाऽऽम्नायं कस्यचित् क्वचित् क्वचिदपेक्षाऽनपेक्षा वाऽभ्युपगन्त-
व्या, तेन कुसुमादिद्रव्यपूजाविधौ गुरूपदेशपूर्वकत्वेनैव गुरुसापेक्षत्वमभ्युपेयम्, एवमन्यत्रापि यथासंभवमायोज्यं, किंच—तवा-
भिप्रायेण द्रवस्तवसाम्येऽपि श्रावकेण किमुपकृतं यत्सम्यक्त्वाद्युच्चारसमये श्रावकमस्तके वासक्षेपं तत्कर्णयोः सूत्रालापकश्रावणं
सूरिरेव करोति, तीर्थकृता च किमपराद्धं यत्त्रैलोक्यपूज्यायामपि तत्प्रतिमायां वासक्षेपमन्त्रन्यासं श्रावक एव करोति, न पुनः

धरि, परं शपते त्वया भगवतः कोऽप्यपराधस्तथा कृतो येन भगवता सर्वथा दूरीकृत, किंच–भो चन्द्रप्रभाचार्य ! यदि तुभ्य-मेवं रोचते तर्हि स्थापनाचार्यप्रतिष्ठायां शिष्यप्रव्राजने सूरिपददाने च वासक्षेपं श्रावक एव करोतु, अन्यथाऽर्द्धजरतीयन्यायमनुसरतस्तव महति संकटे पतनं स्यात्, अथ श्रावकप्रतिष्ठितस्थापनाचार्यस्य पुरस्तात् साधूनां प्रतिक्रमणादिकाः क्रिया न शुध्यन्ति श्रावकप्रव्राजने च शिष्यः साधुः सूरिश्च न स्यात्, तर्हि श्रावकप्रतिष्ठिताया प्रतिमायाः पुरस्तात्कथमीर्याप्रतिक्रान्तिपुरस्सरं देववन्दनादिका क्रिया साधवः कुर्युः ?, कथं वा श्रावकप्रतिष्ठिता प्रतिमा तीर्थकरकल्पा भवेदित्याद्यपि किं न पर्यालोचयसि ?, ननु शिष्यमस्तके नामनिक्षेपः सिद्धान्ते भणितः, यदागमः–"खइअंमि वट्टमाणस्स निग्गयं भगवओ जिणवरिंदस्स । भावे खओवसमिए वट्टमाणेहिं तो गहिअं ॥१॥" श्रीआव० नि० (३–७३५) एतच्चूर्णिर्यथा–ततो भगवं अणुण्णं भणसीकरेइ, ताहे सक्को वयरामयं थालं दिव्वगंधगविकापि चुण्णाणि छोढूण सामिं उवगतो, ताहे सामी सीहासणाओ उट्ठित्ता पडिपुण्णं मुट्ठिं केसराणं गेण्हति, ताहे गोअमसामिप्पमुहा इक्कारसवि गणहरा ईसीओणया परिवाडिए ठंति, ताहे देवा आउज्जगीअसद्दं निरुंभंति, पुव्वं तित्थं गोअमसामिस्स दव्वेहिं गुणेहिं पज्जवेहिं अणुजाणामित्ति चुण्णाणि सीसे छुभति, ततो देवताणिवि चुण्णवासं च पुप्फवासं च वासति, गणं च सुहम्मसामिस्स धुरे ठावेत्ताणं अणुजाणेति'त्ति श्रीआवश्यकचूर्णौ ४६४ संख्ये पुस्तके १८० पत्रे इति-चेत् तर्हि प्रतिष्ठायामपि समानं, श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रमुखमहापुरुषप्रकृतप्रतिष्ठाकल्पादिषु सरिकर्तृत्वेनैव वा-भनिक्षेपादिकृत्यत्वात्, अथास्माकं चूर्णिरेव प्रमाणं, न पुनः प्रतिष्ठाकल्पादिरिति चेत्तर्हि चूर्णिकारस्य प्रतिष्ठाकल्पकर्तारः सम्मता असम्मता वा ?, नान्त्यो सम्मतत्वात्, आद्ये सुतरां प्रतिष्ठाकल्पानां प्रामाण्यं सिध्यति, अन्यथा माता मे वन्ध्येति न्यायः संपद्यते,

न हि चूर्णिकारं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्य चूर्णिकारेण प्रमाणीकृते पुरुषे प्रामाण्याभावं वक्तुं शक्यते, अथ श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्र-सूरिप्रभृतिभिरेव कृता अमी प्रतिष्ठाकल्पा इति नास्माकं सम्यगास्थेतिचेत्तर्हि संप्रत्यङ्गोपाङ्गनिर्युक्त्यादिकमपि श्रीसुधर्मस्वाम्यादि-कृतमिति कथमास्थेति, युक्तेः समानत्वाद्, अथ प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः क्वापि नोपलभ्यतेऽतो नास्थेतिचेत्तर्हि प्रतिष्ठैव नाङ्गीक-र्त्तव्या, अनुपलब्धस्याप्यङ्गीकारे शशविषाणस्याप्यङ्गीकारापत्तेः, अथ नाममात्रेण प्रतिष्ठा सिद्धान्ते समुपलभ्यते, यदुक्तं—"निअदव्व-मपुव्वजिणिंदभवणजिणबिंबवरपइट्ठासु। विअरइ य पत्थपुत्थय सुतित्थतित्थयरपूआसु ॥१॥"(२७–३०६) इतिश्रीभक्तप्रकीर्णके इति चेत्तर्हि नाममात्रेणैव प्रतिष्ठा श्रद्धेया तथैवोपलम्भात्, न पुनर्वेदिकायवारकाष्टादशस्नात्रादिविधिरपि, तस्य क्वाप्यनुपलम्भाद्, अथ प्रतिष्ठाकल्पे स विधिरुपलभ्यते इति चेदलं विवादेन, तेषु सूरेरेव षट् कृत्यान्युक्तानि, एवमुक्तयुक्त्या श्रावकधर्मान्तर्भूताया अपि प्रतिष्ठायाः साधुसापेक्षत्वे सिद्धे न किञ्चिदनुपपन्नं, यतो यथा श्रावकधर्मेऽपि सम्यक्त्वमूलद्वादशव्रतोच्चारे प्रतिमाद्युच्चारे च अह-ण्णं भंते ! इत्यादिर्यावद्वासनिक्षेपादिकं साधुकृत्यं सङ्घभक्त्यादिकं च श्रावककृत्यं तथा प्रतिष्ठायामपि 'थुइदाण१ मन्तनासो२' इ-त्यादीनि षट् कृत्यानि सूरिसंबन्धीनि शेषमशेषं तु द्रव्यव्ययादिसाध्यं सचित्तजलफलपुष्पादिसाध्यं च श्रावककृत्यमेव, तथा चैकस्या अपि प्रतिष्ठायाः क्वचिदंशे साधुकृत्यत्वेन साधुधर्मान्तर्भूतत्वं क्वचिदंशे श्रावककृत्यत्वेन श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वं चेत्युभयमपि न विरु-ध्यते, तथा चानुमाने बाधः स्फुट एव, साधुकृत्यत्वेन सिद्धेऽपि प्रतिष्ठाकृत्ये तदभावसाधनात्, न चैकस्य कार्यस्योभयस्वभावत्वं कथं संभवतीति शङ्कनीयम्—एकस्मिन्नेव पुत्रे मातृपुत्रीत्वपितृपुत्रत्वयोरिवाध्यक्षसिद्धत्वाद्, अत एव ऋषभदेवस्य नाभेयो मारुदे-वश्चेत्यभिधानद्वयमप्यविरुद्धं, ननु यदि कदाचिदाचार्यादिसामग्र्यभावे तीर्थकृदभिमुखीभूय तीर्थकृत्प्रतिमां वा पुरस्कृत्य किंचि-

व्रतादिकं श्रावकः प्रतिपद्यते यत्र वा शासनदेवतार्पितलिङ्गः प्रत्येकबुद्धादिश्चारित्रं प्रतिपद्यते कथं तत्र वासनिक्षेपादिव्यतिरिक्तत्वमिति चेत्सत्यम्, आचार्याद्यभावे कारणवशात् स्वयमेव व्रतादिकं प्रतिपद्यमानः परलोकाराधको भवति, न पुनस्तया शासनप्रवृत्तिः, तस्याश्चागमोक्तपरिपाट्यपेक्षत्वात्, अत एव कारणिकतयाविधचरितानुपतितदमयन्तीसुलसामसुन्दरीनर्मदासुन्दरीदृष्टान्तेनागमोक्तविधिं परिहरन् मूर्खशेखरो भण्यते, न हि चरितानुवादमनुसृत्य विधिवादः प्रवर्त्तते, तथा प्रवर्त्तने च श्रीवीरदृष्टान्तेन जीवतोर्मातापित्रोः पुत्रस्य प्रव्रज्या अप्रशस्ता स्यात्, श्रीगौतमदृष्टान्तेन कौतुकविलोकननिमित्तमेकाकिनाऽप्याचार्येण राजान्तःपुरे गमनमेकाकिन्या च राज्ञ्या सह विजनप्रदेशे च सञ्चरणं कर्त्तव्यं स्यात्, श्रीस्थूलभद्रदृष्टान्तेन वेश्यागृहे चतुर्मासककरणं न दोषभाग् भवेत्, अतिमुक्तदृष्टान्तेन मृत्तिकापालिनिरुद्धजले पतद्ग्रहप्लावनं क्षुल्लके कर्त्तव्यं स्यात्, तथा च प्रवचनमर्यादा दत्ताञ्जलितामापद्येत, तस्माच्चरितानुवादेन न विधिः प्रवर्त्तनीयः, किञ्च—यदिदं दमयन्त्यादिचरितानुवादमधिकृत्य प्रवर्त्यते तदा प्रतिष्ठाकृत्यं श्राविकाया एवोपपद्यते, न पुनः श्रावकस्यापि, तत्रापि लग्नशुद्ध्याद्यन्वेषणं वेदिकायवारकादिकरणमप्युच्छिन्नसंकथं भवेत्, ननु श्रावकस्यापि क्वापि प्रतिष्ठाकृत्यमुक्तमस्ति, यदुक्तं—"न पइट्ठा तस्स कया ठाण ठाऊण सयलसंघस्स। तेणेव दुक्खभारो भवे भवे होइ अइगुरुओ ॥१॥" इति स्तवने इति चेत्सत्यं, प्रतिष्ठायां प्रागुक्तयुक्त्या कथंचित् श्रावकस्यापि तत्कर्तृव्यवहारस्याविरुद्धत्वात्, यथा सम्यक्त्वमूलद्वादशव्रतानि श्रावकेणोच्चरितानीति, एवं सत्यपि यदि स्तवनवचोमात्रमवलम्ब्य श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनसमीहा स्यात् तर्हि "नमिविनमिकुलान्वयिभिर्विद्याधरनामकालकाचार्यैः। काशहृदाख्ये नगरे प्रतिष्ठितो जयति जिनवृषभः ॥१॥" इति स्तवनवचनादसूरिप्रतिष्ठाऽपि कथं न समीहते?, तस्मात् कथंचिच्छ्रावककृत्यत्वमपि प्रतिष्ठाया न विरुद्धम्, एतेन 'कोइ सावगो

जिणपडिमाणं पढमपइट्ठाणं करेइ' इत्यादीनि कल्पचूर्ण्यादिवचनानि तथाऽन्यान्यपि च स्थानककथाकोशकल्याणकप्रकरणोपमितिभवप्रपञ्चादिसंबंधीनि कुपाक्षिकतिलकतिलकाचार्येण स्वमतिविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पे मुग्धजनभ्रान्तिजनकान्युद्भावितानि तानि निरस्तानीति बोध्यम् ,उक्तयुक्तेः सर्वत्राप्यवतारात् ,कचिच्चान्यथाभिप्रायेण चूर्ण्यादिषु विद्यमानस्यान्यथाभिप्रायवता तिलकाचार्येण विलल्पितस्य द्रव्यस्तवत्वादितिहेतोरप्रधानभक्तित्वादिति प्रथमो विकल्पश्चन्द्रप्रभाचार्यस्य पाशकल्पः संपन्न इति प्रदर्शितं१, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यमप्रधानधर्मत्वादिति द्वितीयो विकल्पश्चेत्तत्रापि धर्मेऽप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वमित्यादिप्रथमविकल्पोद्भावितविकल्पजालकवलितत्वादकिंचित्कर एव २, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयो विकल्पश्चेत्सोऽप्ययुक्तः, तथाहि—द्रविणेन—सौवर्णिकादिधनेनार्थान् द्रविणलभ्येन स्रक्चन्दनादिपूजोपयोगिवस्तुजातेन जिनभक्तिः सा द्रविणजिनभक्तिस्तस्या भावो द्रविणजिनभक्तित्वं तस्मात् द्रविणजिनभक्तित्वादितिहेतुः संपन्नः, स हेतुः प्रतिष्ठालक्षणे पक्षे वर्त्तमानः किं श्रावकोचितकृत्यमात्रवर्त्ती निगद्यते उताचार्योचितकृत्यमात्रवर्त्ती वा उभयकृत्यवर्त्ती वा ?, नाद्यः, सिद्धसाधनात् , प्रतिष्ठायां देशेन श्रावकोचितकृत्येषु सूरिकृत्यत्वानभ्युपगमात् , द्वितीये स्तुतिदानादिषु षट्सु सूरिकृत्यत्वेन सिद्धान्तसिद्धेषु सूरिकृत्यत्वाभावसाधने स्फुट एव बाधः, हेतुश्च तदंशे शब्दे चाक्षुषमिव स्वरूपासिद्धः,स्तुतिदानादिषु सूरिकृत्येषु द्रविणजिनभक्तित्वाभावात्, तृतीये हेतोर्भागासिद्धिरंशतो बाधश्च, यतः प्रतिष्ठोपयोगिकृत्यमात्रवर्तीतिहेतुरुच्यमानः सूरिकृत्येष्ववर्ती भागेनासिद्धः, तदंशे सूरिकृत्यत्वाभावोऽपि साधयितुं शक्यते, तदभावस्य साधुकृत्यत्वस्य सिद्धान्तसिद्धत्वात् , सिद्धान्तसिद्धे वस्तुनि तदभावसाधनायानुमानस्याप्रवृत्तेरिति द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयोऽपि विकल्पोऽकिञ्चित्कर एवेति३, एवं द्रविणधर्मत्वादिति चतुर्थोऽपि

विकल्पस्य गाथावलीपल्लवनहेतुर्न स्यात्, तस्यापि स हेतुः किं श्रावकोचितकृत्यवर्तीत्यादिविकल्पत्रिकज्वलनज्वालाकलापकवलित स्यात्, एवमुपलक्षणमुन्नेय मावस्तवहेतुत्वादित्यपि पूर्वोक्तविकल्पत्रिककवलितोऽसमर्थ एव४, एतेन चतुर्थगाथायां 'अहवा सावज्ज' मि पन्न या द्वितीयो हेतुः सावद्यत्वादिति सोऽपि निरस्तो बोध्यः, परिकृत्यांशे सावद्यत्वाभावेन स्वरूपासिद्धेरिति गाथार्थः ॥५॥ अथ 'दव्वमप्पराण' स्याद्यनन्तरोक्तगाथाहेतुचतुर्भंगी निगदिता, तस्यां यानि दूषणानि तानि सूत्रत एव दर्शयन्नाह—

मगेसु चउसु भागासिद्धो हेऊ भ सज्झयसोऽवि । ज देसेणं दुण्हवि अहिगारो इह पइट्ठाए ॥६॥

चतुर्षु भङ्गेपूक्तलक्षणेषु हेतुर्भागासिद्धः, चः पुनः साध्यस्य—बाधित, अपिशब्दाद्विवक्षया क्वचिदसतो बाधो हेतुश्च स्वरूपासिद्ध इत्याद्यपि बोध्यं, कुत एवं?—'जत्' यस्मादिह—प्रतिष्ठायामध्यक्षसिद्धे प्रतिष्ठाकृत्ये देशेन, न पुनः सर्वथा, द्वयोरपि—परिश्रावकयोरप्यधिकारः हे गौतम! प्रतिष्ठाविधावेतावत्कृत्यं श्रावककरणार्हमेतावच्च परिकरणार्हमित्येवंरूपेण श्रीवीरोपदिष्टत्वादित्य क्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः?—सारम्भजिनभक्तित्वात्श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वाद्वा, उभ यथाऽपि श्रावकोचितकृत्यमात्रवर्तित्वेन पक्षैकदेशे वर्तमानाद्भागासिद्धः, यथा पक्वाम्रफलं सचित्तपरिहारिणा न भोक्तव्यं, सर्वात्मना नीरसद्रव्यात्मत्वात्, जलामी शीतार्त्तेन सेव्यौ उष्णस्पर्शाधिकत्वादित्यादयो भागासिद्धा हेतवः, तथा प्रतिष्ठायां श्रावकस्येव साधोरप्यधिकारात् साधुकृत्यत्वमपि सिद्धान्तसिद्धं, तथा च सति तदभावसाधने बाध एव, 'धर्मिग्राहकप्रमाणेनाबाधिते साध्ये तदभावसाधने बाध एवे' तिवचनात्, यदा च द्रव्यस्तवत्वं नाम द्रव्यपूजात्वमिति विवक्ष्यते तदा स्वरूपासिद्धो हेतुः स्यात्, नहि प्रतिष्ठा द्रव्यपूजोच्यते, प्रतिष्ठामहस्ति जिनपूजाऽद्य क्रियते इति लोकव्यवहारस्याप्यभावात्, प्रतिष्ठितानां पूजाभिधानेन कुसुमा-

दिभिः क्रियाविशेषः पूजोच्यते, अन्यथा प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यमापद्येत, अप्रतिष्ठिताया अपि प्रतिमाया द्रव्यपूजार्हत्वात्, यदंशे सूरिकृत्यत्वं तदंशे सूर्यकृत्यत्वसाधने बाधः, क्रियामात्रे च साधनेऽंशतो बाध इत्याद्यनुमानप्रयोगनिपुणैः स्वयमेव भाव्यमितिगाथार्थः ॥६॥ अथ प्रतिष्ठायां किं सूरिकृत्यं किं च श्रावककृत्यमिति स्पष्टयितुं गाथामाह—

तत्थवि जमणारंभं जिणभणिअं तंमि सूरिअहिगारो। सेसेसु अ अहिगारो गुरूवएसा गिहीणंपि ॥७॥

'तत्रापि' प्रतिष्ठायामपि 'अणारंभं' निरारम्भं क्रियाकाले सचित्तानुपयोगि तदपि यद् जिनभणितम्, अनेन विशेषणेन निरारम्भमपि जिनानुपदिष्टं न मोक्षाङ्गमिति ज्ञापितं,हितवचने जिनाज्ञाया एव प्राधान्याद्, यदुक्तं—"आणाइ तवो आणाइ संजमो तहय दाणमाणाए। आणारहिओ धम्मो पलालपूलुव्व पडिहाइ ॥१॥" इति जिनाज्ञामन्तरेण स्वबुद्ध्या सुन्दरमप्यसुन्दरमेव, यदागमः— "अप्पागमो किलिस्सइ जइवि करेइ अइदुक्करं तु तवं। सुंदरबुद्धीइ कयं बहुयंपि न सुंदरं होइ ॥१॥" इतिश्रीउपदे०(४१४)"तंमि"त्ति तस्मिन्निरारम्भे जिनभणिते सूरेः-आचार्यस्योपलक्षणादुपाध्यादेरपि परिग्रहः,तस्याधिकारो जिनाज्ञा,शेषेषु च गुरूपदेशाद् 'गृहिणामपि' श्रावकाणामपि, उपलक्षणात् श्राविकाणामपि, स्वस्वकृत्येषु अधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पोक्तविधिना कचित्कृत्येषु श्रावकाणां कचिच्च श्राविकाणामप्यधिकार इत्यर्थः, गुरूपदेशादित्यनेन याद्दच्छिकप्रवृत्तिः श्रावकश्राविकाणामपि नोचितेति ज्ञापितं, अन्यथा काणकुण्यादयः श्रावकाः श्राविकाश्च वन्ध्याविधवादयोऽप्यधिकारिण्यो भवेयुः, न च तेषामधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पादौ निषिद्धत्वादिति गाथार्थः ॥७॥ अथ सूरिश्रावकयोरुक्तकृत्यं सव्यक्तं सदृष्टान्तं च विभणिषुर्गाथायुग्ममाह—

थुइदाण[1]मंतनासो[2]जिणआह्वणं[3]तहेव दिसिबंधो[4]। नेत्तुम्मीलण[5]देसण[6]गुरुअहिगारा जिणुवइट्ठा ॥८॥

रहजत्तण्हवणपमुहं सावयकिच्चं सचित्तमाईहिं । जह गणहरपयठवणा जिणिंददेविंदवावारा ॥९॥ युग्म

स्तुतिदानादयः षड् गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टाः। 'रहजत्ते'त्यादि, रथयात्रास्नपनप्रमुखमशेषं शेषं श्रावककृत्यं, तत्र हेतुमाह—'सचित्ते'त्यादि प्रायः श्रावककृत्यं सचित्तादिभिर्द्रव्यैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्पर्शविषयोऽपि, तथैव जिनाज्ञेति योज्य, अथोत्तरार्द्धेन दृष्टान्तमाह—'जहे'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्थकृद्देवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न पुनः केवलेन तीर्थकृता, न वा शक्रेण, किन्तु ?, उभाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवद्यं, शेषं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्यं सचित्तादिद्रव्यसाध्यमपि, तथाहि—प्रथमसमवसरणे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वज्रमयं स्थालं भृत्वा कराभ्यामादाय देवेन्द्रः समायाति, भगवान् श्रीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय शक्रहस्तगतस्थालाद् घनतरनिबिडां वासमुष्टिं भृत्वा क्रमस्थितगौतमादिमस्तकेषु "उपज्जए वा विगमए वा धुवए वा" इत्यनुज्ञान्तिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा देव्यश्च भक्तिभरोल्लसितमानसा विस्मयोत्फुल्लनयना तीर्थकृद्गणधरादिदर्शनेनात्मानं धन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवासवृष्टिं जलस्थलसमुद्भवदिव्यकुसुमवृष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्यं जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते, त्रैलोक्यपूज्योऽपि श्रीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मस्तके शक्रानीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति ?, आनीतमपि वासं निजपदधुरतया व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमित्तं श्रीवीरमन्तरेण कः करोति ?, भगवद्वासक्षेपानन्तरं देवानामपि पूज्यो भवति गणधरादिसाधुवर्ग इति ज्ञापनाय देवदेवीभिर्विना कुसुमादिवृष्टिं के कुर्वन्तीत्यादिव्यतिकरेण संयोग एव फलवान्, यदागमः—"संजोगसिद्धीइ फलं वयंति, न हु एगचक्केण रहो पयाइ" इति (आव०नि० १०२) एतद्दृष्टान्तेन दार्ष्टान्तिकयोजना स्वेच

प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासं
कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि सूरिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं, जघन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके कः प्रक्षि-
च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्रक्षिपति ?, आनीतमपि वासं सूरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्रक्षि-
पति ?, न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा सूरेरप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरवि-
शेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेतिप्रसिद्धेः, न पुनर्महर्द्धिकेनापि श्रावकेण दीक्षितः
साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखरं चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य
पर्यालोच्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८–९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अह भावत्थयहेऊ दव्वथओ न य मुणीण सो जुत्तो। जण्णं मुणीण मग्गो सिद्धफलो भावथयरूवो ॥१०॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तवः, स च मुनीनां न युक्तः, यद्—यस्मात्, णमित्यलङ्कारे, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः'
सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥१०॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकलुसभावो कत्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा। देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दव्वथओ ॥११॥

अत्र—मुनिमार्गे कुत्रापि आरम्भेण—पृथिव्यादिविराधनया कलुषभावः—आविलस्वभावो नास्ति, तत्कुतो ?, यतो मुनिमार्गे जि-
नाज्ञा पूर्णा वर्त्तते, 'सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः,
'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ?, यतः स 'देशाज्ञो' देशेन—अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ?, यतः सारम्भः पृथिव्याद्यारम्भा-
ध्यवसायकलुषित इत्यर्थः, अयं भावः—जिनेन्द्रैरुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं'

रहजत्तण्हवणपमुहं सावयकिच सचित्तमाईहिं । जह गणहरपयठवणा जिणिंदर्देविंदवावारा ॥९॥ युग्म

स्तुतिदानादय एव गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टा। 'रहजत्ते'त्यादि, रथयात्रास्नपनप्रमुखमशेषं शेषं श्रावककृत्यं, तत्र हेतुमाह—सचित्ते'त्यादि प्राय श्रावककृत्यं सचित्तादिभिर्द्रव्यैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्पर्शविषयोऽपि, तथैव जिनाज्ञेति बोध्य, अथोत्तरार्द्धेन दृष्टान्तमाह—'जहे'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्थकृद्देवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न पुनः पृथक्त्वेन तीर्थकृता, न वा शक्रेण, किन्तु ?, उभाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवद्यं, शेषं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्य सचित्तादिद्रव्य साध्यमपि, तथाहि—प्रथमसमवसरणे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन भृतं रत्नमयं स्थालं भृत्वा कराभ्यामादाय इन्द्रः समायाति, भगवान् श्रीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय शक्रहस्तगतस्यालात् घनतरनिबिडां वासमुष्टिं भृत्वा२ क्रमस्थितगौतमादिमस्तकेषु "उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा" इत्यनुज्ञात्रिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा दम्पत्य भक्तिभरोल्लसितमानसा विस्मयोत्फुल्लनयनाः तीर्थकृद्गणधरादिदर्शनेनात्मानं धन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवासमुष्टिं जलस्थलसमुद्भूतदिव्यकुसुमवृष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्य जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते, त्रैलोक्यपूज्योऽपि श्रीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मस्तके शक्रानीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति ?, आनीतमपि वासं निजपट्टधरतया व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमित्तं श्रीवीरमन्तरेण कः करोति ?, भगवद्वासक्षेपानन्तरं देवानामपि पूज्यो भवति गणधरादिसाधुवर्ग इति ज्ञापनाय देवदेवीभिर्विना कुसुमादिवृष्टिं कः कुर्वन्तीत्यादिव्यतिकरेण संयोग एव फलवान्, यदागम—"संजोगसिद्धीइ फलं वयंति, न हु एगचक्केण रहो पयाइ" इति (आव०नि० १०२) एतद्दृष्टान्तेन दार्ष्टान्तिकयोजना स्वयं

कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि सूरिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं,जघन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासं
च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्रक्षिपति ?, आनीतमपि वासं सूरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्रक्षि-
पति ?, न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा सूरेरप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरवि-
शेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेपेण प्रमाणमेवेतिप्रसिद्धेः,न पुनर्महर्द्धिकेनापि श्रावकेण दीक्षितः
साधुः स्यात्,एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखर चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य
पर्यालोच्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८–९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अह भावत्थयहेऊ दव्वथओ न य मुणीण सो जुत्तो। जण्णं मुणीण मग्गो सिद्धफलो भावथयरूवो ॥१०॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तवः, स च मुनीनां न युक्तः, यद्–यस्मात्,णमित्यलङ्कारे, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः'
सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥१०॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकलुसभावो कत्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा। देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दव्वथओ ॥११॥

अत्र–मुनिमार्गे कुत्रापि आरम्भेण–पृथिव्यादिविराधनया कलुषभावः–आविलस्वभावो नास्ति, तत्कुतो ?, यतो मुनिमार्गे जि-
नाज्ञा पूर्णा वर्त्तते, 'सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः,
'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ?, यतः स 'देशाज्ञो' देशेन–अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ?, यतः सारम्भः पृथिव्याद्यारम्भा-
ध्यवसायकलुषित इत्यर्थः, अयं भावः–जिनेन्द्रैरुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं'

इत्यादि यथारुचिप्रतिपन्नव्रतमार्गः श्रावकधर्मो निगद्यते, अयं च मार्गः सर्वविरतिसमुद्रापेक्षया गोपदकल्पः, यदागमः—चत्तारि तरगा पं०, तं०—समुद्दं तरामित्तेगे गोपतिव तरती"त्यादि,(स्थान० १०-३५९) अत्र समुद्रप्राया सर्वविरतिः, गोपदप्राया च देशविरतिरुक्ता, आद्या च विरतिमात्रविषयिकेति देशाद्य'—अल्पाद्यः श्रावकः, तथा च कथं साधुर्द्रव्यस्तवाधिकारी स्यादितिगाथार्थः ॥११॥ अथ द्रव्यस्तवे साधोरधिकारो न युक्त इत्यत्र सम्मतिमाह—

पत्त'—भावच्चणमुग्गविहारया य दव्वच्चणं तु जिणपूआ। भावच्चणाउ भट्ठो हविज्ज दव्वच्चणुज्जुत्तो ॥१२॥

'भावार्चनं' भगवतां पारमार्थिकपूजनमुग्रविहारिता, यथास्वचरणार्थत्वात् उद्यतविहारितैव, द्रव्यार्चनं तु, तुशब्दो भावार्चनापेक्षया गौणत्वसाधकः, तत्किं?—'जिनपूजा' माल्यादिभिर्भगवदर्चना, भावार्चनाद्भ्रष्ट'—सर्वसङ्गत्यागं कर्तुमशक्तो भवेत् द्रव्यार्चनोद्युक्त, तत्परम्परपुण्यानुबन्धिपुण्यैकनिबन्धनतया तस्यापि भावार्चनामूलबीजभूतत्वादिति, सर्वसङ्गपरित्यागलक्षणं (भावार्चनं), तच्च साधुमार्ग एव, तद्विलक्षणस्तु श्रावकमार्गो द्रव्यार्चनमिति श्रीउपदेशमालायामप्युक्तमितिगाथार्थः ॥ १२ ॥ अथोक्तं मिथ्यापथ्या दूषयितुमाह—

एवं ते जइ बुद्धी सिद्धं अम्हाण सम्मयं सव्वं। मुणिकज्जसे भावत्थओ अ होउत्ति तुह वयणा ॥१३॥

हे चन्द्रप्रभाचार्य! यद्येवं—प्रागुक्तप्रकारेण 'ते' तव 'बुद्धि'—मतिः स्यात् तर्हि अस्माकं सर्वं सम्मतमेव—त्वदुक्तमस्माकमपीष्टमेव, तत्कथमित्याह—'मुणिकज्जंसे'त्ति प्रतिष्ठायामपि मुनिकार्यांशे स्तुतिदानमन्त्रन्यासादिसाधुकर्तव्यांशेऽस्मिं भावस्तवः, तदितरोऽवयवे, भावस्तव एव, 'होउ'त्ति भवतु, तव वचनात्, त्वयैवोक्तं—सर्वोऽपि मुनिमार्गो भावस्तव एव, मन्त्रन्यासादौ मुनिमार्गत्वं तु

इदानीमेव किञ्चिद्दर्शयिष्यते, अत्र तव वचनादिति भणनेनास्माकं तु जिनाज्ञया द्रव्यस्तवत्वेऽपि साधुकर्त्तव्यताया अनपायादि-
त्यग्रे दर्शयिष्यते इति ज्ञापनार्थमितिगाथार्थः ॥१३॥ अत्र नेत्रोन्मीलनादिकं तु मुनिकृत्यमेवेति दर्शयति—

मुणिकज्जं पुण हरिभद्दओमासाईपइट्ठकप्पेसु। विहिवाए चरिए पुण केवलिकविलाइनिम्मविअं ॥१४॥

मुनिकार्यं पुनः श्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रतिष्ठाकल्पेषु, उपलक्षणाद्बहुवचनाच्च श्रीसिद्धसेनदिवाकरश्रीपादलिप्त-
समुद्रसूरिकृतप्रतिष्ठाकल्पेष्वपि, मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादिकं सूरिः कुर्यादित्येवंरूपेण विधेरुक्तत्वात्, तथाहि—"तो इट्ठं संपन्ने
हेमसिलागाइमंतविहिपुव्वं। जिणनेत्तुम्मीलणयं करेज्ज वण्णं निसंतितथा ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिसु हिअएवि अ सिरपयाइए वण्णो।
रययस्स वट्टिआए गहिअमहू थिरमणो सूरी ॥२॥ इतिश्रीहरिभद्रसूरिकृतप्रतिष्ठाकल्पे, तथा "रूप्यकच्चोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा।
(तन्) नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्, सूरिः स्वर्णशिलाकये ॥१॥"ति श्रीउमास्वातिवाचकप्र०, तथा "थुइदाण१ मंतनासो२, इति श्रीपा-
दलिप्तसूरिप्र० तथा 'सदसेण धवलवत्थेण वेढिअं वासधूववत्थेहिं। अहिमंतिउं तिवारं सूरिणा सूरिमंतेणं ॥१॥" इति श्रीसमुद्र-
सूरिः, तथा 'सूरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि'ति निर्वाणकलिकायामित्यादिप्रतिष्ठाकल्पवचनात्साधुकृत्यं विधिवादेनैव सिद्धं, तथा
"निप्फाइअ जयणाए जिणभवणं सुंदरं तहिं बिंबं। विहिकारिअमह विहिणा पइट्ठविज्जा असंभंतो ॥१॥ (११२९) इति पञ्चवस्तुक-
सूत्रे, अस्या वृत्तिः—निष्पाद्य यतनया—परिणतोदकादिग्रहणरूपया 'जिनभवनं' जिनायतनं सुन्दरं 'तत्र' भवने बिम्बं भगवतो
विधिकारितं सद् अथच विधिना वक्ष्यमाणेन प्रतिष्ठापयेद् असंभ्रान्तः—अनाकुलः सन्निति गाथार्थः" इतिश्रीहरिभद्रसूरिकृतवृत्तौ पत्रे
१०४, अत्रापि विधिवादेन श्रावकस्य प्रतिष्ठापनमुक्तं, तथा चरितानुवादेनापि यथा 'चरिए पुणे'त्यादि, चरितानुवादे कपिल-

कपिल्यादिनिर्मित, तथाहि 'कैवल्येऽपि स्वयंबुद्ध', श्वेताम्बरशिरोमणिः। कर्त्ता प्रतिष्ठा कोऽप्येष, पुण्यानामुदयस्तव ॥ १ ॥ सत्त्व-धारान्वितनाथेन, प्रार्थित कपिलो मुनिः। प्रत्यष्ठात्प्रतिमां मन्त्रपूतं चूर्णं विनिक्षिपन् ॥२॥" इति श्रीहेमाचार्यकृतश्रीमहावीरच-रित्र ११ सर्गे, तथा "प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्राणां, प्रतिमा निर्मिता नवाः। विधिना सूरिमन्त्रेण, गुरुणा ब्रह्मचारिणा ॥१॥ इति सम्यक्त्वकौ-मुद्यां तृतीयप्रस्तावे तृतीयकथायां, तथा "प्रतिष्ठामर्हतां यो हि, कारयेत्सूरिमन्त्रतः। सोऽर्हत्प्रतिष्ठां लभते, यथा पापस्तथा फलम् ॥१॥ इति शत्रुञ्जयमाहात्म्ये, तथा "सर्वतीर्थोदकैः सर्वौषधीभिर्देवताद्वैः। शास्त्रोक्तविधिना भूप, प्रतिष्ठामप्यकारयत् ॥ १ ॥ वासाश्चतः सूरिमन्त्रेणाभिमन्त्र्य पवित्रिता। क्षिप्ता ध्वजेषु दण्डेषु, चैत्यबिम्बेषु सूरिभिः ॥२॥ इति वि० सं० ४७७ वर्षे निष्पन्ने श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्य लघुनि, तथा तत्रैव-तत्र "एवं सिंहनिषद्याख्यं, प्रासादं भरताधिपः। कारयित्वा प्रतिष्ठाप्य, जिनार्चापूजय-न्मतः ॥१॥ इति श्रीश० अष्टापदप्रासादप्रतिष्ठाधिकारे, एवमनेकेष्वपि चरित्रेषु भरतादीनां श्रीनामसूरिश्रीविद्यासागरसूरिप्रभृति-भिः प्रतिष्ठा कारयितृत्वेन प्रयोगा दृश्यन्ते, न पुनः स्वयं प्रतिष्ठाकर्तृत्वेनेति। तथा जीर्णप्रतिमास्वपि 'श्रीजगत्सूरिभिः प्रतिष्ठितं श्रीमहावीरबिम्ब'मित्यादिरूपेण सूरीणां बिम्बानां च नामपराण्यपि सूरिरेवोपलभ्यते, न पुनः काप्यमुकश्रावकेणेदं बिम्बं प्रति-ष्ठितमित्याद्युपलभ्यते, एवं प्रासादप्रशस्त्यादावपि बोध्यम्, एवं विविधाद्यविसंवादाभ्यां प्रतिष्ठा मुनिकार्यत्वेनैव सिद्धा, न चैवं पूर्वं कथञ्चिच्छ्रावककृत्यत्वेनाप्युक्ता तथा चासङ्गतिरिति शङ्कनीयं, वस्तुगत्याऽन्त्यक्रियैव फलवतीतिकृत्वा सूरिकृतनेत्रोन्मीलनादि-क्रियैव प्रतिष्ठोच्यते, सा चोक्तप्रकारेण सूरिकर्त्तव्यत्वेनैवागमसिद्धा, सा च तदभिप्रायेण भावस्तवरूपैवापवादेन साधुकर्त्तव्यतया प्रतिष्ठा सिद्धेतीष्टापत्तिरस्माकमिति गाथार्थः ॥२५॥ अथ द्रव्यस्तवत्वेन हेतुना प्रतिष्ठाकरणस्य साधोरनौचित्यमिति वचनं कीदृगित्याह—

दव्वत्थउत्तिकाउं पइट्ठकिंच न साहुणो सम्मं। अण्णाणमूलमूलं वयणमिणं भणइ मूढमणो ॥१५॥

द्रव्यस्तव इतिकृत्वा साधूनां प्रतिष्ठाकृत्यं न सम्यग्—न युक्तमिति, इदं वचनं मूढमनाश्चन्द्रप्रभाचार्यो भणति, तद्वचनं कीदृग्? —'अज्ञानमूलमूलम्' अज्ञानमूलं—ज्ञानावरणीयं कर्म तस्यापि मूलं—मोहनीय, तदप्यभिनिवेशरूपं मिथ्यात्वमोहनीयं बोध्यं, सर्वेषामपि कर्मणां मोहनीयमूलकत्वाद्, अज्ञानमूलमूलमिति अभिनिवेशमिथ्यात्वमूलकमित्यर्थ इति गाथार्थः ॥ १५ ॥ अथ तथा वक्तुर्मूढत्वं कुत इत्याह—

दव्वत्थओऽवि समए पडिसिद्धो सव्वहा न साहूणं । अणुमोअणाइरूवो काउस्सग्गे मुणीणंपि ॥१६॥

'समये' जिनशासने साधूनां द्रव्यस्तवः सर्वथा न प्रतिषिद्धः, यतोऽनुमोदनादिरूपः कायोत्सर्गे मुनीनामपि भणितः—चंदनवत्तिआए पूअणवत्तिआए सक्कारवत्तिआए इति वचनैरनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तवः साधूनामप्यागमे भणितः,स च तेनाज्ञेन न ज्ञातः, न च द्रव्यस्तवोऽनुमोदनारूपो भावस्तवो भविष्यतीतिशङ्कनीयं, द्रव्यस्तवोऽपि कृतकारितानुमतिभिर्विभजनीयः, तथा चानुमोदनारूपोऽपि द्रव्यस्तवो भवत्येव, अयं भावः—केवलो द्रव्यस्तवः कस्यापि न संभवति, न वा केवलो भावस्तवोऽपि, किंत्वन्योऽन्यानुसमनुविद्ध एव, यदुक्तं—"दव्वत्थयभावत्थयरूवं एअंपि होइ दट्ठव्वं । अण्णुण्णसमणुविद्धं निच्छयओ भणिअविसयं तु ॥१॥ (१२०९) इति पञ्चवस्तुके, तेन भव्यविधिना पुष्पादिकृतां जिनेन्द्रपूजामालोक्य तत्कर्तुरुत्साहप्रवर्द्धनार्थं पूजाजन्यफलप्राप्त्यर्थं च धन्योऽयं जिनेन्द्रपूजाकर्त्तेत्यादिवचोभिरनुमोदनालक्षणोऽभितो द्रव्यस्तवः साधूनामपि, यदुक्तं—"जइणोवि हु दव्वत्थयभेओ अणुमोअणेण अत्थित्ति । एअं च इत्थ णेअं इअ सुद्धं तंतजुत्तीए ॥१॥ (१२१०) इति 'तंतजुत्तीए'त्ति तंत्रयुक्त्या—सिद्धान्तयुक्त्या, तन्त्रयुक्ति-

न्तर-व्यापात्मग मुनीनामपि 'वदणवत्तिआए' इत्यादिसिद्धान्त', यदुक्त—"वंदमि वदणाए पूआसक्कारहेउमुस्सग्गे। अइणोऽविहु निरिट्ठो सो पुन दव्वत्थयमस्त्वो ॥१॥" इति गाथार्थः॥१६॥ अथाऽऽस्तां साधु, जिनेन्द्रस्याप्यनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तवोऽस्तीति दर्शयति—

किंनऽण्णजणो दूरे बलिपमुह जिणवराणमोसरणे। अणिसेहा अणुमोअणमाइअविसओ अ दव्वथओ ॥१७॥

'अन्यजनो' जिनेन्द्रापेक्षयाऽन्यः साधुजनो दूरे आस्तां, साधुजनस्यानुमोदना तु भवत्येव, परं जिनेन्द्रस्यापीत्यर्थः, तत्कथमित्याह—'बली' त्यादि, समवसरणे बलिप्रमुखमनिषेधादनुमोदनाविषयो भवति, स च द्रव्यस्तव एव, यदुक्तं—"ओसरणे बलिमाई नचेह उ भगवयावि पडिसिद्धं। तो एस अणुण्णाओ उचिआणं गम्मई तेणं॥१॥ ण य भगवं अणुजाणइ जोग मोक्खविगुण कयाइवि। नय तयणुगुणोवि तओ बहुभेओ होइ अण्णेसिं ॥२॥ इति पञ्चाशक (२७५–२७६) (पच १२१३–१४) 'ओसरणे'त्ति समवसरणे–देवसंस्कृतभगवद्व्याख्यानभूमौ बल्यादि–उपहारप्रभृति, आदिशब्दाद्गन्धमाल्यादि (स्यगीत) माधपरिग्रहः, 'न' नैव, चशब्दो द्रव्यस्तवादन्यस्य समर्थनकारणान्तरस्य समुच्चयार्थः 'इह' आगमे लोके वा 'यत्' यस्मात्कारणाद्भगवतापि–जिनेनापि, तेन हि किल निरतिचारचारित्रितया निषेधनीय स्यादित्यपिशब्दार्थः, [न] प्रतिषिद्ध–[न] निवारित 'सा' इति ता–तस्मात्कारणादेष'–द्रव्यस्तवो, बल्यादिविधानस्य द्रव्यस्तवत्वात्, अनुज्ञातोऽनुमत इति गम्यते अवसीयत, 'अप्रतिषिद्धमनुमत' मितिवचनात्, उचितानां–तद्योग्यानां गृहस्थानां, राजादीनामित्यर्थः, तन भगवता–जिननेति, आह च—"राया व रायमच्चो तस्सासइ पउरजणवओ वावि। दुब्बलिखंडिअ परिछडिअ तदुल्लाणादय कलमा ॥१॥ भाइअपुणाणिआणं अखंडफुडिआण फलगसरिआण। कीरइ बली सुराविअ तत्थेव छुहंति गंधाई ॥२॥ (आव०नि-५८४–५) इत्यादीतिगाथार्थः ॥१७॥ अथ कथित्कर्त्तव्यरूपोऽपि द्रव्यस्तवो जिनाज्ञेति दर्शयति—

णाणाइविणयविहिणो चउहा उवयारविणयरूवो जो। सो दव्वथयाणण्णो कायव्वो सव्वसाहूणं ॥१८॥

‘ज्ञानादीनां’ ज्ञानदर्शनचारित्रोपचाररूपाणां विनयविधयश्चतुर्द्धा, तत्रोपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येत्यौपचारिको
—भक्तिरूपो यः स ‘द्रव्यस्तवानन्यः’ द्रव्यस्तवादन्यो न भवति, द्रव्यस्तव एवेत्यर्थः, स च साधूनां कर्त्तव्यः—कर्त्तव्यतया जिनैरु-
पदिष्टः, यदुक्तं—“जं च चउद्धा भणिओ विणओ उवयारिओ अ जो तत्थ। सो तित्थयरे नियमा न होइ दव्वत्थया अण्णो॥१॥ एअस्स
उ संपाडणहेऊ तह हंदि वंदणाएवि। पूअणमाउच्चारणमुववण्णं होइ जइणोऽवि॥२॥ इति पञ्चाशके (२८१-२८२) (पंच० १२१९-२०)
एतद्वृत्तिर्यथा ‘जं च च०’ व्याख्या—यद्—यस्मात्कारणात्, चशब्द उपपत्त्यन्तरसमुच्चयार्थः, चतुर्द्धा—चतुर्भिः प्रकारैः ज्ञानदर्शन-
चारित्रोपचारलक्षणैर्भणितः—साधूनां विधेयतया वर्णितोविनयसमाध्यध्ययनादौ विनयः—कर्मविनयनसमर्थोऽनुष्ठानविशेषः,
‘तत्थ’त्ति तत्र—तेषु चतुर्षु विनयेषु मध्ये उपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येति औपचारिको—भक्तिरूपः, तुशब्दः पुनरर्थे,
य इति विनयः स—इत्यसौ तीर्थकरे—अर्हद्विषये नियमाद्—अवश्यंभावेन न भवति—न वर्त्तते द्रव्यस्तवात्—पूजादेः अन्यः—अपरो, द्रव्य-
स्तव एवासावितिभावः, तस्माद्द्रव्यस्तवानुविद्धो भावस्तव इति प्रकृतम्॥ औपचारिकविनयस्वरूपं चेदं—“तित्थयरसिद्धकुलगणसंघ-
किरिअधम्मणाणणाणीणं। आयरियथेरुवज्झायगणीणं तेरस पयाणि ॥१॥ अणसायणा य१ भत्ती२ बहुमाणो३ तहय वण्णसंज-
लणा४। तित्थयराई तेरस चउग्गुणा हुंति बावण्णा॥२॥ (दश० नि० ३२७-८) इति गाथार्थः॥ यदि द्रव्यस्तवादन्यो नासौ ततः
किमित्याह—‘एअस्स द०’ व्याख्या—एतस्य तु—एतस्यैव द्रव्यस्तवरूपौपचारिकविनयस्य ‘संपादनहेतुः’ संपादनार्थं ‘तह चेव’त्ति
तथैव—तेनैव प्रकारेण कायोत्सर्गकरणलक्षणेन वन्दनायां—चैत्यवन्दनायां, तुशब्दः पूरणे, ‘पूजनाद्युच्चारणं’ पूजाप्रभृतिपदाभिधानम्,

भावस्तवः, इतरः—कुसुमादिभिर्जिनपूजा 'दव्वु'त्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्द्रव्यस्तव इति व्यवहारो बहुत्वमधिकृत्यैव, यतः सामायिकवान् श्रावको बाहुल्या भूयोभिरनुष्ठानैः साधुसमानो दृश्यते, अत एव कृतसामायिकः श्रावकः साधूपमामपि लभते, यदागमः—"सामाइअम्मि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा। एएहिं कारणेहिं बहुसो सामाइअं कुज्जा ॥१॥ त्ति" (आव० पृ० २० नि ८०१) श्रीआवश्यकनि०, न चैव वस्तुगत्या श्रावकधर्मस्यारम्भकलुषितत्वेन केवल द्रव्यस्तवत्वमेव भविष्यतीति शङ्कनीयं, द्रव्यस्तवभावस्तवयोरन्योऽन्यानुविद्धत्वेन प्रागेव भणितत्वात्, किंच—सामायिकवतो क्रियामधिकृत्य साध्वनुकृतिमात्रेण व्यवहार-विषयो भावस्तवः, सर्वविरतिमतामुपष्टम्भकत्वेन कारितानुमतिरूपो वस्तुगत्या भावस्तवः श्रावकाणामित्यल्पस्य, बहुत्वं च 'जिणभ-वणाइ' इत्यादिगाथाभिर्गजदृष्टान्तेन वक्ष्यत इतिगाथार्थः ॥२०॥ अथ श्रावकाणां द्रव्यस्तव एवेत्यत्र व्यवहारे युक्त्यन्तरमाह—

धयधम्मो खलु राया तयणुचरो सावयाण भावधम्मो। समणाण विवरीआ पहाणभावेण ववहारो ॥२१॥

श्रावकाणां खलु—अवधारणे द्रव्यस्तव एव राजा—भूपतिस्तदनुचरो—द्रव्यस्तवलक्षणस्य राज्ञोऽनुचरः—सेवको भावस्तवः, श्रम-णानां, तु गम्यं, साधूनां तु विपरीतौ—राजा भावस्तवः तदनुचरो द्रव्यस्तव इति, व्यवहारस्तावत् प्रधानभावेनेतिकृत्वा श्रावक-धर्मो द्रव्यस्तव एव,साधुधर्मो भावस्तव एवेति व्यवहारो न दोषावहो, लोकेऽपि राजा गच्छतीत्यादिर्व्यवहारः स्फुट एवेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ श्रावकमार्गे भूयान् द्रव्यस्तवोऽल्पीयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शनाय सदृष्टान्तां गाथामाह—

गिहिधम्मधया अप्पो सहावसिद्धो महल्लवहुकालो। रयणामयगयकम्मणनयण च गिहीण भावधम्मो ॥२२॥

गृहिणां—श्रावकाणां स्वकीयद्रव्यस्तवाद्भावस्तवोऽल्प—स्तोकः, किंलक्षणः ?—स्वभावसिद्धः, श्रावकधर्मस्य तादृक् स्वभाव एव,

न पुनरौपाधिकः, अल्पोऽपि भावस्तवः पुनः कीदृशः ?—'स्वरूपबहुकान्तः' स्वरूपेण—वस्तुस्वभावेन बहुकान्तः—अतिशयेन मनो-
हरः,द्रव्यस्तवापेक्षयाऽतिसुन्दर इत्यर्थः,अथ द्रव्यस्तवभावस्तवयोरल्पानल्पत्वज्ञापनाय दृष्टान्तमाह—'रययामए'त्यादि, रजतं-रूप्यं
तन्मयः—तन्निष्पन्नो यो गजो—हस्ती तस्य काञ्चननयनं—सुवर्णमयलोचनं तद्वत्, रूप्यमयहस्तिनो हेममयलोचनकल्पो भावस्तवः
श्रावकाणामित्यर्थः, अयं भावः—देशविरतिलक्षणो धर्मस्तावद्रजतुल्यः, स च द्रव्यस्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो रजतशरीरतुल्यो
द्रव्यस्तवः, भावस्तवः पुनः काञ्चनलोचनसदृशः, काञ्चनलोचनमपि न सर्वात्मना, किंतु काञ्चनरसरसितत्वेन काञ्चनलोचनमि-
वावभासमानं ग्राह्यम्, अन्यथा साधुश्रावकधर्मयोरल्पतरमेवान्तरं स्याद्, विद्यते च महद्, एवं च सति यद्यपि स्वभावतः
सुवर्णमतिसुन्दरं भवति तथाप्युक्तदृष्टान्तरीत्या नयनप्रमाणं सुवर्णं गजशरीरतुल्यस्य रजतपुञ्जस्य मूल्यं न लभते, तस्मात्स्व-
भावत उत्तमत्वेऽपि मूल्यमाश्रित्यानुत्तमत्वमेव, स्वल्पत्वाद्, एवं श्रावकधर्मे बहुवित्तव्ययायाससाध्यप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठायात्रा-
साधर्म्मिकवात्सल्यादिलक्षणो द्रव्यस्तवो भूयस्त्वात् प्रवचनोत्सर्प्पणादिहेतुत्वादन्येषां चाभिन्नग्रन्थिकानामनुमोदनादिना ग्रन्थिभेद-
हेतुत्वाद्भिन्नग्रन्थिनां चोत्साहप्रवर्द्धनेन बोधेर्नैर्मल्यहेतुत्वात्पूज्यपूजाप्रवृत्तिहेतुत्वाद्धर्मानभिमुखीभूतानामपि धर्माभिमुखीकरणहेतुत्वा-
दित्याद्यनेकहेतुभिर्यथा सुगतिसाधको भवति न तथा सामायिकादि, यतः सामायिकेऽपि साध्वनुकृतिमात्रेणैव भावस्तवत्वात् स्वभा-
वत उत्तमत्वेऽप्यल्पत्वादल्पप्रयाससाध्यत्वादल्पर्द्धिकप्रभृतिभिरपि कर्त्तुं शक्यत्वाच्च, नचैवं सामायिकादिकरणे निरुत्साहता भवि-
ष्यतीतिशङ्कनीयं, यतो महति प्रासादादिद्रव्यस्तवे सामर्थ्याभावाद्यदि सामायिकादिकमपि न करोति तर्हि तेनापि वञ्चितः सन्नुभ-
यभ्रष्टो भवति, किंच—यदि सामायिकादावुत्साहप्रवृद्ध्यर्थं प्रासादाद्यपेक्षया सामायिकादौ भूयान् लाभ उपदिश्यते तर्हि प्रासादादि-

फ तु मूलत एवोच्छिन्नसंकथ भवेद्, आस्तामन्यत्, साधुदानादिकमपि विलीयेत, वस्त्रादिदानाद्यपेक्षया सामायिकमेव सुखसाध्य महाफल चेति विमृश्य को मूढात्मा दानादौ प्रवर्त्तेत ?, न च साधुदानाद्यपेक्षया सामायिक बहुफल न भविष्यतीति शङ्कापि विधेया, यतो देवा अपि तीर्थकरसाधुदानादिरञ्जिता 'अहो दानमहो दान'मित्यादिहर्षप्रादुर्भूतवचोभिर्दातारमभिष्टुवन्तः कोटिशः कनकवृष्टि-प्रमुखाणि पञ्च दिव्यानि कुर्वन्ति, न तथा क्वापि कदाचिदप्येकस्यापि सौवर्णिकस्य मोचनं सामायिकादौ कुर्वन्त इति स्वयमेव पर्यालोच्यं, किंच-ग्रामादप्रतिमादयो हि साध्वादीनां मोक्षाध्वगानामध्वनि धर्मप्रपाः,तासां च व्युच्छेदे कोटिशो जनानां धर्मपिपासितानामनुपकारितया महापातकमिति तदनुत्साहोऽपि न कर्त्तव्य', तस्मात् यथाशक्ति यथोचित यथावसरं च परस्पराबाधया सर्वमपि धर्मानुष्ठानमनुष्ठेय, ननु सामायिकाद्यपेक्षया प्रवचनप्रभावना गरीयसी न भविष्यतीति शङ्कनीय, प्रवचनप्रभावनाहेतवे सामायिककरणाभावस्याप्यनुज्ञातत्वाद् , यदागम -"सो सड्ढो दुविहो-इड्ढिपत्तो अणिड्ढिपत्तो अ, जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेइयघरे साहुसमीवे घर पोसहसालाए वा जत्थ वा वीसमइ अच्छति वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ सव, चउसु ठाणेसु नियमा कायव, तंजहा-चेइयघर साहुमूले पोसहसालाए वा घर वा,आवस्सय करेंतो'त्ति इत्यादि यावत 'साहुसक्खिअं सामातित करेति-करेमि भंते ! सामाइअं सावज्जं जोग पच्चक्खामि दुविह तिविहेणं जाव साहू पज्जुवासामित्तिकाऊण, जइ चेइआई अत्थि तो पढमं वदति,साहूण सगासाओ रयहरणं निसिज्ज वा मग्गति,अह घरे तो से उग्गहिअं रयहरण अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अन्तेण,पच्छा इरिआवहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोएत्ता वदति आयरिआदी जहाराइणिआएत्ति,पुणोऽवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छति पढइ वा, एव चेइएसुवि जया साहुस्सआणं पोसहसालाए सगिहे वा,एव सामाइअं आवस्सय वा करेति,तस्थ नवरि गमण नत्थि, मणइ आ-

वनिअमेणं समाणेमि । जो सो इड्ढिपत्तो सो किर एंतो सविड्ढीए एति तो जणस्स अच्चायरो होति, आढिआ य साहुणो सप्पुरिसपरिग्गहेण, जइ सो कयसामाइओ एति ताहे आसहत्थिमादिजणेण य अहिगरणं पवट्टति, ताहे ण करेति" न्ति श्रीआवश्यकचूर्णौ, अत्र महार्द्धिकस्य राज्ञः सर्वद्धर्याऽऽगमने जनास्था साधुजनादरश्च सामायिकापेक्षया बहुलाभहेतुः, तेनैव तदकरणानुज्ञा 'न करेइ' त्तिपदेन बोध्येतिगाथार्थः ॥२२॥ अथ 'कञ्चणमणिसोवाण' मित्याद्युपदेशमालावचनात् प्रासादाद्यपेक्षया तपःसंयमो महान् भणितः, स च सामायिकादिरूप एवेति पराशङ्कामपाकरोति—

जं पुण कंचणमणिसोवाणंति अ वयणमागमे भणिअं। तत्थऽहिओ मुणिधम्मो तवसंजम न उण इअरोऽवि ॥२३॥

यत्पुनः 'कंचणमणिसोवाण' मित्यादि चागमे भणितं अत्राधिको—विशिष्टतरो मुनिधर्मः—सर्वविरतिरूपस्तपःसंयमो, न पुनरितरोऽपि—देशविरतिसंबन्ध्यपीतिशब्दार्थः, भावार्थस्त्वयं—कंचणमणिसोवाणं थंभसहस्सूसिअं सुवण्णतलं। जो कारिज्ज जिणहरं तओऽवि तवसंजमो अहिओ ॥१॥ (४९४) इतिगाथां शरणीकृत्य प्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठापूजाद्यपेक्षया निरारम्भसामायिकादिधर्मानुष्ठानं महाफलमिति कस्यचिदपरमार्थज्ञस्य संकल्पः संपद्यते अतस्तन्निराकर्तुं प्रथमतोऽस्या एव व्याख्यानमाह—"ननु द्रव्यार्चनभावार्चनयोः किमभ्यधिकतरमिति, अत्रोच्यते—'कंचण०' व्याख्या—काञ्चनं सुवर्णं मणयः—चन्द्रकान्ताद्यास्तत्प्रधानानि सोपानानि यस्मिन् तत्तथा, स्तम्भशतसहस्रोच्छ्रितमनेन विस्तीर्णतामुद्भावयति, सुवर्णप्रधानं तलं यस्य तत्तथा, सर्वसौवर्णिकमित्यर्थः, यः कारयेत्—निर्म्मापयेत् जिनगृहं—भगवद्भवनं 'ततोऽपि' तथाविधजिनगृहकारापणादपि, आस्तामन्यस्मात्, किं?, तपःसंयमोऽधिकः—समर्गलतरः, तत एव मोक्षावाप्तेरिति, यत एवं तस्मात्सति सामर्थ्ये भावार्चने यतितव्यं, केवलमङ्गीकृते तस्मिन् प्रमादो न विधेयः, अन्यथा

महानर्थाय स्यादित्यादि यदागमभणितं तत्सर्वं सर्वविरतिमधिकृत्य बोध्यं, न पुनः देशविरतिमपि, एतत्प्रस्थान एव तथोपलम्भात्, तपनिश्रयामपि द्रव्यार्चनभावार्चनयोः पूर्वोक्तयोरेवाधिकृतत्वात्, तथा द्रव्यार्चनापरस्योत्कर्षतोऽप्यच्युतोपपातः, भावार्चनापरस्य तु यावन्मोक्षावाप्तिः, यदागमः – "तंजहा–मेरुत्तुंगे मणिगणमंडिए कंचणमए परमरम्मे। नयणमणाणंदयरे पभूयविन्नाणसातिसए ॥५०॥ सुसिलिट्ठविसिट्ठसुलट्ठच्छंदसुविभत्तसंधि(मभिसुण्णि)वेसे। बहुसिंहपचघंटाधयाउले पवरतोरणसणाहे ॥५१॥ सुविसालसुविच्छिण्णे पए पए पत्थियअच्छरिसी(सिरी)ए। मघमघमघंतडज्झंतअगरुकप्पूरचंदणामोए ॥५२॥ बहुविहविचित्तबहुपुप्फमाइपूयारुहे सुपए अ। निच्चपणच्चिरनाडयसयाउले महुरमुरवसद्दाले ॥५३॥ कुट्टतरासयजणसयसमाउले जिणकहासित्तचित्ते। पकहंतकहगणच्चतछत्तगणतूरनिग्घोसे ॥५४॥ एमादिगुणोवेए पए पए सव्वमइणीवट्टे। निअभुयविढत्तपुण्णज्जिएण नायागएण अत्थेण ॥५५॥ कंचणमणिसोवाणे थूभसहस्सूसिए सुवण्णतले। जो कारिज्ज जिणहरे तओवि तवसंजमो अणंतगुणो ॥१॥५६॥ तवसंजमेण बहुभवसमज्जियं पावकम्ममललेव। निट्ठविऊण अइरा अणंतसोक्खं वए मोक्खं ॥२॥ ॥५७॥ काउंपि जिणायणेहिं मंडियं सव्वमेअणीवट्टं। दाणाइचउक्केणं सुट्ठुवि गच्छेज्ज अच्चुयगं ॥५८॥ न परओ गोयम! गेहि"त्ति, परंपरओ० इत्यादि श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, अत्र मेरुगिरितुङ्गानित्यादिविशेषणविशिष्टान् सुवर्णमयप्रासादान् कारयित्वाऽपि दानशीलतपोभावनाचतुष्कमापि अच्युतकल्पादूर्ध्वमुपपातो निषिद्धः, तपःसंयमेन तु याव मोक्षप्राप्तिः, अतस्ततोऽपि तपःसंयमोऽधिकः, स च साधुमार्ग एव बोध्यो, न पुनः श्रावकमार्गान्तर्भूतः सामायिकपौषधादिरूपः, यतः श्रावकसंबन्धी तपःसंयमः दाणाइचउक्केणेतिपदेन श्रीमहानिशीथे भणितः, 'कंचणमणिसोवाण' मिति गाथाभ्यामभ्यायाम् आस्तामन्यत्प्रासादस्थापनेनैव प्रासादापेक्षया सामायिकधर्मस्यापकर्षस्तमेव स्थापितम्, अन्यथा

‘कंचणमणिसोवाण’ मित्यादिगाथास्थाने ‘आजम्मनिरतिचारं पोसहधम्मं गुरुण पयमूले। जो कुणइ सुद्धभावो तओवि तवसंजमो अहिउ ॥१॥ त्ति गाथामकथयिष्यन्, तच्च नोक्तं, कुत इतिपर्यालोचनया व्यवहारतः श्रावकधर्मे प्रासादप्रतिमादिकं तथा तथाविधपूजादिकृत्यं च प्रवचनगौरवहेतुर्महाफलं, न तथा सामायिकादि, अत एव श्रीवज्रस्वाम्यपि कुसुमादिद्रव्यपूजानिमित्तं विद्याप्रयोगेण श्रीदेवताप्रभृतिसमीपे गत्वा कुसुमान्यानीय श्रावकेभ्यो दत्तवान्, साधवोऽपि कायोत्सर्गे “ पूअणवत्तिआए ” त्ति पाठोच्चारेण पूजाप्रत्ययिकफलमभिलषितवन्तो,न पुनः ‘पोसहवत्तिआए’त्ति वचसा पौषधादिप्रत्ययकं फलं, किंच–साधुकायोत्स-र्गप्रत्ययिकफलापेक्षया कुसुमादिनाऽर्हत्पूजाप्रत्ययकं फलं महत्संभाव्यते, अन्यथा साधोरपि “पूअणवत्तिआए” इत्यादिवाक्पद्धत्या तथाप्रार्थनाया असंभवात्, नचैवं सारम्भोऽपि धर्मो निरारम्भधर्मापेक्षया शोभनः संपद्येत, तच्च न युक्तमिति शङ्कनीयं, प्रागुक्त-गजदृष्टान्तेन कथञ्चिच्छोभनतया अपीष्टत्वादित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥२३॥ अथ प्रासादापेक्षयाऽधिको यस्तपःसंयमो भणितः स च साधुसंबंध्येवेत्यत्र युक्तिमाह—

जं तेण संजमेणं मुत्तिसुहसंपयावि इअरेणं। अच्चुअकप्पो भणिओ महानिसीहंमि फुडमेअं ॥२४॥

यद्–यस्मात्कारणात्तेन–संयमेन मुक्तिसुखसंपदपि भणिता श्रीमहानिशीथे ‘कंचणमणिसोवाण’मित्यादिगाथायां, “तओवि त-वसंजमो अणंतगुणो”त्ति भणितं, तेन तपःसंयमेन “तवसंजमेण बहुभव” इत्यादिगाथायां मुक्तिसुखप्राप्तिर्भणिता इत्यनन्तरगाथा-व्याख्यायां प्रदर्शितं, तच्च साधुतपःसंयममन्तरेणासंभवि, इतरेण–तद्व्यतिरिक्तेन प्रासादादिधर्मकृत्येनाच्युतदेवलोकं यावद्गतिरु-क्ता, एतच्च श्रीमहानिशीथे स्फुटमित्यत्र विचारणया येन तपःसंयमेनाच्युतादूर्ध्वं गतिर्भवति स एव ग्राह्य इतिगाथार्थः ॥२४॥

अथ श्रावकमार्गे भावस्तवापेक्षया द्रव्यस्तवस्य प्राधान्यमपीति दर्शयति—

ज सावयपदयओ पहुमुल्लो अप्पमुल्ल भावथओ । रूवमणुण्णोऽवि तओ णेगंत भणइ वीरजिणो ॥२५॥

यत्—यस्मात् श्रावकद्रव्यस्तवो बहुमूल्यः,अल्पमूल्यो भावस्तवः,स च भावस्तवो रूपेण मनोज्ञोऽपि द्रव्यस्तवमूल्यापेक्षयाऽल्पमूल्यः ततोऽनेकान्त भणति वीरजिन इत्यक्षरार्थ', श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो रूप्यस्वरूपोऽपि गजशरीरतुल्यो, महापुण्यप्रकृतिजनकत्वेन स्वर्णरमरक्षितलोचनकल्पभावस्तवापेक्षया महानित्यर्थः, (भावस्तववस्तु) रूपमनोज्ञोऽपि स्वर्णतुल्योऽपि मूल्येनाल्पो, न हि लोचनप्रमाण स्वर्ण गजकल्पेन रजतपुञ्जेन सह सममूल्यं भवति,तेन मूल्यमपेक्ष्य स्वर्णापेक्षयाऽपि रजतमुत्तम स्वर्णं चानुत्तम,स्वर्णं च धात्वपेक्षयोत्तमत्वेऽपि मूल्यापेक्षयाऽनुत्तममिति, अत एवैकमपि वस्तु ,कथञ्चिदुत्तम कथञ्चिदनुत्तममपीति नैकान्त भगवान् श्रीमहावीरो भणति—ब्रूते इति गाथार्थ' ॥२५॥ अथोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह—

तेण सह सामत्थे चेइअपमुह महंतकज्जंपि । चइऊण य सामइअ जुत्त भतिति संतसिआ ॥२५॥

यन कारणेन प्रासादादिविधानादिद्रव्यस्तवापेक्षया सर्वविरतिरूपभावस्तवोऽनन्तगुणो भणित' तेन कारणेन सति सामर्थ्ये प्रासादिनिष्पादनसामर्थ्ये सत्यां चैत्यप्रमुख महदपि कार्यं त्यक्त्वा सामायिकमेव युक्त भावस्तवत्वादिति कस्यचिद्भ्रान्ति' साऽपि 'स त्रासिता' सम्यक् प्रकारेण त्रास नीता, विध्वस्तेत्यर्थ',प्रत्याख्यानेऽपि 'महत्तरागारेण'मित्याकारस्य चैत्यादिप्रयोजननिमित्तमेवोक्तत्वात्, न पुन सामायिकादिकार्यनिमित्तमपि, किंच—प्रतिष्ठादिनिमित्त यथा सूरिप्रभृतयो महापुरुषा अपि देशान्तरतोऽप्यायाता आयान्ति च न तथा सामायिकादिनिमित्तमपि, तथा प्रायश्चित्तग्रन्थेऽपि प्रमादतः प्रतिमादिविनाशे यथा प्रायश्चित्तविच्छित्तको

न तथा सामायिकादिविराधनेऽपि, तथा साधुचैत्यादिवन्दनमनिमित्तं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाः समुदायीभूय गच्छन्त्यागच्छन्ति च न तथा कश्चनापि पौषधिकं प्रतिमाधरं श्रावकमुद्दिश्यापि, अतो ज्ञायते श्रावकधर्मे चैत्यादिविधापनं महत्कार्यमिति पर्यालोच्य न स्थूलधिया भवितव्यं, न चैवं चैत्यादिविषयकः सर्वोऽपि विधिः पौषधाद्यपेक्षया महानितिशङ्कनीयं, सत्यपि गृहचैत्यचिन्तादिकारके पुत्रादौ प्रतिदैवसिकाचारमात्रभूतजिनपूजादिनिमित्तमपि पौषधपरित्यागे पाक्षिकादिनियतपौषधमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेः, तस्माद्यो द्रव्यस्तवः प्रवचनप्रभावनाहेतुः बहुद्रव्यबहुकालसाध्यः तदर्थे सामायिकादिपरित्यागो युक्तः, न पुनस्तदितरद्रव्यस्तवार्थमपि, लोकेऽपि स्वभावतोऽनुत्तममपि मूल्यत उत्तमं गद्याणकसहस्रप्रमाणं यद्रजतं तन्निमित्तं स्वभावत उत्तममपि मूल्यतोऽनुत्तमं माषप्रमाणं सुवर्णं परित्यजन्तो दृश्यन्ते, न पुनः सार्द्धमाषप्रमाणरजतनिमित्तं माषप्रमाणं सुवर्णमपि कोऽपि त्यजति, स्वरूपमूल्याभ्यामप्युत्तमत्वात्, परम्पराया अपि तथैव दृश्यमानत्वादित्यलं प्रपञ्चेनेति गाथार्थः ॥ २६॥ अथ साधूनां द्रव्यस्तवोऽल्पो भूयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शयन् दृष्टान्तमाह—

भावथया दव्वथओ सहावसिद्धो सरूवलहुकंतो। कणगगयरययलोअणकप्पो अप्पोऽवि मुणिधम्मे ॥२७॥

साधुधर्मे—साधुमार्गे भावस्तवात् द्रव्यस्तवः स्वभावसिद्धो, न पुनरौपाधिकः, स्वस्वरूपेणाल्पतरो वा, अल्पोऽपि किंदृष्टान्तगम्य इत्याह—'कणगगये'त्यादि, कनकमयगजस्य सर्वात्मना सौवर्णमयहस्तिनो रजतलोचनकल्पः, साधोः सर्वविरतिलक्षणो धर्मो द्रव्यस्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो भावस्तवस्तावत् गजोपमया सुवर्णदेहप्रमाणः, द्रव्यस्तवस्तु रजतलोचनप्रमाण इति गाथार्थः॥२७॥ अथ श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो महानल्पीयांश्च साधुधर्मे कथमिति गाथाद्वयेन दर्शयितुं प्रथमगाथामाह—

सचित्ताचित्तजणिओ दव्वथओ जो इच्छिओ जायतो। सो सव्वाणमणुमओ सव्वपयारेण सव्वोऽवि ॥२८॥
चेइअवेयावच्च उवएसणुमोअणेहिँ साहूण। पाय जिणिंदमणिअं न सयकरणेण सड्ढुव ॥२९॥

सचित्त–पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्त सुवर्णचन्दनादिक प्रासादप्रतिमादिनिर्म्माणहेतुभूतं वस्तुजात चित्तं–द्रविणं सौवर्णिकादि ताभ्यां जनितो यावान्–यो द्रव्यस्तवो भवेत् स श्राद्धानां सर्वोऽपि, अमुको द्रव्यस्तवः श्राद्धजातीयानां नोचित इत्येवंवचनासाधर्मभवात् उक्तोऽपि 'सर्वप्रकारेण' मनोवाक्कायकृतकारितैः अनुमतः–अनुज्ञात' श्रावकधर्मे युक्त इत्येवंरूपेण तीर्थकृद्भिरुपदिष्टः, तथा–स्थूलकधर्मे द्रव्यस्तवो महानिति गाथार्थः ॥२८॥ अथ साधुधर्मे द्रव्यस्तवोऽल्पः कुत इत्याह–'चेइअ०' व्याख्या–चैत्यवैयावृत्त्यमुपदेशानुमोदनाभ्यां साधूनां प्रायो–बाहुल्येन, प्रायोग्रहणात्कारणविशेषे कस्मिंश्चित्स्वयेन कृतिरूपेणापि जिनेन्द्रभणितम्, औपचारिकजिनपठ्यमानो द्रव्यस्तवस्तु प्रागुक्त एव, न पुनः श्राद्धवत् सर्वं सर्वप्रकारेणेति स्वल्पत्वं द्रव्यस्तवस्येति गाथार्थः ॥२९॥ अथ परः पृच्छते–

णणु निरवज्जो वासो पूआ तेणेव किं न साहूण?। तपि अ पमाणमम्हं जइ जिणआणापइट्ठुव ॥३०॥
पूआ पइट्ठिआण पडिमाण पूअयंति सड्ढीए। सा धीरेण निसिद्धा लिंगीण महानिसीहंमि ॥३१॥

वास'–चन्दनचूर्णं निरवद्यस्तेन वासेन हेतुभूतेन साधूनां पूजा किं न?, कथं न भवतीत्यर्थं इति पूर्वपक्ष', यथाऽऽलिखितमेवोपदनाह–'तपि' त्यादि तपि अस्माकं प्रमाण–सम्मतमेव, यदि प्रतिष्ठावज्जिनाज्ञाऽभविष्यत्, यथा प्रतिष्ठा साधुना कर्त्तव्येत्यादिरूपेण जिनाज्ञा प्राग् दर्शिता तथाऽनवद्यवासेन जिनप्रतिमामपि साधुः पूजयेदिति जिनाज्ञा स्यात्, सा च नास्तीति नास्माभिर्विधीयते, जिनाज्ञाया एवास्माकं प्रामाण्यादिति गाथार्थः ॥३०॥ अथ निरवद्येनापि वासेन जिनपूजनं नोचितं तर्हि कथं जिनप्रतिष्ठाऽपीति परार्थसम्भवापाकर्त्तुमेव

जिनाज्ञामाह्–प्रतिष्ठितानां प्रतिमानां पूजनमितिबुद्ध्या–अहं जिनेन्द्रं पूजयामीतिधिया पूजा भवति, न पुनरप्रतिष्ठितानां प्रतिमानामपि, प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यापत्तेः तादृशी च पूजा वीरेण–श्रीवीरजिनेन्द्रेण लिङ्गिनां–साधुलिङ्गधारिणां निषिद्धा, कुत्र ?–श्रीमहानिशीथे, तथाहि–"से भयवं! जे णं केइ साहू वा साहुणी वा निग्गंथे अणगारे दव्वत्थयं कुज्जा से णं किमालविज्जा ?, गोअमा ! जे णं केइ साहू वा जाव दव्वत्थयं कुज्जा से णं अजएइ वा असंजएइ वा देवभोएइ वा देवच्चगेइ वा जाव णं उम्मग्गपइट्ठिएइ वा दूरुज्झिअसीलेइ वा कुसीलेइ वा सच्छंदायरिएइ वा आलविज्जा" (सू. ३८) इतिश्रीमहानिशीथे पञ्चमाध्ययने, ननु पूर्वमौपचारिकविनयरूपो द्रव्यस्तवः साधूनामप्युक्तः, इदानीं च श्रीमहानिशीथोक्तसम्मत्या सर्वथा द्रव्यस्तवो निषिद्धः, तथा च कथमन्योऽन्यं संगतिरिति चेत् सत्यं, श्रीमहानिशीथोक्तोत्सर्गवचनस्यापवादिकविशेषवचनादन्यविषयकत्वान्न दोषः, तेन स्नानादिपूर्वकपुष्पादिभिः पूजाभिप्रायेण द्रव्यस्तवस्य साधूनां निषिद्धत्वमिति बोध्यमितिगाथार्थः ॥३१॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योक्तमुपसंहरन्नाह—

इय चंदप्पहभणिओ दव्वत्थयहेउ दूसिओ किंची । अह तस्स पक्खवाईतिलगविगप्पंपि दूसेमि ॥३२॥

इति–प्रागुक्तप्रकारेण चन्द्रप्रभाचार्यभणितो द्रव्यस्तवहेतुर्दूषितः, अथ तस्य–चन्द्रप्रभाचार्यस्य पक्षपातितिलकाचार्यविकल्पमपि दूषयाम इति गाथार्थः, भावार्थस्तु जिनप्रतिमाप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादित्यादिरचनादिरूपेण प्राग् प्रदर्शित इतिगाथार्थः ॥३२॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पमाह—

तिलगो कुवक्खतिलगो सावज्जत्तेण सड्ढकिच्चमिणं । इअ साहंतो साहइ अप्पस्सव मूढचक्कित्तं ॥३३॥

तिलकः–तिलकाचार्यः किंलक्षणः?–'कुपक्षतिलकः' कुपाक्षिकाणां–स्तनिकागमिकादीनां तिलक इव, तत्पक्षपातित्वेन तल्ललाटे

तिलककरणा, इदं विपादापसं प्रतिष्ठाकृत्य सावद्यत्वेन हेतुना श्रावककृत्य, प्रयोगस्त्वेवम्—प्रतिष्ठा श्रावककृत्य सावद्यत्वाज्जिनपूजावदिति साधयन् आत्मनो, वा एवार्थः, आत्मन एव मूर्खचक्रित्व—मूर्खचक्रवर्तित्वं, एवाभ्याहार्यः, मूर्खचक्रवर्तित्वमेव साधयतीतिगाथार्थः ॥२३॥ अथ तिलकस्य मूर्खचक्रित्वमेव दर्शयितुमतिप्रसङ्गमाह—

अह जं सावज्ज तं जइ सड्ढेण च्चिअ कायव्वं । ता मुणिघायप्पमुहा महासवा तस्स जिणआणा ॥२४॥

सावद्यत्वेन हेतुना श्रावककृत्यत्वे साध्यमाने, व्याप्तिग्रहस्त्वेव—प्रतिष्ठा श्रावकेणैव कर्तव्या, सावद्यत्वात्, यद्यत् सावद्यं तद्यदि श्रावकेणैव कर्तव्यं भवेत् 'ता' तर्हि मुनिघातप्रमुखा महाश्रवाः—सावद्या श्रावकस्यैव जिनाज्ञा भवेत्, यतो मुनिघातोत्सूत्रप्ररूपण देवद्रव्यापहारसंयत्यब्रह्मसेवाप्रवचनोड्डाहादयो महाश्रवाः, इतराश्रवापेक्षया महापापहेतुत्वात्, यदागम —"चेइयदव्वविणासे इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे । संजइचउत्थभंगे मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥१॥" त्ति (उपदेशपद ४१५) तेषु सावद्यत्वस्य हेतोः सत्त्वात्, श्रावकेणैवाश्रवकरणेन नियमाच्छ्रावककर्तव्यतापत्तौ जिनाज्ञा भवेत्, तथा च तव मतेऽनार्यकर्तव्यताया दत्ताञ्जलिरेव, अथ महाश्रवाः श्रावककृत्य न भवतीति चेत्तर्हि तत्र हेतो सत्त्वात्साध्याभावाच्च व्यभिचारातिसाररोगग्रस्तो हेतुरपवित्र इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ कुसुमादिजिनपूजा दृष्टान्ततया तेनोपन्यस्ता, तत्र सावद्यत्वादिति हेतुर्नास्तीतिप्रदर्शनाय प्रथमं जिनपूजाया अभिलापः कीदृशः कथ्य इत्याह—

तत्तविआरे एआ भावत्थि अ निट्ठुर वयण । आरंभो गिहिधम्मोऽणारंभो समणधम्मो अ ॥२५॥

तत्त्वविचार—वस्तुतत्त्वा विचारे कुसुमादिजिनपूजायां सावद्यतया निगमनं तन्निष्ठुरं वचनम्, अनुचितवाक्यमित्यर्थः, यतो

निर्जरा महांश्च पुण्यप्रकृतिबन्धो भवति, यस्तु द्रव्यतः ।
यद्यपि किञ्चिदारंभो द्रव्यतो दृश्यते तथाऽपि शुभाध्यवसायान्महती निर्जरा महांश्च पुण्यप्रकृतिबन्धो भवति, तत्क्षणादेव विलयाच्च
श्चिदारम्भजन्योऽल्पीयानशुभबन्धः स चाल्पतरत्वाद्व्यक्त्या तज्जन्यफलानुदयात् तत्कर्मवर्गणानामतिरूक्षत्वेन तत्क्षणादेव विलयाच्च
न विवक्ष्यते, अत एव किञ्चित्सारम्भोऽपि जिनपूजालक्षणो द्रव्यस्तवो जिनैः श्रावकाणामनुज्ञातः, यदागमः—"अकसिणपवत्त-
गाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो। संसारपयणुकरणे दव्वथए कूवदिट्ठंतो॥१॥" त्ति श्रीआव० नि० (आ० भा० १९६) ननु तर्हि
द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तो न युक्तः, तत्र कूपखननानन्तरमेव जलनिर्गमे मलापगमः, अत्र पूजां कुर्वत एवारम्भसंभवमालिन्यापगम इति
चेत्, मैवं, कूपखननजनितं मालिन्यं कूपजलेनैवापनीयते इत्येवंरूपेण देशत एव दृष्टान्तात्, नहि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वधर्मसाधर्म्यं
केनापि दृष्टं श्रुतं वा, तथा जगद्व्यवहाराभावाद्, अन्यथा द्वयोरेकत्वापत्त्या उपमानोपमेययोरेव हान्यापत्तेः, तस्माच्छ्रावकधर्मः सा-
वद्य इति निष्ठुरवचनं न वक्तव्यं, किंतु सारम्भः श्रावकधर्म इति वक्तव्यं, निरारम्भश्च श्रमणधर्म इति, अत एवागमे "दुविहे धम्मे
पण्णत्ते, तं०—अगारधम्मे अणगारधम्मे" त्ति, न पुनः 'सावज्जधम्मे निरवज्जधम्मे' त्ति पाठः, यत्तु क्वचिद्द्रव्यस्तवे सावद्यत्वव्यपदेशः स
द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्यरूक्षाल्परजःस्पर्शलक्षणमालिन्यनिर्देशपरो, न तु नरकादिगतिभोग्यघातकनिर्देशपरोऽपि, ननु त्रिविधत्रि-
विधप्रत्याख्यानवतां साधूनां सारम्भो द्रव्यस्तवः कथमनुमोदनीयः?, तद्गतारम्भस्याप्यनुमोदनापत्तेरितिचेत्, मैवं, सामायिकादि-
श्रावकधर्ममात्रस्याप्यननुमोदनीयत्वापत्तेः, कृतसामायिकादीनामप्युद्दिष्टभोजित्वेनारम्भकलुषितत्वात्, तस्मात्साधूनां तद्गतारम्भो
नानुमोदनाविषयः, किंतु तज्जन्यः श्रावकधर्म एवेतिगाथार्थः ॥३५॥ अथ कुसुमादिपूजायाः वस्तुगत्या सावद्यत्वाभावेन साधुक-
र्तव्यतया कथं नानुज्ञेति पराशङ्कामुद्भाव्य तिरस्कुर्वन्नाह—

पूआ सावज्जत्ति वयण जइ होइ निट्ठुरवयण। ता साहूणवि जुत्ता सयपि पूयपि कुव्वयण ॥२६॥

पूजा–कुसुमादिभिर्जिनार्चन सावद्येति यदि निष्ठुरवचनं भवेत् 'ता' तर्हि साधूनां स्वयमपि युक्ता कर्त्तुमिति गम्यमिति पराभ्युपगमवचनं, एतदपि दुर्वचनम्–अजल्पनार्हमितिगाथार्थः ॥२६॥ अथ कथं परोक्त वचनं दुर्वचनमिति दर्शयन्नाह—

नेय अ निरवज्ज त समणेहिं सयपि करणिज्ज। पारसवयसामाइअप्पुधारो ज न साहूण ॥२७॥

यदभिरवद्यं तपस्साधुभि' स्वयमपि करणीयमित्येव नियमो नास्ति, हेतुमाह–'ज'त्ति यद्–यस्मादास्तां सारम्भो, निरारम्भव पोषधिकोऽपि द्वादशव्रतसामायिकपोषधश्राद्धप्रतिमाधुधारः साधूनां नास्तीति व्यभिचार इतिगाथार्थ' ॥२७॥ अथ महाव्रतिनाम णुव्रताधुधारो न युक्त इतिकृत्वा प्रकारान्तरमाह—

अहवा अण्णुण्णपिअ वेआवच्चपि किं न जिणकप्पे। तम्हा जिणिंदआणा पमाणमिह केवलं तत्त ॥२८॥

अथवा 'जिनकल्प' जिनकल्पमार्गे 'अन्योऽन्यमपि' जिनकल्पिकानां परस्परमपि 'वैयावृत्यम्' अशनादिदानसंवाहनादिरूपं 'किं ने' ति केन हेतुना जिनैर्निषिद्धं ?, तत्र मार्गधर्मभावनाया अप्यर्थभवात्, तस्मात्कारणादिहेति–जिनकल्पेऽन्यत्र वा 'जिनाज्ञा' एवकारोऽप्याहार्यो जिनाज्ञैव प्रमाणं केवल, नान्यत्स्वमतिविकल्पनादि किञ्चिदपि सुदरमपीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्–शोभनमप्युपदिष्टमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य प्रतिषिद्धं दृश्यते, तथैवं–"पंचहि ठाणेहिं समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवति, तं०–अगिलाए आयरिअवेआवच्चं करेमाणे" (१०–३९७) इत्यादि सामान्योक्तमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य निषिद्ध, यथा जिनकल्पिकानां परस्परं वैयावृत्यादि, यदागमः–"चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०–करेति नामभेगे वेयावच्चं नो पडिच्छति इत्यादि२ (१०–३२०)

इति स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके तृतीयोद्देशके, अत्र चतुर्थे भङ्गे जिनकल्पिकः, स च वैयावृत्त्यं न करोति न वा प्रतीच्छतीति, तथा द्वितीयभंगे स्थविरकल्पिका अप्याचार्यग्लानादयो, वैयावृत्त्यं प्रतीच्छन्ति न कुर्वन्तीति, अत एवावश्यकनिर्युक्तावपि, व्याख्येयव्याख्यानयोरभेदात् निर्युक्तिशब्देन तद्वृत्तिर्ग्राह्या, अस्ति च तत्रेच्छाकारसामाचारीवर्णने इयं गाथा "एएहिं कारणेहिं तुंबीभूओ अ होइ आयरिओ। वेयावच्चं न करे कायव्वं तस्स सेसेहिं ॥१॥ति, एवमभ्युत्थानवन्दनसत्कारसन्मानपृच्छाप्रतिपृच्छाव्याकरणादिष्वपि योज्यं, तस्माज्जिनाज्ञैव केवलं प्रमाणं, नान्यत्किमपि, परस्परं वैयावृत्त्यादेरपि सावद्यत्वापत्तेरितिगाथार्थः ॥३८॥ अथ पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारेऽतिप्रसङ्गरूपदोषमाह—

अण्णह सा साहूणं पूआ अणुमोअणोवएसेहिं। णो जुत्ता जं तेसिं सावज्जं सव्वहा हेयं ॥३९॥

अन्यथा पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारे श्रावकैः पुष्पादिना विहिता सा पूजा साधूनामुपदेशानुमोदनाविषयो न स्याद्, यतः कारणात्तेषां—साधूनां सावद्यं—सपापमनुष्ठानं सर्वथा—सर्वप्रकारेण "सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि" इत्यादिवचोभिः मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिभिर्हेयं—त्याज्यं वर्त्तते, नहि साधवः सावद्यमुपदिशन्ति, न वाऽनुमोदन्ते, अब्रह्मसेवादेरप्युपदेशादिविषयत्वापत्तेः, न चायं दोषः सारम्भपक्षेऽपि भविष्यतीतिशङ्कनीयम्, आरम्भस्यानन्यगत्या पूजाकारणत्वाद् अवद्यस्य च तथा स्वभावाभावात्, तस्मात् सत्यप्यारम्भे तज्जन्यफलाभावात् पूजाया निरवद्यतैव, साधोः स्वयं कर्त्तव्यतानिषेधे तु युक्तिरुक्ता, वक्ष्यतेऽनन्तरमितिगाथार्थः ॥३९॥ अथोपसंहरन्नेव साधुकर्त्तव्यतानिषेधे युक्तिमाह—

तम्हा महव्वएसुं संकंतोऽणुव्वयाइगिहिधम्मो। जइ संकंता पंचममहव्वए किं न ता पूआ? ॥४०॥

तस्माद् यदि यथेत्यध्याहार्यं यथा महाव्रतेषु अणुव्रतादिगृहिधर्मः संक्रान्तस्तत्—तर्हि तथेत्यध्याहार्ये तथा पञ्चममहाव्रते पूजा किं न संक्रान्ता ?, अपितु संक्रान्तेत्यर्थ इतिगाथार्थः ॥४०॥ अथ द्रव्यपूजा यथा पञ्चममहाव्रते संक्रान्ता तथा दर्शयन्नाह—

आणाइ दव्वपूआ दव्वचाएण देसरूवेण । सो सव्वदव्वचाए जिणआणाए समोअरई ॥४१॥

द्रव्यपूजा हि दिव्यकुसुमचन्दनादिद्रव्यसमुदायसाध्या, सा चाज्ञया देशरूपेण द्रव्यत्यागेन भवति, देशतो द्रव्यव्ययेनैव स्यादित्यर्थः, आज्ञाऽपि तीर्थकदुपदेशरूपा, न पुनः कुसुमादिद्रव्यव्ययमात्रेण, उत्सूत्रभाषिणामपि तीर्थकृत्पूजाकृतिप्रसक्तेः, नचैवं, यतो द्रव्यपूजा हि भावपूजाकारणं—भावस्तवहेतुः, भावस्तवो हि चारित्रं, यदुक्तं—"जिणभवणबिंबठावण जत्ता पूआ य सुत्तओ विहिणा । दव्वत्थउत्ति णेअं भावत्थयकारणत्तेणं ॥१॥ इतिपञ्चाशके (२४७) तच्चोत्सूत्रभाषिणामनन्तेनापि कालेन दुरापम्, अनन्तभवस्थितिहेतुस्तु कुपाक्षिकाणां पूजापि भगवति उत्सूत्रसंयुक्ता, आस्तां कुसुमादिपूजा, प्रव्रज्याऽप्यनन्तसंसारहेतुस्तथावस्तुस्वभावात्, युक्तयस्तु प्रथमविश्रामे तीर्थस्वरूपव्यवस्थापनावसरे दर्शिता, एतच्च जमाल्यादीनामेवेति प्रवचने प्रतीतमेवतत्, कुमत हि क्रियाबलेन वर्धते इति पूजादिक्रियैव चैषामन्येषां चाऽनुमोदनादिविषयत्वेनानर्थहेतुरपि, तस्मात्कुमतं यथा२ क्रियाशिथिलं तथा२ प्रवचनस्य तस्य च हितमेवेति मतिमता मन्तव्यं, स देशतो द्रव्यत्यागः, सर्वद्रव्यत्यागे "सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं" मितिजिनाज्ञयैव सर्वपरिग्रहत्यागात्मके पञ्चममहाव्रते समवतरति, अयं भावः—यदि साधूनां कुसुमादिद्रव्यस्तवो निर्जराङ्गमभविष्यत्तर्हि सर्वज्ञाः सर्वपरिग्रहत्यागं साधूनां नाकारयिष्यन्, कारितवन्तश्च सर्वपरिग्रहत्यागं साधूनामतः सर्वपरिग्रहत्यागान्तर्भूतोऽपि द्रव्यस्तवः पृथक् क्रियमाणस्तीर्थकदाशातनैवाज्ञाभावत्वादितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ प्रतिमाप्रतिष्ठा श्रावकेणैव कर्तव्या सावद्यत्वाद्द्रव्यस्तवपूजादिवदिति

तिलकाचार्योद्भावितस्यानुमानस्य तद्विपरीतसाधकं तत्प्रतिपक्षभूतमनुमानमाह—

जिणपडिमाण पइट्ठा कायव्वा मुनिगुरूहिँ जगसक्खं । तेलुक्कपूअकारणभावा गणहरपइट्ठव्व ॥४२॥

जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठा जगत्समक्षं मुनिगुरुभिः कर्त्तव्या, अनापवादिकत्वे सति त्रैलोक्यपूजाकारणभावात्—त्रैलोक्यपूजाहेतुत्वाद्गणधरप्रतिष्ठावद्—गणधरपदस्थापनावदित्यनुमानप्रयोगः, व्याप्तिग्रहस्त्वेवं—यद्यत्त्रैलोक्यपूजाकारणं तत्तन्मुनिगुरुणैव विधेयं, यथा गणधरपदप्रतिष्ठा, तत्र हेतुसाध्ययोर्द्वयोरपि सत्त्वात्, प्रकृतसाध्यसिद्ध्यर्थं मुनिगुरुः—सूरिः दृष्टान्ते तीर्थकृदिति, न पुनर्गृहिकृत्यं त्रैलोक्यपूज्यत्वहेतुर्भवति, यत्तु क्वचिच्चरितानुवादे तथा दृश्यते तद्दिव्यानुभावाद्यात्मकमौपाधिकमेवावगन्तव्यं, दिव्यानुभावस्तु विधिवादे विचारक्षोदक्षमो न भवति, यथा अविरतदेवतार्प्पितलिङ्गः साधुलिङ्गधारी कश्चित् साधुस्त्रैलोक्यस्याप्याराध्यो भवति, न तथा द्वादशव्रतधारकश्रावकार्प्पितलिङ्गात्साधुः स्यात्, तथाऽनादिसिद्धजगत्स्वभावात्, जगत्साक्षिकमितिपदेन प्रतिष्ठाकृत्यं न रहोवृत्त्या विधेयं, किंतु राजामात्यादिसमस्तमहर्द्धिकजनसमक्षं, यतः समस्तजनसाक्षिकं प्रतिष्ठाकृत्यं समस्तस्यापि लोकस्याराध्यत्वेनाभिमतं स्यात्, तत्रापि साधुना कृतमविवादेनैव समस्तानामपि सम्मतं, साधोः समस्ताभिमतत्वादितिगाथार्थः ॥४२॥ अथ सत्प्रतिपक्षितं तिलकाचार्योद्भावितमनुमानं कीदृशं जातमित्याह—

पडिवक्खऽणुमाणसरप्पहओ तुह हेउसउणि गयपक्खो । सिद्धंतपक्खजुत्तो हेउसरो जयउ अम्हाणं ॥४३॥

प्रतिपक्षानुमानं—परोद्भावितानुमानसाध्याद्विपरीतसाधकानुमानं तदेव शरो—बाणस्तेन प्रहतः—आहतः 'तुहे'ति—हे तिलकाचार्य ! व त्वदीयो हेतुः सावद्यत्वादितिरूपस्तद्रूपः शकुनिः—पक्षी, किंलक्षणो ?—गतपक्षः—छिन्नपक्षो जातः, अन्योऽपि पक्षी परप्रयोगप्रे-

रितवाप्रहतो निगमपथोऽसमर्थ च्युतप्राणो वा भवति, तथा त्वदनुमानपथी वीर्यप्रेरितानुमानशरप्रहतो बोध्यः, यत एवं ततो ऽस्माकम्–अस्मत्संबन्धी त्रैलोक्यपूजाकारणत्वादितिहेतुबाणो जयतु, किंलक्षणः ?–सिद्धान्तपक्षयुक्तः–अनेकप्रतिष्ठाकल्पादिग्रन्थानुयायी, अपरोऽपि बाण सिद्धाः–परिकर्म्मणा संस्कृता ये ऽन्त्या–अन्तिमावयवास्तेषु पक्षाः–पत्त्राणि यत्र स तथा, पतत्रमन्तरेण बाणस्याप्यगतेः, त्वदनुमानपक्षिहन्ता सिद्धान्तपक्षयुक्तोऽस्मदीयो बाणो जयत्विति समुदायार्थः ॥४३॥ इति चन्द्रप्रभाचार्यतिलकनामविरचितान्यनुमानानि हेत्वाभासग्रस्तानि न श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनाय समर्थानीति ज्ञापयित्वा साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापनायानुमानानि भागमसम्मतयाप्रदर्शिता ॥ अथ कालानुभावात् केषांचिन्मतिर्मा यासिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पमालोक्य शङ्कोत्पद्यते न परास्करणाय गाथामाह–

जो पुण तिलगायरिओ कुपक्खमुक्खो मयाणुरागेण । लविओ कप्पाभासे अमुणतो धम्मपरमत्थं ॥४४॥

य पुनस्तिलकाचार्यः कुपक्षमुख्यो महाऽज्ञानी यः स्वमतानुरागेण स्वमतदार्ढ्यहेतवे एव प्रत्यक्षत्वात्स्वपक्षपातिकापेक्षया प्रसिद्धः, यद्वा कुपाक्षिकाणां मध्ये मुख्य, मुख्यत्वं प्रतिष्ठाकल्पादिग्रन्थरचनायां स्वयमनुमानादिप्रयोगकरणाच्च, परकृतानामनुमानप्रयोगाणां तदाभूतान्यज्ञानमेव तस्मतारूपकचन्द्रप्रभाचार्येण क्रोधाविष्टेन श्रावकप्रतिष्ठाव्यवस्थापनायोद्भाविता ये हेत्वाभासास्तानेवाच प्रकटमिद्धातुपारिष्कारणाय निजकृततयाऽलिखिष्यत्तर्हि मूर्खत्वमप्यस्य नाभविष्यत्, यत–'मुक्खो ताव महग्घो मोण काऊण अपठमज्झमि । जाव न लमरलमप्पुमन कुक्कुमलसफंसं कुणइ॥१॥'' त्ति, नचैवं विपश्चितां गतिः, यदास्माकीनेन पूर्वजेन क्रोधानाभोगादिना परवशीभूतेन परिकल्पितत्वं क्वचित् प्रकाशितं वा तत्सर्वमपि प्रमाणीकृत्य विपश्चित्सर्वदि व्यवस्थाप्यते, तत्र तत्स्थापने

च स्वकीयं मौखर्यमेवाविष्कर्त्तव्यं स्यात् , नह्यनुमानाभासो बलीयसाऽपि पुरुषेण प्रामाणिकपर्षदि परवादिजयायोद्भावितः स्वात्मनः शरणं भवितुमर्हति, किं खड्गाभासेनाप्यर्ककाष्ठेन वैरिसैन्यं जेतुं शक्यते? इत्यादि स्वयमेव बोध्यं, मतानुरागेणेतिपदेन तिलकाचार्यस्य राकाशाखापतितत्वं सूत्रितं ॥ 'लविउ'त्ति लपितो यत्तत्प्रलपितः, कुत्र?—'कल्पाभासे' कल्पशब्देनेह प्रतिष्ठाकल्पस्तद्वदाभासते अप्रतिष्ठाकल्पोऽपि प्रतिष्ठाकल्पतया आभासते इति प्रतिष्ठाकल्पाभासस्तस्मिन्, किं कुर्वन् , ?—'धर्मपरमार्थमजानन्' धर्मस्य—श्रुतचारित्रात्मकस्य परमार्थो—रहस्यं सामान्यविशेषोत्सर्गापवादात्मकं न ज्ञातवानित्यर्थः।

अथ तिलकाचार्यप्रलपितं प्रादुष्कर्त्तुं तद्विकल्पिता प्रतिष्ठाकल्पपीठिका (दर्श्यते) यथा—ॐनमो भगवते श्रीपञ्चमङ्गलाय ॥ येनास्त्ररहितेनापि, विषमास्त्रो विनिर्जितः। महावीरः स वः पायाल्लोकोत्तरपराक्रमः ॥१॥ सर्वोत्तमसमाचीर्णज्ञानचारित्रदर्शनाः। गुरवः सुखमेधन्तां, सिद्धिश्रीसंगमोद्यताः ॥२॥ साधूनां श्रावकाणां च, विधिर्यत्र निरुच्यते। स निष्कन्दितसंदेहश्चिरं जीयाज्जिनागमः ॥३॥ एवं समाहितस्वान्तः, स्मृत्यर्थं भविनां सदा। जिनबिम्बप्रतिष्ठानविधिमाविष्करोम्यहम् ॥४॥ इह च प्रथममेव केचिदुत्सूत्रप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापारसंसारकान्तारसंचारविरहभीरवः सिद्धिसीमन्तिनीपरिरम्भयोग्यभोग्यविकलाः कुगतिवनिताङ्गपरिष्वङ्गबद्धरङ्गाः स्वीकृतनिष्प्रपञ्चपञ्चमहाव्रतानां व्रतिनां प्रतिष्ठाकारत्वमुपवर्णयन्ति तदसंगतं, यतः प्रतिष्ठाकारस्येदं स्वरूपं निरूप्यते-यथा-न्हायविलित्तउ चंदणिण गंधसुगंधिअ देह। परिहाविअसिअसदसजुयल गुणगणरयणह गेह॥१॥ "तक्खणि दक्खिणि करि धरिअ कंकणकडहसणाहु। सुंदरमुद्दारयणजुय दक्खिणकरतरुसाहु॥२॥ सुदठु पइट्ठाकार तहिं वण्णिज्जइ जय-

पंतु। जो नवि नारिअमपफलिओं न इदसण दीसतु ॥२॥ तथ 'वयछक्क कायछक्क अकप्पो गिहिभायणं। पलिअंक निसिज्ञाए सिणाण सोभवज्जण ॥१॥ इत्यागमात् साधूनां स्नान शरीरे चन्दनविलेपन गन्धैः सुगन्धीकरणं शोभाकरणमेव युज्यते, तथा "आ-परमाणा कप्पा अदगाइआ य वित्थडा इत्था" इत्यागमेषु प्रमाणोपेतवस्त्रपरिधानेन साधोरचेलकत्वस्थापनादखण्डसदशव स्त्रपरिधानमपि न युज्यते। तथा-"जत्थ हिरण्ण सुवण्ण हत्थेण पराणयपि णो छुप्पे। कारणसमप्पिअंपिहु गोअम ! गच्छ तयं भनिमो ॥१॥ इत्यागमेन साधो सुवर्णस्पर्शनमात्रमपि निषिद्धं,तत्कथं कङ्कणमुद्राद्यलङ्कारमङ्गीकरिष्यति?, अत: प्रतिष्ठाकारलक्षण सर्वमपि साधोर्न घटते, श्रावकस्यैवोपपद्यते, ततस्तेनैव प्रतिष्ठा कार्या, अत्र चार्थे अनुमिमीहे—जिनबिम्बप्रतिष्ठा श्रावकेणैव कर्त्तव्या, द्रव्यस्तवरूपत्वात्पुष्पपूजादिवत्, द्रव्यस्तवत्वं चास्या "जिणभवणबिंबठावणजत्तापूआइ सुत्तओ विहिणा। दव्वत्थउत्ति नेअं भव पयरस्सणसेस ॥१॥" इति वचनात्, तथा सावद्यरूपत्वादिति हेतोः जिनप्रतिष्ठा श्रावकेणैव कार्या,सावद्यरूपत्वं चास्या एवं-शुद्धि कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्त्र्य स्वहस्तेन बिम्बस्य विलेपन करोति, अभिमन्त्रितधूपोत्पाटनं स्वहस्तेन करोति, पुष्परागपुष्पाभिमन्त्रितमदनफलबन्धनं स्वहस्तेन करोति, वस्त्रप्रवस्त्रेण प्रतिमाच्छादनं तदुपरि चन्दनच्छटामोचनं पुष्पक्षेप नानाग न्धपुष्पसप्तधान्यक्षेपण च स्वहस्तेन करोति, ततो लग्नसमये त्रिपञ्चसप्तवारान् मर्थाङ्ग प्रतिमां स्पृशेत्, पुनर्वासनिक्षेपणं पुष्पारोपणं च प्रतिष्ठाकार: स्वहस्तेन करोति इति सकलप्रतिष्ठाकल्पेषूक्तत्वा'दिति कुशास्त्रकतिलकतिलकाचार्य स्वमतानुरागेण श्रावकप्रतिष्ठा-स्थापनाय पञ्चदशपञ्चाशदधिकेऽतिमत्यों प्रतिष्ठाकल्पामासपीठिकायामसविस्मृतसम्पन्नानां चिरंजीविनां विभ्रमकृते कृतवान्, तत्र सामान्यतस्तावदिदमभिधातव्यं—

नतु भो तिलकाचार्य ! एवं शुद्धिं कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्त्र्य स्वहस्तेन बिम्बस्य विलेपनं करोतीत्यादिरूपः प्रतिष्ठाविधिस्त्वया कुतो लिखितः ?, किं सिद्धान्तादुत पूर्वाचार्यविरचितप्रकरणेभ्यो वा अथवा पूर्वभवाभ्यस्तपरिज्ञानहेतोर्जातिस्मृत्यादेर्वा स्वमतिविकल्पनाद्वा ?, नाद्यः, क्वापि सिद्धान्ते त्वल्लिखितविधेरनुपलम्भाद्, द्वितीये प्रकरणान्यपि चरित्रादिरूपाणि उत प्रतिष्ठाविधेरेव प्रतिपादकानि ?, नाद्यः, आस्तामन्यत् त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पे नामग्राहं निदर्शितानि यान्युपमितिभवपञ्चादीनि चरित्ररूपाणि प्रकरणानि तेष्वपि क्वापि त्वदुक्तविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, न हि क्वापि केनापि तिलकमञ्जर्यादिशक्रपर्यन्तेन प्रथममभिमन्त्रितचन्दनेन बिम्बं लिप्तं, न चाभिमन्त्रितधूपोत्पाटनमित्यादि यावन्मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादि कृतं,तावन्मात्रस्यैव तवोपदेशार्हत्वाद्, अथ प्रतिष्ठाविधेः प्रतिपादकानि प्रतिष्ठाकल्परूपाणि प्रकरणानीति चेत्तर्हि ते प्रतिष्ठाकल्पास्तव प्रमाणमप्रमाणं वा ?,आद्ये विवादस्य दत्ताञ्जलितैव, तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यानि कृत्यानि श्रावकस्य तानि श्रावकस्यैवाभ्युपगन्तव्यानि, यानि च साधोस्तानि च साधोरेवेति नष्टा त्वदभीष्टा श्रावकप्रतिष्ठा दूरमिति । इह च प्रथममेव केचिदुत्सूत्रप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापारसंसारकान्तारसंचारविरहभीरव इत्याद्यनार्यदुर्वचनैः साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापकानां तीर्थसम्मतानामपि श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिपूर्वसूरीणां महाशातनां कृत्वा सूरिप्रतिष्ठाभिधायकेभ्यस्तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पेभ्यः शेषप्रतिष्ठाविधिं च स्वकृते प्रतिष्ठाभासे लिखन् पुनः साधुप्रतिष्ठोत्थापनाय श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिकृतानामेव पञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतिं दर्शयन् हे निर्लज्ज ! तिलकाचार्य त्वं कीदृशः किंसंज्ञो भण्यते ?, परं 'निस्स्थानिकायाः सपत्न्याः पितृगृहं स्थानक'मिति लोकाभाणकस्त्वया सत्यापित इति,किंच—भो तिलकाचार्य ! सर्वप्रतिष्ठाकल्पेषूक्तत्वादिति वचसा ये त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पाः सम्मतितयोद्भाविताः तत्र क्वापि मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादिकमपि श्रावक एव

धारकेनैव प्रभृतित्यादि लिखितं दृष्टं न वा ?,नेति चेत्तर्हि तव पितुः किं याति यत्त्वमेव कण्ठागतप्राणो यावत् प्राणसंशयेन प्रतिष्ठा मन्यथयितव्या साधोस्तत्रानधिकारादित्यादि जल्पसि,अथ प्रतिष्ठाकल्पा अप्रमाणमिति चेत्तर्हि मैवं, प्रतिष्ठाकल्पप्रणेतृणां श्रीहरि- प्रभृतीनामनाप्तत्वापत्त्या तत्कृतपञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतितयाऽनुपादानापत्तेः स्वविकल्पितप्रतिकल्पाभासस्यापि निर्मूलत्वा भं, अथ तृतीयो विकल्प एव न पूर्वमत्यन्तस्य परिज्ञानहेतोर्जातिस्मृत्यादेरिति दिव्यकरणप्रत्यायनीयत्वेनाकिंचित्करत्वात् सदसि भद्रमपि कल्प्य , अथ स्वमतिविकल्पनादिति योऽन्त्य' सोऽप्ययम इवास्पृश्य,नहि स्वमतिविकल्पितं कस्यापि विश्वासहेतुः,तस्मात् त्वयं प्रतिष्ठाकल्पाभासमपि कुर्वता त्वया तन्मूलभूताः श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिकृताः प्रतिष्ठाकल्पा' प्रमाणीकर्त्तव्याः, अन्यथा सर्व प्रतिष्ठाकल्पपुरस्कारादिति वक्तुमप्ययुक्तत्वात्,तत्प्रमाणीकरणे च त्वद्विकल्पितप्रतिष्ठाकल्पोऽर्धजरतीयन्यायमापन्नो न भवत्वाहो- 'पि यथा च मिथ्यमनापासनैव साधुप्रतिष्ठाकरणमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथोक्तार्थसंग्राहक गाथात्रिकमाह—

नणु मुह पइट्ठकप्पे विहि लिहिओ आगमा पगरणेहिं ? । पढमो तुहऽपसिद्धो बीए चरिमं च विहिमेतं ॥४५॥

समगतीपमुहाइ जाइ चरिआइ तत्थवि मुत्ताइ । तेसुवि तुह लिहिअविही न दीसई भासंसिद्धव ॥४६॥

थिदिमम पुण पगरण पइट्ठकप्पो हविज्ज अइ तुम्ह । ता अम्हाणवि इह सूरिपइट्ठा सिद्धयइट्ठा ॥४७॥

ननु मत प्रतिष्ठाकल्पे लिखितो विधि' आगमात् प्रकरणेभ्यो वा ?, प्रथमस्त्वप्यनिष्ट,आचाराङ्गादिषु त्वदुक्तविधेरनुपलम्भात्, निर्णीत प्रकरणमपि भगितं विधिमहा ?, प्रथमे दमयन्तीप्रमुखानि यानि चरितानि स्वपाठ्युक्तानि तन्मध्येऽपीति तेष्वपि तव लिखितो विधिन दृश्यते प्रकरणवत् यथा तुरगशकटस्य तथा त्वदुक्तो विधिस्तिमकरणेन न दृश्यते यदि तव विधिस्तर्हि

छादिविप्रतिपादकं पुनः प्रकरणं प्रतिष्ठाकल्पस्ता–तर्हि अस्माकमपीष्टं,सूरिप्रतिष्ठा जिनोपदिष्टा सिद्धेतिगाथात्रयार्थः ।४५।४६।४७। अथ फलितार्थमाह—

तम्हा जत्थ नवीणं बिंबं निम्मविअ मट्टिआइमयं । महिअं अहिग्गहीहिं तत्थ विही नेव सत्थुत्तो ॥४८॥

यस्मात्कारणात्प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः 'सूरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि' त्यादिवचोभिर्व्यङ्ग्यः प्रमाणं तस्मात्कारणात् मृत्तिकादिद्रव्यमयं–मृत्तिकागोमयादिपुद्गलात्मकं 'बिम्बं' जिनप्रतिमा 'अभिग्रहिभिः' जिनबिम्बं नमस्कृत्यैवाशनादि भोक्तुं कल्पते,नान्यथेत्यभिग्रहवद्भिः क्वचित्कदाचित्प्रयोजनविशेषे बिम्बसामग्र्यभावे 'निर्मापितं' निष्पादितं तत्र शास्त्रोक्तो विधिः–प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिर्न भवेत्, नहि विधिप्रतिष्ठां चिकीर्षन् कोऽपि मृत्तिकादिद्रव्येण जिनबिम्बं करोति, तादृशस्य बिम्बस्य जलस्पर्शमात्रेणैव विनश्वरस्वभावात् कुतः स्नात्रादिविधिकरणसंभवः?, किंतु स्वाभिग्रहपरिपालननिमित्तं मृत्तिकादिना तीर्थकृदाकृतिं विधाय चैत्यवन्दनशुद्ध्यर्थं नमस्कारमात्रेण स्थापना क्रियते,सा च तथाविधभवितव्यतायोगाद्देवतया तीर्थतया प्रवृत्ता सर्वेषामपि सम्मता जातेतिबोध्यं,नचैवं शास्त्रोक्तो विधिर्लुप्येतेतिगाथार्थः ॥४८॥ अथ तिलकाचार्यः स्वप्रतिष्ठाकल्पे प्रतिष्ठादिशब्दानामर्थं यथा तथा प्रलपन् बहुजनानां भ्रान्तिजनकः अतस्तच्छङ्कापराकरणार्थं प्रतिष्ठाशब्दस्य कोऽर्थ इत्याह—

सेसहिगारि पइट्ठा पइठिअपडिमाणमासणट्ठवणा । अहिगारट्ठपवित्ती जह लट्ठिपइट्ठिआ य धया ॥४९॥

'शेषाधिकारे' नवीनप्रतिमाकरणादतिरिक्ताधिकारे यत्र कोऽपि प्रतिष्ठाशब्दो दृश्यते तत्र प्रतिष्ठा तावत् प्रतिष्ठितानां जीर्णप्रतिमानामासनस्थापना,प्रासादसिंहासनादिकं नवीनं निष्पाद्य पूजानिमित्तं तत्रोपवेशनमिति प्रतिष्ठाशब्दार्थः, तत्कुत इत्याह–अधि-

कारात्-प्रकरणविशेषादर्थप्रतिपत्ति -अर्थाभ्युपगमो भवति, तत्र दृष्टान्तमाह-'जहे'त्यादि, यथा लष्टिप्रतिष्ठिता ध्वजा, लष्टौ-दण्डे प्रतिष्ठिता-न्यस्ता यथा ध्वजेत्यर्थः। यदागमः-"तओ पुणो अवकमगलट्ठियपइट्ठिअंसमूसनीले'त्यादि श्रीपर्युषणाकल्पे, तथा "मरहंतपइट्ठाए महुरानयरीए मगलाइं तु। गेहेसु चच्चरेसु अ छन्नवइगामअद्धेसु॥१॥त्ति महुराए नयरीए घरे कए पढमं अरहंता पइट्ठवि-ज्जंति मंगलनिमित्त, जइ न करेंति घरं पडइ"त्ति, अत्र ब्राह्मणक्षत्रियादिगृहेषु न्यसनमात्र एव प्रतिष्ठाशब्दार्थः, एतेन प्रतिष्ठा१-प्रतिष्ठान२ प्रतिष्ठापन३ संस्थापन४ स्थापना५ दिशब्दानामेकार्थतां विकल्प्य परस्परपर्यायवाचिता तिलकाचार्येण प्रतिपादिता साऽपि निरस्ता, प्रतिष्ठादिशब्दानां पर्यायवाचित्वेन विपर्मित्प्रयोगादर्शनात्। किंतु 'अभिकारवशादर्थप्राप्ति' रितिन्यायात् क्वचित्प्रतिष्ठाशब्द' शोभावाची, यथा "प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यो, गुरुणा गुरुविधया" क्वचिदाधाराधेयसंबन्धवाचको यथा-"गुरुरासने प्रतिष्ठाप्य, शिष्यानध्यापयत्यमून्" तथाऽऽगमप्रयोगोऽपि-"तओ पुणो जवक्कगलट्ठिपइट्ठिअ"त्ति, तथा णिगन्तप्रयोगेणापि, यथा 'अपूजयेत् प्रतिष्ठाप्य, चैत्येऽर्हत्प्रतिमां सुधीः।" क्वचित्त प्रतिष्ठाप्यविषयकाभिमन्त्रितवासक्षेपमन्त्रन्यासादिक्रियाविशेषवाचको, यथा "सूरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि'त्यादि, एव प्रतिष्ठानशब्दोऽपि प्रायः स्थित्यर्थाभिधायक, प्रतिष्ठापनशब्दस्तु णिगन्तप्रयोगात्स्फुट एव भिन्नार्थः, नचैवं प्रतिष्ठाप्रतिष्ठानशब्दयोः प्रतिष्ठानमिति निरुक्तेरभेदः, प्रतिष्ठन्तं प्रयुङ्क्ते इति प्रतिष्ठापनमिति निरुक्तेरेव भेदस्तेन प्रतिष्ठापनशब्दो णिच्प्रत्ययनिष्पन्नत्वेन प्रतिष्ठाप्रयोजककर्तृक्रियाविशेषवाचकः, एतेन 'ज न परिट्ठविज' मित्यस्य शब्दस्य यत्र परित्यक्तमितिपर्यायो दर्शितः, तत्रो न पुनः परित्याजितमिति सम्मति' प्रतिष्ठानप्रतिष्ठापनशब्दयोरेकार्थतामिधानाय तिलकाचार्येण प्रदर्शिता साऽपि निरस्ता, धात्वन्तरमासाद्य णिच् तानिगन्तप्रयोगयोस्तुल्यार्थाभिधायकत्वस्य दृष्टत्वात्, यथा संमा

वयतीतिणिगन्तप्रयोगेणाप्यणिगन्तप्रयोगः शङ्कते इति तुल्यार्थः, न पुनरेकधातुप्रयोगेऽपि णिगन्ताणिगन्तयोरविशेषः, प्रयोजक-
प्रत्ययस्य वैयर्थ्यापत्तेः, नन्वेकधातुप्रयोगेऽपि क्वचिद्भिन्नार्थानभिधानं यथा स्थापनशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेतिचेत्, मैवं "उपस-
र्गेण धात्वर्थो, बलादन्यत्र नीयते" इति वचनात् प्रतिना सोपसर्गस्य धातोः केवलधात्वपेक्षया भिन्नार्थाभिधायकत्वेन वस्तुगत्या
भिन्नत्वाद्, अत एवात्मनेपदिकः परस्मैपदिको वा धातुः प्रयोजनणिगन्तप्रत्ययप्रयोगादुभयपदिको भवति, वस्तुगत्या स्थापनशब्दो
लक्ष्यवस्त्वाकृतिमात्राभिधायकः, तथाहि "नामजिणा जिणनामा ठवणजिणा पुण जिणिंदपडिमाओ। दव्वजिणा जिणजीवा भाव-
जिणा समवसरणत्था ॥१॥ इति (चैत्यवन्दनभाष्यं) तथा "नामठवणाणं को पइविसेसो?, नामं आवकहिअं, ठवणा इत्तरिआ वा
होज्ज" त्ति तथा "नामं ठवणादविए खित्तदिसातावखित्तपण्णवए। सत्तमिआ भावदिसा होइ अट्ठारसविहा उ ॥१॥" त्ति। क्वचि-
द्भावादिस्थापनारोपणेऽपि, यथा "उम्मग्गनिवारणयं सम्मग्गट्ठावणं च भव्वाणं। एमाई जं विहिअं अणुमोएऽहं तमप्पहिअं ॥१॥"
(आराधना) इति। ननु क्वचित्स्थापनाशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेत्युपलभ्यते तत्र किं कर्तव्यमितिचेच्छृणु, क्वचित्कथञ्चिद्व्युत्पत्त्याऽ-
प्येकार्थतां विभाव्य छन्दोऽनुवृत्त्या धर्मधर्मिणोरभेदोपचारमङ्गीकृत्य वा ग्रन्थकाराणां तथा प्रयोगसंभवेऽपि सर्वत्रापि स्थापनाशब्देन
प्रतिष्ठा वाच्येति न पूत्करणीयम्, अनन्तरोक्तयुक्त्या तिलकाचार्यस्य गलपादुकान्यायोत्पत्तेः, क्वचित्कस्यचिच्छब्दस्य कश्चित्पर्यायं
दृष्ट्वा सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणे "पतङ्गो द्योतयन् विश्वं, कस्य नानन्दकारणम्?" तथा "प्रदीपरूपमालोक्य, पतङ्गो नाशमाश्रित"
इत्युभयत्रापि पतङ्गशब्दस्य सूर्यपर्यायकरणप्रसक्तेश्च, तस्मात्क्वापि कविप्रयुक्तानां खगपतङ्गादिशब्दानां सूर्यादिशब्दैः पर्यायं दृष्ट्वा
सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणाभाववत् स्थापनाशब्देन सर्वत्रापि प्रतिष्ठापर्यायो न युक्तः, प्रयोगानुसारेण पतङ्गादिशब्दवदस्याप्यनेका-

र्थता भाव्या, अन्यथा "तदा नदीप्रवाहेण, पाटितात्तिकटात्तटात्। युगादिदेवप्रतिमा, प्रकटाऽभूत् प्रभावयुक् ॥ १ ॥ तां प्रेक्ष्य हर्षयुक्तोऽसौ, स्नपयामास वारिणा। पीठं कृत्वा मृदोत्तुङ्गं, स्थापयामास तत्र ताम् ॥ २ ॥" इति श्रीविमलनाथचरित्रे, अत्र तिलकाचार्याभिप्रायेण स्नपयामासेति प्रतिष्ठां कृतवानिति व्याख्येयं स्यात्, तथाप्यबाधितं, स्वकीयाग्रहं विमुच्यालोचयन्तु, तिलकाचार्यैः प्रदर्शितासु उपमितौ 'रत्नचूडविद्याधरः कारयती'त्यादि, "यावद्विद्याधराणामवतारमार्गे महाभवनं विधाय प्रतिष्ठितं तेन भगवता युगादिदेवस्य बिम्बं" ठाणाविवरणे "इअ चिंतिऊण तो सा गंतूण य सरवरं नियसदेहं। पक्खालिअ संठविआ पडिमं ता वंदए देव ॥१॥" हरिवंशग्रन्थे इत्यादिरूपासु सम्मतिषु क्वापि विवादापन्नाया प्रतिष्ठायाः सूचकमभिमन्त्रितवासक्षेपमन्त्रन्यासादिकं किमपि विद्यते न वा ?, प्रथमोऽप्यबाधितः, द्वितीये प्रतिष्ठैव तत्र नावबुध्यते, तदवबोधकलिङ्गाभावात्, तर्हि कुतस्तिलकाचार्यकल्पितकल्पः भावकस्तत्कल्पं प्रविष्टः, तथा च संपन्नम् 'अस्नाते तटाके मकरप्रवेश' इति लोकाभाणक इति, अस्माभिस्तु "सुविहिअं पुण हरिभद्द" इत्यादिचतुर्दशगाथायां प्रागुक्तायां सम्मतितयोपदर्शितासु सर्वास्वपि कपिलकेवलिना श्रीनामसूरिप्रमुतिभिरभिमन्त्रितवासक्षेपादिकं प्रतिष्ठासूचकं विद्यत एव, तेन तिलकाचार्यप्रदर्शिता सम्मतयो देवतायतनप्रलपितकल्पा बोध्या इति सामान्यतस्तिलकाचार्यस्तिरस्कृत इति गाथार्थः ॥४९॥ अथ व्यक्त्याऽपि किञ्चिदाह—

कत्थवि कलहवाणं कत्थवि सट्ठाणमण्णहा ठवणं। कत्थवि पवयणपरमत्थमावसुण्णंपि तिलगवयं ॥५०॥

तिलकाचार्यवचः क्वचित्कलहदानं—प्रवचनस्य कलहदानात्मकं, क्वचित्स्थानानां प्रतिष्ठास्थापनादिलक्षणानामन्यथा स्थपनम्—अपर्यायभूतानामपि पर्यायरूपतया प्रलपनं, क्वचित्परमार्थभावशून्यं—पूर्वापरसंबन्धपर्यालोचनविकलमपीति, प्रतिष्ठाकल्पाभासे इति

प्रकरणाद् बोध्यमित्यक्षरार्थः। भावार्थः पुनरेवं–कलङ्कदानं त्वेवं–स्वकृतावश्यकवृत्तौ ‘भरतः स्वयं प्रतिष्ठितवानि’ति लिखित्वा प्र-
तिष्ठाकल्पे च श्रीआवश्यकवृत्तिं सम्मतितयोद्भावितवान्, श्रीहरिभद्रसूरिकृतावश्यकवृत्तौ च तद्गन्धस्याप्यभावाद्, एवं च सति
“धावत२ भो डिम्भाः! तरंगिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्त”मित्यादि धूर्त्तवाक्यवत्तिलकाचार्यवाक्यमपि बोध्यं, अथ शब्दानाम-
न्यथाभापणं यथा दमयन्त्यां शक्रावतारे एकबिम्बमाश्रित्य शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इत्याद्युक्तं, तत्र कालभेदेन
युगपद्वा ?, उभयथापि प्रतिष्ठाया विवादापन्नाया असंभवाद्, यतः प्रथमे विकल्पे प्रतिष्ठितस्य बिम्बस्य पुनः प्रतिष्ठाकरणेऽन-
वस्थानाद्, यावत्कथितस्थापनाभङ्गापत्त्या स्वरूपहानेश्च, द्वितीयोऽप्यसंभवी, नहि चक्रवर्त्तिवासुदेवौ युगपदेकत्र मिलतः, तयोरेक-
क्षेत्रे युगपदुत्पत्तेरभावात् तस्मात्, शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इति क्वचित् प्रासादे संस्थाप्य तद्बिम्बं पूजितवन्त
इत्यर्थे युक्तयुक्ते प्रतिष्ठाकल्पोक्तविधिना प्रतिष्ठा कृतेत्यन्यथा भणनं तिलकस्येति बोध्यं, अथ पूर्वापरसंबन्धापर्यालोचना–तथा
“चेइअपूआ रायानिमंतणे सन्नि वाइ खवग कही। संकिअ पत्त पभावण पउत्तिकज्जा य उड्डाहो ॥१॥” इति बृहत्कल्पप्रथमोद्दे-
शकभाष्यस्य द्वारगाथा,तत्र सन्निवाइअपदस्य चूर्णिर्यथा–“इआणिं सन्नि वाई अ एए दोवि दारे एगट्ठे वक्खाणेइ, ‘एमेव य सन्नी-
णवि जिणाण पडिमासु पढमपट्ठवणे। मा परवाई विग्घं करिज्ज वाई अ ओविसइ ॥१॥ सावगो कोइ पढमं जिणपडिमाए पइट्ठाणं
करेइ, तत्थ साहुणो आगए दट्ठूण चिंतेइ–जइ ताव इमे भगवंतो अरिहतो पूअं दट्ठुं इंति तदेवं ममाउ अलाहि पण्णाहे(एत्ताहे)निच्चमेव
पूअं करेमि,एवं सावगस्स भावबुद्धी भवति,अह न पविसंति संजया,नत्थित्ति विपरिणामो भवति–किं एएसिं पूआ कीरइ से नत्थि,वाइ-
णा य पविट्ठेण इमे गुणा–परवाइनिग्गहं दट्ठुं भवंति–नवधम्माण थिरत्तं,पभावणा सासणे अ बहुमाणो। अभिगच्छंति अ विउसा अवि-

ग्गपूआ य सेआए ॥ ॥ कण्ठ्या, सेयप्रति अविग्घपूआए कयाए सपक्खपरपक्खाणं इहलोए अ सेअं, इहलोए असिवाइउवद्दवा न य भवंति, परलोइअं तित्थगरपूआए दरिसणसुद्धी निब्वत्तिआ भवति" त्ति कल्पविशेषचूर्णिः, कल्पसामान्यचूर्णौ च–सावगो कोइ जिनपडिमाए पइट्ठवणं करेइ' त्ति पाठः, अथ तिलकाचार्यः प्रवचनपरमार्थानभिज्ञः प्रयोजकप्रत्ययान्तेन प्रतिष्ठापनशब्देन केवलस्य प्रतिष्ठानशब्दस्यैकार्थतां विकल्प्य श्रावकः प्रतिष्ठां करोतीति ब्रूते, परमुभयत्रापि प्रतिष्ठाया अधिकारस्यैवाभावात्, किंतु रथानुयात्राया एवाधिकारः, तथाहि–अहगमणंति पच्चद्ध, अस्य चूर्णिः–सीसो पुच्छति–अणुजाणेण किं गंतव्वं न वत्ति, आयरिओ भणइ–जइ निक्कारण गच्छति तो आणाइणो दोसा, इमेहिं कारणेहिं तत्थ पविसिअव्व, तत्रेति अनुयाने, अनुयानशब्दस्यायमर्थः–अनु–पश्चाद्रथस्य पुरादिस्थानेषु परिभ्राम्यतो यानं–गमनमाचार्यादीनां यत्र पर्वणि तदनुयानं, रथयात्रेत्यर्थः, तत्र कानि कारणानि अ ?, 'चेइअ' दारगाहा, सा चेव–चेइअपूआ रायानिमन्तण सन्नि माइ धम्मकही । संकिअ पच पभावण पवित्तिकज्जा य उड्डाहो ॥१॥ त्ति चेइअ पूआ रायानिमंतणं च दोऽवि दारे एगट्ठे वक्खाणेइ, पविसंते इमे गुणा भवंति–'सढा' गाहा, सा चेव–सड्ढा वुड्ढी रण्णो पूआइ थिर धम्म पभावणया । पडिघाओ अणत्थाण अत्था य कया भवतिस्स ॥१॥" त्ति कण्ठ, सन्निमिति–श्रावको वाइत्ति वादी, एए दोवि दारे एगट्ठे वक्खाणेइ, एमेव य सन्नीणवि जिणपडिमासु पढमपट्ठवणे । मा परवाई विग्घं करिज्ज वाई अओ विसइ ॥१॥ त्ति, कंठा, सावजो कोई जिणपडिमाए पइट्ठाण करेइ' त्ति, कोऽपि, रथयात्राकरणसमर्थो, न सर्वोऽपि, श्रावको–निर्ग्रन्थोपासकः प्रथमम्–आद्य जिनप्रतिमायाः प्रतिष्ठापन न्यासमारोपणमितियावद् रथे इति प्रक्रमाद्गम्यं, प्राथम्यस्यान्यथानुपपत्त्या, नूतने रथे करोति–विधत्ते इति श्रीकल्प चूर्णि', इत्येवमर्थस्तिलकाचार्येण मूलतो नावगतः, अतः परमार्थानभिज्ञः स इति । किंच–निजप्रतिष्ठाकल्पे क्वापि म्लेच्छैः क्वापि

श्राविकया क्वापि देवेनेत्याद्यनियतं वचो भणित्वाऽपि 'न्हायविलित्तु चंदणिणु' इत्यादि दोधिकयोक्तलक्षणः श्रावक एव प्रतिष्ठां करोतीतितिलकाचार्यवचो गर्दभीक्षीरपानकल्पं तच्छ्रोतॄणामिति बोध्यमितिगाथार्थः ॥५०॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पस्य मूलमुद्भाव्य दूषयन्नाह—

दोहगतिगमुवजीविअ पइट्ठकप्पो कुवक्खतिलगेण। रइओ पुव्वायरिएवयणविरोहो महामोहो ॥५१॥

'दोधकत्रिकं' 'न्हायविलित्तु चंदणिणु गंधसुगंधिअदेहु। परिहाविअ सिअसदसजुअल गुणगणरयणह गेहु ॥ १ ॥ इत्यादि प्रागुक्तं दोधकत्रिकं तिलकाचार्याभिप्रायेण महाशास्त्रं तदुपजीव्य—तच्छरणीकृत्य तिलकाचार्येण प्रतिष्ठाकल्पो रचितः, कीदृशः ?—पूर्वाचार्याणां—श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतीनां वचनानि—तत्कृतप्रतिष्ठाकल्परूपाणि तैः सह विरोधो यत्र स तथा, एकारश्छन्दोऽनुवृत्या अलाक्षणिको बोध्यः, यत एवं तस्मात् कीदृशो ?—महामोहो—महान्—अनन्तसंसारहेतुत्वात् गरीयान् मोहो—मिथ्यात्वमोहनीयं यस्मादू, यद्वा महामोहः—अभिनिवेशमिथ्यात्वं,तद्धेतुत्वात् तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पोऽपि महामोह एवेतिगाथार्थः ॥५१॥ अथ दोधकत्रिकमधिकृत्यापि कीदृशस्तिलकाचार्य इत्याह—

दोहगतिगपरमत्थं न मुणइ कह मुणइ गणहराण वयं। रयणायरंगमियरं उस्सग्गववायरयणाए ॥५२॥

दोधकत्रिकपरमार्थं तिलको न जानाति, तथाहि—प्रतिष्ठाकारस्तावत्कृतस्नानश्चन्दनादिविलेपनेन सुगन्धीकृतदेह इत्यादिविशेषणविशिष्टः श्रावक एव संभवति, न पुनः सूरिः,तस्य स्नानादेर्निषिद्धत्वाद् ,यदागमः—'वयछक्कं कायछक्क' मित्यादि,सिद्धान्तबाधापत्त्या न साधुः प्रतिष्ठाकारः, किंतु श्रावक एवेति तिलकाचार्यस्य कुविकल्पना, सा चैवं तिरस्करणीया—भो तिलकाचार्य ! सामान्यविधिना

विशेषविधेर्बाधितुमशक्यत्वात् बाधगन्धस्याप्यभावात् तथैव सम्यक्परिज्ञानाभावः, तथाहि—यद्यपि त्रिविधेन महाव्रतधारिणां महाव्रतिनां शुचित्वं स्वभावसिद्धमेवास्ति, तथापि प्रतिष्ठादिप्रयोजनविशेषमुद्दिश्य स्नानमात्रकार्योपयोगि हस्तपादादिधावनलक्षणं लोकप्रतीतिविषयं शुचित्वं स्नापकादिकं न सामान्यसाध्वाचारविधिना बाधितुं शक्यते, किंतु विशेषविधिना सामान्यविधिर्बाध्यते, 'उत्सर्गादपवादो बलीया'निति न्यायात्, न चैतदयुक्तं, कार्यविशेषे कारणविशेषस्य सर्वत्राप्युपलम्भात्, अत एव किंचि उस्सग्गसुत्तं१ किंचि अववायसुत्तं२ उस्सग्गववाइयं३ अववाउस्सग्गियं४ उस्सग्गुस्सग्गियं५ अववायाववाइअं ६ ति, तत्थ इमं उस्सग्गसुत्तं-गोअरग्गपविट्ठो अ न,निसीइज्ज कत्थई। कहं च न पबंधिज्जा,चिट्ठित्ताण व संजए॥१॥१,इमं अववाइअं—कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा आमे तालपलंबे भिण्णे पडिगाहित्तए२,उस्सग्गववाइय—णो कप्पइ णिग्गंथाण२ वा राओ वियाले वा सिज्जासंथारयं पडिग्गाहित्तए, नन्नत्थ एगेणं पुव्वपडिलेहिएणं सिज्जासंथारएणं३, अववायउस्सग्गिअं—कप्पइ निग्गंथाण वा२ पक्के तालपलंबे भिन्ने पडिगाहित्तए, सेऽवि विहिभिण्णे, णो चेव णं अविहिभिण्णे, अववाएण गहणे पत्ते अविहिभिन्नस्स पडिसेहं करेइ एस उस्सग्गो४, इम उस्सग्गस्सग्गिअं—जे० असणं वा४ पढमाए पोरिसिए पडिगाहित्ता पच्छिमं पोरिसिं उवायणाविंति उवायणावितं वा साइज्जति, से आवज्ज उग्घायणाविए सिआ जो तं भुंजति भुंजंतं वा साइज्जति५, अववायाववाइअं जेसु अववाओ सुत्तेसु निबद्धो तेसु चेव सुत्तेसु अत्थओ पुणोऽवि अणुण्णा विसिए अववायाववाइआ सुत्ता,जओ सा बितिआ अणुण्णा सुत्तस्साणुगया६॥ इतिश्रीनिशीथचूर्णौ उ०१६ इतिपदविभागप्ररचना, सा च तिलकाचार्यमते व्यर्थैव स्यात्, तस्मात् केवले किंचिदुत्सर्गेऽत्रमपवादपदे वा रुच्यैव न प्रवर्त्तनीयं निवर्त्तनीयं वा, किंतूत्सर्गापवादघटितं तदर्थमालोच्यैव, यदागमः—"सुत्तस्स मग्गेण चरेज्ज भिक्खू, सुत्तस्स अत्थो

जह आणवेइ'त्ति (५१०*) दशवैकालिके, तद्वृत्तिः-यथा किं बहुना ?, सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरेद्भिक्षुः, आगमोद्देशेन प्रवर्त्ते-
तेति भावः,तत्रापि नौघत एव यथाश्रुतग्राही स्यात्,अपितु सूत्रस्यार्थः पूर्वापराऽविरोधी तंत्रयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो
यथाऽऽज्ञापयति-नियुङ्क्ते तथा प्रवर्त्तेत, नान्यथे''ति दश० वृ० । तथा ''जं सुअमहिज्जइ बहुं सुत्तत्थं च निउणं न याणेइ । कप्पे वव-
हारंमी न सो पमाणं सुअहराणं ॥१॥ति व्यवहारवृत्तौ,न चान्यत्र स्यादपवादः, परं शुचित्वादावपवादो न भविष्यतीति शङ्कनीयम्,
उत्सर्गमात्रस्याप्यपवादसापेक्षत्वाद्, यदागमः-''जावइआ उस्सग्गा तावइआ चेव हुंति अववाया। जावइआ अववाया उस्सग्गा
तेत्तिआ चेव ॥१॥''त्ति, नवरं मैथुनवर्जः,यदुक्तं-''कामं सव्वपएसुवि उस्सग्गववायधम्मया जुत्ता। मोत्तुं मेहुणधम्मं न विणा सो
रागदोसेहि ॥१॥''ति, यच्चोक्तं-कनककङ्कणमुद्रिकादिपरिधानं न युक्तं तदप्ययुक्तं, यतस्तावन्मात्रकालं परिधीयमानं भूषणं न वि-
भूषणहेतुः न वा परिग्रहः, तथा परिणामाभावात्, परिणामविशेषेण तु नाम्नोऽप्यन्यथाभूतत्वाद्, यथा रथादिकं तीर्थकृद्वन्दन-
निमित्तं प्रगुणीकृत्य प्रवर्त्तितं सत् धर्मयानमुच्यते, साम्प्रतं तु यद्यपि चन्दनरसेन तदाकृतयो यथास्थानं विधीयन्ते तथापि काल-
विशेषे पुरुषविशेषस्य तथा तत्परिधानमप्यस्माकं सम्मतमेव, यच्चोक्तं-'साधूनां न रूपवत्त्वं', तदप्यसारं, रूववत्त्वेन साधुनेपथ्यस्यैव
प्रतिपादनाद्, यदागमः-'चत्तारि पुरिसजाया पं०,तं०-रूवसंपन्ने नाममेगे नो गुणसंपन्ने४' तद्वृत्तौ-रूपं सुविहितसाधुनेपथ्यरूपं
भणितं, तेन तृतीयभङ्गे 'रूवसंपन्नेवि गुणसंपन्नेवि'त्तिलक्षणे सुविहितनेपथ्यसनाथः साधुरुक्तः, चतुर्थे तु 'नो रूवसंपन्ने'त्तिलक्षणे
गृहस्थादिरुक्तः,तेन रूपसंपन्नोऽपि साधुरेव,न गृहस्थ इतिबोध्यं,यत्तु सर्वप्रतिष्ठाकल्पेषु यत्प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं तत् साधुषु न घटते
अतः श्राद्ध एव प्रतिष्ठाकारो युक्त इति तिलकाचार्येणोक्तं तत्र स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः,ननु भोः तिलकाचार्य ! यान् प्रतिष्ठाकल्पान् वा-

स्मात्रेणोपजीव्य त्वया प्रतिष्ठाकल्पाभासो विहितस्तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यथा प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं दृष्टं तथा लक्ष्यतया कश्चित्प्रतिष्ठाकारोऽपि दृष्टः श्रुतो न वा ?, दृष्टश्चेत् स किं साधुः श्रावको वा ?, नान्त्यः, क्वापि श्रावकेण प्रतिष्ठा कर्त्तव्येत्येवंरूपेणानुपलम्भात्, साधुश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठाकल्पोक्तलक्षणोपेतेन साधुना प्रतिष्ठा कर्त्तव्येत्येव भुवाणाः प्रतिष्ठाकल्पकारकाः श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतयोऽसुदभापका इति तु धाष्टर्यमवलम्ब्यमानैस्त्वादृशैरपि वक्तुमशक्यत्वात्, असुदभापकैस्तैर्लक्ष्यतयोक्तस्यापि साधोः प्रतिष्ठाकारलक्षणमपहृत्यालक्ष्यभूते ऽपि श्रावके तदारोपयतस्तवैवासुदभापित्वात् स्वास्येनैवात्मन कृपाणिकातिलकत्वमुपस्थापितमिति बोध्यं, किंच—लक्ष्यानुसारेण लक्षणकल्पना ज्यायसीति सर्वसामाजिकाभिमतं, परं लक्षणानुसारेण लक्ष्यकल्पनाकुक्कुरी त्वदन्वयिगृह एव नृत्यन्ती दृष्टा, तस्मादपि यथा इयोरपि लक्ष्यलक्षणयोः प्रतिष्ठाकल्पोक्तयोर्मध्यात् साधुलक्षणं धर्मिणं परित्यज्य प्रतिष्ठाकारलक्षणं धर्ममन्यत्र रोपयसि तथा यथा रुचि किञ्चिदन्यदेव प्रतिष्ठाकारलक्षणं विकल्प्य प्रतिष्ठाकारे साधावेव किमिति नारोपयसि ?, धर्मिपरित्यागापेक्षया धर्मपरित्यागे लाघवात्, धर्म्यंशेऽन्यतीर्थिकैरपि सह विप्रतिपत्तेरभावात्, तथाहि—यथा हरिहरादयोऽन्यतीर्थिकैर्देवत्वेनाभ्युपगताः जैनैस्तु न तथा, परमुभयेषामपि धर्मितया तेऽभिमता एव, एवमृषभादयोऽपि जैनैर्देवत्वेनाभ्युपगताः, शेषैस्त्वन्यथेति, धर्मितया तूभयेषामप्यभिमता एव, नहि लोकेऽपि कोऽप्यतिमूर्खोऽपि ह्रस्वां खट्वामालोक्य पादच्छेदं विधत्ते, यतः शरीरानुमानेन शय्याया अन्यथाकरणं युक्तं, न पुनः शय्यानुसारेण शरीरावयवानामपि न्यूनताकरणं दृष्टं श्रुतं वा, त्वं तु ततोऽप्यधिको, यदन्यथैव विधायान्यानप्युपदिशसि, किंच—'न्हाणविलिवण चंदणिणु' इत्यादिदोधकत्रिकेण व्यक्त्या अनुक्तोऽपि श्रावकः कल्पितस्तर्हि "कंकणमुद्दसमुद्दकर सुअ असंभविअवेड । सयसमत्तंहिअवरभयअल ममवत्त जइ मेड ॥१॥ सुरनरपहुअपयपउम सुहनेवत्थसमाह । सुयपवंत पमक्कमय, कम्म

पइट्ठं साहु ॥२॥ इति दोधकद्विकेन साक्षादुक्त एव साधुः कथं न स्वीक्रियते ?,किंच—श्रावकोऽपि त्वया द्वादशव्रतधारी तद्दिनब्रह्मचारी कृतोपवास इत्यादिविशेषणैर्गुणरत्नालङ्कृतो भणितः, सोऽपि यदि विशेषतः संवरवान् परिगृह्यते तर्हि कृतस्नानचन्दनविलेपनकनककङ्कणमुद्रालङ्कृतशरीराद्यपेक्षया अकृतस्नानादिकोऽभूपितश्च वरीयान्, अथ प्रतिष्ठानिमित्तं स्नानविलेपनादिकं न संवरमालिन्यहेतुः,किंतु तत्कार्यप्रसाधकत्वेन गुण एवेति चेत् तर्हि साधुना किमपराद्धं ?,तावत्कार्यमात्रोपयोगि शौचादिकर्म कुर्वाणोऽपि साधुः साधुरेव, तत्कृतचारित्रमालिन्याद्यसंभवाद्, एतेन दमयन्त्यादिनिदर्शनमपि निरस्तं, श्राविकायामुक्तलक्षणलक्षणस्याप्यसंभवात्, नहि श्राविका सदशवस्त्रयुगलवत्येव स्यात्, कञ्चुकाद्यभावे तीर्थकृदाशातनापत्तेः, किंच—भोः तिलकाचार्य ! शास्त्रं तु दोधकत्रिकं तदप्यज्ञातकर्तृकं, तच्छरणीकृत्य श्रीहरिभद्रसूरिप्रमुखवचांस्यप्रमाणीकुर्वाणस्य तव दाक्ष्यं त्वय्येव विश्रान्तं भवतु, माऽन्यत्रेत्यस्मदाशीः । एवं दोधकत्रिकाभिप्रायमप्यजानानस्तिलकाचार्य उत्सर्गापवादरचनया रत्नाकरवत् समुद्रवद्गम्भीरमलब्धमध्यं गणधरवचोऽर्थात्तदभिप्रायं कथं जानाति ?, न कथमपीत्यर्थः, तस्मादलमालजालेन त्वत्प्रतिष्ठाकल्पेनेति । एतेन शतपदीकारोक्तमपि निरस्तं बोध्यं, तत्रापि तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पसमानकल्पनाया विद्यमानत्वाद्, अत्रैवंविधकिञ्चिद्विस्तरकथनेन राकासार्द्धराकाञ्चलिकागमिककटुकवन्ध्यपाशलक्षणाः षडपि कुपाक्षिकास्तिरस्कृताः,तेषां प्रायस्तीर्थप्रद्वेषेण साधुप्रतिष्ठानिषेधपरत्वेन तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पाभास एव शरणमभूत्, स चागमयुक्त्या तिरस्कृत इति गाथार्थः ॥५२॥ अथ गृहिप्रतिष्ठायां प्रसङ्गतो लोकप्रसिद्धमपि दोषमाह—

न मुणइ मूढो पडिमा पइट्ठिआ सावएण तप्पुरओ । इरिआपमुहं किरिअं कुणंति कह साहुणो निउणा ? ॥५३॥

मूढः-पूर्वापरविचारणाशून्यश्चन्द्रप्रभाचार्यो न जानाति, यदितिगम्यं, यदि भावेन प्रतिष्ठिता प्रतिमा जगत्पूज्या स्यात्तर्हि तत्पुरत -तस्या-भावकप्रतिष्ठिताया प्रतिमाया अग्रे, तां निश्रीकृत्येत्यर्थः, निपुणा-दक्षाः साधव ईर्याप्रतिक्रान्तिपूर्वकविविधवद् देववन्दनादिकां क्रियां कथ कुर्वंति ?, भावकप्रतिष्ठितस्थापनाचार्यस्य पुरत इव तस्या अपि पुरतो न कुर्वन्तीत्यर्थः,अन्यथा तु रिप-दस्थापनादेरपि भावककर्तव्यताऽऽपत्तेरितिगाथार्थः ॥५३॥ इति चन्द्रप्रभाचार्यस्य प्रथमप्ररूपणाविषयी मूलग्रहस्थप्र तिष्ठा निराकृता, अथ मूलप्ररूपणादोषमुपसंहरन्नेवापरदोषोत्पत्तये हेतुमाह—

एव आगमजुत्तिं अवहीलिअ अण्णहा कहितस्स। नय लोओ अणुरत्तो अण्णपिअ सो विचिंतिज्जा ॥५४॥

एव-प्रागुक्तप्रकारेणागमयुक्ति-सिद्धान्तयुक्तिमवहील्य-अविगणय्यान्यथा-भावकप्रतिष्ठालक्षण विपरीतमार्गं कथयति चन्द्रप्र भाचार्ये लोको नानुरक्तः, तद्वचसि सविश्वासेन रागवान् जात ,न चन्द्रप्रभाचार्यापक्षो जात इत्यर्थः, पश्चादितिगम्यं, पश्चाच्छ्राव कप्रतिष्ठाप्ययस्थापनेन कोऽपि जनस्तीर्थात् पृथक्भूत्वा मदायत्तो न संपन्न इति विचिन्त्य 'अन्नपि'त्ति अपिरेवार्थे, अन्यदेव, च पुनरर्थे, स चन्द्रप्रभाचार्यो विचिंतयेत्, स्वायत्तपृथक्समुदायकरणार्थं मयाऽन्यत्किञ्चित्कल्प्यमितिगाथार्थः ॥ ५४ ॥ अथ तथा विचिन्त्य यत्कृतं तदाह—

पच्छा पुण्णिमपक्खिअमयममिनिवेसओ अ संठविअ। सव्वे निवारयंते सव्वेण तओ कओ बाहिं ॥५५॥

पश्चात्-प्रागुक्तपर्यालोचनतोऽनु-पश्चादन्यदाऽवसरविशेषे विक्रमत एकोनषष्टयधिकैकादशशतसंवत्सरातिक्रमे ११५९ पूर्णिमा पाक्षिकममिनिवेशतः-अभिनिवेशमिथ्यात्ववशात्संस्थापित, मूढानां पुरस्तात्प्ररूपितमित्यर्थः, कस्मिन् सति?-अविच्छिन्नपरम्परायाते

सङ्घोक्तमनङ्गीकुर्वन् तिर-सङ्घे-तीर्थे निवारयति, भो इत्थं मा प्ररूपयेत्यादिवचोभिराक्रोशं ददति, ततः-तस्मात् सङ्घेन बाह्यः कृतः, स्कृत इति गाथार्थः ॥५४॥ अथ पूर्णिमापक्षव्यवस्थापने कुयुक्तिमाह—

पक्खस्स मज्झमट्ठंमि मासस्स य मज्झ पुण्णिमं भणिअं। तेणं पुण्णिमपक्खिअमेवं जुत्तिंपि जंपेइ ॥५५॥

अष्टमी पक्षस्य मध्यं मासस्य च मध्यं पाक्षिकं भणितं, तेन कारणेन पूर्णिमापाक्षिकम्, एवं युक्तिं-युक्त्याभासं कुयुक्तिमिति-यावत्, जल्पतीति गाथार्थः ॥५६॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योक्तां कुयुक्तिं प्रतिबन्ध्या दूषयितुमाह—

जइ एवं चउमासं चउहिं मासेहिं तेहिं तिगुणेहिं। बारसमासा वच्छरपत्तीऽविअ पुण्णिमासु हवे ॥५७॥

यद्येवं त्वदुक्तप्रकारेण पूर्णिमायां पाक्षिकं तर्हि चतुर्भिर्मासैश्चतुर्मासकं, तैश्चतुर्भिर्मासैस्त्रिगुणैर्द्वादश मासाः स्युः, तथा च पूर्णि-मासु, अपिः एवार्थे, पूर्णिमास्वेव वत्सरप्राप्तिः-संवत्सरप्राप्तिर्भवेदिति गाथार्थः ॥५७॥ अथानन्तरोक्तप्रतिबन्ध्या यज्जातं तदाह—

आसाढपुण्णिमाए कत्तिअमासे व अहव फग्गुणए। पज्जोसवणा जुत्ता तुब्भ मए न उण भद्दवए ॥५८॥

तथा च पर्युषणापि आषाढपूर्णिमायां युक्ता स्याद्, अथवा 'मार्गशीर्षो वत्सरादि'रिति नाममालावचनात् कार्त्तिकपूर्णिमायाम्, अथवा लौकिकटिप्पनकं चैत्रादिमासकं भवति तदपेक्षया फाल्गुनपूर्णिमायां वा पर्युषणा युक्ता, हे चन्द्रप्रभाचार्य तव मते, न पुनर्भाद्रपदमासे, तत्रापि चतुर्थ्यां पर्युषणाऽयुक्तेतिगाथार्थः ॥५८॥ अथ प्रतिबन्ध्या उपसंहारमाह—

तम्हा जह वच्छरिअं भद्दवए पक्खिअंपि चउदसिए। इअ सासणसंकेओ अणाइसिद्धो मुणेअव्वो ॥५९॥

तस्मात्कारणाद्यथा वत्सरिकं-सांवत्सरिकं पर्युषणापर्व भाद्रपदे तथा पाक्षिकमपि चतुर्दश्याम् इति-अमुना प्रकारेण

'शासनसत्कं' क्षायिकादिभावसङ्केतसमञ्जनप्रवचनसङ्केतोऽनादिसिद्धो ज्ञातव्य, न पुनश्चतुर्थ्यां पर्युषणानयनवत् केनचिदाचार्येण प्रज्ञया नियमित', क्वापि प्रवचने तथानुपलम्भात्, यथाचार्येणापि प्रवर्त्तितं तीर्थसम्मतं च तत्क्वापि प्रकरणादिप्रवचने प्रतीतमेव लभ्यते, यथा निशीथचूर्णिठाणाङ्गवृत्तिकालकाचार्यकथाप्रभृतिषु श्रीकालकसूरिणा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणापर्व प्रवर्त्तितं। तथा "तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआणि, अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए"त्ति इत्यादिवचसा चातुर्मासिक चतुर्दश्यामाचरितमित्युपलभ्यते, न पुन' क्वापि तवसेण य पक्खिअाणीत्यादि, यत्तु क्वापि ठाणाङ्गवृत्तौ 'तवसेण पक्खियाइणि चउद्दसीए' इत्यादि लिखितं दृश्यते, तत्र राकारक्तेन केनचित्पाठः परावृत्य लिखितो, जीर्णादर्शेषु तथानुपलम्भादित्याद्यस्मदीयचिरन्तनाचार्यैरपि गुरुतत्त्वप्रदीपादौ ज्ञापितमस्ति, तस्माधिकास्तु धर्मोपदेशमालावृत्तिः श्रीकालकाचार्यकथा' सर्वा अपि, यतस्तासु ताडीयपुस्तकलिखितासु चिर'तनासु पत्तनीयपुस्तकभांडागारसंबन्धिनीषु बह्वीषु "तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआणी'ति लिखितमस्ति, किंच पाठपरावर्त्तव्यञ्जकमपि "अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए"त्ति पदमेव, यतो यदेवागमे पूर्णिमायामुपलभ्यते तस्यैव चतुर्दश्यामानयनं युक्तं, यथा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणानयनम्, आगमे च पूर्णिमायां चतुर्मासकस्यैवोपलम्भो, न पुनः पाक्षिकस्य, यत' 'से य लेवए गाहावई' इत्यादिद्वितीयाङ्गसूत्रस्य वृत्त्येकदेशे "तथा पौर्णमासीषु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः" इत्यत्रतनगाथायां सम्मतितया वक्ष्यते, अत्र,यदि पूर्णिमायां पाक्षिकमभविष्यत्तर्हि पूर्णिमात्रिकं वृत्तिकारो नाग्रहीष्यत्, सकलेऽप्यागमे चतुर्मासकपूर्णिमाव्यतिरिक्तपूर्णिमासु चतुर्थतपोऽपि व्यक्त्या नास्तीति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमितिगाथार्थ' ॥५९॥ अथ चतुर्दश्यां पाक्षिकमित्यत्र चतुर्दशीपाक्षिकयोः परस्परं पर्यायतायां हेतुमाह—

जत्थ य पक्खिअसद्दो चउद्दसिसद्दो न तत्थ निद्दिट्ठो। निअयतवायभिहाणे अण्णुण्णं तेण पज्जाओ ॥६०॥

यत्र च व्यवहारावश्यकचूर्ण्यादौ पाक्षिकशब्दस्तत्र चतुर्दशीशब्दो नास्ति, चकाराद्यत्र चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्दः, कुत्र इत्याह—'निअय'त्ति नियततपआद्यभिधाने, चतुर्थादिनियततपोवक्तव्यतायामित्यर्थः, तेन कारणेन 'अण्णुण्णं'ति पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोरन्योऽन्यं—परस्परं भावनिर्देशात् पर्यायः—पर्यायता इति गाथार्थः ॥ ६० ॥ अथ पूर्णिमा पाक्षिकं न भवतीत्यत्र युक्तिमाह—

चउमासपुण्णिमातिगमुवइट्ठं बीअअंगि लेवस्स। एवं चेव विवेगो चउदसिसद्दंमि नो दिट्ठो ॥६१॥

द्वितीयाङ्गे—सूत्रकृदङ्गनाम्न्यङ्गेऽर्थात्तद्वृत्तौ लेपस्य—लेपनाम्नः श्रावकस्यार्थात्तदधिकारे चतुर्मासकपूर्णिमात्रिकमुपदिष्टं—कथितम्, 'एवं चेव'त्ति एवं प्रकारेण चतुर्दशीशब्दे विवेकः—पृथक्करणं न दृष्टः क्वाप्यागमे, एताश्चतुर्दश्यश्चतुर्थादितपोनियता इत्यादिरूपेण न दृक्पथमागताः, तस्मात्पूर्णिमायां पाक्षिककृत्यं—चतुर्थतपःपाक्षिकातिचारालोचनादिकं न भवतीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥६१॥ अथ येषु ग्रन्थेषु पाक्षिकशब्दस्तेषु च न चतुर्दशीशब्दस्तन्नामग्राहमुपदर्शयन्नाह—

ववहारवित्तिचुण्णीपीढि तह निसीहभासमाईसुं। जिणबिंबसाहुवंदणुवलक्खिअं पक्खिअं भणिअं ॥६२॥

व्यवहारवृत्तिचूर्ण्योः पीठे तथा निशीथभाष्यादिषु 'जिनबिम्बसाधुवन्दनं' चैत्यपरिपाटी साधुवन्दनं च, उपलक्षणाच्च चतुर्थतपः पाक्षिकप्रतिक्रमणं च, तैरुपलक्षितं—चिह्नीकृतं पाक्षिकनाम्ना पर्वदिनं भणितं—तीर्थकृदुपदिष्टं, तथाहि—"किइकम्मस्साकरणे काउस्सग्गे तहा अपडिलेहा। पोसहिअतवो अ तहा अवंदणे चेइसाहूणं॥१॥" तत्र पोसहिअतवोत्ति पदं व्याख्यानयति-चउत्थछट्ठमकरणे अट्ठमि

पारयनउमामिनरिसे अ। लहु गुरु लहुगा गुरुगा अनंदणे चेइसाहुण ॥२॥ अत्र यथासङ्ख्यं पदयोजना, सा चेयम्–अष्टम्यां चतुर्थस्याकरणे 'पञ्च' पाक्षिके चतुर्थस्याकरणे चतुर्मासे षष्ठस्याकरणे सांवत्सरिके अष्टमस्याकरणे प्रायश्चित्त, तथा एतेष्वष्टम्यादिषु दिवसेषु चैत्यानाम मन्यान्यवसतिगतसुसाधूनां चावन्दने प्रत्येकं प्रायश्चित्त, चशब्देन, "एएसु चेव चेइआ साहुणो वा जे अण्णाए वसहीए ठिआ ते न वंदति पच्छित्त"मिति, व्यवहारपीठचूर्णौ,तथा 'जो पज्जोसवणाए इत्तरिअंपाहारं आहारेइ आहारितं वा साइज्जति'त्ति श्रीनिशीथस्य उ० १० "इत्तरिअंपाहारं पज्जोसवणाए जो उ आहारे। तयभूइमिंदुमादी सो पावति आणमादीणि ॥१॥ उत्तरकरण एगग्गया य आलोअ चेइवंदणया। मंगल धम्मकहाविअ पवेसु अ तवगुणा हुंति ॥२॥ अट्ठमछट्ठचउत्थं संवच्छरि चाउमासि पक्खे अ। पाणहिअनव भणिए विति असहू गिलाणे अ ॥३॥ इतिश्रीनिशीथभाष्ये, तत्र "इत्तरिअं" गाहा, इत्तरिअं नाम थोवं एगसित्थमवि भद्दलक्खणादि वा,अहवा आहार 'तताभित्त' सादिमे सिरीअखुण्णगादि 'भूतिमित्त' भूतिरिति यावत्प्रमाणमङ्गुष्ठप्रदेशिनीसंदंशग्रहणं सम्भोपगृह्यते, पानके बिन्दुमात्रमपि, आदिग्रहणाओ खादिमंपि थोवं जो आहारेति पज्जोसवणाए आणादिदोसे पावेति,पवेसु तव करितस्स इमो गुणो भवति–"अट्ठम"गाहा,पज्जोसवणाए जो अट्ठम न करति चाउम्मासिए छट्ठं न करेति पक्खिए चउत्थं न करेति तो पच्छित्त, जम्हा एते दोसा तम्हा जहाभणिओ तवो कायव्वो, 'विति'त्ति न करेज्जावि अववायस्स, असहू न करेज्जा,गिलाणो वा न करेज्जा गिलाणपडिआरगो वा, सो उववासं वेयावच्च न काउं असमत्थो, एवमादिएहिं कारणेहिं पज्जोसवणाए आहारेंतोऽवि सुद्धो"त्ति श्रीनिशीथचूर्णौ उ० १०, आदिनन्द्यावश्यकचूर्णिरपि, यथा–पडिकमण दसिय राइयं च, दिवसओ देवसिअस्स राओ राइअस्स पक्खिअं पक्खिअस्स चाउम्मासिए चाउम्मासिअस्स संवच्छरिए संवच्छरिअस्स"त्ति, एवमन्यत्रापि यत्र क्वापि पाक्षिककार्यं

पाक्षिकप्रतिक्रमणादि तद्विशिष्टः पाक्षिकशब्दनिर्देशो न तत्र चतुर्दशीशब्द इतिगाथार्थः॥६२॥ अथ पाक्षिककृत्योपलक्षितचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकग्रन्थसम्मतिप्रदर्शनाय गाथामाह—

आवस्सयचुण्णीए महानिसीहे अ पक्खचुण्णीए। पक्खिअतवपमुहेहिं जुत्ताविं चउद्दसी वुत्ता ॥६३॥

श्रीआवश्यकचूर्णौ श्रीमहानिशीथे पाक्षिकचूर्णौ च पाक्षिकतपःप्रमुखैर्युक्ता,अपिरेवार्थे युक्तैव,चतुर्दशी 'वुत्त'त्ति उक्ता, तथाहि—"अट्ठमिचउद्दसीसु अरहंता साहुणो अ वंदेअव्वा" श्रीआवश्यककायोत्सर्गनियुक्तिचूर्णौ, तथा 'संते बलवीरिअपुरिमकारपरकमे अट्ठमिचाउद्दसीणाणपंचमीपज्जोसवणाचाउम्मासिए चउत्थछट्ठछट्ठे न करिज्जा पच्छित्तं"ति श्रीमहानिशीथेऽध्ययने७,तथा "इच्छामि खमासमणो! पिअं च मे' इत्यादि,गुरू भणइ—एअं पोसहिअत्ति अट्ठमिचउसद्दसिउववासकरणं इति पाक्षिकचूर्णौ, तथा विक्रमतः सप्तसप्तत्यधिकचतुःशतसंवत्सर४७७संजातेन श्रीधनेश्वरसूरिणा श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये तृतीयसर्गे चतुर्दश्यामेव पाक्षिकमनादिसिद्धमुक्तं,तथाहि—"यावज्जीवं विशेषेण, सोऽष्टमीं च चतुर्दशीं। प्रत्याख्यानपौषधादितपसाऽऽराधयत्यलम् ॥१॥ तथा—"स चाष्टमीचतुर्दश्योः,पर्वणोस्तपसः क्वचित्। चाल्यते निश्चयान्नैष, कृतयत्नैः सुरैरपि ॥१॥ तथा—'जगौ नृपतिरप्येवं, शृणु रम्भे! महाव्रतम्। चतुर्दश्यष्टमीपर्व,तातेनोक्तं समास्ति नः॥१॥' तथा 'त्रयोदश्यां च सप्तम्यां, लोकबोधाय भामिनि!। अयं हि पटहोद्घोषो, मदादेशात्प्रजायते ॥१॥ चतुर्दश्यष्टमीपर्व, त्रैलोक्ये देवि! दुर्लभम्। करोति यो जनो भक्त्या, स याति परमं पदं ॥२॥ तथा—अष्टम्यां पाक्षिके पक्षिमृगसिंहादिशावकाः। अप्याहारं न गृह्णन्ति, येऽर्हद्धर्मेण वासिताः ॥१॥ तथा—चतुर्दश्यष्टमीपर्व,दढधर्मः स धर्मवान्। नित्यमाराधयामास, श्रीयुगादिजिनाङ्घ्रिवत् ॥१॥ इत्यादयोऽनेके श्लोका भिन्नाधिकारप्रतिबद्धाः,

नेप्यपि यत्र पाक्षिकशब्दो न तत्र चतुर्दशीशब्दो, यत्र च चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्द', अतोऽनयोः परस्परपर्यायवैवेति चतुर्दश्यां पाक्षिकशब्दस्य सङ्केतोऽनादिसिद्ध एव । तथा 'सागरचंदो कमला सागरचंदो अट्ठमिचउद्दसीसु सुण्णघरेसु मसाणेसु एग राइयं पडिमं ठाति ' श्रीआव० चूर्णौ, तथा "चंपाए सुदंसणो सिट्ठिपुत्तो अट्ठमिचउद्दसीसु चच्चरेसु उवासगपडिमपडिवज्जति, सो मसाणंमि पडिमं पडिवज्जमाणो निच्छइ' त्ति श्रीआव० कायोत्सर्गनिर्युक्तिचूर्णौ,तथा "सव्वेसु कालपव्वेसु पसत्थो जिणमए हवइ जोगो। अट्ठमिचउद्दसीसु य नियमेण हविज्ज पोसहिओ ॥१॥ श्रीआव० चूर्णौ, क्वचित्त अट्ठमिपक्खरसीसु अपि पाठस्तत्रापि ठाणाङ्गवृत्तिग तपाठवत् पाक्षिकविज्ञानं समाप्यते, यद्वा पक्खरसीति पद चतुर्दश्या उपलक्षकम्, अन्यथा 'से य चाउद्दसिअट्ठमिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालिया भवती 'ति श्रीआवश्यकचूर्णौ श्राद्धप्रतिमाधिकारे भणित तेन सहास्या गाथाया विसंवादः स्यात्, यद्वा भाद्रसितपञ्चमीतोऽपरभाद्रसितपञ्चम्यां संवत्सरवत् पूर्वचतुर्दशीतो द्वितीयचतुर्दश्यां पञ्चदशदिनसंभवात् पञ्चदशीश ब्देन चतुर्दश्येव प्राप्या,अन्यथा जिनदासश्रावकव्यतिकरालापकेन सह संवादो न स्यात्, तथाहि–फासुगचारी किणिऊण दिज्जति, एय पोसिज्जंति, सो अ सावओ अट्ठमिचउद्दसीसु उववासं करइ, पुत्थयं च वायइ, तेऽवि त सोऊण भद्दया जाया उवसंता सण्णि णो, जद्दिवसं सावओ न जिमेइ तद्दिवसं तेवि न चरंति'' त्ति श्रीआवश्यकपरीषहनिर्युक्तेश्चूर्णौ, श्रीहारिभद्रीयवृत्तौ च, एतेन "तवसेण चउमासिआणि चउद्दसीए आयरिआणि, अण्णहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए"त्ति सम्यक्पाठे विद्यमानेऽपि कश्चित् 'तवसेण य पक्खिआणि चउद्दसीए आयरिआणि'त्ति पाठ दृष्ट्वा पूर्णिमापाक्षिकमङ्गापि व्युदस्ता, प्रवचने पूर्वापरसंबन्धेन पर्यालोच्यैव विचा रणाया धोरधमत्वात्, यदुक्तम्–"पुव्वावरेण परिभाविऊण सुत्तं पयासिअव्वंति । जं वयणपारतंतं एअं धम्मत्थिणो लिंगं ॥१॥"त्ति ॥

पर्दं प्रवचनेन सङ्गतीक्रियमाणं यदेवागमे पूर्णिमायामुपलभ्यते

सा पर्यालोचना त्वेवम्—"अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए"त्ति पदं प्रवचनेन सङ्गतीक्रियमाणं यदेचागमे पूर्णिमायामुपलभ्यते
इत्यादि प्रागुक्तं बोध्यं, किंच—चतुर्थतपश्चैत्यपरिपाटीप्रमुखपाक्षिककृत्यविशिष्टायाः पूर्णिमायाः क्वाप्यागमेऽनुपलम्भेन तवसेण पक्-
खिआइणि चउद्दसीए आयरिआणि'त्ति वाक्यं, "अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए"त्ति पदेन सह अग्निना सिञ्चेत्यादिवाक्यवदसङ्गतमेव
स्यात्, तस्मात् 'तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआणि'त्ति जीर्णपाठ एव स्वभावसिद्धः, क्षोदक्षमत्वात्, पूर्णिमायां
चतुर्मासिकस्यैव सिद्धान्तसिद्धत्वात्, तथासिद्धत्वं च 'तम्हा दोसदेहिं'त्ति वक्ष्यमाणगाथाव्याख्यायां द्वितीयाङ्गसंमत्या दर्शयिष्यते,
किंच—'आगमुत्ताणि पुण्णिमाए'त्ति पदं पूर्णिमापाक्षिकाभिप्रायेण प्रमाणीक्रियते तर्हि पूर्णिमातः पूर्णिमायां मासेन संभवात्
मासिकं वक्तव्यं स्यात्, न पुनः पाक्षिकमित्यलं प्रपञ्चेनेतिगाथार्थः ॥६३॥ अथानन्तरोक्तगाथायामुत्तरार्द्धेन यदुक्तं तस्य तात्पर्य-
माह, अथवाऽनन्तरोक्तगाथाद्वयस्य तात्पर्यमाह—

तेणं चउद्दसीए पक्खिअसद्देण होइ पज्जाओ। न पुणो पुण्णिमदिवसे तवपमुहं पक्खिअं कज्जं ॥६४॥

येन कारणेन पाक्षिककृत्यविशिष्टा चतुर्दश्यागमे भणिता, अथवा येन गाथाद्वयोक्तसम्मतिप्रकारेण पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः
पर्यायवाचितोक्ता, तेन कारणेन चतुर्दश्याः पाक्षिकशब्देन पर्यायो भवति,न पुनः पूर्णिमादिवसे तपःप्रमुखं पाक्षिककृत्यं, भणित-
मागम इति गम्यं, तेन कारणेन पूर्णिमादिवसे पाक्षिकशब्देन पर्यायो न भवतीत्यत्रापि संबध्यते इति परमार्थ इतिगाथार्थः॥६४॥

अथ राकारक्तः शङ्कते—

अह सावयअहिगारे चउपव्वीमज्झगत्तिकाऊणं। कप्पिज्जइ निअमेणं तवपमुहो पक्खिओऽवि विही ॥६५॥

अथ श्रावकाधिकारे च चतुष्पर्व्यन्तर्वर्त्तिनी पूर्णिमासीतिकृत्वा अनुक्तोऽपि सच प्रमुखः पाक्षिको विधिनियमेन क्रियते इति पूर्वपक्ष', अत्र 'उदरस्थपुत्राशया कटिस्थं पुत्रं कूपे क्षिपती'ति न्यायमाश्रयेन राकापक्षेनाश्रयित्व, यतश्चतुर्दशी पाक्षिकत्वविशिष्टा सिद्धान्तोक्ता च परित्यज्य तादृशी पूर्णिमा भविष्यतीतिकल्पनावतस्त्व इतिगाथार्थः ॥६५॥ अथ पूर्वपक्षितस्यातिप्रसंगेन दूषयितुमाह—

सा चउदसितवजुत्तो छट्ठो वुसोऽवि किं न पक्खतवो। अह चउदसितवजुत्तो चउमासविणमि छट्ठतवो॥६६॥

यद्यत्र प्रागुक्त 'सा' तर्हि चतुर्दशीचतुर्थतपोयुक्तं पाक्षिकतपोऽपीत्युपवासद्वयलक्षणं षष्ठः कथं नोक्त?, इत्यत्राह—'अहे' त्यादि, यथा चतुर्दशीतपोयुक्तं चतुर्मासकदिने षष्ठतप उक्तं, किं चतुष्पर्वी श्रावकधर्ममाश्रित्योक्ता?, साधुधर्ममाश्रित्य तु अष्टमीचतुर्दश्यावेव, पाक्षिकपर्व तु श्रावकसाध्वोः साधारणमित्यपि विचार्यमाणे चतुर्दश्येव पाक्षिकत्वेन सिध्यति, चतुष्पर्वीमध्य-वर्त्तिनी पूर्णिमेत्यादिविचारणा स्वगलपादुकाकल्पेति गाथार्थः ॥६६॥ अथ पुनरपि राकापक्षमाह—

अह चउमासगदिवसा पनरसदिवसेहिं पक्खिपडिकमणं। तेणवि पुण्णिमदिवसे पक्खिअकज्जंपि जुत्तिजुअं॥६७॥

अथ चातुर्मासिकदिनात्—चतुर्मासिकप्रतिक्रमणात् पञ्चदशभिर्दिनैः पाक्षिकप्रतिक्रमणं भवति, तेनापि कारणेन पूर्णिमादिने पाक्षिकप्रतिक्रमणादिकं युक्तियुक्तमितिगाथार्थः ॥६७॥ अथ परोक्तमतिप्रसङ्गेन दूषयति—

जइ एवं संवच्छरिअपडिक्कमणाउ पक्खपडिकमणं। पनरसदिणेहिं जुत्तं पत्तं ता पंचमी पक्खो ॥६८॥

यद्येवं त्वदुक्तयुक्तिश्रेण्या सांवत्सरिकप्रतिक्रमणात्पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदशभिर्दिनैरेवेति युक्तं 'ता' तस्मात् 'पञ्चमीपक्ख' पञ्चम्यां पाक्षिकं प्राप्तम्, उभयत्रापि युक्तेस्तौल्यादितिगाथार्थः ॥६८॥ अथ युक्त्यन्तरमाह—

जइ पक्खिअंपि पुण्णिम अमावसा यत्ति तिहिदुगं हुज्जा। ता तुह नामंपि इमं पक्खे पक्खे हवइ भिन्नं ॥६९॥

यदि पाक्षिकं पूर्णिमा अमावास्या चेति तिथिद्वयं स्यात् तर्हि तव नमापि पक्षे पक्षे भिन्नं स्यादितिगाथार्थः ॥ ६९ ॥ अथ पक्षे२ नाम्नोर्भिन्नत्वं कथमित्याह—

सिअपक्खे पुण्णिमिओ कण्हेऽमावासिओत्तऽवरनामा। अण्णह तुह नामंमि अ अलिअं तह पक्खिअभिहाणे ॥७०॥

'सितपक्षे' शुक्लपक्षे पौर्णिमीयकः, पूर्णिमायां पाक्षिकपर्वणः करिष्यमाणत्वात्, कृष्णे पक्षे आमावास्यिक इत्यपरनामा वक्तव्यस्त्वं, तस्मिन् पक्षे अमावास्यायामेव पाक्षिकस्य करिष्यमाणत्वाद्, अन्यथा यदि नामद्विकं न स्यात्तर्हि तव नाम्न्यलीकं—मृषाभापणं भवेत्, पाक्षिकपर्वपारतन्त्र्येणैव तवाभिधानस्य सम्मतत्वाद्, अन्यथा पौर्णिमीयकोऽहमित्यपि नोद्घोपणीयं, तथा पाक्षिकाभिधानेऽपि मृषा स्याद्, अयं भावः—कृष्णे पक्षेऽमावास्यायां पाक्षिकं कुर्वाणः अहं पूर्णिमायां पाक्षिकं करोमीत्यतोऽहं पौर्णिमीयक इति ब्रुवाणः स्फुट एव स्वनाम्नि पाक्षिकपर्वनाम्नि चेत्युभयथाऽपि मृषाभाषी स्यादिति गाथार्थः ॥७०॥ अत्र सूत्रव्याख्यानेऽपि पाक्षिकशब्देन चतुर्दशी व्याख्यातेति दर्शयति—

जह पक्खिअपज्जाओ चउदसिसद्देण देसिओऽवि तहा। न य पुण्णिमसद्देणं दसाइचुण्णिपमुहसमए ॥७१॥

यथा पाक्षिकपर्यायश्चतुर्दशीशब्देन देशितो, दृश्यते इति गम्यं, न तथा पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकपर्यायः कृतः, क्वेत्याह—'दशाचूर्णिप्रमुखसमये' दशाश्रुतस्कन्धचूर्णिप्रमुखसिद्धान्ते, तथाहि—"पक्खिअपोसहिएसुं समाहिपत्ताणं" ति श्रीदशाश्रु० सूत्रं, एतच्चूर्णिरेवं-पक्खियं पक्खिअमेव, पक्खिए पोसहो पक्खिअपोसहो, चाउद्दसिअट्ठमीसु वा, समाहिपत्ताणं" ति श्रीदशा०, अत्र प्रथमव्याख्याने पक्खिअं

पक्खियमेवेति सावधारणवाक्येन केवलचतुर्दश्या एव ग्रहणं कृतं, द्वितीयव्याख्याने च पाक्षिकपदमष्टम्या अप्युपलक्षकमित्यभिप्रायेण अट्ठमिचउद्दसीसु चेत्यष्टमीसंयुक्ताया एव चतुर्दश्या ग्रहणं कृतमिति बोध्यम्, अन्यथा द्वितीयव्याख्यानं निरन्वयं स्यात्, तद्व्याख्यानस्य व्याख्येयपदस्य सूत्रेऽनुपलम्भात्, त्वदभिप्रायेण पाक्षिकशब्दस्य व्याख्यानं नाष्टमी न वा चतुर्दशी संभवति, तस्मात्प्रथमव्याख्यानं केवलचतुर्दश्यभिप्रायकम्, अन्यथा पर्यायान्तरमकृत्वा एवकारग्रहणासंभवाद्व्याख्यानासंभवाच्च, नहि कोऽपि समन्व्याख्याता घटशब्दस्य घट इति कृत्वाऽन्यो व्याख्यातृत्वं भजते, द्वितीयव्याख्याने चाष्टम्युपलक्षिता चतुर्दशी गृहीतेतिचस्यमापस्त्रकृदनुपतिप्रदीपमादाय दशाचूर्णिरेवावलोकनीया, त्वदभिप्रायेण तु द्वितीयव्याख्यानं अट्ठमिपक्खसीसु चेति घटते, तच्च नोक्तमिति नेत्रे निमील्य विचारणीयम्, आदिशब्दाद्व्यवहारवृत्तिरपि, यथा—विआणं परिवाडी पवे पवे य दिंति आयरिआ। मासद्धमासिएणं पव पुण होइ मज्झ तु॥१॥ आचार्याः पर्वणि पर्वणि विद्यानां परिपाटीर्ददति, विद्याः परावर्त्तन्त इति भावः, अथ पर्व किमुच्यते, तत आह—मासार्धमासयोर्मध्य पर्व पुनर्भवति, एतदेवाह—"पक्खस्स अट्ठमी खलु मासस्स य पक्खिअं मुणेअव्वं। अण्णंपि होइ पव्वं उवरागो चंदसूराणं ॥१॥ अर्द्धमासस्य—पक्षात्मकस्य मध्यमष्टमी, मासस्य मध्यं पाक्षिकं—पक्षेण निर्वृत्तं, तच्च कृष्णचतुर्दशीरूपमवसातव्यं, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावादिति व्यव० वृ० उ०६, अत्र शुचिकृता कृष्णचतुर्दशी विविच्य व्याख्याता तद्विद्यासाधनाधिकारात्, अन्यथा सामान्येन चतुर्दश्येव व्याख्याता स्याद्ग्रन्थान्तरसम्मतेस्तथैव दृश्यमानत्वादित्यपि नेत्रे निमील्य स्वोभुत्या विचार्यमितिगाथार्थः ॥७१॥ अथ पुनरपि युक्त्यन्तरमाह—

चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणिसुपमुहजिणवयणं। न य कत्थवि चाउद्दसिअट्ठमिपक्खिअपमुहवयणं ॥७२॥

"बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा" इत्यादिकं श्रीभगवत्यादिगतं जिनप्रवचनं, विद्यत इति क्रियाऽध्याहार्या, अत्र गाथायां 'पुण्णमासिणिसु'त्ति ह्रस्वत्वं गाथानुलोम्यादवसातव्यं, तद्वत्कुत्रापि "चाउद्दसट्ठमिपक्खिएसु'त्ति प्रमुखवचनं न च दृष्टमितिगाथार्थः ॥७२॥ अथैवंपाठार्तिक संपन्नमित्याह—

जम्हा दोसद्देहिं दुन्नि तिहीओ जिणिंदभणिआओ। तम्हा चउदसिपक्खिअसक्खी लेवोऽवि सूअगडे ॥७३॥

यस्मात् द्वाभ्यां शब्दाभ्यां द्वे तिथी जिनेन्द्रभणिते, उद्दिष्टपूर्णिमाशब्दाभ्याममावास्यापूर्णिमालक्षणं तिथिद्वयं भणितं, तच्च पाक्षिकं न भवति, तस्माच्चतुर्दश्येव पाक्षिकम्, अत्रार्थे साक्षी तावत्सूत्रकृदङ्गे 'लेवोवि' लेपनामा श्रावकोऽपि, यतस्तत्र द्वाभ्यां शब्दाभ्यां पाक्षिकव्यतिरिक्तास्तिथयो गृहीताः, तथाहि—"से णं लेवए गाहावई समणोवासाए अहिगयजीवाजीवे'त्ति" द्वितीयाङ्गसूत्रदेशस्य वृत्तिरियं, तथा—चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषूद्दिष्टासु—महाकल्याणकसंबन्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्णमासीषु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः एवंभूतेषु धर्मदिवसेषु सुष्ठु—अतिशयेन प्रतिपूर्णो यः पौषधो—व्रताभिग्रहस्तं प्रतिपूर्णम्—आहारशरीरब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् संपूर्णश्रावकधर्ममनुचरति ॥ इति श्रीसूत्रकृदङ्गे द्वितीयश्रुतस्कन्धेऽध्ययने७ लेपश्रावकवर्णनाधिकारे इति गाथार्थः ॥७३॥ अथ द्वाभ्यामपि शब्दाभ्यां पाक्षिकत्वेनाभिमतयोस्तिथ्योर्ग्रहणे को दोष इत्याकाङ्क्षायां सूत्रगतिभङ्गलक्षणं दोषमाह—

सुत्तंमि एगअत्थो णो जुत्तो णेगसद्दवयणिज्जो। अप्पग्गंथमहत्थं सुत्तं जंपंति जेण जिणा ॥७४॥

सूत्रे एकोऽर्थः—पाक्षिकादिलक्षणोऽनेकशब्दवाचनीयः—नेकैरुद्दिष्टपूर्णिमादिलक्षणैः शब्दैर्वक्तव्यो न युक्तः, यतः सूत्रं तावद-

स्वल्पं च महार्थं च जिना ब्रुवन्ति, शब्दैरल्पमर्थेन च महदित्यर्थः, यदागमः—"अप्पग्गंथमहत्थं बत्तीसादोसविरहिअं जं च। लक्खणजुत्तं सुत्तं अट्ठहि अ गुणेहि उववेअं ॥१॥" (२-८८०) तत्र द्वात्रिंशद्दोषा अमी—"अलिअमुवघायजणयं निरत्थयमवत्थयं छलं दुहिलं। निस्सारमहिममूणं पुणरुत्तं वाहयमजुत्तं ॥१॥ कमभिन्नं वयणभिन्नं विभत्तिभिन्नं च लिंगभिन्नं च। अणभिहिअमपयमेव य सहावहीणं ववहिअं च ॥२॥ कालजइच्छविदोसो समयविरुद्धं च वयणमित्तं च। अत्थावत्तीदोसो नेओ असमासदोसो अ ॥३॥ उवमारूवगदोसो निद्देसपयत्थसंधिदोसो अ। एए अ सुत्तदोसा बत्तीसं हुंति नायव्वा ॥४॥ (२।८८१-२-३-४) इति श्रीअनुयोगद्वारसूत्रे, तथा "निद्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्तमलंकिअं। उवणीअं सोवयारं च, मिअं महुरमेव य ॥१॥ (२-५१=३-८८५) इति कल्पभाष्यपीठेऽपि सूत्रलक्षणम्, एतादृक्सूत्रलक्षणयुक्ते सूत्रे नानेकशब्दैरेकस्मिन्नर्थे वाच्ये सति संभवति, प्रत्युतास्यार्थमहाग्रन्थत्वेन वैपरीत्यात्, तस्मादमावास्यापूर्णिमाभ्यां यथा पाक्षिकं वाच्यतया निर्दिष्टं तदपेक्षया एकेनैव पाक्षिकशब्देन पाक्षिकं वक्तुं युक्तम्, अयं भावः—पूर्णिमाऽमावास्ये यदि पाक्षिकतिथी अभविष्यतां तर्हि सूत्रकारो गणधरः सर्वत्र भवतु मा वा क्वचित् पाक्षिकशब्दप्रयोगमदास्यत्, तथाच "चाउद्दसट्ठमीपक्खिपसु पडिपुण्णं पोसह" मित्याद्यभणिष्यत् तच्च क्वापि नोक्तम्, अतो न पूर्णिमामावास्ये पाक्षिकं, ननु तर्हि चतुर्दशीशब्दस्थाने पाक्षिकमित्येव कथं नोक्तमिति चेदुच्यते, पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायरूपत्वेनैकस्वरूपत्वादेकशब्दसाध्यत्वाच्चाभिधानादितिगाथार्थः ॥७४॥ अथ प्रायः सुखावबोधां युक्तिमाह—

चउदसिपक्खिअतित्थं अच्छिन्नं अज्ज जाव वट्टेइ। जं तस्स मूलमण्णं पवत्तओ नत्थि तित्थयरा ॥७५॥

चतुर्दश्यां पाक्षिकम् अर्थात् पाक्षिककृत्यं तत्र तीर्थं, तदाश्रितं तीर्थमित्यर्थः, कथम्? अद्य यावदच्छिन्नमिति, अच्छिन्नं, न पुनस्त्रुटि

तं सत् केनापि संहितं, यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्, तस्मात्तन्मूलं—चतुर्दशीपाक्षिकमूलं, तीर्थकराद् अन्यः प्रवर्त्तको नास्ति, चतुर्दशीपाक्षिकप्रवर्त्तकस्तीर्थकृदेव, अनादिसिद्धमित्युपदेशद्वारेतिगाथार्थः ॥७५॥ अथ पूर्णिमापाक्षिकस्यापि मूलं तीर्थकृद्भविष्यतीति पराशङ्कापराकृतये गाथामाह—

पुण्णिमपक्खिअमूलं चंदप्पहसन्निओ तुहंपि मओ। लिंगं पक्खिअसत्तरि मुणिचंदकया तयट्ठाए ॥७६॥

पूर्णिमापाक्षिकमूलं चन्द्रप्रभसंज्ञितः—चन्द्रप्रभाचार्यनामा तवापि सम्मतः—प्रतीतः, यतः—"दुर्वादिद्विरदाङ्कुशः समयविच्छ्रेणीशिरोमण्डनं श्रीचन्द्रप्रभसूरिराद् स भगवान् प्राचीकशत्पूर्णिमा"मित्यादिपौर्णिमीयककृतसंस्कृतक्षेत्रसमासवृत्तौ, तथा राकारक्तकृताममतीर्थकृच्चरित्रेऽपि, तथा शतपदीकारेणापि बृहद्गच्छात्पूर्णिमापक्षश्चन्द्रप्रभाचार्यादेवोक्तः ततश्चात्मन उत्पत्तिरिति, तत्र लिङ्गं—चिह्नं 'तयट्ठाए'त्ति तदर्थं—तस्मै इदं तस्य प्रतिबोधनिमित्तं श्रीमुनिचन्द्रसूरिः—तद्गुरुभ्राता तेन कृता पाक्षिकसप्ततिरेव, यदि पूर्णिमामूलं चन्द्रप्रभो नाभविष्यत्तर्हि कथं तत्प्रतिबोधनिमित्तं पाक्षिकसप्ततिकामकरिष्यदितिगाथार्थः ॥ ७६ ॥ अथ पूर्णिमामूले युक्त्यन्तरमाह—

चउदसिपक्खा पुण्णिमपक्खो इह निग्गओत्ति विक्खायं।
पुण्णिमपक्खा चउदसिपक्खोऽवि न वयणगंधोऽवि ॥७७॥

यथातथाशब्दयोरध्याहाराद् यथा चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गत इति विख्यातं, "वडगच्छाओ पुण्णिम पुण्णिमओ सड्ढपुण्णिमंचलया। दोहिवि आगमनामा कुच्चयरा खरयरो जाउ ॥१॥ त्ति वृद्धसंप्रदायात्सर्वजनप्रतीतं, न तथा पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशी-

पक्षोऽपीति युक्तिः सुखावबोधेतिगाथार्थः ॥७७॥ अथैव सति पूर्णिमापक्षे किं संपन्नमित्याह—

तम्हा पुण्णिमपक्खे छिन्नं तित्थं हविज्ज नियमेणं। एवं सेसमएसुवि भाविज्जा सुट्ठुमनुदीए ॥७८॥

यस्माच्चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गतस्तस्मात्पूर्णिमापक्षे नियमेन तीर्थं छिन्नं भवेत्, अयं भावः—श्रीवीरात्प्रभृतिकल्पितकालकसूरिप्रभृतेर्वा चन्द्रप्रभाचार्यं यावच्चतुर्दश्यां तीर्थमासीत्, तच्च पूर्णिमापक्षे तीर्थं न भवत्येवातस्तन्मते तीर्थस्य व्युच्छेदः संपन्नः, अथ तदानीं तत्तीर्थमेव, तर्हि तस्मिन् तात्त्विकस्वरूपेण विद्यमाने पूर्णिमापक्षस्य तीर्थबाह्यताऽनायाससिद्धा, अन्यथा तीर्थे तदनभिमतप्ररूपणातस्तत्र पृथग्भवनात्, एवम्—अमुना प्रकारेण शेषमतेष्वपि—औष्ट्रिकादिपाशपर्यन्तेष्वपि छिन्नं तीर्थं ज्ञातव्यं, तेषामभिप्रायेण स्वस्वमतोत्पत्तेरेव स्वाभिमततीर्थप्रवर्तनात्, न पुनस्तीर्थकरादारभ्याच्छिन्नप्रवृत्तिस्तेषां संभवतीतिगाथार्थः ॥ ७८ ॥ अथ नश्यतोऽपराधिनस्तृणावरणकल्पां कुयुक्तिमपाकर्तुमाह—

जोइसकरंडपमुहे पडिवाइकमा तिहीण णामाइं। तत्तो पसिद्धपक्खिअपव्वनिमित्तं जिणुत्ताइं ॥७९॥

ज्योतिष्करण्डप्रमुखे—ज्योतिष्करण्डचन्द्रप्रज्ञप्तिसूर्यप्रज्ञप्त्यादौ 'प्रतिपदादिक्रमात्' प्रतिपदमादौ कृत्वा क्रमेण तिथीनां नामानि 'तत्तो' ततो जैनप्रवचने प्रसिद्धपाक्षिकपर्वनिमित्तं—चतुर्थतपोविधानविशिष्टप्रवचनप्रसिद्धपाक्षिकपर्वपरिज्ञानार्थं जिनेनोक्तानीत्यक्षरार्थो, भावार्थस्त्वयं—पाडिवइ बिइय तइआ चउत्थि तह पंचमी अ छट्ठी अ। सत्तमि अट्ठमि नवमी दसमी इक्कारसी चेव ॥१॥ बारसि तेरसि चाउद्दसी अ निट्ठवणिआ उ पन्नरसी। किण्हंमि अ सुक्कंमि अ एआओ तिही मुणेअव्वा ॥२॥ इति ज्योतिष्करण्डे (१०१–१०२) तथा दशमचतुर्दशे प्राभृतके "ता कहं ते दिवसाणं नामधेज्जा आहिताति वएज्जा ?, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स

पन्नरस दिवसा पण्णत्ता, तंजहा—पडिवयदिवसे जाव पन्नरसीदिवसे, ता एतेसि णं पन्नरस नामधेज्जा पण्णत्ता, तंजहा—पुव्वंगसिद्धे१ मणोरमे२ मणोहरे३ जसभद्दे४ जसोधरे५ सव्वकामसमिद्धे६ इंदे७ मुद्धाभिसित्ते८ सोमणसे९ धणंजए१० अत्थसिद्धे११ अभिजाते१२ अच्चासणे१३ सतंजए१४ अग्गिवेसोवसमे१५ दिवसाणं नामधिज्जाइं। ता कहं ते राईओ आहिज्जत्ति वदेज्जा १, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस राई पण्णत्ता, तंजहा—पडिवाराई१ बिइआराई२ जाव पण्णसीराई१५, ता एएसिं णं पन्नरसण्हं राईणं पण्णरस नामधेज्जा पं०, तं०—उत्तमा१ सुणक्खत्ता२ एलावच्चा३ जसोधरा४ सोमणसा५ सिरिसंभूता५ विजता७ वेजयंती८ जयंती९ अपराजिता१० इच्छा११ समाहारा१२ तेआ१३ अभिनेआ१४ देवाणंदा निरता१५, रयणीनामधेज्जाइं"ति श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि (२४-४८) एवंविधेष्वागमेषु क्रमेणोक्तानि यानि नामानि तानि सम्मतितयोद्धाव्य पक्षान्ते भवं पाक्षिकमितिव्युत्पत्त्या पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति चन्द्रप्रभाचार्यस्य वाग्विलासः, स च स्तन्यपानार्थिनो मातरं परित्यज्य पितरं परिधावमानस्य चेष्टेव विपश्चितामुपहास्यहेतुः, यतो मातृस्तनकल्पं चतुर्थतपःप्रभृतिपाक्षिककृत्यविशिष्टचतुर्दशीज्ञापकं प्रागुक्तमागमकदम्बकं तदाश्रयभूतं तीर्थं च परित्यज्य तदाशापूरणेऽजागलस्तनकल्पं ज्योतिःशास्त्रानुगततिथिक्रममात्रज्ञापकं ज्योतिष्करण्डादिकं प्रति धावति, तस्माद्धे चन्द्रप्रभाचार्य ! ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रममवलम्ब्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति शृगालकदाशा परिहर्त्तव्येतिगाथार्थः ॥७९॥ अथ ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रमः किमर्थमित्याह—

किंतिह जोइससत्थे अणाइसिद्धो तिहिक्कमो एवं। तेणिव नंदे१ भद्दे२ जए अ३ तुच्छे अ४ पुण्णत्ति५ ॥८०॥

किंत्विह जगति ज्योतिःशास्त्रे लौकिके रत्नमालादौ लोकोत्तरे च चन्द्रप्रज्ञप्त्यादौ एवं-प्रागुक्तप्रकारेण प्रतिपदादिरचना-

स्पेण क्रम–परिपाटिरनादिसिद्धः, यत एव ततः किमित्याह–'तेणिय'त्ति प्राकृतत्वात् ह्रस्वत्वे तेनैव कारणेन नन्दा१ भद्रा२ जया३ रिक्ता४ पूर्णा५ इत्यादि, एषक्रम इति लालपष्टान्यायेनेहापि संबध्यते, एष क्रमो भवति, तत्र लौकिके–"नन्दा१ भद्रा२ जया३ रिक्ता४, पूर्णा५ चेति त्रिरन्विआ। हीना५ मध्यो१० पमा१५ शुक्ला, कृष्णातु व्यत्ययादिति ॥१॥"रित्यादि, लोकोत्तरे "ता कह ते तिही आहितेति वदेज्जा ?, तत्थ खलु इमा दुविहा तिही पण्णत्ता, तंजहा–दिवसतिही राइतिही अ, ता कहं ते दिवसतिही आहितेति वदेज्जा ?, ता एगमेगस्स पक्खस्स पण्णरस दिवसतिही पण्णत्ता, तंजहा–णंदे१ भद्दे२ जए३ तुच्छे४ पुण्णे५ पक्खस्स पंचमी, पुणरवि नंदे६ भद्दे७ जए८ तुच्छे९ पुण्णे१० पक्खस्स दसमी, पुणरवि नंदे११ भद्दे१२ जए१३ तुच्छे१४ पुण्णे१५ पक्खस्स पण्णरसी, एवं तिगुणा तिही सव्वेसिं दिवसाणं। कह ते राईतिही आहिताति वदेज्जा ?, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस राईतिही प०, तं०–उग्गवती१ भोगवती२ जसवती३ सव्वट्ठसिद्धा४ सुहणामा५ पुणरवि उग्गवती६ भोगवती७ जसवती८ सव्वट्ठसिद्धा९ सुहणामा१०, पुणरवि उग्गवती११ भोगवती१२ जसवती१३ सव्वट्ठसिद्धा१४ सुहणामा१५, एव तिगुणा एआ तिहीउ सव्वासिं राईण"ति (२४–४९) श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ दशमे पञ्चदशे प्राभृतप्राभृतके पत्र४५, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि, दशमस्य पञ्चदशे प्राभृतप्राभृतके४२ पत्रे अयमेव पाठोऽवगन्तव्य, अत एव लौकिके लोकोत्तरे च टिप्पनकव्यवहारप्रवृत्तिरपि प्रतिपदादितिथिक्रमेणैव, व्युच्छिन्नेऽपि जैनटिप्पनके भवति टिप्पनकप्रवृत्तिरेव तत्साक्षिणी, तस्मात्प्रतिपदादितिथिक्रमः पाक्षिकविचारे अकिञ्चित्कर एवेतिगाथार्थः ॥८०॥ अथोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह—

तेण पक्खस्संतो पण्णरसी तत्थ पक्खपडिक्कमणं। जुत्तत्ति महविगप्पो मिउव सिंहाउ संतसिओ ॥८१॥

येन कारणेन ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रमो न पाक्षिकविचारोपयोगी तेन कारणेन पक्षस्यान्तः पञ्चदशी भवति तत्रैव च पाक्षि-
कप्रतिक्रमणं युक्तमिति चन्द्रप्रभाचार्यस्य कुविकल्पः सिंहान्मृग इव संत्रासितः–त्रासं नीत इति। यत्तु 'अंतो पक्खस्से'ति पाक्षिक-
सूत्रपदमवलम्ब्य पक्षस्यान्ते पूर्णिमायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति तन्महदज्ञानं बोध्यं,यतस्तत्रान्तशब्दो मध्यार्थवाची, तेन पक्ष-
स्यान्तः–मध्ये वाचनादिविषयं यदवद्यं विहितं तदालोचनीयमितिभणितम्, अन्यथा पूर्णिमाप्रतिपदोर्मध्ये यत्पातकं तदेवालोचितं
स्यात्, न पुनः पञ्चदशदिनसंबन्ध्यपीति गाथार्थः ॥८१॥ अथ चन्द्रप्रज्ञस्याद्यनुसारेण पाक्षिककल्पने दूषणान्तरमाह—

किंचिह पक्खस्संतो देवसिओ राइओ व तुज्झ मए। दुहओ तुह गलपासो दुण्हंपंतो विआलेऽवि ॥८२॥

'किं चे'ति दूषणाभ्युच्चये, चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यनुसारेण पक्षस्यान्तो दैवसिको रात्रिको वा तव मतः–अभिमतः?, द्विधापि–उभयथापि
तव गलपाशः, यतः कारणाद् द्वयोरपि दैवसिकरात्रिकयोरप्यन्तो विकालेऽपि–मध्याह्नादावपि भवेदित्यक्षरार्थः,भावार्थस्त्वयं–भोश्च-
न्द्रप्रभाचार्य ! जैनप्रवचने पक्षस्तावद्द्विविधः कथितः,पुव्वंगसिद्धे१ मणोरमे२ इत्यादिप्रागुक्तो दैवसिकः पक्षः,उत्तमा१ सुणक्खत्ता२
इत्यादिप्रागुक्तो रात्रिकः पक्षश्चेति द्वैविध्यं, तत्र तव दैवसिकोऽभिमतो रात्रिको वा उभावपि वा ?, आद्ये रात्रिकपक्षेण किमपराद्धं ?,
यत आगमे द्वयोरप्यविशेषेणोक्तयो रात्रिकं पक्षं परित्यज्य दैवसिकोऽभ्युपगम्यते,एवं रात्रिकाभ्युपगमेऽपि दैवसिकेन पक्षेण किम-
पराद्धमित्यादि बोध्यम्, अथोभावप्यभिमताविति चेत्तर्हि पाक्षिकप्रतिक्रमणे अप्युभे एवाभ्युपगन्तव्ये स्यातां,तथा चैकस्मिन्नेव दिवसे
पक्षद्वयापत्त्या तदन्ते पाक्षिकप्रतिक्रमणकरणे पाक्षिकप्रतिक्रमणद्वयापत्त्या प्रवचनमर्यादाभङ्ग एव, किंच–चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यनुसारेण
पाक्षिकत्वाभ्युपगमे टिप्पनकाद्यवलोकनेन कदाचित्प्रातः कदाचिन्मध्याह्नेऽपराह्णे वा दैवसिकस्य रात्रिकस्य वा पक्षस्य पर्यवसानात्

पाक्षिकप्रतिक्रमणमपि कालानियमेन कर्त्तव्यमापद्येत, एवं रात्रावपि भाव्यम्, एव युक्त्या चन्द्रप्रभाचार्यस्य सर्वत्रापि गलपाश इति गाथार्थः ॥८२॥ अथैवमुक्तेऽप्यभिनिवेशमत्यजन्तमतिप्रसङ्गेन दूषयितुमाह—

अण्णह सावणपमुहा मासा अहिणवणाइणामेहिं । भणिआ तेणासाढे पुण्णिम पज्जोसवणपव्व ॥८३॥

अन्यथा यदि चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यनुसारेणैव पक्षस्यान्ते पाक्षिकप्रतिक्रमणमभ्युपगम्यते तर्हि चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यनुसारेणैव सांवत्सरिकपर्वापि आषाढपूर्णिमास्यामेव कर्त्तव्यमापद्येत, तथाहि—"ता कह मासा आहियाति वदेज्जा ?, ता एगमेगस्स णं संवच्छरस्स दुवालस मासा पं०, तेसिं दो नामधेज्जा भवंति—लोइआ लोउत्तरिआ य, तत्थ लोइआ णामा सावणे१ भद्दवए२ अस्सोए३ कत्तिए४ मग्गसिरे५ पोसे६ माहे७ फग्गुणे८ चित्ते९ वइसाहे१० जेट्ठामूले११ आसाढे१२। लोउत्तरिआ णामा अभिणंदणे१ पइट्ठे२ विजए३ पीतिवद्धणे४ सिज्जंसे५ सिवे६ सिसिरे७ हेमवं८ वसंतमासे९ कुसुमसंभवे१० णिदाहे११ वणविरोही१२ति, श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ द्वादशस्यैकोनविंशतितम प्राभृतप्राभृतकं, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि बोध्यम्, (२८ ५३) एवं च सति संवत्सरान्ते भवं सांवत्सरिकमितिव्युत्पत्त्या आषाढ मासे पूर्णिमायां पर्युषणापर्व सांवत्सरिकातिचारालोचनादिक्रियाविशिष्टं कर्त्तव्यं स्यादितिगम्यम्, अथ भाषा:—यदि चन्द्रप्रज्ञप्त्यादिकं शरणीकृत्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमभ्युपगम्यते, अभ्युपगम्यतां तर्हि तदेव शरणीकृत्याषाढसितपूर्णिमायां पर्युषणापर्वापि, अथ पर्युषणा न तथेतिचेत्तर्हि पाक्षिकमप्यास्तां, अथ पर्युषणापर्व भाद्रपदे पञ्चम्यामित्यागमे दृश्यते तथा परम्परापीति चेत्तर्हि पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामागमे पूर्वनिर्दिष्टे दृश्यते, तथा परम्पराऽपीति स्वीक्रियतामिति प्रतिपन्दीनदी दुस्तरेतिगाथार्थः॥८३॥ अथ प्रकारान्तरेणाप्यतिप्रसङ्गमाह—

अहवा कक्कडसंकंतिदिणे य संवच्छरी अ पडिक्कमणं। तुब्भ मए संसिद्धं चंदप्पण्णत्तिपमुहेहिं ॥८४॥

'अथवे'ति प्रागुक्तापेक्षया प्रकारान्तरद्योतकः, कर्कसंक्रान्तिदिने सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं तव मते चन्द्रप्रज्ञप्त्याद्यागमैः सिद्धं, 'तुब्भ मए'त्तिपदेन नास्माकं मते सिद्ध्यतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—चन्द्रप्रज्ञप्त्यादौ कर्कसंक्रान्तौ संवत्सरपर्यवसानं कथितं, तथाहि "जया णं ते दुवे सूरिआ सव्वबाहिरमंडलं उवसंकमित्ता चारं चारंति तया णं एगं जोअणसयसहस्सं छच्च सट्ठे जोअणसए अण्णमण्णस्स अंतर कट्टु चारं चरंति, तया णं उत्तमकट्ठपत्ता जाव राती भवति, जहण्णेणं दुवालस जाव दिवसे भवति, एस णं पढमे छम्मासस्स पज्जवसाणे, ते पविसमाणा सूरिआ दोचं छम्मासं अयमाणे पढमंसि अहोरत्तंसि बाहिराणंतरं मंडलं उवसंकमित्ता चारं चरंती'-त्यादि यावत् 'तया णं उत्तमकट्ठपत्ते जाव दिवसे भवति, जहण्णिआ दुवालमुहुत्ता राई भवति, एस णं दोचे छम्मासे, एअस्स णं दोचस्स छम्मासस्स पज्जवसाणे, एस णं आइच्चे संवच्छरे, एस णं आइच्चस्स संवच्छरस्स पज्जवसाणे।" इतिश्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ चतुर्थप्राभृतकप्रान्ते पत्र १०, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि (२८–१५) अथ यदि तत्र सांवत्सरिकं नाभिमतमस्माकमितिचेत् तर्हि पाक्षिकमपि पञ्चदश्यां कथमभिमतमिति, युक्तेस्तौल्यादितिगाथार्थः ॥८४॥ अथोक्तयुक्तेरुपसंहारेण तात्पर्यमाह—

तेणिव पज्जोसवणा भद्दवयपंचमीइ रूढत्ति। तह चउदसिदिणि पक्खिअपव्वं सव्वण्णुसंवुत्तं ॥८५॥

येन कारणेन ज्योतिष्करण्डचन्द्रप्रज्ञप्त्यादिषु यत्तिथिमासादीनां क्रमः प्रतिपादितः स चोक्तयुक्तिभिः पाक्षिकादिपर्वविचारेऽनु-

---

१ एवं खलु एतेणुवाएणं णिक्खममाणा एते दुवे सूरिया ततोणंतराओ तदाणंतरं मंडलाओ मंडलं संकमेमाणा २ पञ्च २ जोयणाइं पणतीसं च एगट्ठिभाए जोयणस्स एगमेगे मडले अन्नमन्नस्स अंतरं अभिवद्धेमाणा २ सव्वबाहिरं इति च पाठः संप्रति लभ्यमाने पुस्तके

पयोगित्वेनाकिञ्चित्कर एव तेन कारणेनैव यथा भाद्रपदपञ्चम्यां पर्युषणा रूढा—प्रवचने सर्वजनप्रतीता इत्यमुना प्रकारेण तथा चतुर्दशीदिने पाक्षिक पर्व समग्रैः समुक्त, सम्यक् प्रकारेण भणितमित्यर्थः, एतेन बालचेष्टितकायपित्यकल्पं स्तनिकशतपदीकारोक्तमपि तिरस्कृतमिति बोध्यमितिगाथार्थः ॥८५॥ अथ चतुर्दशीं परित्यज्य पुनरपि चन्द्रप्रभाचार्यस्तत्प्रतिबद्धं किं त्यक्तवानित्याह—

चउदसिपक्खियभीओ परिहरइ महानिसीहसुत्तंपि । तेण उवहाणविही चत्तो उस्सुत्तरत्तेण ॥८६॥

चतुर्दशीपाक्षिकभीतः श्रीमहानिशीथसूत्रमपि परिहरति स्मेति गम्यं, परिहरति स्म—त्यक्तवानित्यर्थः, श्रीमहानिशीथस्वीकारे चावश्यं पाक्षिकं चतुर्दश्यामभ्युपगन्तव्यं भवेत्, तत्र स्पष्टमेव पाक्षिकं चतुर्दश्यामुपलभ्यते, तच्च प्रागुक्तमिति बोध्यं, येन कारणेन श्रीमहानिशीथं त्यक्तं तेन कारणेनोत्सूत्ररक्तेन—तीर्थकृदुक्तापलापपातकासक्तेन चन्द्रप्रभाचार्येणोपधानविधिः—श्राद्धानां नमस्कारादिश्रुताराधनतपोविशेषविधिः, अपिर्गम्यः, सोऽपि त्यक्त इतिगाथार्थः ॥८६॥ अथ श्रीमहानिशीथव्यवस्थापनाय युक्तैर्वक्ष्यमाणस्वारूपधानविषये चन्द्रप्रभाचार्यः कथं प्रष्टव्य इत्याह—

णणु उवहाणाभावो पडिसेहा अहव भणियभावाओ ?।
पढमो असिद्धिरक्खसिगसिओ अवरो अ दुविगप्पो ॥८७॥

ननु भोश्चन्द्रप्रभाचार्य ! त्वया श्राद्धानामुपधानाभावः प्ररूप्यते तत्किं प्रतिषेधात्—सिद्धान्ते प्रतिषेधोपलम्भात् अथो भणितमाभावात्—सिद्धान्ते उपधानोक्तेरभावादिति विकल्पद्वयी प्रष्टव्या, तत्र प्रथमो विकल्पोऽसिद्धिराक्षसीग्रस्तः, तत्र प्रयोगो यथा—उपधानोद्वहनं श्राद्धानां नोचितं, प्रवचने प्रतिषिद्धत्वात्, आलोचनायां षाण्मासिकतपोवदिति, अत्र प्रवचनप्रतिषिद्धत्वमसिद्धं, कल्पागमे

निषेधानुपलब्धेः, अपरः चः पुनरर्थे सिद्धान्ते भणित्यभावलक्षणो द्वितीयो विकल्पः, किंलक्षणः ?–द्विविकल्पः, वक्ष्यमाणौ द्वौ
विकल्पौ यस्य स तथा, द्विविध इत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥८७॥ अथ द्वितीयविकल्पस्य द्वैविध्यमाह—

नामंपि नत्थि किं वा करिज्जमाणो विही न सिद्धंते । पढमुच होइ पढमो जं उवहाणंति समवाए ॥८८॥

अथ सिद्धान्ते उपधाननामापि नास्ति उत क्रियमाणविधिर्नास्ति?, तत्र प्रथमो विकल्पः प्रागुक्तप्रथमविकल्पवदसिद्धिराक्षसी-
ग्रस्तः, यतः समवाये–समवायाङ्गे उपधाननामास्ति, समवायाङ्गे उपासकदशाङ्गस्वरूपप्ररूपणाधिकारे साक्षादेव श्रावकाणामुपधा-
नान्युक्तानि, तथाहि–उवासगाणं च सीलव्वयवेरमणगुणपच्चक्खाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुअपरिग्गहो तवोवहाणाइं पडि-
माओ" इति समवायाङ्गसूत्रे पत्रे ३७ सर्वपत्र ५० (११–१४२) अत्र वृत्त्येकदेशो यथा–श्रुतपरिग्रहास्तपउपधानानि–प्रतीतानि,
उपलक्षणाद्व्यवहारवृत्तावपि यथा 'श्रुतग्रहणमभीप्सता उपधानं कार्य'मिति,तथा "वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पिअं-
करे पिअंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहति (७–३४०*) श्रीउत्तराध्याये११, तद्वृत्त्येकदेशो यथा योजनं योगः–व्यापारः, स
चेह प्रक्रमाद्धर्मगत एव तद्वान् , अतिशयने मतुप्, यद्वा योगः–समाधिः सोऽस्यास्तीति योगवान् ,प्रशंसायां मतुप्, उपधानम्–अङ्गा-
नङ्गाध्ययनादौ यथायोगमाचामाम्लतपोविशेषस्तद्वानिति श्रीउत्त० बृहद्वृत्तौ, तथा 'तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ ।
एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियट्टइ ॥१॥(७–८१*)त्ति॥ श्रीउत्तरा०२,एतद्वृत्त्येकदेशो यथा–तपो भद्रमहाभद्रादि उपधानम्–
आगमोपचाररूपमाचामाम्लादि आदाय–स्वीकृत्य चरित्वेतियावदित्यादि श्रीउ० बृ०, तथा–काले विणए बहुमाणे उवहाणे
तहा अनिण्हवणे। वंजण अत्थ तदुभए अट्ठविहो णाणमायारो ॥ १ ॥ (द० नि० १८६) इति द्वारगाथायां चतुर्थद्वारगाथा यथा-

दुग्गतिपडणधरणा उवहाणं जत्थ जत्थ ज सुत्ते। आगाढमणागाढे गुरु लहु आणादसगपडिया ॥१॥ इति श्रीनिशीथभाष्यम्–एतच्चूर्णिर्यथा–इआणिं उवहाणेत्ति दारं, तं दव्वे भावे य, दव्वे उवहाणगादि, भावे इमं–दुग्गति गाहा ॥ दुट्ठा गती दुग्गती दुक्खं वा जम्मि विज्जति गतीए एसा दुग्गती, विषमेत्यर्थः, कुत्सिता वा गतिदुग्गती, पतणं पातः, तीए दुग्गतीए पततमप्पाणं जे धरेति तं उवहाणं भण्णति, स च जत्थ जत्थत्ति–एस सुत्तवीप्सा जत्थ उद्देसगे जत्थ अज्झयणे जत्थ सुअक्खंधे जत्थ अंगे कालुक्कालिअअंगाणंगेसु नेआ, जमिति जं उवहाणं णिव्वीतिगादियं तत्थ तत्थ सुत्ते–श्रुते कायव्वमिति वक्कसेसं भवति 'आगाढणागाढे'त्ति जं च उद्देसगादिसुतं भणितं तं सव्वं समासओ दुविहं भण्णति, आगाढमणागाढं वा, तं च आगाढसुतं भगवतिसुअमाइ, अणागाढमायारमादी"त्यादि श्रीनिशीथचूर्णौ, तथा–"उवहाणं पुण आयंबिलाई जं जस्स वण्णिअं सुत्ते। तं तेणेव उ देअं इहरा आणाइआ दोसा ॥१॥ (५७९) इतिपञ्चवस्तुकसूत्रे, अस्या वृत्ति–उपधानं पुनराचामाम्लादि यद्यस्याध्ययनादेर्वर्णितं सूत्र एव–आगमे तदध्ययनादि तेनैव तु देयमितरथा–अन्यथादाने आज्ञादयो दोषास्त्वार इतिगाथार्थः ॥ इतिश्रीहरिभद्रसूरिकृतवृत्तौ सवपत्र १५२ पुस्तक पत्रे ५१, एवं दशवैकालिकनियुक्तावपि "काले विणए बहुमाणे उवहाणे" इत्यादि,न चैतत्साधूनामेवोक्तमिति वाच्यं, श्रुताराधनतपोविशेषस्य यथासंभवं यथाह चोभयोरपि सम्मतत्वात्, नहि सामायिकादिषडध्ययनात्मकस्य श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्य अध्ययनमधिकृत्य द्वयोरप्यधिकारादेकस्य श्रुताराधनतपोविशेषो युक्तो नेतरस्येति वक्तुं शक्यते,तस्माच्छ्रुतस्कन्धस्य तदध्ययनानां चाराधनं निशीथचूर्ण्यादिषु साधूनुद्दिश्योक्तमप्युपलक्षणात्तदनुयायिनः श्रावकस्यापि यथाह युक्तमेव, यथा "कालेण निक्खमे भिक्खू" इत्यादावनुक्ताऽपि साध्वी साध्वनुयायित्वात् परिगृह्यते, अन्यथा कालादिरष्टधा ज्ञानाचारः साधूनामेव संपद्येत,

न पुनः श्रावकाणामपि, न चेद्मेवास्तामितिवाच्यं, साधूनामष्टविधो ज्ञानाचारः श्रावकाणां चोपधानवर्जः सप्तधेति क्वाप्यागमे विविच्य व्यक्तेरनुपलम्भात्, परं देशविरतिसर्वविरत्योराराधनतपोविधौ भेदो यथा 'सामाइअंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा' इत्यत्र साधुसाम्येऽपि न सर्वथा साम्यं, किंतु देशेन, तद्वशाच्च तमुद्दिश्य कृतमप्यन्नादिकं भुङ्क्ते श्रावको, न पुनः साधुः, एवमन्योऽपि भूयान् भेदः,एवं साधूनां श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्याष्टदिनात्मको योगः श्रावकाणां च वक्ष्यमाणः श्रीमहानिशीथोक्तो विधिरुपधानसंज्ञितः, यद्यप्युपधानशब्देन सामान्यतः श्रुताराधनतपोविशेषो भण्यते तथापि विविच्यमानो मुनीनां योगापरपर्यायमुपधानं श्रावकाणां तु पर्यायवियुतमेवोपधानमिति बोध्यं, नन्वेवमाराधनविधिभेदः कथमितिचेज्जिनाज्ञाया अर्चनीयत्वात्, किंच—उद्दिष्टभोजित्वेनारम्भपरिग्रहवतां कश्चिद्भेदो वक्तव्यः, स च पर्यालोच्यमानोऽयमेव, दृश्यते च लोकेऽपि समानरोगोपशान्तावपि कालपुरुषवयःप्रत्युपेक्षणया औषधादिपथ्यविधौ भेदः, परं पथ्यं तूभयोरपि देयमेव, किंच—एक एवाराध्यो भिन्नभिन्नाराधकापेक्षया भिन्नस्वभावेनैव परिणमति, यतो विद्यमानोऽर्हन् साध्वानीतमेवाहारं भुञ्जानः साधुमपेक्ष्याहारभोक्तृतया परिणतः पूजास्वादकतया तु देवादिकमपेक्ष्यैव एवं बोध्यः, नहि येनैव विधिना साधुना प्रतिमा आराध्यते तेनैव विधिना श्रावकेणापीति, प्रवचनमर्यादाभङ्गापत्तेरित्यलं प्रपञ्चेनेति द्वितीयविकल्पे उपधानमिति नामापि सिद्धान्ते नोपलभ्यते इति प्रथमो विकल्पोऽसिद्धताग्रस्तो दर्शित इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ द्वितीयविकल्पसंबन्धिनं द्वितीयविकल्पं दूषयितुमाह—

नहि कत्थवि सिद्धंते सव्वंसविही लभिज्ज कीएवि । विइए महानिसीहे सूआ उवहाणकिरिआए ॥८९॥

क्रियमाणोऽपि विधिः किं सकलः सूचारूपो वेति चेतसि विकल्प्य प्रथममसंभवेन दूषयति—'नही'ति नहि क्वाप्यागमे कस्या

अपि क्रियाया 'सर्वोऽविधिः' सर्वप्रकारेण सर्वोऽपि विधिरुपलभ्यते, तथात्वे च गुरुपरिपाट्या वैफल्यापत्तेरितिपूर्वार्द्धेन प्रथमो विकल्पोऽसंभवेन दूषित , अथ द्वितीय मुधालक्षणमेतर्हि सुस्थं संपन्न, यतः श्रीमहानिशीथे उपधानक्रियायाः श्रावकाणामपि श्रुताराधनतपोऽनुष्ठानस्य सूत्राऽस्त्येव, अथाहि–'तत्थ एएसिं अफुण्डपि संपयाणं गोअमा ! जे केइ अणोवहाणेण सुपसत्थ णाणम-हीअंति अज्झायति वा अहीअंते वा अज्झावयते वा समणुजाणति ते ण महापावकम्मा, महति सुपसत्थणाणस्सासायणं कुव्वंति (१०) स भयव ! जइ एव ता किं पंचमंगलस्स ण उवहाण कायव ?, गोअमा ' पढमं णाण ततो दया, दयाए अ सव्वजगजीवपाणभूअ सत्ताण अत्तसमदरिसित्त जाव (इत्यादि यावत्) सघुणम सोक्खति, ता गोअमेयेअं णाणाओ पवत्तिआ जाव (इत्यादि यावत्११) इमाए विहीए पंचमंगलस्स ण विणओवहाणं कायव, तजहा–सुपसत्थे चेव तिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीबले विप्पमुक्क-जायाइमयासंकेण संजायमद्दासंवेगसुतिव्वतरमंतुल्लसरसुरज्जसयसायाणुगयभत्तिबहुमाणपुव्व निण्णिआणदुवालसमत्तट्ठिएण चेइआ लए जंतुविरहिओगासे भत्तिभरन्भसिअससरोमावलीए पप्फुल्लवयणयण(नयण)सयवत्तपसंतसोमथिरदिट्ठी नवनवसंवेगसमुच्छल-तसजायबहलघणनिरंतरअचिंतपरमसुहपरिणामविसेसुल्लासिअजीववीरिआणुसमयविवड्ढंतपमोअसुविसुद्धसुनिम्मलविमलथिरदढयरं तकरणेण खितिनिहिअजाणुसिअउत्तमंगकरकमलमउलसोहंतंजलिपुडेण सिरिउसभाइपवरवरधम्मतित्थयरपडिमाबिंबविणिवेसिअनय णमाणसेगग्गतग्गयज्झवसाएण समयण्णू दव्वचरित्ताइगुणसंपओववेआ गुरुसद्दत्थयणाणुट्ठाणकरणेक्कबद्धलक्खतवाहिअगुरुवय णविणिग्गयविणयादिबहुमाणपरिओसाणुकंपोवलद्धं अणेगसोगसंतावुव्वेगमहावाहिवेअणाघोरदुक्खदारिद्दकिलेसरोगजम्मजरामर णगब्भनिवासाइदुट्ठसावगागाहमीमभवोदहितरंडगभूय इणमो सयलागममज्झमवत्तगस्स मिच्छपदोसोवहयविसिट्ठबुद्धीपरिकप्पि

अकुभणिअअघडमाणअसेसहेउदिट्ठंतजुत्तीविद्धंसणिक्कपच्चलपोट्टस्स पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स पंचज्झयणेगचूलापरिक्खित्तस्स पवरपवयणदेवताहिट्ठिअस्स तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं अणंतगमपज्जवत्थपसाहगं सव्वमहामंतपवरविज्जाणं पवरबीअभूअं 'णमो अरिहंताणं'ति पढममज्झयणं अहिज्जेअव्वं, तद्दिअहे अ आयंबिलेणं पारेअव्वं, तहेव बीअदिणे अणेगाइसयगुणसंपओववेअं अणंतरभणिअत्थपसाहगं अणंतरुत्तेणेव कमेण दुपयपरिच्छिन्नेगालावगपंचक्खरपरिमाणं 'नमो सिद्धाणं'ति बीअमज्झयणं अहिज्जेअव्वं,तद्दिअहे आयंबिलेण पारेअव्वं, एवं अणंतरभणिएणेव कमेणं अणंतरुत्तत्थपसाहगं 'तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं 'नमो आयरियाणं'ति तइअमज्झयणं आयंबिलेण अज्झेयव्वं, तहा य अणंतरुत्तत्थपसाहगं तिपयपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं 'नमो उवज्झामाणं'ति चउत्थमज्झयणं अहिज्जियव्वं,तद्दिअहे य आयंबिलेण पारेअव्वं,एवं 'णमो लोए सव्वसाहूणं'ति पंचममज्झयणं पंचमदिणे आयंबिलेण, तहेव तयत्थाणुगामिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिपआलावगतित्तीसक्खरपरिमाणं 'एसो पंचनमुक्कारो,सव्वपावप्पणासणो। मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगल ॥१॥'मिति चूलंति,छट्ठसत्तट्ठमदिणे तेणेव कमविभागेण आयंबिलेहिं अहिज्जिअव्वं,एवमेव पंचमंगलमहासुअक्खंधं सरवण्णयसहिअं पयक्खरबिंदुमत्ताविसुद्धं गुरुगुणोववेअगुरूवइट्ठं कसिणमहिज्जित्ताणं तहा कायव्वं जहा पुव्वाणुपुव्वीए पच्छाणुपुव्वीए अणाणुपुव्वीए जीहग्गे तरेज्जा, तओ तेणेवाणंतरभणिअतिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीबलजंतुविरहिए ओगासे चेइआलगाइकमेण अट्ठमभत्तेण समणुजाणावेऊण गोअमा! महया पबंधेण सुपरिफुडं निउणं असंदिद्धं सुत्तत्थं अणेगहा सोऊण अवधारेअव्वमित्यादि यावत् एअं तु जं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स वक्खाणं तं महया पबंधेणं अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्स य पिहब्भूआहिं निज्जुत्तिभासचुण्णीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरेहिं तित्थगरेहिं वक्खाणिअं तहेव समासओ वक्खाणिज्जंतं आसि,

अहन्नया कालपरिहाणिदोसेणं ताओ निज्जुत्तिभासचुण्णीओ वोच्छिन्नाओ(१६) इओ य वच्चंतेणं कालसमएणं महिड्ढीपत्ते पयाणुसारी वइरसामी नाम दुवालसंगसुयहरे समुप्पन्ने, तेणेयं पंचमंगलमहासुयक्खंधस्स उद्धारो मूलसुत्तमज्झे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए पुण अरहंतेहिं भगवंतेहिं तित्थगरेहिं तिलोगमहिएहिं वीरजिणिंदेहिं पन्नविअंति, एस वुड्ढसंपयाओ (१७) एत्थ य जत्थ जत्थ पयं पएणाणुलग्गं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ तत्थ सुयहरेहिं कुलिहियदोसो न दायव्वोत्ति, किंतु जो सो एयस्स अचिंतचिंतामणिकप्पभूयस्स महानिसीहसुयक्खंधस्स पुव्वायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीए उद्देहिआइएहिं हेऊहिं बहवे पत्तगा परिसडिआ तहावि अच्चंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिसीहसुयक्खंधं कसिणपवयणस्स परमसारभूयं परं तत्तं महत्थंति कलिऊण पवयणवच्छल्लत्तणेण बहुभव्वसत्तोवयारियंति काउं तहा य आयहियट्ठाए आयरियहरिभद्देणं जं तत्थायरिसे दिट्ठं तं सव्वं समतीए सोहिऊण लिहियंति, अन्नेहिंपि सिद्धसेणदिवायरवुड्ढवाइजक्खसेणदेवगुत्तजसवद्धणखमासमणसीसरविगुत्तनेमिचंदजिणदासगणिखवगसच्चसिरिपमुहेहिं जुगप्पहाणसुयहरेहिं बहु मन्निअमिणंति (१८) से भयवं! सुदुच्चरविणओवहाणेणं पंचमंगलमहासुयक्खंधमहिज्जिणाणं पुव्वाणुपुव्वीए पच्छाणुपुव्वीए अणाणुपुव्वीए सरवंजणमत्ताबिंदुअक्खरविसुद्धपयपरिच्छिन्नं काऊण महया पबंधेण सुत्तत्थं च विन्नाय तओ णं किमहिज्जिआ?, गोअमा! इरियावहियं, से भयवं! केणं अट्ठेणं एवं वुच्चइ? जहा णं पंचमंगलमहासुयक्खंधमहिज्जित्ताणं पुणो इरियावहियं अहीए, गोअमा! जे एस आया से णं जया गमणागमणाइपरिणए अणेगजीवपाणभूयसत्ताणं अणुवउत्तपमत्ते संघट्टणअवद्दावणकिलामणं काऊण अणालोइयपडिक्कंते चेव असेसकम्मक्खयट्ठाए किंचि चिइवंदणसज्झायज्झाणाइएसु अभिरमेज्जा तया से एगग्गचित्तसमाही हवेज्जा नवा, जओ णं गमणागमणाइअणेगअन्नवावारपरिणामासत्तचित्तयाए चेव पाणी तमेव भा-

वांतरमच्छड्डिअ अट्टदुहट्टज्झवसिए कंचि कालं खणं विरत्तेज्जा, ता तस्स फलेण विसंवएज्जा,जया णं कहिंचि अण्णाणमोहपमायदोसेण सहसा एगिंदिआदीणं संघट्टणपरिआवणं वा कयं हवेज्जा,तया य पच्छा हा हा हा दुट्ठु कयमम्हेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तअण्णाणंधेहिं अदिट्ठपरलोगवाएहिं कूरकम्मनिग्घिणेहिंति परमसंवेगमावण्णे सुपरिप्फुडं आलोइत्ताणं निंदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं निस्सल्ले अणाउलचित्ते असुहकम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंदणाइ अणुट्ठेज्जा, तया तयट्ठे चेव उवउत्ते से भवेज्जा, जया णं से तयट्ठे उवउत्ते भवेज्जा तया तस्स णं परमेगग्गचित्तसमाही हवेज्जा,तया चेव सव्वजगजीवपाणभूअसत्ताणं जहिट्ठफलसंपत्ती भवेज्जा, ता गोअमा! अपडिक्कंताए इरिआवहिआए न कप्पइ चेव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्झायज्झाणाइअं फलासायणमभिकंखुगाणं, एएणं अट्ठेणं गोअम! एवं वुच्चइ, जहा णं गोयमा! ससुत्तोभयपंचमंगलं थिरपरिचिअं काऊणं तो इरिआवहिअं अज्झए (१९) से भयवं! कयराए विहिए तमिरिआवहिअं अहीए?, गोअम! जहा पंचमंगलमहासुअक्खंधं (२०) से भयवमिरियावहिअमहिज्जित्ताणं तओ किमहिज्जा?, गोअम! सक्कत्थयाइअं चेइवंदणविहाणं, णवरं सक्कत्थयं एगट्ठमबत्तीसाए आयंबिलेहिं अरिहंतत्थयं एगेणं चउत्थेणं पंचहिं आयंबिलेहिं, चउवीसत्थयं एगेणं छट्ठेणं एगेणं चउत्थेणं पणवीसाए आयंबिलेहिं, णाणत्थवं एगेणं चउत्थेणं पंचहिं आयंबिलेहिं, एवं सरवंजणमत्तबिंदुपयच्छेयपयक्खरविसुद्धं अविच्चामेलिअं अहिज्जित्ताणं गो०तओ कसिणं सुत्तत्थं विण्णेयं, जत्थ य संदेहं हवेज्जा तं पुणो२ वीमंसिअ नीसंकमवधारिऊण णीसंदेहं करेज्जा (२१) एवं सुत्तथोभयचिइवंदणविहाणं अहिज्जित्ताणं तओ सुपसत्थे सोहणे तिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीबले जहासत्तीए जगगुरूणं संपाइअपूओवयारेण पडिलाहिअसाहुवग्गेण य भत्तिभरनिब्भरेणं रोमंचकंचुअपुलइज्जमाणतणू सहरिसविसिट्ठवयणारविंदेणं सद्धासंवेगविवेगपरमवेरग्गमूलं विणिह-

पयनरागदोसमोहमिच्छत्तमलकलंकेण सुविसुद्धसुनिम्मलविमलसुभसुभयरणुसमयसमुल्लसंतसुपसत्थज्झवसायगएण पमयण (सवण)-
गुरुजणिंदपडिमाविणिवेसिअनयणमाणसेणं अणण्णमाणसेगग्गचित्तयाए धन्नोऽहं पुन्नोऽहंति जिणवंदणाइसहलीकयजम्मोत्ति इइ
मन्नमाणेण विरइअकरकमलंजलिणा हरिअतणबीअजंतुविरहिअभूमीए निहिओभयजाणुणा सुपरिफुडसुविइअनीसंकजहत्थसुत्त-
त्थोभयं पए पए भावेमाणेण दढचारित्तसमयन्नुअप्पमायाइअणेगगुणसंपओवएण गुरुणा सद्धिं साहुसाहुणीसाहम्मिअसेसभुव-
णसरिअरिएणं चेव परम चेइए वंदेअव्वे, तयणंतरं च गुणड्ढे अ साहुणो, तहा साहम्मिअजणस्स णं जहासत्तीए पणामाइए जाए
णं सुमहग्घमउअचोक्खवत्थपयाणाइणा वा महासम्माणो कायव्वो, एआवसरंमि सुविइअसमयसारेण गुरुणा पबंधेण अक्खेवणि-
विक्खेवणीएहिं पबंधेहिं संसारनिव्वेअजणणिं सद्धासंवेगुप्पायगं धम्मदेसणं कायव्वं (२२) तओ परमसद्धासंवेगपरं नाऊण आजम्मा-
भिग्गहं च दायव्वं, जहा णं सहलीकयसुलद्धमणुस्सभव! भो भो देवाणुप्पिआ! तए अज्जप्पभिइ आजावीव तिकालिअं
अणुदिणं अणुत्तावलेगग्गचित्तेण चेइए वंदेअव्वे, इणमेव भो मणुअत्ताओ असुइअसासयखणभंगुराओ सारंति, तत्थ तुम्हे ताव
उदगपाणं न कायव्वं जाव चेइए साहू अ ण वंदिए, ता मज्झण्हे ताव असणकिरिअं न कायव्वं जाव चेइए साहू अ न वंदिए,
तहा अवरण्हे चेव तहा कायव्वं जहा अवंदिएहिं चेइएहिं नो नि(संझा)आसमइक्कमेज्जा (२३) एवं चाभिग्गहबंधं काऊण आजावीवाए,
ताहे अ गोअमा! इमाए चेव विज्जाए अहिमंतिआ सत्त गंधमुट्ठीओ तस्सुत्तमंगे नित्थारगपारगो भवेज्जासुत्ति उच्चारेमाणेणं गुरुणा
खेवेयव्वाओ, ओं नमो भगवओ अरहओ सिज्झउ मे भगवती महई महाविज्जा वीरे२ महावीरे जयवीरे सेणवीर-
रए० वद्धमाणवीरए अपराजिए स्वाहा, उपचारो चउत्थभत्तेण साहिज्जति, एयाए विज्जाए विहिणा अभिमंतिओ नित्थारगपारगो होइ, उव-

ट्ठावणाए वा गणिस्स वा अणुण्णाए वा सत्त वारा परिजवेअव्वा, नित्थारगपारगो होइ, उत्तमदट्ठपाडेवण्णे या आभेमंतिज्जइ, आराहगो भवति, विग्घविणायगा उवसमंति, सूरो संगामे पविसंतो अपराजितो भवति, कप्पसम्मत्तीए मंगलवहणी खेमवहणी हवइ, तहा साहुसाहुणिसमणोवासगसड्ढिगा सेसा सम्मत्तसाहम्मिअजणचउव्विहेणंपि समणसंघेण नित्थारगपारगो भवेज्जा, धन्नो संपुण्णलक्खणोसि तुमंतिउच्चारेमाणेणं गंधमुट्ठीओ घेत्तव्वाओ, तओ जगगुरूणं जिणिंदाणं पूएगदेसाओ गंधड्ढामिलाणसियमल्लदामं गहाय सहत्थेणं उभयखंधेसुमारोवयमाणेणं गुरुणा णीसंदेहमेवं भाणिअव्वं, जहा भो भो जम्मंतरसंचिअगुरुयगुरुयपुण्णपब्भारसुलद्धसुविढत्तसुसहलमणुअजम्म देवाणुप्पिआ ! ठइअं च निरयतिरिअगइदारं तुब्भंति, अबंधगो अ अयसअकित्तिनीआगोत्तकम्मविसेसाणं तुमंति, भवंतरगयस्सावि न दुल्लहो तुब्भं पंचनमुक्कारो भाविजम्मंतरेसु, पंचनमुक्कारप्पभावओ अ जत्थ२ उववज्जेज्जा तत्थ तत्थ उत्तमा जाई उत्तमं च कुलरूवारोग्गासंपयंति, एअं निच्छइओ भवेज्जा, अण्णं च पंचनमुक्कारपभावओ ण भवइ दासत्तणं न दारिद्ददुहगहीणजोणिअत्तं ण विगलिंदिअत्तंति, किं बहुएणं ?, गोअमा ! जे केइ एआए विहीए पंचनमुक्कारादिसुअण्णाणमहिज्जित्ताणं तदत्थाणुसारेण पयओ सव्वावस्सगाइणिच्चाणुट्ठणिज्जेसु अट्ठारसीलंगसहस्सेसु अभिरमेज्जा से णं सरागत्ताए जइ न निव्वुडे तओ गेविज्जणुत्तरादीसुं चिरमभिरमिऊणेह उत्तमकुलप्पसूई उक्किट्ठलट्ठसव्वंगसुंदरत्तं सव्वकलापत्तट्ठजणमणाणंदयारित्तणं च पाविऊण सुरिंदोवमरिद्धीए एगंतेणं च दयाणुकंपापरे निव्विन्नकामभोगो सद्धम्ममणुट्ठेऊणं विहुअरयमलो सिज्झिज्जा
(२५) से भयवं ! किं जहा पंचमंगलं तहा सामाइअमाइअमसेसंपि सुअणाणमहिज्जिणेअव्वं ?, गोअमा ! तहा चेव विणओवहाणेणमहीअव्वं, नवरमहिज्जिणित्तुकामेहिं अट्ठविहं चेव णाणायारं सव्वपयत्तेणं कालाई रक्खेज्जा, अण्णहा महासायणंति इत्यादि यावत्

(२६) से भयवं ! सुदुक्करं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स विणओवहाणं पण्णत्तं, महती अ एसा निअंतणा कहं बालेहिं कज्जति ?, गोअमा ! जे णं केइ न इच्छेज्जा एअं निअंतणं अविणओवहाणेण चेव पंचमंगलाइसुअनाणमहीअति अज्झावेइ वा अज्झावयमाणस्स वा अणुन्नं वा पयाइ से णं भवेज्जा पिअधम्मे न हवेज्जा दढधम्मे ण भवेज्जा भत्तिजुए हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्तत्थोभए हीलिज्जा गुरुं, जे णं हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्तत्थोभए जाव णं गुरुं से णं आसाएज्जा अतीताणागयवट्टमाणे तित्थयरे, आसाएज्जा आयरिअउवज्झायसाहुणो, जे णं आसाएज्जा सुअनाणमरिहंतसिद्धसाहू से तस्स णं सुदीहआलमणंतसंसारसागरमाहिंडेमाणस्स तासु तासु संवुडविअडासु चुलसीइलक्खपरिसंखाणासु सीओसिणमिस्सजोणीसु तिमिसंधयारदुग्गंधामिज्झविलीणखारमुत्तोज्झसंमपडिहत्थ वसजलपूअदुद्दिणविलिविलिंतरुहिरचिक्खल्लचिलिसिच्छदुद्दंसणबीभच्छघोरगब्भवासेसु कढकढंतचलचलस्स टलटलटलस्स रसंतरसंतभिन्नअंगमंगस्स सुइरं निअंतणा, जे उणं एअ विहिं फासेज्जा णो णं मणयंपि अइअरेज्जा जहुत्तविहाणेण चेव पंचमंगलपमिइसुअनाणस्स विणओवहाणं करेज्जा से णं गोअमा ! णो हीलिज्जा सुत्तं णो हीलिज्जा अत्थं णो हीलिज्जा सुत्तत्थोभए, से णं णो आसाएज्जा तिकालभावितित्थयरे, णो आसाएज्जा तिलोगसिहरवासी विहूअरयमले सिद्धे, णो आसाएज्जा आयरिअउवज्झायसाहुणो, सुदढयरं चेव भवेज्जा पिअधम्मे दढधम्मे भत्तिजुत्ते एगंतेणं भवेज्जा सुत्तत्थाणुरंजिअमाणसमद्धासंवेगमावण्णो, से एस णं न लभेज्जा पुणोऽवि भवचारगे गब्भवासाइअ अणेगहा जायणाति (२७) नवरं गोअमा ! जेण याले जाव अविण्णायपुण्णपावाणं विसेसो ताव णं से पंचमंगलस्स णं गोअमा ! एगंतेण अजोगे, न तस्स पंचमंगलस्स ण महासुअक्खंधस्स एगमवि आलावगं दायव्वं, जओ अणाइभवंतरसमज्जिआसुहकम्मरासिदहणट्ठमिणं लभिऊणं न बाले सम्ममारा

हेज्जा, लहुअत्तं च आणेति, ता तस्स केवलं धम्मकहाए गोअमा! भत्ती समुप्पाइज्जइ, तओ णाऊण पिअधम्मं दढधम्मं भत्तिजुत्तं ताहे जावइअं पच्चक्खाणं निव्वाहेउं समत्थो भवति तावइअं कारवेज्जइ, राइभोअणं च दुविहं तिविहं चउव्विहेण वा जहासत्तीए पच्चक्खाविज्जइ (२८) इमा गोअमा पनयालाए नमुक्कारसहिआणं चउत्थं, चउवीसाए पोरिसीहिं बारसहिं पुरिमड्ढेहिं दसहिं अवड्ढेहिं छहिं निव्वीइएहिं चउहिं एगट्ठाणेहिं दोहिं आयंबिलेहिं एगेणं सुद्धच्छायंबिलेणं अव्वावारत्ताए रोद्दज्झाणविगहाविरहिअस्स सज्झाएगग्गचित्तस्स एगमेव आयंबिलं मासक्खमणं विसेसिज्जा, तओ अ जावइअं तवोवहाणगं वीसमंतो करिज्जा तावइअं अणुगुणेऊण जाहे जाणेज्जा जहा णं एत्तिअमित्तेणं तवोवहाणेणं पंचमंगलस्स जोगीभूओ ताहे आउत्तो पाढिज्जा, ण अण्णहत्ति (२९) से भयवं! पभूअकालातिक्कमं एअं जइ कयाइ अवंतराले पंचत्तमुवगच्छे तओ नमुक्कारविरहिए कहमुत्तमट्ठं साहेज्जा?, गोअमा! जंसमयं चेव सुत्तत्थोभयनिमित्तेण असढभावत्ताए जहासत्तीए किंचि तवमारभेज्जा तंसमयमेव अहिअसुत्तत्थोभयं दट्ठव्वं, जओ णं सो तं पंचनमुक्कारं सुत्तत्थोभयं ण अविहीए गिण्हे, किंतु तहा गिण्हे जहा भवंतरेसुंपि ण विप्पणस्से, एअज्झवसायत्ता आराहगो भवेज्जा (३०) से भयवं! जेण उण अण्णेसिमहीयमाणाणं सुआवरणक्खओवसमेण कण्णहाडित्तणेण पंचमंगलमहीअं भवेज्जा सेऽवि अ किं तवोवहाणं करेज्जा?, गोअमा! करिज्जा, से भयवं! केणं अट्ठेणं?, गोअमा! सुलहबोहिलाभनिमित्तेणं, एवं चेआइं अकुव्वमाणे णाणकुसीले" (३१) त्ति। इतिश्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने व्यक्तमेव श्रावकाणां कालादिष्वष्टस्वप्याचारेषु महाचारत्वेनोपधानं, तद्विधिश्च सूत्रारूपेणोक्त इति गाथार्थः॥८९॥ अथैवमुपधानविधौ सिद्धे राकारक्तादीनां दुर्व्वचनमुद्भाव्य दूषयितुमाह—

अह महानिसीह तुम्हं न पमाणं तंपि किं सबुद्धीए। पुव्वायरिअवएण व? वुच्चिज्जइ आइमो अहमो ॥९०॥

अथ महानिशीथसूत्रमेव नास्माकं प्रमाणमिति यत्तदाशङ्काद्युर्म्भषनं, तत्रैव प्रष्टव्य—ननु भो राकारक! तदपि—अप्रामाण्यमपि किं स्वबुद्ध्या उत पूर्वाचार्यवचनेन वा ?, श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतिप्रसिद्धपूर्वाचार्यवचसा वा उच्यते, तत्रादिमः—स्वबुद्ध्येति प्रथमो विकल्पोऽधमो—नीचः, अल्पज्ञस्याप्यनुपादेय इत्यर्थः, नहि निजमतिविकल्पना कस्यापि प्रमाणं स्यात्, सर्वज्ञवचसामेवादेयत्वा दितिगाथार्थः ॥९०॥ अथ पूर्वाचार्यवचसेति द्वितीयविकल्पे दोषमाह—

बीए जावयमित्तं जह भणिअं त तएवि भणिअव्वं। ऊणमहिअं च भणणं तित्थासायण महादोसो ॥९१॥

द्वितीयविकल्प यावन्मात्रं यथा भणितं,पूर्वाचार्यैरिति योज्यं,तत्तावन्मात्रं त्वयाऽपि भणितव्यम् ,ऊनमधिकं वा भणनं तीर्थाशातनालक्षणो महादोषः, तीर्थेन यथयाऽभ्युपगतं तदन्यथाभणने तस्याशातना महती, अनन्तसंसारहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥९१॥ अथ श्रीमहानिशीथमधिकृत्य पूर्वाचार्यभणितमाह—

हरिभद्दवयणमेअं पुव्वायरिआण चउत्थमज्झयणे। कतिपयपयाण सम्मं सद्धा नो तेणमम्हंपि ॥९२॥

हरिभद्रवचन श्रीहरिभद्रसूरिवचनमेतद्—वक्ष्यमाणं, किं ?—श्रीमहानिशीथे चतुर्थाध्ययने कतिपयपदानां श्रीसिद्धसेनदिवाकरप्रभृतीनां सम्यक्श्रद्धानाभावः केषांचित्तु सम्यक् श्रद्धानं नासीत् तेनास्माकमपि सम्यक्श्रद्धानाभावः, केषांचित्तु सम्यक्श्रद्धानमित्यर्थः, यदुक्तं "अत्र चतुर्थाध्ययने बहवः सैद्धान्तिकाः कांश्चिदालापकान् न सम्यग् श्रद्दधति, एवं तैरश्रद्दधानैरस्माकमपि न सम्यक्श्रद्धानमित्याह श्रीहरिभद्रसूरिः, न पुनः सर्वमेव चतुर्थाध्ययनमन्यानि वाऽध्ययनानि, चतुर्थाध्ययनस्यैव कतिपयैः परिमितैरालापकैरश्रद्धानमित्यर्थः, यतः स्थानसमवायजीवाभिगमप्रज्ञापनादिषु न कथंचिदिदमाचचक्षे यथा प्रतिसंतापस्थलमस्ति

तत्र गुहावासिनसु मनुजास्तेषु च परमाधार्मिकाणां पुनः२ सप्ताष्टवारान् यथाग्रदुपपातः, तेषां तैर्दारुणैर्वज्रशूलारघरट्टसंपुटैर्दलितानां परिपीड्यमानामपि संवत्सरं यावत्प्राणव्यापत्तिर्न भवति, वृद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्षं सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभूताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः, सुष्ठ्वतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न किञ्चिदाशङ्कनीयं" इति श्रीमहानिशीथे चतुर्थाध्ययनसमाप्त्यनन्तरं पूर्वाचार्यैर्लिखितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥९२॥ अथ महानिशीथं सूत्रं कीदृशं श्रीहरिभद्रेणाप्युक्तमित्याह—

तेणेव महानिसीहं महप्पभावंति वण्णिअं तत्थ। तेणं हरिभद्दवया भद्दं सेसं असेसं वा ॥९३॥

तेनैव—श्रीहरिभद्रसूरिणैव महान् प्रभावो यस्य तत्तथा वर्णितं, कुत्र ?—यत्राश्रद्धानं भणितं तत्रैव, यद्यपि श्रीहरिभद्राश्रद्धानं पूर्वाचार्यैरेव लिखितं, न पुनः स्वयं तेनैव, तथापि पूर्वाचार्योक्तमपि तदुक्तमेवेति चेतस्यवधृत्य विचार्यमाणं न दोषावहमिति, कथं वर्णितमित्याह—"एत्थ जं पयं पएणाणुलग्गं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायव्वोत्ति, किंतु जो सो एअस्स अचिंतचिंतामणिकप्पभूअस्स महानिसीहसुअक्खंधस्स पुव्वायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीए उद्देहिआइएहिं हेऊहिं बहवे पत्तगा परिसडिआ, तहवि अच्चंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिसीहसुअक्खंधं कसिणपवयणस्स परमाहार(मसार)भूअं परं तत्तं महत्थंति कलिऊण पवयणवच्छल्लत्तणेण बहुभव्वसत्तोवयारिअंतिकाउं तहा य आयहियट्ठयाए आयरिअहरिभद्देणं जं तत्थ आयरिसे दिट्ठं तं सव्वं समतिए साहिऊण लिहिअंति, अण्णेहिंपि सिद्धसेणदिवायरवुड्ढवाईजक्खसेणदेवगुत्तजसवद्धणखमासमणसीसरविगुत्तनेमिचंदजिणदासगणिखमगसच्चसिरिप्पमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहुमण्णिअमिणंति। इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, यत

एवं श्रीहरिभद्राचार्येण वर्णितं येन कारणेन श्रीहरिभद्रवचसः—श्रीहरिभद्रसूरिवचनात्सूत्रं—भद्रहेतुत्वाच्छेष चतुर्थाध्ययनगतकति पयालापकव्यतिरिक्तं चतुर्थमध्ययनं शेषाणि च सप्ताप्यध्ययनानि वा, अथवा अशेषमपि—संपूर्णमपि भद्रमेव, यतः श्रीहरिभद्रसू रिणैव वृद्धसंप्रदायगतानामाचार्याणां विवादापन्नानामपि कतिपयपदानां श्रद्धानमेव भणितं,परं न ते दूषिताः, अतः स्वकीयश्रद्धा नस्यापि न सम्यग् श्रद्धानमितिपदेन सम्प्रायरूढत्वमेव ज्ञापितं,परं न श्रीमहानिशीथचतुर्थाध्ययनगतकतिपयालापकानामप्रामाण्यमेव ज्ञापितं, प्रत्युतान्येषां श्रद्धानं गणधरकृतमेतत्सूत्रमित्यादिवचोभिर्हेतुर्ज्ञापितः, किंच—कर्म्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यात्कस्यचिन्महतोऽ प्यश्रद्धानेऽन्येषामप्यश्रद्धानमेव युक्तमिति वक्तुमप्ययुक्तं,गुरुनियोगादपि मिथ्याश्रद्धानस्याप्यागमे भणितत्वात् , यदागम —"सम्म. द्दिठ्ठी जीवो उवइठ्ठं पवयणं तु सद्दहइ। सद्दहइ अ असब्भावं अणभोगा गुरुनियोगा वा॥१॥"इतिश्रीउत्त०नि०(१६३)अत एव चतुर्थाध्य- यने वृद्धाः सैद्धान्तिकाः कांश्चिदालापकान् न श्रद्दधति,एवं तैरश्रद्धानैरस्माकमपि न सम्यग्श्रद्धानमित्येवोक्तं,न पुनरन्यैरपि न श्रद्धेय मिति भणितं, न वा ते तथा श्रद्धालवो दूषिता इति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमितिगाथार्थः॥९३॥ अथ राकारक्तवचनपद्धतावाच्यमाह—

चित्तं हरिभद्दवयं गणहरवयणाउ सुंदरमिहुत्तं। चंदप्पहेण सेसं गणहरवयणेहिं सह चत्तं ॥९४॥

'इहे'ति नामाकं राकारक्तानां श्रीमहानिशीथविषयकं सम्यक्श्रद्धानमित्याद्यधिकारे गणधरवचनाद् अपिर्गम्यस्ततोऽपि सुन्दरं— प्रशस्तं श्रीहरिभद्रसूरिवचो—वचनमुक्तं—भणितं, केन ?—चन्द्रप्रभाचार्येण,एवं भणित्वाऽपि शेषम्—अश्रद्धानातिरिक्तस्यालोकं श्रीमहा निशीथवर्णनात्मकम् अथात् श्रीहरिभद्रसूरेरपि त्यक्तं, न केवलं, किंतु ?—गणधरवचनैः सहेति, अय भावः—इहेति—चातुर्दशीपा क्षिकमीत्या श्रीमहानिशीथसूत्रं नास्माकं प्रमाणमित्याद्यसत्प्रलापावसरे गणधरवचनादपि—श्रीमहानिशीथवचनादपि श्रीहरिभद्रसूरि

वचः सुन्दरं चन्द्रप्रभाचार्येणोक्तम्, अन्यथा कतिपयालापकानां सम्यग् श्रद्धानं नास्माकमित्येतावन्मात्रमन्यथाभिप्रायेणोक्तमप्युच्चकर्णबलवादिनेवान्यथाभिप्रायमुद्भाव्य तत्त्यागासंभवात् शेषं तैरश्रद्धानैरस्माकमपि न सम्यग्श्रद्धानमित्येतावन्मात्रं यत्सूरिणोक्तं तदतिरिक्तं यत् श्रीमहानिशीथगुणवर्णनादिकं तदपि त्यक्तं, नह्युक्तमाहात्म्यं श्रीमहानिशीथं यथा सूरेः प्रमाणं तथाऽस्माकमपीति भणितवान्, न पुनः केवलं सूरिवचस्त्यक्तं, किंतु गणधरवचनैः सहेति, गणधरवचनानि श्रीहरिभद्रसूरिवचश्चेति सर्वमपि चन्द्रप्रभाचार्येण त्यक्तमिति चित्रम्–आश्चर्यमित्यर्थः इतिगाथार्थः ॥९४॥ अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचने आस्ता नास्तीतिदर्शयति—

जइ खलु कुवक्खिआणं गणहरवयणाउ हुज्ज सद्दहणं। हरिभद्दासद्दहणं भणिअव्वमकिंचि ता तेहिं ॥९५॥

अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचनानां श्रद्धानं भवेत् ता–तर्हि हरिभद्राश्रद्धानं–हरिभद्रसूरेर्यत्कतिपयाश्रद्धानं तत्तैः–कुपाक्षिकैरकिंचिद् असारमिति भणितव्यं भवेत्, गणधरवचनापेक्षया अकिञ्चित्करत्वादितिगाथार्थः ॥९५॥ अथाकिंचिद्भणने हेतुमाह—

हरिभद्देणवि भणिअं गणहरवयणं महानिसीहं तं। कहमित्थमसद्दहणं अम्हाणं सम्मयं समए ॥९६॥

यद्–यस्मात्कारणान्महानिशीथं गणधरवचनं हरिभद्रेणापि–श्रीहरिभद्रसूरिणाऽपि भणितं, 'वृद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्षं सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा,प्रभूताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः सुष्ठु अतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि,तदेवं स्थिते न किंचिदाशङ्कनीय'मितिस्वरूपेण तत्रैव निगदितं,तदित्यध्याहार्यं, तस्मात्कारणाद्'इत्थं'ति अत्र कतिपयालापकेष्वप्यश्रद्धानं श्रीहरिभद्रसूरेरितिगम्यम्,अस्माकं सम्मतं समये–प्रवचने कथं स्यात् ?,न कथमपीत्यर्थः, यतो हरिभद्रेणापि श्रीमहानिशीथं गणधरोक्तं भणितं, न पुनः तत्रापि किंचिदन्यकृतमित्यादि भणितं, तत्र यदि श्रीहरिभद्रस्यान्येषामपि तदनुयायिनामश्रद्धानं तर्ह्यस्माकं किम् ?, इत्येव

हेतुः कुपाक्षिकैर्वक्तव्यो भवेत् यदि गणधरवचनात्सा स्यादितिगाथार्थः ॥९६॥ अथ राकारक्त प्रति हितोपदेशमाह—

हरिभद्दस्सवि देसे न सम्मसद्दहणवयणसवणेण । जइ सयल परिचत्त महानिसीह महासुत्त ॥९७॥
तह अम्हाणवि वयणं तस्सवि तित्थस्स सम्मय सुणिउ । पडिवज्जसु न सुत्त सेसमसेसव जहइच्छ ॥९८॥

हरिभद्रस्यापि देशे—श्रीमहानिशीथश्रुतस्कन्धस्य चतुर्थाध्ययनेऽपि कतिपयालापकलक्षणे न सम्यक्श्रद्धानमितिलक्षण यद्वचन तस्य श्रवणेन सवमपि—निखिलमपि महासूत्र—सर्वसूत्रातिशायि श्रीमहानिशीथं परित्यक्त यथा तथा—येन प्रकारेणास्माकमपि तस्यापि श्रीहरिभद्रसूरेरपि तीर्थसंमतमपि वचनं श्रीमहानिशीथ परमधर्म प्रवचनसारभूतमित्यादिरूपेणोद्घोष्यमाण श्रुत्वा—निशम्य तत्सूत्र श्रीमहानिशीथाख्यं प्रतिपद्यस्व—प्रमाणत्वेन स्वीकुरुष्व, कीदृश ?—'शेषं' चतुर्थाध्ययनगतकतिपयालापकव्यतिरिक्तम्, अशेषं वा संपूर्ण वा 'यथेच्छम्' इच्छामनतिक्रम्य, एव च सति गणधरवचनं श्रीहरिभद्रवचन अस्मदीयवचनं च सर्वमपि स्वीकृत भवेत्, अन्यथा यथा कतिपयपदाश्रद्धानमिति परोक्त श्रुत्वा सकलमपि श्रीमहानिशीथं त्यक्तं तथा श्रीमहानिशीथं नास्माक प्रमाणमिति परोक्त श्रुत्वा शेषसूत्राण्यप्यङ्गोपाङ्गादिलक्षणानि परिहर्तव्यानि स्युः, गणधरकृतसूत्रत्वेन सर्वत्राप्यविशेषात्, देशाश्रद्धाने सर्वाश्रद्धानस्य युक्तत्वात्स्यादिति हितोपदेश इतिगाथायुग्मार्थः ॥९७॥९८॥ अथ यः कश्चिदोकेशवालप्रभृति श्रीहरिभद्रं प्रमाणयन्नपि महानिशीथ न प्रमाणयति तत्स्वरूपमाह—

हरिभद्दपि पमाण भणिऊण महानिसीहमपमाण । जो भासइ सो मायामेवन्नानायमावण्णो ॥९०॥

ननु चतुर्दशीयकैरपि कैश्चित् श्रीमहानिशीथ न प्रमाणीक्रियते, तत्र किं निदानमितिचेदुच्यते चतुर्दशीपाक्षिकाभ्युपगममीतिवत्

चैत्यस्थितिपरित्यागभीतेर्विद्यमानत्वात्, प्रायः स्वाभ्युपगतमार्गं दूषयच्छास्त्रं न कस्यापि प्रमाणीस्याद्, अत एव प्रतिमाभ्युपगमभयेन लुम्पाकेनाप्येतन्नाभ्युपगम्यते, यत्तु चैत्यवासाभावेऽपि साम्प्रतीनानां केषांचिन्महानिशीथानङ्गीकारभाषणं तच्चैत्यवासिवचनानुवाद एव बोध्यः, न पुनः परमार्थमवगम्याप्येतद्भाषणमिति गाथार्थः॥९९॥ अथ श्रीमहानिशीथपरित्यागाभिप्रायेण पुनरपि राकारक्तः शङ्कते—

नणु उवहाणाभावे मगलमाईण जं च अज्झयणं। जिणवरपमुहासायण अणंतसंसारयाहेऊ ॥१००॥

'उपधानाभावे' उपधानोद्वहनमन्तरेण 'मंगलाईणं'ति पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धादीनामध्यनं यत् तत् जिनवरप्रमुखाणाम्—अर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसाधूनामाशातना अनन्तसंसारहेतुर्भवेद्, यदुक्तं—"से भयवं! महती एमा निअतणा कहं बालेहिं कज्जति?, गोअमा! जे णं केइ न इच्छेज्जा एअं निअंतणं, अविणओवहाणेणं चेव पंचमंगलाइसुअणाणमहिज्जेइ अज्झावेइ वा अज्झावयमाणस्स वा अणुण्णं पयाइ, से णं न हवेज्जा पिअधम्मे न भवेज्जा दढधम्मे न भवेज्जा भत्तिजुए, हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्तत्थोभए हीलिज्जा गुरुं जाव णं से गुरुं आसाएज्जा अतीताणागयतित्थयरे आसाएज्जा आयरिउवज्झायसाहुणो, जे णं आसाएज्जा सुअणाणमरिहंतसिद्धसाहू से तस्स णं सुदीहयालमणंतसंमारसागरं आहिंडमाणस्स" इत्यादि प्रागुक्तम्, अस्यालापकस्य संक्षेपार्थस्त्वेवं—यः कश्चित्प्राणी पञ्चमङ्गलादीनि सूत्राण्युपधानोद्वहनमन्तरेणाधीतेऽध्यापयति अध्यापयन्तमन्यमनुजानीते स आशातयति सूत्रार्थोभयरूपमागमं गुरुं त्रिकालभावितीर्थकरसिद्धाचार्योपाध्यायसाधूंश्च, तत्राशातनाप्रत्ययं तत्कर्म बध्नाति येन चतुरशीतियोनिलक्षसंभवानि नानादुःखान्यनुभवन्ननन्तसंसारं परिभ्रमति, यस्तूपधानोद्वहनपूर्वकमेतान्यधीते स आशातनाजन्यकर्मबन्धरहितः सुलभबोधिको भूत्वा संसारोच्छेदं विधत्ते, तथा यावत्प्राणी पुण्यपापयोर्विशेषं न जानीते तावत्तस्य पञ्चमङ्गलं न

देयमित्यत्रानुपधानिनो नमस्काराध्ययनेऽनन्तसंसारितोक्तेति गाथार्थः ॥१००॥ अथ पूर्वपक्षिणोऽभिप्रायमाह—

जइ एअपिअ वयणं सम्मं ता निअमणंतसंसारी। सव्वो सावयवग्गो धउपहाणविवज्जिओ हुज्जा ॥१०१॥

यद्येतत्प्रागुक्तं वचनं सम्यग्भवेत् तत्—तर्हि नियमाद्चतुष्कोपधानविवर्जितः सर्वोऽपि श्रावकश्राविकावर्गोऽनन्तसंसारी भवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्—प्रायः श्रावककुलोत्पन्नानामुपधानवहनमन्तरेणैव नमस्काराध्ययनादि दृश्यते, तेषां तदध्यापकानां चानन्तसंसारिता कथं युक्तेति गाथार्थः ॥१०१॥ अथ पूर्वपक्षमुपसंहरन्नेव सिद्धान्तमाह—

तेण खलु न सुत्तं अपमाणं अम्हमेस सकप्पो। इअ चे पवयणपरमत्थसुण्णचित्तस्स चिट्ठेअ ॥१०२॥

तेन कारणेन प्रागुक्तलक्षणेन तत्सूत्रं—श्रीमहानिशीथमप्रमाणमेषोऽस्माकं—श्राद्धरकानां संकल्प इति पूर्वपक्षोपसंहारः, सिद्धान्तमाह—'इअ चे'ति इति चेदुच्यते एवं प्रागुक्तं प्रवचनपरमार्थशून्यचित्तस्य चेष्टा, यथा दत्तजायतस्य यथा तथाऽविमृश्य जल्पनचेष्टा—वाक्काययोः क्रियाविशेषो परेषामुपहास्यहेतुस्तथाऽस्यापीति गाथार्थः ॥१०२॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्यत्र हेतुमाह—

जमिणं दुवालसंगं गणिपिडगं पाणिणो अणाणाए। पुव्वाइविराहित्ता भमंतऽणंते भवे घोरे ॥१०३॥

यद्—यस्मात्कारणादिदं द्वादशाङ्गं—सामायिकादिदृष्टिवादपर्यन्तं गणिपिटकं अनाज्ञया—जिनाज्ञामन्तरेण विराध्य 'प्राणिनो' जीवाः प्राण्यादयोऽनन्तान् भवान् नारकादिरूपान् घोरान्—दुःखगहनात्मकान् भ्रमन्ति—पर्यटन्ति, यदागमः—"इमं (इच्चेइयमि) दुवालसंगं अणाणाए विराहेत्ता अतीते काले अणंता जीवा चाउरंतसंसारकंतारं परिअट्टिंसु, अणागए काले परिअट्टिस्संति, पडुप्पन्ने काले संखिज्जा जीवा जाव परिअट्टंति"त्ति नन्दीसूत्रे (५८) इति गाथार्थः ॥१०३॥ अथाज्ञाया अभावोऽनाज्ञेतिकृत्वा

का आज्ञेत्याह—

आयारो खलु आणा तत्थवि उवहाणमिह महायारो। तयभावे जाऽणाणा महई आसायणा समए ॥१०४॥

आचारः—कालाद्यष्टप्रकारो ज्ञानाचारः, यदुक्तं—"काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिण्हवणे। वंजणमत्थतदुभए अट्ठविहो णाणमायारो ॥१॥" श्रीदश० नि०। खलुरवधारणे, तत्रापि—कालादिष्वष्टस्वप्याचारेष्विह—प्रवचने उपधानं महाचारः,सम्यग्वर्णा-घुचारापेक्षया महानाचारः, तदभावे—उपर्युक्तकारणेन उपधानाभावे अनाज्ञा या सा महती आशातना समये इति गाथार्थः ॥१०४॥

अथ हेतुहेतुमद्भावेन उक्तं समर्थयति—

तेणं तीए जुत्तं अणंतभवभमणमेव जीवाणं। जं दीसइ अज्झयणं विणावि तं तत्थिमं वुच्छं ॥१०५॥

उपधानाभावोऽनाज्ञा, सा च महती आशातना,तेन कारणेन तया—आशातनया, जीवानामनन्तभवभ्रमणमेव युक्तम् ,आशातना-यास्तद्धेतुत्वाद् , यदागमः—"आसायण मिच्छत्तं आसायणवज्जणा उ सम्मत्तं। आसायणानिमित्तं कुव्वइ दीहं च संसारं १॥" इत्यु-पदेशमालायां (४१०) तद्विनापि—उपधानोद्वहनं विनापि यदध्ययनं सामायिकादिसूत्राणां दृश्यते तत्रेदं वक्ष्ये—अनन्तरगाथायां भणिष्यामीतिगाथार्थः ॥४॥ अथ वक्ष्ये इति यदुक्तं तदाह—

उवहाणवहणआसाजुत्ताणं जुत्तमेव अज्झयणं। जह जा छज्जीवणिअं अहिज्ज पव्वज्जआसाए ॥१०६॥

उपधानवहनाशा—सति सामर्थ्ये सति च प्रस्तावे उपधानोद्वहनं करिष्यामीतिरूपा तया युक्तानामुपधानश्रद्धानपूर्वकतद्वहनाशा-कलितचेतसामध्ययनं—सामायिकादिसूत्राणां पठनं युक्तमेव, दृष्टान्तमाह—यथा प्रव्रज्याशया—दीक्षाग्रहणेच्छया यावत् षड्जीवनिकं-

नमस्कारादिश्रुतीयनिश्चयपर्यन्तमध्यापयेन्कृतमितिगम्य यदुक्त [निशीथचूर्णौ]—सावगस्स जहन्नेण तं चेव, उक्कोसेणं छज्जीव णिया सुत्तओवि अत्थओवि, पिंडसणज्झयणं न सुत्तओ, अत्थओ पुण उल्लावेण सुणइ' आवश्यकचूर्णौ (२ १९० चूर्णौ) ॥१०६॥
अथोपधानवहनामयाऽपि उपधानविधिमन्तरेण क्रियच्छ्रुतमध्येतव्यमित्याह—

ज जीए किरिआए उवओगी त तयट्ठमाणन्ति। तेणमुवहाणजोग्गं अहिज्ज अब्भासबुद्धीए ॥१०७॥

यद् यस्या क्रियाया उपयोगि—तद्धेतुभूत तदर्थं—तस्या क्रियाया निमित्त तत्—साधन्मात्रमध्येतव्यमित्याज्ञा, नाधिकं, तेन कारणेनाभ्यासबुद्ध्या, तद्धेतुभूतक्रियानुष्ठानार्थमित्यर्थ , उपधानयोग्य—यावदुपधानोपयोगि तदधीयेतेति गाथार्थ ॥१०७॥ अथो पधानोपयोगि श्रुतमुपधानमन्तरेणाप्यधीयेतेत्यत: किं संपन्नमित्याह—

तेण उवहाणकिरिआ पोसहपमुहावि जुज्जए तेसिं। एवं सेहेऽवि सुअ आवस्सअजोगकिरिअट्ठा ॥१०८॥

येन कारणेनोपधानोद्वहनामया नमस्कारादि श्रुतमभ्यस्यते तेन कारणेन पौषधप्रमुखाद्युपधानक्रियाऽपि युज्यते तेषां श्राव काणां, तथाविधश्रुताभावेन पौषधादिक्रियाया एवासंभवात्, ननु श्रीमहानिशीथे तपोमात्रमेवोपधानमुक्तं, कथं तर्हि पौषधादि क्रियानिमित्तमभ्यास इति चेदुच्यते, यद्यपि श्रीमहानिशीथे पौषधादिक्रिया साक्षान्नोक्ता, तथापि यथा साधोर्योगेष्वतिशायिक्रिया- यत्नं सर्वप्रतीत तथा श्राद्धानामप्युपधानेषु विलोक्यते, तच्च निरारम्भत्वादिगुणैरेव, ते च सम्यक् पौषधस्वीकार एव स्युर्नान्यथा, अत एव पूर्वाचार्यप्रणीतेषु सामाचार्यादिप्रकरणेषूपधानविधौ च साक्षादेव पौषधादिर्दृश्यते,न च सामाचारीग्रन्थो नास्माकं प्रमाण मिति वाच्य, यतो योगविधिरपि सामाचारीग्रन्थेष्वेवोपलभ्यते, न पुन क्वापि सिद्धान्ते, तथा च योगविधिरपि परिहर्तव्य स्या

पद्येत, तस्माच्छ्राद्धानामुपधानेषु पौपधग्रहणादिविधिर्योगविधिवत् प्रमाणयितव्य इति सिद्धं नमस्काराद्यभ्यासः पोषधक्रियाहेतुत्वेन

नमस्कारादिश्रुताराधनहेतुरेव, एवं श्राद्धवच्छैक्षेऽपि–नवदीक्षितशिष्येऽपि श्रीआवश्यकयोगक्रियार्थं–श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धाराधन-

क्रियानिमित्तमेव सामायिकादिषड्जीवनिकापर्यन्तं श्रुतं मतं–सम्मतं, ज्ञेयमिति गम्यमिति गाथार्थः ॥१०८॥ अथोपधानोद्वहना-

काङ्क्षया सामायिकाद्यध्ययनमभ्युपगम्यते तर्हि कथं नाचाराङ्गादिष्वपीत्यतिप्रसङ्गं निवारयन्नाह—

जं आवस्सयखंधो उवजुज्जइ निअपरेसि किरिआसु। दीवुव तेण पढमं अहिकिज्जइ न उण सेससुअं ॥१०९॥

यद्–यस्मादावश्यकश्रुतस्कन्धो निजपरयोः क्रियासु–श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धतदतिरिक्तश्रुताराधनक्रियासूपयुज्यते–उपयोगी

स्यात् तेन कारणेन दीपवत्प्रथममधिक्रियते, उपधानयोगोद्वहनात् तत् पूर्वमेवाभ्यस्यते, न पुनः शेपश्रुतम्–आचाराङ्गादिश्रुतमि-

त्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्–आवश्यकश्रुतस्कन्धो ह्यभ्यस्तः आवश्यकश्रुतस्कन्धस्यैवाराधनहेतवे यान्युपधानानि तत्संबन्धिनीषु

क्रियासूपयोगी स्याद्, अन्यथा तद्विधेरेवासंभवात्, तथा परक्रियासु श्रीआचाराङ्गप्रमुखाखिलश्रुताराधनहेतुयोगक्रियास्वपि, तत्र

दृष्टान्तमाह–यथा प्रदीपः, स हि स्वपरविषयकप्रकाशनक्रियोपयोगी अहं प्रदीपं घटादिकं च पश्यामीति प्रदीपघटादिदिदृक्षुणा

संतमसे प्रथमं प्रदीप एवाधिक्रियते, प्रथमं प्रगुणीक्रियते(च), प्रदीपमन्तरेणोभयोरपि प्रकाशासंभवात्, न पुनस्तद्वच्छेषमाचाराङ्गादिश्रुत-

मुपधानयोगाभ्यां पूर्वमभ्यसनीयं, यतो नाचाराङ्गादिश्रुतं स्वोपधानक्रियोपयोगि नवा परोपधानक्रियोपयोगि, किंच–आचाराङ्गाद्य-

ध्ययनं प्रव्रजितस्यापि वर्षत्रयपर्यायाद्यतिक्रमेऽनुज्ञातं, यदुक्तं–"तिवरिसपरिआगस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति आयारपकप्पना-

ममज्झयणं उद्दिसित्तए, चउवरिसपरिआगस्स० नि० सुत्तगडे नाममंगे उ० पंचवासपरिआगस्स सम० नि० दसाकप्पववहारा-

नामज्झयणा उद्दिसियए, अट्ठवासपरिआगस्स० नि० ठाणसमवायए णामं अंगे उ०, दसवास० परि० सम० नि० कप्पइ विवाह पण्ण० अंगे उ० इत्यादियावत् वीसतिवासपरि० सम० निग्गंथे सव्वसुआणुवाई भवति" त्ति। श्रीव्यवहारसूत्रे (३–१०उ० २२–३६) एवं च सति कथं तथाविध श्रुतमुपधानाद्युपयोगीति, सामायिकादिसूत्राणां तथास्वभावाद्, अत एवाधीतसामायिकादिसूत्राणामेव साधूनां योगोद्वहनविधिरनादिप्रवाहपतितो दृश्यते, अनादित्वं चतुर्दशीश्वर्चकपायाभिधानामावद्देसत्प्रवर्तकस्याप्याचार्यस्याभिधानामावादिति नातिप्रसङ्ग इति गाथार्थः ॥ १०९ ॥ अथोपधानरूपसूत्रोपचारक्रिया सर्वेषां नियता उत नेत्याकाङ्क्षायामाह—

सुत्तोवयारकिरिआ सुअववहारीण तित्थकरकहिआ। आगमववहारीण बलिआण नेवमवि निअमो ॥११०॥

सूत्रोपचारक्रिया–उपधानरूपा 'श्रुतव्यवहारिणां' आगमादिव्यवहारपञ्चकमध्ये द्वितीयव्यवहारमाश्रितानाम्, एवकारोऽध्याहार्यः, तेषामेव, 'तीर्थकरकथिता' जिनेन्द्रैरुपदिष्टा, आगमव्यवहारिणाम्–अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानचतुर्दशदशनवपूर्वभृतामेवमुपधान क्रिया कर्तव्येत्येव न नियमः, अपिशब्दात्पुरुषविशेषं प्रतीत्य भवत्यपि, नियमाभावे हेतुमाह–'बलिआण' त्ति यतस्तेषां किल बलानां–बलिकानाम्–आगमव्यवहारिणो बलिष्ठाः–श्रेषव्यवहारापेक्षया बलवन्त', यदागमः–"आगमबलिआ समणा निग्गंथ" त्ति (१०–४२१) श्रीस्थानाङ्गे इति गाथार्थः ॥११०॥ अथागमव्यवहारिणः स्वरूपमाह—

ज आगमववहारी सुअनिरविक्खो पडुच्च कंपि नरं। अज्झाविज्जुवहाण विणेव जह भण्णामणगारं ॥१११॥

यद्–यस्मादागमव्यवहारी 'श्रुतनिरपेक्षः' श्रुतस्य–आचाराङ्गादेर्निर्गताऽपेक्षा–तदनुसृत्य प्रवृत्तिर्यस्य स तथा, कमपि–कञ्चिन्नरं–माष्वादिलक्षणं प्रतीत्य–आश्रित्योपधानं विनैवाध्यापयेद् यथा धन्यमनगारं–धन्यर्षिनामानं योगोद्वहनमन्तरेण श्रुतोक्तविष्यपे

क्षया प्रकारान्तरविधिना वा एकादशाङ्गीमध्यापितवन्तः स्थविराः,यदागमः—"तए णं धण्णे अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइअमाइआइं इकारस अंगाइं अहिज्जति२ संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति' इत्यादि यावत् 'मासिआए संलेहणाए नवमासपरिआओ जाव कालमासे कालं किच्चा उड्ढंचंदिमजावनवगेविज्जविमाणपत्थडे उड्ढं दूरं वीतीवतित्ता सव्वट्ठसिद्धे विमाणे देवत्ताए उववण्णे"त्ति श्रीअनुत्तरोपपातिके (१६उ०३-४-५) अत्र नवमासपर्यायेऽपि धनर्षिरेकादशाङ्गधरः कथितः, स च श्रुतव्यवहारानुगतयोगानुष्ठानवान्न संभवति, तावता कालेन योगानुष्ठानासंभवात्, तथा "तिवरिसपरिआगस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति आयारपकप्पनाममज्झयणमुद्दिसित्तए" इत्यादिपर्यायप्राप्तेरप्यसंभवात्, तेन यथाऽत्र पर्यायप्राप्त्यभावेऽपि तदध्ययनं तथा योगाद्यभावेऽपि, यद्वा आगमव्यवहारिणा अन्यः कोऽपि योगविधिः कारितो भविष्यति, परं न स श्रुतव्यवहारिणाऽनुष्ठेय इति तात्पर्यमितिगाथार्थः ॥१११॥ अथागमव्यवहारापेक्षा श्रुतव्यवहारिणो न युक्ता, तदपेक्षायां च दोषमाह—

न तहा सुअववहारी तयविक्खे अण्णहोवएसिज्जा । वेसाघरचउमासं सीसं संभूअविजउव्व ॥११२॥

यथा आगमव्यवहारिणा श्रुतमध्यापितं तथा तदपेक्षः—आगमव्यवहारापेक्षः श्रुतव्यवहारी न स्याद्, अन्यथा—तदपेक्षायां संभूतविजयवच्छिष्यं प्रति वेश्यागृहे चतुर्मासिकमुपदिशेत्, यथा आगमव्यवहारिणा श्रीसंभूतविजयस्वामिनोपकोशागृहे चतुर्मासं श्रीस्थूलभद्रस्योपदिष्टं तथा श्रुतव्यवहारिणाऽप्युपदेष्टव्यमापद्येतेत्यर्थः, तच्च सर्वेषामप्यसम्मतमितिगाथार्थः ॥११२॥ अथ पुनरपि श्रीमहानिशीथेऽप्रामाण्यं व्यवस्थापयितुं शङ्कते—

णणु जह महानिसीहे उवहाणविही तहा न अण्णत्थ । कत्थवि दीसइ तेणं हविज्ज अपमाणमम्हाणं ॥११३॥

ननु भो यथा श्रीमहानिशीथे उपधानविधिन तथा अन्यत्र क्वापि दृश्यते तेन कारणेनास्माकमप्रमाणम्, अथ यन्महानिशीथमितिगाथार्थः ॥११३॥अथोत्तरमाह—

जइ एव ता भण परिहरिअव सुअंपि तुज्झ भए। लेवोवासगपमुहा पायमिक्किक्कसुत्तुत्ता ॥११४॥

यथा प्राग्उक्तं तर्हि तव मते बह्वमपि श्रुतं परिहर्तव्यं भवेत्, तत्कथमित्याह—लेपोपासकप्रमुखा'—श्रीसूत्रकृदङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धोक्तलेपश्रावकप्रमुखाः प्रायो—बाहुल्येनैकैकसूत्रोक्ता—एकैकस्मिन् सूत्रे पठिताः सन्ति, नहि लेपश्रावकवर्णनमन्यत्र क्वापि उपलभ्यते, तथा च द्वितीयाङ्गमपि परिहर्तव्यम्, एवमाचाराङ्गादयोऽपि, न ह्याचाराङ्गोक्तः सर्वोऽपि विचारः सर्वत्रोपलभ्यते, तथोपलम्भे च सर्वेषामर्थैक्यापत्तिरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमितिगाथार्थः ॥११४॥ अथ प्रवचनस्वरूपमाह—

तम्हा जिणिंदसासणमायरिअपरंपराणुवत्तिअं। तेणिव सूआयहुहा कस्स य ऽसूआवि सूरिपहा ॥११५॥

तस्मात् कारणाज्जिनेन्द्रशासनमाचार्यपरम्परानुवर्तनीयं, आचार्यपरम्परामन्तरेण न किमप्यनुष्ठानं श्रुतं वा भवेत्, किंतु तदा यत्नभव, तेन कारणेन सूत्रा—सामायिकपोषधादिक्रियाणां नामोच्चारादिना सूचनं 'बहुधा' अनेकप्रकारा स्यात्, कस्यचित् क्रियाविशेषस्यासूत्रा—सूत्रनामा', मापि 'सूरिपथा' सूरिरेव पन्था यस्याः सा तथा, यद्यप्यागमे नोपलभ्यते तथापि सूरिपरम्परया समागता, अय भावः—कश्चित् किञ्चिन्नाममात्रेणोपलभ्यते तदेव कस्यचित्किञ्चिद्विस्तरयेत्यादि, किञ्चित्तु नाम्नाऽपि नोपलभ्यते, तस्य केवलं सविस्तरक्रियाकलापस्यैव परम्परैव मूलं, नान्यदितिगाथार्थः ॥११५॥ अथ प्रकृतमाह—

आयारो उवहाण सूआमित्तेण णगसुत्तेसु। किंचिवि वित्थरवयणं महानिसीहमि को दोसो ? ॥११६॥

उपधानमाचारो-ज्ञानाचारः, मच सूचामात्रेणानेकेषु सूत्रेषु “वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं” इत्यादिरूपेषु, किंचिद्वि-
स्तरवचनं महानिशीथे, तत्र को दोषो ?, न कोऽपीतिगाथार्थः ॥११६॥ अथ योगोपधानविषये उदाहरणान्याह——

जोगे आसाढारिअसीसपमुहावि हुंतुदाहरणं। उवहाणि उसभदत्तो जिणदत्तो भायरा दोऽवि ॥११७॥

योगे आषाढाचार्यशिष्यप्रमुखाः उदाहरणं भवन्ति, तद्व्यतिकरस्तूत्तराध्ययनटीकातोऽवसेयः, आदिशब्दादाचामाम्लतपो-
ऽभिग्रहेणासंख्येयाध्ययनाध्येतृसाधुरपि, उपधाने च ऋषभदत्तजिनदत्तौ द्वावपि भ्रातरौ आचारप्रदीपाद्युक्तौ बोध्याविति गाथार्थः
॥११८॥ अथ प्रकारान्तरेणैव पूर्वपक्षी प्राह——

सुअखंधे अज्झयणा इच्चाई आगमे कमो दिट्ठो। अज्झयणे सुअखंधो महानिसीहित्ति तं न मयं ॥११८॥

श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादिः क्रमः आगमे-अङ्गादौ दृष्टः, श्रीमहानिशीथेऽध्ययने सामायिकलक्षणः श्रुतस्कन्धः नमस्का-
रलक्षणः सामायिकाध्ययनैकदेशो नमस्कारः सोऽपि महाश्रुतस्कन्धतया तत्र भणित इति तत् श्रीमहानिशीथं न मतं-सम्मतं
नास्माकमिति पूर्वपक्षाशय इतिगाथार्थः ॥११८॥ अथोत्तरमाह——

इअ चे पण्णवणाए पयंमि उद्देसया पया तेसु। लेसापयंमि साविअ कहं पमाणं तुहं होइ ? ॥११९॥

‘इअ’ इतिचेत्तर्हि प्रज्ञापनायां लेश्यापदे उद्देशका भणिताः, तेषूद्देशेषु च पदा इति प्राकृतत्वात् पुंस्त्वं पदानि विभक्त्यन्तानि
प्रतीतान्येवेति कथं सापि च-प्रज्ञापनाऽपि च तव प्रमाणं भवेत् ?, न कथमपि, क्रमभङ्गादितिगाथार्थः ॥११९॥ अथ नमस्कारस्ता-
वत्सर्वश्रुताभ्यन्तरभूतः, यतः सर्वस्यापि श्रुतस्याद्यं सामायिकसूत्रं, ‘सामाइअमाइआइं इक्कारस अंगाइ’न्ति वचनात्, सामायिकसूत्रं

तावदध्ययनरूपं यस्याप्यादिभूतं नमस्कारसूत्रं, तथाप्ययनैकदेशरूप एष श्रुतस्कन्धः, श्रुतमात्रे प्रथमतयाऽध्ययनीयार्हत्वाद्वेति पराशय चेतसि कृत्वा गाथामाह—

सव्वब्भंतरभूओ पंचनमुक्कार तेण तब्भूओ। भण्णइ महसुअक्खंधो रुक्खे साहाण जह मूलं ॥१२०॥

यन कारणेन सर्वाभ्यन्तरभूतस्तेनैव कारणेन पञ्चनमस्कारस्तथाभूतः सन्–सर्वाभ्यन्तरभूतः सन् महाश्रुतस्कन्धो भण्यते, सर्वश्रुतमूलभूतत्वात्, दृष्टान्तमाह–वृक्षे शाखानां मूलं स्कन्धो यथा भण्यते "स्कंधाउ पच्छा समुवेति साहा" (५–४१६०) इत्यागमवचनाल्लोकप्रतीतत्वाच्चेति सिद्धं श्रुतस्कन्धत्वं नमस्कारस्येतिगाथार्थः ॥१२०॥ अथ सामायिकाध्ययनस्यैकदेशत्वेऽपि श्रुतस्कन्धव्यपदेशे दृष्टान्तमाह—

पउमद्दहजलदेसो पिहब्भूओ सव्वसिंधुकुंभसमो। तित्थयरोऽवि अ देवो नरजाइजुओ न तव्वडिओ ॥१२१॥

'पद्मह्रदजलदेश' हिमवच्छिखरस्थितस्य पद्मोपलक्षितो ह्रद इतस्य जलदेशस्तदंशभूतः सन् तत्पृथग्भूतः स्कन्धसिंधुकुम्भसमो भवति, समाहारद्वन्द्वः, अथ मासः–तत पृथग्भूतः स्कन्धोऽयं सिन्धुनदीयं कुम्भाम्भ इदमित्यादिव्यपदेशं लभते, अत्र देशोऽपि स्कन्धाद्यनेकव्यपदेशभाग् प्रदर्शितः, तथा तीर्थकरोऽपि नरजातेः पृथग्भूतः–मुक्त्वा ततः पृथग्निवर्त्तितो देवो भवति–देवत्वं भजते, न पुनस्तस्पतितः, तत्र–मनुष्येषु पतितस्तत्पतितः, मनुजोऽयमिति सामान्यनाम्ना पतितोऽपीति, व्यपदेशभेदः पार्थक्ये दर्शित इति गाथार्थः ॥१२१॥ अथ विवादापन्ने नमस्कारे योजनामाह—

एवं चिअ सामाइअपिहब्भूओ पञ्चमंगलो खंधो। भण्णइ तदेकदेसो एसो विउसाण उवणमो ॥१२२॥

एवम्—अमुना प्रागुक्तप्रकारेण 'चिअ'त्ति निश्चितं सामायिकात् पृथग्भूतः पञ्चमङ्गलः—'नमो अरिहंताणं' मित्यादि 'पढमं मंगल'-मितिपर्यन्तनमस्कारलक्षणः स्कन्धो भण्यते अन्यथेति—सामायिकादपृथक्भूतविवक्षायां सामायिकाध्ययनसंबन्धविवक्षायां तदेकदेशः—सामायिकाध्ययनैकदेशः, एष विदुषां—पण्डितानामुपदेशो—वचनमितिगाथार्थः ॥१२२॥ अथ पुनरपि पराशङ्कामाह—

सक्कस्स य सकथए उवहाणं नेव संभविज्जावि । ता कह नराण हुज्जा ? इअ संकप्पो महापावो ॥१२३॥

ननु शक्रस्तवविषयमुपधानं वादिनां पञ्चत्रिंशद्दिनमानं, तच्च शक्रस्तवे शक्रस्य—इन्द्रस्य न संभवेदपि, 'ता' तर्हि 'नराणां' मनुष्याणां कथं भवेत् ?, इति—अमुना प्रकारेण संकल्पो—विकल्पना 'महापापः' महामोहनीयहेतुकोऽयं विकल्प इति गाथार्थः ॥१२३॥ अथ तद्विकल्पं निराकरोति—

सक्कत्थओ अ दुविहो देवकओ तहय गणहरेण कओ । दुण्हं सकयत्तणओ असंभवा हुज्ज उवहाणं ॥१२४॥

शक्रस्तवस्तु द्विविधः—देवकृतः—शक्रादिदेवजनितः तथा गणधरेण कृतश्च, तत्रैकश्चकारो देवकृतेऽनेकभेदसूचकः, नहि देवकृतोऽपि शक्रस्तव एकः स्वरूपेण स्यात्, किंतु शक्रविजयसूर्याभादिर्देवा यथावसरं कर्मक्षयोपशमवैचित्र्याद्भिन्नान् भिन्नान् पठितवन्तः, अत एव देवकृताः शक्रस्तवाः अनियतपाठाः, सर्वेषामपि शक्रस्तवाभिधानं च प्रायः शक्रकृतशक्रस्तवानुकारित्वादेव, एवं गणधरकृतेऽपि बोध्यं, 'दुण्हं' ति द्वयोः—शक्रगणधरयोः स्वकृतत्वादुपधानमसंभवि भवेदिति गाथार्थः ॥ १२४ ॥ अथ कथमसंभवीत्याह—

उद्देससमुद्देसाणुण्णापमुहोवहाणकिरिआओ । गुरुपुव्वं अज्झयणे हवंति सकयंमि नेव गुरू ॥१२५॥

उद्देसमुद्देसानुज्ञाग्रहणोपधानक्रिया अविच्छिन्नपरम्परायाता गुरुमूलेऽध्ययने भवति, गुरुरुद्देशाद्युपदेष्टा स एव पूर्वं यस्यैवंविधेऽध्ययने स्यु , स्वकृते—स्वयं रचिते श्रुतस्तवे सामायिकादिद्वादशाङ्गयां च गुरुरेव न स्यात्, गुरुत्वे स्वकृतत्वव्याघातात्, गुरोरभाव चोद्देशादिविधाता क स्यात् ?, न कोऽपीति श्रुतस्तवे श्रुतस्योपधानाभावेन मनुष्याणामपि नोचितमिति विकल्पन मद्दष्मानमितिगाथार्थः ॥१२६॥ अथोपधानेऽपि गुरोरनुज्ञा नैकस्वरूपेति दर्शयति—

गुरुआणा य अणुण्णा दुविहा सावयमुणीणमहिगिच। सम्म धरणे सम्म धरणे दाणे अ कमवयणा ॥१२६॥

गुर्वाज्ञा चानुज्ञा द्विविधा—द्विप्रकारा, कथ ?—श्रावकमुनीनधिकृत्य—आश्रित्य, श्रावकस्यानुज्ञा भिन्ना साधूनां च भिन्नेति, भिन्नत्वं कथमित्याह—'सम्म धरणे' त्ति श्रावकस्य सम्यग् धरणेऽनुज्ञा, तथैवं—अणुण्णायमित्यादि यावत्सम्मं धारिजाहि त्ति सम्यग् धारणविषयकमेव गुर्वनुज्ञावचनं, न पुनर्दानानुज्ञाऽपि, साधोस्तु 'सम्म धारिजाहि अन्नेसिं च पवेजाहि' त्ति स्वयधारणेऽन्येभ्यो दाने चेत्युभयथाऽपि गुर्वनुज्ञावचनमिति क्रमवचनात् क्रमेण द्विधाऽनुज्ञेतिगाथार्थ ॥१२६॥ अथ कथंचित्कदाचिच्छ्रावकेणापि नमस्कारादि दीयमान दृश्यत, तत्र का गतिरित्याह—

ज पुण कत्थवि सावयदाण आवस्सगस्स अब्भासो। जह उवहाणाभावे तहऽणुण्णा एगऽभावंमि ॥१२७॥

यत्पुन' कदाचित्—तथाविधावसरविशेष स्वापत्यादिक प्रति तथाविधमत्रकमिथ्यादृष्टमपि सम्यक्त्वाभिमुख विधाय श्रावक दाने—श्रावकस्यापि दाने—नमस्कारादिपाठने नमस्कारादे' श्रावकयोस्तस्य श्रुतस्याभ्यास' प्रागुक्तलक्षणो भवतीति बोध्य, कथमित्याह—'जह उवहाणाभावे' त्ति यथोपधानाभावे उपधानवहनाभिप्रायवतस्तदभ्यास तथाऽनुज्ञाया अप्यभावेऽभ्यास' सम्यगेव,एतेन

पुण्यपापविशेषं जानतो नमस्कारो देयो,नान्यस्य लाघवापादनादित्यादि यदि श्रीमहानिशीथोक्तं सत्यं स्यात् तर्हि नूपुरपण्डिता-कथानके तथाविधविवेकविकलस्यापि शूलिकाप्रोतस्य मिण्ठस्य जलं मार्गयतः पञ्चनमस्कारपाठनं देवत्वहेतुः सुदर्शनकथानके प्राग्भवे तज्जीवस्य सुभगाख्यमहिषीपालस्य ऋषभदासश्रेष्ठिना नमस्कारादिशिक्षणमनुचितं स्यादित्यादिशतपदीकारादीनां मौखर्यं निरस्तं, यतो मुख्यवृत्तिस्तावत्स्वभावतः प्रवृत्तिरुत्सर्गरूपा, उत्सर्गस्त्वपवादघटित एव स्याद्, यदागमः—"जावइआ उस्सग्गा तावइआ चेव हुंति अववाया। जावइआ अववाया उस्सग्गा तत्तिआ चेव॥१॥" व्यव० भाष्ये, तथा चोत्सर्गे निरूपिते क्वाप्यपवादोऽप्यवश्यं वक्तव्य एव,सच शूलिकाप्रोतमिण्ठादिपुरुषेभ्यः क्वोपयुज्यते अन्यत्र?,अत एव प्रवचनमनैकान्तिकं,यदुक्तं—"तम्हा सव्वाणुण्णा सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि। आय वयं तुलिज्जा लाहाकंखिव्व वाणिअउ॥१॥"त्ति श्रीउपदे०,न चैवमुत्सर्गेणापवादः पराक्रियते,'उत्सर्गादपवादो बलीया'निति न्यायात् अपवादस्य बलीयस्त्वाद्, द्वयोरपि व्यत्ययतयाऽऽसेवने वामदक्षिणयोरक्ष्णोर्व्यत्ययकरणवदनर्थ एव, यत्तु कश्चिदुपधानद्विट् शरप्रहतशकुनिका श्रीपार्श्वनाथजीवो हस्ती श्रीसुव्रतपार्श्वाश्वः श्रेष्ठिपुत्रो मत्स्यश्चेत्यादय उपधानविकलाः कथं नमस्कारं श्राविता इत्यादि लपति तच्च महदज्ञानमेव, यतः श्रावणं नागमे निषिद्धं, किंतु तदध्ययनाध्यापने इति, कथमन्यथा कालिकश्रुतमप्याचाराङ्गादि श्रावकेभ्यः श्राव्यते इत्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गाथार्थः ॥१२७॥ अथोपधानाभावेऽपि कथं शुद्धिरित्याह—

तहविहसामग्गीए अभावओ सुद्धभावओ सुद्धी। कस्सइ जा साऽऽलोअणविहिव्व सव्वत्थ न पमाणं ॥१२८॥

तथाविधसामग्र्याः—तपःकरणशक्तिगुर्वादिलक्षणाया अभावात्कस्यचित्,न पुनः सर्वस्यापि, शुद्धभावतः उपधानवहनाभिमुखस्य

शुद्धिया यतन मा आलोचनाविधिवत्, यथाऽऽलोचनां जिघृक्षु शुद्धपरिणामो गुर्वादिसामग्र्यभावे तदभिमुखोऽनालोचितपातकोऽपि शुद्धो भवति तथाऽयमपि, परं नायं प्रकारः सर्वत्र प्रमाणं, कथचित्कादाचित्कत्वात्, नहि मरुदेवीसिद्धिमपेक्ष्य द्रव्यचारित्र-ग्रहणं निरर्थकं पुक्तमिति गाथार्थ ॥ १२८ ॥ अथोपधानतपोऽपि श्रुताध्ययनयोग्यस्यैवेति योग्यायोग्ययोः स्वरूप गाथाष्टकेन विवक्षु प्रथमगाथामाह—

जुग्गाजुग्गविआरो अज्झयणज्झावणम्मि जिणभणिओ।

आमघडजलाहरणविसेसओ महसुअक्खंधे ॥ १२९ ॥

'योग्यायोग्ययोर्विचार' अयमेतस्य श्रुतस्याध्ययने योग्योऽयोग्यो वेत्येवरूपेण पर्यालोचनमर्थात्तदध्यापकस्याध्ययनाध्यापने जिनभणित –तीर्थकृतोक्त', किमुदाहरणात्?–'आमघटजलोदाहरणात्, आमे–अपक्वे घटे जलं यथा द्वयोरपि विनाशहेतुः, यदागम –"आमे घडे निहत्तं जहा जलं तं घडं विणासेइ। इअ सिद्धतरहस्सं अप्पाहारं विणासेइ" ॥१॥ ३–चूर्णौ १३७–२ न–चूर्णौ ५५–२ पत्र–९८७) इति, महाश्रुतस्कन्धे अर्थात्पदध्ययने विशेषतो योग्यायोग्यविचारो युक्त', सर्वश्रुताभ्यन्तरभूतत्वेन परममन्त्रात्मकत्वादिति गाथार्थ' ॥१२९॥ अथ योग्यस्य सामान्यतो विशेषतश्च लक्षणमाह—

सामण्णेण जोग्गो अब्भुग्गाहिअमई सुहमणणो। विहिआराहणरसिओ गुरूवएसंऽपऽभिमुहो वा ॥१३०॥

सामान्येन–नमस्काराध्ययनार्हस्य सामान्यलक्षणं तावदभ्युद्ग्राहित' सन् शुभंमन्य', कृपाश्रितैरभ्युद्ग्राहितः शुभं–नमस्काराध्ययनं हितमिति मन्यमानः सर्वोऽपि सामान्येन नमस्काराध्ययनयोग्य, अथोत्तरार्द्धेन विशेषलक्षणमाह– 'विही'त्यादि, विध्या-

राधनरसिकः—उपधानादितपःप्रभृतिलक्षणेन विधिनाऽऽराधने तत्परः, अथवा गुरूपदेशमपि, अपिरेवार्थे, गुरूपदेशमेवाभिमुखः तदाराधनादिविषये गुरूपदेशश्रवणे समुत्सुको 'विशेषः सामान्यालिङ्गित एवे'तिन्यायात् सामान्यलक्षणयुक्तो यदि तदाराधनविधिरसिकस्तर्हि विशेषेणेतिगम्यं योग्यो भवतीतिगाथार्थः ॥१३०॥ अथ योग्यस्य लक्षणमाह—

वुग्गाहिओ अ जो सोऽणरिहो अहवा परम्मुहो विहिओ। महसुअखंधज्झयणे कुवक्खवग्गुव्व सवणेऽवि ॥१३१॥

व्युद्ग्राहितः—कुपाक्षिकवासितो यः सोऽनर्हः—अयोग्यः, क?—महाश्रुतस्कन्धाध्ययने, तस्य नमस्काराध्ययनं न युक्तमित्यर्थः, अथवा अव्युद्ग्राहितोऽपि विधितो—विधिकरणात्पराङ्मुखः, किमनेनोपधानतपोविधिनेत्येवंरूपेण तद्विधिश्रद्धानविकलः, परं व्युद्ग्राहितापेक्षयाऽल्पदोषभाग्, मार्गपतितत्वात्, कदाचित्कथंचिच्छ्रद्धानसंभवस्याशाप्रतिबद्धत्वाद्, अनर्हः, किंवत्?—'कुपाक्षिकवर्गवत्' यथा कुपाक्षिकसमूहः पञ्चमङ्गलाध्ययनानर्हः, आस्तामध्ययनं दूरेण, श्रवणेऽपि न योग्यः, न चैवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरैक्यमित्याशङ्कनीयं, व्युद्ग्राहितस्य कुपाक्षिकमार्गाद्भिन्नस्यापि संभवादितिगाथार्थः ॥१३१॥ अथ कुपाक्षिकवर्गस्यार्हन्नामादिश्रवणमपि नोचितं, तत् कथमित्याह—

जण्णं कुमईवग्गो अरहंताईण णाम समरंता। पइसमयं मह पावं अणंतभवकारणं जणइ ॥१२३॥

यद्—यस्मात्कुमतिवर्गोऽर्हदादीनां नाम स्मरन्, अपिर्गम्यः स्मरन्नपि, प्रतिसमयमनन्तभवकारणं महापापं जनयति—अर्जयतीति गाथार्थः ॥१३२॥ अथ तादृशं पापं कथमित्याह—

निअनिअमयाणुरत्ते अरिहंताईवि मणसि काऊणं। झाइज्जा तमजुत्तं कलंकदाणं महंताणं ॥१३३॥

पनदोर्नित्याभिमप्रधान यद्—यस्मात्कारणार्ह्दादीनपि स्वस्वमतानुरक्तानेव मनसि कृत्वा कुपाक्षिकवर्गो ध्यायेत्, न चार्हदादय इत्यादिविकल्पितमागधानभाजो भवन्ति, तत तदपथानचन महताम्—अर्हदादीनां कलङ्कदानमेवेति महापातकं, वस्तुतस्तु तथाविधानापरिकल्पनाशालन तथाविधानाप्ररूपकाणामर्हदादीनामपि तत्कल्पनासंभवात्, अन्यथा स्वाचारस्य प्रामाण्य वक्तुमशक्यत्वात् अत एव तथाविधमार्हदादीनां कल्पना महापातकमितिगाथार्थ ॥३३॥ अथ नाम्ना साम्येऽपि भिन्नत्व दृष्टान्तमाह—

परमप्पत्तिनाम जह एगा भिन्नभिन्नअत्थजुअ। निअनिअमयफलहेऊ आयारागारमाणवसा ॥३४॥

परमेश्वर इत्येवं नाम भिन्नभिन्नार्थयुत' निजनिजाचारप्ररूपकत्वेन विकल्पितानेककोटिपरमेश्वरवाचक निजमतफलहेतुर्भवति, कस्मात्' आचाराकारध्यानवशात्, आचार —स्नानार्चनाभिपूजादिलक्षण आकारः—शङ्खचक्रत्रिशूलगदादिग्रहणमूर्तिचित्रवाहन लिङ्गादिरूप, आचाराकाराभ्यां तपोध्यानमप्यनीय आचार' कीदृगाकारभूता कृत प्ररूपित इत्यादि मनसा चिन्तन तद्वशात्—ध्यानवशात् अयं भाव—चौदादीनां मतानामपि यो देव' स परमेश्वरस्तेनैवाभिमतः, तत्र नामैकमपि निजनिजविकल्पनानुसारे तदाचारं च न मतवदानात्मकमवनिकृत्वा यत्फल तत्तन्मताचारानेन, तदेव ध्यानेनापि, तत्तन्नन्यपरिणामरूपत्वादितिगाथार्थ ॥१३५॥ अथ तथाविधपरिणामादिप्रकरणायोपायमाह—

पुण्ठिभ्रंशो लोओ निअनिअआयारमामग भणई। आगार पुण परमेसरमाइअविसरूवाई ॥१३६॥

लोका प्रायान् कुभदान' स च 'पृच्छ्यमान ' प्रश्नविषयीक्रियमाणः ननु भो को भवतां परमेश्वर इत्यवंरूपेण प्रेमभावः इत्यर्थः

'निजनिजाचारभापकं' स्वकीयस्वकायमार्गप्रणेतारं परमेश्वर भणति, एवं च सति परमेश्वराचारयोः प्रामाण्यं परस्परप्रामाण्यसापेक्षं, तच्चैवं–परमेश्वरे प्रामाण्यं स्वाभिमताचारप्ररूपकत्वादेव, आचारे च प्रामाण्यं तथाविधपरमेश्वरप्ररूपितत्वादेव, परमेश्वरस्याप्रामाण्ये आचारस्याप्यप्रमाण्यमाचारस्याप्रामाण्ये च परमेश्वरस्याप्रामाण्यमेवेति परस्परसापेक्षता, सा च विचार्यमाणा परमेश्वराचारयोः कथं-चिदैक्यमेव सूचयति स, अतः स्वाचारानन्यरूपत्वात्परमेश्वरध्यानमकिञ्चित्करमेव मिथ्यादृशां, तथा आकारं पुनः ब्रह्मेश्वरादिवि-म्नरूपाणि भणति, ननु भो भवतां परमेश्वरस्य कीदृगाकार इत्येवं प्रेरितो भणति कश्चिद् ब्रह्ममूर्त्ति कश्चिदीश्वरलिङ्गम्, आदिशब्दान्ना-रायणादिमूर्त्तिप्रभृतिकम्, एवं च मति नाम्नैकत्वेऽपि निजनिजाचाराकारध्यानपारतन्त्र्यान्निजनिजमतक्रियाजन्यमेव फलं परमेश्व-रध्यानेऽपीतिगाथार्थः ॥१३५॥ अथोक्तं दृष्टान्तं प्रकृते योजयितुमाह—

एवं कुवक्खवग्गो पुच्छिज्जंतोऽवि भणइ अम्हाणं। सद्दहणाइसमा जे ते अरिहंताइणोऽभिमया ॥१३६॥

एवमुक्तन्यायेन कुपाक्षिकवर्गः पृच्छ्यमानोऽपि भणति–येऽस्माकं श्रद्धानादिसमास्ते एवार्हदादयोऽभिमताः–नमो अरिहंताणमि-त्यादिनमस्कारावल्या स्मर्यमाणास्तथाभूता एव ध्यानगोचरीभवन्ति, न पुनरतत्श्रद्धानभाजो, न वाऽस्मद्विपरीतमुपदिशन्तोऽपीति स्पष्टमेव नमस्कारं जपन्तोऽपि प्रतिसमयमनन्तभवभोग्यं क्लिष्टकर्मार्जयन्तीति गाथार्थः ॥ १३६ ॥ इतिगाथाष्टकेन नमस्कारा-ध्ययने योग्यायोग्यविचारं विधाय योग्यस्यैव नमस्काराध्ययनाध्यापने योग्ये, नान्यस्येति प्रदर्श्याथोपधानमपि कथं जिनाज्ञेति दर्शयति—

उवहाणं पुण नाणा जह तह रइअंमि जेण केणावि। किंतु रयणाविसेसे पुरिसविसेसेण जहजुग्गं ॥१३७॥

उपधान पुनर्येन केनापि पुरुषण यथा तथा रचितेन श्रुतेन नाश–जिनाज्ञा न भवति, किंतु पुरुषविशेषेण–आगमव्यवहारिणा 'रचनाविशेष' सूत्ररचनात्मके श्रुते 'यथायोग्यं' योग्यस्थानतिक्रमेण, धन्यधैरिवागमव्यवहारकाले उपधान न भवत्यपि, आगमस्य पतत्रयेन अनियतविधिरपि कश्चित् कस्यचित्संभवति, नियतविधिनोपधान श्रुतव्यवहारकाले भवत्येवेति यथायोग्यमितिपदमिति गाथार्थ ॥१३७॥ अथ दृष्टान्तमाह—

जह सुअकेवलिरइए निज्जुत्तिसुत्तमि नत्थि उवहाणं। पज्जोसवणाकप्पे अत्थि तओ तंपि जोगविहं ॥१३८॥

यथा श्रुतकेवलिना श्रीभद्रबाहुस्वामिना रचित निर्युक्तिसूत्रे–आवश्यकादिनिर्युक्त्युपसर्गहरज्झासमणेभयवमित्यादि स्तोत्रादावुपधान नास्ति, अस्ति च श्रीपर्युषणाकल्पसूत्रे, कर्तृसाम्येऽपि रचनाविशेष एवोपधानं भणित, यत एवं ततस्तदपि–उपधानमपि अनेकविधं–नानाप्रकारं कालिकोत्कालिकादि, नियतदिननियततपोलक्षण जिनाज्ञया, न पुन स्वेच्छया, अत एवाचाराङ्ग पञ्चाङ्गादिनात्मको योग ध्यानाङ्ग तु प्र थगरीयस्त्वेऽप्यल्पादरूपनात्मक इत्यादिसूरिपरम्परायातविधिनेतिगाथार्थ ॥ १३८ ॥ अथ राकामतोत्सूत्रोपसंहारमाह —

इअ पुण्णिममयमूलं उस्सुत्त तिविहमेअमिहवुत्त। साहूपइट्ठाचउदसिमहानिसीहाण पडिसेहो ॥१३९॥

इति–प्रागुक्तप्रकारेण पूर्णिमामतमूलमेतद् उत्सूत्रं त्रिविधमिहोक्तम्, एतत्किमित्याह–'साहू'त्ति साधुप्रतिष्ठा 'चउदसी'ति पदैकदेश पदसमुदायोपचाराच्चतुर्दशीपाक्षिकं महानिशीथं–श्रीमहानिशीथसंज्ञकं सूत्रं ततो द्वन्द्वस्तेषां प्रतिषेधः, साधुप्रतिष्ठाप्रतिषेधः प्रधान् भावरूपतिष्ठेति मार्गनाशोन्मार्गदेशनारूप महोत्सूत्रं, तथा चतुर्दशीपाक्षिकनिषेध प्रवाल्पूर्णिमापाक्षिकप्ररूपणा इत्यादि

मार्गनाशोन्मार्गदेशनात्मकं महोत्सूत्रं द्वितीयं, श्रीमहानिशीथप्रतिषेधो मार्गनाशलक्षणं, तदपि सर्वश्रुतातिशायितश्रुतप्रतिषेधात्मकत्वेन महोत्सूत्रमिति तृतीयमपि तथाभूतमेवेति राकामते महोत्सूत्रत्रिकं दर्शितमिति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ अथ तदनुजेभ्यः प्रवृत्तानामुत्सूत्राणामतिदेशमाह—

सेसं पवड्ढमाणं उस्सुत्तं जमिह सड्ढसामइए। पच्छा इरिआपमुहं किअंतमवि खरयरेण समं ॥१४०॥

शेषम्—उक्तोत्सूत्रत्रिकातिरिक्तं यदिह—राकामते उत्सूत्रं प्रवर्द्धमानं श्राद्धानां सामायिके पश्चादीर्यापथिकाप्रतिक्रान्तिप्रमुखं कियदपि खरतरेण सम्—औष्ट्रिकमतसमानमिति गाथार्थः ॥ १४० ॥ अथ यदुत्सूत्रं खरतरेण समं तच्च यद्यपीहैव वक्तुं युक्तं तथापि खरतरेण सहातिदेशे हेतुमाह—

खरयरमयंपि कालाणुभवा मूढाण साहुभंतिकरं। तेणं तम्मयवसरे पभणिज्जंतं इहंपि मयं ॥१४१॥

खरतरमतमपि कालानुभावात् मूढानां—सम्यग्विचारपराङ्मुखानाम्, एतेऽपि योगोपधानसाधुप्रतिष्ठादिस्वीकारेण साधव एवेत्येवंरूपेण साधुभ्रान्तिकरं—बाह्यदृष्टीनां साधुसमताबुद्धिजनकं तेन कारणेन तन्मतावसरे—अनन्तरं भणिष्यमाणौष्ट्रिकमतवक्तव्यतावसरे प्रभणिष्यमाणमिहापि पौर्णिमीयकमते मतं—सम्मतं ज्ञेयमिति गाथार्थः ॥ १४१ ॥ अथ द्वितीयविश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे। चक्खुप्पहावरहिओ कहिओ बिइओ अ पुण्णिमिओ ॥१४२॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्खु'त्ति चक्षुः—स्वकीयं लोचनं तस्य प्रभावो—नीलादिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो—विकलो द्वितीयः पौर्णिमः—पौर्णिमीयकः कथितः, अयं भावः—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-

चक्षु प्रभावरहितो भवति, अथ हि अगस्त्यभावो यथा मसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकि रणसंमितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपक्षविक्षेपे पौर्णिमीयकस्य निजचक्षुः—कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य स्वमतिविकल्पिता कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरपि सुदृष्टिर्भवति, एवंविध पौर्णिमीयकः कथित इति गाथार्थः ॥१४२॥ अथाय पौर्णिमीयकः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने कथित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नयहत्थकायरागप्पमिअममममहिममि पित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥१४३॥

"अ भासणउदयगिरिं जिण भासिअधम्मसायराणुगय । पाविअ पभासयतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥१४४॥

प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥१४३॥ अथ तत्प्रकरणस्य नामगर्भितं आशीरभिधायिकां गाथामाह—भास्वत्० ॥१४४॥

इअ कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खापरनामंमि पुण्णिमयनिराकरणनामा तइओ विस्सामो सम्मत्तो

इति श्रीमत्तपागणनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिविरचिते कुपक्षकौशिक सहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षापरनाम्नि प्रकरणे पौर्णिमीयकमतनिराकरणनामा तृतीयो विश्रामो व्याख्यातः ग्रन्थाग्रं २०७२॥

अथ पौर्णिमीयकानन्तरं क्रमप्राप्तं खरतरमतं निरूपयितुमाह—

अह खरयरमयमूलं उस्सुत्तं जं जहा जओ जायं। पढमायरिअं नामुप्पत्तिं सुस्सुत्तमवि वुच्छं ॥१॥

'अथे'ति पौर्णिमीयकमतनिरूपणानन्तरं खरतरो—वक्ष्यमाणनिरुक्तिकौष्ट्रिकाद्यपरनामा लोकप्रसिद्धः तस्य मतं—तदभिमतप्ररूपणालक्षणो मार्गः तस्य तस्मिन् वा मूलम्—आदिभूतं खरतरमतोत्पत्तिनिदानमुत्सूत्रं—प्रवचनमतिक्रम्य यादृच्छिकभाषणं 'यथा' येन प्रकारेण 'यतः' पुरुषाद्, उपलक्षणात् यस्मिन् संवत्सरे इत्यादि ग्राह्यं, जातम्—उत्पन्नं, तथेत्यध्याहार्यं, तथा प्रथममाचार्यं—तन्मताकर्षकं तथा नामोत्पत्तिम्—अमुकहेतुना अमुकनाम संजज्ञे इत्यादिरूपेण खरतरादिनाम्नामुत्पत्तिं, चकारः समुच्चयार्थः, उत्सूत्रं मौलादुत्सूत्रात् क्रमेण प्रवर्द्धमानं यदुत्सूत्रं जातं तद्वक्ष्ये—भणिष्यामीति गाथार्थः ॥१॥ अथ मूलमुत्सूत्रं जिनवल्लभादेवातस्तदुत्पत्तिस्वरूपमाह—

कुच्चयरगच्छवासी चिइअनिवासी जिणेसरो सूरी। जिणवल्लहो अ सीसो तेण कओ दविणदाणेण ॥२॥

कूर्चपुरीयगच्छवासी चैत्यनिवासी जिनेश्वर इति नाम्ना सूरिरासीत्, तेन सूरिणा द्रविणदानेन पञ्चशतीद्रम्मद्रव्यव्ययेन जिनवल्लभनामा श्रावकपुत्रः शिष्यः कृतः, यदुक्तं खरतरैरेव—"इतश्च तस्मिन् समये आसिकाभिधानदुर्गवासी कूर्चपुरीयजिनेश्वराचार्य आसीत्, तत्र ये श्रावकपुत्रास्ते सर्वेऽपि तस्य मठे पठन्ति, तत्र च जिनवल्लभनामा श्रावकपुत्रोऽस्ति, तस्य जनको दिवं गतः, तं जननी प्रतिपालयति, पाठयोग्यश्चासौ प्रक्षिप्तः तया तत्र मठे पठितुं, सर्वेभ्यश्चट्टेभ्यस्तस्याधिकः पाठ आगच्छति, अथ कथंचित्तेन जिनवल्लभचट्टेन बहिर्गच्छता टिप्पनकमेकं प्राप्तं, तत्र विद्याद्वयं लिखितमस्ति, सर्पाकर्षिणी सर्पमोचनी च, ततः कण्ठगतां

हस्ता यावत्प्रथमा विद्या प्रत्ययाय पठिता तावत्स्फुटाटोपभीषणाः स्फुरत्सौदामिनीचलचलजिह्वायुगलाः स्फुरदरुणलोचना सर्पा स्या दिशम्य आगच्छन् न विषप्रभावाकृष्टा महानागाः, निश्चलचेतसा चिन्तितं तेन—भूतप्रत्ययेयं विद्या, पुनरुच्चारिता द्वितीया, तत्प्रभावेण पुनः पृथक् भूतावलि तिष्ठतु धवला, एतच्च तत्स्वरूपं श्रुतं परिणा, अतो च—निश्चितं सात्त्विको गुणाधिकः पुण्यपात्रमेष, तस्मात् ममागच्छतु पुस्तक इति, ततश्च ग्रामान्तरे ग्रामगोपालकस्तेनं मण्डकमोदकादिदानपुरस्सरं वशीकृत्य तन्मातरं मधुरवचनैः संतोषयामास, पठत्वेष त्वदीयपुत्रोऽत्र उपाश्रये धर्मिमान् सात्त्विकः, किं बहुना ?, आचार्यपदयोग्योऽस्ति, तदेनमस्मभ्यं प्रयच्छ, एवा तामनुमत्या गृहीत्वा अन्यथा च निस्तारको भविष्यतीत्यभिप्रायो नान्यथा किञ्चिद्वक्तव्यमित्यभिप्राय ग्रन्थमवचनक तस्या हस्ते प्रक्षिप्य चित्रं दिवस निजपुत्रमोऽध्यापितस्तेन सम्यग्लक्षणच्छन्दोऽलङ्कारसमस्तप्रमाणसिद्धान्तादिकं निरवद्यविद्या, कदाचित्तस्याचार्यस्य प्रासादे प्रयोजनमुपलभ्य, ततो गच्छता पण्डितो जिनवल्लभो भणितो—भोस्त्वया तावत् मनागपि चिन्ता कर्तव्या यावदहमागच्छामि जिनपत्रगतोपमाजन जिनवल्लभेनोक्त—पूज्यैर्यथाऽऽदिष्टं तथा विधास्ये, परमाराध्यैः कार्यं निष्पाद्य शीघ्रमागन्तव्यमिति, गतो सौ ग्रामान्तरे, ततो द्वितीयेऽह्नि चिन्तितं जिनवल्लभेन—भाण्डागारमध्ये मञ्जूषा पुस्तकभृता दृश्यते, तदेतेषु पुस्तकेषु किमस्तीति भावयामि, यदस्माकं भव्यमपि ज्ञानमस्तीति छोटितमेकं पुस्तकं, तच सिद्धान्तपरकं, तत्रोक्तं पश्यति—"सा पुना द्विचत्वारिंशद्दोषविशुद्धेन पिण्डेन गृहस्थगृहेभ्यो मधुकरवृत्त्या गृहीतेन संयमनिर्वाहहेतवे गृहस्थानां कल्पत्या, न कल्पते च तेषां मणिसुवर्णरत्नादिकं हस्तेनापि स्प्रष्टुं किमङ्ग तत्समादातुं ?, न कल्पते एकत्र निवासो मुनीनामित्यादिविचारस्य रूप मनसा विस्मितश्चिन्तयामास—अहो अन्य एव स कश्चिद्व्यवहारो यत्र मुक्तौ गम्यते, विपरीतस्तस्माद्धेयश्च ममाचारः, स्फुटं दुर्गतिगम

र्त्तायां पततामेतेन न कश्चिदाधार इति चेतस्यालोच्य गम्भीरवृत्त्या पुस्तकादिकं यथास्थिति कृत्वा गुरूक्तरीत्या स्थितः, कतिपयदिनानन्तरमकृतकार्यस्ततः समागतः आचार्यश्चिन्तयति–किमपि स्थानं न हीनं जातं यावज्जिनवल्लभेन मठवाटिकाविहारद्रव्यसंभारकोष्ठागारप्रभृति सर्वं त्रातं, तस्माद्यथा योग्यश्चिन्तितः तथा निश्चितमेष भविष्यति, किंतु सिद्धान्तं विना शेषा अशेषा अपि२ तर्कालङ्कारादिविद्या अनेनाभ्यस्ताः, सिद्धान्तश्च यथावस्थितः संप्रतितनकालापेक्षया संपूर्णः साम्प्रतं श्रीअभयदेवसूरिसमीपे श्रूयते; तत्सिद्धान्तवाचनाग्रहणार्थं तत्पार्श्वे जिनवल्लभं प्रेषयामि, गृहीतायां तु सिद्धान्तवाचनायां समस्तविद्यावनितावल्लभं स्वपदे स्थापयिष्यामीति परिभाव्य वाचनाचार्यं कृत्वा निश्चिन्ततोपेतभोजनादियुक्तिं च चिन्तयित्वा जिनशेखराभिधानाद्वितीयशिष्यवैयावृत्त्यकरसमेतं जिनवल्लभं श्रीअभयदेवाचार्यसमीपे प्रेषितवान्, मरुकोट्टमध्येनाणहिल्लपाटकं गच्छता रात्रौ मरुकोट्टिमाणश्रावककारितजिनभवने प्रतिष्ठा विदधे, ततः पत्तने प्राप्तः श्रीअभयदेवसूरिवसतिं पृष्ट्वा प्रविष्टः, तत्र दृष्टो भगवान् तीर्थकरप्रतिरूपः सन्निकृष्टोपविष्टसिद्धान्तवाचनार्थिप्रचुराचार्यः स्ववाग्वैभवावधूतदेवाचार्यः, भक्तिभरोल्लसितबहलरोमाञ्चकञ्चुकिताञ्चितकायलतिकेन वन्दितस्तेन, ततो गुरुणा दर्शनमात्रेणैव योग्योऽयं शुद्धात्मकफलक इव कश्चिदयं दृश्यते इति परिविभाव्य मधुरवाण्या पृष्टः–कुतो भवान् किं च भवतः प्रयोजनम्?, आनम्य ततो नियोजितकरकुड्मलेन भगवद्दर्शनोद्भूतप्रभूतनिरुपमानबहुमानजलपटनिर्धौतान्तरमलेन वचनामृतवारिन्यक्कृतामृतनिर्म्मितरोहिणीवल्लभेन जगदे जिनवल्लभेन–भगवन्! निजाखण्डलक्ष्मीप्रवीणस्वःपुरीदासिकायाः समागतः श्रीमदाशिकायाः, श्रीजिनेश्वरसूरिणा स्वगुरुणा प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौष्माकीणवक्त्राम्भोजमकरन्दपानं विधातुं, ततः प्रभुभिरुक्तं–युक्तं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनाभिप्रायेणात्र समागतः, ततः प्रधानदिने वाचनां दातुमारब्धः, यथा यथा गुरु-

जिनवचनवाचनां ददाति तथा तथा प्रमुदितचित्तः सन् स सुशिष्यः सुधारसमिव तामास्वादयति, एवोत्कृष्टपक्षमदर्श्य तादृशं शिष्यम-
निरीक्ष्य गुरवा पि गोपशोणादिगुर्णाकृतवाचनादानोत्साहा सम्भूता, किम्बहुक्तेन ?, तथा२ ज्ञापनपूर्वका श्रीपूज्या वाचनां तस्मै दातुं प्रवृत्ता
यथा स्तोकेनैव कालेन सिद्धान्तवाचना परिपूर्णा जाता, तथा गुरोर्ज्योतिषिक एक पूर्वप्रतिपन्न आसीत्, यदि भवतां कश्चियोग्यः शिष्यो
भवेत् तदाऽसौ मम समर्पणीयो येन तस्मै समग्रज्योतिषं समर्पयामि, तत पूज्यैर्जिनवल्लभगणिः समर्पित, तेनापि जिनवल्लभाय ज्यो-
तिषं सपरिवारं समर्पितम् एवं च गृहीतसिद्धान्तवाचनः सिद्धान्तोक्तक्रियाम्यगनुष्ठानबद्धमानसः सम्यगधिगतसस्फूर्तिज्योतिष-
स्तगुरुः समागमनाय पुनर्नसरात न प्रतीच्छति, प्रभुभिरभिहितं-वत्स ! सिद्धान्तोक्तसाधुसमाचारस्तावत्समस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽस्ति
तदनुसारेण क्रियाद्वारेण यथा प्रवर्त्तसे तथा विधेय, श्रीजिनवल्लभगणिना पादयोर्निपत्य भणित-यथा पूज्यपादा आज्ञापयन्ति
तथा विधेयं प्रवर्त्तिष्य, प्रधानदिने च चलितो, यथागतमार्गेण पुनर्मरुकोट्टे ग्रामे, आगच्छता सिद्धान्तानुसारेण देवगृहे विधिर्लि-
गिना येन विधिना निरिमत्यमपि मुक्तिसाधन, विधिचैत्यस्य विधिरय-"अत्रोत्सूत्रजनक्रमो न च न च स्नात्रं रजन्यां सदा,
साधूनां ममताश्रयो न च न च स्त्रीणां प्रवेशो निशि। जातिज्ञातिकदाग्रहो न च न च श्राद्धे ताम्बूलमित्याज्ञाऽत्रेयमनिश्रिते विधि
कृते श्रीजिनचैत्यालय ॥१॥" इत्यादिविधिविधयो यत्र सर्वचैत्यवन्दनाद्यनुष्ठानं मुक्तये संपद्यत इति, ततोऽसौ गुरुसमीपं गन्तुं प्रवृत्त,
ग्रामानुग्रामं, मासिकदृगानयार ब्रेवधप स्थित, तत्रैव गुरोर्मीलनाय पुरुष प्रेषित, तस्य हस्ते लेखो दत्तो यथा युष्म
त्प्रसादत गुरुसमीपे वाचनां गृहीत्वा मारुकोट्टम आद् समागतोऽस्मि, पूज्यैः प्रसाद कृत्वाऽत्रैवागत्य मम मीलनीयं, ततो गुरु-
भिरुक्तम्-किमिति जिनवल्लभेनेह स्थितः ?, नात्रागतो भवान् ?, ततो द्वितीयदिने मरुकोट्टे मारुद समायाता आचार्यः, अभिहितं

गतो जिनवल्लभः, प्रणतो गुरुः, पृष्टा क्षेमवार्त्ता गुरुणा, कथिता यथोक्ता सर्वापि वार्त्ता, तेन ब्राह्मणसमीचीनज्ञाननिमित्तं मेघादिस्वरूपाणि तथा ज्योतिषबलेन भणितानि कानिचिद्यथा गुरोरप्याश्चर्यकारीणि जातानि, 'भूतपूर्वकस्तद्वदुपचार' इति न्यायाद्गुरुणेत्युक्तं, पृष्टो गुरुणा—किमिति त्वं मध्ये नागतो ?, जिनवल्लभगणिनाऽभिहितं—भगवन्! सुगुरुमुखाज्जिनवचनामृतं पीत्वा कथमधुना दुर्गतिगुप्तावात्मनः समुचितपाशं विषवृक्षसदृशं चैत्यवासं सेवितुमिच्छामि ?, ततो गुरुणा भणितं—भो जिनवल्लभ! मयेदं चिन्तितमासीद्—यत्तुभ्यं स्वपदं दत्त्वा त्वयि स्वगच्छदेवगृहश्रावकादिचिन्तां निवेश्य पश्चात्स्वयं सुगुरुसमीपे वसतिमार्गमङ्गीकरिष्ये, ततो जिनवल्लभगणिना विकस्वरवदनारविन्देन भणितं—भगवन्! अतीव शोभनमेतद्, विवेकस्य हीदमेव फलं यद् हेयपरित्यागेनोपादेयमुपादीयते, तर्हि समकमेव सुगुरुसमीपे गम्यते, गुरुणेषन्निःश्वस्य प्रत्यपादि—यदुत वत्स! ईदृशी निःस्पृहता नास्त्यस्माकं, यया चिन्ताकरणसमर्थं पुरुषं विना गच्छदेवगृहवाटिकादिचिन्तां मुक्त्वा सुगुरुपार्श्वे वसतिवासमङ्गीकुर्म्महे, अवश्यं भवता विधातव्यं वसतिवसनं, जिनवल्लभगणिरपि तत्सम्मतेन पत्तने विजहार, श्रीमदभयदेवसूरिपादान् बह्वादरेण वन्दितवान्, सद्गुरूणामतिशयेन समाधानं समजनि, चिन्तितं च यथा परीक्षितस्तथैवैष जज्ञे, ततो मनसि विदन्तोऽपि न कस्यापि प्रतिपादयन्ति यदुत एष एवास्मत्पदयोग्यो, यतो देवगृहनिवासिशिष्य इतिहेतोर्गच्छस्य सम्मतं न भविष्यतीति, ततो गच्छाधारको वर्द्धमानाचार्यः स्वपदे निवेशितः, जिनवल्लभगणेश्च क्रियोपसंपदं दत्तवन्त इत्यतःप्रभृत्यस्मदाज्ञया सर्वत्र प्रवर्त्तितव्यमिति, एकान्ते पुनः प्रसन्नचन्द्राचार्यो भणितः—मदीये पदे भव्यलग्ने जिनवल्लभगणिः स्थापनीय इत्येवं नवाङ्गीवृत्तिं वर्त्तिनीमिव मुक्तिनगरस्य भव्यजनेभ्यः प्रतिपाद्य सिद्धान्तोक्तविधिना समाधानेन देवलोकं गताः श्रीअभयदेवसूरयः, प्रसन्नचन्द्राचार्यस्यापि सुगुरुपदनिवेशनप्रस्तावो न जातः,

ततस्तनापि स्वायु:परिसमाप्तिसमये श्रीदेवभद्राचार्याणां विज्ञप्तं यत्सुगुरूपदेशो युष्माभिरेव सफलीकार्योऽवश्यमेव, मया कर्तुं न
शक्ति, तत प्रतिपन्नं–वर्तमानयोगेनैवं करिष्यामः, समाधानं भवद्भिर्विधेयमिति, जिनवल्लभवाचनाचार्योऽपि कतिचिद्दिनानि
पत्तनभूमौ स्थित्वा न ताद्दृशो विशेष योग्यः कस्यचित्र गुर्जरत्रामण्डले विधातुं शक्यते येन समाधानमुत्पद्यते (इति) मनसिकृ-
त्यानुमतिनीय आगमविधिना सुशकुनेन भव्यजनमनस्सुक्षेत्रभूमिकासु भगवत्प्रणितविधिधर्मबीजनिक्षेपणार्थं श्रीमेदपाटदेशादिषु
नानाग्रामनगरादिषु विहारं विदधानश्चित्रकूटाचलदुर्गे प्राप्त, यद्यपि समस्तसुरैर्भावितो लोकस्तथाप्ययुक्त किमपि कर्तुं न
शक्नोति, श्रीपत्तन श्रीगुरूणां महत्याः प्रसिद्धेः भवनात्, ततो जिनवल्लभगणिना स्थानं याचिताः तत्रस्थश्राद्धाः, तैश्चोक्त–चण्डि
कामठो स्ति यदि तत्र तिष्ठथ, ततो जिनवल्लभगणिना ज्ञात–शुभाभिप्रायेणैवं भणन्ति, तथापि तत्रापि स्थितस्य देवगुरुप्रसादात्
भविष्यतीतिचिन्तयित्वा भणितास्ते–तत्रैव बहु मन्यध्वं यूयं येन तिष्ठाम, तैरुक्तम्–अतीव सम्मतमस्माकं, तिष्ठत यूयं, ततो देव
गुरून संस्मृत्य देवतां चानुज्ञाप्य स्थिताः तत्र, देवता तेषां ज्ञानेन ध्यानेन संतुष्टा सती दत्तावधाना रक्षति, ते च श्रीजिनवल्लभ
वाचनाचार्या इत्यादि गायन् श्रावका अपि स्तोकं स्तोकेन समागच्छन्ति, ततः सिद्धान्तवचनानि श्रुत्वा तदनुसारेण क्रियामपि कर्तुं प्र
सावग्रसमद्धसुमतिचन्द्रकर्णिकमानदेवधर्कमोमिलकवीरदत्तादिभिः श्रावकैः समाधिना श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यो गुरुत्वेन प्र
तिपदे, श्रीजिनवल्लभगणीशानां गुरूपदेशेनातीतानागतादिज्ञान ज्योतिषज्ञान चातिशयितमासीत्, भगवदन्तिके साधारणश्राद्धः
परिग्रहपरिमाणं ग्रहीतु प्रवृत्तः, गणिमिश्रैः स उक्त–कियन्मात्रं सर्वसंख्यं करिष्यसीति ?, साधारणः–भगवन् ! सर्वं मिलित्वा

महस्रमं, विमलज्ञानदृष्ट्यो जिनवल्लभगणयः श्रावक ! बहुतरं कुरु, ततः कृतानि त्रिंशत्सहस्राणि, पुनर्ज्ञानेन—महानुभाव ! इतोऽपि प्रभूततर परिभावय, साधारणः—प्रभो ! मदीयममस्तगृहमारमूल्यगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्यन्ते, कौतस्कुती ममाधिकतरद्रव्यसंप्राप्तिः ?, पुनर्हुंकृत्य प्रभवः—सर्वसाधारणसाधारण धार्मिकश्रावक ! किमसाध्यं पुण्यसंभारस्य ? मा कुरु गणनतुलां, चणकमात्रविक्रयिणोऽपि पुरुपाः संख्यातिगा लक्षपतयो भवन्तीति, साभिप्रायं गुरुवचनमाकर्ण्य निश्चिन्तितं किञ्चित् काञ्चनसंप्राप्त्यादिकं भद्रं मम भविष्यतीति विचिन्त्येषद्विहस्य च साधारणेनोक्तं—यद्येवं तर्हि भगवन् ! भवतु सर्वपरिग्रहे ममैकं लक्षमिति,तथा वितीर्णगृहीतपरिग्रहपरिमाणः मन् सद्गुरुपादोपास्त्यपहस्तिताप्रशस्तान्तरायकर्म्मा दिने दिने प्रवर्द्धमानः संपदा गुर्वाज्ञया विशेपतः प्रवर्त्तमानः साधारणः सकलसङ्घस्य साधारणः समभूत्, सट्टकादयोऽपि श्राद्धाः साधारणवत् सर्वत्र जिनवल्लभगणेराज्ञया प्रवर्त्तितुमारब्धाः, तत्र कृतचतुर्मासिककल्पानां श्रीजिनवल्लभगणिवाचनाचार्याणामाश्विनमासस्य कृष्णपक्षत्रयोदश्यां श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं (आगतं) "पंचहत्थुत्तरे होत्था साइणा परिनिव्वुडे" त्ति प्रकटाक्षरैरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनाद् ,अन्यच्च तथाविधं विधिचैत्यं किमपि नास्ति, ततोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति, गुरुमुखकमलविनिर्गतवचनाराधकः श्रावकैरुक्त—भगवन् ! यद्युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते,ततः सर्वे श्रावकाः निर्मलशरीरा निर्मलवस्त्रा गृहीतनिर्मलपूजोपकरणा गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः, ततो देवगृहस्थितया आर्यिकया गुरुश्राद्धसमुदायेनागच्छतो गुरून दृष्ट्वा पृष्टं—को विशेपोऽद्य ?, केनापि कथितं—वीरगर्भापहारकल्याणककरणार्थमेते समागच्छन्ति,तया चिन्तितं—पूर्वं केनापि न कृतमेतद् , एतेऽधुना करिष्यन्तीति न युक्तं,पश्चात् संयतीदेवगृहद्वारे पतित्वा स्थिता, द्वारप्राप्तान् प्रभूनवलोक्योक्तमेतया दुष्टचित्तया—मया मृतया यदि

पर प्रविशत,तादृगप्रीतिकं ज्ञात्वा निवर्त्य स्थानं गता। पूज्या',श्राद्धैरुक्तं—भगवन् ! अस्माकं बहुतराणि सदनानि सन्ति,तत एकस्य
गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं कृत्वा देववन्दनादि सर्वं धर्मप्रयोजनं क्रियते, षट्कल्याणकमाराध्यते, गुरुणा भणितं—तत्किमत्रायुक्तं ?,
तत आराधित विस्तरेण कल्याणक, जात समाधानम्, अन्येद्युर्गीतार्थः श्रावकैर्मन्त्रित—यदि विपक्षेभ्योऽविधिप्रवृत्तेभ्य प्रार्थ
जिनोक्तो विधिन लभ्यत ततो यदि गुरो सम्मत भवति तदा तले उपरि च देवगृहद्वयं कार्यते,स्वसमाधानं गुरूणां निवेदितं, गुरु-
भिरप्युक्तं—जिनभवन जिनबिम्बं जिनपूजां जिनमतं च य कुर्यात्। तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥
इत्यादि देशनया ज्ञातं श्राद्धैः भावप्रधाने यद्गुरूणामभिप्रेतमेवैतत्,लोकमध्ये च वार्ता जाता यदेते देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति,
वार्तामाकर्ण्य प्रह्लादनप्रस्तरेण मद्भवश्रेष्ठिना कथितम्—एतेऽष्टौ कापालिका देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीतियावत्, तत्र चोपरि
यात् श्रीपार्श्वनाथजिनभवनमधस्ताच यावच्छ्रीमहावीरभवनं निर्मापित, श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यैर्विस्तरेण समस्तविधिपूर्वकं चक्रे
गरिष्ठा प्रतिष्ठा,सर्वत्र प्रसिद्धिर्जाता अहो एत एव गुरव इत्यादि यावत् मरुकोट्टीयश्रावकैः श्रीजिनवल्लभगणिन आचार्या विहार
क्रमेण समाहूता इत्यादि यावत् श्रावकाणां धर्मपरिणाममुत्पाद्य पुनर्नागपुरे विहारं चक्रुः श्रीजिनवल्लभगणयः, अत्रान्तरे श्रीदेव-
भद्राचार्या विहारक्रमं कुर्वाणा श्रीअणहिल्लपत्तने समायाता, तत्रागतैश्चिन्तितं—प्रसन्नचन्द्राचार्येण पर्यन्तसमये समाश्च भणितं-
भगवा जिनवल्लभगणि' श्रीअभयदेवसूरिपदे निवेशनीय', स च प्रस्तावोऽधुना वर्तते, तत' श्रीनागपुरे श्रीजिनवल्लभगणेर्विस्तरेण
लेखः प्रेषितः—त्वया शीघ्रं समुदायेन सह चित्रकूटे विहर्तव्यं येन वयमागत्य चिन्तितं प्रयोजनं कुर्मः, ततः समागत्याचित्रकूटे
जिनवल्लभगणय',तथा देवभद्राचार्या अपि सपरिवारा , पं० सोमचन्द्रोऽप्याकारित',परं नागन्तुं शक्तोऽभूत् ततो महता विस्तरेण

श्रीजिनवल्लभसूरीन् युगप्रधानश्रीअभय-
श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रीअभयदेवसूरिपट्टे श्रीजिनवल्लभगणिः स्थापितः, अनेन भव्यलोकः श्रीजिनवल्लभसूरीन् युगप्रधानश्रीअभय-
देवसूरिप्रभुभक्तान् ममालोक्य मोक्षमार्गे प्रवृत्तः, देवभद्राचार्यादयस्तु पदस्थापनं कृत्वा कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानाः श्रीअणहिल्ल-
पाटकादिस्थाने विहारं चक्रिरे, श्रीजिनवल्लभसूरिभिस्तु स्वायुःप्रमाणं गणितं यावत् षड् वर्षाण्यद्याप्यायुरस्तीत्यागतं, ततश्चिन्ति-
तम्—एतावताऽपि कालेन प्रभूतभव्यलोकप्रतिबोधं करिष्याम इत्येवं सुस्थितानां तेषां षण्मासातिक्रमेऽकस्माद्देहास्वास्थ्यं जातं,ज्ञातं
किमेतत् ?, पुनर्निपुणं निरूपयन्ति तावदङ्कोच्छिष्टं जातं, षण्मासानां स्थाने षड्वर्षाण्यागतानि, तत एतावदेवायुरिति निश्चित्य ते
महासत्त्वाः समस्तसङ्घेन सार्द्धं दत्तमिथ्यादुष्कृताः प्रतिपन्नचतुःशरणा विहितसर्वसत्त्वक्षामणाः दिनत्रितयमनशनं विधाय सप्तषष्ट्यु-
त्तरैकादशशतसंवत्सरे ११६७ कार्त्तिककृष्णद्वादश्यां १२ रजनीचरमयामे पञ्चपरमेष्ठिपरावर्त्तनं कुर्वन्तः श्रीजिनवल्लभसूरयो महात्मान-
श्चतुर्थदेवलोकं प्राप्ता इत्यादि जिनदत्ताचार्यकृतस्य गणधरसार्द्धशतकस्य बृहद्वृत्तौ,एवंविधे जिनवल्लभव्यतिकरे तदपत्य-
कृतवर्णनमाकर्ण्य न सम्मोहः कार्यः, यतो जनकजननीखर्जूरादिखाद्यार्पणविधिपुरस्सरवशीकरणपञ्चशतीद्रविणार्पणपूर्वकप्रव्राजना-
चार्याभिधानोत्सूत्रव्यवस्थापनपुरस्सरसाधारणसट्टकप्रमुखनवीनसमुदायव्यवस्थापनायिकोत्सूत्रनिवारणप्रमुखसंबन्धमात्रघटकं समी-
चीनं, शेषं तु योगाद्यनुष्ठानविकलस्यापि तथाभूतस्य जिनवल्लभस्य संविग्नश्रीअभयदेवसूरिसकाशात्सिद्धान्तवाचना श्रीअभय-
देवसूरिसंबन्धघटनाय प्रसन्नचन्द्रादीनां कर्णजापपरम्परया तत्पट्टधरत्वमित्यादिकं जिनदत्ताचार्यादिभिर्विकल्प्य लिखितं सम्य-
ग्धिया पर्यालोच्यमानं विशीर्यत एवेतिकृत्वा अकिञ्चित्करमेवेति बोध्यं, तत्पर्यालोचनं च खरतरौष्ट्रिकादिनामव्युत्पत्तिवक्तव्य-
ताऽवसरे वक्ष्यते, अत एव भूयोऽसंगतोऽपि जिनवल्लभव्यतिकरोऽग्रे बहूपयोगीति विचिन्त्य किञ्चित्सविस्तरमिहैव लिखित इति

गाथार्थ ॥२॥ अथ जिनवल्लभ कीदृशो भूत्वा किं कृतवानिति ज्ञापनार्थं गाथायुग्ममाह—

सो पइउ निअगगुरु भिसउद धम्मिआमदमि ठिओ। धासारत्ते अण्णत्थ वसहिमवगासमलहंतो ॥३॥
सुविहिअमच्छरगसिओ तसिओ सुपहा सुविहिअनियस्थो। तेण केइवि सद्धा वसीकया वयणरयणाए ॥४॥

सोऽनन्तरोक्तो जिनवल्लभो निजको–निज एव निजक आत्मीय' स चासौ गुरुश्च–प्रव्राजनाचार्यस्तं श्रीजिनेश्वरसूरिनामानं 'त्यक्त्वा' अपास्य 'जिणवल्लहकोहाओ'त्ति वृद्धवचनात् क्रोधादितिगम्यं, क्रोधनिदानं तु 'पचइत्थुत्तर'त्यादिव्याख्यायां रामस्या गर्भापहारकल्याणकप्ररूपणं गुरूणां निवारणमेव समवगन्तव्यं, तद्व्यञ्जकं तु वृद्धवादानुगतं प्रागुक्तजिनवल्लभव्यतिकरे गुर्जरत्रावनौ विहरतो जिनवल्लभस्य चित्तस्वास्थ्यहेतोः कस्यापि प्रतिबोधाभावाच्चित्रकूटे षष्ठकल्याणकव्यवस्थापनानन्तरं चित्तस्वास्थ्यं समजनी त्यत्र गुरुणा परमादेशलक्षणवचनमेव, अन्यथा तथाविधार्पकवाक्यायसंभवात्, एवं क्रोधाभिर्गतश्चित्रकूटेऽन्यत्र वसत्यवकाशमलभमानो यथागतं 'मण्डिकामठ' चण्डिकाभिधाना मिथ्यादृग्देवता तस्या' स्थाने 'स्थितो' वर्षानिवासं कृतवान्, कीदृशो जिनवल्लभ ? "सुविहिअ"इत्यादि'सुविहितमत्सरग्रस्त ' सुविहितास्तदानीं श्रीअभयदेवसूरिश्रीदेवसूरिप्रभृतयस्तेषु यो मत्सर , तेरनादरत्वेन तत्पान्तग्रस्या सत्य , तन ग्रस्त'–तदायत्त', समस्तुक च तथाभूतष्वपि सुविहितेषु तमि भामन्तरेणैव यावज्जीवं त्वच्छया प्रवचनमुखमुखप्ररूपणं तीव्रबाधाकारि नवीनमतव्यवस्थापनं चेति एकमत, अन्यथा षष्ठकल्याणकव्यवस्थापनस्यासंभवात्, नचाय श्रीअभयदेवसूरिनिश्रयैव प्रवृत्तो भविष्यतीति शङ्कनीयं, तन्निश्रयैव प्रवृत्तेरस्य दर्शयिष्यमाणत्वात्, पुनः कीदृश— 'त्रस्त' त्रस्त इव त्रस्तो, भग्न इत्यर्थः, कस्मात् ?–'सुपथात्, शोभनः पन्थाः सुपथो–जिनोदितमार्गस्तस्मात्,पुनरपि कीदृशः ?–'सुवि

हितनेपथ्यः' माधुवेपधारी, माध्वाभास इत्यर्थः, किंच—अनन्तानुबन्धिकपायोदयमन्तरेणोत्सूत्रमार्गप्रवर्त्तकत्वासंभवात्, अनन्ता-
नुबंधिकपायिणो हि नियमान्मिथ्यादृष्टय एव, ते च सुविहितमत्सरिण एव स्युः, यद्यपि कदाचित् वाङ्मात्रेण सुविहितानुकूल्यं ज्ञाप-
यन्ति तथापि ते विषकुम्भामृतपिधानकुम्भकल्पा बोध्याः, यथा साम्प्रतमपि केचन कुपाक्षिकाः वयं तपागणसाधूनां महानुभावत्व-
मेव श्रद्दध्मह इति प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तेन तथाभूतेन सुविहितभ्रान्तिजनकेन जिनवल्लभेन 'वचनरचनया' निजवचनचातुर्या कालानु-
भावात् 'केइवि' अपिरेवार्थे केचिदेव, न पुनः सर्वेऽपि, श्राद्धाः उपलक्षणात्काश्चित् श्राविका अपि 'वशीकृताः' स्वायत्तीकृताः, तत्र-
त्यसङ्घैकदेशः स्वायत्तीकृत इत्यर्थ इतिगाथायुग्मार्थः ।३।४। अथ जिनवल्लभेन किं प्ररूपितमित्याह—

तेसिं पुरओ पढमं छट्टं कल्लाणगंपि उवइट्ठं । निअचिंतिअकज्जट्ठा वारिज्जंतेण तेणेव ॥५॥

ये श्रावकाः स्ववशीकृतास्तेषां पुरस्तात्प्रथमम्—आदौ षष्ठं कल्याणकमेव प्ररूपितं, विपरीतबोधनिदानं तूत्सूत्रवचनावसरे वक्ष्यामः,
किमर्थं षष्ठं कल्याणकं प्ररूपितं ?—'निअ' इत्यादि, निजचिन्तितकार्यार्थं, मयाऽवश्यं षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापनीयमित्येवंरूपेण
चिन्तितं यत्कार्यं तदर्थं, केन ?—'तेनेव' जिनवल्लभेनैव, षष्ठकल्याणकप्ररूपणामूलं जिनवल्लभ एव, नान्यः कोऽपीत्यर्थः, किं क्रिय-
माणेन ?—निवार्यमाणेन अर्थात्तीर्थेन, अयं भावः—प्रवचनोपघात्यनुचितं प्ररूपयन्तं बलवन्तमपि पुरुषं तीर्थकृदाज्ञावर्त्ती सङ्घो
निवारयत्येवेतिकृत्वा भो जिनवल्लभ मा इत्थं प्ररूपयेत्याक्रोशवचनैस्तीर्थनिवारितोऽपि अभिनिवेशात्षष्ठं कल्याणकं तीर्थमवगणय्यैव
व्यवस्थापितवान्, अन्यथा सङ्घेन बहिष्कृतेरसंभवात्, न ह्यपराधी तदीयापराधमनुद्भाव्यैव केनापि बहिष्क्रियते इति लोकेऽपि
प्रतीतत्वात्, बहिष्कृतत्वं च जिनवल्लभस्य खरतरेणैव भणितं, तथाहि—"संघत्राकृतचैत्यकूटपतितस्यान्तस्तरां ताम्यतस्तन्मुद्राद्दढ-

पात्रं चनचनं शक्तश्च न स्पन्दितुम् । मुक्त्यै कल्पितदानशीलतपसोऽप्येतत्क्रमस्थापिनं, मज्ञस्याग्रवशस्य जन्तुहरिणमातस्य मोक्ष-
पम् ॥१२॥" इतिमधुपसूक्ते,तस्यैकदेशो यथा—तदैवयुगीनसकलप्रभृतिपरिहारेण सकलापायप्रतिपादनमभीप्सो भूषण,ननु दूषणम्,
न प्रमाणत्वप्रसङ्गेन तत्कारिणो दारुणदुर्गतिविपाकश्रुत्या तत्परिहारेण प्रकृतमहत्त्वावर्त्तं तेषां चेतसि कल्पितत्वादित्यादिना सकलाप्त-
त्वकर्णं च तदानीं तस्य सिद्धमेव, न च जिनवल्लभस्य यत्सकलावर्त्तं सर्वैत्यवासिसदापेक्षयैवेतिवाच्यं, चैत्यवासिभिरपि सुसाधु-
सभूतपक्ष्य यत्नमाऽपि तया पराभूतेः कर्तुमशक्यत्वात्, नहि लोकेऽप्युन्मार्गगामी भूयानपि जनः सुमार्गगामिनं वचसाऽप्यपा-
कर्तुं शक्नोति, तथा उगम्यनदारामावात्, श्रीअभयदेवसूर्यादीनामपि तथापराभूतिप्रसक्तेश्च, नचैतत्कश्चित् कदाचित्केनापि
मामिसदृनत्याद्युक्तं, तस्मात्संघमावता जिनवल्लभस्य तीयानभिमतप्रकाशकत्वात् निवारणेऽप्यनिष्टपत्त्वाच्च पूर्णिमारूपकचन्द्रम
माणार्गवत् पोष्यम्,एतेन श्रीअभयदेवसूरिनिश्रां प्रतिपद्यैव जिनवल्लभो विहृतवानित्यपि कश्चिद्वाचालो यदभेव मुद्रितवाक्यमन्तव्यं,
नोपार्जयिष्यत, तस्मात्सद्वै निवारयत्त्वत्र षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापित, संयतीनिवारण तु खरतराणामप्युक्तमस्तीति प्रागुक्तप्रतिकरे
चोत्पन्,एवं संयतीनिवारणे सिद्धे संघनिवारणं तु सुतरामेव सिध्यति, सर्वस्याऽपि महान्तभूतत्वादिति गाथार्थः ॥५॥ अथैवं प्ररूपयन्
जिनवल्लभो यथा परलोकं प्राप्तस्तथा दर्शयन्नाह—

गय जुगगाहगो अगणंतपवि विहरिऊण बहु वरिसे । निअगपयम्मीमरहिओ कालगओ काल्लओगया ॥६॥

एवं षष्ठकल्याणकप्ररूपणेन 'व्युद्ग्रहयन्' तथाविधक्लिष्टकर्म्मवशवर्त्तिनो जनान् विप्रतारयन् 'अन्यत्र' चित्रकूटादन्यत्र नागपुरादौ 'कइ वरिसे'त्ति कति वर्षाणि—कतिसंख्याकानि वर्षाणि विहृत्य प्राकृतत्वात्पुस्त्वं निजमेव—स्वकीयमेव निजकमेवंविधं यत्पदं—स्थानं तदुचितेन शिष्येण रहितः—शून्यः, स्वपदे कश्चनापि शिष्यमनवस्थाप्येत्यर्थः, 'कालयोगेन' तथाविधकालसामग्र्या 'कालं' कालधर्मं मरणं प्राप्तः, स्वपदोचितापत्यशून्य एव परलोकं गत इत्यर्थः, बहुकालं विहरताऽपि जिनवल्लभेनामुकः प्रव्राजित इति श्रुतेरप्यनुपलब्धेः अपत्यशून्यत्वेऽपि नाशङ्केति, किंच—अग्रेऽपि प्रसंगतो निरपत्यत्वसूचिका बह्व्यो युक्तयो वक्ष्यन्ते इतिगाथार्थः ॥६॥ अथ जिनवल्लभवक्तव्यताया उपसंहारमाह—

इअ जिणवल्लहजाओ कुच्चयरा नामओ अ विहिसंघो। खरयरमयबीअंति अ काउमिह समासओ भणिओ ॥७॥

इति—अमुना प्रकारेण 'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयगच्छात् नामतः चकारोऽवधारणे नामत एव, विधिसङ्घः, परमार्थतोऽविधिसङ्घ एव, यथा परमार्थतोऽनागमिकोऽपि नाम्ना आगमिकः प्रतीतो, 'जिनवल्लभजातः' जिनवल्लभात्समुत्पन्नः, खरतरमतबीजमितिकृत्वा इह 'समासतः' संक्षेपतो भणितः, अन्यथा 'हतं सैन्यमनायक' मितिवचनात् जिनवल्लभस्य निरपत्यत्वे तन्मतस्यापि तदन्वेवोच्छिन्नत्वात्तद्भणनमयुक्तं स्यादितिगाथार्थः ॥७॥ अथ कथं खरतरमतस्य बीजभूतो विधिसङ्घ इत्याह—

कुच्चयरा विहिसंघो दुग्गमिवऽवलंबिऊण विहिसंघं। जिणदत्ताओ खरयरनामेण पवट्टिअं कुमयं ॥८॥

'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयजिनेश्वरसूरिशिष्यजिनवल्लभाद्विधिसङ्घः समुत्पन्नः, तदुत्पत्तिस्तु विक्रमतस्त्रिंशदधिकैकादशशतादारभ्य वर्षाणां विंशतेरर्वागेवावगन्तव्या, विधिसङ्घमवलम्ब्य जिनदत्तात् खरतरनाम्ना कुमतं प्रवर्त्तितमितिगाथार्थः ॥८॥ अथ जिनदत्तेन

कथं विधिसङ्घ आश्रित इत्याह—

निस्सामिसमवायं मुणिऊण य सोमचन्दवरमुणी । सूरी हविउ सामी जाओ जिणदत्तनामेण ॥९॥

निर्गते जिनवल्लभे परलोकं गते सति कश्चिद्धर्मदेवोपाध्यायस्य शिष्यः सोमचन्द्रनामा 'द्रव्यमुनिः' द्रव्यलिङ्गधारी 'निस्सामिस' त्ति निर्गतः—निःसत्ताकीभूतः स्वामी जिनवल्लभनामा यस्मात्सौ निःस्वामिकः स चासौ समवायश्च जिनवल्लभस्थापितविधिसङ्घनाम्ना समुदायस्तं तथाविधं 'मुणिअ' त्ति ज्ञात्वा अवगम्य सूरिर्भूत्वा केनापि संतोषहेतुविधिना सतीर्थ्यदेवभद्राचार्यादाचार्यपदमादाय जिनदत्तनाम्ना 'स्वामी' तत्समुदायनायको जातः, यदि जिनवल्लभसमुदाये सोमचन्द्रो नाधिष्ठाताऽभविष्यत्तदा तदानीमेव निःस्वामिकत्वात्स व्युच्छिन्नसंघः समभविष्यत्, तस्मात्सोमचन्द्रेणैव तन्मतमधिष्ठायाद्य यावदव्युच्छिन्नप्रवृत्तिमद्विहितमिति ॥ अथ जिनदत्तस्वरूपज्ञापनायान्यप्रोक्तं खरतरस्य सम्मतं भवति यानि सचान्यपरः प्रत्यहं प्रातःस्मरणीयः गणधरसार्द्धशतकमेव बोध्यं, तदपि प्रसङ्गतो विधाप्यमानमजिनवचनाख्यमिथ्यामार्तीतिकृत्वा गणधरसार्द्धशतकवृत्त्युक्तं चरित्रं लिख्यते, तथाहि—किल पूर्वं जिनेश्वरसूरिशिष्यश्रीधर्मदेवोपाध्यायस्य संयतीभिर्धोलकाभिधनगरे चतुर्मासी कृताऽऽसीत्, तत्र क्षपणकभक्ता विच्छिगनाम्नः श्रावकस्य पत्नी बाहडदेवी नाम्नी पुत्रसहिता तासां साध्वीनां पार्श्वे धर्मं श्रोतुं समागच्छति, ता अपि तस्याः विशेषेण धर्मकथादिकं कथयन्ति, पुत्रस्य च शुभमशुभं च गुरूपदेशादिशन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणानि पश्यन्ति, तल्लाभनिमित्तं च तन्मातरं बहु क्षिपन्ति, किं बहुना ?, तथाऽऽक्षिप्ता यथा कथितकारिणी जाता, ततो भणिताऽऽर्यिकाभिः—धर्मशीले ! एष त्वदीयः पुत्रो विशिष्टगुणगणधारः, तदेनं यद्यस्मदुरुभ्यो प्रयच्छसि तदा तव महान् धर्मो भवति, किञ्च—एष समस्तजगदाह्लादकभूतो भविष्यति, तथाऽपि

प्रतिपन्नं, ततश्चतुर्मास्यनन्तरं धर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं दत्तं यदस्माभिरत्र पात्रमेकं प्राप्तमस्ति यथा युष्माकं प्रतिभास्यति, ततः शीघ्रं समागताः धर्मदेवोपाध्यायाः पृष्टश्च सः, ज्ञातं च–निश्चितं न सामान्यपुरुष एषः, किं तर्हि ?, गुरुपदयोग्यो भविष्यति, ततस्तन्माता पृष्टा–तव सम्मतं यद्येष दीक्ष्यते ?, तयोक्तं पुण्यमात्या–भगवन् ! प्रसादं कृत्वा कुरुतैवं येन ममापि निस्तारो भवति, पुनः पृष्टोपाध्यायैः–कियद्वर्षप्रमाणोऽयं ?, तयोक्तम्–एकादशशतद्वात्रिंशत्संवत्सरे ११३२ जात इति, तत एकादशशते एकचत्वारिंशत्संवत्सरे शुभलग्ने तस्योपाध्यायैर्दीक्षा प्रदत्ता, नाम च कृतं सोमचन्द्र इति, भणित उपाध्यायैः सर्वदेवगणिः–अथ कियद्वर्षाण्येष परिपाल्यः, सर्वं बहिर्भूमिनयनादिकं कार्यं, क्रियाकलापं च शिक्षणीयः, तथा सूत्रपाठस्तेन स्वगृहे कृतो नास्ति अतः 'करेमि भंते ! सामाइअ'मित्यादि पाठ्यते, प्रथमव्रतदिने चासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति बहिर्भूमौ सर्वदेवगणिना, अज्ञानत्वादुद्गतानि क्षेत्राणि त्रोटितानि तेन, ततः शिक्षानिमित्तं रजोहरणं मुखवस्त्रिका च गृहीता सर्वदेवगणिना, भणितश्च–व्रते गृहीते किं क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते ?, तद्गच्छ स्वगृहं, ततस्तदैवोत्पन्नप्रतिभेन तेनोक्तं–युक्तं कृतं गणिना, परं मम चोटिका आसीत् तां दापय येन गच्छामि इत्युक्ते गणेराश्चर्यमभूद्–अहो लघोरपि कीदृक् सदुत्तरत्वमेतस्य ?, कीदृशं प्रतिवचनं प्रदीयते ?, एषा चर्चा धर्मदेवोपाध्यायस्याग्रे जाता, धर्मदेवोपाध्यायैश्चिन्तितं–भविष्यति योग्य एषः, सर्वत्र पत्तने परिभ्रमन् लक्षणपञ्जिकादिशास्त्राणि भणितुमारब्धः सोमचन्द्रः, एवं च भावदेवाचार्यधर्मशालायां पञ्जिकागणनार्थमेकदा गच्छन्नुद्धतेन केनापि प्रतिपादितो यथा अहो सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थं ?, सोमचन्द्रेणोक्तं–त्वदीयमुखचूरणार्थमात्ममुखमण्डनार्थं च, गतोऽसौ निरुत्तरो, न किमपि वक्तुं शक्तः, भणनस्थाने गतः, तत्रानेकाधिकारिपुत्राः पञ्जिकां भणन्ति, कदाचित्तेनाचार्येण परीक्षार्थं पृष्टोऽसौ सोमचन्द्रः–न विद्यते

गजो यत्र स नगरमर इति यथार्थनाम, प्रतिभावता प्रोक्त झटिति सोमचन्द्रेण—नैवमावेदयन्त्वाचार्याः, किं तर्हि ?, नवकरण नवस्मर इतिव्युत्पत्ति कार्या, आचार्येण ज्ञातम्—अहोऽस्यन्तमदुद्धर एषः, अनेन सह वक्तु न शक्यते, अन्यदा लोचदिने व्याख्यानभणनाय नागतो, व्याख्यानव्यवस्था चेदृशी—यद्यप्येकोऽपि श्रो नागच्छति व्याख्या न, अभणत्याचार्ये सगर्वं भणितमधिकारिपुरुष—आचार्यमिश्रा ' सोमचन्द्रस्थाने एष पाषाणो धृतोऽस्ति, भणत यूयं व्याख्यानं, ततस्तदनुरोधेन भणितं व्याख्यानं, द्वितीयदिने समागत सोमचन्द्रः पृच्छ छात्राणि—अतीतेऽह्नि किं मां विना भणितं युष्माभिः ?, तैरुक्तं—त्वदीयस्थाने पाषाणो धृतः, सोमचन्द्रेणोक्तं—कश्चित् पाषाणः कश्चित्पशुर्नैव ज्ञास्यते, यावती पञ्जिका भणिता तावतीं मां पृच्छन्तु, एतानप्यहं पृच्छामि, यथार्थं या न व्याख्यास्यति स एव पाषाणः, भो सोमचन्द्र ! त्वां प्रथादिसौरभ्यगुणाढ्यां कस्तूरिकां जानाम्येव, परमेतैर्मूर्खैः प्रेरितोऽहं व्याख्यानञ्च भणन्य मयता, एवं पञ्जिकापाठ, अशोकचन्द्राचार्येणोत्थापना कृता हरिसिंहाचार्येण सिद्धान्तवाचना दत्ता पण्डितसोमचन्द्राय, तथा मन्त्रपुस्तिका, यया सिद्धान्तवाचना स्वयं गृहीता सा कपालिका भगवता तुष्टेन दत्ता, तथा देवभद्राचार्येण तुष्टेन [illegible] येन महावीरचरितादीनि चत्वारि कथाशास्त्राणि पट्टिकायां लिखितानि, एवं पण्डितसोमचन्द्रगणिर्ज्ञानी ध्यानी सैद्धान्तिकः सर्वजनमनोहारी श्रावकाणामाह्लादकारी साध्वाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरति, इतश्च श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रुता जिनवल्लभसूरीणां देवलोकगमनवार्ता, समुत्पन्नोऽतीव चित्तसंतापः, अहो सुगुरूणां पदमुद्द्योपितमभूत् परं विघटितं, पश्चाद्देवभद्राचार्याणामीदृशं चित्ते जातं—श्रीजिनवल्लभसूरिः युगप्रधानपदयोग्यपदस्थापनेन नाद्रियते तदा का भक्तिः ?, चिन्तितमाचार्यैः—कस्मिन् गच्छे कस्य पदयोग्य इति चिन्तायां पण्डितसोमचन्द्रगणिरस्मो, निश्चितमेष एव योग्य, श्रावकाणां ज्ञानध्यानक्रियापरस्तेमानन्दकारी

पश्चात् सर्वसम्मतेन सोमचन्द्रस्य लेखः प्रदत्तः यच्चित्रकूटे शीघ्रं समागन्तव्यं येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदस्थापनं भविष्यति, न ज्ञायते कश्चिदुपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिपदप्रतिष्ठायामनागतोऽभूस्त्वं, बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीपर्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजाः गूर्जरत्रासंजाताः संयता अभ्युद्यता आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्ति, किं बहुना ?, देवभद्राचार्याः पण्डितसोमचन्द्रोऽन्येऽपि साधवश्चित्रकूटे समाजग्मुः, सर्वोऽपि लोको वेत्ति सामान्येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदस्थापनं भविष्यति, न ज्ञायते कश्चिदुपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिष्ठिते साधारणसाधुकारिते श्रीमहावीरचैत्ये पदस्थापनं भविष्यति, ततः स्वपरिभावितलग्नदिनादर्वाग्दिने श्रीदेवभद्राचार्यैरेकान्ते भणितः पण्डितः सोमचंद्रगणिः—यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालग्नं भावितमस्ति, पंडितसोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लग्ने स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, षण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारे यल्लग्नं भविष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभसूरिवचनेन प्रभूतो भविष्यति, चिरजीवित्वं च, देवभद्राचार्यैरुक्तं—तदेव वयमपि गवेषयामः, तदपि लग्नं न दूरे, तत्रैव भवतु, ततस्तस्मिन् दिने श्रीजिनवल्लभसूरिपदे विस्तरेण संध्यासमये लग्नवेलायां संस्थापिताः श्रीजिनदत्तनामानो युगप्रवराः, ततो वादित्रे वाद्यमाने समानीता वसतौ, प्रतिक्रमणानन्तरं वन्दनकं दत्त्वा श्रीदेवभद्रसूरिभिर्भणितं—देशनां कुरुत, ततः सिद्धान्तोक्तोदाहरणानुसारिमनोहारिसुधासारणीगीर्वाणवाणीप्रबन्धेन तथा कृता पूज्यैः श्रीजिनदत्तसूरिभिर्देशना यथा ह्रस्वशरीरः श्यामवर्णोऽयं किमित्युपवेश्यते ? किं न संत्यन्ये गौरववर्णा लम्बकर्णाः विशाललोचना गच्छमध्ये साधव इत्यादिकालुष्यमपहाय सर्वा प्रजा रञ्जिता भणति—अहो सिंहानां पदे सिंह एवोपविष्टो विराजते, धन्याः श्रीदेवभद्राचार्याः यैरीदृशं पात्ररत्नं परीक्षितं, किमस्मादृशाः

मूनमनयो निगुणा जानन्ति? अन्यस्मिन् दिने विप्रुता श्रीजिनदत्तसूरय श्रीदेवभद्राचार्य —यदि कतिपयदिनानन्तरं कतिचि
दिनानि पतनात् परिरक्षितस्य, श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्—एव विधास्याम , अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किंचित्कलहादिकम-
पूर्व कृत ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्कासित ,ततो यत्र श्रीजिनदत्तसूरयो बहिर्गच्छन्ति तत्र गत्वा स्थितः, तत्र गतानां
पूज्यानां पादयोर्लगित्वा दीनवाग्वदीत्—प्रभो! मदीयोऽयमन्याय एकवारं क्षन्तव्यो,न पुनः करिष्यामि, ततः कृपोदधयः श्रीजि
नदत्तसूरयस्त प्रवेशयामासु, पश्चाद्देवभद्राचार्यैरुक्त—युष्माभिर्न युक्त कृतम् , एष दुरात्मा, न भवतां सुखावहो भविष्यति, यामनोऽ
स्मिन् तस्य परिनिष्कासनमेव श्रेय, पूज्यैरुक्त—श्रीजिनवल्लभपृष्ठे लग्नोऽय यावदनुवर्तयितु शक्यते तावदनुवर्त्यते, श्रीदेवभद्रा
चार्या यावज्जीव तिष्ठन्तु, कालेन ते परं संप्रापुरिति, श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तं—कुत्र विहराम इति, ततो मरुस्थलादिपु
विहरणमित्युक्तमुपदेश तथा गतो धर्मनिमितिप्रमुखं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ, अत्र जिनदत्तस्वरूपं१ देवभद्राचार्यस्वरूपं२
जिनवल्लभगणस्वरूप च३ सुतरा पर्यालोच्यमानमभिनवनाटकमिवाभातीति प्रागुक्त तदिदानीं व्यक्तीक्रियते, तथाहि—बाल
चरित्रं हि प्राय आगामि भविष्यद्भावानुमापक भवति, यत—"पीऊण पाणिअ सरवराण पिद्धि न दिंति सिद्धिकिमा। होही जाए
कुमारो नार्ये पिअ परिगी पुढा॥१॥"इति, यथाऽतिमुक्तकस्य श्रीवीरविनेयस्य मम नौस्तरतीति बाल्येऽप्यात्मनस्तस्मिन्नेव संसारस्त
न्नपिस्य, नौबन्धन गर्गभरि, यत—"सरीरमाहु नावुत्ति,जीवो वुचइ नाविओ। संसारो अण्णवो वुत्तो,जं तरंति महेसिणो"॥१
"(७-१०४०) इति, तथा शकुन प्रव्रज्यादिन एवोद्गतश्चेत्प्रोच्न तथा गणिना आक्रोशविषयीकृत्य रजोहरणापुरालनेऽपि निर्भ
त्सया प्रतिरोधेन मोचित्वमागानुस्मारं पराङ्मुख गृहगमनमपर्न चेत्यादिक निनदत्तस्यैविर्त किं माविपुणप्रधानमावमचकल

तत्र तावद्धाविप्ययुगप्रधानभावसूचकं किमुद्-
धैपरीत्यभावप्रनकं चेत्यादिपर्यालोच्यमाने प्रथमपक्षो न दक्षः, क्षोदाक्षमत्वात्, तथाहि—
तक्षेत्रत्रोटनं कल्प्यते उत रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भाषणमथवा चोटिकामार्गणपुरस्सरं पराहत्य स्वगृहगमनं चेत्यादि,
यत्किंचिदेतत्, नहि निशान्ते स्पष्टदृष्टोऽपि काकस्वप्नः आत्मनः करिशतपरिकलिपतां राज्यपदवीं सूचयति, तस्माद् द्वितीयविकल्प
एव ज्यायान्, तस्यैव विचारक्षमत्वात्, तथाहि—उद्धतक्षेत्रत्रोटनेन धर्माङ्कुरितस्य सङ्घक्षेत्रस्य देशेन धर्मनाशको भविष्यामीमि स्तु-
चितं, रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भणनेन मदीया दीक्षा ममान्येषां च न श्रेयस्करी भविष्यतीति सूचितम्, आक्रोशेऽपि
निर्भयतया प्रतिवचोदानेन तीर्थनिर्भर्तिमतोऽपि निर्भयतया प्रतिजल्पाको भविष्यामीति तेन सूचितं, चोटिकामार्गणपुरस्सरं गृह-
गमनभणनेन गृहवास एव मम श्रेयानित्यसूचि, एवं प्रामाणिके विचारे कर्तव्यार्हेऽपि यत्तदीयैरुपाध्यायादिभिः एष इत्यादि विचारितं
तदवश्यं तथाविधभवितव्यतायोगादेव बोध्यं, तथा केनचिदहो सितपटाः! कपालिकाग्रहणं किमर्थमिति मृदुवचसोदीरितोऽपि
त्वदीयमुखचूर्णयामात्मनो मुखमण्डनार्थं चेत्यादि निष्ठुरभाषणेन पञ्जिकाध्ययनमात्रेणापि कश्चित्पाषाणः कश्चिन्नेत्यधुनैव ज्ञास्यते
इत्यादि सगर्वभाषणेन चात्मनो मौखर्यमेव ज्ञापितवान्, न पुनः कश्चित्सत्पुरुषस्वभावम्, अत एव खरतर इति नाम्नोऽपि हेतु-
जिनदत्तमौखर्यमेवेत्यग्रे वक्ष्यते, तथा सम्मतेन सोमचन्द्रस्य लेखः प्रेषित इत्युक्त्वा सामान्येन जिनवल्लभपट्टे कश्चिदुपवेक्ष्यति,
पर कोऽपि न जानाति अमुक इति कथं संगतिः?, किंच—तदानीं सोमचन्द्रो व्यक्तोऽव्यक्तो वा?, व्यक्तश्चेत्कथं स्वकीयं गणं
गणाचार्यं प्रव्राजनाचार्यं स्वकीयसंघाटकादिकं वाऽनापृच्छ्याविमृश्य च सहसा सर्वमपि प्रतिबन्धं परित्यज्य स्वयं श्रीवीरस्य पञ्च-
कल्याणकवादी चन्द्रगच्छीयः सन् अतर्कित एव देवभद्रसकाशादाचार्यीभूय परलोकगतस्यापि षट्कल्याणकवादिनः कूर्चपुरीय-

चैत्यवासिनो जिनवल्लभस्य पट्टधरो जात ?, अम्बिकयैव मान्यमानत्वान्नाद्य ?, आद्योऽसंभवी, तदानीमेकोनचत्वारिंशद्वर्षीय वयस्कत्वात्, अज्ञानाद्वेति द्वितीयो विकल्प खरतराणामेवानिष्ट, किञ्च—अयं यदि युगप्रधानपदवीयोग्य सूरिपददानमात्रेणापि त्यागभीरुर्न्तु शक्यस तर्हि निग्रन्थाचार्यैः श्रीवर्द्धमानाचार्यादिभिर्निजपद एव कथं न स्थापित ?, नहि निपुणः कोऽप्येतादृशं पात्ररत्नमन्यत्र गन्तु ददाति, गच्छान्तरेऽपि पुनरप्राप्यत्वादिति संक्षेपतो जिनदत्तचर्चितः ?॥ अथ देवभद्राचार्यमुच्यते—

स संविग्नोऽसंविग्नो वा ?, संविग्नश्चेत्तर्हि षट्कल्याणकप्ररूपणादिना नवीनमतप्रवर्त्तकत्वात् सङ्घेन बहिष्कृतस्य जिनवल्लभस्य पट्टे निजविनेयप्राय मतीर्थ्यमाचार्यीकृत्य तदीयसमुदायस्य समर्प्पयेदिति पार्श्वस्थस्याप्यसंभव, संभवे वा संविग्नत्वस्यैवासंभवः, नहि प्रवचनरवखरटि संविग्नः साधु संविग्नपाक्षिको वा उत्सूत्रमार्गमुत्सर्प्पयेत्, प्रत्युत प्रवचनाहितस्य तदीयमार्गस्योच्छेदाभिप्रायेण तदीयसमुदायं तथाविधहितोपदेशदानादिना स्वनिश्रयैव प्रवर्त्तयेत्, संविग्नानां सर्वेषामप्याचारात्, अन्यथोपेक्षणादिना संसारप्रतिलब्धादयो महान्तो दोषाः, किञ्च—स देवभद्रस्तदीयसमुदायस्य सम्मतोऽसम्मतो वा ?, आद्येऽन्यथोपदेशेन तथाविधो विविसस्वसमुदायेभ्य धर्ममार्गेऽवतारयितु शक्य, कथं तेन नावतारित ?, असम्मतश्चेत्कथं तच्छिष्य सोमचन्द्रः सम्मतो जात इत्यत्रान्तर्दृष्ट्या काचित् महती विचारणा कर्तव्या, नहि प्रयोजनमनुद्दिश्य मन्दोऽपि प्रवर्त्तते इति न्यायात्, केन प्रयोजनविशेषेणैव सादरं देवभद्रस्य प्रवृत्तिरिति, ननु संविग्नशिरोमणिना श्रीअभयदेवसूरिणा अन्त्यसमये प्रसन्नचन्द्राचार्य एकान्ते भणितः—योग्योऽपि जिनवल्लभ चैत्यवासिशिष्यत्वेन गच्छासम्मतत्वान्निजपदे स्थापयितुं न शक्तः, परं मन्निरूपित मत्पदे स्थापनीय इत्यादिगणधरसार्धशतकवृत्त्युक्तप्रकारेण श्रीअभयदेवसूरिवचनस्यैव प्रमाणीकरणमत्र प्रयोजनं, तत्र का विचारणेति चेत् सत्यं अनेन मनस्या विचारणायाः सम्भवात्, तथाहि—

यस्तु खरतरेण संगतिघटनाय कर्णजापः कल्पितः, स च रब्बया कर्णसंधानकल्पोऽकिञ्चित्कर एव, न विद्वत्पर्षद्यव्यक्तशब्देनापि वक्तव्यः, तत्र युक्तिर्यथा—श्रीअभयदेवसूरिणा एकान्ते प्रसन्नचन्द्रो भणितस्तेन च देवभद्राचार्य इत्यादि तत्सर्वं कोशपानप्रत्याय-नीयम्, एतद्विषयेऽपरस्य साक्षिकस्याभावाद्दिव्यकरणेनैव प्रत्ययः समुत्पादनीयः, अथ किंचित्साक्षिकाभावेऽपि विश्वसनीयं भवेद् यदि युक्तिसंगतं स्यात्, तच्च युक्त्या विचार्यमाणमालजालकल्पं, विचारणा त्वेवं—यदि चैत्यवासिशिष्यत्वेन हेतुना सूरिभिः स्वहस्तेन स्थापितो गच्छसम्मतो न स्यात्तर्हि तथात्वे सत्येव तद्वचनेन प्रसन्नचन्द्रस्थापितो गच्छसम्मतः कथं स्यात्?, किंच प-रम्परया श्रीअभयदेवसूरिवचनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव, यतो यथा जिनवल्लभसूरिपट्टधरः कृतः तथा सूरिवचनमन्तरेणापि सूरि-पट्टधरः क्रियतां, देवभद्रस्योभयत्रापि सामर्थ्यात्, किंच—जिनवल्लभस्याचार्यपदमन्तरेण किं न्यूनं को गणाधारः कोऽप्यात्मीयो नासीदुताचार्यपदमन्तरेण तस्य चारित्रगुणा हीयन्ते अथवा योग्यतैव काचित्तस्य तादृशी येनावश्यमस्याचार्यपदं कर्त्तव्यमेव उता-चार्यस्य स्वहस्तेनैव कृतत्वात्, न द्वितीयः, आचार्यपदमन्तरेणापि विशिष्टचारित्रगुणानामुपलब्धेः प्रतीतत्वात्, न तृतीयः, सादेवाग्रतोऽप्याचार्यपदप्रवृत्तिर्येनासत्यपि समवाये रहस्याचार्यपदस्थापनायै सूरिभिराज्ञा दत्ता?, नाद्यः, गणाधारस्य वर्द्धमाना-सूरिभिरेव तत्पदस्थापनायाः कर्तव्यताऽऽपत्तेः, एकस्मिन्नपि योग्यानामनेकेषामपि सूरिपदसंभवात्, कथमन्यथा श्रीजिनेश्वरसूरिणैव जिनचन्द्राभयदेवावाचार्यपदे निवेशितौ?, अथैवमपि सङ्घासम्मत्या वर्तुं न शक्यत इतिचेत्तत्र संघसम्मत्यभावे निदानं किं चैत्यवासिशिष्यत्वमन्यद्वा?,आद्ये दिग्बन्धादिना तदपाकरणस्य सुकरत्वाद्,एवमप्यसम्मतौ कथं प्रसन्नचन्द्रस्थापितः सम्मतो भवि-ष्यतीति सूरेर्विचारणा किं नासीत्?, मत्पट्टेऽयं स्थापनीय इत्येकान्ते भणितम्, अथ विचारणा आसीदेव,परमेतादृश एवायम-

यदसौ यथार्थं सामान्यपुरुष, किंतु महापुरुष, स्वयमेव चैत्यवासिसमवायमेव सापचीकृत्य प्रवचनप्रभावको भविष्यतीति चेत् तर्हि स्वयमेव तस्याचार्यपदं दत्त्वा कथं न विसर्जित ?, तत्र संघसम्मतेरप्रयोजकत्वात्, किंच–संघासम्मतौ चैत्यवासिशिष्यस्यमेवोद्धारेण तस्य गणधरस्य पदमपि न युक्तं, यदयं चैत्यवासिन एव श्रीवर्द्धमानसूरेः श्रीउद्योतनसूरिपट्टधरस्य तैरेव मन्यते, यथान्यतिकथि-न्यायपर्निर्णीतकल्पमेतर्हि तदाज्ञामवाच्यं वा ?, वाच्य चेदुच्यतां, वक्तु न शक्यते इति चेत्तर्हि अवाच्यस्य मस्तके किं शृङ्गं निर्य-च्छति ? यदवाच्यादवाच्य भिन्नमिति भणित्वाऽपि वक्तु न शक्यते इति मन्यते, तस्मादवाच्यमेव वक्तव्यं, तच्च कारणं तदैव संभाव्य-यत श्रीअभयदेवसूरिभिः निष्पन्नेनापि प्रतिपत्तुं न शकित, कथं पट्टधरत्वेनेति, किंच–पट्टधरोऽपि स युज्यते यस्तदीयसमु-दायाधिपतिः स्यात्, नहि भिन्नसमुदायाधिपतीभूय प्रवर्तमानस्तत्पट्टधर संभवति, लोकेऽपि नृपादिषु तथैव दर्शनात्, किंच–समुदायप्रतिबन्धाभावेऽन्यतोऽपि गुरुभिदाचार्यपदमादाय यथा श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरत्वमात्मनः स्थापयति तथा गौतमादीनाम-पि किमिति न ?, समुदायप्रतिबन्धाभावस्योभयत्रापि तौल्यात्, किंच–नियतयोग्यता संविग्नता [illegible] यथा प्रसन्न-चन्द्र भणितं तथा निजपदस्थापित श्रीवर्धमानाचार्य एव भवितु युक्तः, यतोऽसौ [illegible] संभाव्यते [illegible] दाधिकारित्वात्, यो यस्य [illegible] सोऽस्यमपि तत्पदाधिकारिणं [illegible] भवति, न पुनः [illegible], [illegible], एवं च मति दशभद्रो दूरतर एव, यत 'अयं दरिद्रो न पत्नीश्वरीकर्तुमीश्वर' इति [illegible] तिरिजनानां सर्वेषामपि [illegible] दारिद्र्यात्, किंच–आस्तां [illegible], [illegible] कथं न [illegible] ?, [illegible] मनन प्रयोजनाभावात्, यदि जिनवल्लभो [illegible] [illegible] न मे [illegible], [illegible] [illegible]

स्यात् न वा ?, सोऽपि तं संविग्नसमुदायमिति, अयोग्यश्चेदलं रहः कर्णजापेन, नापि चतुर्थः, नहि जिनवल्लभेन कस्याप्याचार्यपदं दत्तं, नाप्यमुकस्य देयमित्यनुज्ञातमपि, किंतु स्वयमेव स्तनिकमताकर्षकनरसिंहोपाध्यायवत् केनाप्यन्तर्वृत्त्या तुष्टिविधिना देवभद्रसकाशादाचार्यीभूय विंशतिदिनाधिकं मासत्रयं जीवितवान्, अतस्तस्याचार्यपदं काशकुसुममिव निष्फलमेव संजज्ञे, इत्यादिविचारणया जिनवल्लभस्याचार्यपदं न श्रीअभयदेवसूरिवचसा, न वा तथाभूतः कस्यापि पट्टधरः, किंतु चन्द्रप्रभाचार्यादिवन्मताकर्षकः, किंच—कर्णजापकल्पनास्थाने श्रीअभयदेवसूरिभिश्चित्रकूटीयसंघस्य ज्ञापितं यदेष मया तथाविधयोग्यताया अभावादनङ्गीकृतः तत्र समागतः षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयन् तिरस्करणीय इत्येव विचारणा ज्यायसी चतुरचेतश्चमत्करोति, लिङ्गाल्लिङ्गिनो ज्ञानमिति वचनात्, तत्सद्भावे लिङ्गस्यापि सद्भावात्, कथमन्यथा चण्डिकामठे स्थितोऽपि सङ्घबाह्यः कृतः, खरतरकल्पना तु कर्णजापविषयिणी कोशपानप्रत्यायनीया स्वगृह एव प्रणिगद्यमानाऽपि न हृद्या, किंच—श्रीअभयदेवसूरिपार्श्वाच्चित्रकूटे गतस्तत आरभ्य न सूरेर्मिलितो नवा तदाज्ञा मार्गिता न वा संदेशकमपि प्रेषितवानित्यपि लिङ्गं स्फुटमेव, तस्मात्कर्णजापजल्पाको देवभद्रो लोभेन मृषाभाषी न संविग्न इति देवभद्रश्चर्चितः २। अथ जिनवल्लभस्थापितः समुदायश्चर्च्यते, तथाहि—स समुदायः किं धर्मानुरक्तः उत स्वमतानुरक्तः ?, आद्यश्चेत्स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः—ननु भो जिनवल्लभे परलोकं गते तीर्थं साचार्यकं निराचार्यकं वा ?, साचार्यकं चेत्तर्हि पञ्चकल्याणवाद्याचार्यनिश्रितं तीर्थं तद्व्यतिरिक्तं चातीर्थं स्वत एव सिद्धं, पर्यालोच्य तीर्थमेवाद्रियतामलमतीर्थे क्रीताचार्यनिश्रया प्रवर्त्तनेन ?, निराचार्यकं चेति द्वितीयः पक्षश्चेत्तर्हि किं जिनवल्लभस्य जिनदत्तस्य चाचार्यपददायकदेवभद्राचार्यस्य मुधा प्रशंसनादिक्लेशेन ?, किंच—देवभद्रस्य पञ्चकल्याणकवादिनः सकाशादाचार्यपदोपादानमपि न युक्तं, षट्कल्याणकवादिमतेन

नम्य ताधशापन्नान , रि - जिनवल्लभे परलोक गते येन केनचिदाचार्येण य कश्चिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य समर्पितस्तदप पत्नतो भवत नाटे उगगयथा विलुप्येत, मर्वेषामपि मत्रापत्यत्वापत्तया निरपत्यस्त्व कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमत्राप्यव गन्तव्य तथा च स्थाप्यस्थापकयोरुभयोः सोमचन्द्रदेवभद्रविधिमद्ध्यानो श्रयाणामप्युपहास्यहेतुत्वेन लघुतैवेतिकृत्वा यदि रिशिगण्या धमानुरक्ता मविष्यन्नर्हि जिनवल्लभे परलोक गते सुविहितान्यगच्छाश्रयणमकरिष्यत् ,किंच-आस्तामेतावद् कुमतं,सम्य गमाणगर्व पन्यण्यानार्थे म्यादिष्म सुविहितगच्छाचायाश्रयणं जिनाज्ञा,यदागम "पचर्हि ठाणेर्हि कप्पति निग्गंथीण वा निग्गथीण वा गामाणुगाम दूइज्जमाण तउरा-नाणट्ठयाए दंसणट्ठयाए चरित्तट्ठयाए आयरिअउवज्झाए से विसुंभेज्जा आयरिअउयज्झायाण वा बहिआ वयावच्चकरणयाए" त्ति। श्रीस्थानाङ्ग(४१३) एतत्सूत्रैकदेशो यथा तथा–'आयरियउवज्झाए' त्ति समाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाध्यायं वा मन्नम्य निश्रा 'विसुभ' त्ति विप्वक्-शरीरात् पृथग्भवन्-जायत,म्रियतत्यर्थ , ततस्तत्र गच्छेऽन्यस्याचार्यादेरभावात् गणान्तराश्रय णापमित्यादि स्थानाङ्गवृत्तौ,न पुनरन्यगच्छीयो य कश्चिदन कनापि विधिना आचार्य कारयित्वोपादाय स तन्निश्रया प्रवर्त्तनं जिनाज्ञा, तस्मात् जिनवल्लभसमुदायो न धमानुरक्त ,किन्तु स्वमतानुरक्त ,परमतमिश्र यत् खरतरमते क्रीतमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात् , स रूपमिति गदृष्यत,प्रथमतो जिनवल्लभ पञ्चद्रम्मतया क्रीत ,जिनदत्तस्तु आचार्यपदसंयुक्त एव देवभद्रसकाशात् क्रीत ,न च क्रीतस्य तनो मन शवारम्भ् प्रयपाय मथैव प्रवृमेतविधान्त',तथा ह्यमस्मावि परित्र चित्रकूट यत् श्रीअमय स्वस्रि पकूषर कर्मजापकल्पनया जिनवल्लभ सूरीकृत ,तस्मिन्नपि परलोक गत यदि जिनवल्लभपट्टोपर आचार्यो न स्थाप्यते तदा का भक्तिरितिमिषोक्तावनेनास्मी पगतीप्य सोमचन्द्राचार्याकृत्य निर्जितरान जिनदत्तस्यापि चरित्रमतीयाभगवद् समासमात्रेण स्वय पूरुष तस्मानवमिती स्वाचा-

र्यीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः,परगृहमण्डनत्वं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव,यतो देवभद्राचार्येणैकान्ते
भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालग्नं परिभावितमस्ति, पश्चात् सोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं
सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लग्ने स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारे यल्लग्नं भ-
विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभसूरिवचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि
त्वं चे'त्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि,न पुनश्चैत्यवासादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्नभावितो भविष्यति,न चास्मादीयगुरूणां श्रीजिनेश्वर-
सूरिश्रीअभयदेवसूरिप्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच—बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीप-
र्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनावाक्यैर्वर्णिता
ये संयतास्ते संविग्ना असंविग्ना वा ?, नाद्यः, संविग्नानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात्
षट्कल्याणकवादिपदाभिलापासंभवाच्च, किंच—लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविग्नेषु प्रयुज्यमान-
मनन्तसंसारिताहेतुः, किंच—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुकस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्त्ताग-
न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंघो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेतिप्रसङ्गतो
बोध्यम्, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंबन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
नाचार्यप्रभृतिसंबन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंबन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकराः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
ते पदप्रलिप्सवः स्युः ?,नहि लोकेऽप्युद्वाहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वरं तन्न कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा?,

तस्य वीयथामन्वान्, किंच–जिनवल्लमे परलोक गते येन केनचिदाचार्येण य कश्चिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य समर्पितस्तदप पत्यतां भजेत तर्हि जगन्मर्यादा विलुप्येत, सर्वेषामपि सर्वापत्यत्वापत्त्या निरपत्यत्वं कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमत्राप्यव गन्तव्यं, तथा च स्थाप्यस्थापकप्रारकाणां सोमचन्द्रदेवभद्रविधिसङ्घानां त्रयाणामप्युपहास्यहतुत्वेन लघुतैवेतिकृत्वा यदि विधिसङ्घो धर्मानुरक्तोऽभविष्यत्तर्हि जिनवल्लभे परलोक गते सुविहितान्यगच्छाश्रयणमकरिष्यत्, किंच आस्तामेतादृग् कुमतं, सम्य ग्मार्गसंबन्धिन्यप्याचार्ये व्युच्छिन्ने सुविहितगच्छाचार्याश्रयणं जिनाज्ञा, यदागमः "पञ्चहिं ठाणेहिं कप्पति निग्गंथीण वा निग्गंथीण वा गामाणुगाम दूइज्जित्तए, तंजहा–नाणट्ठयाए दंसणट्ठयाए चरित्तट्ठयाए आयरिअउवज्झाए से विसुंभेज्जा आयरिअउवज्झायाण वा बहिआ वेआवच्चकरणयाए" त्ति । श्रीस्थानाङ्ग(४१३) एतत्सूत्रैकदेशो यथा तथा–'आयरियउवज्झाए' त्ति समाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाध्यायं वा से–तस्य भिक्षो 'विसुंभेज' ति विष्वक्–शरीरात् पृथग्भवेत्–जायत, म्रियतेत्यर्थः, ततस्तत्र गच्छेऽन्यस्याचार्यादेरभावात् गणान्तराश्रय णार्थमित्यादि स्थानाङ्गवृत्तौ, न पुनरन्यगच्छीयो यः कश्चियेन केनापि विधिना आचार्यं कारयित्वोपादाय च तन्निश्रया प्रवर्तनं जिनाज्ञा, तस्मात्स जिनवल्लभसमुदायो न धर्मानुरक्तः, किन्तु ममतानुरक्तः, परमेतच्चित्र यत् खरतरमते क्रीतमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात्, त त्कथमिति चेदुच्यते, प्रथमतो जिनवल्लभः पञ्चद्रम्मशत्या क्रीत, जिनदत्तस्तु आचार्यपदसंयुक्त एव देवभद्रमकाशात् क्रीत, न च क्रीतत्व तयो मत त्रपाकरम् अभयाय सर्वत्र प्रवृत्तेरविभाव्ये, तथा देवभद्रस्यापि चरित्रे चित्रकृत् यत् श्रीअभयदेवसूरिपट्टपर कर्मजापकल्पनया ऽपि जिनवल्लभ सूरीकृत, तस्मिन्नपि परलोक गते यदि जिनवल्लभपट्टेऽपर आचार्यो न स्थाप्यते तदा का भक्तिरितिभिषोद्भावनेनात्मी यमतीर्थ्ये सोमचन्द्रमाचार्यीकृत्य विक्रीतवान्, जिनदत्तस्यापि चरित्रमतीवाश्चर्यकृत् यन्नाममात्रेण स्वयं पुरुषः सन्मार्गपतितोऽप्याचा

र्यीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनत्वं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवभद्राचार्येणैकान्ते भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालग्नं परिभावितमस्ति, पश्चात् सोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लग्ने स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, षण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारे यल्लग्नं भविष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभसूरिवचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवित्वं चे'त्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवासादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्नभावितो भविष्यति, न चास्माकीयगुरूणां श्रीजिनेश्वरसूरिश्रीअभयदेवसूरिप्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच—बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीपर्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनावाक्यैर्वर्णिता ये संयतास्ते संविग्ना असंविग्ना वा ?, नाद्यः, संविग्नानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात् षट्कल्याणकवादिपदाभिलापासंभवाच्च, किंच—लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविग्नेषु प्रयुज्यमानमनन्तसंसारिताहेतुः, किंच—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुकस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्त्तागन्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंघो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेतिप्रसङ्गतो बोध्यम्, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंबन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमानाचार्यप्रभृतिसंबन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंबन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकराः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं ते पदप्रलिप्सवः स्युः ?, नहि लोकेऽप्युद्वाहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वर इव कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा ?,

उत्कर्षतोऽपि मुग्धावलङ्घारामिलाषिण , तथा संयता अपि ते पत्तकम्मठायमिलाषिणोऽवगन्तव्या',तस्माद्दद्वत्पदलिप्सव इत्यादि वचनानि देवतायत्तानां प्रलापप्रपञ्चकल्पानीति, नहि कौतुकोत्सुका गर्भगिरो गेयरतिका' संभूय मिलिता बालका अपि सर्वे रजप इति राज्यप्रलिप्सवो भवन्तीत्येव सुस्था समीक्ष्यमाणा जिनदत्तकथा बिन्दुसंयुक्तायवर्णा तद्भक्तानां कण्ठपीठे सदा तिष्ठतु,तस्मा-द्यथोक्तजनकजननीसंभूतो यथोक्तप्रव्रज्यादिनखेत्रत्रोटनादिचेष्टाकः कन्यकुसिवद्यास्तकिञ्चिद्दियाको यथोक्तचापल्यमौखर्यादिगुण गणालङ्कृत' सोमचन्द्रो विधिमद्दमेत्सुभाभ्यामपि संभूयान्तर्युक्त्या पर्यालोच्य च किंचिन्मनःसंतुष्टिनिष्पादनपुरस्सरं संकेतितेन देव-भद्राचार्येण चित्रकूटे गत्वा श्रीअभयदेवसूरिपट्टे जिनवल्लभजिनवल्लभपट्टे सोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्ना संस्थाप्य समर्पित , अन्यथा नाम्नाऽप्यज्ञातः सोमचन्द्र' स्वीकृत्य समर्पित' युगपत्समस्तस्य जिनवल्लभसमुदायस्य सम्मतः कथं भवेदित्येतावन्मात्रं जिनदत्तचरित्रं विचारणीय, शेषं तु संगतिघटनाय घटितमप्युक्तयुक्त्या विघटत एवेतिकृत्वाऽपकर्णनीयमेवेति भावार्थ इति गाथार्थ ॥९॥ अथोक्त एतत एव सूचयमाह—

गणहरसहसयस्स। विसीए वण्णिओ अ जिणदत्तो। सम्म विआरणिज्ज वण्णपयज्ञ जहा जाय ॥१०॥

गणधरसार्द्धशतस्य जिनदत्तकृतस्य वृत्तौ जिनदत्तो वर्णित' तत्रेति गम्यं, तद्वृत्तौ वर्णकवर्जं—युगप्रधानोऽयमित्यादि यद्वर्णकवचनं तन्मुक्त्वा सम्यग्विचारणीय 'यथा जातं' यथा संवृत्तं तत्तथा विचारणीयमिति गाथार्थ ॥ १० ॥ अथ वर्णकस्य वचन कथमित्याह—

वण्णपवयणं लोआ माणगणाएण पाय पट्टवंति। जह निअयमायर को वाइणिवाइत्ति लोउत्ति ॥११॥

वर्णकवचनं लोकाभाणकन्यायेन प्रायः पथपतितं, प्रायो–बाहुल्यं, तद्रूपो यः पन्थाः–मार्गः तत्र पतितं–तदाश्रितं, लोकाभाणकमाह–'जहे'त्यादि,यथा 'निजकमातरं' निजजननीं प्रति डाकिनीवादी–मदीया माता डाकिनीरितिवक्तुं शीलमस्येति डाकिनीवादी कोऽपि न स्यादिति लोकोक्तिः, लोकाभाणकन्यायेनाभ्युपगतस्य गुरोरवर्णवादी न स्यात्, किंतु तद्विपक्षं वर्णवादमेव कुरुते, तेन वर्णकवचनं किंचित्कदाचित्कापि सत्यं स्यात्, प्रायोऽसत्यमेवेतिकृत्वा कर्णकवर्जं भणितमिति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अथ जिनदत्तवर्णनं प्रायोऽसत्यमेवेत्यत्रोदाहरणमाह—

जिणसेहरचंदप्पहनरसिंहप्पमुहवण्णयाहरणं। किंचिवि सम्मं संबंधसंगयं तंपि नो सव्वं ॥१२॥

जिनशेखरो–जिनवल्लभसतीर्थ्यः चन्द्रप्रभः–पौर्णिमीयकमताकर्षकश्चद्रप्रभाचार्यः नरसिंहो–नरसिंहनामोपाध्यायः स्तनिकमताकर्षकः ततो द्वंद्वस्तत्प्रमुखाणां–तदादीनाम् आदिशब्दात्पाशचन्द्रपर्यन्ताः सर्वेऽपि ग्राह्याः,तेषां वर्णनं तदेवोदाहरणमत्र बोध्यम् ,अयं भावः–जिनशेखरादयस्तदभ्युपगन्तृभिर्महता प्रबन्धेन वर्णितास्तदतिरिक्तैश्च तिरस्कृताः तत्र किंचित्संबन्धसंगतं जननीजनकादिसंबन्धमात्रसूचकं सम्यग्–सत्यं, तदपि–संबन्धसंगतमपि न सर्वं, किंतु प्रायोऽल्पमेवेतिगाथार्थः ॥ १२ ॥ अथोभयसम्मतवर्णनोदाहरणमाह—

निक्कासिओ गहेउं गलंमि जिणसेहरोत्ति खरयरया। रुद्दोलिआ य अहिनवगोअमसामित्ति पडिवण्णा ॥१३॥

जिनशेखरो गले गृहीत्वा निष्काशित इति खरतराः,यदुक्तं–"अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किंचित्कलहादिकमयुक्तं कृतं, ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्काशित इत्यादि यावदेष दुरात्मा न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोष्ट्रस्येव तस्य बहि-

निष्काशनमेव श्रेय इत्यादिप्रकारेण तिरस्कृष', रुद्रपल्लीयास्तु निजप्रकरणप्रशस्त्यादावभिनवगौतमस्वामीति प्रतिपन्नाः,तत्र विचार्यमाणं-किं वर्णनं प्रमाणीक्रियते ?, निष्काशकसाम्युपगन्तुर्येत्यादि विचारणायां यत्तीर्थसम्मत तदेव सत्यमितिगाथार्थः ॥१३॥

अथैवमप्युक्तं वर्णनं कथं कृत दृष्टान्तेनेत्याह—

जह सिंह निअपिअर वण्णिअत मुणिअ मिअपमुहा। निअनिअपिअर गयघडविदारय वण्णयंति मुहा ॥१४॥

यथा निजपितरं वर्णयन्तं सिंहं श्रुत्वा मृगप्रमुखा निजनिजपितरं गजघटाविदारकं मुधा वर्णयन्ति,मृगादय श्वापदा जानन्ति-निजपिता इत्थमेव वर्ण्यते, तेन यथा सिंहेन निजपिता वर्ण्यते तथाऽस्माभिरपि निजजनको वर्ण्यते, तत्र सिंहेन वर्णनं सत्यं, शेष ममत्यमितिगाथार्थः ॥१४॥ अथ प्रकारान्तरेण दृष्टान्तमाह—

अहवा सासणसूरिं पासिअ पासंतकुमइवग्गवि। तित्थअणुगरणमित्तं तब्भत्ता वण्णयंति मुहा ॥१५॥

अथवा 'शासनसूरिं' जैनप्रवचनाधिपतिं सूरिमवलोक्य तु तेषां वन्दनपूजनादिपूज्यक्रियाविषयीक्रियमाणं दृष्ट्वा 'पाशान्तकुमतिवर्गमपि' पाशचन्द्रपर्यन्तकुपाक्षिकवर्गं तद्भक्ताः दिगम्बरादिपाशचन्द्रपर्यन्तानां भक्ता वर्णयन्ति, कथं ?—तीर्थानुकरणमात्रं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणं, यथा तीर्थे प्रतिक्रमणादिक्रियाणां यानि नामानि तानि तानि नामानि निजमतिविकल्पितक्रियाणामपि सूर्यमरीचितापोपतप्तचक्षुर्भिर्मरुस्मरीचिकायां जलभ्रममिव वदन्ति, तथा साधुसाध्वीश्रावकश्राविकादिसंज्ञा तथा तेषां भक्तिः साधर्मिकवात्सल्यमित्यादि तीर्थानुकरणमेव, तच्च मुधा—व्यर्थमेव, वस्तुतस्तथास्वरूपाभावात्, नहि शुक्तिशकले रजतज्ञानाद्धिया प्रवर्त्तमानोऽपि रजतलाभवानिति दृष्टान्तेन तीर्थानुकारिणोऽपि कुपाक्षास्तीर्थप्रतिपक्षा, तेषां तद्भक्तैः क्रियमाणं वर्णनमकिञ्चित्करमेवेति

गाथार्थः ॥१५॥ अथ सर्वमपि वर्णनं नासत्यमित्याह—

पाओगहणा एगं सच्चमसच्चा य अणुहरा सेसा । जह जिणसासणमेगं सच्चं सेसा असच्चा य ॥१५॥

'वण्णयवयण'ति गाथायां प्रायोग्रहणात्–प्रायःशब्दोपादानादेकं सत्यं यस्यानुकारो विधीयते तत्सत्यं, तत्तु एकमेव भवति, शेषा अनुकारविधायिन एते तीर्थवर्त्तिनः साध्वादय इत्थं कुर्वन्त्यतोऽस्माभिरपीत्थमेव विधेयमित्येवंरूपेण राजचेष्टाविधायिनो नटा इवासत्याः, वर्णनीयगुणानाश्रया इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह–'जहे'त्यादि, यथा जैनशासनमेकमेव मोक्षमार्गतया सत्यं, शेषाः सर्वेऽपि सुगतादयोऽसत्या एव, मोक्षार्थमपि निजमतिविकल्पितक्रियाविधायिनोऽसर्वज्ञमूला अकिञ्चित्करा इतिगाथार्थः ॥ १६ ॥ अथ 'निक्कासिउ'त्ति त्रयोदशगाथायां वर्णकवचनमकिञ्चित्करतया दर्शितं यच्च तीर्थसम्मतं तत्सम्यगित्यप्युक्तं तेन तीर्थसम्मतं यज्जिनवल्लभविषयं तदाह—

जिणवल्लहो अ एवं गुरुणा चत्तो न केणवंगिकओ । अप्पविओ बहु भमिओ कइजणअसुभाण उदएणं ॥१७॥

एवं जिनशेखरादिदृष्टान्तेन, जिनवल्लभोऽपीतिगम्यं, सोऽपि गुरुणा त्यक्तः, षट्कल्याणकप्ररूपणादिकं किञ्चिन्निमित्तमासाद्य चैत्यवासिजिनेश्वरसूरिणा निष्काशितो न केनाप्यङ्गीकृतः, अहं चैत्यवासं त्यक्ष्यामीति वाङ्मात्रमुद्भाव्य श्रीअभयदेवसूरिसमीपं गतः, तेनापि परीक्षयाऽनुचितोऽयमिति ज्ञात्वा नाभ्युपगतः, परं लोकानुवृत्त्या त्वं शोभनां क्रियां कुरु पश्चाद्यथावसरं 'ज्ञास्यते इत्युक्त्वा प्रत्युत्तरितः, सोऽपि धौर्त्याद् गुरुवचनं प्रमाणमिति वचनमुक्त्वा चित्रकूटादौ गतः, किंलक्षणः ?–आत्मद्वितीयः, एको जिनशेखरोऽपरश्चात्मेति द्विस्थानकेन 'बहु भ्रान्तः' बहुकालं बहुक्षेत्रं च भ्रान्तः–पर्यटितः, 'कतिजनाशुभानामुदयेन' कतिपयजना-

नां यान्यशुभानि कर्माणि तेषां कर्मणामुदयेन,प्राग्जन्मसंबन्धिक्लिष्टकर्मोदयमन्तरेणोत्सूत्रमाप्युपदेशविषयो न भवतीति गाथार्थः ॥१७॥ अथ तेन भ्रमता किं विहितमित्याह—

तेण कओ विहिसंघो अप्पबिओ सावओ अ तिविहो वा। निरवच्चे परलोग गयम्मि जा तुम्हि वरिसाइं ॥१८॥

तेन—जिनवल्लभेन नाम्ना विधिसङ्घः कृतः, स्ववचोनियन्त्रितकतिपयजनसमुदायो विधिसङ्घनाम्ना व्यवस्थापित, स च सङ्घ कीदृग् ?—'आत्मद्वितीयः श्रावकः' आत्मैव द्वितीयो यत्र स श्रावकः—श्रावकमात्रीय ,साधुश्रावकलक्षणो द्विविध सङ्घ इत्यर्थ , साधारणप्रमुख्या श्रावका अनेन स्वायत्तीकृता इतिगणधरसार्द्धशतकेऽभिहिता', पर श्राविका नोक्ता, मा स्म्यम दीक्षिता एव नासन्, ताश्च दूर आस्तां, साधुरपि कश्चिन्न दीक्षितः, अथवा त्रिविध', कथमन श्राविका' श्रावकायत्ता समाश्रीय माना अपि इतिकृत्वा त्रिविध इत्यर्थ ,'निरपत्ये' अपत्यरहिते परलोके गते जिनवल्लभे द्वे वर्षे यावत् गते, वर्षद्वय यावत्साधुरहित एव विधिसङ्घ आसीदितिगाथार्थः ॥१८॥ अथैवंविधेन सङ्घेन किं कृतमित्याह—

तेण पलोअतेण लद्धिओ एगो अ सोमचन्दमुणी। अण्णुण्णं पयवच्च काऊण कारिओ सूरी ॥१९॥

तेन सङ्घेन 'प्रलोकयता' असत्समुदायो निःस्वामिकोऽतः कश्चित्स्वामी कर्त्तव्य इति धिया प्रत्यहमन्वेषयता वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते एकः सोमचन्द्रनामा मुनिर्लब्धः, अन्योऽन्य वचोव च प्रतबन्धं वा कृत्वा रहोवृत्त्या स्वस्वामिरुच्या एकीभूय तेन सङ्घेन सूरिः कारित , तस्य च नाम जिनदत्तसूरिरितिकृतमितिगाथार्थ ॥१९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोराचार्यपदविधि गणधरसार्द्धशत कादुपलभ्यात कीदृश इति ज्ञापयन्नाह—

जिणवल्लहजिणदत्तायरिअपयं जारगब्भसारित्थं। सीमंतसमं पुत्थयलिहणं को कुणइ तस्सावि? ॥२०॥

जिनवल्लभजिनदत्तयोराचार्यपदं जारगर्भसदृक्षं,तस्यापि पदृस्य सीमन्तसमं पुस्तकलिखनं–गणधरसार्द्धशतकादिग्रन्थरचनया पुस्तके लिखनं कः करोति?,न कोऽपि करोतीत्यर्थः,यत्तु खरतरेण कृतं तत्सान्वर्थनामत्वाद्युक्तमेवेत्यक्षरार्थः। भावार्थस्त्वयं–चैत्यवासिशिष्यत्वेन न गच्छसम्मतो भविष्यतीतिकृत्वा श्रीअभयदेवसूरिणा नाचार्यपद दत्तम्, अन्त्यसमये प्रसन्नचन्द्राचार्यस्योक्तं–यन्मत्पट्टे जिनवल्लभः स्थाप्यस्तेनाप्यन्त्यसमये देवभद्राचार्यः, तेन च जिनवल्लभकृतसमुदायमाक्षिकं चित्रकूटे गत्वाऽऽचार्यपदं कृतं, श्रीअभयदेवसूरिणा च स्वपट्टे श्रीवर्द्धमानाचार्यः स्थापित इत्यादि जिनवल्लभपदस्थापनस्वरूपं गणधरसार्द्धशतके लिखितं, तच्च प्राग् तत्संबन्धव्यतिकरेऽत्रैव दर्शितम्, एवं जिनदत्तस्यापि व्यतिकरः प्राग् प्रदर्शितो बोध्यः, एवं तयोः पदं विचार्यमाणं जारगर्भ इवापन्नं, जारगर्भस्य च सीमन्तकरणं न केनापि श्रुतं दृष्टं वा?, तद्वदेतादृशो व्यतिकरः पुस्तके लेखनानर्होऽपि खरतरेणाविमृश्य लिखितः, नह्येवंविधव्यतिकरः पदस्य दातुरनुज्ञातुः उपादातुर्वा गौरवकरः, किंतु महालज्जाकरः, नचैवं तदीयसमुदायस्यापि गौरवमिति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमितिगाथार्थः॥ २०॥ अथ जारगर्भसादृश्यज्ञापनाय दिशमाह—

पव्वज्जाउट्ठावणुवहाणसुण्णोवि चिइनिवासीवि। सिद्धंतपारगामी सूरीवि विगोवणुत्तीए ॥२१॥

जिनवल्लभस्तावत् क्रीतकृतोऽपि चैत्यवास्यपि प्रव्रज्योपस्थानोपधानशून्यः,नहि जिनवल्लभेन कस्यापि संविग्नस्य पार्श्वे प्रव्रज्या गृहीता,तदभावाच्च न केनाप्युपस्थापितः,उपस्थापनाऽभावान्नोपधानमपि,आवश्यकादिश्रुताराधनतपोविशेषयोगानुष्ठानाद्यपि न जातम्, एतैः शून्यो–रहितः सिद्धान्तपारगामी संविग्नश्रीअभयदेवसूरिपार्श्वे संपन्नः, तथाभूतोऽपि रहः कर्णजापपरम्परया सूरिरपि, सोऽपि

श्रीअभयदेवसूरिपदट्टे श्रीवर्द्धमानाचार्ये विद्यमानेऽपि, तदीयसमवायेनानभ्युपगतोऽपि, सङ्घेन बहिष्कृतोऽपि एकाकी भ्रमन्नपि श्रीअभयदेवसूरिपदट्टधर इत्यादि विगोपनयुक्त्या यास्म लिखितं खरतरमन्तरेण को गर्दभीक्षीरपायी प्रत्येतीति गाथार्थ ॥२१॥ अथ प्रकारान्तरेणापि दिग्दर्शनं गाथाद्वयेन चिकीर्षुः प्रथमगाथामाह—

जाव दिसाबंधेण न कओ सीसो सहत्थवासेण। ताव न मंडलिभोगोऽवि होइ कह होइ पट्टधरो? ॥२२॥

यावत्स्वहस्तवासेन—निजहस्तवासनिक्षेपेण हेतुभूतेन दिग्बन्धेन शिष्यः कृतो न स्यात्, दिग्बन्धस्त्वेवं—कौटिको गणो वैरी शाखा चान्द्रं कुलममुकनामा भट्टारकोऽमुक आचार्योऽमुकश्चोपाध्यायोऽमुका प्रवर्तिनी चेत्यादेशविशेषेण दिग्बंधेन शिष्य' कृतो न भवेत् तावत् मण्डलीसंभोगोऽपि न भवति—सूत्रादिसप्तमण्डलीसंभोगो न स्यात्, सप्तमण्डल्यस्त्वेवं—"सुत्ते अत्थे भोअण काले आवस्सए अ सज्झाए। संथारएऽविअ तहा सत्तेआ मंडली हुंति ॥१॥" तर्हि पट्टधरः कथं भवेत्?, मण्डलीसंभोगाभावे पट्टधरत्वं दुरापमेवेति गाथार्थ ॥२२॥ अथ व्यतिरेके ग्रन्थसम्मतिमाह—

भिन्नदिसाबंधेण न हुंति संभोगसीसमाईणि। ठाणंगे चउभंगी गणसंठिइमाइविसीए ॥२३॥

भिन्नदिग्बन्धेन—गच्छान्तरीयदिग्बन्धकरणेन निजगच्छसंबन्धिमण्डलीसंभोगशिष्यादीनि, आदिशब्दाभिजपदस्थापनानि ग्राह्याणि, तानि न भवन्ति, अन्यथा दिग्बन्धस्य वैयर्थ्यापत्तेः, एतच्च स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके चतुर्भङ्ग्यां गणसंस्थित्यादिवृत्तौ भणितमित्यध्याहार्यं, तथाहि—"चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—धम्मसंठिइं जहाति नाममेगे नो गणसंठिइं, गणसंठिइं जहाति नाममेगे नो धम्मसंठिइं" इत्यादि श्रीस्थानाङ्गे, सङ्ग्रहणिर्यथा—धर्मं त्यजत्येको जिनाज्ञारूपं, न गणसंस्थितिं—स्वगच्छमर्यादाम्, यह

कैश्चिदाचार्यैस्तीर्थकरानुपदेशेन संस्थितिः कृता यथा—नास्माभिर्महाकल्पाद्यतिशयश्रुतमन्यगणसत्काय देयमिति, एवं च योऽन्यगणसत्काय न तद्ददाति स धर्मं त्यजति,न गणस्थिति, जिनाज्ञाननुपालनात् ,तीर्थकरोपदेशो ह्येवं—सर्वेभ्यो योग्येभ्यः श्रुतं दातव्यमिति प्रथमः, यस्तु ददाति स द्वितीयः,यस्त्वयोग्येभ्यस्तद्ददाति स तृतीयः, यस्तु श्रुताव्यवच्छेदसमर्थस्य परशिष्यस्य स्वकीयदिग्बन्ध कृत्वा श्रुतं ददाति तेन न धर्मो नापि गणसंस्थितिस्त्यक्तेति" श्रीस्थानाङ्गवृत्ताविति गाथार्थः ॥२३॥ अथ गच्छान्तरीयदिग्बन्धेन शिष्यादिव्यवहारो न स्यात् तत्कथमिति ज्ञापनाय गाथामाह—

तेणं पज्जोसवणाकप्पंमि थिरावलीइ भणिआइं। साहाकुलपमुहाइं नामेहिं नेव दीसंति ॥२४॥

येन कारणेन गच्छान्तरीयदिग्बन्धेनात्मीयसंबन्धि शिष्यादि न स्यात् तेनैव कारणेन पर्युषणाकल्पे स्थविरावल्यां शाखाकुलप्रमुखानि भणितानि यानि तानि नामभिः—यथोक्ताभिधानैर्न दृश्यन्ते, अयं भावः—जिनवल्लभवत् संतानरहिता ये परलोकं गतास्तत्कृतदिग्बन्धादिविकलास्तत्संताना भवितुं नार्हन्त्यतो व्युच्छिन्नसंतानास्तेऽभूवन् ,ततः कथं तेषां नामभिस्ते लभ्यन्ते ?,न पुनः साक्षाद् दृश्यन्त इतिगाथार्थः ॥२४॥ अथ प्रकृते योजयति—

जिणदत्तदिसाबंधो न कओ जिणवल्लहेण तस्सावि। न कओऽभयदेवेणं कहमण्णुण्णंपि संबंधो ॥२५॥

'जिनदत्तदिग्बन्धः' जिनदत्तस्य सोमचन्द्रापरमूलकस्य दिग्बन्धः जिनवल्लभेन न कृतः,तस्यापि—जिनवल्लभस्याप्यभयदेवेन श्रीअभयदेवसूरिणा न कृतः, एवं च सति कथमन्योऽन्यमपि—परस्परमपि संबन्धः—गुरुशिष्यभावलक्षणः स्यात् ?,न कथमपीतिगाथार्थः ॥२५॥ अथोक्तानां त्रयाणामपि संबन्धाभावे दृष्टान्तपुरस्सरमाश्चर्यमाह—

जह कीडिअउद्दाण संबंधो तारिसो अ तह तेसिं। चित्तं तयवच्चेण चरिअं ज तारिसं लिहिअं ॥२६॥

यथा कीटिकोद्दयो' संबन्धो यादृश इति गम्यं तादृशस्तथा तेषां–श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभजिनदत्तानां परस्परं संबन्ध, अय भाव –कीटिकाभिरुद्देन उद्दस्य च कीटिकाभि' संबन्धो–जन्यजनकभावो न स्यात्,नहि बह्वीभिरपि कीटिकाभिरुद्द एकोऽपि जन्यत, तथा तेन तथेत्यादि दृष्टान्त' प्रतीत एव, 'तदपत्येन' जिनपतिसूरिप्रभृतिना तादृश चरितं–जिनवल्लभजिनदत्तयोर्य यामूत संबन्धमात्रघटक चरित्रं लिखित तच्चित्रम्–आश्चर्यम्, अन्यथा कथमस्मादृशैर्यथावत् ज्ञायेतेतिगाथार्थ ॥२६॥ अथ जिनवल्लभस्योपहासहेतुसौभाग्यमाविष्कुर्वन्नाह—

निरवच्चमयस्सावि अवच्च जिणवल्लहस्स ज तेण। लोउत्तरसोहग्ग वण्णिज्जइ कित्तिअ तस्स ? ॥ २७॥

निरपत्यमृतस्यापि जिनवल्लभस्यापत्य, चतुश्चत्वारिंशद्वर्षीयाचार्यपदोपेतमेव प्रसूतमितिगम्यं, तत् तदपत्यहेतुक लोकोत्तरं सौभाग्यम्, अन्यस्य तद्व्यतिरिक्तस्य तादृक्ष न भवतीति, लोकोत्तरमिति सौभाग्यविशेषण, 'तस्य' जिनवल्लभस्य 'कियत्' कियन्मात्र वर्ण्यते ?, वर्णितुमशक्यमित्युपहास्य, जगत्स्थितेर्बहिर्भूतत्वात्, एतेन खरतरा यद्वदन्ति–अस्मदीयो गच्छ' मातिपितृरहिततया सपत्र, वस्तुतोऽधिष्ठायकमन्तरेण मृतानामप्यपत्यस्यासंभवादितिगाथार्थः ॥ २७ ॥ अथ जिनदत्तस्याप्युपहास्यास्पदत्वमाह—

लोउत्तरसोहग्ग जिणदत्तस्सावि जेण निरवच्चो। कालगओ सावच्चो जाओ जिणवल्लहो जेण ॥२८॥

जिनदत्तस्यापि लोकोत्तरं सौभाग्य येन कारणेन निरपत्य कालगतोऽपि जिनवल्लभो येन जिनदत्तेन हेतुना सापत्यो जात',

एतदप्यसंभवि जगद्विलक्षणं संभूतमिति, अयं भावः—'अपुत्रस्य गतिर्नास्ती'ति वचः श्रुत्वा अहो जिनवल्लभोऽपत्यरहितो मृतो विगतिभाग् मा भवत्विति तद्भक्त्युल्लसितमानसः स्वयं तदपत्यीभूय जिनवल्लभं सुगतिं प्रापितवान् जिनदत्त इत्युपहास्यमितिगाथार्थः ॥२८॥ अथ खरतरसमुदायमात्रस्यापि लोके हास्यास्पदत्वं दर्शयति—

जीवंतजणयजणिआवच्चाइं हुंति एस जगवट्टो । खरयरनामावच्चं तु उग्गकिरिअंति विवरीअं ॥२९॥

'जीवज्जनकजनितापत्यानि' जीवद्भिर्जनकैर्जनितान्यपत्यानि जीवज्जनकजनितापत्यानि भवन्ति एष जगन्मार्गो—जगत्स्थितिः, 'खरतरनामापत्यं तु' खरतर इति नाम यस्येति, खरतरमात्रग्रहणं, तद्रूपं यदपत्यं तत्तूग्रक्रियमिति तदीयं वचस्तदनुसारेणैव संभाव्यते इत्यर्थाद् बोध्यं 'विपरीतं' विपर्ययहेतुकं,मृतजनकजनितमित्यर्थः,अयं भावः—सं० ११३५ वर्षे क्वचित् ११३९ वर्षे दिवं गतः श्रीअभयदेवसूरिः, जिनवल्लभस्तु सं० ११६७ वर्षे तत्पट्टधरः संपन्नः, (तस्मिन्नेव च दिवं गतः) ततोऽपि वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते सोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय तत्पट्टे जातः, ततश्च खरतरनाम्ना मतप्रवृत्तिरिति मृतजनकात्समुत्पन्नं खरतरनामकमपत्यमित्युपहासस्थानं लोकानामिति गाथार्थः ॥२९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोस्तथाविधभविष्यतासूचिकां चेष्टामाह —

सप्पाकरिसिणिविज्जालाहुग्गयखित्ततोडणं पढमं । भविअव्वयाणुचिट्ठा लिंगं अइमुत्तयाहरणा ॥३०॥

जिनवल्लभेन बाल्यावस्थायां सर्पाकर्षिणी विद्या तन्मोचनी च टिप्पनकलिखिता प्राप्ता तस्याः भाविफलं—सर्पतुल्यानामनन्तसंसारभाजां दुष्टाशयवतां मनुजानामाकर्षणं—स्वायत्ततां करिष्यति, या च सर्पमोचिनी तस्याः फलं—निरपत्य एव परलोकं यास्यतीति सूचितं, यतस्तेनैव ते मोचिता इति लिखितमस्ति, जिनदत्तेनोद्गतक्षेत्रं त्रोटितं, तत्फलं—सम्यक्त्वाकुलितस्य सङ्घक्षेत्रस्य

दर्शेन शोऽन्यो भविष्यतीति प्राक् प्रदर्शितमिति 'भवितव्यतानुचेष्टा' भवितव्यतानुसारेण चेष्टा भवितव्यतानुचेष्टा लिंग-प्रागुक्तरूपलक्षणम् अतिमुक्तकोदाहरणात्, यथाऽतिमुक्तकेन श्रीमहावीरशिष्येणास्माकीना नौस्तरतीति वदता जले निजपात्रं प्रवाहितं, तथा तद्वत्मोक्षगमन लिङ्ग घटितमितिगाथार्थः ॥३०॥ अथातिदेशोपसंहारमाह—

इयेअ जिणवल्लहजिणदत्ताण चरित्तमिह सव्वं। गणहरसद्धसउत्त पण्णायव्वंति तं भणिअं ॥३१॥

इत्यवं प्रागुक्तप्रकारेण जिनवल्लभजिनदत्तयो स्वरूप-चरित्र गणधरसार्द्धशतकोक्तं, सर्वेन स्वयथार्थमपि भवतीतिकृत्वा सर्व कथनेमिह प्रकरणे वाच्यं-वक्तव्य भवतीति तद्भणितमितिगाथार्थ ॥३१॥ इतिगाथाद्वयेन खरतरपट्टधरपरम्परोपहास्यहेतुरिति दर्शितं ॥ अथ खरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य कथमित्याह—

जिणदत्ता चउवण्णो समुदाओ अज्ज जाव अच्छिन्नो। संजाओ तं पढमो आयरिओ नामजिणदत्तो ॥३२॥

जिनवल्लभाद्विधिमार्गः प्रवृत्तोऽपि साध्वीनाम्ना विकलविधिः एवासीत्, जिनदत्तात्तु चतुर्वर्ण, कियत्कालानन्तरं साध्वी-वेषार्पणेन साध्वीसंयुक्तो जात -संघश्च समवायो जिनवल्लभस्यापितो विधिसङ्घनाम्नेति, एवंविधः समय यावदच्छिन्नो वर्तते, तेन कारणेन चतुर्वर्णात्मीभूतस्य विधिसंघस्य प्रथम-आद्य आचार्यो नाम्ना जिनदत्तो नामजिनदत्त, खरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य इति मूलाचार्य प्रदर्शित इतिगाथार्थ ॥३२॥ इत्युदिष्टयोर्मूलोत्सूत्रप्रथमाचार्ययोर्वक्तव्यता प्रदर्शिता, अथ खरतरमते नाम्ना-मुत्पत्ति दर्शयन्नाह—

अह चामुंडिअउअड्डिअखरयरनामाइ तिण्णि जिणदत्ता। जह जायाइं तहेव य समासओ सुणह दसेमि ॥३३॥

'अथे'ति मूलोत्पत्रप्रथमाचार्ययोर्वक्तव्यतानन्तरं चामुण्डिकश्चौष्ट्रिकश्च खरतरश्चेति नामानि 'त्रीणि' त्रिसंख्याकानि जिनदत्ताद् यथा जातानि अमुकवर्षेऽमुकहेतुना जातानि तथैव,नान्यथा,चकारः पादपूरणे, शृणुत भो लोकाः !, तन्नामोत्पत्तिजिज्ञासया श्रवणगोचरीकुरुताहं दर्शयामीतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ प्रथमं चामुण्डिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

तेणेविगुत्तरेहिं बारससयवरिसएहिं चामुंडा । आराहिआ य तेणं चामुडिअसन्निओ जाओ ॥३४॥

तेनैव–जिनदत्तेनैवैकोत्तराधिकद्वादशशतवर्षे १२०१ निजमतवृद्धये 'चामुण्डा'चण्डिकापराभिधाना मिथ्यादृग्देवताविशेष आराधिता तेन हेतुभूतेन चामुण्डिक इति संज्ञा–नाम जाताऽस्येति चामुण्डिकसंज्ञितो जातः–उत्पन्नः, तथाविधख्यातिमानित्यर्थः, अयं भावः–चित्रकूटे यस्या मठे जिनवल्लभो वर्षारात्रं स्थित आसीत्, तत्रैव स्थित्वा जिनदत्तेन सा आराधिता निजमतवृद्धये, यथा आञ्चलिकमताकर्षकेण नरसिंहोपाध्यायेन चम्पकदुर्गे मिथ्यादृग् कालिका देवी निजमतवृद्धये आराधिता तथाऽयं चामुण्डिकाराधनाचामुण्डिक इति सान्वर्थं नाम जिनदत्तादेव प्रवृत्तमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ सार्द्धगाथाद्वयेनौष्ट्रिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

अह अण्णया कयाई रुहिरं दट्ठूण जिणहरे रुट्ठो । इत्थीणं पच्छित्तं देइ जिणपूअपडिसेहं ॥ ३५ ॥

संघुत्तिभयपलाणो पट्टणओ उट्टवाहणारूढो । पत्तो जावालपुरं जणकहणे भणइ विज्जाए ॥३६॥

लोएणं सो भणिओ नामेणं उट्टिउत्ति बिअनामं । तन्नामसवणरुसिओ लोएहिं मिसिमिसेमाणो ॥३७॥

जाओ तामसवयणो भणिओ लोएण खरयरा पयडी । तेणामरिसवसेणं ग्वरयरसन्नत्तिपडिवण्णं ॥३८॥

'अथे'ति प्राग्वत् अन्यदा–एकदा प्रस्तावे जिनदत्तेन जिनभवने रुधिरं पतितं दृष्ट्वा रुष्टः सन् अद्यप्रभृति स्त्रीभिर्जिनप्रतिमा न

पूजनीया, विशपतो मूलप्रतिमेत्येवमुपदेशेन स्रीभ्यो रुधिरपातप्रभवपातकस्य प्रायश्चित्त ददाति, एतद्व्यतिकरमाकर्ण्य सखेदेन चिन्तितम्—अहो प्रवचनोपघातसंक्षेपदर्शनानेनैवविध' प्रायश्चित्तविधि कुतोऽभ्यस्तो ! यदेकस्यापराधे तज्जातिमात्रस्य जिनपूजाप्रतिषधरूप प्रायश्चित्त दीयते, एवं च मति धर्मानुष्ठानमात्रस्याप्युच्छेदापत्ति', न हि किमपि धर्मानुष्ठानस्थान तादृग् यदनादौ समारेऽनेकैरनेकशोऽननुकूलक्रियाभिन विराधित तस्माद्विराधितस्थाने तदाराधनाय प्रभृतो नोद्वेजयितव्यः, किंतु यत्स्थानं येन विराधितं भवेत्म एव तत्स्थानकविराधनामभुरयपातकघाताय पुनस्तत्रैव प्रवर्त्तयितव्य', अत एव प्रतिमापुस्तकविनाशे नवीन कारापणे शुद्धि' प्रायश्चित्तदाने भणिता, न पुनस्तदाराधनविधे' पराङ्मुखीकर्त्तव्य , तस्मात् प्रातरेष प्रष्टव्यो, यदि कदाग्रहं न त्यक्ष्यति तदाऽस्मै शिक्षा दास्यत,इत्यवरूपेण या सक्तोक्ति' तस्या समुत्थं भय तस्मात् तन्निमित्तात् 'पलाणो'त्ति पलायितो,—नष्ट इत्यर्थ , क्वाऽसौ नष्टः ?—उप्द्रवाहनाख्यः, पत्तनाज्जावालपुरं प्राप्तः, उप्द्रमाख्य स्वर्णगिरिं प्राप्त इत्यर्थ', तत्रस्यजनकथने—कथ कन विधिना शीघ्रमेव भवानिहागत इति लोकोक्तौ सत्यां द्रव्यलिङ्गिन्य संभावितोपद्रवः औष्ट्रिकीं विद्यां स्मृत्वाऽत्रागत इति प्रत्युत्तरं दत्तवान्, तदानीं पानीयपात्राभावेन घटाचरणाऽपि तन्मते प्रसक्तो बोध्या, ततो लोकेनौष्ट्रिकीविद्यावानयमौष्ट्रिक इत्युक्तोऽस्तो द्वितीयमौष्ट्रिकनामति सार्द्धगाथाद्वयार्थ' ॥ २५ ॥ २६ ॥ अथ सार्द्धगाथया द्वयपोऽनुसारेण युक्त्या खरतर नाम्न उत्पत्तिमाह—तदनन्तरोक्तमौष्ट्रिक इतिनाम तभाम तस्य नाम्नः श्रवण—लोकमुखादाकर्णन तेन हेतुभूतेन रुष्टो—रोष गत लोकैः सह 'मिसमिसेमाणो'त्ति कोपज्वलनेन उद्दीप्यमानस्ताम्रवदनो जात सन् लोकेन भणित'—अहोऽस्य खरतरा प्रकृतिरिति, पश्चात्तेन जिनदत्तेनामर्षवशेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नम् ,अय भावः—औष्ट्रिक इत्युक्ते लोकं प्रति सरोष त्रिवलीममलङ्क-

इति द्वेपाभिभूतोऽसभ्यभापणाय स्फुरदोष्ठः सन् तामसवाग्– मां प्रति
तललाटः सचाप्पारुणलोचनः मां प्रतीत्थं लोको ब्रूते इति द्वेपाभिभूतोऽसभ्यभापणाय स्फुरदोष्ठः सन् तामसवाग्– मां प्रति
नोपलक्षध्वमित्यादिरूपेण भयोत्पादनपुरस्सरमाक्रोशदाता जातोऽभूत्, पश्चाल्लोकेन भणितम्–अहो खरतरा प्रकृतिरस्य, मौखर्यं
च जिनदत्तस्य स्वभावसिद्धं गणधरसार्द्धशतकवृत्तावप्युपलभ्यते,कथमन्यथा मृदुभापया पृष्टोऽपि कापलिका त्वदीयमुखचूरणा-
र्थमित्यादि निष्ठुरभापी भवेद्?,एतदर्थिना तु प्रागुक्तजिनदत्तचरित्रमेव विलोक्यम्, अद्यापि लोके यस्तामसप्रकृतिर्भवति तस्य
खरतरप्रकृतिरिति ख्यातिः स्वर्णगिर्यादौ प्रतीतैव, पश्चात्तेन चिन्तितं–खरतरप्रकृतिकं मां ज्ञात्वा कोऽप्यन्यो भीतो माऽपवद-
त्वित्यमर्पवशात्तेनाहं खरतरोऽस्मीति मां प्रति समीक्ष्य किंचिद्वक्तव्यं,नाहं महिष्ये इति तेन जिनदत्तेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नमिति
खरतर इति तृतीयं नाम लोकदत्तं, तदपि जिनदत्तेनाभ्युपगतमित्युभयसम्मतं, परं खरतरनाम्नः प्रसिद्धिः कियत्कालानन्तरमेव
वह्वी जाता, अत एव गणधरसार्द्धशतकवृत्त्यादौ खरतरनाम्नो नाभिधानं, तथा श्रावणिकत्वेन सगोत्रः स्तनिकोऽपि शतप-
द्याम्–'औष्ट्रिका आचरणायाः प्रामाण्यं वदन्ति तत्रेदमभिधातव्य'मित्यादिवचनैरुक्तवान्, न पुनः क्वापि खरतरा इति, तदानी-
मौष्ट्रिकनाम्न एव प्रसिद्धेरिति सार्द्धगाथार्थः॥३७–३८॥ अथौष्ट्रिकखरतरनाम्नोरुत्पत्तिः कस्मिन् संवत्सरे जातेत्याह—

एवं चउत्तरेहिं बारससयवरिसएहिं १२०४ नामदुगं। चामुंडिअनामजुअं नामतिगं तेण जिणदत्ता ॥३९॥

'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण चतुरुत्तरैः–चतुरधिकैर्द्वादशशत १२०४ वर्षैः 'नामदुगम्'अभिधानद्विकं जातमित्यर्थः, तच्च नामद्विकं
चामुण्डिकनामयुतं सन्नामत्रिकं स्याद्, एतन्नामत्रिकं जिनदत्तादेव, नान्यस्माज्जिनवल्लभादेस्तथाविधनिमित्ताभावादेवेतिगाथार्थः
॥३९॥ अथ "दससयचउवीसेहि नयरि पट्टण अणहिलपुरि। हुअउ वाद सुविहित्थ चेइवासी स्यु बहुपरि ॥१॥ दुल्लहनरवइसभासमख्य

जिण हेलिहिं जिभउ । पइवास उच्चप्पि वसगुअरहव दिभउ ॥२॥ सुविहियगच्छ खरतरविरुद दुल्लहनरवइ तिहिं दिअइ। सिरिवद्धमाणप हिं तिलउ,जिणेसरसूरि गुरु गहगहइ ॥३॥" इत्यादिवचोभिः श्रीदुर्लभराजसमायां चैत्यवासिभिः सह विवादे जयात् श्रीजिनेश्वरसूरिभिः खरतरबिरुदं प्राप्तमिति तदीयाः श्रीजिनेश्वरसूरिमभ्याख्याति, तदप्राकृतये गाथामाह—

जं पुण जिणेसरेण खरयरविरुअ निवाउ उवलद्धं । इच्चाइपमुल्लवण लवण धम्मंकुरस्स तय ॥४०॥

यत्पुनर्जिनेश्वरेण-श्रीजिनेश्वराचार्येण नृपात्-दुर्लभराजसकाशात् खरतरबिरुदमुपलब्धं-प्राप्तमित्यादिकमुल्लपनं तदव तर्क कुत्सार्थे कप्रत्यये तर्कं-प्रागुक्त धर्माङ्कुरस्य लवनं-छेदनं,तत्र धर्मो ज्ञानादिलक्षणस्तस्याङ्कुरः-सत्यभाषणं, यतः सत्यभाषणमात्रेण संविग्नपाक्षिकोऽपि ज्ञानदर्शनभाग् सन् मोक्षस्य तृतीयः पन्था भणित , यदुक्तं—"सावज्जजोगपरिवज्जणाइ सव्वुत्तमो जईधम्मो। बीओ सावगधम्मो तइओ संविग्गपक्खपहो ॥१॥"ति श्रीउपदेशमाला (५१९) असत्यभाषणे च घोरानुष्ठानपरोऽप्यनन्तसंसारभाग्, यथा जमाल्यादय , यदागमः—"सच्छंदा दिट्ठीओ जाइजरामरणगब्भवसहीण। मूल संसारस्स उ हवंति निग्गंथरूवेण ॥ १ ॥ (३-७८६) त्ति' श्रीआवश्यकनि० विशेषतो महापुरुषस्याभ्याख्यान ज्ञानादिनाशकमितिगाथार्थः ॥ ४० ॥ अथ तत्र नृपाभाषणे व्यञ्जकमाह—

जण्णा दुल्लहराया दसचउवीसंमि १०२४ वुल्लहो चेव ।
जो पुण भसीइ १०८० विगप्पो त ससगस्सेव सवणपुव॥४१॥

दशचतुर्विंश-चतुर्विंशत्यधिकदशशत १०२४ वर्षे म दुर्लभराजो दुर्लभ एव, तदानीं तस्यानुत्पन्नत्वात् ,न चानुत्पन्नो विरुद

वर्षे खरतरविरुदं जातमिति कल्पना तदपि शशकस्य श्रवणपुटमिव,
दध्यात्, यत्पुनरशीतिविकल्पः—अशीत्यधिकदशशत १०८० वर्षे खरतरविरुदं जातमिति कल्पना तदपि शशकस्य श्रवणपुटमिव,
यथाहि -आखेटकपरिवेष्टितः शशकः स्वकर्णपुटेन निजचक्षुषी आवृत्य तिष्ठति तथाऽयमौष्ट्रिकोऽपि, अयं भावः—प्रागुक्तयुक्त्या संत्रा-
सितः पलायनदिशमलभमानः कश्चिद्वाचालो वदति—अहो मया "दससयचउवीसेहिं नयरि"त्ति तत्र चतुर्विंशतिशब्देन चतस्रो
विंशतयश्चतुर्विंशतय इतिव्युत्पत्त्या अशीतिरुच्यते इति विकल्प्य जल्पनमपि शशकस्य कर्णपुटमिव नालं भवति, यतस्तदीयजीर्ण-
पट्टावलीषु १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुर्ल्लभराजसमक्षमित्यादि लिखितमस्ति, तथा,—'श्रीपत्तने दुर्ल्लभराजराज्ये, विजित्य
वादे मठवासिसूरीन्। वर्षेऽब्धिपक्षाभ्रशशि १०२४ प्रमाणे, लेभेऽपि यैः खारतरो विरुद्ध॥१॥इति सं० १५८२ वर्षे जिनहंससूरिराज्ये
खरतरकृतच्छन्दोनिबद्धपट्टावल्यामितिगाथार्थः ॥४१॥ अथ तथा विकल्पितं कथं न त्राणमित्याह—

जं सो दसबावट्ठीवरिसे उववेसिऊण रज्जंमि। दससत्तसत्तरीए कालगओ दुल्लहो राया ॥४२॥

यद्—यस्मात् स दुर्ल्लभराजः षट्षष्ट्यधिकदशशतवर्षे १०६६ राज्ये उपविश्य सप्तसप्तत्यधिकदशशत १०७७ वर्षे कालगतः—पर-
लोकं प्राप्तः, क्वचित् सं० १०७८ वर्षे इत्यपि दृश्यते, तत्रायं वर्ष ११ मास ६ राज्यं कृतवानिति लिखितम्, अतस्तदपि युक्तमेव,
यतः श्रीपत्तनराजपट्टावली त्वेवं—श्रीवीरात् ४७० वर्षे श्रीविक्रमः संवत्सरः, विक्रमादित्यतः सं० ८०२ वर्षे वनराजेन
पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकश्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५,
ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ९२२ भूयडराज्यं, वर्ष २९, ततः ९५१ वैरसिंहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे
रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चापोत्कटा राजानः १९६ वर्षमध्ये बोध्याः, ततः ९९८

मूलराजराज्य,वर्ष ५५, स च सामन्तसिंहभगिनीलीलादेवीसुतः, ततः १०५३ चामुण्डराज्य,वर्ष १३, तत १०६६ वल्लभराज्य, मास ६, तत १०६६ वर्षे दुर्लभराज्यं, वर्ष ११ मास ६, तत १०७८ वर्षे भीमराज्य, वर्ष ४२, तत ११२० वर्षे कर्णराज्यं, वर्ष ३०, तत ११५० वर्षे जयसिंहदेवराज्य, वर्ष ४९, तत ११९९ वर्षे कुमारपालदेवराज्य, वर्ष ३१,तत १२३० अजयपालराज्य, वर्ष ३, तत १२३३ बालमूलराज्य, वर्ष २, तत १२३५ लघुभीमदेवराज्य, वर्ष ६३, तत १२९८ वर्षे त्रिभुवनपालराज्य, वर्ष ४, एवं चौलुक्यवंशे एकादश ११ भूपाः ३०० वर्षमध्ये,ततश्च १३०२ वर्षे विसलदेवराज्यं,वर्ष १८,ततः १३२० वर्षे अर्जुनदेवराज्य, वर्ष १३, तत १३३३ सारंगदेवराज्यं, वर्ष २०, तत १३५३ वर्षे लघुकर्णराज्य,वर्ष ७, एवं वाघेलान्वये राज्य वर्ष ५८, तत अलावदीनादिसुरत्राणराज्य गुर्जरधरित्र्यामित्यादि विस्तारमिच्छता कुमारपालप्रबन्धो विलोकनीय इतिगाथार्थ ॥४२॥ अथ खरतरेण खरतरबिरुदनिमित्तं विवाद उक्त स एव नासीदिति प्रदर्शनाय गाथायुग्ममाह—

जपिअ नियपरिसाए लिंगिविवाए जिणेसरेण सयं। जइऊण य उवलद्धं खरयरबिरुदं तए भणिअ ॥४३॥

तंपि (पि)अ मिच्छावाओ वाओ जाओ न कोऽवि लिंगीहिं।

पच्चभनिवउवरोहाणुण्णा य पभावयचरित्ते ॥ ४४ ॥ युग्म ॥

'जपिये'ति दूषणाभ्युच्चय यन्नृपपर्षदि—दुर्लभराजसभायां लिङ्गिविवादे—चैत्यवासिभिः सह विवादे श्रीजिनेश्वरसूरिणा जित्वा—जयमवाप्य खरतरबिरुदमुपलब्धं—प्राप्तमिति 'तए'त्ति त्वया खरतरेण, चकार एवार्थे, त्वयैव, भणितं, न पुनः परमार्थ विदाऽपरेणेत्यर्थः, तद् दूषयति—'त पिअ' इत्यादि,तदेव मिथ्यावाद—अलीकभाषणं, यतो न लिङ्गिभि कोऽपि विवादो जातः,प्रत्युत दु

र्लभराजनृपोपरोधात्तद्वचसैव तेषां स्थित्यर्थमाज्ञां दद्ध्वमिति नृपाग्रहेण लिङ्गिनामाज्ञा जातेति प्रभावकचरित्रे श्रीअभयदेवसूरि-
संबन्धे दृश्यते, यदुक्तं—"उपरोधेन ततो यूयममीषां वसनं पुरे। अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तत्र तदादधुः ॥१॥ इत्यादि श्रीप्रभा-
वकचरित्रे, अत्र कालानुभावात् समग्रव्यतिकरमन्तरेण प्रायः प्रसिद्धे विवादारूढे च विचारे सम्यक् प्रत्ययो न स्यात् ततो बहूपयो-
गित्वात्प्रभावकचरित्रगतः श्रीअभयदेवसूरिसंबन्धो यथा—ॐनमः ॥ श्रीजैनधर्म्म(तीर्थ०प्र०)धम्मिलोऽभयदेवप्रभुः श्रिये। भू-
यात्सौमनसोद्भेदभास्वरः सर्वमौलिभूः ॥१॥ आहृत्याष्टाङ्गयोगं यः, स्वाङ्गमुद्धृत्य च प्रभुः। श्रुतस्य च नयाङ्गानां, प्रकाशी स
श्रिये द्विधा ॥२॥ वदन् बालो यथाऽव्यक्तं, मातापित्रोः प्रमोदकृत्। तद्वृत्तमिह वक्ष्यामि, गुरुहर्षकृते तथा ॥३॥ अस्ति श्रीमालवो
देशः, सद्वृत्तरसशालितः। जम्बूद्वीपाख्यमाकन्दफलं सद्वर्णवृत्तभूः ॥४॥ तत्रास्ति नगरी धारा, मण्डलाग्रोदितस्थितिः। मूलं नृपश्रियो
दुष्टविग्रहद्रोहशालिनी ॥५॥ श्रीभोजराजस्तत्रासीद्भूपालः पालितावनिः। शेषस्येवापरे मूर्त्ती, विश्वोद्धाराय यद्भुजौ ॥६॥ तत्र लक्ष्मी-
पतिर्नाम, व्यवहारी महाधनः। यस्य श्रिया श्रितः श्रीदः, कैलासाद्रिमशिश्रियत् ॥७॥ अन्यदा मध्यदेशीयकृष्णब्राह्मणनन्दनौ। ग्रह-
प्रज्ञाबलाक्रान्तवेदविद्याविशारदौ ॥८॥ अधीतपूर्विणौ सर्वान्, विद्यास्थानांश्चतुर्दश। स्मृत्यैतिह्यपुराणानां, कुलकेतनतां गतौ ॥९॥
श्रीधरः श्रीपतिश्चेति, नामानौ यौवनोद्यमात्। देशान्तरदिदृक्षायै, निर्गतौ तत्र चागतौ ॥१०॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तौ पवित्रयतः
स्मात्र, लक्ष्मीधरगृहाङ्गणम्। सोऽपि भिक्षां ददौ भक्त्या, तदाकृतिवशीकृतः॥११॥ गेहाभिमुखभित्तौ च, लिख्यते स्मास्य
लेख्यकम्। टङ्कविंशतिलक्षाणां, नित्यं ददृशतुश्च तौ ॥१२॥ मदा दर्शनतः प्रज्ञाबलाद्व्यतिसंकुलम्। तत्परिस्फुरितं सम्यक्, सदाऽभ्य-
स्तमिवानयोः ॥ १३ ॥ जनो मत्पार्श्वतः सूपकारवत् सूपकारवान्। वर्त्तते निष्ठुरः किंतु, मम किंचिन्न यच्छति ॥१४॥ ब्राह्मणा

अपि गीवाण्यन्म मृगनादाद्युतिभन्ग । तप्ययन्ति फल तु स्यात्तत्कर्म्मकरवैव मे ॥१५॥ इतीव कुपितो गहिरहि केनापि भक्त
मान् । विन्ध तां पुरीमूरीकृतप्रतिकृतक्रिय ॥१६॥ ॥त्रिभिर्विशेषकं॥ लक्ष्मीपतिर्द्वितीयेऽह्नि,न्यस्तहस्तः कपोलयोः । सर्वस्वनाशवः
रिभो, लक्ष्यदाराद्विभेपत ॥१७॥ प्रातःकाले च तौ भिक्षाकृते तस्य गृहाङ्गणे । प्राप्तौ श्रुष्टं च तद् दृष्ट्वा विपण्णाविदमूचतु ॥१८॥
यजमान ! तयोमित्रकष्टेनात्वां सुदुःखितौ । किं कुर्वहे क्षुधा किं तु, सर्वदुःस्वातिशायिनी ॥१९॥ पुनरीदक्क्षुधाक्रान्त,सच्छुतिर्भ
गत् मुधी , (किमु प्र०) । की(धी)रा मत्त न मुञ्चन्ति, व्यसनपु मवादृशा ॥२०॥ इत्याकर्ण्य तयोर्वाक्यमाह श्रेष्ठी निशम्यताम् ।
न म धनाभवम्यादिदाहाद्यस्तु गारमम् ! ॥२१॥ यादृग् लेख्यकनाशेन, निधर्म्मेण जनेन यत् । कलहः संभवी धर्महानिकृत्क्रियते
हि किम् ! ॥२२॥ जजल्पतुश्च तावार्यां,भिक्षावृत्ती न चापरम् । शक्नुवो नोपकर्तुं हि, व्याख्याता लेख्यकं पुनः ॥२३॥ श्रुत्वाऽति-
हृष्टः श्रेष्ठी, स्वपुरस्तौ वरासन । न्यवेशयज्जन स्वार्थपूरकं मुखमर्हति ॥२४॥ तौ चादित समारभ्य, तिथिवारर्क्षसंगतम् । व्यक्तव
न्तस्तमाभाद्यमहितं स्फटिनीदलै ॥२५॥ वर्णजात्यभिधामूलद्रव्यसंख्यानपद्धिमृत् । आख्यात लेख्यकं स्वाख्याख्यानपद्धिपणाव
न्तान् ॥२६॥ पत्रकेषु लिखित्वा तच्छ्रेष्ठी दध्यावहो इमौ । मम गोत्रसुरौ कौचित्यासौ मदनुकम्पया ॥२७॥ यद्विक्षोपकमात्रेऽप्य(न),
यदतां (वदन्तौ) नावविस्मृतम् । दफ्तरीसपुटीपत्रनिरपेक्षं हि लेख्यकम् ॥ २८ ॥ युग्मं ॥ तत सन्मान्य सत्कोऽन्यवस्त्रादिवद्भुमा
नत । स्वगृहचिन्तकौ तेन,विहितौ हितवेदिना ॥२९॥ जितेन्द्रियौ स तौ शान्तौ,दृष्ट्वेति व्यपगद्वजी । शिष्यौ मद्गुरुमार्गेऽभूतां (भू स्तां)
धर्मसंपभूषणौ ॥३०॥ इत मयाऽलंकृतस्ति, नाम्ना कूर्चपुरं पुरम् । मषीकूर्चकमापातु, यदलं प्रावणानने ॥ ३१ ॥ अल्लभूपाल
पौत्रोऽस्ति, प्रातःपोऽत्रैव धराधर । धीमान् भुवनपालाख्यो विख्यात सान्वयाभिध ॥३२॥ तत्रासीत्प्रथमश्रीमिर्वर्द्धमानो गुणोदधि ।

श्रीवर्द्धमान इत्याख्यः, सूरिः संसारपारभूः ॥३३॥ चतुर्भिरधिकाशीतिश्चैत्यानां येन तत्यजे। सिद्धान्ताभ्यामतः सत्यतत्त्वं विज्ञाय
संसृतेः ॥३४॥ अन्यदा विहरन् धारापुर्यां धाराधरोपमः। आगाद्वाग्ब्रह्मधाराभिर्जनमुज्जीवयन्भ्रमम् ॥२५॥ लक्ष्मीपतिस्तदाकर्ण्य,
श्रद्धालक्ष्मीपतिस्ततः। ययौ प्रद्युम्नशाम्बाभ्यामिव ताभ्यां गुरोर्नतौ ॥३६॥ सर्वाभिगमपूर्वं स, प्रणम्योपाविशत्प्रभुम्। तौ विधा-
य निविष्टौ च,करसंपुटयोजनम् ॥३७॥ वर्यलक्षणवर्यां च, दध्यौ वीक्ष्य ततुं तयोः। गुरुराहानयोर्मूर्त्तिः,सम्यक्त्वपराजित्वरी ॥३८॥
तौ च प्राग्भवसंबन्धाविवानिमिषलोचनौ। वीक्षमाणौ गुरोरास्य, व्रतयोग्यौ च तैर्मतौ ॥३९॥ देशनाभीशुविध्वस्ततामसौ
बोधरङ्गिणौ। लक्ष्मीपत्यनुमत्या च, दीक्षितौ शिक्षितौ तथा ॥४०॥ महाव्रतभरोद्धारधुरीणौ तपसां निधी। अध्यापितौ च सिद्धान्तं,
योगोद्वहनपूर्वकम् ॥४१॥ ज्ञात्वौचित्यं च सूरित्वे, स्थापितौ गुरुभिश्च तौ। शुद्धवासो हि सौरभ्यवासं समनुगच्छति ॥४२॥ जिनेश्वर-
स्ततः सूरिरपरो बुद्धिसागरः। नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यैर्विहारेऽनुमतौ तदा ॥४३॥ ददे शिक्षेति तैः श्रीमत्पत्तने चैत्यसूरिभिः। विघ्नं
सुविहितानां स्यात्तत्रावस्थानवारणात् ॥४४॥ युवाभ्यामपनेतव्यं, शक्त्या बुद्ध्या च तत्किल। यदिदानींतने काले, नास्ति (न स्तः
प्राज्ञौ भवत्समौ) प्राज्ञोऽभवत्समः ॥४५॥ अनुशास्तिं प्रतीच्छाव, इत्युक्त्वा गूर्जरावनौ। विहरन्तौ शनैः श्रीमत्पत्तनं प्रापतुर्मुदा
॥४६॥ सद्गीतार्थपरीवारौ, तत्र भ्रान्तौ गृहे गृहे। विशुद्धोपाश्रयालाभाद्वाचं सस्मरतुर्गुरोः ॥ ४७ ॥ श्रीमान् दुर्ल्लभराजाख्यस्तत्र
चासीद्विशांपतिः। गीष्पतेरप्युपाध्यायो, नीतिविक्रमशिक्षणे (णात्) ॥४८॥ श्रीसोमेश्वरदेवाख्यस्तत्र चासीत्पुरोहितः। तद्गेहे जग्म-
तुर्युग्मरूपौ सूर्यसुताविव ॥४९॥ तद्द्वारे चक्रतुर्वेदोच्चारं संकेतसंयुतौ। तीर्थं सत्यापयन्तौ च, ब्राह्मं पैत्र्यं च दैवतम् ॥५०॥ चतु-
र्वेदीरहस्यानि, मारिणीशुद्धिपूर्वकम्। व्याकुर्वन्तौ स शुश्राव,देवतावसरे ततः॥५१॥ तद्ध्वानध्याननिर्मग्नचेताःस्तम्भितवत्तदा। सम

प्रेन्द्रियचतन्य, सुस्थोरिव स नीतवान् ॥५२॥ ततो भक्त्या निज बन्धुमाप्याय प्रमनामृते । आह्वानाय तयो प्रेषीत्प्रेक्षाप्रेक्षी द्विजे
श्वर ॥५३॥ तौ च दृष्ट्वाऽन्तरायातौ, दध्यावम्भोजभूः किमु ? । द्विधाभूयाद आद्य, दर्शन मस्यदर्शनम् ॥५४॥ दित्वा भद्रासनादीनि,
तदसान्यासनानि तौ । समुपाविशतां शुद्धस्वकम्बलनिषद्ययो ॥५५॥ वेदोपनिषदां जैनश्रुततत्त्वगिरां तथा । वाग्मिः साम्य प्रकाश्यैता
सभ्यपर्षदां तदाक्षिपम् ॥५६॥ तथाहि—"अपाणिपादो ह्यमनो ग्रहीता, पश्यत्यचक्षु स शृणोत्यकर्ण । स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता,
शिवो ह्यरूपी स जिनोऽवताद्व ॥५७॥ ऊचतुश्चानयो सम्यगपगम्यार्थसंग्रहम् । दययाऽभ्यधिकं जैनं, तत्राधामाद्रियावहे ॥५८॥ युवा
मवस्थितौ क्वेत्युक्ते तेनोचतुस तौ । न कुत्रापि स्थितिश्चैत्यवासिभ्यो लभ्यते यत ॥५९॥ चन्द्रशालां निजां चन्द्रज्योत्स्नानिर्मल
मानस । स तयोरार्पयत्तत्र, तस्थतुस्सपरिच्छदौ ॥६०॥ द्वाचत्वारिंशता भिक्षादोषैर्मुक्तमलोलुपै । नवकोटिविशुद्धं चायातं भैक्ष्यमसु
खताम् ॥६१॥ मध्याह्ने याज्ञिकस्मार्तदीक्षितानग्निहोत्रिण । आहूय दर्शितौ तत्र, निर्व्यूढौ तत्परीक्षया ॥६२॥ यावद्विद्याविनो
दोऽयं, विरिञ्चेरिव पर्षदि । वर्तते तावदाजग्मुर्नियुक्ताश्चैत्यमाश्रुपाः ॥६३॥ ऊचुश्च ते झटित्येव, गम्यतां नगराद् बहिः। अस्मिन्न लभ्यते
स्थातु, चैत्यबाह्यसिताम्बरे ॥६४॥ पुरोधा प्राह निर्णेयमिद भूपसमान्तर । इतिगत्वा निजेशानमिदमाख्यात भाषितम् ॥६५॥
इत्याख्यात च तै सर्व, समुदायेन भूपति । शीघ्रितः प्रातरायामीत्तत्र सोत्सवस्त्रिकोऽपि स ॥६६॥ व्याजहाराथ देवास्मद्गृहे जैन-
मुनी उभौ । स्वपक्षे स्थानमप्राप्नुवन्तौ संप्राप्तुस्ततः ॥६७॥ मया च गुणगृह्यत्वाद्, स्थापितावाश्रये निजे । भट्टपुत्रा अमीभिर्मे,
प्रहिताश्चैत्यपक्षिभि ॥६८॥ अत्रादिशत मे धूर्त, दण्डं वाऽत्र यथार्हतम् । श्रुत्वेत्याह स्मित कृत्वा, भूपालः समदर्शन ॥६९॥ मत्पुर
गुणिनोऽकस्माद्देशान्तरत आगता । वसन्तः केन वार्यन्ते ?, को दोषस्तत्र दृश्यते ? ॥७०॥ अनुयुक्ताश्च ते चैव, प्राहु नृप महि

पते ! । पुरा श्रीवनराजाऽभूत्, चापोत्कटवरान्वयः ॥७१॥ स बाल्ये वर्द्धितः श्रीमद्देवचन्द्रेण सूरिणा । नागेन्द्रगच्छभूद्वारप्राग्वराहोपमास्पृशा ॥७२॥ पञ्चाश्रवाभिधस्थानस्थितचैत्यनिवासिना । पुरं स च निवेश्येदमत्र राज्यं दधौ नवम् ॥७३॥ वनराजविहारं च, तत्रास्थापयत प्रभुः। कृतज्ञत्वादसौ तेषां, गुरूणामर्हणं व्यधात् ॥७४॥ व्यवस्था तत्र चाकारि, सङ्घेन नृपसाक्षिकम् । संप्रदायविभेदेन, लाघवं न यथा भवेत् ॥७५॥ चैत्यगच्छयतिव्रातसम्मतो वसतान्मुनिः । नगरे मुनिभिर्नात्र, वस्तव्यं तदसम्मतैः ॥७६॥ राज्ञां व्यवस्था पूर्वेषां, पाल्या पाश्चात्यभूमिपैः। यदादिशसि तत्कार्यं, राजन्नेवं स्थिते सति ॥७७॥ राजा प्राह समाचारं, प्राग्भूपानां वयं दृढम् । पालयामो गुणवतां, पूजां तूल्लङ्घयेम न ॥७८॥ भवादृशां सदाचारनिष्ठानामाशिषा नृपाः । एधंते युष्मदीयं तद्राज्यं नात्रास्ति संशयः ॥७९॥ उपरोधेन नो यूयममीषां वसनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तेऽत्र तदादधुः ॥८०॥ सौवास्तिकस्ततः प्राह, स्वामिन्नेषामवस्थितौ । भूमिः काप्याश्रयस्यार्थं, श्रीमुखेन प्रदीयताम् ॥८१॥ तदा समाययौ तत्र, शैवदर्शनिवासवः। ज्ञानदेवाभिधः कूरसमुद्रविरुदार्हतः॥८२॥ अभ्युत्थाय समभ्यर्च्य,निविष्टं निज आसने । राजा व्यजिज्ञपत्किंचिदथ (व्य प्र०) विज्ञप्यते प्रभो ! ॥८३॥ प्राप्ता जैनर्षयस्तेषामर्प्पयध्वमुपाश्रयम् । इत्याकर्ण्य तपस्वीन्द्रः, प्राह प्रहसिताननः ॥८४॥ गुणिनामर्चनां यूयं, कुरुध्वं विधुतैनसम् । सोऽस्माकमुपदेशानां, फलपाकः श्रियां निधिः॥८५॥ शिव एव जिनो बाह्यत्यागात्परपदस्थितः। दर्शनेषु विभेदो हि, चिह्नं मिथ्यामतेरिदम् ॥८६॥ निस्तुषव्रीहिहट्टानां, मध्येऽत्र (त्रि प्र.) पुरुषाश्रिता । भूमिः पुरोधसा ग्राह्योपाश्रयाय यथारुचि ॥८७॥ विघ्नः स्वपरपक्षेभ्यो, निषेध्यः सकलो मया । द्विजस्तच्च प्रतिश्रुत्य, तदाश्रयमकारयत् ॥८८॥ ततःप्रभृति संजज्ञे, वसतीनां परम्परा। महद्भिः स्थापितं वृद्धिमश्नुते नात्र संशयः ॥८९॥ श्रीबुद्धिसागरः सूरिश्चक्रे व्याकरणं नवम् । सहस्राष्टकमानं तच्छ्रीबुद्धिसागरा-

निषम् ॥९०॥ अन्यदा विहरन्नथ, श्रीजिनेश्वरसूरयः। पुनर्धारापुरीं प्रापुः,सपुण्यप्राप्यदर्शनाम् ॥९१॥ श्रेष्ठी महीधरस्तत्र,पुरुषार्थ त्रयोन्नतः। मुक्तकां स्वघने सम्यां, य सर्वत्र विचक्षण ॥९२॥ तस्याभयकुमाराख्यो, धनदेव्यङ्गसूरभूत् । पुत्र सहस्रजिह्वोऽपि, यद्गुणोक्तौ नहि प्रभु ॥९३॥ सपुत्र सोऽन्यदा सूरिं,प्रणन्तु सुकृती ययौ । संसारासारतामूल, श्रुतो धर्मश्च भक्तित (तुर्यैव प्र०) ॥९४॥ अथाभयकुमारोऽसौ, वैराग्येण तरङ्गित । आपप्रच्छे निजं तात, व्रत श्रीसंगमोत्सुक ॥९५॥ अनुमत्या ततस्तस्य, गुरुभि स च दीक्षितः। ग्रहणासेवनाख्यशिक्षाद्वितयमग्रहीत् ॥९६॥ स चावगतसिद्धान्तस्तत्त्वज्ञस्यानुमानत । क्षमी महाक्रियानिष्ठ, श्रीसं घांभोजभास्कर ॥९७॥ श्रीवर्द्धमानसूरीणामाज्ञा धरितां ददौ । श्रीजिनेश्वरसूरिश्च, ततस्तस्य गुणोदधे ॥९८॥ श्रीमानभयदेवाख्य , सूरिः परितविष्ट । यशोभिर्विहरन् प्राप, पल्यपद्रपुरं शनै ॥९९॥ आयु प्रान्ते च सन्यासमवलम्ब्य दिव पुरीम् । अलङ्चक्रुर्व- र्द्धमानसूरयो भूरय क्रमात् (क्रमात् प्र) ॥१००॥ समये तत्र दुर्भिक्षोपद्रवैर्देशदौस्थ्यत । सिद्धान्तस्त्रुटिमायासीदुच्छिन्ना वृत्तयोऽस्य च ॥१॥ इयतिस्थित च यत्सूत्रं, प्रेक्षासुनिपुणैरपि । दुर्बोधदृश्यसन्दार्थं,खिल जज्ञ तदश तत् ॥२॥ निशीथेऽथ प्रभु धर्मध्यानस्थं शासनामरी । नत्वा निस्तन्द्रमाह स्माभयदेवमुनीश्वरम् ॥३॥ श्रीशीलाङ्क पुरा कोट्याचार्यनाम्ना प्रसिद्धिभृत् । वृत्तिमेकादशाङ्ग्या स, विदध गीतकल्मष ॥४॥ अङ्गद्वय विनाऽन्यासां, कालादुच्छेदमापयु । वृत्तयोऽत्र सङ्घानुग्रहायाथ कुरूद्यमम् ॥५॥ सूरि प्राह ततो मात !, क्वेऽज्ञमल्पमतिजड । श्रीसुधर्मकृतग्रन्थप्रज्ञेऽप्यसमयधीः ॥६॥ अज्ञत्वात्कश्चिदुत्सूत्रे, विहते कर्मपार्ज्जनम् । प्राप्यैरनन्त संसारभ्रमिमिदर्शित महत् ॥७॥ अनुल्लङ्घ्या च ते वाणी,तदादिश करोमि किम् ? । इतिकर्तव्यतामूढो,न लेभे किंचिदुत्तरम् ॥८॥ देवी प्राह मनीषात्र,(धीरा प्र०) सिद्धान्तार्थविचारणे । योग्यतां तव मत्वाऽहं,कथयामि विचिन्त्य ॥९॥ अत्र सन्दिग्ध चेतः,प्रष्ट

व्योऽत्र मया सदा । श्रीमान् सीमन्धरः स्वामी, तत्र गत्वा धृतिं कुरु ॥१०॥ आरभस्व ततो ह्येतन्माऽत्र संशय्यतां त्वया । स्मृतमात्रा समायास्ये, इहार्थे त्वत्पदोः शपे ॥११॥ श्रुत्वेत्यङ्गीचकाराथ, कार्यं दुष्करमप्यदः। आचामाम्लानि चारब्धग्रन्थसंपूर्णतावधि ॥१२॥ अक्लेशेनैव संपूर्णा, नवाङ्ग्या वृत्तयस्ततः। निरवाद्यत देव्या च, प्रतिज्ञा या पुरा कृता ॥१३॥ महाश्रुतधरैः सर्वाः, शोधितास्ताश्चिरन्तनैः। अङ्गीचक्रे ततः श्राद्धैः, पुस्तकानां च लेखनम् ॥१४॥ ततः शासनदेवी च, विजने तान् व्यजिज्ञपत् । प्रभो ! मदीयद्रव्येण, विधाप्या प्रथमाऽऽवृतिः (प्रतिः प्र०) ॥१५॥ इत्युक्त्वा सा समवसरणोपरि हैमनीम् । उत्तरीयां निजज्योतिःक्षतदृष्टिरुचि दधौ ॥१६॥ तिरोऽधत्त ततो देवी, यतयो गोचरादथ । आगता ददृशुः सूर्यबिम्बवत्तद्विभूषणम् ॥१७॥ चित्रीयितास्ततश्चित्ते, पप्रच्छुस्ते प्रभून्मुदा । ते चाचख्युरुदन्तं तं, श्राद्धानाह्वाययंस्ततः ॥१८॥ आयातानां ततस्तेषां, गुरवः प्रेक्षयंश्च तत् । अजानन्तश्च तन्मूल्यं, श्रावकाः पत्तनं ययुः ॥१९॥ अदर्शि तैश्च सा तत्र, स्थितरत्नपरीक्षिणाम् । अज्ञास्तेऽपि च तन्मूल्यमन्त्रं व्यदधुरीदृशम् ॥२०॥ अत्र श्रीभीमभूपालपुरतो मुच्यतामियम् । तद्दत्तो निष्क्रयो ग्राह्यो, मूल्यं निर्णीयते न तु ॥२१॥ समुदायेन ते सर्वे, पुरो राज्ञस्तदद्भुतम् । मुमुचुः किल शक्रेण, प्रणयात्प्राभृतं कृतम् ॥२२॥ तदुदन्ते च विज्ञप्ते, तुष्टः प्रोवाच भूपतिः। तपस्विनां विना मूल्यं, न गृह्णामि प्रतिग्रहम् ॥२३॥ ते प्रोचुः श्रीमुखेनास्य, यमादिशत निष्क्रयम् । स एवास्ति प्रमाणं नस्ततः श्रीभीमभूपतिः ॥२४॥ द्रम्मलक्षत्रयं कोशाध्यक्षाद्दापयति स्म सः। पुस्तिका लेखयित्वा च, सूरिभ्यो ददिरेऽथ तैः ॥२५॥ पत्तने ताम्रलिप्त्यां चाशापल्यां धवलक्कके। चतुराश्चतुरशीतिः, श्रीमन्तः श्रावकास्तथा ॥२६॥ पुस्तकान्यङ्गवृत्तीनां, वासनाविशदाशयाः। प्रत्येकं लेखयित्वा ते, सूरीणां प्रददुर्मुदा ॥२७॥ युग्मं ॥ प्रावर्त्तन्त नवाङ्गानामेवं तत्कृतवृत्तयः । श्रीसुधर्मोपदिष्टेष्टतत्त्वतालककुञ्चिकाः ॥२८॥ पुरं धवलकं प्रापुरथ संयमयात्रया ।

ध्यानप्रनिरुधो हि, सिद्धान्तोपास्तिलक्षणम् ॥२९॥ आचामाम्लतपःकष्टात्, निशायामतिजागरात्। अत्यायामात्प्रभोजेभ्रे, रक्त
दोषा दुरापतिः ॥३०॥ अमपषा मनास्तत्र, प्रोचुरुत्सूत्रदेशनात्। श्रपिकारस्य कुष्ठोऽभूत्कुपितैः शासनामरैः ॥३१॥ निशम्येति
दुपाक्रन्त, ध्यान्ताभिलापुकस्तत(ध्यान्तप्रेपाभिलापुक)। निशि प्रपिदधत् पद्मगेन्द्रं श्रीधरमाभिधम् ॥३२॥ लेलिहानेश्वरं लेलि
हानं दशमनेहमा। अचिरेणाधत श्रीमान्, स्वप्ने सत्त्वकपोपलः ॥३३॥ कालरूपेण कालेन, व्यालेनालीढविग्रह। श्रीपायुरिति संन्यास,
न्न म माग्रतं तत ॥३४॥ इति ध्यायन् द्वितीयेऽह्नि, निशि स्वप्ने स ऊच्यत। धरणेन्द्रेण रोगोऽयं, मयाऽलिढ इतस्ततः ॥३५॥
पुग्मं॥ निशम्यति गुरुः प्राह, नार्हिमे मृत्युमीतितः। रोगाद्या पिशुना यत्तु, कृच्छ्रदास्तदि दुस्सहम् ॥३६॥ नागः प्राहाधतिर्नात्र,
श्रपा जनप्रभावनाम्। ण्कामप विधहि त्वं, हित्वा दैन्य जिनोत्पृशतेः ॥३७॥ श्रीकान्तीनगरीसत्कधनेशश्रावकेण यत्। वारिधेर-
नग पानपात्रेण प्रजता मता ॥३८॥ तदधिष्ठायकसुरस्तम्भित वाहने ततः। अर्चितव्यन्तरस्योपदेशेन व्यवहारिणा ॥३९॥ तस्मा
मुपः ममाकृष्य, प्रतिमानां त्रयीश्रितु। तपामेका च चारूपग्रामे तीर्थे प्रतिष्ठिता ॥ ४० ॥ अन्या श्रीपत्तने चित्रावरोमूले निवे
शिता। अरिष्टनेमिप्रतिमाप्रासादान्त प्रतिष्ठिता ॥४१॥ तृतीया स्तम्भनग्रामे, सेढिकातटिनीतटे। तरुजालान्तरे भूमिमध्ये विनि
हिताऽस्ति च ॥४२॥ तां च श्रीपार्श्वनाथस्यप्रतिमां प्रतिमामिह। प्रकटीकुरु तत्रैतन्महातीर्थं भविष्यति ॥४३॥ पश्चिम कुलक ॥
पुग नागार्जुनो विद्यारससिद्धो निधिनिधि। रसमस्तम्भयद्यस्मात्स्वबिम्बप्रभावतः ॥४४॥ तत स्तम्भनकाभिख्यस्तेन ग्रामो निवे-
शित। तद्वा नेऽपि कीर्ति स्याच्छायती पुण्यभूषणा ॥४५॥ युग्मम्॥ अद्दृष्टाऽन्यैः सुरी वृद्धरूपा ते मार्गदर्शिका। श्वानस्वरूपतः
क्षेत्रपालो गन्ता यथाऽग्रत ॥४६॥ उक्त्वेत्यन्तर्हिते तत्र, सूरय प्रमदोत्पुराः। व्याकुर्वन्ति स्म महस्य, निशाद्दर्शं तदद्भुतम्

॥४७॥ ततश्च मम्मदोत्तालैः, प्रक्रान्ता धार्मिकैस्तदा । यात्रा नवशती तत्र, शकटानां चचाल च ॥४८॥ अग्रे भूत्वा प्रभुर्वृद्धकौलेयकपदानुगः । श्रावकानुगतोऽचालीत्, तृणकण्टकिना पथा ॥४९॥ शनैस्तत्र ययुः सेढीतीरे तत्र तिरोहितौ । वृद्धाश्वानौ ततस्ततस्थुस्तत्राभिज्ञानतोऽमुतः ॥ ५० ॥ पप्रच्छुरथ गोपालान्, पूज्याः किमपि भोः किमु । जाल्यामत्रास्ति ? तेष्वेकः, प्रोवाच श्रूयतां प्रभो ! ॥५१॥ ग्रामे महीलणाख्यस्य,मुख्यपट्टकिलस्य गौः। कृष्णाऽऽगत्य क्षरेत्क्षीरमत्र सर्वैरपि स्तनैः ॥५२॥ गृहे रिक्तैव मा गच्छेद्दुह्यमानाऽतिकष्टतः । मनाग् मुञ्चति दुग्धं न,ज्ञायतेऽत्र न कारणम् ॥५३॥ तत्र तैर्दर्शितं क्षीरमुपविश्यास्य सन्निधौ । श्रीमत्पार्श्वप्रभोः स्तोत्रं, प्रोचे प्राकृतवस्तुकैः ॥५४॥ जयतिहुअणेत्यादिवृत्तैर्द्वात्रिंशता तदा । अवदत् स्तवनं तत्र, नासाग्रन्यस्तदृष्टयः ॥५५॥ बभूव प्रकटं श्रीमत्पार्श्वनाथप्रभोस्ततः। शनैरुभिद्रतेजस्वि,बिम्बं तत्प्रतिवस्तुकम् ।५६। प्रणतं सूरिभिः सङ्घसहितैरेतदञ्जसा । गतो रोगः समग्रोऽपि, कायोऽभूत्कनकप्रभः ॥५७॥ गन्धाम्भोभिः स संस्नप्य, कर्पूरादिविलेपनैः। विलिप्य चार्चितः सौमनसैः सौमनसैस्तदा ॥५८॥ चक्रे तस्योपरि च्छाया,सच्छाया प्रतिसीरया । सत्रादवारितात्तत्र, सङ्घो ग्राम्यानभोजयत् ॥५९॥ प्रासादार्थं ततश्चक्रुः, श्राद्धा द्रव्यस्य मीलनम् । अक्लेशेनामिलल्लक्षं,ग्राम्यैरनुमता च भूः ॥६०॥ श्रीमल्लवादिशिष्यश्च,श्राद्धैरग्रेश्वराभिधः। महिकाख्यपुरावासः, समाह्वायि धियां निधिः ॥ ६१ ॥ अनुयुक्तः स सन्मान्य, कर्म्मान्तरविचक्षणः । अथ प्रासाद आरेभे सोऽचिरात्पर्यपूर्यत ॥६२॥ कर्माध्यक्षस्य वृत्तौ यद्द्रम्म एको दिनं प्रति । विहितो घृतकर्षश्च,भुक्तौ तन्दुलमानकम् ॥६३॥ विहृत्य भोजनात्तेन, तेन द्रव्येण कारिता । श्री(स्वा प्र०)देवकुलिका चैत्ये, सा तत्राद्यापि दृश्यते ॥६४॥ शुभे मुहूर्त्ते बिम्बं च,पूज्यास्तत्र न्यवेशयन् । तद्रात्रौ धरणाधीशस्तेषामेतदुपादिशत् ॥६५॥ स्तवनादमुतो गोप्यं, मद्वाचा वस्तुकद्वयम् । कियतां हि विपुण्यानां, प्रत्यक्षीभूयते

मया ? ॥६६॥ तदादेशादतोऽद्यापि, त्रिंशद्वृत्तमिता स्तुतिः । मधुण्यै पठ्यमानाऽस्ति, क्षुद्रोपद्रवनाशिनी ॥६७॥ ततः प्रभृत्यदस्तीर्थं, मनोवाञ्छितपूरणम् । प्रभूत रोगशोकादिदुःखदावघनाघन ॥६८॥ अद्यापि कलशो जन्मकल्याणकमहामहे । आद्यो धवलकः श्राद्धः, स च स्नपयति प्रभुम् ॥६९॥ बिम्बासनस्य पाश्चात्यभागेऽक्षरपरम्परा । ऐतिह्यात् भूयते पूर्वकथिता प्रथिता जने ॥७०॥ नमेस्तीर्थकृतस्तीर्थे, वर्षे द्विकचतुष्टय २२२२। आषाढश्राद्धको गौडोऽकारयत्प्रतिमात्रयम् ॥७१॥ श्रीमान् जिनेश्वरः सूरिस्तथा श्रीबुद्धिसागरः। चिरमायुः प्रपाल्यैतौ, मरुपामाद्यमीयतु ॥७२॥ श्रीमानभयदेवोऽपि, शासनस्य प्रभावनाम् । पत्तने श्रीकर्णराज्ये, धरणोपास्तिशोभितः ॥७३॥ विधाय योगिनीरोषं, धिक्कृत्वापरशासनः। परलोकमलञ्चक्रे, धर्मध्यानैकधीनिधिः ७४। युग्म ॥ वृत्तान्तोऽभयदेवसूरिसुगुरोरीदृग् मयामर्षितः, कल्याणैकनिकेतन कलिकलाशैलाद्रिवज्रप्रभः। भूयादुर्वरदुर्घटोदिततमःप्रध्वंससूर्योदय, श्रीनिलयो लय दिशतु वो मम्पनन्तोदये ॥ ७५ ॥ श्रीचन्द्रप्रभसूरिपद्मसरसीहंसप्रभः श्रीप्रभाचन्द्रः सूरिरनेन चेतसि कृते श्रीरामलक्ष्मीभुवा । श्रीपूर्वर्षिचरित्ररोहणगिरौ प्रद्युम्नसूरीक्षितो, वृत्तान्तोऽभयदेवसूरिसुगुरो शृङ्गे महेन्द्रप्रभः ॥७६॥ वरकरणस्य पुंस्तिर्त्रिंशत्कृतिलकनालीकल्पस्य विजयस्य । श्रीप्रद्युम्नसुभाते सुमनश्चित्रं न पकरभी ॥७७॥ इति श्रीप्रभाचन्द्रसूरिकृते प्रभावकचरित्र ॥

अत्र परित्यक्तचैत्यवासेन श्रीवर्द्धमानसूरिणा श्रीधरश्रीपतिनामानौ कृष्णब्राह्मणपुत्रौ दीक्षितौ, क्रमेण बहुश्रुतीभूतौ श्रीजिनेश्वरसूरिबुद्धिसागराचार्याविति सूरीकृतौ, गुर्वाज्ञया वसतिवासमुन्मूलीकरणाय पत्तननगरे प्राप्तौ, पत्तने च चैत्येभ्योऽन्यत्रावस्थानाय वसतिमलभमानौ पुरोहितगृहं गत्वा तत्पुरस्ताच्चैत्यवासिव्यतिकरमुक्तवन्तौ, पुरोहितोऽपि गुणपात्रमेतौ मुनी निरीक्ष्य स्वगृह एव रक्षितवान्, गत्वा च राज्ञः पुरस्ताच्चैत्यवासिव्यतिकरं मुनिद्विकस्वरूपं च यथावन्निरूपितवान्, चैत्यवास्याज्ञाविधायिना राज्ञा चैत्यवासिनः सविनयं सम्भि

ताः—मदनुरोधेनानयोः स्थितये दत्ताज्ञामित्युक्ते राजोपरोधेन चैत्यवासिभिराज्ञा दत्ता,स्थितौ च तौ तत्र वसतिवासेन,ततः कियत्काला-
नन्तरं पुनरपि धारानगर्यां प्राप्तौ,तत्र महेभ्यमहीधरधनदेव्योः सुतोऽभयकुमारनामा कुमारब्रह्मचारी समुत्पन्नवैराग्यः प्रव्राजितः,सोऽपि
बहुश्रुतीभूतो वर्द्धमानसूरिवचसा श्रीजिनेश्वरसूरिणा सूरीकृतो वैराग्यनिधिः, तेन च शासनसूरीप्रेरितेन नवाङ्गवृत्तयो विहिताः,क्रियमा-
णासु च वृत्तिष्वाचाम्लतपसा रात्रौ जागरणाल्लेखनादिप्रयासाच्च रक्तदोषः शरीरे समुत्पन्नः,तद् दृष्ट्वा च मत्सरिभिःअहो उत्सूत्रफलं,
यदस्य सूरेः शरीरे कुष्ठोत्पत्तिर्जातेत्यपभ्राजनामाकलय्य खिन्नः सूरिः शासनसुरीं प्रत्युक्तवान् ,तया च श्रीस्तम्भनपार्श्वजिनप्रतिमाप्रक-
टनाद्युपायेन तदुपशान्त्युपायः प्रदर्शितः,सूरिश्च तत्तथैव कृत्वोपशान्तरक्तदोषः कियत्कालं प्रवचनं प्रभाव्य शुभध्यानपरायणोऽनशनेन
स्वर्गमसाधयदिति श्रीअभयदेवसूरिचरित्रपिण्डार्थः,अत्र चरित्रे दुर्लभराजसभायां श्रीजिनेश्वरसूरेर्गमनमपि नाभूत,तदभावात्कु-
तस्त्यः तत्र विवादो ?, विवादाभावाच्च खरतरबिरुदं वन्ध्यास्तनन्धयकल्पं संपन्नं, नचैवं संबन्धः श्रीप्रभावकचरित्र एवोपलभ्यते,
नान्यत्रेति शङ्कनीयम् ,अन्यत्रापि तथैवोपलभ्यमानत्वात् ,तथाहि—वच्छा ! गच्छह अणहिल्लपट्टणे संपयं जओ तत्थ । सुविहिअजइ-
प्पवेसं चेइअमुणिणो निवारिंति॥१॥ सत्तीए बुद्धीए सुविहिअमाहूण तत्थ य पवेसो । कायव्वो तुम्ह समो अन्नो न हु अत्थि कोऽवि
विऊ ॥२॥ सीसे धरिऊण गुरूणमेयमाणं कमेण ते पत्ता । गुज्जरधरावयंसं अणहिल्लभिहाणयं नगरं ॥३॥ गीअत्थमुणिसमेया भमिआ
पइमंदिरं वसहिहेऊ । सा तत्थ नेव पत्ता गुरूण तो समरिअं वयणं ।४॥ तत्थ य दुल्लहराओ राया रायव्व सव्वकलकलिओ । तत्थ
(स्स) पुरोहिअसारो सोमेसरनामओ आसी ॥५॥ तस्स घरे संपन्ना (ते पत्ता) सोऽविहु तणयाण वेअअज्झयणं । कारेमाणो दिट्ठो
सिट्ठो सूरिप्पहाणेहिं ॥६॥ सुणु वक्खाणं वेअस्स एरिसं सारणीइ परिसुद्धं । सोऽवि सुणंतो उप्फुल्ललोअणो विम्हिओ जाओ ॥७॥

किं मम्हा स्वजुय काऊण अत्तणा इह उइण्णो । इअ चिंतसो विप्पो पयपउमं धरई तेसिं ॥८॥ सिवसासणस्स जिणसासणस्स सार कम्मरे गहेऊण । इअ आसीमा दिन्ना सूरीहिं सकज्जसिद्धिकए ॥९॥ 'अपाणिपादो ह्यमनो ग्रहीता, पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः । स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता, शिवो ह्यरूपी स जिनोऽवताद् ॥१०॥ तो विप्पो ते अपइ पिच्छइ गुट्ठी तुमेहिं सह होइ । तुम्ह पसाया वअत्थपारगा हुंति मे अ सुआ ॥११॥ ठाणामावा अम्हे चिट्ठामो कत्थ इत्थ तुह नयरे ? । चेइअवासिअमुणिणो न दिंति सुविहिअजणे वसिउं ॥१२॥ तेणवि मचंदमाला उवरिं ठाविसु सुद्धअसणेणं । पडिलाभिअ मज्झण्हे परिक्खिआ सव्वमस्थेसु ॥१३॥ तत्तो चेइय वासिअमुहा तत्थागया भणंति इमं । नीसरह नयरमज्झा चेइअवज्झा न इह ठंति ॥१४॥ इअ वुत्तंतं सोउं रण्णो पुरओ पुरोहिओ भणइ । गयावि मयत्थेइअवासीण माहण पुरओ ॥१५॥ जइ कोऽवि गुणट्ठाण इमाण पुरओ विरूवय भणिही । त निअरज्जाउ फुडं नामेमि सकिमिपभमगुव ॥१६॥ रण्णो आएसेणं वसहिं लहिउं ठिआ चउम्मासिं । तत्तो सुविहिअमुणिणो विहरंति जहिच्छिअं तत्थ ॥१७॥ इत्यादिरुद्रपल्लीयसङ्घतिलकसूरिकृतदर्शनसप्ततिकावृत्तौ, यद्यप्यत्रापि प्रभावकचरित्रेण सह भूयोऽसङ्गतं तथापि खरत रविरुद्धहेतुः खरतरविकल्पितचैत्यवासिभिः सह विवादस्तत्र नास्तीत्यत्रार्थे सम्मतमेवेति दर्शितं, यस्तु गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ विवाद स च खरतरमतप्ररूपणाग्रप्रधारेण जिनपतिसूरिणा सङ्गतिपरम्नाय विकल्पितः, स एव तच्छिष्येण सुमतिनाम्नाऽत्र लिखितोऽपि भिन्नदास्तवैर सोप्य, यतः सोऽभूतोऽपि भूतपूर्वीकृत्य लिखित, भूयांसि च तत्रान्यान्यप्यसम्बद्धवाक्यानि, तत्राभूतत्वं च प्रभावकच रित्रादावनुक्तस्यापि तत्र भणनात्, अन्यानामप्यसम्बद्धवाक्यानां मध्ये त्वेवम्—आत्मनाऽष्टादशभिः पण्डितजिनेश्वरप्रभृतिभिः सह श्रीवर्द्धमानाचार्या गगने प्राप्ता इत्याद्युक्तं तच्च विचार्यमाणं खरतराणामपि न सम्मतं, यत एवं सति श्रीवर्द्धमानाचार्यस्यैव खर

तराविरुद्धं स्यात्, नान्यस्य, उच्यते च तैः श्रीजिनेश्वरसूरेरित्यसंगतिः, तथा तत्रैव चैत्यवासिमुख्यः सूराचार्य उक्तः, स च द्रोणाचार्यस्य भागिनेयः,स च शिष्यीभूतस्तदानीं नास्तीति महत्यसंगतिः स्वधिया भाव्येति, तेन प्रभावकचरित्रासंगतं यावत्तावत्सर्वमपि जिनपतिसूरिकल्पितमिति। किंच–एकं चित्रं यत् जिनेश्वरसूरिवर्णने काचापिच्यभूतान्यनेकानि वाक्यानि लिखितानि परं खरतरविरुद्धं न लिखितं, किंतु राजा तु न्यायवादी यावन्न किंचिज्जल्पतीत्येतावन्मात्रं भणितं, कुतो राज्ञा खरतरविरुद्धं दत्तं ?, मौने विरूद्धदाननिदानवाक्प्रवृत्तेरेवाभावात्,तस्माद् ज्ञायते गणधरसार्द्धशतकवृत्तिकरणकाले बाहुल्येन खरतरनाम्नः प्रसिद्धिर्नासीत्, किंतु, तदीयमुखाद्विधिमङ्गो विधिसमुदायो विधिधर्मो त्यादि लोकमुखाच्चौष्ट्रिक इति प्रसिद्धिः, अत एव जिनदत्तशिष्यो जिनचन्द्रस्तच्छिष्यो जिनपतिस्तत्प्रतिबोधितेन भाण्डागारिकनेमिचन्द्रेण षष्टिशतककारेण जिनवल्लभैकगुणानुरागेण जिनवल्लभस्तुतिं कुर्वताऽपि न क्वापि खरतरगच्छो भणितः, किंतु "पय पणमिअ सिरिवीरजिणु गणहरगोअमसामि" इत्यादि खरतरप्रसिद्धजिनवल्लभवर्णने 'नंदउ विहिसमुदाओ' इत्याद्युक्तम्, एवं तत्पक्षीयप्रासादप्रशस्त्यादौ क्वचिद्विधिपक्ष इत्याद्यपि लिखितं दृश्यते, लोकोक्त्या औष्ट्रिकशब्दप्रवृत्तिः स्तनिककृतशतपद्यां–हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल११५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्कितो, वेदाभ्रारुणकाल१२०४ औष्ट्रिकभवो विश्वार्ककाले१२१३ऽञ्चलः। षट्त्र्यर्केषु च१२३६ सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के१२५० पुनः, काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥ इत्यादिपुरातनकाव्यादौ यत्र क्वापि खरतराधिकारस्तत्रौष्ट्रिकनाम्नैवेति, यत्तु खरतरपट्टावल्यां यथा खरतरविरुद्धं लिखितं तथा सदसि वक्तुमप्ययुक्तं, तथाहि–सं० १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुर्लभराजसभासमक्षं विवदमानैः सरस्वतीभाण्डागारानीतदशवैकालिकपुस्तकवाचकत्वप्रतिज्ञया लब्धाऽऽत्मलघुत्वैरन्तराले पत्रं चोरयद्भि-

प्रशस्तिरिति मद तगाऽन्यानुत्वेन लब्धगुरुपदा राजलोक आग्रत्यप्यहो चौर्यमितिजल्पतोऽहो एते खरतरा इति प्रशसात प्रास-
गरतरविरुद्धा श्रीजिनेश्वरसूरीणां लघुत्वापादक,तच तेषां न सम्भवति, किन्तु प्रागुक्तप्रकारेण जिनदत्तेनैव प्रकटीकृत तस्यैव युज्यते,
नम्याशान्यादपि तादृगभिलापस्य मर्वजनप्रतीतत्वात् ,नच मर्वथाप्यसदेव पट्टावल्यां कथ लिखितुं शक्यते इति शङ्कनीय,तेषां तथा
लिखन मयाभावात् कथमन्यथा खरतरविरुद्ध श्रीजिनेश्वरसूरेरवेति ब्रुवाणा अपि खरतरगच्छे श्रीउद्योतनसूरिरित्यादिनिजवचनविरो
धिअसन्मम्बन्धमात्र शिलामुत्कीर्य लिखितवन्त ,तत्रत्यं लिखित, यथा "श्रीमहावीरतीर्थे श्रीसुधर्मस्वामिसन्ताने श्रीखरतरगच्छे श्री
उद्योतनसूरि श्रीवर्द्धमानसूरि श्रीजिनेश्वरसूरि श्रीजिनचन्द्रसूरि श्रीअभयदेवसूरिश्रीजिनवल्लभसूरिश्रीजिनदत्तसूरिश्रीजिनचन्द्र
सूरिश्रीजिनपतिसूरिश्रीजिनेश्वरसूरिरित्यादिपट्टक्रमालङ्कारश्रीजिनभद्रसूरिराज्ये श्रीजेसलमेरुमहादुर्गे श्रीचाचिगदेवे पृथ्वीशे सति
सं० १५०५ वर्षे० तप पट्टिका कारिता, तथा परपट्टिकायां यथा "इतश्च चन्द्रकुले श्रीखरतरविधिपक्षे—"श्रीवर्द्धमानाभिधसूरिरा-
जा, जात क्रमादभ्युदयप्रतापः। मन्त्रीश्वरश्रीविमलाभिधानः, प्रतीकृत् यद्वचनेन भक्त्या॥१॥मित्यादि, तथा "श्रीवीरशासने क्षेत्र-
नागन उपिनि थिनो। मुधर्मस्वाम्यपरपानि,गणा मन्ति महस्रश ॥१॥ गच्छ खरतरस्तेषु, समस्ति स्वस्तिभाजनम् । यत्राभूवन्
गुणगुरा, गुरवो गतकल्मषा ॥ २॥ श्रीमानुद्योतन सूरिर्वर्द्धमानो जिनेश्वरः । जिनचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥ ३ ॥
इत्यादि धाआण्णाराज्ञश्रीपि समयसौ, यद्योद्योतनसूरिवर्द्धमानाचार्यौ खरतरगच्छीयावुक्तौ, तच तेषामप्यनभिमत । किञ्च—
प्रत्यक्षरमपि विचार्यमाण, तथाहि-श्रीअभयदेवसूरितच्छिष्यश्रीवर्द्धमानाचार्यप्रमृतिकृत नवाङ्गवृत्तिश्रीऋषभदेवचरित्रादौ श्रीवर्द्ध

१ समनमर्गयमाणगगयग्र यानां गूर्णायपे पृष्ठ ७ लेख प्रयोदश २ पृथ्वी शासति प्र० ३ सम्भोऽर्य सूचीपत्रे कथितः

मानसूरित एव पट्टपरम्परोक्ता, अत्र तु श्रीउद्योतनसूरिपट्टधरत्वेन श्रीवर्द्धमानाचार्यो भणितस्तत्र निदानं किं ?, सम्यग् न विद्मः,
नहि श्रीउद्योतनसूरिशिष्यः श्रीवर्द्धमानाचार्यः, किंतु चैत्यवासिशिष्यः सूरिः सन्नेव चारित्राद्युपसंपदं गृहीत्वा विजहारेति प्रति-
पादनाद्, उपसंपन्नस्तु स्वकार्यसमाप्तौ गन्तुक एव स्यात्, तस्य च दिग्बन्धादिकं न संभवति, तदभावे च न मण्डल्यादिना सं-
भोगः, तदभावाच्च न पट्टधरत्वमिति प्राग् दर्शितमित्याद्यनेकप्रकारं खरतरलिखितं सुदृशां न सम्मतमितिगाथार्थः॥४४॥ अथ
लोकदत्तमपि खरतरनाम जिनदत्तेन कथं विकल्पितमित्याह—

खरयरनामं किरिआउग्गत्तणओत्ति चित्ततुट्ठीए । परिकप्पिअंति तदवच्चकप्पिअं तस्स मूलंपि ॥४५॥

खरतरनाम क्रियोग्रत्वात्–क्रियाभिरुग्रत्वमस्माकमतः,खरतर इति नाम चित्ततुष्ट्यै–मनःसंतुष्टिनिमित्तं परिकल्पितमपि,अर्थाज्जि-
नदत्तेन तस्य नाम्नो मूलमपि श्रीजिनेश्वरसूरिलक्षणं तदपत्यकल्पितं–जिनपतिसूरिप्रभृतिभिः कल्पितं, जिनदत्तेन खरतरशब्दस्य
क्रियोग्रत्वमित्यर्थः कल्पितः, तदपत्येन च तस्य मूलमपि जिनेश्वराचार्यः कल्पितः, तस्य च निमित्तं चैत्यवासिभिः सह विवाद
इत्याद्यपि कल्पितमितिगाथार्थः ॥४५॥ अथोक्तकल्पनायां जनविश्वासः कथं भवतीति विकल्प्य यत्कृतं कुर्वन्ति च तदाह—

जेणं जिणदत्तमए पुराणपाढाणमण्णहाकरणे । परलोअभयाभीआ अज्जावि दीसंति वेसहरा ॥४६॥

जिनदत्तमते पुरातनपाठानामन्यथाकरणे–प्राचीनशास्त्रपाठपरावृत्तिकरणे येन कारणेन 'परलोकभयाभीताः' परलोकभयं–नर-
कादिपातभयं तस्मादभीताः–निश्शूकाः अद्यापि वेषधराः–जिनदत्तापत्यानि साध्वाभासरूपाणि दृश्यन्ते, यतः साम्प्रतमपि तपाग-
च्छीयरत्नशेखरसूरिकृतश्रावकप्रतिक्रमणवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरिरित्यत्र खरतरधुरीणश्रीअभयदेवसूरिरिति प्रक्षिप्य लिखितं, तच्च

नमन्मरो म्यामनवाभ्युपगतमवतिगाथार्थः ॥४६॥ अथ प्राचीनपाठपराङ्गतिकरणे मयराहिता अत' किं कृतमित्याह—

तेण महावीरचरिअप्पमत्थिपमुहेसु निम्मलापमुहं । मइऊण खरयरित्तिअ लिहिअ लेहाविअ च तहिं ॥४७॥

यत एवमेव जिनदत्तापत्यानि परलोकभयाभीतानि तेन कारणेन महावीरचरित्रप्रशस्तिप्रमुखेषु—गुणचन्द्रगणिकृतश्रीमहावीरचरित्रप्रशस्त्यादिषु निर्मलाप्रमुखं—निम्मलाइत्यादिशब्दप्रमुखं त्यक्त्वा—पराकृत्य खरयरीति च लिखितं लेखितं च तत्र—तत्स्थाने, निर्मलादिशब्दस्थाने मैं खरयरीतिकृत कारितं चेत्यर्थः ॥ तत्कथमितिचेच्छृणु—भवजलहिवायसंमतभविअसंतावतारणसमत्थो । वाहिपा व महत्यो सिरिवीरजिणेसरा पढमो ॥१॥ गुरुसाराउ धवलाउ निम्मला साहुसंतई जम्हा । हिमवताओ गंगुव्व निग्गया सयलजणपुज्जा ॥२॥ इतिश्रीमहावीरचरित्रप्रशस्तौ, अत्राय विचार'—खरतराणामुत्पत्तिः १२०४ वर्षे सर्वेषामपि सम्मता, तच्च गणनाविरोधी, अतत्समाकरणाय 'निम्मला साहुसंतई जम्हा' इत्यत्र 'खरयरी साहुसंतई'ति लिखितम्, एतच्चरित्र च 'नंदसिहिरुद्दसंख विक्कमाउ कालम्मि । जिट्ठस्स सुद्धतइआतिहिम्मि सोम ममसमिणं ॥१॥' इतिवचनात् सं० ११३९ वर्षे निष्पन्नम्, तदा च मति यद न जिनदत्तपूर्वस्य किंतु जीणा इति मृषाख्यात्यर्थं विपरीतलिखनेनात्मा कदर्थितः, तत्सिद्धिरपि न संजाता, अत 'इणमं जीवविदमो, न चानश्च नम गत' इतिन्याय संपन्न इतिगाथार्थः ॥ ४७ ॥ अथ कूटलिखनात् मोमते पराभवं तदाह—

पुव्वयरनिण्णयओ जेमम्मेऽमि कुडलिहणाओ । खीणमरा संजाया खरयरगा तेण बहु न्याय ॥४८॥

पूर्वाचार्यनिर्णयात्—गणाधिलिखितपुस्तकानन्यका पुस्तकसमारव्धयादिभ्यः समानीतपुस्तकात् यो निर्णयस्तस्मात्पाठान्तरीय पीरजनस्मरणविकलभावप्रतिक्रमणप्रमाणनिर्णयानि पुस्तकादुपलभ्यमानाणदीपग्रामादेषु खिलोत्कीर्णवर्णलिखनादेव तत्र प्राग् मतभिन्न

क्षीणस्वराः—मान्द्यरोगग्रस्ता इव उच्चैःस्वरेण
जेसलमेरौ कूटलिखनं जनप्रसिद्धं जातं, तस्माद् बहु ख्यातं यथा स्यात्तथा खरतराः
वक्तुमशक्ताः संजाताः, तेन कारणेन कूटलिखनहेतुरिति गाथार्थः ॥४८॥ अथ चैत्यवासिविवादे दूषणान्तरमाह—

किंच विवाओ चेइअवासीहिमसंभवीऽवि आयारे। तत्थवि खरयरबिरुअं जयवाए सव्वहा नेव ॥४९॥

किंचेति दूषणाभ्युच्चये, चैत्यवासिभिः सह साधूनां विवादोऽसंभवी, अपिरेवार्थे, असंभव्येव, क ?—आचारे—आचारविषयो विवादो न संभवति, चैत्यवासिनां साधूनां चाचारः सर्वजनप्रतीत एव, सिद्धे वस्तुनि साधनायोगाद्, दशवैकालिकादिपुस्तकानयनमयुक्तमेव, आचारे इत्युक्तौ कदाचित्पाण्डित्यपरीक्षानिमित्तं तार्किकवादो युक्तोऽपीति ज्ञापितं, तत्रापि—जयवादे खरतरबिरुदं सर्वथा नैव—न संभवत्येव, खरतरनाम्नोऽशुभार्थवाचकत्वादितिगाथार्थः ॥४९॥ अथाशुभार्थवाचकत्वेऽपि दूषणमाह—

सद्दाणं दुब्भिक्खे खरयरबिरुअंपि अद्धजरईअं। खरसद्दो लोअमुहा तरसद्दो सद्दसत्थाओ ॥५०॥

शब्दानां दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरबिरुदमर्द्धजरतीयम्—अर्द्धजरतीयन्यायमापन्नं, अर्द्धजरतीयन्यायस्त्वेवं—खरशब्दः सत्यवाचित्वेनाभ्युपगमे लोकमुखादेव खरशब्दस्य प्रवृत्तिः, तरशब्दः अतिशयार्थे प्रत्ययलक्षणः, स च शब्दशास्त्रादेवेत्यर्द्धजरतीयन्यायो, वैपरीत्यप्रवृत्तिमद्भ्यामुभाभ्यामेव खरतरशब्दस्य व्युत्पन्नत्वाद्, अथोभावपि शब्दौ व्याकरणनिष्पन्नावेव गृह्येते तर्ह्यतिशयेन खरः खरतरः इति व्युत्पत्त्या महान् गर्दभ उग्रतरो वा भण्यते, स च लोकानां मुखादसंभवीति, लोकमुखाच्च बिरुदसंभवे तरप्रत्ययप्रयोगोऽसंभवीति विचारणया स्वर्णगिर्यादौ क्रोधाविष्टवाक्श्रावणे खरतरोऽयमिति भणनं प्रसिद्धं तदेवात्र संभवीति गाथार्थः ॥५०॥ अथ जिनेश्वरसूरेः खरतरविरुदं न जातं तत्र युक्तिमाह—

जउ जयवाए जाय खरयरविरुअ इयिअ ता नियमा। नवअंगिवित्तिपमुहे वण्णयखण्णपि तव्वषा ॥५१॥

यदि जयवादे जिनेश्वरात् खरतरविरुद्ध जात भवेत् ता–तर्हि नियमात् नवाङ्गवृत्तिप्रमुखे, आदिशब्दाच्छ्रीअभयदेवसूरिशिष्य श्रीवर्द्धमानाचार्यकृत श्रीऋषभदेवचरित्रादिपरिग्रह तत्र तदपत्यात्–श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यप्रशिष्यादिमकाशा च्छ्रीअभयदेवसूरिप्रमुख पाश्चात् अथाच मुखाग्रेणकवचनम्–अनेन प्रकारेणास्मदीयगुरूणामित्थ खरतरगच्छीयेन मया इद इत्यादिक कृतमित्यादिरूपेण तद्व र्णितमभविष्यत्, तच्च कापि नोक्तमिति गाथार्थ ॥५१॥ अथ व्यतिरेकमाह—

नेव कत्थवि दिट्ठ सुणिअ वा खरयराउ अण्णत्थ। पच्चुअ तवगणपमुहा जिणदत्ता चेव वुयति ॥५२॥

नैव कुत्रापि दृष्टं श्रुत वा खरतरान्यत्र, खरतरेणोक्त दृष्ट श्रुत च, परमन्यनोक्तमिति न दृष्ट श्रुतं चेति, प्रत्युत तपागण प्रमुखा जिनदत्तादय भवन्तीत्यध्याहार्य। भावार्थस्त्वयं–यत्र कापि जिनेश्वरसंतानीयकृतेषु ग्रन्थेषु प्रशस्ति तत्र खरतरविरुदस्य रूपं गन्धतोऽपि नोक्तावित, तथाहि–नवाङ्गीवृत्तिप्रशस्तिस्तु सर्वत्रापि सुलभा सुप्रतीता चेति नेह लिख्यते,यत्तु तत्र खरतराः श्री अभयदेवसूरे निम्नुहतामुद्भावयन्ति तन्मम्यग्, राजादिसकाशाजयावनासे क्रियोत्पादेश्च निजगुरूणा लब्धस्य विरुदस्य सुशि ष्पण विशेषतो दीपनार्हत्वात्, निजजातिमदादिरिव गुरुगच्छादेर्नामोक्तौ निःस्पृहताया अनपायात्,यदागम –संजओ नाम नामेण, तहा गुत्तेण गोअमो। गद्दमालि ममायरिआ,विज्जाचरणपारगा ॥१॥ इत्युत्तरा० १८ (५६९*) तस्माद्गुरुगच्छादेर्नामावश्य वक्तव्यम्, अन्यथा श्रीअभयदेवसूरिभिरित्यापपि वृत्तिप्रशस्तौ न युक्तं स्यात्,नन्वेतच्छिष्यैर्लिखितमितिचेच्चिरं जीव,तर्हि तद्वत्खरतरविरुदमपि तच्छिष्यैर्णैव कथं न लिखितमित्यपि विचारणीयं,किंच–खरतरविरुद स्वात्मन एव मधुर्ये स्यात्तर्हि निःस्पृहताऽपि भवतु प्रच्यत,

एतच्च निजगुरोर्जिनेश्वरसूरेरिति कुतो निःस्पृहतावार्ताऽपि?,न च विस्मृतमिति संभावनीयं,चन्द्रकुलस्यापि तथात्वापत्तेः, तस्मात् यदि निजगुरो राजसभायां जयहेतुकं खरतरबिरुदमभविष्यत्तर्हि सविस्तरं नवाङ्गीवृत्तिपञ्चाशकवृत्त्यष्टकवृत्त्यादौ श्रीअभयदेवसूरिशिष्याः श्रीवर्द्धमानसूरिप्रभृतयः प्रशिष्याश्च तदनुजाताः श्रीपद्मप्रभसूर्यादयोऽप्यवर्णयिष्यन्, तैश्च लेशतोऽपि न लिखितं तथाहि—चंदकुले चंदजसो दुक्करतवचरणसोसिअसरीरो। अप्पडिबद्धविहारो सूरुव्व विणिग्गयपयावो ॥१॥ एणपरिग्गहरहिओ विविहसारंगसंगहो निच्चं। सयलक्खविजयपयडोऽवि एक्कसंसारभयभीओ॥२॥इंदिअतुरिअतुरंगमवसिअरणसुमारही महासत्तो। धम्मारामुल्लूरणमणमक्कडरुद्धवावाचारो ॥३॥ खमदमसंजमगुणरोहणो विजिअदुज्जयाणंगो। आसि सिरिवद्धमाणो सरी सव्वत्थ सुपसिद्धो ॥४॥ सूरिजिणेसरसिरिबुद्धिसायरा सायरुव्व गंभीरा। सुरगुरुसुक्कसरित्था सहोअरा तस्स दो सीसा ॥५॥ वायरणछंदनिग्घंटुकव्वणाडयपमाणसमएसु। अणिवारिअप्पयारा जाण मई सयलसत्थेसु ॥६॥ ताण विणेओ सिरिअभयदेवसूरित्तिनाम विक्खाओ। विजयक्खो पच्चक्खो कयविक्कयसंगहो धम्मे ॥७॥ जिणमयभवणब्भंतरगूढपयत्थाण पयडणे जस्स। दीवयसिहिव्व विमला सूई बुद्धी पवित्थरिआ ॥८॥ ठाणाइनवंगाणं पंचासयपमुहपगरणाणं च। विवरणकरणेण कओ उवयारो जेण संघस्स ॥९॥ इक्को व दो व तिण्णि व कहवि तु लग्गेण जइगुणा हुंति। कलिकाले जस्स पुणो वुच्छं सव्वेहिवि गुणेहि ॥१०॥ सीसेहि तस्स रइअं चरिअमिणं वद्धमाणसूरीहिं। होउ पढंतसुणंताण कारणं मोक्खसुक्खस्स ॥११॥ इति नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिशिष्यश्रीवर्द्धमानसूरिकृतप्राकृतगाथात्मकश्रीऋषभदेवचरित्रप्रशस्तौ,एतत्पुस्तकं ताडीयं पत्तननगरे वृद्धशालिकतपागणभाण्डागारेऽस्तीति बोध्य,तथा-पूर्वं चन्द्रकुले बभूव विपुले श्रीवर्द्धमा-

१ एतस्या वृत्तेः कर्त्ता यद्यपि श्रीजिनेश्वराचार्यः तथापि संशोधिता सा श्रीमद्भिरभयदेवसूरिभिः इति तत्र नामनालिखनप्रसङ्गः,

नग्रसु ,श्रीरिमल्लमाजन सुमनसां सेव्यः गुणवासपदम् । शिष्यस्तस्य जिनेश्वर समजनि स्याद्वादिनामग्रणी ,बन्धुस्तस्य च बुद्धिसागर इति त्रैविद्यपारङ्गम ॥१॥ सूरि श्रीजिनचन्द्रोऽभयदेवगुरुर्नवाङ्गवृत्तिकर । श्रीजिनभद्रमुनीन्द्रो जिनेश्वरविभोस्त्रयः शिष्याः॥२॥ यश्चके श्रीजिनचन्द्रसूरिगुरुमिथुर्य प्रथमाभिधस्तेन ग्रन्थचतुष्टयीकृन्मति श्रीदेवभद्रप्रभुः। देवानन्दमुनीश्वरोऽभवदतश्चारित्रिणामग्रणी , संसारम्बुधिपारगामिजनताश्रमणु श्रमं मसा ॥३॥ यन्मुखावासवास्तव्या,व्यवस्यति सरस्वती । गन्तु नान्यत्र स न्याय्य', श्रीमान्देव प्रभप्रभु ॥४॥ मुकुरतुलामङ्कुरयति यस्तुप्रतिबिम्बविशदमतिभुवम् । श्रीविबुधप्रभमन्वित न विपत्ते वैपरीत्यं तु ॥५॥ तत्पदपद्मभ्रमरश्चके पद्मप्रभश्चरितमेतद् । विक्रमतोऽतिक्रान्त वेदग्रहरवि'१९४मिते समये॥६॥इति श्रीपद्मप्रभसूरिविरचितश्रीमुनिसुव्रतचरित्रप्रशस्तौ, तथा ' स्वस्तिश्रीनृपविक्रमसंवत्'१२९३वर्षे वैशाखशुद्ध१५ शनावद्येह श्रीअर्बुदाचलमहातीर्थे अणहिलपुरवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय ठ०श्री चण्डप्रसाद्मह०सोमान्वये ठ०आसराजसुतमहं श्रीमल्लदेव मह श्रीवस्तुपालयोरनुज मह-श्रीतेजपालेन कारित श्रीलूणसीहवसहिकायां श्री-नेमिनाथचैत्य इत्यादिषाठत् थ०पतणसमुद्रमुसकुटुम्बसमुदायन श्रीशान्तिनाथबिम्बं कारित प्रतिष्ठित च नवाङ्गवृत्तिकारक श्रीअयदेवसूरिसंतानीयै' श्रीधर्मघोषसूरिभि"रिति श्रीअपुगाचलतीर्थे श्रीनेमिनाथचैत्यपश्चिमद्वारे चतुर्दशदेवकुलिकाप्रशस्तिः,एवमन्यत्रापीयमेव रीतिर्बोध्येति,वस्तुत गणाग ममूसा जिनदत्ताख्य सुवन्ति,यदुक्त "इन्दन्द्रियपक्षकाल११५९ जनित पक्षोऽस्ति राकाङ्कितो, वेदाभ्राख्या १२०४काल औष्ट्रिकभवो विश्वार्ककालऽञ्चल १२१३। षड्व्यर्के १२३६तु च सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के'१२५० पुनः, काल त्रिस्तुतिक' कलौ जिनमत जाता स्वकीयाग्रहाद्॥१॥ एतत्काव्य मन्त्रिवस्तुपालतेजपालकारकनिष्पन्नग्रन्थेष्वपि सम्मतितया भणितमित्यत्रौष्ट्रिकनन्दन मतगे वाच्य",परं तदानीमुक्तनाम्नैव प्रसिद्धिरिति,यथा "वस्संरद्वादश्शतैश्चतुर्भिरधिकैर्गतैः,माघीविक्र

मतो गच्छः, ख्यातः खरतराख्यया ॥१॥ इतिश्रीजिनसुन्दरसूरिकृते दीपालिकाकल्पे, एवं तपाप्रभृतीनां पट्टावलीष्वपि सं० १२०४ वर्षे खरतरमतोत्पत्तिरिति लिखितं, किंच—नवाङ्गीवृत्तिकारकसंताने ये श्रीधर्मघोषसूरिप्रभृतयः उक्तास्तेषां नामापि खरतरपट्टावल्यां नास्ति तदपि सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमितिगाथार्थः ॥५२॥ अथ खरतराभिमतस्यापि सम्मतिमाह—

जिणवल्लहोऽवि कत्थवि ग्वरयरविरुअं जिणेसरा जायं। न वइंसु अहव तक्कुल जाओऽहं किंतु अण्णगुरुं ॥५३॥

जिनवल्लभोऽपि, अपिशब्दादन्ये तु दूरे, जिनवल्लभोऽपि खरतरबिरुदं जिनेश्वराज्जातमिति नावादीत्, अथवा तत्कुलजातोऽहं—तदन्वयजातोऽहमित्यपि नावादीत्, किं त्वन्यगुरुम्—अन्यत् तत्कुलादन्यद्यत्कुलं तदुद्भवो गुरुर्यस्य सोऽन्यगुरुरेतादृशोऽहमस्मीति ज्ञापितमिति प्रसङ्गतोऽभिहितं बोध्यं, खरतरस्यानिष्टत्वादित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—खरतरास्तु श्रीअभयदेवसूरिशिष्यः जिनवल्लभः अत एव तत्पट्टधर इति ब्रुवन्ति, जिनवल्लभस्तु नेति ब्रूते, तथाहि—प्रथमं तावज्जिनवल्लभवचसा श्रीअभयवस्वरूपं यथा—न चक्रोरदधितमलमदोषमतमोनिरस्तसद्वृत्तम्। नालिकन्न तावकाशोदयमपर चान्द्रमस्ति कुलम् ॥१॥ तस्मिन्न बुधोऽभवदमङ्गविहारवर्ती, सूरिर्जिनेश्वर इति प्रथितोदयश्रीः। श्रीवर्द्धमानगुरुदेवमतानुसारी हारीभवन् हृदि सदा गिरिदेवतायाः ॥२॥ अनेककविनायकस्तुतपदः मदोमाश्रयः, स्फुरद्वृषपरिग्रहस्तुहिनधाम रम्याकृतिः। प्रभूतपतिरद्भुतश्रुतविभूतिरस्तस्मरो, महेश्वर इवोदभूदभयदेवसूरिस्ततः ॥ ३ ॥ श्रीवीरान्वयवृद्धये गणभृता नानार्थरत्नैर्दधे, यत्स्थानादिनवाङ्गशेवधिगणः कैरप्यनुद्घाटितः। तद्वंश्यः स्वगुरूपदेशविशदप्रज्ञः करिष्यच्छुभां, तट्टीकामुदजीघटत् तमखिलं श्रीसंघतोषाय यः ॥४॥ सत्तर्कन्यायचर्चार्चितचतुरगिरः श्रीप्रसन्नेन्दुसूरिः सूरिः श्रीवर्द्धमानो यतिपतिहरिभद्रो मुनीड्देवभद्रः। इत्याद्याः सर्वविद्यार्णवकलशभुवः संचरिष्णूरुकीर्तेः, स्तम्भायन्तेऽधुनाऽपि श्रुतचरणरमारा-

जिनो यस्य शिष्या ॥५॥" इत्यादि जिनवल्लभकृतायां जिनवल्लभीयप्रश्नस्त्यपरनाम्न्यामष्टसप्ततिकायां, अत्र यदि जिनेश्वर सूरि खरतरबिरुदममविष्यत् तर्हि जिनवल्लभोऽपि चान्द्रकुलमिव बिरुदमप्यवर्णयिष्यत्, तच्च न वर्णितम्, अतस्तद्विषये जिनवल्लभोऽपि मौक्षिक इत्यर्थः, तथा वल्लभजो नाऽममस्मीत्यमादीत्, श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोर्गुरुशिष्यसंबन्धो नासीदित्यर्थः, नहि श्रीअभयदेवसूरिणा जिनवल्लभोऽस्मदीय शिष्य इत्युक्तम्, एवञ्च खरतरस्यापि सम्मतं, यतो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ "चैत्य वासिशिष्योऽय"मित्याद्युक्तं, न पुनः प्रव्रज्यादानदिग्बन्धादिनाऽस्मसात्कृत इत्यपि भणितं, तथात्वे चैत्यवासिशिष्यत्वलक्ष्यपदे असंभवात्, न वा जिनवल्लभेनाप्यहं श्रीअभयदेवसूरिशिष्य इत्युक्तं, प्रत्युत चैत्यवासिशिष्यत्वमेवोक्तं, यदुक्तं—"लोकार्च्यकूर्चपुरगच्छमहाघनोत्थमुक्ताफलोज्ज्वलजिनेश्वरसूरिशिष्यः। प्राप्त प्रथां भुवि गणिर्जिनवल्लभोऽत्र, तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥१॥" इत्यष्टसप्ततिकायाम्, इयं च श्रीअभयदेवसूरौ दिवं गते त्रिंशता चतुस्त्रिंशता वा वर्षैर्गते ११६४ वर्षे कृत्वा चित्रकूटे श्रीमहावीरप्रासादे छाजकाय शिलायुत्कीर्य लिखिता, अत्र विचारणीयं—श्रीअभयदेवसूरित्रिंशद्वर्षातिक्रमे चतुस्त्रिंशद्वर्षातिक्रमे वा यदि निजगुरुतया श्रीअभयदेवसूरिं नोक्तवान् तर्हि कदा वक्ष्यति? कथं वा तत्पट्टधरो भवितेति?, किञ्च—चैत्यवासं परित्यज्यापि चैत्यवासिनमेव निजगुरुतया श्रीजिनेश्वरसूरिं महता प्रबन्धेन वर्णितवान्, न पुनरन्यमपि कञ्चन श्रीवर्द्धमानसूरिप्रभृतिकमपि, एवं प्रश्नैकषष्टिशतकेऽपि, तथाहि—"धर्मः कि धातुरपाठि कः क भवतो मीरोर्मनः प्रीतये, माऽलङ्कारविदग्धया वद कया रञ्जन्ति विद्वज्जना। पापो किं सुरजिद्विभर्ति भुवि न ध्यायन्ति के वा मदा, के वा मद्गुरवोऽत्र चारुचरणा श्रीसुश्रुता विश्रुता ॥१॥ एतेषां प्रश्नानामुत्तरं श्रीमदभयदेवा

१ एतत् प्रश्नोत्तरैकषष्टिशतकं स्तोत्ररत्नाकरे मद्रितं मुद्रितं

न पुनर्निजगुरुत्वेनेति, चैत्यवासिनं श्रीजिनेश्वरा-
चार्याः इत्येवंरूपेण श्रीअभयदेवसूरयः मद्गुरुत्वेन सर्वसाधारणवचसा वर्णिताः, न पुनर्निजगुरुत्वेनेति, चैत्यवासिनं श्रीजिनेश्वरा-
चार्यं च निजगुरुतयैव वर्णितवान्, तथाहि—कः स्यादम्बुधिवारिवायसचिते क द्वीपिनं हंत्ययं, लोकः प्राह हय प्रयोगनिपुणैः कः
शब्दधातुः स्मृतः । ब्रूते पालयिताऽत्र दुर्धरतरः कः क्षुभ्यतेऽम्भोनिधेः, ब्रूहि त्वं जिनवल्लभस्तुतिपदं कीदृग्विधाः के मताम् ? ॥१॥
अत्रोत्तर मद्गुरवो जिनेश्वरसूरय इत्येवोक्तवान् जिनवल्लभ इति, गुरुशिष्यसंबन्धः श्रीजिनेश्वरसूरिजिनवल्लभयोरेव, न पुनरभयदेव-
सूरिजिनवल्लभयोरपीति जिनवल्लभवचसैवावबोध्यः, ननु 'तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं चे'ति चतुर्थचरणेन जिनवल्लभेनाप्यु-
पसंपदमधिकृत्य संबन्धः सूचित इति चेत् सत्यं, तथाविधसंबन्धस्याकिंचित्करत्वात्, तथाहि—उपसंपन्नत्वमपि श्रुतमधिकृत्य जिन-
वल्लभेनैवोक्तं, तच्च विचार्यमाणं प्रव्रज्यापूर्वकयोगाद्यनुष्ठानमन्तरेण सिद्धान्तवाचनामधिकृत्यासंभव्येवेतिकृत्वा पारिशेष्यात्कर्मग्र-
न्थादिप्रकरणव्याकरणादिकमधिकृत्य संभवति, न च चैत्यवासिना सताऽपि योगानुष्ठानं कृतं भविष्यतीति शङ्कनीयं, गणधरसार्द्ध-
शतकोक्तवर्णनविशिष्टस्य योगानुष्ठानासंभवात्, तेन तथाविधं किंचिच्छ्रुतमधिकृत्योपसंपन्नत्वे संभवत्यपि तत्रेदं विचारणीयम्,
उपसंपन्नोऽपि द्विधा—सांभोगिको विसंभोगिकश्च, तत्र सांभोगिको दिग्बन्धादिना समानः, स चैकस्मिन्नेव गणे विद्यमानोऽपि
प्रव्राजकाचार्यापेक्षया आचार्यान्तराश्रयी, तस्य च मण्डल्यादिव्यवहारः स्वशिष्यादिवदेव, विसंभोगिकस्तु गच्छान्तरीयो दिग्ब-
न्धादिना विसदृशः, तस्य च शिष्यत्वव्यवहारो विवक्षितकार्यमात्रहेतुकः श्रावकस्येवावगन्तव्यः, श्रावकस्याप्यागमे शिष्यत्वेन
प्रतिपादनात्, यदागमः—"चंपाए पालिए नाम, सावए आसि वाणिए । महावीरस्स भगवओ, सीसो सो उ महप्पओ ॥१॥"त्ति
श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे (७५०,ॐ) आस्तामुपसंपद्, किंचिच्छिक्षामात्रेणाप्येकपाक्षिकाभ्युपगमेनापि गुरुशिष्यत्वव्यवहारः प्रवचन-

प्रतीतो, यथा श्रीमहावीरमङ्खलिपुत्रयो, नहि मङ्खलिपुत्रः श्रीमहावीरेण प्रव्राजितो न चोपसंपन्नः, किन्तु कम्पितधाविष्प्रभोत्सर्गदानमात्रेण शिक्षितः, प्रव्रज्या च त्वच्छिष्योऽस्मीति मङ्खलिपुत्रवचोमात्राभ्युपगमेनैवैकपाक्षिकाभ्युपगमः, एवं श्रीमदभयदेवसूरिजिनवल्लभयोरपि कथञ्चिदसमाधितोऽपि संभवन्नप्यकिञ्चित्कर एव, तेन जिनवल्लभेनात्मनो मिश्रगणसंबन्धित्वमेव ज्ञापितं तदुक्तमेव, आधुनिकास्तु परम्परत्वादिसंबन्धं पूत्कुर्वाणा देवतापत्ता इवावगन्तव्या इतिगाथार्थः ॥५३॥ अथ खरतरनामोत्पत्तिमुपसंहरन्नाह—

तेण जह नामजुग जिणदत्ता अहकमेण सजाय। तह जिणवल्लभपच्छे तइअं तिलयं च विहिलिहिअं ॥५४॥

येन कारणेन खरतरव्यतिरिक्ता जिनवल्लभं यावत्सर्वेऽपि जिनेश्वरान् खरतरविरुद्धं न वदन्ति तेन कारणेन यथा नामद्विकं—चामुण्डिकौष्ट्रिकलक्षणमभिधानद्वयं जिनदत्तादयथाक्रमेण—क्रमस्यानतिक्रमेण प्रथमं चामुण्डिकं पश्चादौष्ट्रिकमिति, तथा जिनवल्लभपट्ट—जिनवल्लभललाटे तृतीयमपि खरतरसंज्ञापि तिलकमिव तिलकं विधिलिखितं—विधात्रा लिपीकृतं जिनदत्तादेव प्रागुक्तयुक्त्या जातं नान्यस्मादपीति केनापि परावर्तुमशक्यम्, अत एव प्रतिक्रमणप्रान्ते जिनदत्तस्यैव कायोत्सर्गो विधीयते, तस्यैव तन्मताकर्षकत्वादिति लिङ्गमपि बोध्यमितिगाथार्थः ॥५४॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन प्रसङ्गागतविचारमाह—

जिणवल्लहो अ कत्थवि इअगाहाऽवरद्धभागमि। नाह तक्कुलजाओ तंपि अ एअं विआरिअं ॥५५॥

'जिणवल्लहो अ कत्थवी'ति प्रागुक्तगाथायामपरार्द्धभाग उत्तरार्द्धे नाहं तत्कुलजात इति जिनवल्लभेन यद्भणितं तदप्येवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण विचार्य—सम्यग्धिया पर्यालोच्यमितिगाथार्थः ॥५५॥ अथ विचारणामाह—

एगारससयचउसट्ठीए जिणवल्लहेण भणिअमिणं । तस्सऽणुरूववियारे सड्ढसयं आलजालंव ॥५६॥

एकादशतचतुःषष्ट्या ११६४ वर्षैर्गतैः जिनवल्लभेनेदं प्रागुक्तमष्टसप्ततिगतं श्रीअभयदेवसूरिसंबन्धि स्वरूपं भणितं, सं० ११६४ अष्टसप्ततिका निर्मापिता, तत्र च प्रागुक्तं भणितमित्यर्थः; तस्य–तदुक्तस्यानुरूपः–अनुकूलो यो विचारस्तत्र तदनुसारेण विचारे क्रियमाणे सार्द्धशतकं–गणधरसार्द्धशतकमुपलक्षणाच्च तद्वृत्तिरालजालमिव–मुधाजल्पनमिव भवतीतिगाथार्थः ॥५६॥ अथ जिनवल्लभोक्तानुसारेण विचारमाह—

सूरिंमि दिवं पत्ते तीसं वासाइं जाव चउसूरी । तेसु सिरिवद्धमाणो पट्टहरो खरयरेणुत्तो ॥५७॥

सूरौ–श्रीअभयदेवाचार्ये दिवं गते सति त्रिंशद्वर्षाणि यावच्चतुःसूरि–चतुर्णां सूरीणां समाहारश्चतुःसूरि, चत्वारोऽपि सूरयो वर्त्तन्त इत्यर्थः, तेषु श्रीवर्द्धमानः पट्टधरः खरतरेणोक्तः, श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरः श्रीवर्द्धमानाचार्य इत्येवं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ खरतरेणापि भणित इत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥५७॥ अथ जिनवल्लभः कीदृश इत्याह—

जिणवल्लहो अ चेइअनिवासिनिस्साइ वट्टमाणोऽवि । कहमंतरा पविट्ठो पट्टधरत्तेण सूरिपए ? ॥५८॥

जिनवल्लभश्च चैत्यनिवासिनिश्रया–श्रीजिनेश्वरसूरिनिश्रयैव वर्त्तमानोऽपि पट्टधरत्वेन सूरिपदे–श्रीअभयदेवसूरिपदे कथमन्तरा प्रविष्टः?, अवकाशाभावेऽपि खरतरैः कथं बलात्प्रक्षिप्तः, चम्पित इत्यर्थः, यथा विवाहमहोत्सवमनिच्छतोरपि वत्सावत्सयोरुद्वाहोत्सवो ब्राह्मणैर्विधीयते तथा श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोस्तथाभिप्रायरहितयोरपि खरतरापत्यैः पट्टधरत्वव्यवहारः प्रवर्त्तित इतिगाथार्थः ॥५८॥ अथ खरतरस्य रीतिमाह—

गय जिणवल्लहओ पुव्विपिअ पट्टसूरिणो तेसिं । ज उज्जोअणसूरी पुव्विं भेएवि कहमिमो ? ॥५१॥

एवं प्रागुक्तप्रकारेण जिनवल्लभाज्जिनवल्लभात् पूर्वमपि पट्टधरा आचार्यास्तेषां—खरतराणां भवन्ति, यत्—यस्मात्पूर्वे भेदे सति उद्योतनसूरिरेकः कथं, चकाराद्योतनसूरेः पश्चादपि पट्टधरत्वघटनेयं कृतेत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्—उद्योतनसूरेः पूर्वे ये सूरयः पट्टधरा अत्र खरतरप्रोक्तास्तेऽन्येषां पट्टावल्यां न सन्ति, किंतु प्रायो भिन्ना एव, एवं च सति श्रीउद्योतनसूरिं सर्वेऽप्यविवादेन प्रपन्नाः तत्कथं घटते ?, खरतरपट्टावली त्वेवं—'श्रीवीरस्तत्पट्टे' श्रीसुधर्मस्वामी तत्पट्टे२ श्रीजम्बूस्वामी तत्पट्टे३ श्रीप्रभव स्वामी तत्पट्टे४ श्रीशय्यम्भवस्वामी तत्पट्टे५ श्रीयशोभद्रसूरिः तत्पट्टे६ श्रीसंभूतविजयस्तत्पट्टे७ श्रीभद्रबाहुस्वामी तत्पट्टे८ श्री-स्थूलभद्रः तत्पट्टे९ श्रीमहागिरिस्तत्पट्टे१० सुहस्तिसूरिस्तत्पट्टे११ श्रीशान्तिसूरिस्तत्पट्टे१२ श्रीहरिभद्रसूरिस्तत्पट्टे१३ श्री कालकाचार्यः तत्पट्टे१४ श्रीशांडिल्लसूरिस्तत्पट्टे१५ श्रीरेवतीमित्रसूरिस्तत्पट्टे१६ श्रीधर्माचार्यः तत्पट्टे१७ श्रीगुप्ताचार्यस्तत्पट्टे१८ श्रीसमुद्रसूरिस्तत्पट्टे१९ श्रीआर्यमङ्गुसूरिस्तत्पट्टे२० श्रीआर्यसुधर्मसूरिस्तत्पट्टे२१ श्रीगुप्तसूरिस्तत्पट्टे२२ श्रीवयर स्वामी तत्पट्टे२३ आर्यरक्षितसूरिस्तत्पट्टे२४ श्रीदुर्बलिकापुष्पमित्रस्तत्पट्टे२५ आर्यनन्दिसूरिस्तत्पट्टे२६ श्रीनागहस्तिसूरिस्तत्पट्टे२७ श्रीआर्यरेवतीसूरिस्तत्पट्टे२८ श्रीब्रह्मद्वीपिसूरिस्तत्पट्टे२९ श्रीसंडिल्लसूरिस्तत्पट्टे३० श्रीहिमवन्तसूरिस्तत्पट्टे३१ श्रीनागार्जुनवाचकस्तत्पट्टे३२ श्रीगोविन्दवाचकस्तत्पट्टे३३ श्रीसंभूतदिन्नवाचकस्तत्पट्टे३४ श्रीलोहितसूरिस्तत्पट्टे३५ श्रीहर्षसूरिस्तत्पट्टे३६ श्रीउमास्वातिवाचकस्तत्पट्टे३७ श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणः तत्पट्टे ३८ श्रीहरिभद्रसूरिस्तत्पट्टे ३९ श्रीदेवसूरिस्तत्पट्टे४० श्रीनेमिचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे४१ उद्योतनसूरिस्तत्पट्टे४२ श्रीवर्द्धमानसूरिस्तत्पट्टे४३ श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे४४ श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे४५ श्रीअ

श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे४९ श्रीजिनपतिसूरिर्यः खरतर-
भयदेवसूरिस्तत्पट्टे४६ श्रीजिनवल्लभसूरिस्तत्पट्टे४७ श्री जिनदत्तसूरिस्तत्पट्टे४८
श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे५१ श्रीजिनप्रबोधसूरिस्तत्पट्टे५२ श्री-
गच्छसूत्रणासूत्रधारो बभूव, भाण्डारिकनेमिचंद्रपरीक्षितश्च, तत्पट्टे५० श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे५१ श्रीजिनप्रबोधसूरिस्तत्पट्टे५२ श्री-
जिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे५३ श्रीजिनकुशलसूरिस्तत्पट्टे५४ श्रीजिनपद्मसूरिस्तत्पट्टे५५ श्रीजिनलब्धिसूरिः,एतस्याचार्यपदं श्रीतरुणप्रभाचा-
र्येण सं० १४०० वर्षे दत्तं, १४०६ दिवं गतस्तत्पट्टे५६ श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तस्याप्याचार्यपदं तरुणप्रभेण सं० १४०६ वर्षे कृतं,
तत्पट्टे५७ श्रीजिनोदयसूरिस्तत्पट्टे५८ श्रीजिनराजसूरिस्तत्पट्टे५९ श्रीजिनवर्द्धनसूरिस्तत्पट्टे६० श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे६१ श्रीजिन-
हंससूरिर्विद्यमानः' इति खरतरपट्टावल्यां बहून्यसंबद्धानि, तथाहि–श्रीवज्रस्वामिन आरभ्य जिनदत्तं यावत्प्रायो बहूनां गुरुशिष्य-
संबन्धाभावेऽपि अदत्तपट्टधारित्वेनैव पट्टानुक्रमो लिखितो दृश्यते, तथाहि–प्रथमं तावज्जिनदत्तो जिनवल्लभपट्टधरत्वेन संपन्नः,
स चादत्तपट्टधार्येव, नहि जिनवल्लभेन जिनदत्तो निजपट्टे स्थापितो, न वा वाङ्मात्रेणानुज्ञातो, न वा दिग्बन्धादिना शिष्य-
त्वेनाभ्युपगतः, किंतु जिनदत्तः स्वयमेव दृक्पथानवतीर्णोऽपि धूर्त्तवाक्यमिव जिनवल्लभपट्टधरोऽहमित्यादिवाक्यमुद्धाव्यादत्त-
पट्टधरो जातः, न च स देवभद्राचार्येण तत्पट्टधरः कृत इति वाच्यं, तदीयपट्टधरत्वमधिकृत्य देवभद्राचार्यस्य दारिद्र्यात्कथं तद्दातुं
शक्नोति ?, किच–तस्यापि जिनवल्लभस्यानुज्ञाया अप्यभावेनादत्तमादायान्यस्मै दानमनुचितमित्यपि विचारणीयं, ज्ञात्वा त-
द्ग्रहणे दाने चोभयोरप्यदत्तमेव, किंच–देवभद्रस्य किं याति यदेवंविधमदत्तमादाय तस्मै दत्तं ?, किंच–जिनवल्लभस्याचार्यपदं
खरतरैरेव निजप्रकरणादौ लिखितं दृश्यते, तल्लिखनं त्वकिञ्चित्करतया दर्शितं दर्शयिष्यते चान्यतरदपि, यत्त्वन्यत्राप्याधुनिकैः
क्वापि जिनवल्लभसूरिरिति लिखितं तत्तु जिनदत्तापत्यीयानामनुवादोऽनाभोगाल्लिखितः,तेन चतुरधिकद्वादशशतवर्षेभ्यो लिखिते

विश्वासो न कर्त्तव्य किंतु तत प्राचिन्यग्रन्थेषु लिखित इति, किंच—बहुकाल भ्रमतापि जिनवल्लभेन कोऽपि न प्रव्राजितोऽस्ती मा‌ऽस्मदीय कुमतमत्र प्रवर्त्ततामित्यप्यभिप्रायो जिनवल्लभस्यानुमेयो भाव्यः, न चैवमसंभवि, प्राय पाप कृत्वा भूयान् जन पश्चात्तापवान् भवत्येव, यथा मङ्खलिपुत्र, एतच्च साम्प्रतमपि दृश्यत, यथा बीजामतीयेन धर्म्मदासेनाह चित्रकूट गत्वाऽस्मदीय समयार्थं प्रतिबोध्य श्रीआणंदविमलसूरि गुरुतया प्रप स्य इति प० श्रुतसमुद्रसाक्षिक प्रतिज्ञां कृत्वा चित्रकूटे गत, तत्रत्यैश्च त दीये श्राद्धै विज्ञन तथा निबद्ध कृता यथा वक्तुमप्यशक्तो जात, तथा पाशचन्द्रेणापि प० श्रीपतिगणिसाक्षिकं प्रतिज्ञात यन्म या स्वकीयसमुदायेन सह विचार्य श्रीआणंदविमलसूरि श्रयिष्य, पश्चाद्योधपुर तदीये श्राद्धै तत्र कृत यथा मौनमेवाभिलषन्, तत्र प्रवर्त्तित कुमत प्रवर्त्तकाधीन न स्यात, किंतु ?, तत्प्रतिबोधितगृहस्थायत्तमेवात एव लुम्पाकमुख्यऋषिमेघजीप्रमुखैस्त्यक्तमपि लुम्पाकमत न तत्प्रतिबोधितश्रावकस्त्यक्त,किंतु विशेषतो नियन्त्रितास्तत्पक्षीया वेषधरा अपीति सर्वजनप्रतीतम् ,एव प्रकृतमतेऽपि भाव्यं, कथमन्यथा जिनवल्लभे परलोकं गते वर्षद्वय यावन्निराश्रयीभूता केवलश्रावका अपि श्रीअभयदेवसूरिसंतानीयेषु संविग्नेषु विद्यमानेष्वपि सोमचन्द्रनामान द्रव्यलिङ्गिनमाचार्यीकारयित्वा निजसमुदाय सस्वामिक कृतवन्तोऽद्य यावत्प्रवाहमागिति दिग्दर्शने न श्रेय स्वधिया बहु पर्यालोच्यं । तथा जिनदत्तवत् जिनवल्लभस्यापि श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरत्वमसत्यमेव, विसंभोगस्य पट्टधरत्वा संभवात् ,विसंभोगिकत्वं च "स्वोलहिउ जिनवल्लभ" इत्यादिवचोभिर्गीयमानत्वात्तेषामपि प्रतीतमेव, यतस्तदीया —श्रीअभयदेव सूरिपार्श्वे मणमप्याहारमन्यत्र तृणकुटीरादौ गत्वा कृतवान् जिनवल्लभ इति, परं जिनदत्तापेक्षया अयं विशेष —यज्जिनवल्लभस्त दीयसमुदायेन पट्टधरतया कल्पित , जिनदत्तस्तु स्वात्मनैव तत्पट्टधरत्वमात्मन उद्घोषयामासेति । तथा श्रीअभयदेवसूरिरपि

श्रीजिनचन्द्रसूरिपट्टधरः कथितस्तदप्ययुक्तं,यतः श्रीजिनचन्द्रेण प्रसन्नचन्द्रः स्वपदे स्थापितः, श्रीअभयदेवसूरिस्तु न शिष्यो न
चाध्यापितो नवाऽऽचार्यीकृतः,किंतु जिनचन्द्रस्य गुरुभ्राता जिनेश्वरसूरिणैव जिनचन्द्रवद्दीक्षितोऽध्यापितः, सूरिकृतश्चेति, नहि सु-
धर्म्मस्वामी गोतमस्वामिपट्टधरः किंतु श्रीवीरस्यैव, तथाऽयमपि श्रीजिनेश्वरसूरिपट्टधरो युक्तो,न पुनस्तल्लिखितविधिनेति । तथा
श्रीउद्योतनसूरेः पट्टधरतया श्रीवर्द्धमानाचार्यो लिखितस्तदप्ययुक्तं, श्रीउद्योतनसूरिणा निजशिष्यःश्रीसर्वदेवसूरिः पट्टधरतया व्य-
वस्थापितः, श्रीवर्द्धमानाचार्यस्तु चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिपार्श्वे चारित्रं गृहीत्वा विसंभोगिकः सन्नेव योगानुष्ठानपूर्वक-
सूत्रवाचनां गृहीतवान्, पर विहारस्तदाज्ञामात्रेणेति,अत एव श्रीवर्द्धमानसूरिसंतानीयैः श्रीअभयदेवसूरिश्रीवर्द्धमानसूरिप्रभृतिभि-
स्तथा तदनपत्यजिनवल्लभेनापि श्रीवर्द्धमानसूरिमवधीकृत्य स्वकृतग्रन्थप्रशस्त्यादौ श्रीवर्द्धमानसूरिपट्टपरम्परा लिखिता, न पुन-
स्ततः प्रागपि सूरिमवधीकृत्येति, तत्र किं निदानमितिचेच्छृणु, तदीयाः प्राचीनाचार्याश्चैत्यवासिनस्तेषामभिधानमयुक्तम्, उद्योत-
नसूरिस्तु विसंभोगित्वेनपट्टपरम्परायां लिखितुमशक्य इति बोध्यं, यत्तु जिनदत्तापत्यीयाः साम्प्रतं लिखन्ति तच्चैत्यवासिसंता-
नतानत्रपाकरेति मत्वा संबन्धमात्रेणापि पट्टधरत्वकल्पना बोध्या, तथा येषां श्रीउद्योतनसूरिः पट्टधरतया पट्टावल्यां लिखितस्तेषां
सर्वेषामपि श्रीसुधर्मस्वामिन आरभ्य सदृश्येव पट्टावली दृश्यते, यथा मडाहडगच्छपट्टावली,तथा कुपाक्षिका अपि पूर्णिमीयकादय-
स्तदनु निर्गतास्तेषामपि श्रीउद्योतनसूरितः पूर्वं श्रीसुधर्मस्वामिन यावत् न पट्टावलीभेदः,खरतरस्य तु न तदनुकारगन्धोऽपि,किंतु ये ये
युगप्रधानत्वादिगुणैर्विख्यातास्ते ते परस्पर गुरुशिष्यसंबन्धाभावेऽप्यनुक्रमतो व्यतिक्रमतोऽननुक्रमतोऽन्धयुद्धन्यायेन समुदायीकृत्य
संख्यापूर्त्तिर्विहिता तैः, नन्वन्धन्यायः कथमितिचेच्छृणु,चान्द्रकुलं तावत्सर्वैरपि वर्ण्यते,तच्च श्रीचन्द्रसूरेर्जातं,स च श्रीवज्रसेनशिष्यः

द्वितीयोदयस्य च प्रथमाचार्य , तौ द्वावपि न लिखितौ,तथा कोटिकगणसद्भावहेतू सुस्थितसुप्रतिबद्धावपि नोक्तौ,तथा श्रीउमास्वातिवाचकपट्टे श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणो लिखित , स च गुरुशिष्यसम्बन्धाभावेऽपि कालव्यत्ययेनोक्तः, एवं श्रीवज्रस्वामिनः पूर्वं श्रीआर्यसुहस्तिन यावत्पट्टधरास्ते सर्वेऽपि विकल्पिताः, न पारमार्थिका', तथा श्रीसंभूतविजयश्रीभद्रबाहुवो श्रीमहागिरिश्रीसुहस्तिनोश्च गुरुभ्रातृत्वेऽपि पृथक्पट्टधरत्वमुक्त तदप्यसंगत,तथा श्रीवज्रस्वामिन आरभ्य श्रीउद्योतनसूरिं यावद्ये पट्टधरत्वेनोक्तास्ते विकल्प्य लिखिता ,परं महानुभावा अपि पट्टधरा न सन्तीति बोध्यं,किंच-प्रभावकचरित्रानुसारेण श्रीनागहस्तिप्रभृतयः कियन्तो विद्याधरशाखासंबन्धिनस्तेऽपि निजपट्टावल्यां लिखिता', यच्चि चाह चन्द्रगच्छीय इत्यादि बहु वक्तव्यमस्तीति, तस्मात्खरतरपट्टावल्या विचारे क्रियमाणे दूषणानि कियन्ती वा दधिमाषभोजने कृष्णा विवेच्यन्त इति न्यायमारूढानि बोध्यानीति, तस्मादुद्योतनसूरिमारभ्य तानां बहु सम्मता अस्मत्पट्टावल्येव युक्तेति कृत्वा तत्पट्टावली यथा श्रीवर्द्धमानस्वामी१ तत्पट्टे श्रीसुधर्मस्वामी२ तत्पट्टे श्रीजम्बूस्वामी३ तत्पट्टे श्रीप्रभवस्वामी४ तत्पट्टे श्रीशय्यंभवस्वामी५ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रसूरि६ तत्पट्टे श्रीसंभूतविजयश्रीभद्रबाहु७ तत्पट्टे श्रीस्थूलभद्र८ तत्पट्टे श्रीमहागिरिसुहस्तिनौ९ तत्पट्टे श्रीसुस्थितसुप्रतिबुद्धौ१० तत्पट्टे श्रीइन्द्रदिन्नसूरिः११ तत्पट्टे श्रीदिन्नसूरि१२ तत्पट्टे श्रीसिंहगिरि१३ तत्पट्टे श्रीवज्रस्वामी१४ तत्पट्टे श्रीवज्रसेनः१५ तत्पट्टे श्रीचन्द्रसूरि१६ तत्पट्टे श्रीसामन्तभद्रसूरिः१७ तत्पट्टे श्रीवृद्धदेवसूरिः१८ तत्पट्टे श्रीप्रद्योतनसूरि१९ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरिः२० तत्पट्टे श्रीमानतुङ्गसूरि२१ तत्पट्टे श्रीवीरसूरि२२ तत्पट्टे श्रीजयदेवसूरि २३ तत्पट्टे श्रीदेवाणन्दसूरि२४ तत्पट्टे श्रीविक्रमसूरि २५ तत्पट्टे श्रीनरसिंहसूरि२६ तत्पट्टे श्रीविक्रमसूरि२७ तत्पट्टे श्रीमानदेवसूरि२८ तत्पट्टे श्रीविबुधसूरिः२९

श्रीप्रद्युम्नसूरिः३३ तत्पट्टे श्रीमा-
तत्पट्टे श्रीजयानन्दसूरिः३० तत्पट्टे श्रीरविप्रभसूरिः३१ तत्पट्टे श्रीयशोदेवसूरिः३२ तत्पट्टे श्रीदेवसूरिः३८
नदेवसूरिः३४ तत्पट्टे श्रीविमलचन्द्रसूरिः३५ तत्पट्टे श्रीउद्योतनसूरिः३६ तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः३७ तत्पट्टे श्रीअजितदेवसूरिः४२
तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः३९ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रनेमिचन्द्रौ सूरी४० तत्पट्टे श्रीमुनिचन्द्रसूरिः४१ तत्पट्टे श्रीदेवेन्द्रसूरिः
तत्पट्टे श्रीविजयसिंहसूरिः४३ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिश्रीमणिरत्नसूरी४४ तत्पट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिः४५ तत्पट्टे श्रीदेवसुन्दरसूरिः५० तत्पट्टे
४६ तत्पट्टे श्रीधर्मघोषसूरिः४७ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः४८ तत्पट्टे श्रीसोमतिलकसूरिः४९ तत्पट्टे श्रीमुनिसुन्दरसूरिः५४ तत्पट्टे श्रीरत्न-
श्रीज्ञानसागरसूरिः५१ तत्पट्टे श्रीकुलमण्डनसूरिः५२ तत्पट्टे श्रीसोमसुन्दरसूरिः५३ तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः५८ तत्पट्टे श्रीआणन्दविम-
शेखरसूरिः५५ तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः५६ तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः५७ तत्पट्टे पट्टावली, उद्योतनसूरिमा-
लसूरिः५९ तत्पट्टे श्रीविजयदानसूरिः६० तत्पट्टे श्रीहीरविजयसूरिर्विद्यमानः। इति तपागणसंबन्धिनी
श्रितानां सर्वेषामपि समाना, श्रीउद्योतनसूरिपट्टे च श्रीसर्वदेवसूरिः, स च बृहद्गच्छसंज्ञाहेतुरित्यपि बहु सम्मतं, खरतरैस्तु स्वजात्युद्भ-
वस्वरेण श्रोतॄणां श्रवणकटु रटितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥५९॥ अथ जिनदत्तमते तात्पर्यमाह—

पायं जिणदत्तमए आयारो एस अण्णहा लिहणं। तंपिअ कत्थवि ऊणं अहिअं वा अहव विवरीअं ॥६०॥

जिनदत्तमते प्रायो-बाहुल्येनैष आचारो यद् अन्यथा लिखनं, लिखने पूर्वापरसंबन्धघटनाघटनविचारशून्यः खरतर इत्यर्थः, तदपि
च कचिदूनं वा अथवाऽधिकमथवा विपरीतं चेति त्रिधापि, एतच्चोत्सूत्रप्ररूपणोद्घाटनावसरे वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥६०॥ इति
नामत्रयोत्पत्तिसिद्धौ खरतरः शङ्कते—

नणु जिणवल्लहसूरी पससिओ तुम्ह पुव्वसूरीहिं। तेण तद्दोसवय अलिअं न विअत्ति वत्तव्व ॥६१॥

ननु जिनवल्लभसूरिर्युष्माकं पूर्वसूरिभि' प्रशसित', तेन कारणेन तद्दोषवचनम्–तद्दोषाविष्करणवचनमलीकम्–असत्य, पाप हेतुरित्यर्थ', 'न विअ'त्ति नैवेतियुक्तम्यम्?,अलीकवचन न भवन्त्येवेति प्रश्नोत्तरवचनमिति गाथार्थ ॥६१॥ अथ पराशङ्कावचन ममस्यमित्यत्र हेतुमाह—

जिनवल्लहो अ सूरी पससिओ जो अ पुव्वसूरीहिं। सो खरयरअगिकया मिन्नो नियमेण विण्णेओ ॥६२॥

यस्तु जिनवल्लभसूरि' प्रसिद्धसूरिभि' श्रीमलयगिरिप्रभृतिभि' कर्म्मग्रन्थवृत्तौ प्रशसित', पूर्वं जिनदत्तमतोत्पत्ते' पूर्व, स जिनवल्लभ' खरतरैरङ्गीकृताज्जिनवल्लभाद्भिन्न एव विधेय इति गाथार्थ ॥६२॥ अथ भिन्नत्वे यो हेतु प्रयुक्तस्तत्र युक्तिमाह—

ज तस्स रामदेवो सीसो छाम चुण्णिकारो अ। कल्लाणगसथवणे पञ्चेव जिणिंदवीरस्स ॥६३॥

यद्–स्मात्तस्य–भिन्नस्य खरतराभ्युपगतजिनवल्लभादितरस्य षडशीतिचूर्णिकारः–श्रीजिनवल्लभसूरिकृतषडशीतिकर्मग्रन्थस्य चूर्णेः कर्ता जिनवल्लभसूरे' रामदेवो–रामदेवनाम्ना शिष्य आसीत्,य उक्त षडशीतिचूर्णौ, एवविधः शिष्य खरतराभ्युपगतस्य चैत्यवासिशिष्यजिनवल्लभस्य कोऽपि नासीदिति खरतर एव द्वितीयो भणितो, नापर' कोऽपि प्रमाणितो मिलितो वेति, किंच–तथा विधबहुश्रुत शिष्ये च विद्यमाने केनाप्यज्ञातो विसंभोगिकः सोमचन्द्रनामा द्रव्यलिङ्गी जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय जिनवल्लभस्य पट्टधर' कथ भवेदिति नेत्रे निमील्य पर्यालोच्य, तथा कल्याणकसंस्तवने–"सम्मं नमिऊण जिणे चउवीसं तेसि चेव पत्तेअं। चुव्व चुइ१ जम्म२ दिक्खा३ णाण४ निव्वाण५ कल्लाणे ॥१॥ छ'विअबहुले पचमी"त्यादि कल्याणकस्तवने जिनेन्द्रवीरस्य–श्री

महावीरस्य पञ्चैव कल्याणकान्युक्तानि, खरतराभिमतस्य तु षट्कल्याणकव्यवस्थापकत्वं स्कन्धास्फालनपूर्वकं सर्वजनविदितं गणधरसार्द्धशतके सविस्तरं खरतरस्याप्यभिमतमिति सर्वजनप्रतीतयुक्तिभिर्भिन्नोऽयं जिनवल्लभ इति गाथार्थः ॥६३॥ अथ स जिनवल्लभः कीदृश इत्याह—

सो अभयदेवसीसो संभोई अहव सम्मओ समए। तेणं तक्कयपगरणपमुहंपि पमाणपय त्तं ॥६४॥

स जिनवल्लभोऽभयदेवसूरिशिष्यः संभोगी स्वहस्तदीक्षितो न पुनरुपसंपन्नः, अथवोपसंपन्नोऽपि संभोगिकः सन् तीर्थसम्मतः, न पुनः खरतराङ्गीकृतजिनवल्लभवदुत्सूत्रप्ररूपणारसिकः, यत एवं तेन कारणेन तत्कृतप्रकरणप्रमुखं प्रमाणपदप्राप्तं, तीर्थेन प्रमाणीकृतमित्यर्थः, तत्कृतप्रकरणानि प्रकरणानि खरतराभिमतजिनवल्लभकृतानीति खरतरैराख्यायतेऽन्येषामपि तथैव प्रतीतिरितिचेत्सत्यं, वितथजल्पने वितथलिखने च शङ्काराहित्यं खरतराणां स्वभाव एवेति प्राक्कथितं,वक्ष्यते च 'जिणवडसूरी'ति गाथायामिति, तथा स्वभावो यावद्यैः सम्यग् ज्ञातो न स्यात्तावत्तेषां तदनुवादेन तथा प्रतीतिर्दुर्निवार्यैव, अत एव तदीयमुखनिर्गतवाक्यानि श्रुत्वा तदनुवादभूतानि भूयांसि वाक्यानि प्रवचने प्रवृत्तानि यथा नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिः खरतर इत्यादीनि तथा प्रवृत्तानि यथाऽद्यापि सम्यग्विचारणाक्षमानां नापगच्छन्तीति, परमित्थं विचारणीयं—ये तु कर्णजापपरम्परया आचार्यीभूय तत्पट्टधरत्वमात्मन उद्घोषयन्तो न लज्जन्ते तेषां नामसाम्याद्यथा श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यत्वेन श्रीअभयदेवसूरेर्गुरुभ्राता जिनवल्लभ इति क्वचिल्लिखितं वदन्ति च केचित्तदीयाः सांप्रतमपि तथाऽन्यकृतानि प्रकरणानि स्वाभिमतजिनवल्लभकृतानि वदतां कियती लज्जेति स्वयमेव विचार्यं सुदृशैः, खरतरोक्तानुवादोऽपकर्णनीयः, एवमुक्तेऽपि यस्य सम्यगास्था न स्यात्तेन खरतरपट्टावल्येव प्रागुक्ता

तदनेकयुक्तिप्रकरण विचारणीया, यतस्तद्विचारणायां तन्मतस्वरूप मुच्चैः करतलामलकवत्प्रतीतिगाथार्थः॥६४॥ अथ खरतराभिमतस्य जिनवल्लभस्य स्वरूपमाह—

खरयरमयस्स सीसो नासी आसी य सो अ गुरुपधू। जिणसेहरनामेण न सम्मओ वंचिओ अहवा ॥६५॥

खरतरमतस्य—खरतराणां मत —अभिमतस्तैरङ्गीकृतस्तस्य जिनवल्लभस्येति गम्यं शिष्यो नासीत्—शिष्यतया प्रवर्त्तमान कोऽपि नासीत्, आसीद्वा स गुरुबन्धु —एकगुरुशिष्यो वैयावृत्त्यनिमित्तं श्रीजिनेश्वरसूरिणा नियोजित शिष्यस्वरूपेण स्थित, केन नाम्ना?—जिनशेखरनाम्ना, सोऽपि न सम्मतोऽर्थाज्जिनवल्लभस्यापिशविधिसंघस्य नाभिमत, अनिष्ट इत्यर्थ, अथवा स वंचित अर्थात् सो मधन्नेण यदि मां गुरुत्वेन प्रपद्यसे तर्हि त्वां गुरुमिव पालयामीत्यादिना केनापि विधिना स वराको विप्रतारित इति संभावनेत्यर्थ इतिगाथार्थः॥६५॥ अथ प्रागुक्तसमर्थनाय हेतुमाह—

अण्णह तप्पट्टधरो जिणदत्तो कहणु तंमि संतमि ?। संभोगी गुरुबन्धू जोग्गोऽजोग्गो य संभवइ ॥६६॥

अन्यथा तस्मिन् सति—विद्यमाने जिनशेखरे नु इति वितर्के तत्पट्टधरो—जिनवल्लभपट्टधरो जिनदत्त कथं स्यात्?, यत स जिनशेखरो योग्योऽयोग्यो वा गुरुबन्धुः संभोगीतिकृत्वा पट्टधर संभवति, न पुनर्विसंभोगिको जिनदत्त इति गाथार्थ ॥ ६६ ॥ अथ खरतराभिमतजिनवल्लभसंतानानिर्णयमाह—

खरयरमयजिणवल्लहसंताणं जइ हविज्ज ता नूण । रुद्दोलिओ अ जम्हा जाओ जिणसेहरो मूल ॥६७॥

खरतरमतजिनवल्लभसंतान—खरतराङ्गीकृतजिनवल्लभस्यापत्यप्रवृत्तिर्यदि भवेत् ता—तर्हि नून—निश्चितं रुद्रपल्लीय, नान्य

औष्ट्रिको, यस्माज्जिनशेखरो मूलं जातः, रुद्रपल्लीयसमुदायस्य मूलं जिनशेखरः, स च जिनवल्लभस्य संभोगी गुरुबन्धुः, अत
एव तदनुजानां पट्टावली त्वेवं—चान्द्रकुले श्रीवर्द्धमानसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनव-
ल्लभसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनशेखरसूरिस्तत्पट्टे श्रीपद्मचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीविजयचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवसूरिरित्यादि, किंच—सं०
१४२२ वर्षे श्रीसंघतिलकसूरिकृतदर्शनसप्ततिकावृत्तिप्रशस्तौ जिनशेखरो महानुभावतया भणितः, यदुक्तं—"तच्छिष्यो जिन-
शेखरो गणधरो जज्ञेऽतिविज्ञाग्रणी"रित्यादि, यस्तु खरतरेण पामरोष्ट्रवद् बहिर्निष्काशनयोग्यो दुरात्मेत्यादिना वर्णितः स एव तावत्
तत्रेत्थं वर्णितः, तेन "जिणवल्लहसरिसो पुण पुणोऽवि जिणवल्लहो चेव"त्ति वर्णनेन न तुष्टिर्विधेया, अयथार्थवर्णनस्याकिञ्चित्कर-
त्वादिति प्राग्दर्शितमिति, एवं जिनवल्लभपट्टे जिनशेखरे विद्यमानेऽन्यस्य जिनदत्तादेः पट्टधरत्वकल्पनं कलङ्क एव, अत्रापि प-
ट्टपरम्परा श्रीवर्द्धमानाचार्यत एव लिखिता, न पुनरुद्योतनसूरेरपीति प्रसङ्गतो जिनदत्तापत्यस्य वितथलिखनमप्यसूचि, किंच—
रुद्रपल्लीयैरपि स्वगच्छोत्पत्तिश्चन्द्रकुलादुक्ता, न पुनः खरतरगच्छात्, यदि श्रीजिनेश्वरसूरेः खरतरविरुदमभविष्यत्तर्हि तत एव
स्वीयोत्पत्तिरुक्ताऽभविष्यदित्यपि बोध्यमिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ यदि खरतरमतोक्तं प्रायोऽसत्यमेव तर्हि तदीयप्रकरणादिषु
सर्वेषामेकवाक्यता कथं स्यादिति पराशङ्कामपाकर्तुमाह—

जिणवइसूरी खरयरमयमेराकरणसुत्तहारसमो । जह जिणसमए मेराकारो वयरो अ सुत्तेसु ॥६७॥

खरतरमतमेराकरणसूत्रधारसमः—खरतरमर्यादाकरणे सूत्रधारकल्पः जिनपतिसूरिरासीत्, दृष्टान्तमाह—यथा जिनसमये—जैन-
शासने सूत्रेषु सूत्रपाठरचनायां मर्यादाकारो वज्रस्वामी अपश्चिमश्रुतधरः, अयं भावः—विकल्पितमपि मतं बहुकालान्तरितं प्रायः

प्राचीनाचार्य सह संगतीकर्तुं शक्यते,यो येन योजयितुं शक्यस्त तथेन विकल्प्य२ नियोज्य लिखित, पश्चाच्च गणधरसार्द्धश तकवृत्त्यादिरूपेण प्रवर्त्तितं,तत्कल्पना त्वेवं—यदि वय श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता न भवामस्तर्हि अन्येषाममिमननीया भविष्याम इति विचिन्त्य पट्टावली विकल्पिता, सा च गुरुशिष्यत्वादिसंबन्धे सत्येव नान्यथातिक्रत्वा प्रत्यासन्नेभ्याचार्येभ्यनर्यं संबन्ध कल्पनीय , तेन कथचित्सबन्धो जिनवल्लभस्य श्रीअभयदेवसूरिणा सह विकल्पितस्तत्रापि सूरिपदमन्तरेण तत्पट्टधर त्वमसंभवीतिकृत्वा कथचापपरम्परासमुद्भवमाचार्यपद विकल्पित, विरुद्धमपि सहेतुकमितिहेतु', तत्र दुर्लभराजसभायां श्रीजिनेश्वरसूरेश्चैत्यवासिभि' सह विवादे जयाचेयां लोके राज्ञा च खरतरविरुदं दत्तं, तेनास्मदीयान्वये नवाङ्गीवृत्तिकरा' संजाता इत्यास्मनो गुणोत्कर्षख्यापयतोऽपि तीर्थेनोपक्षिता सन्तस्तीर्थसमा इत्यास्थायां मुग्धजनेभ्यो लम्भयन्त', तथाऽपरजिनवल्लभकृतानि पिण्डविशुद्ध्यादीनि प्रकरणान्यप्यस्मदभिमतजिनवल्लभकृतानीति वचनेन जिनवल्लभोऽपि मुधा ख्यातिपदवीमारोपित , एवमास्तामन्यत् ,श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिकृत "उवसग्ग समणं मयव' मिति स्तोत्रमपि प्रान्ते नवीनगाथां प्रक्षिप्यास्मदीयश्रीअभयदेवसूरिकृत मित्युद्घोषितमित्यादि सर्वमपि 'यो यथा युज्यते जन्तुस्त तथा योजयेद् बुध' इति वाक्यं स्मरणीकृत्य जिनपतिसूरिणा संघपट्टकल्प स्वमतं विकल्प्य तदनुसारेण मर्यादा कृता सर्वेषां सम्मता जाता,प्रकरणानि तु प्रायस्तदन्वेव निष्पन्नानि,यानि च पूर्वं निष्पन्नानि तानि स्वमतानुगतविचारनिष्काशनपूर्वकमनुगतविचारप्रक्षेपयुक्तानि कृतानि, अत एवैकवाक्यता प्रायो ग्रन्थेष्वपि दृश्यते,न पुन सर्वथा,यत पौषधविधिप्रकरणे सामायिकोच्चारे नमस्कारत्रयपूर्वकत्रिरुच्चारोऽन्यमपि तदुद्धाररूपे लिखित',स चासंगत एवस्याद्यनेकमसंगतमपि विकल्पितम् ,अथैवविधेऽपि मर्यादाकरणे देशन दृष्टान्तमाह—'उत्ह जिणे'त्यादि यथा सूत्रेषु—सूत्रपाठेषु श्रीवर्धमानस्वामिना मर्यादा

प्रत्यवसर्पिणि चरमश्रुतधरः सूत्रपाठमर्यादां कुरुते, दश-

कृता, मेघकुमारजमाल्यादीनां नामानि प्राक्तननामपरावृत्त्या लिखितानि, प्रत्यवसर्पिणि चरमश्रुतधरः सूत्रपाठमर्यादां कुरुते, दश-

त्कृता, मेघकुमारजमाल्यादीनां नामानि प्राक्तननामपरावृत्त्या लिखितानि,तेन चरमश्रुतधरेण श्रीवज्रस्वामिना कृता मर्यादा सूत्रपाठरूपा सर्वेषामपि स-

वैकालिकसूत्रं चासिनवमातनोतीत्यनादिसंस्थितिः,तेन चरमश्रुतधरेण श्रीवज्रस्वामिना कृता मर्यादा कस्यैव कस्य सम्मतेत्याह—

म्मतेति वृद्धसंप्रदाय इति गाथार्थः ॥६८॥ अथ जिनपतिसूरिकृता मर्यादा कस्यैव कस्य सम्मतेत्याह—

जह वयरसामिसुकया मेरा सुमयापि सासणे चेव । तह तम्मयकयमेरा तम्मयवासीण नन्नेसिं ॥६९॥

यथा श्रीवज्रस्वामिना शोभना कृता मर्यादा जैनशासन एवातिशयेन मतैव सम्मतैव,अत्रापिरेवार्थे, नान्यत्र,तथा खरतरमत-

मर्यादा खरतरमतवासिनां सम्मता, नान्येषां प्रवचनविदां शुद्धश्रद्धानवतामितिसमुदायार्थ इतिगाथार्थः ॥६९॥ अथ खरतरमतम-

र्यादास्वीकारे यत्स्यात्तदाह—

तीए पमाणकरणे अपमाणं सासणं समग्गंपि । कायव्वं विवरीया जेणं दोण्हंपि दो पंथा ॥७०॥

खरतरमतमर्यादायाः प्रमाणकरणे समग्रमपि जिनशासनमप्रमाणं कर्त्तव्यमापद्येतेतिगम्यं,येन कारणेन खरतरमर्यादाजैनप्रवच-

नयोर्द्वयोर्विपरीतौ पन्थानौ स्तः, नहि पूर्वाभिमुखमुद्व्रजन् पश्चिमाभिमुखमुद्व्रजन्तं मिलति, न वा तौ समभिलषितमेकं नगरं

प्राप्नुत इति, वैपरीत्यं च प्रवचने स्त्रीणां जिनपूजाऽभिमता तां च संप्रति निषेधयतीत्यादिकमग्रे वक्ष्यमाणं बोध्यमितिगाथार्थः

॥७०॥ अथात्मीयः कश्चिच्छङ्कते—

ननु वद्धमाणसूरी जह तह जिणवल्लहोऽवि संजाओ । सेसं जिणवइसुत्तणमिअ चे अइसुंदरं वयणं ॥७१॥

ननु भोः यथा श्रीवर्द्धमानसूरिश्चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिमुपसंपद्य विसंभोगिकः सन्नेव तदाज्ञया विजहार तथा जिन-

पल्लभोऽपि चत्यवासं परित्यज्य श्रीअभयदेवसूरिमवोपसपद्य विसभोगिक एव सूराज्ञया चैत्यवासिनां समुदायं प्रतिबोधयन् विज-हार, शेषं तु षट्कल्याणकप्ररूपणादिकं सर्वं जिनपतिसूरिणा जिनदत्तेनैव प्रकाशितं मत् जिनवल्लभस्य मस्तके आरोपितं,आरोपितं, न पुनरयं किञ्चिदपि तीर्थप्रतिकूलं प्ररूपितवानितियेद् अतिसुन्दरं वचनं, यद्येवं तर्हि अस्माकममीष्टमेवेतिगाथार्थः ॥७१॥

अथोक्तं यत्पूर्वपक्षिणा तदस्माभिमतमस्माकमपीत्यत्र दृष्टान्तमाह—

जह उसभाइजिणिंदा विगप्पिआ ससमयाणुवाएण। सव्वेहिं कुपक्खेहिं अ तह एसो एयमवि जुत्तं ॥७२॥

सर्वैरपि कुपाक्षिकैस्स्वस्वमतानुवादेन ऋषभाद्यो जिनाः विकल्पितास्तथा एषः, अपिगम्य, एषोऽपि जिनवल्लभोऽपि, एवं युक्तमेवेत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-यथा कुपाक्षिकाः सर्वेऽपि यथाऽस्माभिः पूर्णिमापाक्षिकादिरूपो मार्गः प्ररूप्यते तथा तीर्थकरैरप्युक्तमिति स्वस्वमतानुवादेन तीर्थकराः कल्पिताः, तथा जिनवल्लभोऽपि खरतराभिमतश्रद्धानारोपणेन विकल्पितः,परं न तादृशः, किन्तु यथाभूतस्वरूपेण पूर्वाचार्यैर्वर्णितस्तथैव स भवेयः,अन्यथा "पंचहत्थुत्तर होत्थ"त्ति सिद्धान्तवचनमुल्लङ्घ्य षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयितुस्तदीयवचनमेव सिद्धान्तगन्धस्याप्यभावं सूचयतीत्यग्रे वक्ष्यते इति गाथार्थः ॥७२॥ अथ सुकुमारगति कश्चिदाह—

णणु णव बहुस्सुओ जाओ कह भणह अलीअमिणं। जह परवयणाभिहिआ विसंपि पीअंतऽणाभोगा ॥७३॥

ननु भो सर्वथा अलीकमिदं भवमेव-दृश्यमानस्वरूपेण बहुश्रुतः कथं जातम्,? अहो यथा तपागणसंबन्धिनः साधवस्तथाऽमी अपीति मुग्धलोकेषु ख्यातिमात्रं कथमिति पराशङ्का, उत्तरमाह—यथा परवचनाभिहिताः—परैरुदीरिता अनाभोगात्—सम्यग् ज्ञाना-

ग्परिज्ञानाभावात् विषमपि पिबति, जलमध्ये प्रक्षिप्तं विषमप्यनाभोगात् पिबन्तो बहवो दृश्यन्ते, तर्हि अन्यद्दूरे आस्तां, तथा इदमपि मतं शेषकुमतापेक्षया साधुप्रतिष्ठाचतुर्दशीपाक्षिकोपधानादिवाहनादिभिर्बहुभिर्धर्मैः साम्यदर्शनादनाभोगात्कथंचित् केषांचित्प्रवचनपरमार्थानभिज्ञानां तथाप्रवृत्तिविषयीभूतमितिगाथार्थः ॥७३॥ अथानाभोगः सम्यग्दृशामपि स्यादिति दर्शयति—

सम्मद्दिट्ठीणंपि अ अणभोगो जिणवरेहिं निद्दिट्ठो। सो अइआरो निण्णयवयणं जा तअणु विवरीअं ॥७४॥

सम्यग्दृष्टीनामपि चानाभोगो जिनवरैः संदिष्टः, यदागमः—"सम्मद्दिट्ठी जीवो उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहइ। सद्दहइ असब्भावं अणभोगा गुरुनियोगा वा ॥१॥" इति श्रीउत्तराध्ययननिर्युक्तौ (१६३) स चानाभोगो निर्णयवादं यावदतीचारः सम्यग्दृशां, परस्परं विवादे यावन्निर्णयो न भवति तावदतिचारः, तदनु निश्चये जाते विपरीतं, यदि सम्यग् श्रद्धाति तदा सम्यक्त्वं निरतिचारम्, अथ न तर्हि मिथ्यात्वमभिनिवेशरूपं, निर्णयेऽपि स्वकीयकदाग्रहामोचनादितिगाथार्थः ॥ ४७ ॥ अथ निर्णये विवादाभावे हेतुमाह—

बहुकालदूरदेसंतरिआणं निण्णयंपि को कुणइ?। उप्पण्णंमि विवाए निण्णयवयणं जह इआणिं ॥७५॥

बहुकालदूरदेशान्तरितानां—यस्योत्पन्नस्य कुमतस्य कालो भूयान् जातः अथवा दूरं गतः—स्वदेशं परित्यज्य विपक्षभूतातीर्थादूरदेशं गतः तस्य निर्णयमपि कः करोति?, न कोऽपीत्यर्थः, एवं सत्यप्युत्पन्ने विवादे निर्णयवचनं भवत्येव, यथा इदानीं विवादे जाते खरतरमतं यथावत्स्वरूपं विचार्यमाणमसारतयैव प्रकटीभूतम्, असत्योक्तस्य तथास्वभावाद्, यदुक्तं—"यथा यथा विचार्यंते, विशीर्यंते तथा तथा। असत्योक्तं बहीरम्यं, नान्तः खरपुरीषवत् ॥" इतिगाथार्थः ॥७५॥ अथानाभोगादिकमाविष्कुर्वन्नाह—

कहमणणइ पारसमयचउधरिसे खरयराणमुप्पत्ति। भासताबि नवगीवित्तिकरो खरयरोत्ति वयं ॥७५॥

कथमन्यथा—यथनाभोगो न सार्त्तिं कथ द्वादशशतचतुर्षर्षे १२०४ चतुरधिकद्वादशशतसंवत्सरे खरतराणामुत्पत्ति भापमाणो नवाङ्गीवृत्तिकर' खरतर इति वचो, भापन्त इति गम्यम्, अथ भाव—खरतरमतस्योत्पत्तिः सं० १२०४ जाता, श्रीअभयदेवसूरिणा श्रीस्थानाङ्गवृत्ति' सं० ११२० वर्षे कृता, यदुक्तं—"श्रीविक्रमादित्यनरेन्द्रकालात्, शतेन विंशत्यधिकेन युक्ते। समासहस्रेऽतिगते विरब्धा, स्थानाङ्गटीकाऽल्पधियोऽपि गम्या ॥१॥" इति श्रीस्थानाङ्गवृत्तिप्रशस्तौ, इति परस्परं विचारणा यदि कृतास्या र्हि को नाम खरतरकलङ्कं नवाङ्गीवृत्तिकर्तुर्ददाति ?, अत एव प्रायः कुपाक्षिकमनुवादात्मवृत्तिरसम्यगेव स्यात्, यत्तु कश्चिदिदानीं १२०४ रुद्रपल्लीयखरतरोत्पत्तिरितिरसम्यग्, यतो रुद्रपल्लीयसंज्ञा न जिनशेखरत एवोत्पन्ना, किन्तु जिन खरतश्चतुर्थपट्टधरात् श्रीअभयदेवसूरित, यदुक्त रुद्रपल्लीयैरेव—"पट्टे तदीयेऽभयदेवसूरिरासीद् द्वितीयोऽपि गुणाद्वितीयः। जातो यतोऽय जयतीह रुद्रपल्लीयगच्छ' सुतरामतुच्छ' ॥१॥" इति ऋषिप्रशस्ताविति गाथार्थ ॥७६॥ अथ प्राय' प्रवचनादत्तोपयोगो भूयान् जन' खरतरवच नानामनुवादक एव दृश्यते अतस्तदनुवादापवादनाय काञ्चन युक्ती सूत्रत एव दर्शयन् गाथामाह—

ज पुण कत्थवि पुत्थयलिहिअं दीसइ अ खरयर गच्छे। सिरिअभयदेवसूरी तप्पट्टे पच्छओ लिहिओ ॥७७॥

यत् पुन क्वापि पृथकपत्रादिषु नवस्कमकरणादौ वा लिखितं दृश्यत, तल्लिखितोल्लेखमाह—खरतरगच्छे श्रीअभयदेवसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनवल्लभसूरिरित्यादीतिगाथार्थ' ॥७७॥ अथ तल्लिखितं समयमाह—

त खरयरवयणाण अणुवाओ मच्याणऽणाभोगा। जह कल्लाणगछइ कत्थवि कप्पस्स वक्खाणे ॥७८॥

तत्खरतरवचनानामनुवादः, उक्तवचनस्य वादोऽनुवाद इतिकृत्वा तत्खरतरवचनमेवानूद्योक्तं, न पुनस्तान्त्रिकम्, अनाप्तवचना-
नामनुवादस्याप्यतात्विकत्वाद्, अनुवादोऽपि केषां भवतीत्याह–भद्रकाणां–प्रवचनानुपयोगे सत्यकुटिलानाम्, एतेऽपि सम्यग्व-
कारो भविष्यन्तीति सरलमतीनां, सरलमतयो हि प्रायः सरलमेव पश्यन्ति, यदुक्तम्–"सरलगतिः सरलमतिः सरलात्मा सरल-
शीलसंपन्नः। सर्वं पश्यति सरलं सरलः सरलेन भावेन ॥१॥" इति, अथासत्यानुवादे दृष्टान्तमाह–'जहे'त्यादि, यथा कल्पव्या-
ख्याने–पर्युषणाकल्पव्याख्याने क्वचित्कल्याणकषट्कं तत्खरतरकृतसंदेहविषौषध्युक्तानुवाद एव, पञ्चाशकादिग्रन्थानुपयोगादिति
गाथार्थः ॥७८॥ अथैवमनुवादः कथं स्यादित्याशङ्कापराकरणाय दृष्टान्तभूतां गाथामाह—

पढमंगदीविआए उज्जोअणसूरि खरयरे गच्छे। लिहिअं दट्ठुं सरलो को ण भासिज्ज अणुभासं? ॥७८॥

प्रथमाङ्गदीपिकायां–खरतरकृताचाराङ्गदीपिकाप्रशस्तौ "गच्छः खरतरस्तेषु, ममास्ति स्वस्तिभाजनम्। यत्राभूवन्गुणजुषो, गुरवो
गतकल्मषाः ॥१॥ श्रीमानुद्योतनः सूरिर्वर्द्धमानो जिनेश्वरः। जिनचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥" इत्यादौ खरतरगच्छे
श्रीउद्योतनसूरिरुक्तः, एवं जेसलमेरुप्रासादे शिलामुत्कीर्य लिखितं, तादृशं च दृष्ट्वा कः सरलः पुमान् भाषामनुवादं नो भाषेत–न व-
देद्?, अपितु सरलो जनो वदेदेव, अयं भावः–यथा आचाराङ्गदीपिकादौ श्रीउद्योतनसूरिप्रभृतयः खरतरगच्छे लिखितास्तथा क्वचि-
च्छ्रीअभयदेवसूरिरित्याद्यपि, तच्च तथा दृष्ट्वा केनचिदस्मदीयेन लिखितं तत्खरतरवचनवदनुवदनमप्यकिञ्चित्करमेवेति बोध्यं,
यत्तु क्वापि "बारसवाससएसुं विक्कमकाला जलहिअहिएसुं। जिणवल्लहकोहाओ कुच्चयरगणाउ खरयरया ॥१॥" इति वृद्धसंप्रदायागता
गाथा पट्टावल्यादिषु लिखिता दृश्यते तत्तु युक्तमेव प्रतिभासते, यतोऽस्यां गाथायां पूर्वार्द्धेन १२०४ वर्षे खरतरमतस्योत्पत्तिर-

मिदित्वा,उत्तरार्धेन जिनवल्लभक्रोधादितिवचनेन जिनवल्लभो मूलोत्सूत्रप्ररूपको दर्शित', क्रोधशब्देन निजगुरुणा सह कलह' सूचित', तेनायं निजगुरुणा चैत्यवासिजिनेश्वरेण सह कलह कृत्वा निर्गतो, न पुनर्वैराग्यरङ्गात्, कूर्चपुरादित्यनेन कूर्चपुरीयगणाभिर्गतो, न पुनश्चन्द्रादिसंभवात्, यत' क्रोधाविष्टोऽयं एव न श्रीअभयदेवसूरिभिरपि स्वनिश्रां प्रापित', अत' उभयभ्रष्ट' सन् चित्रकूटं गत्वा नवीनमतं व्यवस्थापितवानित्यभिप्राय', अन्यथा पूर्वापरासंगतिरेव स्यात्, उक्तकाले १२०४ जिनवल्लभकाले चोक्तसवत्स रासंभवादिति पर्यालोच्य,यत्तु क्वापि "नागाओ वडगच्छो कोरंटगणाउ चित्तवालगणो। कुच्चयराउ नवंगी रायगुरू पुण्णतुल्लाओ ॥१॥"त्ति गाथा लिखिता तत्र कूर्चपुरगच्छीयसूरिभिरिति यदुक्तं तत्खरतरानुवादादृजुमतिना गाथायां लिखितं,न पुनस्तात्त्विकम्,एतच्च खरतरस्यापि सम्मतं, नहि खरतरैरपि नवाङ्गीवृत्तिकर' कूर्चपुरीय उच्यते, नवाङ्गवृत्तिमत्वस्तो स्वयमेव चन्द्रगच्छस्योक्तत्वादिति गाथार्थ' ॥७९॥ अथानाभोगतो ग्रन्थोक्तं पुरस्कृत्य पूत्कुर्वन्तं खरतरं गाथात्रयेण तिरस्कर्तु प्रथमगाथामाह—

ज पुण जेहिं पइट्ठ आयरणो खरयरोत्ति सो सूरी। उवएससत्तरीए भणिओऽभयदेवनामेण ॥८०॥

'ज पुणजेहिं'न्ति येभ्य' प्रतिष्ठामापन्न' खरतर स सूरिरभयदेवनाम्ना उपदेशसप्ततिकाया भणित,तथाहि "पुरा श्रीपत्तने राज्यं, कुर्वाणे भीमभूपतौ। अभूवन् भूतलख्याता, श्रीजिनेश्वरसूरय'॥१॥ श्रीमदभयदेवाख्यास्तेषां पट्टे दिदीपिरे। येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नो,गच्छ' खरतराभिधः ॥२॥" इतिश्रीरत्नशेखरसूरिराजस्य श्रीसोमसुन्दरशिष्यसोपाध्यायश्रीचारित्ररत्नस्य शिष्येण प० सोमधर्मगणिना विरचितायामुपदेशस [illegible] इतिगाथार्थ' ॥८०॥ अथोपदेशसप्ततिकाकृत् कीदृगित्याह—

सच्चारोऽनाभोगी पवयण्ण जेणऽणमसंमारी। भणिओवि तेण गुणिऽओ जिणप्पहो धम्मपरिवक्खो ॥८१॥

उपदेशमप्रतिकाकारकः ५० सोमधर्मः प्रत्यक्षमनाभोगी येन कारणेनानन्तसंसारी भणितोऽपि -श्रीमुनिसुन्दरसूरिभिः स्तनिकाटिपंक्तौ निवेश्यौष्ट्रिकोऽनन्तसंसारीति कथितोऽपि तेन सोमधर्मेण स्तुतः, अनन्तसंसारीभणितः, तथाचाह—"आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयैः । सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वैरं प्रवर्त्तिताः ॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्तिजिनार्चादिनिषेधतः । न्यूनिता दुष्षमादोषात्, प्रमत्तजनताप्रियाः ॥२॥ यत्तत्प्रासुकमिष्टाम्बुप्रवृत्त्यादिसुखावहाः ॥" इत्यादिना गुर्वावल्यां भणितं, तत्रोपधानप्रतिक्रान्तिनिषेधकौ यथा पूर्णिमीयकाञ्चलिकौ तथा आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयत्वेन स्त्रीजिनार्चानिषेधकः खरतरोऽप्युक्तः, तदन्तर्गतो जिनप्रभोऽप्यनन्तसंसारी भणितः सोमधर्मगणिना 'म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोधको जिनप्रभसूरिर्जिनशासनप्रभावक' इत्यादिवचनैरुन्नतिं प्रापितः, स च कीदृशः ?—धर्मप्रतिपक्षः—धर्मद्वेषी, यतस्तदीयवाग्विलासस्त्वेवं—"बाह्यक्रियादर्शनेन, मोहयन्तो जगज्जनम् । तपोभृता अटन्तीति, तपोऽटाः परिकीर्तिताः ॥१॥ तपोटानां मतं चैव, मुद्गलानां मतं तथा । शाकिनीनां मतं चैव, प्रायस्तुल्यानि वक्ष्यते ॥२॥ संक्लिष्टपरिणामित्वात्तुल्यमेतन्मतत्रयम् । तस्माद् दूरतर त्याज्यं, भावशुद्धिमभीप्सता ॥३॥ अयुक्तमुक्तमथवा, मिथ्यादुष्कृतमस्तु नः । शाकिनीमुद्गलेभ्योऽपि, यत्तपोऽटा दुराशयाः ॥४॥ शाकिनीमुद्गलात्तानां, दृश्यतेऽद्याप्युपक्रमः । तपोटेनार्दितानां तु, चिकित्सा स्याद्दरा भृशम् ॥५॥ हिनस्ति जन्मन्येकत्र, शाकिनीमुद्गलग्रहः । तपोटकुग्रहस्त्वेष, प्रणिहन्ति भवे भवे ॥६॥ विपर्यस्तधियः क्रूराः, परर्द्धिमसहिष्णवः । गुरुलाघवविज्ञानवन्ध्याः शासननिन्दिनः ॥७॥" इत्यादि तपानिन्दनवाक्यानि, तथा "ज्ञानमुष्णपयःपानं, दर्शनं मुखमुद्रणम् । चारित्रं तर्कयाम्येषां, केवलं मलधारणम् ॥१॥" तथा "वर्णान्तरादिप्राप्तं सत्, प्रासुकं च श्रुते स्मृतम् । न्यवारि शिशिरं वारि, तदपि नेति गेहिनाम् ॥९॥ अप्कायमात्रहिंसोत्थं, निरस्य प्रासुकोदकम् । प्रारूपि गृहिणामुष्णं, वाः षट्कायोपमर्द-

ज्जम् ॥२॥" इत्यादि" सदाचारोऽपि तेन पापात्मना निन्दित, एतच जिनप्रभसूरिकृते तपागणदूषणशतके, नचैवमनेनैव सदाचारो निन्दित', किन्त्वेतत्कुलक्रमस्त्वयमेव, तथाहि "मुद्धाणायपयमगया चुक्का० मम्माउ आयसदहा। बहुजणपिट्ठिविलग्गा दुहिओ हमा ममाहआ ॥१॥" इतिगणधरसार्द्धशतके, अत्र चूर्णौ-पौर्णमीयकादिदूषणद्वारा तपो दूषणीय, यथा लिखितं तथा चाह, अथवा मलिनगात्रदुर्गन्धपात्रावभावमतन्दुलधावनादिपायिनां गुरुकुलवासत्यागिनां तपस्विनामित्यादि भणित, तच सचेतनानां श्रोतॄणां धर्मप्राप्तिहेतुरप्येतेन विपरीततया परिभाव्य लिखितं यथायुक्तमेव, यतो मलादिधारणं तु साधूनामुचितमेव, यदागम—"सिणाणं अदुवा कक्कं, लुद्धं पउमगाणि अ। गायस्सुवट्टणट्ठाए, नायरंति कयाइवि ॥२॥ इति दशवै० (२७२*) तथा "किलिन्नगायमेहावी, पंकेण य रएण वा। घिंसु वा परितावेण, साय नो परिदेवए ॥१॥ वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं। जाव सरीरभेउत्ति, जल्लं काएण धारए ॥२॥ इति उत्तरा० (८४–८५*) तथा "आयामगं चेव जवोदणं च, सीयं सोवीरं जवोदगं च। नो हीलए पिंडं नीरसं पन्तं, कुलाइं परिवए जे स भिक्खू ॥१॥ इति श्रीउत्तरा० (५०६*) तथा पर्युषणाकल्पेऽपि "चउत्थभत्तियस्स" इत्यादि प्रतीतमेव, एवमागमोक्त तन्दुलधावनादिपानं तु साधूनां युक्तमेव, यथोक्तं 'गुरुकुलवासत्यागिनां' तथाप्यसमञ्जसं, खरतराणामसत्त्वमूलकम्, एवं जिनप्रभेण तदन्येऽपि यानि कृत्यानि जिनेन साधूनां भूषणतया भाषितानि तानि दूषणतयोद्भावितानि, अत एव श्रीमुनिसुन्दरसूरिभि प्रागुक्तप्रकारेण स्तनिकवत् खरतरोऽप्यनन्तसंसार्येव, तन्मध्यपतितो जिनप्रभोऽपि म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोधकोऽपि प्रवचनोपघातत्वेव, उत्सूत्रभाषिणां प्रवचनोपघातकत्वनियमात्, न पुनः प्रवचनप्रभावकः, अन्यथा दिगम्बरादीनामपि प्रवचनप्रभावकत्वं स्यात्, यतस्तत्प्रबोधिता राजानोऽद्यापि दक्षिणस्यां विद्यन्ते, तस्मात् म्लेच्छादिप्रतिबोधनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव,

यतस्तत्प्रतिबोधितोऽपि स्त्रीपूजानिषेधादिलक्षणमौष्ट्रिकमार्गमेव श्रद्धत्तवान्, न पुनस्तीर्थंकरभाषितं तीर्थसम्मतं मार्गम्, उपदेशसप्ततिकाकारस्तु निजपूर्वाचार्यविरचितप्रकरणानुपयोगेनौष्ट्रिककृतप्रकरणादिविश्वासेन च प्रवचनोपघातकमपि जिनप्रभं म्लेच्छप्रतिबोधकमात्रेणापि प्रवचनप्रभावकतया वर्णितवान्, अत एव पं० सोमधर्मस्यानाभोगः स्फुट एव—अध्यक्षसिद्धः, ननु जिनप्रभेण तपागणः प्रशंसितोऽपि दृश्यते, तथाहि—"पुरा श्रीजिनप्रभसूरिभिः प्रतिदिननवस्तवननिर्मापणपुरस्सरं निरवद्याहारग्रहणाभिग्रहवद्भिः प्रत्यक्षपद्मावतीदेवीवचसा अभ्युदयिनं तपागच्छं विभाव्य भगवतां श्रीसोमतिलकसूरीणां स्वशैक्षादिपठनविलोकनाद्यर्थं यमकश्लेषचित्रच्छन्दोविशेषादिनवनवभङ्गिसुभगाः सप्तशतीमिताः स्तवा उपदीकृताः निजनामाङ्किताः, तेष्वयं सर्वसिद्धान्तस्तवो बहूपयोगित्वाद्विव्रियते इति जिनप्रभसूरिकृतसिद्धान्तस्तवावचूर्णौ, तथा क्वापि—"श्रीशत्रुञ्जययात्रायै गच्छता जिनप्रभेण सिद्धपुरे तपागणनायकाः श्रीसोमतिलकसूरयो महाडम्बरेण वन्दिता इत्यपि लिखितं दृश्यते तत्कथं घटत इतिचेदुच्यते, यत्सिद्धान्तस्तवावचूर्णौ लिखितं तत्तु तदीयैरेव, न पुनः केनाप्याप्तभूतेन सम्मतेनात्मीयेन पूर्वजेनेत्थं लिखितम्, अतः कथं सम्यगास्थापूर्वकनिर्णयः?, किंच यत् स्तवावचूर्णौ प्रत्यक्षपद्मावतीवचसेत्युक्तं तच्च स्वप्नेऽपि नास्माकं श्रद्धानविषयः, यतो ह्युत्सूत्रभाषिसमीपे सम्यग्दृष्टिदेवता प्रादुर्भवति, किंतु ततो दूरत एव नश्यति, तस्माद् यथा मम स्वप्ने शासनदेवतया भणितं यत् श्राद्धप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं चानादिसिद्धं त्वया न मोच्यमिति सङ्घस्य पुरश्चन्द्रप्रभाचार्येण भणितं तथा यथाऽऽञ्चलिकमताकर्षकनरसिंहोपाध्यायेन पावकगिरौ मिथ्यादृक् कालिकादेवी आराधिता लोकानां च पुरो मम चक्रेश्वरी प्रत्यक्षीभूतेति निजमतविश्वासोत्पादनाय स्वप्रौढिमज्ञापनाय चोक्तं, तथा जिनप्रभोऽपि किंचित्क्षेत्रपालादिकदेवविशेषमाराध्य मम पद्मावती प्रत्यक्षीभूतेति प्रोक्तवानितिश्रद्धेय, यत्तु सिद्धपुरे सोमतिलकसूरयो

यदि तावत्तव पक्ष एव, यत प्राया लिङ्गिन परस्परं वन्दनादिक्रियां कुर्वाणा समस्त्यपि दृश्यन्ते, तर्हि संविग्नत्वेन सवत्र सर्वज्ञ नप्रसिद्धान् श्रीसोमतिलकसूरीन् कथं न वन्दते ?, परमेतद्वन्दनादिकं श्रुत्वा न किञ्चिदुत्सहनीयं, नवा तदनुकूलतया प्रवर्त्तनीयं वदिति यीरं च विनिमग्नो'सि सिद्धान्तवचनाच्छ्रीमहावीरं वन्दित्वा गतोऽपि संगमकाऽमर' श्रीसौधर्मेन्द्रेण स्वर्गान्निर्वासितः, न पुन श्रीमहावीरवन्दन श्रुत्वा प्रशंसित, एवमुत्सूत्रभाषिणो वन्दनादिक्रियां कुर्वाणा अभ्युपेत्य यथाशक्ति तिरस्करणीया इति, किं -यद्यपि कोऽप्युत्सूत्रभाषी तथाविधप्रकृत्या भद्रको निश्चयत सम्यक्त्वभागपि तथापि 'तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते' इतिन्याय। यावन्नत्वमामधारकास्ते सर्वे संक्लिष्टपरिणामा एव भाष्यन्ते, तेषां दर्शनमपि मम्यग्दर्शनमशुभबन्धहेतु', यदागमः—"उम्मग्गदे मणाए चरण नासति जिणवरिंदाण। वावण्णदंसणा खलु नहु लब्भा तारिसा दट्ठु॥१॥" इतिश्रीवन्दनकनिर्युक्तौ(११५४)अस्या चूर्णी "खलु मग्ग जइ कइ निच्छयविहीण अवावण्णदंसणा तहवि वावण्णदंसणा इव दट्ठव्वा, त अ दट्ठुंपि न लब्भा, किमंग पुण संवासो समुजणा संथवो व"इत्यादि श्रीआव० चू०, अथ माय —यद्यप्ययमरविशेषे जिनप्रभसूरिरपि सुविहितानुरागीभवेत्तथाप्या गमदृष्टीनां यावत्समाम श्रमे तावदस्पृश्यमप्यकल्प्य' कथं प्रमाणकतया स्तवनाद' ?, उपदेशसप्ततिकाकारण तु तथा भणित', अना भोग एव तत्र कारण बोध्यमितिगाथार्थः ॥८१॥ अथोपदेशसप्ततिकाविषय किं संपक्षमित्याह—

एएण तुम्हाण गये भणिअंति यगणमसज्जुत्तं। अणाभोगोऽवि पमाणीकओ अ कुग्गा अभिणिवेसो ॥८२॥

एतेन-प्रागुक्तस्मरणानाभोगसिद्धौ युष्माकं ग्रन्थे उपदेशसप्ततिकालक्षणे श्रीअभयदेवसूरिभ्य' खरतरगच्छ' प्रतिष्ठां प्रा इत्यादिवचनमपि स्वगतराणामपृक्तं, तत्र हेतुमाह—यत इति गम्य, यत' स्मरणानाभोगोऽपि प्रमाणीकृत' अनाभोगतोऽपि निज

पक्षीयः ग्रन्थे भणितं तदप्यस्माक प्रमाणमिति स्वीकारोऽप्यभिनिवेशो भवेत्, अन्यथा जमाल्यादिशिष्याणामप्यभिनिवेशो न भवेत्, स्वकीयगुरुणोक्तस्यैव प्रमाणीकरणाद्, अनाभोगस्तु छद्मस्थमात्रस्यापि संभवेद्, यदागमः—"नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्न स्यात् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥" इति, एतेन उपदेशसप्ततिकामादाय तथाविधमन्यदपि किञ्चिदादाय च खरतरेण न पूत्करणीयमितिदर्शितं, किंच—उपदेशसप्ततिकाभ्युपगमे श्रीमुनिसुन्दरसूरिश्रीजिनसुन्दरसूरिपं०हर्षभूषणप्रभृतिकृतगुर्वावलीदीपालिकाकल्पश्राद्धविधिविनिश्चयप्रमुखा ग्रन्था अप्रमाणीकर्त्तव्या भवेयुः, तथा सकलसिद्धान्तोऽपि, यतस्तत्रोत्सूत्रभाषिणां निषिद्धं कुतोप्यऽनुकूलवर्णनमिति गाथार्थः ॥८२॥ अथ खरतरमतभाषितमात्रस्योपसंहारमाह—

तम्हा तम्मयलिहिअं नप्पडिमं अहव लिहिअमण्णेणं । उभयंपि अप्पमाणं जमभिनिवेसा अणाभोगा ॥८३॥

तस्मात्कारणात्प्रागुक्तयुक्तिप्रकाराद्वक्ष्यमाणहेतोश्च तन्मतलिखितं—तदीयमतवासिनां जल्पितं मत् क्वापि लिखितं तदुभयमप्यप्रमाणं, तत्र हेतुमाह—यस्मात् खरतरेण यल्लिखितं तदभिनिवेशात् तद्दृष्ट्वाऽन्येनाविदिततन्मतस्वरूपेण लिखितं तदनाभोगादेवेति गाथार्थः ॥८३॥ अथ खरतरलिखिते सर्वथा विश्वासाभावः कथमित्याशङ्कापराकरणाय गाथायुग्मे प्रथमगाथामाह—

सव्वेहिं कुवक्खेहि अ निब्भंतो खरयरो सहावेणं । जिब्भादोसदुगेणं भासणभक्खणसरूवेणं ॥८४॥
उस्सुत्तं भासित्ता दिज्जा अलिअंपि सम्मइं मूढो । पज्जुसिअविदलाई भक्खंतो भणइ मुणिमप्पं ॥८५॥

सर्वेभ्यः कुपाक्षिकेभ्यश्च खरतरः स्वभावेन जातिमहमसमुद्भवेन गुणेन निर्भ्रान्तो—निश्शूकः पारत्रिकभयरहितः, केन ?—भाषणभक्षणस्वरूपेण जिह्वादोषद्विकेनेतिगाथार्थः ॥ ८४ ॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्याह—उत्सूत्रभाषित्वाद् मूर्खः सम्मति—

ग्रन्थान्तरनिरसनमलीकं सोऽप्यथ स्वमतव्यवस्थापनार्थं अमतीमपि वदति, तथाहि—चउरंगुलप्पमाणं ठवणायरिअं ठवित्तु गुणिसमक्खा। विहिणा कुणंति किरिअं तयभावे दंडग वावि ॥१॥ दारुमए आयरिए मुट्ठिपमाणे सुवट्टयायारे। पणवीसं पडिलेहा करंति जुत्तो अ समग्गो ॥२॥ पडिलेहणा उ पुण्णा न तहा अक्खाइएसु सुसिरेसु। छम्मति मरिअमज्झे तेण उ कत्थवि विसेसंमि ॥३॥ सुत्तुत्तविहि ठवणायरिए किरिआसु पुव्वसूरीहिं। पडिलेहणाविसेसं ददट्ठूणं दंसिआ केऽवि ॥४॥" इति श्रीउमास्वातिवाचककृतायां विचारषड्भाष्यां, तथा "तिहिपडणे कायवा पुवा ज्जुयपव्वकज्जेसु। चाउद्दसीविलोवे पुण्णिमिअं पक्खपडिक्कमणं ॥१॥ तभय पोसहविही कायवा सावगेहिं सुहहेऊ। नहु तरसीइ कीरइ जम्हा णाणाइणो दोसा ॥२॥ सूरोदयपडिआविअ तेरसि हुंता न पडिस्सिअं कज्जा। चाउम्मासिअकरणे एस विही दंसिआ समए ॥ ३ ॥ तिहीवुड्ढीए पढमा गहिआ पडिपुण्णभोगसंजुत्ता। इअरावि मामणिआ पर न योग्यत्ति तत्तुल्ला॥४॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिकृते तत्त्वतरङ्गिणीग्रन्थे, तथा "तदविच्छिन्न सामगआ भूमिपमज्ज ठविय मुहपत्तिं। रयहरणमज्झभागे ठावए पुज्जपायजुग ॥१॥ आवस्सयकिइकम्म दीहपुट्ठीइ कम्मखयहेऊ। जो कुणइ भत्तिजुत्तो सो पावइ परमनिव्वाण ॥२॥ ॥इति प्रतिक्रमणभाष्ये ॥अत्र च विचारवल्लभा च त स्वरागिणी चेतिग्रन्थत्रयमुक्तकर्तृत्वेन खरपुष्पमिवासदेव निजमतस्थिरीकरणाय मुग्धजनविप्रतारणाय च विकल्प्य सम्मतितया लिखितं, प्रतिक्रमणभाष्यं स्वस्याख्यानकलङ्कितं, तत्रोक्तगाथाद्वयगन्धस्याप्यभावात, तथा "स णं लेवए गाहावई समणोवासए अहिगयजीवाजीवे" इत्यादि द्वितीयाङ्गसूत्रलेशस्य वृत्तिरपि "तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषूद्दिष्टासु–महाकल्याणकतया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्णमासीषु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थ" इति सूत्रकृदङ्गवृत्तौ एवंविध पाठे विद्यमानेऽपि पर्युषणापौषधग्रहणाय खरतररूप

प्रभाचार्येण षडावश्यकबालावबोधे पौर्णमासीसु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्युषणातिथिष्वित्यर्थः इत्येवमन्यथापाठं कृत्वा सूत्रकृदङ्ग-वृत्तावृक्तमित्यादिवचसा वृत्तिः सम्मतितया दर्शिता, एवं "उद्दिट्ठट्ठमिचउद्दसी" इत्यादिगाथा संदेहदोलावल्यां सप्तत्रिंशत्तमा, संदेहदोलावलीसूत्रं च जिनदत्तसूरिकृतं, तद्व्याख्याने चोद्दिष्टा-विशेषपर्वत्वेन प्रवचने प्रसिद्धास्तिथयः, यदुक्तं सूत्रकृदङ्गवृत्तौ "चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णिमासिणीसु"त्ति आलापकं विवृण्वता शीलाङ्काचार्येणोद्दिष्टासु-महाकल्याणकसंबन्धितया-पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातास्विति, ताश्चतुर्मासकमांवत्सरिकमहाकल्याणकदिनान्युच्यन्ते इत्याद्यसंबद्धमेव भाषितं, तथा 'माहणं गोअरओ वुच्छि-ण्णो दूसमाणुभावाओ। अज्जाणं पणवीसं सावयधम्मो अ वुच्छिण्णो॥९॥ इति तीर्थोद्गारगाथायाः क्वापि व्याख्यानुपलम्भेऽपि श्रावकधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेयः,ततः संप्रत्यपि ये श्रावकेभ्यो भिक्षां ग्राहयन्ति तदागमबाधितमित्यादि षष्टिशतकवृत्तौ स्वमता-नुरागेण विकल्पार्थो लिखितः,यतः संप्रति काले विशेषतः प्रतिमावहनेन तुलनां विधाय प्रव्रजतीति पञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभय-देवसूरिभिर्व्याख्यातमित्यग्रे दर्शयिष्यते इत्यादि पर्यालोच्य खरतरोक्तौ तदुक्तसम्मतौ च न विश्वसनीयमेव,ननु राकास्तनिका-भ्यामपि तथोक्तं दृश्यते, तथाहि-"कालगज्जेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तव्वसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआ-णि"त्ति ग्रन्थकारोक्ते विद्यमानेऽपि "तव्वसेण य पक्खिआणि चउद्दसीए आयरिआणि"त्ति क्वापि परावृत्य लिखितं, तथा "इत्तो अ अहिगस्स य निप्फत्ति मे निसामेह"त्ति प्रमुखगाथात्रयात्मके ज्योतिष्करण्डसूत्रे२ प्राभृतके (गा० ८९) सूच्यग्रे मुशलप्रवेश इति न्यायमवगणय्य "छट्ठिसहिआ न अट्ठमि तेरसिसहिअं न पक्खिअं होइ। पडवइसहिअं कइआवि इअ भणिअं वीअरागेहिं॥१॥ इत्या-दिगाथादशकं पूर्णिमापाक्षिकाभ्युपगन्त्रा प्रक्षिप्तं, गाथाबन्धोऽपि गोपालवाक्यमसुद्धव इव प्रतिभाति, एवममत्यग्रन्थसम्मतिदर्शनेन

सिद्धान्तस्तद्दानन च औष्ट्रिकसमाचिमावपि तर्हि कथमौष्ट्रिक एव निह्नुक इति चेत्सत्यं, यद्यप्युभयविनयस्तथाप्यय विशेषः, यत्राञ्चलादीनां मध्ये केनचिद्यथा प्रक्षिप्योक्तं तदनुजैस्तथैव सत्यतयाऽभ्युपगम्य प्रवर्त्यते, खरतरस्तु न केवलं प्राचीनोक्तमात्रेण विश्राम्यति, किन्तु यापि नवीनरप्रक्षेपोपगतोऽप्यप्रसिद्ध एव, यतो जेसलमेरौ तपाकृतप्रतिक्रमणवृत्तौ नवाङ्गीवृत्तिकारश्रीअभयदेवसूरिश्रीहेमचन्द्रसूरिरित्यादि स्वयं सिद्धे पाठे खरतरधुरीणेति सप्ताक्षराण्यन्तरा प्रक्षिप्य नवीनपुस्तक लिखित, तत्र लिखनसंवत्सरोऽपि पुरातनो लिखित', विवादे च सम्यग्निर्णाय मुखेन केनचित्प्रक्षिप्तं भविष्यति तर्हि चिह्नमित्यादि यद् गोऽपि क्षीणप्राणप्राया' सञ्जाता', ननैवमत्र किञ्चिच्चित्रं संभावनीयं, माय' खरतर' पूर्वापरसंबन्धमनालोच्यैव एतल्लन, अत एव स्वयं चतुर्दशीपाक्षिकमभ्युपगन्तापि केनचित् प्रक्षिप्तं गाथाद्वयक कण्ठगतं कृत्वा यत्र क्वापि "तेर सिमदिणे न पक्खिअं होइ"त्ति ब्रुवाणो न लज्जते, न चेत्ति चात्र 'पन्नरसंमि अ दिवसे कायव्वं पक्खिअं तु पाएण"मिति पष्ठ्यां गाथायां किमुक्तं कथं वाऽऽदं यन्नि कल वेद गाथाद्वयकं कृतम्, एव राकारक्तचतुर्दश्यां दृष्ट्वाऽप्युद्भ्रान्तः खरतर पूर्णिमाऽपि पाक्षिक मत्यमेवेति स्वपक्ष प्रचारं कुर्वन् दृश्यत, न तथाऽन्य, कृपाक्षिका इति खरतरोऽतिभ्रान्त इति समर्थितमिति नाम्दोषो जिह्वाप्रमुद्त' तथा भक्षणमधिकृत्याह–"पज्जुसिअ"त्ति पर्युषितं–राध्यन्तरित द्विदलादि, द्विदलं–मुद्गादि, आदिशब्दात्तोलितद्विदनादिग्रहणमनुचितमिति पुरो वक्ष्यते इतिगाथार्थ ॥८५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण नपाक्षिकः खरतरो न भवतीति सिद्धेऽपि पुन पार्थक्यन गाथायमाह—

अह पाय बहु खायं खरयरवयणाओ खरयरो सूरी। नवअंगिवित्तिकारो तमसच्चं भिन्नमवि वोच्छं ॥८६॥

अथेतिप्रागुक्तयुक्त्यपेक्षया पार्थक्यसूचकः खरतरवचनात्—नवाङ्गवृत्तिकारोऽस्मदीयः खरतर इत्येवंरूपेण खरतरवचनान्नवाङ्गवृत्तिकारः खरतर इति बहु ख्यातं प्रायः,प्रायोग्रहणात्प्रवचनपरमार्थवित्स्वस्मदीयप्राचीनाचार्येषु न ख्यात इत्यर्थः, तद्बहु ख्यातममत्यं, भिन्नमपि वक्ष्ये इतिगाथार्थः ॥८६॥ अथोक्तसमर्थनाय युक्तिमाह —

जइ सिरिजिणेसरो सो खरयरनामेण होइ सुपसिद्धो। ता कहमम्हायरिआ खरयरनामेण धिक्कुज्जा ॥८७॥

यदि श्रीजिनेश्वरसूरिः खरतरनाम्ना सुप्रसिद्धो भवेत् ता—तर्हि अस्मदाचार्याः—श्रीसोमसुन्दरसूरिप्रभृतयः खरतरनाम्ना कथं तान् धिक्कुर्युः—धिकारं कुर्वीरन्?, धिक्कारोल्लेखमाह—"हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल११५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्कितो, वेदाभ्रारुण१२०४-काल औष्ट्रिकभवो विश्वार्क१२१३ कालेऽञ्चलः। षट्त्र्यर्कपु१२३६ च सार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के१२५० पुनः, काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥" इत्यत्र राकास्तनिकादिवत्खरतरोऽपि कलौ स्वकीयाग्रहाद्—अभिनिवेशाज्जात इत्युक्तं,तथा "आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्निर्भयैः। सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वैरं प्रवर्तिताः॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्तिजिनार्चादिनिषेधकाः। न्यूनिता दुष्षमादोषात्प्रमत्तजनताप्रियाः॥२॥"इत्यत्र स्त्रीजिनार्चानिषेधकः खरतरः सोऽप्यनन्तसंसारी भणित त्यादि प्रागुक्तं श्रीजिनेश्वरसूरेः खरतरत्वे कथं संभवति ?, न संभवतीति न खरतरचिह्नं तस्येतिगाथार्थः ॥८७॥ अथास्मदीया ाचार्याः न केवलं खरतरोऽनन्तसंसारीत्येवमुक्तवन्तः, किंतु श्रीअभयदेवसूरिं प्रभावकमपीत्याह—

पभणंतावि पभावयचरिएऽभयदेवहेमचंदाई। उस्सुत्तमग्गवाडिओ पभावगो होइ न विरोहा ॥८८॥

प्रभावकचरित्रे श्रीअभयदेवसूरिश्रीहेमचन्द्रसूरिप्रभृतीन् जिनशासनप्रभावकत्वेन प्रभणन्त एव खरतरं स्वनिकपक्षे प्रक्षिपन्तः, यत एव तस्मादुत्सूत्रमार्गपतितः प्रभावको न भवति, कुतो ?—विरोधात्, विरोधस्त्वेवम्—उत्सूत्रमार्गपतितो यद्यपि कदाचिदन्यतीर्थिकैरपि महासंभविनमपि जयमवाप्योन्नतिमवाप्नोति तथापि न प्रवचनप्रभावकः, किंतु स्वाभिप्रायमार्गस्यैवोद्दीपकः, स चोद्दीपितो मार्गो विद्वेषतः प्रवचनोपघाती स्यात्, यथा दिगम्बरपक्षीयो जयी जातः सन् गर्वितात्मा श्वेताम्बरपक्षमुच्छेत्तुमेव समीहते, तस्मादुत्सूत्रमार्गाश्रितत्वप्रवचनप्रभावकत्वयोरन्योऽन्यं शीतोष्णस्पर्शयोरिव सहानवस्थानलक्षणो विरोधः, तथा च कुतः खरतरनामाङ्कितः स सूरिरिति गाथार्थः ॥८८॥ अथैवमुक्तो कोऽप्यन्यथाभावमापन्नोऽपि कीदृग् स्यादिति प्रदर्शनाय गाथायुग्ममाह—

एएण कोइ मुद्धो मच्छरगसिओ हु होइ वायालो। अब्भासवसिओ वा नेहतो तम्मि मुहरि सिया ॥८९॥

एसो न दूसिअव्वो न दूसिओ जेण पुव्वसूरीहिं। सोऽवि मुद्धमुद्दिओ च्चिअ आणाभंगाइवयणेहिं ॥९०॥

एतेन—प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण सोऽपि मुग्धमुद्रितो भवतीतिसंबन्धः, सः कः ?, यः कोऽपि मुग्धः—प्रवचनपरमार्थानभिज्ञः अथवा मत्सरग्रस्तः यदस्मद्गच्छीयं तिरस्क्रियते तर्हि मयाऽप्युपष्टम्भनीय इत्येवं मत्सरग्रस्तः वाचालो भवेत्, अथवा खरतरः महालापसंलापादिनाऽभ्यासवशतस्तस्मिन् खरतरं स्नेहयन् खरतरो मां मित्रं जानात्विति धिया मुखरीस्यात्, वाचालस्य बोधिलक्षणमाह—'एसो न' इत्यादि एषः—खरतरो न दूषयितव्यः, येन कारणेन पूर्वसूरिभिः कैश्चिदपि न दूषित इत्येवं वक्ता मुग्ध मुद्रितं जातं यस्येति मुग्धमुद्रितो जातो विमृश्य, सत्पुरुषाग्रणी, मुग्धमस्तक एवेत्यर्थः, कैः ?—आज्ञाभङ्गादिवचनैः—"आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भये" इत्यादिभिः श्रीमुनिसुन्दरसूरिप्रभृतिसम्मतिवचनैः प्रत्युक्तः, अय भावः—न हि स्वयमेव कश्चित्कृत्रिमनिमित्ताद्भयाम्, किंतु सुविहि-

ताग्रणीश्रीमुनिसुन्दरसूरिप्रभृतिभिः पूर्वाचार्यैरनेकशो दूषिता इतिगाथायुग्मार्थः ।८९।९०।। अथ प्ररूपणयापि भेदं दर्शयन्नाह—

ज पुण परूवणाए भेओऽभयदेववल्लहाणंपि । वल्लहजिणदत्ताणं तमणंतर वुच्छमुस्सुत्ते ।।९१।।

यत्पुनः प्ररूपणया अभयदेववल्लभयोः—पदैकदेशे पदेतिन्यायाच्छ्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोरपि पुनर्जिनवल्लभजिनदत्तयोश्च भेदः—पार्थक्यं तदनन्तरमुत्सूत्रे—उत्सूत्रोद्घाटनावसरे वक्ष्ये इतिगाथार्थः ।।९१।। इति श्रीअभयदेवसूरिः खरतरनाम्ना कलङ्कितो नास्तीति प्रसङ्गतो भणितमिति, अथ खरतरमतोत्सूत्रदिदर्शयिषया प्रथममुत्सूत्रभेदानाह—

अह उस्सुत्तं दुविहं किरिआविसयं च वयणविसयं च । किरिआविसयं तिविहं दुविहं पुण वयणविसयंति ।।९२।।

'अथे'ति नामादिव्यवस्थापनानन्तरमुत्सूत्रं द्विविधं—क्रियाविषयं वचनविषयं च, क्रियैव विषयो यस्य तत्क्रियाविषयं, यद्यपि यत्क्रियाविषयं भवति तद्वचनविषयमपि भवत्येव तथापि मुख्यवृत्त्येतिबोध्यम्, एवमग्रेऽपि, वचनं विषयो यस्येति तद्वचनविषयं चेति द्विप्रकार स्यात्, तत्र क्रियाविषयं त्रिविधं द्विविधं पुनर्वचनविषयमितिगाथार्थः ।।९२।। अथ त्रिविधं द्विविधं च व्यक्तीकरोति—

अहिअं१ ऊणं२ अजहट्ठाणं३ चुस्सुत्तमेव किरिआहिं । उम्मग्गदेसणामग्गनासणेहिं दुहा वयणं ।।९३।।

अधिकं१ ऊनं२ अयथास्थानं३ च उत्सूत्रमधिकारात्क्रियाविषयमेवकारो व्यवहितः संबध्यते क्रियाभिरेव स्याद्, अयं भावः—तीर्थकृदुक्तक्रियासु निजबुद्ध्या किञ्चिदधिककरणं तदधिकमुच्यते, एवं न्यूनकरणमपि, या क्रिया यत्र स्थाने भणिता तस्यास्तद्व्यतिरिक्तस्थाने करणमयथास्थानमिति, तथोन्मार्गदर्शनमार्गनाशाभ्यां वचनं—वचनविषयमुत्सूत्रं द्विधा भवति, एतच्च तीर्थकृद्भाषितादधिकन्यूनभाषणाभ्यामेवेति गाथार्थः ।।९३।। अथ द्वारगाथायुग्ममाह—

गब्भावहारकल्लाणग१ रयणीपोसहम्मि सामइअ२। तिगुणुच्चारो पोसहसामइएसु३ कसेल्लजल४ ॥९४॥
पज्जुसिअविदलपोलिअगहण५ विदलति संगरप्पमुहं६। इच्चाअहिउस्सुत्त किरिआविसय मुणेअव्वं ॥९५॥

श्रीवीरस्य गर्भापहार' कल्याणकं भवति१ रात्रिपौषधिकानां रात्रिचरमयामे सामायिकं२ सामायिके पौषधे च नमस्कारत्रय पर्यन्तत्रिर्दण्डकोच्चारः३ कसेल्लकजलग्रहणं४ पर्युषितद्विदलपूपिकादिग्रहणं५ संगरप्रमुखं द्विदलमिति भणनं६ इत्यादि क्रियाविषय-मधिकमुत्सूत्रमिति, व्यक्त्या वक्ष्यमाणानामिहोद्दिष्टत्वम्, अन्यथाऽनेकसंख्याकानामुत्सूत्राणां सद्भावात्,तेषां च विचारणे ग्रन्थस्य लघुप्रमाणत्वेऽप्यविश्रान्ते',तेन यानि यानि स्थूलधीधनानामपि यत्र भवन्त तान्यत्रापोद्दिष्टान्युत्सूत्राणि बोध्यानीति द्वारगाथाद्वया-न्वयम् ॥९४।९५॥ अथ क्रमेण व्यक्तीकृत्य दूषयितुमाह—

मन्यवि अहिअं गब्भावहारकल्लाणगंति वीरस्स। जिणवल्लहेण भणिअ मिच्छाभिनिवेसवसगेण ॥९६॥

तेष्वपि-उक्तलक्षणपूत्सूत्रेषु वीरस्य-श्रीमहावीरतीर्थकृतो गर्भापहारकल्याणकं षष्ठमितिधिया जन्मादिकल्याणकदिनानीवाश्वि नसितत्रयोदश्यप्याराध्येतिकृत्वा तदाराधनक्रियारूपमधिकमुत्सूत्रं खरतरमतं बोध्य, तथाऽसामवसर्पिण्यां प्रथमतो जिनवल्लभेन खरतगमिमतेनाभिनिवेशवशगेन भणित—प्रकाशितम्,अत एव तन्मिथ्येतिगाथार्थः॥९६॥ अथ जिनवल्लभेन भ्रान्त्या यस्मिन्नान्त वचनमवलम्ब्य प्ररूपितं तद्वाक्यमाह—

भणइ भणियं च सुत्तेऽवि पचहत्थुत्तरतियपगेहिं। गब्भावहारख छट्ठं कल्लाणग वीरे ॥९७॥

जिनवल्लभो भणति—निजभावकानां पुर सिद्धान्ताभिज्ञताचातुरीमाविष्करोति—भो श्रावका ! अथ यद् श्रीमहावीरगर्भापहारक

ल्याणकमत्ति, तच्च 'पंचहत्थुत्तरे' त्तिवचनैः सिद्धान्तप्रकटाक्षरैः सूत्रेऽपि–पर्युषणाकल्पसूत्रेऽपि, अपिरेवार्थे, सूत्र एव लभ्यते,
इत्येवं निजवचनचातुर्येतिगाथार्थः ॥९७॥ अथ जिनवल्लभं दूषयितुं प्रतिवन्दीमाह—

न मुणइ एअं वयणं उसभेणं पंचउत्तरासाढे। अभिईछट्टेत्ति समं हविज्ज रज्जाभिसेओऽवि ॥९८॥

जिनवल्लभो न जानात्येतद्वचनं–वक्ष्यमाणागमवाक्यं, कीदृशमित्याह–'उसभे ण' मित्यादि "उसभे णं अरहा कोसलिए पंचउत्त-
रासाढे अभिइछट्ठ होत्थ' त्ति (२५-२३) श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ समं–तुल्यमर्थात् पंचहत्थुत्तरे इत्यादिवचनेन, तथा सति राज्याभिषेकोऽपि–
शक्रकृतश्रीऋषभराज्याभिषेकोऽपि भवेत्, किं?–कल्याणकमितिगम्यमित्यक्षरार्थः। भावार्थस्त्वयं–"समणे भगवं महावीरे पंचह-
त्थुत्तरे होत्था, तंजहा–हत्थुत्तराहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते" इत्यादिश्रीपर्युषणाकल्पवाक्यमवलम्ब्य कल्याणकप्रतिबद्धत्वाच्छक्रजी-
तत्वाच्च गर्भसंहरणमपि कल्याणकमिति जिनवल्लभविकल्पितवचः, तत्रैवं वक्तव्यं–ननु भो जिनवल्लभ! यदि कल्याणकाधिकार-
प्रतिबद्धत्वाच्छक्रजीतत्वाच्चेति संहरणस्यापि कल्याणकत्वं तर्हि सुतरामद्भुतपुण्यप्रकृतिजन्यस्य श्रीऋषभराज्याभिषेकस्यापि कथं न
कल्याणकत्वं?, तत्राप्येवंविधव्यतिकरस्य सद्भावात्, तथाहि–"उसभे णं अरहा कोसलिए पंचउत्तरासाढे अभीइछट्ठे होत्थ" त्ति
सूत्रस्य व्यक्तिर्यथा 'उत्तरासाढाहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते, उत्तरासाढाहिं जाए, उत्तरासाढाहिं रायाभिसेअं पत्ते, उत्तरासाढाहिं
अगाराओ अणगारिअं पव्वइए, उत्तरासाढाहिं अणंते जाव समुप्पण्णे, अभिइणा परिणिव्वुए" त्ति श्रीपर्युषणाकल्पपाठसादृश्यं श्रीजम्बूद्वी-
पप्रज्ञप्तावपि, अत्र यथा गर्भसंहरणं शक्रजीतस्तथा प्रथमतीर्थकृद्राज्याभिषेकोऽपि शक्रजीत एव श्रीहारिभद्रयामुक्तः, तस्माज्जन्मादि-
वदनाश्चर्यभूतस्य श्रीऋषभराज्याभिषेकस्यापि त्वया कल्याणकत्वमभ्युपगन्तव्यं स्यादितिगाथार्थः ॥९८॥ अथ खरतरः शङ्कते—

गणु कप्प णा भणिआ रज्जमिसओ अ उसभसामिस्स । संहरण पुण भवस्स वीरचरिए कहं तुल्लं? ॥९९॥

ननु ऋषभस्वामिनो राज्याभिषेकः 'कप्पे'त्ति पर्युषणाकल्पे न भणितः,तथाहि "तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभे अरहा कोसलिए चउउत्तरासाढे अभीइपंचमे होत्थ'त्ति, संहरणं पुन' सर्वत्र—यावन्ति वीरचरित्राणि तेषु सर्वेष्वपि गर्भसंहरणस्योक्तत्वात् कथं तौल्य ऋषभचरितेन भवति ?, नाम्नाऽऽ राज्याभिषेक कल्याणकत्वापीतिपूर्वपक्ष' इतिगाथार्थ' ॥९९॥ अथ तौल्यं दर्शयन् सिद्धान्तयति—

इअ चे सुणाहि सुयर! पचासगसुत्तमुत्तजुत्तीए । इत्थुत्तरजोएणं चउरो तह साइणा परमो ॥१००॥

इति चद्—यदि प्रागुक्त वर्हि हे सुन्दर! शृणु पञ्चाशकसूत्र श्रीहरिभद्रसूरिकृत पर्युषणाकल्पोक्तऋषभचरित्रवदुक्तयुक्त्या भणितमिति, तद्भणति—'इत्थुत्तरे'त्यादि, तथाहि—पंच महाकल्लाणा सव्वेसिं जिणाण होइ नियमेण । भुवणच्छेरयभूआ कल्लाणफला य जीवाणं ।१॥ गब्भ१ जम्मं अ तहा२ निक्खमण३ चेव णाण४ निव्वाणे५। भुवणगुरूण जिणाण कल्लाणा हुंति णायव्वा॥२॥ तेसु अ दिवसेसु धन्ना "विन्नाइ करिति भत्तिणया । जिणजत्तादिविहाणा कल्लाणं अप्पणो चेव॥३॥ इअ ते दिणा पसत्था ता सेसेहिंपि तेसु कायव्वा जिण जत्तादि महरिसं न अ इम भद्दमाणस्स॥४॥ आसाढसुद्धछट्ठी १ चित्ते तह सुद्धतरसी २ चेव । मग्गसिरकण्हदसमी३ वेसाह सुद्धदसमी य४ ॥५॥ कत्तिअकण्ह चरिमा गब्भाइदिणा जहक्कमं एत । इत्थुत्तरजोएण चउरो तह साइणा परमो ॥६॥ अहिगयतित्थविहिया भगवंति निद्दंसिआ इम तस्स । सेसाणवि एवं चिअ निअनिअतित्थेसु विण्णेआ॥७॥ इतिश्रीयात्रापञ्चाशके,तद्वृत्तिर्यथा 'पंचे'ति पञ्चैव महाकल्याणानि—परमश्रयांसि सर्वेषां सकलकालनिखिलनरलोकभाविनां जिनानाम्—अर्हतां भवन्ति नियमेन—अवश्यंभावेन, तथा भुवनाश्चर्यभूतानि—त्रिभुवनजनानन्दहेतुत्वात्, तथा कल्याणफलानि—निःश्रेयससाधनानि,च' समुच्चये, जीवानां—

प्राणिनामिति॥ गर्भ—गर्भाधाने जन्मनि—उत्पत्तौ च: समुच्चये तथेतिवाक्योपेक्षे निष्क्रमणे—अगारवासान्निर्गमने चेवत्ति समुच्चयाव- धारणार्थावुत्तरत्र संभन्त्स्येते, ज्ञाननिर्वाणे समाहारद्वन्द्वत्वात्केवलज्ञाननिर्वृत्त्योरेव च, केषां गर्भादिष्वित्याह—'भुवनगुरूणां' जगज्ज्ये- ष्ठानां जिनानाम्—अर्हतां, किमित्याह—कल्याणानि—स्वःश्रेयाणि भवन्ति—वर्त्तन्ते ज्ञातव्यानि—ज्ञेयानीतिगाथार्थः। ततश्च 'तेसु'त्ति गाहा, तेषु पुनर्दिनेषु—दिवसेषु येषु गर्भादयो बभूवुः धन्या—धर्मधनं लब्धारः पुण्यभाज इत्यर्थः देवेन्द्राद्याः—सुरासुरेन्द्रप्रभृतयः कुर्वन्ति—विदधति भक्तिनताः—बहुमाननम्राः, किमित्याह—जिनयात्रादि—अर्हदुत्सवपूजास्नात्रप्रभृति, कुत इत्याह—विधानाद्—विधिना, अथवा जिनयात्रादिविधानानि, अथ कथंभूतं जिनयात्रादीत्याह-'कल्याणं'स्वःश्रेयसं, कस्येत्याह-आत्मनः-स्वस्य, चैवशब्दस्य समुच्चयो- ऽर्थः, नन्वपरेषा चेति गाथार्थः॥ यत एवं-'इअ'त्ति गाहा, इतो हेतोः पूर्वोक्तात् जीवानां कल्याणफलत्वादिलक्षणात् ते इति येषु जिनगर्भा- धानादयो भवन्ति दिनानि-दिवसाः, दिनशब्दः पुल्लिङ्गोऽस्ति, प्रशस्ताः-श्रेयांसः, ततः किमित्याह-'ता' इति यस्मादेवं तस्माच्छेषैरपि— देवेन्द्रादिव्यतिरिक्तैर्मनुष्यैरपि, न केवलमिन्द्रादिभिहेवेत्यपिशब्दार्थः, तेषु गर्भादिकल्याणकदिनेषु कर्त्तव्यं जिनयात्रादि वीतरागोत्स- वपूजाप्रभृतिकं वस्तु सहर्ष—सप्रमोदं यथा भवति, कानि च तानि दिनानीत्यस्यां जिज्ञासायां सर्वजिनसंबन्धिनां तथा वक्तुमशक्यत्वाद्व- र्त्तमानतीर्थाधिपतित्वेन प्रत्यासन्नत्वादस्यैव श्रीमहावीरस्य तानि विवक्षुराह—'ते अ'त्ति तानि पुनर्गर्भादिदिनानि इमानि—वक्ष्यमा- णानि वर्द्धमानस्य—महावीरनजिस्य भवन्तीतिगाथार्थः। 'आसाढ' गाहा, आषाढशुद्धषष्ठी—आषाढमासशुक्लपक्षे षष्ठीति थिरेकं दिनं१ एवं चैत्रमासे तथेतिसमुच्चये शुद्धत्रयोदश्येवेति द्वितीयं२ चैवेत्यवधारणे, तथा मार्गशीर्षकृष्णदशमीति तृतीयं३ वैशाखशुद्धदशमीति चतुर्थं४, चशब्दः समुच्चयार्थः, कार्तिककृष्णे चरमा—पञ्चदशीति पञ्चमं५, एतानि किमित्याह—गर्भादिदिनानि—गर्भजन्मनिष्क्रमणज्ञा-

ननिर्वाणदिवसा यथाक्रम–क्रमेण तान्यनन्तरोक्तानि,एषां च मध्ये 'हस्तोत्तरायोगेन' हस्त उत्तरो यासां हस्तोपलक्षिता वा उत्तरा–उत्तरफाल्गुन्यस्ताभिर्योग'–संबन्धेति हस्तोत्तरायोगस्तेन करणभूतेन पञ्चार्थानि दिनानि भवन्ति, तथेति समुच्चये, स्वातिना–स्वातिनक्षत्रेण युक्तः परमोऽस्ति–चरमकल्याणकदिन इति प्राकृतत्वाद्गाथाद्वयार्थः॥ अथ किमिति महावीरस्यैवैतानि दर्शितानी त्यत्राह–'अहिगय' गाहा, अधिगततीर्थविधाता–वर्धमानप्रवचनकर्ता भगवान् श्रीमहावीरः इतिहेतोर्निदर्शितानि उक्तानीमानि कल्याणकदिनानि तस्य–वर्द्धमानस्य, अथ शेषाणां तान्यतिदिशन्नाह–शेषाणामपि–न वर्द्धमानस्यैव, ऋषभादीनामपि वर्धमानाव स्या पिधेयतयेति । इह यान्येव गर्भादिदिनानि जिनानां तान्येव सर्वभारतानां सर्वैरावतानां च, यान्येव चैतेषामस्यामवसर्पिण्यां तान्येव च व्यत्ययेनोत्सर्पिण्यामपीति गाथार्थ ॥ इति श्री अभयदेवसूरिकृतपञ्चाशकवृत्तौ,अत्र पञ्चानामेव कल्याणकानां भामा पधास्वियो नक्षत्राणि प्रोक्तानि, तत्र यदि गर्भसंहरणदिनोऽपि कल्याणकतया आराध्योऽभविष्यत् तर्हि तदृक्षस्यापि समापकथयिष्यत्, तथ नोक्तमतो गर्भापहारो न कल्याणकमिति सिद्धं श्रीऋषभचरित्रसाम्ये श्रीमहावीरचरित्रस्यापि, तथोपलक्ष्य–गासीर्याभिमतजिनवल्लभकृतकल्याणकस्तवनेऽपि–"सिअनवमि सुविहिसुक्खो नेमिस्सासोअमावसा णाणं पुण्णिमि सुइ नमि जिणचन्दह पर्यं दसु पणयाम ॥१॥" इत्यश्विनमासे त्रयोदश्यां कल्याणकं नोक्तम्, अत श्रीमहावीरस्य पञ्चैव कल्याणकानि तत्र पञ्चकल्याणकवादी तीर्थनाथ एवेतिगाथार्थ ॥१००॥ अथ पर्युषणाकल्पव्याख्यानेनापि गर्भसंहरणस्य कल्याणकाभावं न्ययभाह—

वक्खाणं पुण पज्जोसवणाकप्पस्स चुण्णिवण्णेसु। छण्हं वत्थूणं चिअ अण्णत्थवि तयणुसरणत्ति ॥१०१॥

व्याख्यानं पुनः पर्युषणाकल्पस्य चूर्णिवर्णेषु—"छण्हं वत्थूणं 'चिअ'त्ति अवधारणे छण्हं वत्थूणमेव, तथाहि—'जो भगवय उसभसामिणा सेसतित्थगरेहि अ भगवतो वद्धमाणसामिणो चयणाईणं छण्हं वत्थूणं कालो णाओ दिट्ठो वागरिओ अ तेणं कालेणं" इत्यादि श्रीपर्यु० चू०,एवं दशाचूर्णावप्ययमेव पाठः, अन्यत्रापि—आचाराङ्गादौ तदनुसरणं—चूर्ण्यनुसारेणैव बोध्यं, तथाहि—"पंचहत्थुत्तरे होत्थ"त्ति आचाराङ्गसूत्रं, तत्र टीका यथा—हस्त उत्तरो यासामुत्तरफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तरास्ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गर्भाधानसंहरणजन्मदीक्षाज्ञानोत्पत्तिलक्षणेषु संवृत्ताः अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति, अत्र पञ्चसु स्थानेष्वित्येव व्याख्यातं,तच्च चूर्ण्यनुसार्येव, न पुनः पञ्चसु कल्याणकेष्विति, एतेन क्वचित् कल्पावचूर्णौ संदेहविषौषध्यनुवादेन कल्याणकषट्कव्याख्यानं तदनाभोगादेवेति प्रदर्शितं बोध्यम्, अनाभोगस्तु ग्रन्थान्तरानुपयोगे महतामपि न विरुद्धः, यदागमः—"नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्न स्याद्। ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥" इत्यादि, नचैवं क्वचिदंशे श्रुतानुपयोगो लाघवाय,गौतमस्वामिनोऽपि श्रुतानुपयोगस्यागमे प्रसिद्धत्वात्,तस्मादनाभोगादन्यत्र तीर्थसम्मतपुरुषसम्मतिमनादाय सूत्रव्याख्याने प्ररूपणे च तीर्थाशातना तीर्थबाह्यता च स्यादेव, नचैवं जिनप्रभस्याप्यनाभोगः शङ्कनीयः,कुपाक्षिकसमुदायान्तर्वर्त्तित्वेन जिनप्रभस्याप्यभिनिवेशस्य विद्यमानत्वात्, यतो यत्र कुपाक्षिके यो वर्त्तते स तन्मूलभूताचार्यगतमिथ्यात्ववान् भवति, यथा अत्र यावत् दिगम्बरसमुदायान्तर्वर्त्ती शिवभूतिगताभिनिवेशमिथ्यात्ववान्,कल्याणकषट्कप्ररूपणामधिकृत्य तु इवे मूलभूतो जिनवल्लभो बहु विख्यातः, सच सङ्घेन निवार्यमाणोऽपि षष्ठं कल्याणकं प्ररूपयन् शिवभूतिवदभिनिवेशवानेव, अतएव तद्व्यवस्थापितसमुदायावलम्बी खरतरमताक-

पक्ष। अनरसोऽपि गुणाधरन्यायेन जिनवल्लभमभिनिवेशवन्त व्यजितवान्, तथाहि,—"असहाएणावि विही पसाहिओ जो न सेस सूरीहिं। लोअपयडोवि वयइ सुमइ पुण जिणमयण्णू। हिं ॥१॥" इतिगणधरसार्द्ध०१२२ गाथा, तद्वृत्तिर्यथा—यतो येन भगवताऽस्ह शरनापि मकारिनापि परकीयसहायनिरपेक्षम्, अपिविस्मये, अतीवाश्चर्यमेतद्, विधि—आगमोक्त पञ्चकल्याणकरूपमेत्यादिविषयः पूर्वप्रदर्शितम प्रकार-प्रकारेण इदमित्थमेव भवति योऽस्यार्थेऽसहिष्णु स वादयीत्विति स्कन्धास्फालनपूर्वकं साधित-सकललोकप्रत्यक्ष प्रसाधित, यो न अन्यसूरीणाम्, अज्ञानसिद्धान्तरहस्यानामित्यर्थ, लोचनपथेऽपि दृष्टिमार्गे, आस्तां श्रुतिपथे, व्रजति—याति, उच्यते पुन-जिनमतज्ञ—भगवद्वचनवर्त्मिभिरिति गण० वृत्तौ, न्यचिषयका त्वनाभोगवान् न भवति, किंत्वभिनिवेशवानेवेति जिनदत्तेनापि सूचित, तदुक्ताभ्युपगन्तृ सनातनोऽपि "पुण मूलपढिमंपि माविआ चिरनिवासिमम्मत्त। गब्भावहारकल्लाणगंपि नह होइ वीरस्स ॥१॥" रत्पूत्सूत्रप्रदोद्भावनकुलकप्रथमा तथा भावित, किंच—जिनवल्लभ एव तावदित्यं प्रष्टव्य—भो जिनवल्लभ! पञ्चकल्याणकवादिन् श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृ—य तीर्थसम्मता उत नेति, नेति वक्तुमशक्यत्वेन तीर्थसम्मतत्वे सिद्धे तीर्थमपि पञ्चकल्याणकवादेव सिद्ध, तथा च नमुदाण्णाविणि निष्ठुरवचना भवानपि पूर्वाचार्यान् तिरस्कृत्य तीर्थसम्मतं षष्ठ कल्याणकं प्ररूपयन् कथं त्व तीर्थसम्बन्ध्यपीति व्यपमव पपाटोभय एतेन सिद्धान्तरपारगामी जिनवल्लभसूरिरिति यज्जिनदत्तापत्यीयानां वचस्तदपि निरस्तं, 'पंचकल्याणके' इत्यादिवचनेन षष्ठ कल्याणकं व्यवस्थापयन् सिद्धान्तगन्धेनापि शून्यो जिनवल्लभ इत्येव प्रवचनविरामव्यवसितत्वादित्यल प्रसक्तिनिगाथार्थं ॥१०१॥ अथ श्रीवीरचरित्रे सर्वत्रापि गर्भसंहरणपाठनियमे युक्तिप्रदर्शनपुरस्सरमुपसंहरमाह—

गब्भहरणं च संहरण चरिए निअमेण सगाईपयरणं। देवाणंदुप्पयरं वीर तिसला पसूअत्ति ॥१०२॥

तस्मात्प्रागुक्तप्रकाराच्चरिते–श्रीमहावीरचरिते नियमेन गर्भसंहरणमथाचक्षणेन यत् तत् संगतिघटनं–पूर्वापरसंबन्धघटकमित्यर्थः॥ तदेवाह–'देवाणंदे' त्यादि, यतो गर्भसंहरणमत एव देवानन्दोत्पन्नं–देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्षाववतीर्णं श्रीवीरं त्रिशला प्रसूते-तिअ संगतिः,अन्यथा यस्याः कुक्षौ समुत्पन्नः सैव प्रसूतेति वक्तव्यं स्यात्,तच्च न जातमिति संगतिघटनाय गर्भसंहरणभणनमात्र-श्यकमितिगाथार्थः ॥१०२॥ अथ राज्याभिषेकेऽप्येवमास्तामिति पराशङ्कामपहरति—

नेवं रज्जाभिसेए भयणा भणिआ य तेण तक्कहणे। तेणोभयंपि कल्लाणगववएसेण रहिअंति ॥१०३॥

राज्याभिषेके तावदेवं न भवति–असंगतिर्न भवति तेन कारणेन तत्कथने भजना भणिता, क्वचित् "चउउत्तरासाढे" क्वचिच्च 'पंचउत्तरासाढे'त्ति, तेनोभयमपि–गर्भसंहरणं राज्याभिषेकश्चेति द्वितयमपि कल्याणकव्यपदेशेन रहितमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥ अथ पुनरप्यधिकोत्सूत्रमाह—

रयणीपोसहिआणं सामइअं सुवणऽणंतरं भणिअं। जिनवल्लहेण विहिणा सुत्ते सामइअं न हवे ॥१०४॥

रात्रिपौषधिकानां स्वपनानन्तर–निद्रावसाने जिनवल्लभेन सामायिकदण्डोच्चारादि विधिना भणितं,तथाहि–"तओ राइअचरमजामे उट्ठिऊण इरिआवहिअं पडिक्कमिअ सक्कत्थएण चेइए वंदिअ पुव्वं व पोत्ति पेहिअ नमुक्कारपुव्वं सामाइअसुत्तं कड्ढिअ संदिसाविअ सज्झायं कुणइ, जाव पडिक्कमणवेल"त्ति जिनवल्लभेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, तत्र युक्तिमाह–'सुत्ते'त्ति येन कारणेन सुप्ते सामायिकं न भवेत्, सामायिकं कृत्वा यदि स्वप्यात्तर्हि सामायिकरहितो भवेदितिगाथार्थः ॥१०४॥ अथोक्तयुक्तिं निराकरोति—

न मुणइ एअं पाग्गपन्नुग्रमाण महय उणारो। ज पोसहमि कप्पइ कप्पइ त तस्स सामइग ॥१०५॥

न जानाति जिनागम इतिगम्य, किं न जानाति?–एतत्सामायिकं पौपधमध्यरित पौपधपर्यवमानं–पौपधसमानकालीनमेव, तथाचागमेपि "जाव पोसह पज्जुवासामी'ति पाठात्, तत न स्वल्पकालीन तेन यत्पौपधे कल्पते तदेव तस्य पौपधसंबन्धिनि सामायिकेपि कल्पत इतिगाथार्थ ॥१०५॥ अथ कल्पस्य प्रकटनमाह—

सणंगागमपगण उद्दिठकडपि भुजई मइओ। कयमामइओऽवि निसीहभासचुण्णिपमुहगंथे ॥१०३॥

तत स्वापन पत्पौषध कल्पत इत्यादि तत स्वयन उद्दिष्टकृतमपि–पौपधिकमुद्दिश्य निष्पादितमप्यशनादिक कृतसामायिक श्राद्धः शब्द इत्यागमपरपन, निशीथभाष्यचूर्णिप्रमुखग्रन्थ, यत–"धम्मी सपरंगणओ भूलपइण्णा सि होइ दट्ठव्वा। छेअपसेअणकय उद्दिट्ठकडारि सो भुंज ॥१॥" इतिश्रीनिशीथभाष्ये उद्दे१५, एतच्चूर्णिस्तु राकामतवक्तव्यताधिकारे लिखितेतिबोध्यम्, एतत्तात्पर्यं पौपधिकानां भोजन निपिष्यन तदपि निराकृतमिति बोध्य,कृतसामायिकस्य भोजनस्य निशीथचूर्ण्यादावुक्तत्वादिति गाथार्थ ॥१०६॥ अथ स्वाभिकं शेषमाह—

अण्णाकप्पमिमणुण्णे त्ताये पगमगपायग पपद। तणं सम्मगमायरसामइग गोसहे असुहं ॥१०७॥

अन्यथा कल्प्याकल्प्य व्यामिस्य यदि पौपधमार्प्यं न स्यात्, किंतु निरानन्तरमपि पौपधमितिः, न पुनः सामायिकमेति, तथापि अर्थे सामायिकस्य प्रतमहत्वातरू तरुम्पत्र स्यात्, तत कारणेन न मतभासकस्य पौपध सामायिकमशुभं स्यात्, पौपधरहितेऽपि सामायिकस्याग्रतोऽपि निद्रास्य विनाशात्, पातकहेतु नास्तिगाथार्थ ॥१०७॥ अथ जिनाज्ञया निद्रापि सयम

हेतुः कुतः सामायिकविलोपकारिणीतिदर्शयति—

निद्दाविअ गुरुआणापुव्वं सा चेव धम्मअणुकूला । जह संथारापोरसिपढणंतरसाहुनिद्दत्ति ॥१०८॥

निद्राऽपि च पौषधसामायिकव्रतो रात्रिप्रथमपौरुष्यनन्तरं गुर्वाज्ञापूर्वं स्यात्, सा च धर्मानुकूलैव, प्रकृतधर्मप्रसाधनीत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह–यथेत्यादि, यथा संस्तारकपौरुषीपठनानन्तरं साधुनिद्रा, सा च संयमाधारशरीरस्थितिहेतुरेव, यदुक्तं–यद्यपि कचिदाचार्यानुज्ञाता द्वितीयपौरुष्यादौ दीर्घसंयमाधारशरीरस्थित्यर्थं निद्रावशोपगता भवन्ति तथापि सदा जागरा एवेति श्रीआचाराङ्गे शीतोष्णीयाध्ययने प्रथमोद्देशके, एवंविधा निद्रा कथं पौषधिकानां सामायिकविगमहेतुः ?, न कथमपीत्यर्थः, तेन जिनवल्लभेन रात्रिपौषधिकानां पश्चिमे यामे यत्सामायिककरणं निर्दिष्टं तद् दुष्टमेवाधिकक्रियारूपत्वादितिगाथार्थः ॥१०८॥ अथ सामायिकपौषधयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिर्दण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सूत्रं यथा स्यात्तथा दर्शयति—

सामाइअपोसहेसुं उच्चारो सावयाण तिक्खुत्तो । जुत्तोत्ति अ जिणदत्तो भणइ जहा अणुवउच्चारो ॥१०९॥

सामायिकपौषधयोरुच्चारः 'तिक्खुत्तो'त्ति त्रिकृत्वः–त्रीन् वारान् युक्त इति जिनदत्तो भणति, तत्र दृष्टान्तमाह–यथेत्यादि, यथा श्रावकाणामणुव्रतोच्चारः–स्थूलप्राणातिपातविरमणादौ "अहण्णं भंते ! तुम्हाणं समीवे थूलगं पाणाइवायं" इत्यादिवारत्रयमुच्चार्यते तथा सामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१०९॥ अथ जिनदत्ताभिप्रायं तिरस्कुर्वन्नाह—

न मुणइ मूढो लोगट्ठिइंपि बहुकालसज्झ मह कज्जं । तत्तुल्लं कप्पमिअं तिहिरिक्खपलोअणाईहिं ॥११०॥

मूढः–अभिनिवेशी जिनदत्तो लोकस्थितिमपि न जानाति, यतस्तिथिनक्षत्रप्रलोकनादिभिः बहुकालसाध्यं यत् महत्कार्यं तत्तुल्यं

गन्तिाद् अन्यकालमप्यमन्य न कथं स्यात्?, न कथमपीत्यर्थः, अयं भावः-महत्कार्यं तावत् दूरग्रामान्तरगमनोद्वाहादिकं, तत्र शुभतिथिनक्षत्रचन्द्रादिबलविलोकनपुरस्सरमेव क्रियते, न तथा तदितरत् आपणादिगमनभोजनादिकार्यमपि, एवं यावज्जीवाभिग्रहरूप विरतिव्रतादिक प्रतिपत्तुकामो मुहूर्तादिपरस्मर त्रिरुच्चरति, न तथाऽन्यकालीनं सामायिकमपीतिगाथार्थः॥ ११० ॥
अथातिप्रसङ्गमाह –

अण्णाइ सामाइयपमुह उववासमाइउच्चार। मुञ्चइ तम्मइ मग्गो अण्णापि मइग्गाइय ॥१११॥

अन्यथाऽन्यकालीनस्यापि सामायिकस्य यदि त्रिरुच्चारोऽभ्युपगम्यते तर्हि अणुव्रतोच्चारादिवत् आस्तामन्यत्, उपवासाद्युच्चार सामायिकमुच-सामाग्रस्यापि समयापि नन्दिविधिपूर्वक-अविकलन्यो भवेत्, किंच-यथा सामायिकाद्युच्चारेऽणुव्रतोच्चारो दृष्टान्ती क्रियते तथाऽणुव्रतोच्चारे महाव्रतोच्चारोऽपि दृष्टान्तीकर्तव्यः स्यात्, तथा च अपि-अन्यदपि शिरोमुण्डनादिकमपि तन्मते मार्गो जिनदत्ताभिमतप्ररूपणाल्लक्षण युक्तं स्यात् तथाप्यनभिमतमतो यत्किञ्चिदिच्छागादिसामायिकमपीतिगाथार्थः ॥११२॥
अथ जिनदत्तो छद्मस्थत्वा दूषयितुमाह—

पोसहविहिम्मि जिणदत्तेण इगवयण भणणओ उक्को। इरियावहियाउच्चारो परिभासो तेण पच्छओऽवि ॥११३॥

पौषधविधौ-पौषधविधिप्रकरणे जिनदत्तेन-विधिधर्मनामकताऽर्थकेण एकवचनमणनतः 'नमुक्कारसहियं' इत्यादिद्वितीये दृश्यमानमपननं दण्डकोच्चारोऽभ्येदत्त प्रकट', तथाहि "पोसहमुहपत्ति पडिलेहिमीति भणिअ बीअखमासमणपुव्वं पोत्ति पडिलेहिअ खमासमणं पोसहं संदिसाविय बीअखमासमणेण ठाउमिति भणिया नमोक्कारं ठाउ उद्धट्ठिओ इत्थिसोणपक्कओ गुरुवयणमणु

भणंतो नमोक्कारमुच्चरिअ भणइ- करेमि भंते ! पोसह इत्यादि यावद्वोसिरामित्ति, एवं सामायिकेऽपि पञ्चमङ्गलं पढित्ता करेमि भंते !,' इत्याद्येवंविधोऽपि तेन जिनदत्तेन त्यक्तः, एकवारमुच्चारं परित्यज्य त्रिवारमभ्युपगत इत्यत्र द्विरुच्चरणमधिकमितिगाथार्थः ॥११२॥

अथ पुनरप्यधिकमुत्सूत्रमाह—

साहूणं उवहाणं गिहिव अहिअंति जेण तक्किचं । आवस्सयजोग्गं सिद्धं सिद्धंतबुद्धीणं ॥११३॥

गृहिवत्–श्रावकवत् साधूनामप्यावश्यकश्रुताराधनार्थमुपधानवहनं यत् तदधिकं, येन कारणेन तत्कृत्यं षडावश्यकाराधनलक्षणं श्रीआवश्यकयोगेनैव सिद्धं, केषां ?–सिद्धान्तबुद्धीनां तत्त्वविदां, न पुनः कुपाक्षिकाणामपि, ननु स्वयमुपधानोद्वहनमन्तरेण कथं श्रावकाणामुद्वाहयितुं शक्यते इति चेत् मैवं, यतः सामायिकपौषधद्वादशव्रतोच्चारादिष्वपीयमेव रीतिः प्रसज्येतेति स्वयं विचारणीयमितिगाथार्थः ॥११३॥ अथ पुनरपि तदाह—

उस्सग्गेण कसेल्लयजलगहणं साहुणावि ही मोहा । तं चिअ सड्ढिअभायणसंगइअं कह णु तस्सजयणा? ॥११४॥

उत्सर्गेण–मुख्यवृत्त्या कसेल्लकजलग्रहणमुपलक्षणात् क्वाथजलादिपरिग्रहः, ही इति खेदे, मोहात्–चारित्रमोहनीयोदयात् तथा श्रद्धानपुरस्सरं तथाविधजलग्रहणं साधोरपि, श्रावकाणां सुतरामित्यपिशब्दार्थः, तथापि–कसेल्लकादिजलग्रहणमपि च मृत्तिकाभाजनसंगतिकं–कुण्डादौ प्रक्षिप्तं, नु इति वितर्के, कथं त्रसजन्तुयतनेति ?, न कथमपीत्यर्थः, यतस्तथाविधं शीतलजलं कुम्भादिमृत्तिकाभाजनगतं प्रायः शीघ्रमेव त्रसादिजन्तुयोनिः स्यात्, तद्यतना साधूनां न संभवति, ननु शुद्धविकटमुष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं वा इति श्रीकुलमण्डनसूरिकृतपर्युषणाकल्पावचूर्णौ तथा संदेहविषौषध्यां चोक्तं कथं कसेल्लादिनीरं न गृह्यते इति-

चेद्, उच्यते, सिद्धान्तेऽदृश्यमानत्वात् तथा वृद्धैः तथाप्रवृत्तेरनुपलम्भाच्च, यत्तु श्रीकुलमण्डनसूरिवचनं तत्तु संदेहविषौषधी-लिखितमेव लिखितं तदनुवादरूपं, न पुनस्तत्कृतं व्याख्यानं, संदेहविषौषधिकारस्तु जिनप्रभसूरिः स्वमतप्रवृत्त्यनुसारेणैव व्याख्यातवान्, न पुनरागमानुसारेण, यतः पर्युषणाकल्पचूर्णौ शुद्धविकटमुष्णोदकमेव व्याख्यातं, न तु वर्णान्तरादिप्राप्तं चेति, तथा श्रीअभयदेवसूरिणा स्थानाङ्गवृत्तावपि तथैव व्याख्यातम्, एवं निशीथचूर्णावपि बोध्यं, "अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं" इत्यस्य श्रीआचाराङ्गसूत्रस्य वृत्तौ अन्यतरच्च तन्दुलधावनाद्याचाराङ्गोक्तमेव द्राक्षापानीयादि व्याख्यातमस्ति, न तु काथकल्कककादिनीरमपि, तथा "उष्णोदकं तथाऽऽपत्ते प्रासुकसलिलं च सपमावे" इति श्रीदेवसूरिकृतयतिदिनचर्यायां, प्रवचनसारोद्धारे तु सामान्यतो वर्णान्तरप्राप्तमव्यक्तं, ननु व्यक्त्येति, तदपि च तदभावे इति वचनादपरेषां सर्वजलानामभावे सत्येव ग्राह्यं, न पुनर्मुख्यतया तद्ग्राह्यमपि जलं ग्राह्यं स्यात् तस्यापि वर्णान्तरादिप्राप्तस्याविद्वत्पाद्, अथवा यत्र क्वापि येन केनापि वस्तुना यथा तथा वर्णान्तरापादितं उदकं ग्राह्यं यदि तदा प्रथमवृष्ट्यादौ रजोगडुलनदीतटाकादि ग्राह्यं भवत्येवानुचितमिति तत्रापि सम्मतं, ननु तर्हि वर्णान्तरादिप्राप्तमुदकं किमुच्यते इति चेद्, उच्यते, ओघनिर्युक्तौ यावनिरूक्तं यत्प्रासुकमुदकमस्ति तथा गृहीतं द्रष्टव्यं, किंच-यत्र क्वापि नीरविचारस्तत्र सर्वत्रापि प्रायः काञ्जिकादिव्याख्या नमुपलभ्यते, न पुनः काथकल्कादिना तथाभूतमपि, खरतरैस्तु सत्यपि काञ्जिकादिनीरे मुख्यवृत्त्या तदेवादृतं स्यादलाम्पट्यात्, किंच-मुख्यवृत्त्या कसेल्लकादिनीरस्य आयामाम्लशब्दनिष्पत्तिरपि न संभवति, यतः श्रीआवश्यकवृत्तौ आयामः-अवस्रावणं अम्ल-तुर्यो रसस्ताभ्यां निर्वृत्तमायामाम्लमित्यायामाम्लशब्दव्युत्पत्तिरस्ति, तथा योगशास्त्रस्वोपज्ञवृत्तौ आचाम्लं-अव

श्राणमाम्ल च तुर्यो रसः ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनकुल्माषमक्थुप्रभृतिक तदाचामाम्लं,समयभाषयोच्यते, किंच— काथकसेल्लकादिना जलपरिणमनकालोऽपि स्वबुद्ध्या सम्यक्कथं ज्ञातुं शक्यते?, यतः "वण्णरसगंधफासा जह दव्वे जम्मि उक्कडा हुंति। तह तह चिरं न चिट्ठइ असुभेसु सुभेसु कालेसु ॥१॥ इति बृहत्कल्पभाष्यं,तद्वृत्तिर्यथा—यस्मिन् द्रव्ये यथा यथा वर्णगन्धरसस्पर्शा उत्कटा उत्कटतरा भवन्ति तथा तथा तेन तेन द्रव्येण सह मिश्रितमुदकं चिरं न तिष्ठति, क्षिप्रं क्षिप्रतर परिणमत इति भावः, किमविशेषेण ?, नेत्याह—ये अशुभा वर्णादय उत्कटास्तेष्वेव क्षिप्रं परिण मते, ये तु शुभा वर्णादयस्तेषूत्कटेषु कालेन परिणमते,चिरादित्यर्थः॥ इति कल्पवृत्तौ चतुर्थखण्डे पत्र१७५,शुभद्रव्यं च काथकसेल्लकादि,अतस्तत्प्रक्षेपणे नीरस्य परिणमनकालो न ज्ञायतेऽनुकूलत्वादेव,किंच—काञ्जिकादिजलग्रहणे जिनाज्ञैव कारणं दृश्यते, न पुनः स्वादसुखलम्पटतेति सर्वजनप्रतीतं, काञ्जिकजलं चागमोक्तं परित्यज्य काथकसेल्लकादिजलग्रहणं तु स्वादसुखपरत्वमेव व्यञ्जयति तद्ग्राहिणां, ननु शुभद्रव्यप्रक्षेपे परिणमनकालापरिज्ञाने सितापानीयस्याप्यग्रहणप्रसङ्ग इति चेन्मैवं, सितापानीये तु स्वादार्थं पित्तोपशमनाद्यर्थं वा सिताप्रक्षेपः क्रियते, सा च नाल्पा संभवति, किंतु बह्वेव,अन्यथा स्वादपित्तोपशमनाद्यसंभवात्, काथकसेल्लकादिनीरं तु स्वल्पेनैव चूर्णेन क्रियते, ततो न तत्परिणतिशुद्धिरल्पस्वादेऽपि गृह्यते, ततो न सितापानीयसाम्यं,किंच—किंचिद्द्रव्यं तथाविधमेव भवति यन्मधुरं स्वल्पं च सदपि वर्णं परावर्त्तयति यथा मष्यादि, एवं छगणादिपानीये योज्यं, किंच—सिद्धान्तोक्तायामकाञ्जिकादिजलहीलनां कुर्वतः खरतरस्य नाम्नाऽपि भिक्षुत्वासंभवः,यतः—"आयामगं चेव जवोदणं च,सीअं सोवीरं जवोदगं च। नो हीलए पिंडं नीरसं तु,पंतकुलाइं परिव्वए जे स भिक्खू ॥१॥" इति श्रीउत्तरा० तादृक्पानीयग्रहणं भिक्षोर्लक्षणमुक्तं तच्च खरतरेण नाभ्युपगतं, न चान-

म्युपगम एव, किन्तु तद्ग्राहिणां हीलनापयोऽपि, यदुक्तं-"मुद्धाणाययणगया" इत्यादि गणधरसार्द्धशतक१०५ गाथा, तट्टीकायां तपागणसाधूनां वर्णने यथा मलमलिनगात्रदौर्गन्ध्यपात्रावश्रावणतन्दुलधावनादिग्राहिणामेकाकिविहारिणां गुरुकुलवासत्यागिनां तपस्विनामित्यादिवर्णनं कुर्वन्नात्मनः स्नानादिकरणं घोषितवान्, अवश्रावणादिहीलनेन च सिद्धान्तानभ्युपगन्तृत्वमपि, यत सिद्धान्ते तदुपादानात्, तथाहि-"सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा, तंजहा-उस्सेइमं१ संसेइमं२ चाउलोदगं वा३ अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं" इत्यादि यावत् फासुअं जाव पडिगाहेज्जा ॥ से भिक्खू२ वा समाणे सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा, तंजहा-तिलोदगं वा४ तुसोदगं वा५ जवोदगं वा६ आयामं वा७ सोवीरं वा८ सुद्धवियडं वा९ अण्णयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं" इत्यादि यावत् भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गियं" इतिश्रीआचा० द्वि० श्रु० प्रथमाध्ययने सप्तमोद्देशक एतट्टीकैकदेशो यथा 'अथे'त्यादि सुगमं, पानकाधिकार एव विशेषार्थमाह-स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टो यः पुनः पानकजातमेवं जानीयात्, तद्यथा 'तिलोदकं' तिलैः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकम्, एवं तुषयवैश्च, तथा आचाम्लम्-अवश्यायं सौवीरम्-आरनालं शुद्धविकटं-प्रासुकम् अन्यद्वा तथाप्रकारं द्राक्षापानादि पानकजातं-पानीयसामान्यं पूर्वमेवावलोकयेत्-पश्येदित्यादि" अत्र शुद्धविकटं प्रासुकमुदकमुक्तं, तत्र चूर्णिकारादिभिरुष्णोदकमेव व्याख्यातम्, अतः सामान्येन प्रासुकोक्तावपि उष्णोदकमेव ज्ञेयं, ग्रन्थान्तरसम्मतेस्तथैव दर्शनात्, प्रासुकस्यापि तथात्वेन विशेषितत्वाच, यदागमः-"उसिणोदगं तत्तफासुअं" ति दशवै० (अ० ५उ-१-७७ सू०) अन्यच्चान्येन तु वक्ष्यमाणोऽष्टकमपितानि पानीयानि गृहीतानि, तानि चेमानि-से भिक्खू वा२ जाव समाणे से जं पाणगजायं जाणेज्जा तंजहा-अंबपाणगं वा१० अंबाडगपाणगं वा११ कविट्ठपाणगं वा१२ माउलुंगपाणगं वा१३ मुद्दियापाणगं वा१४ दालिमपाणगं वा१५

खज्जूरपाणगं वा १६ नालिएरपाणगं वा १७ कगीरपाणगं वा १८ कोहलापाणगं वा १९, आमलगपाणगं वा २० चिंचापाणगं वा २१ अण्णयर वा तहप्पगारं पाणगजायं" इत्यादि,न पुनः कसेल्लकादीनि क्वाप्युक्तानि,तथा "वासावासं० निचभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति सव्वाइं पाणाइं पडिगाहित्तएत्ति,वासा० चउत्थभत्तिअस्स० तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए ,तं०—उस्सेइमं वा संसेइमं वा चाउलोदगं वे'त्यादि" श्रीपर्यु०, इत्याद्यागमोक्तजलेषु आस्तां तावत्तन्दुलधावनादिकं जलम् , उक्तजलेष्वेव यच्छुद्धविकटशब्देनोष्णजलं यदुक्तं तदप्यवगणय्य नामग्राहेण क्वाप्यनुक्तमपि कसेल्लकग्रहणं सिद्धान्ततानंगीकारकत्वसूचकं, यस्तु तन्दुलधावनादिपानीयपानविषये गृहस्थानां प्रत्याख्यानं कारयति स सिद्धान्तानभिज्ञ एव, प्रतिवर्षं सभासमक्षं वाच्यमानकल्पसूत्रे तन्दुलधावनादिजलस्य स्पष्टोपलम्भात् , न च तद्ग्रहणं साधूनामेवेति वाच्यं, श्रावकाणां तु क्वाप्यागमे पार्थक्येन जलविभागानुपलम्भाद् , अचित्तभोजिनस्तु श्रावका अप्यतस्तेषामप्येतान्येव पानार्हाणि, पानागाराणामपि साधुसमानत्वाद् , यथा चावश्यके वन्दनकस्य कः कर्तेतिद्वारे "पंचमहव्वयजुत्तो अणलसमाणपरिवज्जिअमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू ॥१॥" इति वचनात्साधुरेव वन्दनककर्ता प्रोक्तो, न च श्राद्धादिः, स चानुक्तोऽप्यागमाविरोधेनोपलक्षणाद् गृहीतः, तेनैव विधिना यथा वन्दनकं ददाति तथा तन्दुलादिपानीयमप्यनुक्तानां श्राद्धानां युज्यत एव, अन्यथा श्राद्धानां पानार्थं पानीयविभागो दर्श्यतामित्यलं विस्तरेण, ननु 'अदुवा वारधोअण'मित्यादिदशवैकालिकवचनात् "कंजिअआयामासइ संमदट्ठसिणोदगस्स वा असति । फासुअजलं तमजढं तस्सासइ तसेहि जं रहिअं॥१॥" श्रीनिशीथभाष्ये संसट्ठशब्देन 'गवंगरसभायणनिक्केअणं'ति तच्चूर्णौ जरत्पानीयमुक्तमित्यागमवचनाच्च मुख्यतः साधूनां जरत्पानीयमेव युज्यते, न पुनस्तद्वदुष्णोदकमपीति ननु तद्ग्रहणं भवतामपि स्यादलाभपक्षादेवेति चेन्नैवम् , उष्णोदकस्यापि मुख्य-

तथा चतुर्षु स्थानेषु भणनात्, तथाहि 'उसिणोदगतत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए'त्ति श्रीदशवै०, तथा 'उसिणोदगतत्तभोइणो धम्मे ट्ठिअस्स मुणिस्स हीमउ''त्ति श्रीसूत्रकृदङ्गे वैतालीयद्वितीयाध्ययने, तथाऽन्यत्राप्युष्णोदकं साधूनामुत्सर्गत' प्रवचनोक्तमेव पोष्यं, न पुनरेवं क्वापि कसेल्लकजलमिति, अधिकत्वं चोत्सर्गपदस्यानुक्तस्यापि भणनात्, इदं च विवक्षया न्यूनोत्सूत्रेऽपि पतत्य पवादपदेभ्यः परित्यक्तत्वादिति गाथार्थः ॥१४॥ अथ कसेल्लकपानीयप्रदाने श्रमयतनाया अभावं यत्स्यात्तदाह—

तसजयणाइअभावे सजमलेसोऽवि दूरतरवडिओ। एवंविहोऽवि मग्गो उम्मग्गो केरिसो हुज्जा ? ॥११५॥

श्रमयतनाया अभावे सम्यक्त्वमपि न संभवति, तस्य लक्षणस्याप्यभावात्, सम्यक्त्वलक्षणं त्वेवं—''शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्य लक्षणैः । लक्षणं पञ्चभिः सम्यक्, सम्यक्त्वमुपलक्ष्यते ॥'' इति श्रीयोगशास्त्रे, सम्यक्त्वाभावे च कुतः संयमगंधोऽपि ?, आस्तां सर्वविरतिसंयमः, देशविरतिपरिणामोऽपि दूरतरपतित'—अतिदवीयस्तरः तद्गन्धस्याप्यभाव इत्यर्थः, अयं भावः—सम्यग्दृष्टि र्देशविरतिश्च श्रमयतनापरायणो भवति, अयं तु यतिलिङ्गधरोऽपि न तथेति कथं साधुः ?, एवं सत्यपि यदि हे खरतर! त्वदभिमतं पूतरादित्रसजन्तुविराधनाहेतु शीतलकसेल्लकजलग्रहणमपि मार्गो—ज्ञानादिरूपो मोक्षस्य भवेत् तर्हि कीदृश उन्मार्गः ?, अयमेवोन्मार्गो, नान्य इति गाथार्थः ॥१५॥ अथ पुनरप्यधिकमुत्सूत्रमाह—

सावयकुलपडिसिद्धं पज्जुसिअविदलमाइ जं रद्धं । सिद्धंतवयणमलिअं भणिऊण भसम्मए मुरुक्खो ॥११६॥

श्रावककुलप्रतिषिद्धं—नाम्नापि यः श्रावक इति ख्यातिमान् तदीयकुले प्रतिषिद्धं रात्रिभोजनवद्विदमप्यकल्प्यमितिवचनप्रवाहेण

१ अनीर्य परिणय चपेति पिण्डैषणाप्रथमोद्देशके सप्तसप्ततितमायां गाथायां पाठान्तरमिदं, तत्रोष्णोदकाधिकारात्

जुगुप्सितं यद् राद्धं मदर्थादार्द्रमिति गम्यं पर्युषितं—रात्र्यन्तरितं द्विदलं मुद्गमाषादिधान्यविशेषः, आदिशब्दात्पौलिकादिपरिग्रहः, तादृशमलीकम्—अनुक्तमप्युक्तमित्यसद्व्याख्यानेनासत्यं सिद्धान्तवचनं भणित्वा मूर्खो भक्षयतीतिगाथार्थः॥११६॥ अथ पर्युषितं द्विदलादिकं कीदृशं भवतीत्याह—

रत्तंतरिअं विदलं चलिअरसं पोलिआ उ लालजुआ। ओसन्नं तेण तयं न भुजई साणुकंपमई ॥११७॥

रात्र्यन्तरितं द्विदलं चलितरसं—विनष्टं संभवेत्, पोलिका च लालायुता—द्वीन्द्रियजन्तुविशेषसंयुक्ता भवेद्, यदागमः—"मिच्छत्तमसंचइए विराहणा तत्थ पाणजाईओ। संमुच्छणा य तक्कण दवे अ दोसा इमे हुंति ॥१॥ इति श्रीकल्पभाष्ये,तद्वृत्तिर्यथा अशनादिकं रजन्या परिवास्यमानं दृष्ट्वा शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेदुड्डाहं वा कुर्याद्—अहो अमी असंचयिका इति, तथा परिवासिते संयमात्मविराधना भवति, तत्र संयमविराधना भाव्यते—सक्तुकादिषु धार्यमाणेषूरणिकादयः प्राणजातयः संमूर्च्छन्ति, पूपलिकादिषु लालासंमूर्च्छना च भवति, उन्दरो वा तत्र तर्कणम्—अभिलाषं कुर्वन् पार्श्वतः पार्श्वतः परिभ्रमन् मार्जारादिना भक्ष्यते, एवमादिका संयमविराधना, आत्मविराधना तु तत्राशनादौ लालाविषसर्पो लाला मुञ्चेत् त्वग्विषो वा जिघ्रन् निःश्वासेन विषीकुर्याद् उदरो वा लालां मुञ्चेद्,द्रवे चाहारे रात्रौ परिवास्यमाने एते वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति श्रीकल्पवृत्तौ। तथा "चलितरसं कुथितान्नं पर्युषितद्विदलपूपिकाद्यनेकजन्तुसंसक्तत्वाद्,उपलक्षणात्पुष्पितोदनपक्वान्नादिदिनद्वयातीतदध्याद्यपि चेति श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ 'ओसन्नं'ति ओसन्नं—प्रायेण तेन तकं—कुत्सितं तत् तकं द्विदलादि सानुकम्पमतिः—त्रसानुकम्पान्वितबुद्धिर्न भुंक्त इतिगाथार्थः ॥११७॥ अथ परः शङ्कते—

नणु पज्जुसिअविदलप्पमुह पाएण नीरस भणिअं । तंचिअ मुणीणमुचिअं तप्पडिसेहो न सिं सेओ ॥११८॥

ननु भो' पर्युषितद्विदलप्रमुखं प्रायेण नीरस भणितमागमे इति गम्यं, 'त चिअ'त्ति तदेव मुनीनां–जितेन्द्रियाणामुचितं–योग्य, तत्प्रतिषेध 'सिं'ति तेषां मुनीनां न श्रेयानिति पूर्वपक्ष इति गाथार्थ ॥११८॥ अथोत्तरमाह–

तन्नो जुत्त जम्हा गहिअव्व न हविअ साहूण । ज संजमउवगारी थाहाकारी न कइआवि ॥११९॥

त प्रागुक्त न युक्त यत्–यस्मात्साधूनां तदेवोचितं यत्संयमोपकारी–चारित्रक्रियापुष्टिकरं, न पुनर्बाधाकारि–संयमक्रियोपहन्तृ कदाचिदपीतिगाथार्थ ॥११९॥ व्यतिरेकेऽतिप्रसङ्गादिदोषमाह—

अण्णह भूइप्पमुहं गहिअव्व न उण घयगुडप्पमुहं । एव विआणिऊणं पवयणमेरा न मोत्तव्वा ॥१२०॥

अन्यथा नीरसाहारग्रहणमात्राग्रहे भूतिप्रमुख–भस्मादिकमाविशब्दात्स्फटितपतितशुष्कपलाशपत्रादिग्रह' तदेव ग्रहीतव्यं–भोज्य स्यात्, सर्वेष्वपि तथाविधवस्तुषु भस्मादेरेव नीरसत्वात्, न पुनर्घृतगुडप्रमुखं–घृतगुडदधिदुग्धपक्वान्नादि, उष्णेभ्योऽपि कूरादिभ्यो घृतादेरतिशयेन सरस्यात्, एवममुना प्रकारेण विज्ञाय प्रवचनमर्यादा न मोक्तव्या, सा चैव–भावकलोत्पन्ना हि अभक्ष्यभोजिनो न भवन्ति, द्विदलादिक तु पर्युषित प्रायो विनष्टस्वभावमनन्तकायादिवदभक्ष्यमिति ज्ञात्वा वर्जनीयमितिगाथार्थ॥१२०॥ अथ तस्मात्किं कर्तव्यमित्याह—

पज्जुसिअविदलमाइ अद्द पाएण कुहिअलालजुअ । तेण तव्वइरित्त जुत्त साहूण कूराई ॥१२१॥

पर्युषितद्विदलादि आर्द्र–जलक्लिन्न, न पुन' शुष्कमपि, प्रायेण–बाहुल्येन कथितं च भवेत्, मापादि कथि चलितरसं पूपिकादि

कं तु लालाः-संमूर्च्छिमद्वीन्द्रियजीवविशेषास्ताभिर्युतं-संसक्तं स्यात्, तेनैव कारणेन तद्व्यतिरिक्तं कूरादि साधूनां सर्वमा-द्यवर्जकानां ग्रहीतुं भोक्तुमिति गम्यं युक्तमितिगाथार्थः ॥ १२१ ॥ अथ कदाचित् कूराद्योदनोऽपि चलितरसो दृश्यते तत्र किं कर्त्तव्यमित्याह—

कूराई पुण पायं न उत्तदोसेहिँ दूसिअं जम्हा। तेण निरिक्खिअ मुणिणो दूसिअसेसं पभुजंति ॥१२२॥

कूराद्योदनजातिः पुनः प्रायो-बाहुल्येन पर्युषितमिति प्रकरणाद्बोध्यं, नोक्तदोषैर्दूषितं स्याद्, यथा हि द्विदलादि विनश्वरस्वभावं न तथैवोदनाद्यपीत्यर्थः, यस्मादेवं तस्माद्बाहुल्यग्रहणात् कदाचित्तथाविधसामग्रीवशाच्चलितरसं भवेदपीति संभावितदोषपरिहाराय निरीक्ष्य-वस्त्वन्तरालिप्ते पात्रे प्रथमं स्वल्पं गृहीत्वा चक्षुषा निरीक्ष्य जिघ्रति पश्चाद्यथोपयोगि गृह्णातीत्यादि निशीथचूर्ण्युक्तविधिना सम्यक् पर्यालोच्य मुनयो दूषितशेषं-कदाचिच्चलितरसं स्यात्तत्परित्यज्य शेषं प्रभुञ्जते-गृहपतिदत्तं मदादायाभ्यवहरन्तीतिगाथार्थः ॥१२२॥ अथ तदपि कीदृशमित्याह—

तंपि जइ केवलेणं जलेण रद्धं हविज्ज जहजायं। अम्हेहवि णो घिप्पइ विअलं जह वुड्ढवयणाओ ॥१२३॥

तदपि-कूरादिकमपि पुनर्यदि केवलजलेन राद्धं स्यात्तद्यथाजातं तक्रादिनाऽसंस्कृतं वृद्धवचनान्नास्माभिर्गृह्यते, अस्माकं वृद्धसंप्रदायस्त्वेवं-तक्रादिना राद्धं मिश्रं वा कूरादि ग्राह्यम्, इतरद् द्विदलवद्विनश्वरस्वभावं परिहार्यमिति गाथार्थः ॥ १२३ ॥ अथ तादृग्विदलभक्षणमुपसंहरन्नाह—

केवलजलेण रद्धं तंदुलमाईवि पाय चलिअरसं। विदले सुराणुभावो किं जाओ जेण णो चलिअं ? ॥१२४॥

मद्गलादपि कालवलन शाद् प्रापश्चलितरस स्यात्, एतच्चाप्ययसिद्ध, विदल किं सुगन्धुभावो जातो येन तत्र चलितरसम्?, एवं पर्युषितादावपि भाव्यमिति गाथार्थ ॥१२४॥ अथ प्रवचनमर्यादास्वरूपमाह—

जं जं सहलस्सहाय पवयणमेराइ रक्खगं भणिअ। जह पंमवयगुत्ती भणिआ न तहा य अण्णेसिं ॥१२५॥

यद्यद् सकलस्वभावं-निरुपाधिकस्वरूप वस्तु तत्प्रवचनमेरायाः-जिनशासनस्य मर्यादाया रक्षकं भणित, दृष्टान्तमाह—य था ब्रह्मव्रतगुप्ति, प्राकृतत्वादेकवचनं ब्रह्मव्रतगुप्तयो भणिता, ताश्चेमा—"वसहि कह निसिज्जिंदिअ कुड्डंतर पुव्वकीलिअ पणीए। अइमायाहार विभूसणा य नव बंभगुत्तीओ॥१॥"त्ति, न तथा—तेन प्रकारेणान्येषां महाव्रतानां गुप्तयो भणिता इति गाथार्थ ॥१२५। अथ तत्र हेतुमाह—

जाग गुत्तिविलोवे लोवो बंभवयस्स जह दिट्ठो। दिट्ठिपहाणेहिं तह नसेसि महव्वयाणपि ॥१२६॥

गुप्तिविलोप प्रायो ब्रह्मव्रतस्यापि भङ्गो दृष्टिप्रधानैः-सर्वज्ञैर्यथा दृष्टो न तथाऽन्येषां व्रतानामपि, दार्ष्टान्तिकयोजना त्वेवं—यथा गुप्तिभङ्गे ब्रह्मव्रतभङ्गो न तथाऽन्येषामपि, एवं पर्युषितत्वेऽपि विदलादेर्यथा चलितरसत्व न तथा कूरादोदनस्यापीति गाथार्थ ॥१२६॥ अथ पर्युषितयोरपि द्विदलादिदलयो कथिताकथितनियमाभाव प्रदर्श्य व्यवहारनयसमर्थनाय गाथायुग्ममाह—

अइविअ विदलप्पमुह पज्जुसिअ किंचि होइ अविणट्ठ। किंचिवि ओअणजाय विणट्ठमवि होइ पज्जुसिअ ॥१२७॥

तहविअ सहलसहाव अहिगिच्चा होइ चारु ववहारो। सो चेव सज्जमाण पवित्तिनिवित्तिहेउत्ति ॥१२८॥

यद्यपि च द्विदलप्रमुखम्, आदिशब्दात्तपिकान्यादि, किंचित्पर्युषितमविनष्ट—चलितरसं न भवेदपि, पुनः किंचिदोदनजातं

पर्युषितं विनष्टमपि भवेत्, तथापि बहलस्वभावमधिकृत्य चारुव्यवहारः—शोभनो व्यवहारो भवेत्, 'सो चेव'त्ति स एव व्यवहारः संयतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिहेतुरिति, अयं भावः—द्विदलं हि पर्युषितं बाहुल्येन विनष्टं स्यात्, तेन ततो निवृत्तिः—अपसरणं, गृहिणा दीयमानं सदोषमतो नास्माकं कल्प्यमितिभणित्वा परिहरतीत्यर्थः, कूराद्योदनजातं तु दीयमानं सम्यग् परीक्ष्य शुद्धमस्माकं कल्प्यमिति भणित्वोपादत्ते इतिगाथायुग्मार्थः॥१२७॥१२८॥ नन्वोदनवद् द्विदलमपि सम्यग् निरीक्ष्य यदचलितरसं तद् गृह्यते तत्र को दोष इति पराशङ्कामुदाहरणेन परिहरति—

सुविहिअनेवत्थजुओ ववहारपरिक्खिओ जहा पुज्जो। न तहा कुतित्थलिंगी ववहारपरिक्खबाहिरिओ ॥१२९॥

सुविहितनेपथ्ययुतः—सुसाधुवेषधारी व्यवहारपरीक्षितः—छद्मस्थगम्यतीर्थवर्त्तिब्रह्मव्रतादिमूलोत्तरगुणगणान्वितो यथा पूज्यो वन्दनाभ्युत्थानादियावदाराधनविधिना आराध्यो न तथा कुतीर्थलिङ्गी—शाक्यादिलिङ्गधरः, तल्लिङ्गं तु पिच्छिकाकमण्डलुधातुरक्तवस्त्रादिचिह्नं तेन युक्तोऽभ्युत्थानानर्हः, कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह—यतः सोऽन्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षाबाह्यः—अयं जिनोक्तमार्गानुष्ठानपरायणो भवत्युत नेति परीक्षाया—अनर्हः, तादृग्लिङ्गे कथंचिन्निश्चयतः किञ्चिद्ज्ञानादिरूपमार्गस्यवोन्मार्गतया जिनैरुपदिष्टत्वादिति गाथार्थः ॥१२९॥ अथ दृष्टान्तमाह—

तेण मरीइतिदंडी कविलं इहयंपि सुद्धवयणंपि। भासंतो दुब्भासी भणिओ उसहेण दुहभागी ॥१३०॥

येन कारणेनान्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षाबाह्यस्तेन कारणेन मरीचिनामा त्रिदण्डिको—भरतसुतः प्रतीतः, स च निजदेशनाप्रतिबुद्धं याहि यतिसमीपे मोक्षमार्गैकहेतुं संपूर्णं साधुधर्मं प्रपद्यस्वेत्युक्ते कपिलो जगाद—किमिति शोभनो मार्गो भवता त्यक्त इत्युक्ते

मरीचिरुवाच श्रमणाः किन्तु विरता नाहमित्याद्युक्तेऽपि कपिल उवाच, सत्त्वय त्रिरुक्तोऽपि साधुमार्गानभिमुखो मदुचित सहायः संवृत्त इति विचिन्त्य 'कविला इत्थंपि इहयंपि' त्ति हे कपिल ! ममापि पार्श्वे किञ्चिद्धर्म इत्युक्ते तथाविधधर्माभिमुखं प्रव्राजितवान्, अत्र यद्यपि "तत्थवि मरीइनामा आइपरिव्वायगो उसभनत्ता । सज्झायझाणजुत्तो एगंते झायइ महप्पा ॥१॥ वजति वजमीरु मदु सीयसमाउल जलारंभ । होउ मम परिमिण्णं जलेण ण्हाणं च पियणं च॥२॥" इत्यागमगम्यदेशविरतिधर्मे विद्यमानेऽपि सुधवचन मपि मापमाण भीश्रुपमण दुर्मोपी—अनुचितभाषी भणित', यदागम –"दुब्भासिएणमिक्केण मरीइ दुक्खसागरं पत्तो । भमिओ कोडाकोडी सागरसरिनामधिज्जाणं॥१॥"ति, तत्र निदानं तावद् यतीर्थिकवेषे विद्यमाने सम्यक्त्वव्यवहारस्याप्यभावात् कुतो देश-विरतिपरिणामव्यवहारोऽपीति व्यवहारपरीक्षावावस्यापि मरीचेस्तादृग्लिङ्गधारित्व मम मार्गे किञ्चिद्धर्मोऽस्तीतिवचन जिनाज्ञाया अभावादुत्सूत्रानुरूपमेव, यतो यद्यपि तादृग्लिङ्गधरोऽपि मरीचिः किञ्चिद्धर्मवान् तथापि न तन्मार्गस्तादृश ,एवविधवचनेन तन्मा र्गोद्दीपनमेव स्यात्, न पुनः श्रावकमार्गस्यापीति व्यवहारो बलीयान्, व्यवहारस्तु बाहुल्यपक्षापेक्ष इति, यस्त्वन्यश्रमणोपासकस्य सम्यक्त्वव्यवहार स च श्रीमहावीरश्रावकत्वेनैव, न पुनस्तन्मार्गाश्रितत्वेनैव, सोऽपि तथोपदिश्य कथन प्राव्राजयिष्यत्तर्हि सोऽपि तथैवाविष्यदिति गाथार्थ ॥३०॥ अथोक्तमेवार्थं गाथया स्पष्टयति—

साहुसमीवे पुण्णो धम्मो अम्ह तु किंचि न य पुण्णो । इअ भासा तल्लिंगे नो जुत्त तेण मोसत्ति ॥३१॥

साधुसमीप धर्म पूर्ण, मम तु किञ्चित्, न पूर्ण इतिभाषा तल्लिङ्गे—तादृशे लिङ्गे विद्यमाने न युक्ता, तेन मृषा–असत्येत्यत एवोत्सूत्रभाषिमार्गपतितो, निश्चयनयादसम्यग्दृष्टिरपि द्रष्टुमप्यकल्प्य इति नियुक्तिकारवचनं प्राग् प्रदर्शितमितिगाथार्थः ॥ १३१ ॥

अथ पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जयवऽण्णतित्थिआवि अ सिज्झंति अ नहु सातेत्थिआ केई। तहवि परतित्थिगहिआ जिणपडिमा कप्पए नेव॥१३२॥

यद्यप्यन्यतीर्थिका अपि—अन्यतीर्थिकवेषमात्रधारका अपि कदाचित्तथाभव्यत्वपरिपाकवशात् सम्यक्त्वावबोधादिसामग्र्यां सत्यां सिद्ध्यन्ति—एकस्मिन् समये उत्कृष्टपदे दशापि मोक्षं यान्ति 'नहु' नैव केचित् स्वतीर्थिका अपि तथा सिद्ध्यन्ति, तथाप्यास्तामन्यत्परतीर्थिकाराधनादि, चोऽप्यर्थे, परतीर्थिकगृहीतजिनप्रतिमाऽपि न कल्पते जैनानाम्, उपनयस्त्वेवम्—अन्यतीर्थिकवद् द्विदलं तच्चाचलितरसमपि परीक्षाबाह्यमितिकृत्वा हेयमिति गाथार्थः ॥१३२॥ अथ पुनरपि लौकिकदृष्टान्तमाह—

लोएवि सुजाइकुलुप्पणो सुपरिक्खिओ जहा जुग्गो। न तहा विवरीओवि अ गुणवंपि विवाहमाईसु॥१३३॥

लोकेऽपि सुज्ञातिकुलोत्पन्नः—शुद्धमातापितृपक्षोत्पन्नः सुपरीक्षितो विवाहादिकार्येषु योग्यो भवति, न तथा विपरीतोऽपि—हीनकुलोत्पन्नोऽपि कदाचिद्गुणवानपि, तद्वद् द्विदलं हि पर्युषितमार्द्रं सत् सकलमपि परिहरणीयं, ओदनजातं तु सुकुलोत्पन्नवत् सुपरीक्ष्य ग्रायिमितिगाथार्थः ॥१३३॥ अथ परिहारमधिकृत्यालौकिकदृष्टान्तमाह—

उत्तमकुले असुद्धो जो जाओ सो णु चेव चइयव्वो। विवरीअकुलं सयलं सुकुलेहिं चेव चइअव्वं ॥१३४॥

उत्तमकुले योऽशुद्धो जातः नु इति वितर्के स एव त्यक्तव्यः—त्याज्यो, विपरीतकुलं तु 'सुकुलेहिं'ति सुकुलोत्पन्नैः सकलं 'चेव'त्ति एवार्थे व्यवहितोऽपि सकलमेव त्याज्यम्, एवमोदनजातौ यदशुद्धं तत्तावन्मात्रमेव परिहर्त्तव्यं, न पुनस्तज्जातिमात्रं, द्विदलपूपिकादिकं तु पर्युषितमार्द्रं सत् हीनकुलोत्पन्नवत् तज्जातिमात्रमपि त्याज्यमितिगाथार्थः॥१३४॥ अथ पुनरपि लोकोत्तरदृष्टान्तबाहुल्यमाह-

जइ वा परपरिगहिआ जिणपडिमा मइओऽवि उस्सुत्ते। मुणिगुणजुत्तोवि कुसीलर्लिगिवग्गेऽवि परिचत्तो ॥१२५॥

यथा वा परपरिगृहीता-हरिहरादियुक्त्या मिथ्यादृष्टिपरिगृहीता जिनप्रतिमा हरिहरादिप्रतिमेव त्याज्या, उत्सूत्रे-उत्सूत्रभाषिमार्गे पतित कदाचित्कोऽपि मतकोऽपि-वस्तुतोऽप्यापन्नदर्शनोऽपि व्यवहारनयावलम्बिभिरुत्सूत्रभाषिवत्त्याज्या, सम्यक्त्वा दूष्टमत्त्वात्, कुशीललिङ्गिवर्गे-पार्श्वस्थादिसमुदाये मुनिगुणयुक्तोऽपि-साधुगुणसमन्वितोऽपि पार्श्वस्थादिवत्त्याज्य इति, गाथार्थः ॥१२५॥ अथ दार्ष्टान्तिकयोजनाय गाथामाह—

एव निअगुणविलयाभावे विदलाइ रसिअंतरिअं। कुहणसहावयवग्गे पडिअ परिहेअमेवत्ति ॥१२६॥

एवम्-अनेन प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या निजगुणविलयाभावे-अविनष्टत्वे, सत्यपीतिगम्यं, विदलादि राश्यन्तरितं, द्वितीयदिने इत्यर्थः, कदाचित्किञ्चित्स्यात् तथापि कुथितस्वभावकः-कुत्सित स्वभाव स्वभावकः कथनेन हेतुना स्वभावको यस्य स चासौ वर्गश्च स कथनस्वभावकवर्गः तत्र पतितं द्विदलाद्यं पर्युषित विदलपूपिकादि परिहार्यमेवेति गाथार्थः॥१२६॥ अथैवं कुत इत्याह-

ववहारो वहु चलय लोए लोउत्तरे अ मग्गमि। तस्सुच्छेए तित्थुच्छेओ छेएहिं निद्दिट्ठो ॥१२७॥

व्यवहारो-व्यवहारनयप्रवृत्ति लोके-लौकिकमार्गे लोकोत्तर-जैनप्रवचने व्यवहार-श्रुताद्यनुसारेण शाद्धत्वप्रभृतिः बहुफलवान्-अतिबलिष्ठ, यदागमः-"ववहारो वि हु (अविहु) बलवं ज छउमत्थंपि वंदए अरहा। जा होइ अणाभिन्नो जाणतो धम्मयं एयं ॥१॥" (उ-१२३ भा०) इति, तस्योच्छेदे-तद्विलोपे छेकैः-निपुणैर्गणधरादिभिः तीर्थोच्छेदो निर्दिष्टः, यदागमः-"जइ जिणमयं पवज्जह ता मा ववहारनिच्छए मुअह। ववहारनउच्छेए तित्थुच्छेओ जओऽवस्सं ॥ १ ॥ (१७२) इति श्रीपञ्चवस्तुके इति गाथार्थः

॥१२७॥ अथ पर्युषितशब्दाक्रान्तस्य खरतरस्य भ्रान्तिनिराकरणाय पर्युषितशब्दस्वरूपमाह—

पज्जूसिअसद्दत्थो अहिगारवसेण होइ णाणत्ति। जो जत्थ जहा वुत्तो जुत्तो तह चेव णो इहरा ॥१२८॥

पर्युषितशब्दार्थोऽधिकारवशेन—प्रकरणवशेन नानेति—नानाप्रकारोऽनेकप्रकारो भवति, तेन योऽर्थो यत्र प्रकरणे यथोक्तो=येन प्रकारेण पण्डितैर्भणितः स तथैव विचार्यमाणो विचारसङ्गतो भवति, नो इतरथा, यत्र क्वापि भाविताऽर्थोऽन्यत्र सर्वत्रापि तथैव विचार्यमाणो न युक्तिसङ्गतो भवति गाथार्थः ॥१२८॥ अथ पर्युषितशब्दस्यानेकधा कविप्रयोगं दर्शयति—

कत्थवि ठाणब्भंसे पुराणभावे कहिंचि वावण्णे। कत्थवि सीअलभावे रत्तंतरिएवि पज्जुसिओ ॥१२९॥

पर्युषितशब्दः क्वचित् स्थानभ्रंशे—उत्पत्तिस्थानाद्भ्रष्टे प्रयुक्तः, तथाहि—"वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपाः दग्धं वनान्तं मृगाः। निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः स्वार्थवशाज्जनोऽभिरमते नो कस्य को वल्लभः?॥१॥ इत्यत्र वृक्षान्निजोत्पत्तिस्थानाद्भ्रष्टं पुष्पं पर्युषितं भणितं, तच्च भ्रमरास्त्यजन्ति, तद्वद्भोगिनोऽपि नराः भुक्तोद्धरितं कूरादिकं पाकस्थाल्याः स्थाल्यन्तरे संक्रामितं पर्युषितं भण्यते तद्भोजिनो न भवन्ति, अत एवाद्यापि निर्गतबाष्पं कूरादिकं भोगिनो न भुञ्जते इति लोकोक्तिरपि, प्रान्तं—पर्युषितमित्यौपपातिकसूत्रादौ, तथाहि—"से किं तं रसपरिच्चाए?, २ अणेगविहे पं०, तं०—णिव्वीतीए पणीतरसपरिच्चाए आयंबिलए आयामसित्थभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लूहाहारे लूसतरसपरिच्चाए" त्ति श्रीऔपपातिकसूत्रं, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा 'अंताहारे'त्ति अन्ते भवं आन्तं—जघन्यधान्यं वल्लादि 'पंताहारे'त्ति प्रकर्षेणान्तं वल्लाद्येव भुक्तावशेषं पर्युषितं वा इत्यौप० वृ०, अत्र प्रान्तशब्देन पर्युषितं भणितं, यत्तु वल्लादेर्विशेषणं प्रान्तं तथापि

पुक्कसक, यता यद् वल्लादिरन्नं भणितं तदत्र पर्युषितं प्रान्तं, तत्र पर्युषित–व्यापन्नं पुराणमित्यर्थो ग्राह्य', अत एव भाष्यकारैः प्रान्तशब्दं व्याख्यानयता तत्स्थाने व्यापन्नशब्दमयुक्तः, तथाहि–"निप्फावचणगमाई अंत पंतं तु होइ वावन्नं"ति श्रीबृहत्कल्प-भाष्य, तट्टीका यथा–निष्पावा–वल्ला चनका' प्रतीता' आदिशब्दात्कुल्माषपरिग्रहः प्रान्तमित्युच्यते, प्रान्तं पुनस्तदेव व्यापन्नं–विनष्टमिति श्रीबृ० इ०, अत्र वल्लचनकाद्यपि विनष्टं प्रान्तं भणितं, विनष्टत्वं च न कथितादिपर्यायापन्नं, यतस्तद्भक्षणनाम प्यकल्प्य, यदाहुः श्रीहेमाचार्यपादाः–"आमगोरससंपृक्त, द्विदलं पुष्पितौदनम्। दध्यहर्द्वितयातीतं, कथितान्नं च वर्जयेत् ॥ १॥" इति योगशास्त्रे तृ० प्र०, तस्माद् व्यापन्नत्वं नाम विनष्टत्वं विध्वस्तयोनिकमित्यर्थ', तच्च श्रीभगवत्यङ्गोक्तं वर्णत्र्यादिपर्यायापन्नानां, स्वरूपं वाच्य, तच्च नवीनवल्लाद्यपेक्षया नीरसत्वात्, अत एव मन्दाग्नीनां जीर्णमुद्गादि दीयते, तथा मक्तष्टमन्नं प्रान्तमिति शब्दव्युत्पत्तिरपि समीचीना, तथा कचिच्छीतलभावेऽपि पर्युषितशब्दो यथा–"अवि सूइयं वा सुक्कं वा, सीयपिंडं पुराणकुम्मासं। अदु बुक्कसं पुलागं वा, लद्धे पिंडे अलद्धए दविए ॥१॥ इति श्रीआचाराङ्गे प्रथमश्रु (१०७०) तद्वृत्तिर्यथा 'सूइयं'ति दध्यादिना भक्तमार्द्रीकृतमपि तथाभूतं शुष्कं वा–वल्लचनकादि शीतपिण्डं वा–पर्युषितभक्तं, तथा पुराणकुल्माषं वा–बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषं बुक्कसं–चिरन्तनधान्यौदनं यदिवा पुराणसक्तुपिण्डं यदिवा बहुदिवससम्भृतगोरसगोधूममण्डकं चेति, तथा पुलाकं वा यवनिष्पावादि, तदेवंभूतं पिण्डमवाप्य रागद्वेषविरहाद्द्रविको भगवानिति श्री आचाराङ्गवृत्तौ, अत्र शीतपिण्डं पर्युषितभक्तमुक्तं, भक्तं च 'भक्तमर्थं कूरम्मो'त्ति वचनात् कूरादि, तच्च तद्दिनसंबन्धि अन्यदिनसंबन्धि चेत्युभयथापि साधूनां कल्प्यमेवेत्युक्तं शीतल पर्युषितमिति, यत्तु पुराणकुल्माष–बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषमिति पदं धर्मीकृत्याभक्ष्यस्यापि पर्युषितद्विदलस्य भोजित्वं खरतर

स्य तन्महामोहविलसितं, यतः वहुदिवससंबन्धिनो ये राद्धाः कुल्माषास्तेऽतिविनष्टाः पामराणामप्यभक्ष्याः अध्यक्षसिद्धाः, अविश्वासे च राद्धान् कुल्माषान् दिनत्रितयं यावत्संस्थाप्यावलोकनीयं, नहि हस्तकङ्कणनिरीक्षणार्थं दर्पणान्वेषणं युक्तमिति लोकाभाणकोऽपि, ननु क ˙ तर्हि तथाविधकुल्माषग्राहित्वेन भगवतो वर्णनमितिचेत् सत्यं, नहि वयं तद्वाक्यमात्रमपि नाभ्युपगच्छामः, किंतु अभक्ष्यमात्रभक्षणबद्धकक्षस्य तवाभिप्रायाद्भिन्नाभिप्रायकं तत्पदं, तथाहि–कुल्माषस्तावदर्धस्विन्नो माषादिरुच्यते, यदुक्तं–"कुल्मासस्तु यावकः" कुले न मस्यति परिणमते वा वृषोदरादित्वात्, कुल्माषोऽपि, तथा च बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषाः बहुदिवससंबन्धिनोऽग्निसंस्कृता बकुलास्ते च तथाभूताः प्रायो नीरसा एव साधूनामुचिताः, न पुनः खरतरमुखयोग्यं द्विदलादि राद्धान्नमनेकदिवससंस्थितमपि, ननु भवतु विदलं तथाभूतं परं बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकं वेतिवचनात्पर्युषितपूपिकाग्रहणं तु युक्तमेवेतिचेत्, मैवं, तत्र पर्युषितपूपिकाग्रहणविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, तथाहि–यथाऽत्र बहुदिवससंभृतगोरसमण्डकशब्देन बहुदिवससंभृतं घृतमेव ग्राह्यं, न तु दध्यादि, दिनद्वयाद्युपरिवर्तिनस्तस्य निषिद्धत्वाद्, यदुक्तं–"दध्यहर्द्वितीयातीतं, क्वथितान्नं च वर्जयेदि"ति योग०, गोरसशब्देन घृतमप्यागमे प्रतीतमेव, यदागमः–"चत्तारि गोरसविगईओ पण्णत्ताओ, तं०–दुद्धं दहिं नवणीयं घयं चे"ति, श्रीस्थानाङ्गे, (२७४) तथा बहुदिवससंभृतमण्डकशब्देन शुष्कमण्डकाः–खर्खराः जनप्रतीता बोध्याः, तेषामेव संखण्ड्यादावुद्धरितानामातपस्थापनपुरस्सरं रक्ष्यमाणत्वात्, तच्चाद्यापि जनप्रतीतम्, अत एव नात्र पूपिकाशब्दः, पूपिकानां संखंड्यामनुपयोगात्, मण्डकानामेवोपयोगात्, पूपिकानां तु प्रायः प्रतिदिवसं यथोपयोगं विधीयमानत्वेन तद्वृद्धेरसंभवात् कुतः आतपदानादिना खर्खरीकरणमिति, आर्द्रपूपिका तु बहुदिवससंबन्धिन्यः पामराणामप्यनभिमताः कुतः खरतरस्य तव तद्भक्षणाभ्यासः प्रादुरभूदिति?

यद्वा बहुदिवससंभृत गोरस गोधूममण्डकं च बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकमितिसमाहारः, यद्वा बहुदिवससंभृतगोरसेन बहुकाली नभूतेन युक्तो यो गोधूममण्डकस्त्वमिति तत्पुरुषोऽपि,तथा च कुतस्त्वयाभिप्रेतपर्युषितग्रहणवार्ताऽपीति विचार्य नोऽभक्ष्यभक्षणाभ्यासः कल्प्य', ननु भवतु यथा तथा, शीतलपूपिकाग्रहणेऽस्माकं नीरसभोजित्वं तु संपन्नमेवेतिचेद् अहो खरतर ! यदि तव नीरसाहार ग्रहणमभीष्टं स्यात्तर्हि घृतगुडादित्यागेनोष्णमप्यन्न मुञ्जानस्य तव नीरसाहारभोजित्वं वयमपि महत्स्वरेणोद्घोषयिष्यामः, तदेव कथ नाचरसि ?,ननु तवास्माकं शीतलपूपिकाग्रहणे को गुण इति चेत् ,महान् गुणो वक्तुमप्यशक्य ,तत् कथमितिचेच्छृणु,तद्दिनपूपिका दिकं प्राय मध्याह्न एव संपद्यते,तावत्कालं बुभुक्षासहनासमर्थस्य तव यथाविधपूपिकामिस्तावत्काल महानुपकारोऽन्यथा प्रथमालिका आलजालकल्पतिकृत्वा कसेलकपानीयग्रहणमप्याहारलाम्पट्याद्भवत्यल विस्तरेण, तथा रात्र्यन्तरितेऽप्यभादौ पर्युषितशब्दप्रयोगो यथा 'गोशालकस्तु उपनन्दगृहे पर्युषितान्नदानाद् द्विष्ट" इति श्रीआव० वृ०, तथा कचित्प्रचुरकालस्थितावपि, यथा "वासावासं पज्जोसवियाणं" इत्यादिपर्युषणाकल्प वर्षावासं पर्युषितानामित्यादि, कचित् पर्युषितो–व्यवस्थित', यदागमः "जे भिक्खू अचेले परिवुसिए" त्ति ॥ श्रीआचा० धूताध्ययन उ० (८–१८२) एतट्टीका यथा "अल्पार्थे नञ्, यथाऽय पुमानश्व', स्वल्पज्ञान इत्यर्थः, य' साधुनास्य फलमस्तीत्यचल –अल्पचल इत्यर्थ' संयमे पर्युषितो–व्यवस्थित इत्याचा०टीका । एवं प्रयोगानुसारेण पर्युषितश ब्दोऽनेकार्थ इतिगाथार्थ ॥१३९॥ अथ श्रुतधरोक्तां गाथामज्ञात्वापि भ्रान्त्या संगरिकाया द्विदलत्वेन प्ररूपणाविषयमुत्सूत्र निराचि कीर्षया प्रथम श्रुतधरोक्तां गाथामाह—

जमि उ पीलिज्जंते नेहो नहु होइ बिंति त विदलं । विदलेऽवि हु उप्पन्नं नेहजुअं होइ नो विदलं ॥१४०॥

यस्मिन् पीड्यमाने यन्त्रादाविति गम्यं स्नेहो 'नहु'नैव भवति तच्छ्रुतधरा द्विदलं ब्रवन्ति, द्विदलेऽप्युत्पन्नं स्नेहयुतं द्विदलं न भवत्येवेतिगाथार्थः ॥१४०॥ अथौष्ट्रिकभ्रान्तिमाह—

एवं विदलसरूवं भणिऊणवि भणइ विदलवग्गगयं। संगरिगाई चवलयफलिउव्व विदलसन्नोत्ति ॥१४१॥

एवं प्रागुक्तगाथोद्भावनेन द्विदलस्वरूपं भणित्वाऽपि संगरिकादिकं द्विदलवर्गगतं—द्विदलजातीयं भणति चपलफलिकेव, यथा चपलफलिका द्विदलं तथा फलिकासाम्यात्संगरिकाऽपि द्विदलमितिब्रुवाणः कीदृशः?—'द्विदलसंज्ञः' द्विदला—द्विदलीभूता—स्फुटिता संज्ञा यस्य स तथेति, एकद्विदलशब्दस्य लोप इति बोध्यमितिगाथार्थः ॥१४१॥ अथ संज्ञाराहित्यं कुत इत्याह—

जं उक्कालिअसंगरजलतरिआ दीसई फुडं णेहो। चक्खुप्फासणविसओ पच्चक्खं चक्खुमंताणं ॥१४२॥

यद्—यस्मात्कारणादुत्कालितसंगरिकाजलोपरिवर्तिनी तरिका चक्षुष्मतां चक्षुःस्पर्शनविषयीभूता प्रत्यक्षं स्फुटं स्नेहो दृश्यते, अय भावः—खरतरेण संदेहदोलावल्यां संगरिकादौ सर्वथा स्नेहाभावो भणितः, स च प्रत्यक्षबाधितः, यत उत्कालितसंगरिकाजले या स्नेहरूपा तरिका सा चक्षुषा दृश्यते, स्पर्शनेन्द्रियेण चिक्कणतोपलभ्यते,एतच्चानुभवसिद्धं सर्वेषामपि सलोचनानां,प्रत्यक्षापलापस्तु खरतरमन्तरेण केन कर्तुं शक्यते?, अतः प्रत्यक्षापलापित्वात् खरतरः संज्ञारहित इति गाथार्थः ॥ १४२ ॥ अथौष्ट्रिकाभिप्रायरूढां संस्थितिमाह—

जं दोलावत्तीए भणिअ भणिअं च संगरं विदलं। पवयणसारोद्धारो संगरिमाइम्मि अप्पडिए ॥१४३॥

यद्दोलावृत्तौ—पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराज्जिनदत्तकृतसंदेहदोलावल्याः वृत्तौ भणितं,किमित्याह—भणितं वत्ति—भणितं च संगरि-

फा द्विदल प्रवचनसारोद्धार "संगरिगाइम्मि अप्पडिए" त्ति संदेहदोलावलीवृत्तिगतपाठमाह, "अथ संगरिपुच्छापामुत्तरमाह "जइ ॥
चवलयमप्पया विदलं नइ संगराइ विदलति । दिणचरिआनवपयपगरणेसु लिहिआ उ फलिवग्गे ॥१॥ किलेत्याशङ्कावे, तत आह एवं
मुवने, महारुभद्रिदलवराल्लपलकचनकादिधान्यविशेषवद् द्विदलं तथा संघगण्यपि द्विदलं, संगरिशब्दस्य नपुंसिकत्वं प्राकृतत्वा-
दितिहेतो', दिनचर्यानवपदप्रकरणयो लिखिता निक्षिप्ता फलिकावर्गे, तथाहि दिनचर्यायां "फलिआवग्गे तह संगर वल्ला चव
ला य होला ये"ति नवपदप्रकरणे तु फडचरिकवे न दृश्यते, परं पूज्यैः कृतत्वापशुश्रुषो क्वापि तत्रैव चान्यत्र श्रुतधरकृते लिखिता
भविष्यतीति न्यय परिभाव्या, फलिकाश्च प्रायो द्विदला एव भवन्तीति भाव १९८ इत्याशोक्तत्वेन संगराणां द्विदलत्वं समर्थि
तम्, अर्थवारमथनार्थमेव लक्षणमत्राव भावयति—नय संगरबीआओ तिल्लुप्पत्ती क्याविं संभवइ । दलिए तुसि दलाइं मुग्गाईण व
दीसंति । १२०॥ न च संगरिबीजात्तैलोत्पत्ति' कदापि यन्त्रपीडनादिकालेऽपि समपति, दलिते च संगरिबीजे द्वे दले मुद्गादीनामिव
दृश्यत, अत' संपूर्णलक्षणमद्भावात्संगरं द्विदलमेव, अत एव "दहिए विगइगयाइं घोलवडां घोलसिहरणि करंवो । लवणकणदहि-
अमहिअ संगरिगाइम्मि अप्पडिए ॥१॥ इति प्रवचनसारोद्धारगाथाद्वितीयपाद व्याख्यानपक्षि' श्रीआनंदसूरिभि' स्वयुवायुक्तं—उ
रणरूपे' नीरकत्रणलवैर्युक्त "भि तदपि हस्तेन मथित कलेय गलित तच्चापि राम्रुषित सस्कल्पते निर्विकृतिप्रत्याख्यानवतां,
क्वापि देशे संगरिकापपि तत्र प्रक्षिप्यत इत्याशङ्कयाह—परं संगरिकादावपतिते सति, तत्र तु द्विदलदोषसंभवात् न कल्पत इत्यर्थ",
इत्यन्यैरप्याचाय' संगरस्य द्विदलत्व प्रतिपन्नमेवेत्यर्थ १२१॥ इतिसंदेहदोलावलीवृत्ति', तत्रासंगतमम्मतिदर्शनादेतद्वृत्तिकर्ता अर्स
यदभनाप्यवावगन्तव्य', एतन्मतस्यैतादृशस्वभाव एवेति प्राग् प्रदर्शित बोध्य, ननु कथमसंबद्धप्रलापित्वमितिचेच्छृणु, द्विदलविचारे

क्रियमाणे द्विदलत्वप्रतिपादिका सम्मतिर्न दर्शिता, किंतु फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका,सापि द्विदलत्वसिद्धये स्याद्यदि यद्यत्फलि-
कावर्गगतं तत्तत्सर्वं द्विदलमिति नियमः स्यात्, स च नास्ति, यतः फलिकावर्गगतमपि राजिकादिकं द्विदलं,तच्च संदेहदोलावली-
वृत्तिकारस्याप्यभिमतं, यतः फलिकाः प्रायो द्विदला भवन्तीति तेनानन्तरमुक्तम्, अत्र प्रायोग्रहणात् फलिकावत्संगरिकादिकमपि
द्विदलं न भवतीति वृद्धवादात्, तथैव तीर्थे प्रवृत्तिदर्शनाच्चेत्यस्माभिरुक्तेः कथं फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका सम्मतिस्त्राणायेति
स्वगलपादुकाऽनेन जनेन नावगता, नहि पञ्चेन्द्रियत्वेन साम्ये देववन्मनुष्या अपि चारित्रानधिकारिणः संपद्यन्ते, किंच—आन-
न्दसूरिकृतवृत्तिः सम्मतितया प्रदर्शिता,सा च वृत्तिः सम्प्रत्यनुपलभ्यमानापि वार्त्तमानिकसर्वसम्मतश्रीसिद्धसेनसूरिकृतप्रवचन-
सारोद्धारवृत्त्या सह विसंवादिनी कथमन्येषां प्रमाणं स्यात् ?.किंच—संदेहदोलावलीवृत्तिकारकाले विद्यमानायामपि वृत्तौ तां विहाय
कथं तद्विसंवादिनी खपुष्पमिवासती सम्मतितया प्रदर्शिता,तस्माद्यथा तिथिवृद्धौ प्रथमैव तिथिः प्रमाणमितिप्रदर्शनार्थं श्रीउमा-
स्वातियाचककृता विचारवल्लभा सम्मतितया प्रदर्शिता तथाऽसौ वृत्तिरपि बोध्या.तेन विदुषा संदेहदोलावलीवृत्तिकारोऽसंबद्ध-
प्रलापी दूरत एव परिहर्त्तव्यः,अत एवास्मदीया वृद्धा यथा स्तनिकानां शतपदी तथा खरतराणां संदेहदोलावलीति गाथार्थः
॥ १४३ ॥ अथैवं कथमसंगतसम्मतिप्रदर्शनमित्यत्र हेतुमाह—

जं खलु अज्जप्पभिइ नवयणविसारओ न को होही। इअ मुणिऊणं लिहिअं मूढमणेणेव तरुणुव्व ॥ १४४ ॥

यस्मात्कारणात् खलुरवधारणे क्रियया सह योजनीयः,अद्यप्रभृति—इदानींतनकालादारभ्याग्रे तद्वचनविशारदः—प्रवचनसारोद्धा-
रपरमार्थवेत्ता कोऽपि 'न होही'ति न भविष्यत्येवेतिज्ञात्वा मूढमनसा—अज्ञानावृतचित्तेन तेन लिखितमिति, असंबद्धसम्मतिदाने

दृष्टान्तमाह–किमिव ?–तद्वत्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्तरुणप्रभाचार्यः खरतराणां प्रसिद्ध तद्वत्, स च पडावश्यकबालावबोधे पर्युषणादिने पौषधव्यवस्थापनाय 'पूर्णिमासु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वि'त्यत्र 'पूर्णिमासु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्युषणातिथिषु' इति विकल्प्य उक्तं च सूत्रकृदभ्युपगमवित्येवंरूपेण द्वितीयाम्युपगममप्यभ्याख्यातवान्, यथा तेन मूढेन नात्र परं कोऽपि सूत्रकृदभ्युपेतोर्थापयिता ज्ञाता वा भोक्ता वा भविष्यतीतिनिमित्यालीकेन सम्मतिर्दर्शिता तथाऽनेनापि, जिनदत्तादारभ्याद्य यावत् खाम्रसम्मतिद्यानेऽस्य गृहरीति', यतो जिनवचनेन नवपदप्रकरणवृत्तिस्तथैवाभ्याख्याताऽसौ मूलाचार्यप्रभृतिः सर्वैरप्यभ्युपगतेति-गाथार्थः ॥१४४॥ अथ प्रवचनसारोद्धारवृत्तेरभिप्रायमाह–

नवितीए सगरपमखापडिपवि उत्तरूवदहिं। विगइगय चिण्णेअ तप्पडिए पुण भवे नियमा ॥१४५॥

तद्वृत्तौ–प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ उक्तरूपलवणादिसंयुक्तदधि संगरिप्रमुखापतितेऽपि–संगरादिके अपतितेऽपि विकृतिगत निर्विकृतिकं भेय, पतिते पुनः–तत्र संगरादौ पतिते तु नियमात्–निश्चयेन निर्विकृतिकमेव भवेत्, प्रवचनसारोद्धारवृत्तिर्यथा "दधिविकृतिगतान्याह–"दहिए विगइगयाई घोलवडा घोलसिहरिणी करंबो। लवणकणदहिअमहिअं संगरिगाइमि अप्पडिए ॥१॥"त्ति, दधिविषये विकृतिगतानि पञ्च, घोलवटकानि, तथा घोलो–वस्त्रगलितं दधि तथा शिखरिणी–करमथितखण्डयुक्तदधिनिष्पन्ना, तथा करम्भको दधियुक्तकूरनिष्पन्न, तथा लवणकणयुक्तं दधि मथितं राजिकाख्याटकमित्यर्थः, तच्च संगरिकादिके अपतितेऽपि विकृतिगतं भवति, संगरिकापुस्कलकादौ पतिते पुनर्भवत्येव २८॥ इति गाथार्थः ॥१४५॥ अथ खरतराभिप्रायं दूषयितुमुत्तरमाह–

जं जम्मि उ अप्पडिए विगइगयं तं च तंमि पडिअंमि। तप्पडिवक्खी विगई जह घयपडणे तहाभूअ ॥१४५॥
यद्दध्यादिकं यस्मिन्नपतिते-संगरिकादिकेऽपतिते विकृतिगतं-निर्विकृतिकं भवति, तच्च-दध्यादिकं च तस्मिन् पतिते-संगरि-
कादिके पतिते तत्प्रतिपक्षी-निर्विकृतेर्विपरीता विकृतिरेव स्यात्, यथा घृतेऽपतिते निर्विकृतिकं यदि तक्रादिकं तत्र घृते पतिते वि-
कृतिरेवेति खरतराभिमनानन्दसूरिणा व्याख्यानं कर्त्तव्यं स्यात्, तच्च कथं न कृतमितिविचार्यमिति गाथार्थः ॥१४६॥ अथै-
दुपपत्तिं दूषयितुमाह—

नेवं संगरिपडणे विगइगयं किंपि हुज्ज विगईवि। तेणं तप्पडिएविअ वक्खाणे पवयणे मेरा ॥१४७॥

विकृतिवत् संगरकादिपतने किमपि दध्यादिकं विकृतिर्भवेत्, तेन कारणेन तदपतितेऽपीति अपिशब्देन व्याख्याने श्रीसिद्ध-
सेनसूरिकृते प्रवचने मेरा-मर्यादा स्याद्, अयं भावः-संगरिकादावपतितेऽपि सलवणं दधि निर्विकृतिकं भवति, पतिते तु सुतरां
स्यादित्यपिशब्दघटितं यच्छ्रीसिद्धसेनसूरिणा व्याख्यातं तदेव प्रवचनव्याख्यानमर्यादाविधायि स्यात्, न पुनः खरतरमतमभ-
क्ष्यविकल्पनयेति गाथार्थः॥४७॥ अथ यावद्विकृतिगतं तावन्निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यं स्यात्, संगरिकादियोगे चाभक्ष्यत्वा-
दकल्प्यमिति विकल्पं तिरस्कर्तुं नियमाभावमाह—

जं जं विगइगयं खलु तं सव्वं निव्विअंमि कप्पंति। णो निअमो जिणसमए महुमंसाईण तब्भावा ॥१४८॥

यद्यद्विकृतिगतं तत्तत्सर्वं खलुरवधारणे निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यमिति न नियमः जिनसमये-जैनप्रवचने, कुतो?-
मधुमांसादीनामपि तद्भावात्-निर्विकृतिकत्वाद्, यदुक्तं प्रवचनसारोद्धार एव-“महुपुग्गलरसयाणं अद्धंगुलयं तु होइ संसट्ठं। गुलपु-

मालनवर्षाप् अरामलय तु संसहु ॥१॥" इत्यादिग्रन्थेन मासादीनामपि निर्विकृतिकानि भणितानि, न च तानि ग्रत्याख्यानवतां भु-
क्तये मुक्तानि, किंतु पुद्गलपरिणामस्तीर्थकृद्भिस्तथा दृष्ट यथा स्वाठिमाहारे गुडः, तद्ज्ञापनार्थमागमे भणितानि, मत्स्यामत्स्यवि
चारे तु संगरं द्विदलमिति प्रवृत्तिरागममूलिका भावकुल्लक्रमायाता वा स्यात्तर्हि मांसादिविकृतित्यागवत्त्यागोऽपि स्वतः सुस्वा
वसेय', तथा च स्वयमेव चतुर्थचरणकथनं न्यायेनेतिकृत्वा न कश्चिदानन्दसूरिरौष्ट्रिक औष्ट्रिकविकल्पितो वेतिगाथार्थ॥१४८॥

अथ गथाविषमम्मतिवावसमुपालम्भयन्नाह—

मा कहमभक्खसंकं भाविअ विद्लंति सगरिप्पमुह। आणंदसूरिवयणा लिहिअ सदेहदोलाए॥१४९॥

यदि आनन्दसूरिरौष्ट्रिको न स्यात्तर्हि सर्वमपि निर्विकृतिकं प्रत्याख्यानवतां नियमेन कल्पत एवेति नियमाभावेऽप्यभक्ष्यशङ्कां
भावयित्वा–उद्भाव्य संगरिप्रमुखं द्विदलमित्यानन्दसूरिवचनात्कथं संदेहदोलावल्यां लिखित ?, तल्लिखने चोभयोरपि प्रवचन-
परमार्थानभिज्ञता सर्वजनप्रतीता स्यात्, इह यद्यप्यन्त्यमभक्ष्यवर्गाद् विदलवर्गाच परित्याजनेन वक्ष्यमाणन्यूनक्रियारू
पोत्सूत्रेऽप्यन्तर्भवति तथापि विवक्षया भक्ष्यवर्गे द्विदलवर्गे च प्रक्षेपादाधिक्यं त्वविरुद्धमिति तात्पर्यमिति गाथार्थ ॥४९॥

अथाधिकोत्सूत्रमुपसंहरन्नाह—

एव खरयरकुमए छव्विहमुस्सुत्तमहिअमिह वुत्त। त पाय बहुवाय अण्णपि इमाइ जुत्तीए॥१५०॥

एव–प्रागुक्तप्रकारेण खरतरकुमतेऽधिकमुत्सूत्रं षड्विधमुक्तं तत्प्रायो बहुवाद–प्रायशो बाहुल्येन बहु–भूयान् वादो–निजकृत-
प्रकरणादौ लिखितस्तेन विवादो यत्रेति तथा, अनया युक्त्या अन्यदप्युत्सूत्रजातं तन्मते स्वतो बोध्यमिति गाथार्थ ॥ १५० ॥

इत्यधिकोत्सूत्रविधिर्दर्शितः, अथोनमुत्सूत्रमाह—

अह ऊणं उस्सुत्तं किरिआरूवंऽपणेगहा तेसिं। तत्थवि जं बहुखायं किंचि पवक्खामि जह णायं ॥५१॥

अथेति 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायादधिकोत्सूत्रप्ररूपणानन्तरमूनक्रियारूपमुत्सूत्रं, तदप्यनेकधा—अनेकप्रकारं तेषाम्—औष्ट्रिकाणां मते, वर्त्तते इति गम्यं, तत्रापि बहुख्यातं—सर्वजनप्रतीतं यत्किंचित्, न पुनः सर्वमपि, प्रवक्ष्यामि, यथा ज्ञातं, गुरुमुखादितिगम्यमिति गाथार्थः ॥५१॥ अथोनोत्सूत्रविषये द्वारगाथायुग्ममाह—

थीजिणपूअनिसेहो१ पोसहपडिसेहणं अपव्वंमि२। पोसहभोअणचाओ३ सावयपडिमाणमुच्छेओ४ ॥५२॥
समणाणं समणीहिं समं विहारो जिणाण नाणत्ति५। मासंकप्पविहारो न संपयं६ ऊणमुस्सुत्तं ॥५३॥

स्त्रीजिनपूजानिषेधः१ अपर्वणि—चतुष्पर्वीव्यतिरिक्ते श्राद्धानां पौषधकरणनिषेधः२ पौषधिकानां भोजननिषेधः३ श्रावकप्रतिमानिषेधः४ श्रमणीभिः सह श्रमणानां विहारनिषेधः५ संप्रति मासकल्पव्युच्छेदः६, उपलक्षणाद् गृहिणां पानस्याकारादयोऽपि तेन निषिद्धास्तेऽपि 'गिहिणो पाणागार'त्ति वक्ष्यमाणगाथाया बोध्याः इत्यूनमुत्सूत्रमिति द्वारगाथायुग्मार्थः ॥ ५२। ५३ ॥ अथ खरतरमतमूलमुत्सूत्रमाह—

इत्थीणं जिणपूआपडिसेहो खरयराण मूलेण। जिणदत्तेण य भणिओ पासिअ रुहिरं खु जिणभवणे ॥५४॥

जिनपूजानिषेधः खरतराणां मूलेन—आद्याचार्येण जिनदत्तेन भणितः—प्ररूपितः, स्त्रीणां जिनपूजानिषेधे निदानमाह—'पासिअ'त्ति खुरेवार्थे जिनभवने रुधिरं,पतितमिति गम्यं, दृष्ट्वैव,अयं भावः—पत्तनगरे एकदा जिनभवनगतेन जिनदत्तेन (तत्र रुधिरं) दृष्ट्वा तथा-

विषक्लिष्टकर्मोदयात्—अहो अपावित्र्यमात्रः स्त्रियो न जिनपूजार्हा इति विकल्पाभिनिवेशाभिजसमुदायस्य पुरस्तात् स्त्रीणां जिनपूजाकृत्यं निषिद्धवान्, परं स्त्रीणां जिनभवने प्रवेशोऽपि न युक्त इत्युपदेशावसरे पूजा न युक्तेत्युपदेशं ददतो जिनदत्तस्योपदेशकौशल्यमपि बोध्यमिति गाथार्थः॥५४॥ अथ तदुपदेशं दूषयितुमाह—

एगाधराहजणिओ रमणीवग्गस्स होइ जो दंडो। जिणदत्तमए जुत्तो मुत्तो नीईसरूवेण ॥५५॥

'एकापराधः' एकस्या कस्याश्चित् स्त्रियोऽपराधः—प्रमादवशादाशातनालक्षणस्तेन जनितः—तद्धेतुको रमणीवर्गस्य—स्त्रीजातिमात्रस्य यो दण्डो—जिनपूजानिषेधलक्षणो भवति स जिनदत्तमते, एवेतिगम्य, जिनदत्तमत एव, नान्यत्र, युक्तो—युक्तिसंगतः, कृष्णयामसि मषीतिलकमिव, यतः कीदृशो?—नीतिः—न्यायस्तत्स्वरूपं नीतिस्वरूपं तेन मुक्तो—रहितः, जिनदत्तमतेऽयं न्यायो युक्तो, नान्यत्र, अन्यायस्यापि न्यायतयाऽभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥५५॥ अथ तन्मते न्यायो नास्त्येवेत्यत्र हेतुमाह—

न मुणइ पवयणमेरं न मुणइ जिणआणभंजणापावं। न मुणइ जणववहारं अइप्पसंगाइदोसेहिं ॥१५६॥

न जानाति प्रवचनमेरां—प्रवचनमर्यादां, तथा जिनाज्ञाभञ्जनपापमपि न जानाति, यद्यपि जिनाज्ञाभञ्जने महापातकमिति वचोमात्रेण सर्वेऽपि कुपाक्षिका ब्रुवाणा दृश्यन्ते तथाऽयमपि, परमभिनिविष्टो मुखमपि स्वमेव मन्यतेऽतः मन्ये गुत्सूत्रस्यैवापरिज्ञानात् शुकवत् पाठमात्रमेवोच्चरणमवगन्तव्यं, तथा जनव्यवहारं—लोकस्थितिमपि न जानाति, कैः कृत्वेत्याह?—अतिप्रसङ्गदोषैः—अतिप्रसंगदोषान् जानातीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥१५६॥ अथ प्रवचनमर्यादामाह—

केणवि कहिं पमाया विराहिअं किंचि धम्मिअं ठाणं। तमि अ पुणो पवित्ती अपमाया सेत्ति जिणमेरा ॥१५७॥

केनापि—पुंस्त्रीनपुंसकानामन्यतरेणापि क्वचिद्—अवसरविशेषे प्रमादाद्—अनाभोगाशक्यपरिहारादिलक्षणात् किंचिद्धार्मिकं स्थानं—जिनप्रतिमादि चारित्रपर्यन्तं विराधितम्—आशातनादिना सातिचारंकृतं खण्डितं वा भवेत् तस्मिन् यद्विराधितं तस्मिन्नेव पुनरप्रमादात्प्रवृत्तिः 'से' तस्य स्वतो गुर्वादिनोदनाद्वेति जिनशासनमर्यादा, अयं भावः—केनचित्कथंचित्किंचित्प्रमादादशक्यपरित्यागाद्वा धर्मस्थानं विराधितं स्यात्, तस्य तस्मिन्नेवाप्रमादात्पुनः प्रवर्त्तने तत्प्रत्ययमशुभकर्म विशीर्येत, अत एवास्तामन्यत्, खण्डितचारित्रा अप्यार्द्रकुमारादयः पुनश्चारित्रप्रतिपत्त्या स्वर्गापवर्गभागिनोऽनेके प्रवचने प्रतीताः, तथा प्रायश्चित्तविधावपि प्रमादात्प्रतिमापुस्तकादिविनाशे नवीनकारापणादिना शुद्धिरित्यपि प्रतीतमेव, न पुनः सर्वथा तज्जातेरपि ततः पृथक्करणमिति गाथार्थः ॥ १५७ ॥ अथातिप्रसङ्गमाह—

अण्णह अइप्पसंगो पुरिसेवि विराहणाइ पच्चक्खं। तस्स व तव्वग्गस्स य चाए चाओ अ तित्थस्स ॥ १५८ ॥

यदि प्रागुक्तं नाभ्युपगम्यते तर्हि पुरुषेऽप्यतिप्रसङ्गः, पुरुषेऽपि विराधनादिकमनेकधा प्रत्यक्षं दृश्यते, तद् विराधनादिकं दृष्ट्वा तस्य विराधकस्य वा—अथवा तद्वर्गस्य—पुरुषमात्रस्य त्यागे—विराधितधर्मस्थानपरिहारे तीर्थस्य—चोऽप्यर्थे तीर्थस्यापि त्यागो भवति, अयं भावः—स्त्रीणामपावित्र्यं सार्वदिकं तु न संभवति, सर्वजनप्रतीतिबाधात्, नमस्कारादिपाठगणनाया अप्यकल्प्यत्वापत्तेश्च, किंतु कादाचित्कं, तत् पुरुषेऽपि समानं, कादाचित्कव्रणवतः पुरुषादपि कदाचित्तथाविधव्रणाद्युद्भवरुधिरपातस्य संभवात् जिनभवने, ननु व्रणवतस्तत्र प्रवेशो न युक्त इति चेत्सत्यं, यद्येवं तर्हि तत्र गतस्यापि पुरुषस्य कदाचित्पादादिस्खलनादिसंभवेन तत्प्रभवरुधिरपातोऽनिवार्य एव, एवं विशुचिकावात्यादिप्रभवमप्यपावित्र्यमौदारिकशरीरसाधारणं कदाचिज्जातं तदा स्त्रीपुरुषमात्र-

प्रथमनिपथप्रसक्तिः स्तुर्ता तव गृह नृत्यन्ती मातीति मोघ्यमितिगाथार्थः ॥१५८॥ अथातिप्रसङ्गं व्यक्त्या गाथयाऽऽह—

जं जं धम्मट्ठाणं नरनारिविराहिअं हइ नियमा। जिणवत्तघरायारा सव्वं उच्छिन्नपुव्वं तं ॥१५९॥

यघद्धर्मस्थानं—जिनप्रासादश्रविरतिमवविरतिकथमिह नियमाद्विराधितं स्यात्तत्सर्वं जिनदत्तघराचारात्—तद्गुरुरीतेरुच्छिन्नपूर्वं स्यात्, तत्रातिमात्रस्यापि पुनस्तत्कस्मादुपदेशात्प्रतिषेधाच्च द्वत्स्तीर्थप्रवृत्तिरिति गाथार्थः ॥१५९॥ अथोत्सूत्रपापापरिज्ञाने हेतुमाह—

निअबुद्धिविगप्पेणं असुहंपि सुहंति मण्णमाणो अ। उस्सुत्तणाणरहिओ कह वराओ मुणइ पावं? ॥१६०॥

निजबुद्धिविकल्पन—जिनानुक्तमपीद सु दरं स्वयत इत्स्वमात्मीयकुविकल्पनया अशुभमपि—जिनाज्ञाबहिर्भूतत्वेनानन्तसंसारहेतुभूतमपि शोभनं—तथाविधकर्मपरिणतिबलेन जमालेरिव स्वविकल्पनं मोक्षाङ्गमितिमन्यमानः उत्सूत्रज्ञानरहित—उत्सूत्रानुसूत्रविषयपरिज्ञानशून्यो वराकः—तपस्वी कथं पापम्—उत्सूत्रहेतुकक्लिष्टकर्मैव फलं च कथमवगच्छति?, नावगच्छतीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥१६०॥ अथोत्सूत्रपापविपाकमाह—

उस्सुत्तभासगाणं बोहीनासो अणंतसंसारो। सहमणंपि पावं पस्सवित्र पुण्णापण्णेहिं ॥१६१॥

उत्सूत्रभाषकाणां—जिनाज्ञोत्तीर्णप्ररूपकाणां बोधि—जिनधर्मप्राप्तिस्तस्या नाश —अनन्तकाललभ्यत्वादिकरणमतोऽनन्तसंसार', यदागम—"कालमणतं च सुए अद्धापरिअट्टओ अ देसूणो। आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥२॥" इति श्रीआव० नि०(८५३) अत्राशातनाबहुल उत्सूत्रभाष्येव बोध्य', तस्यैव प्रतिसमयं भावतस्तीर्थोच्छेदपातकलिप्तत्वात्, एतच्च तीर्थव्यवस्थापनावसर दर्शितमिति यद्यनन्तस्यापि पर्यवमाने भवति तथाप्यनन्ताभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्ज्ञायमानस्येनापर्यवमानतोच्यते, अत एव पुण्य

पापहेतुत्वान्प्ररूपितं—भाषितं, यदागमः—"जे जिणवय-
प्राप्तः तीर्थकरादिभिस्तद्दर्शनमपि—उत्सूत्रभाषिणां चक्षुषा निरीक्षणमपि पापं इति भाष्यकारवच इति गाथार्थः ॥१६१॥
णुत्तिण्णं वयणं भासंति जे उ मण्णन्ति । सड्ढीणं तद्दंसणंपि संसारवुड्ढिकरं ॥१॥"
अथ लोकव्यवहारमाह—

परमण्णं भुंजंतो कम्मवसा कोऽवि अण्णहाभूओ । नण्णोमिं परमण्णं जुत्तंति न लोअववहारो ॥ १६२ ॥

परमान्नं—पायसं भुञ्जानः कर्मवशात्—तथाविधवेदनीयोदयादन्यथाभूतो—विशुचिकावान्त्यादिभाग् भूतः यावदायुःपर्यवसाना-
दीर्घनिद्रामापन्नः, एवंविधं परमान्नमतः परमपरेषां—मृतातिरिक्तानां न युक्तं भोक्तुमिति न लोकव्यवहारः, किन्त्वास्तामन्ये, तस्यापि
तादृगवस्थां विहाय शेषकालं तत्परमान्नं योग्यमेवेति लोकव्यवहार इति गाथार्थः ॥१६२॥ अथ लोकव्यवहारेऽतिप्रसङ्गमाह—

इक्किक्कमसणमाई भेए भिण्णा उ माणवाणेगे । ता तुहुवएसरत्ता भुंजंति कहणु कूराई ॥१६३॥

एकैकाशनादिभेदे—यावन्तोऽशनपानखादिमस्वादिमानां कूरादिभेदास्तेषु विवक्षितैकैकस्मिन्नपि भेदेऽनेके—बहवो मानवा—म-
नुष्याः भिन्नाः—पूर्वस्वभावात्स्वभावान्तरमापन्नाः, कालावस्थाविशेषे शोभनपूर्वावस्थातः अशुभामशनादिहेतुकां रोगादिग्रस्तावस्था-
मापन्ना इत्यर्थः, एवं मति हे जिनदत्त ! त्वदुपदेशरक्ता—एकापराधेऽपि तज्जातिदण्डो युक्त इति त्वद्वचनरचनरञ्जिताः नु इति वितर्के
कथं कूरादिकं भुञ्जते ?, किन्त्वावयोरभिमता बुभुक्षैव श्रेयस्करी त्वद्भक्तानां, सा च त्वदीयैरपि नादृता, कथं तर्हि स्त्रीजनमात्रेण
पूजानिषेधोऽङ्गीकृत इति नेत्रे निमील्य विचार्य लोकव्यवहारबाधेन न भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ १६३ ॥ अथ जिनदत्तेन स्त्रीणां
जिनपूजा निषिद्धा, दिगम्बरेण च स्त्रीणां मुक्तिश्चेत्यनयोर्मध्ये को दक्ष इति दिदर्शयिषया प्रथमं द्वयोरुपदेशमाह—

जिणदत्तो जिणपूआरहिआ रमणीउ अंति निव्वाण । सिद्धऽणारिहावि रमणी पूएउ जिण भणइ खमणो ॥१६४॥

जिनदत्त' खरतरमताकर्षकः जिनपूजारहिता स्त्रियो निर्वाणं यान्तीति भणति, क्षपणकस्तु सिद्धनर्हा'—मुक्तेरयोग्या अपि स्त्रियो जिनपूजां कुर्वन्त्विति भणतीतिगाथार्थ' ॥१६४॥ अथानयोः को दक्ष इत्याह—

एवं दुण्हवि मज्झा खमणो निअमेण जेण जिणपूआ । मुत्तिउवाओ भणिओ कज्ज पुण कारणायत्तं ॥१६५॥

एवम्–अमुना प्रकारेणोपदेशप्रवृत्तयोः जिनदत्तक्षपणकयो' क्षपणको दक्षो–निपुणो, येन कारणेन जिनपूजा तावन्मुक्त्युपायः–मोक्षहेतुः, स च भणित'–प्रकाशित', कार्यं पुन' कारणायत्तमिति कारणे सिद्धे कार्यमनिच्छाविषयोऽपि सिद्ध्यति, यथा तीर्थकृतां सिद्धिगनिच्छतामपि तदनुकूलानुष्ठानविधानादिसात् स्वत एव सिद्धिरिति', 'सामग्री हि कार्यमवश्यं जनयती'ति न्यायात्, क्षपणको जिनदत्तापेक्षया दक्षो, न पुनर्धर्मिणां प्रशंसनादि इतिगाथार्थ ॥१६५॥ अथ जिनदत्तस्य क्षपणकापेक्षया निकृष्टत्वे हेतुमाह——

कारणनिसेहणेण कज्जंपि निसेहिअ हवइ नियमा। तेणं खमणा दुगुणं पाव जिणदत्तवयणेण ॥१६६॥

कारणनिषेधनेन–मुक्तिकारणजिनपूजाप्रतिषेधन कार्यमपि–जिनपूजाजन्यमुक्तिलक्षण फलमपि नियमान्निषिद्ध भवति तेन कारणेन क्षपणकाज्जिनदत्तवचनाङ्गीकारम द्विगुण स्त्रीणां कार्यकारणरूपोभयपदार्थनिषेधनेन पापं विज्ञेयमिति सिद्ध क्षपणकात् खरतरो निकृष्ट इति गाथार्थ ॥१६६॥ अथौदारिकशरीरत्वेनाप्राविण्यसाम्येऽपि स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा,न पुनः पुरुषाणामित्यत्र हेतुमाह–

पुव्व विराहिओ सोऽणंतोदिअपावरासिमाईहिं। पावावणयणकाले गलम्मि हो जेण निम्मविओ ॥१६७॥

पूर्वं–पूर्वजन्मन्यनन्तोदितपापराशिभि' जिनवरोपासनाभिर्जिनदत्तो विराधित कश्चिन्महत्यामापदि पातितोऽभूत् तेन कारणेन–

प्राग्जन्मवैरेण मद्वैरिण्य इमाः स्त्रियो जिनपूजाविधानेनानन्तान् पापराशीन् मा प्रक्षिपन्त्वितिधिया पापापनयनकाले–जिनपूजाकरणेन पापराशिक्षयावसरे गलग्रहो निर्म्मापितः–पापराशिक्षयहेतुजिनपूजातो गले गृहीत्वा पृथक्कृताः, ननु जन्मान्तरविराधितास्ता इत्यत्र किं लिंगमिति चेदुच्यते, जिनपूजातः पृथक्करणमेव लिङ्गमिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ खरतरः शङ्कते—

णणु तित्थयरेण समो सूरी भणिओ जिणागमे पयडं । तेण पवत्तिअपूआपडिसेहे कह णु उस्सुत्तं ? १६८॥

ननु भो जिनागमे तीर्थकरेण समः–तीर्थकरसमानः सूरिः–आचार्यः प्रकटं भणितः तत्प्रवर्त्तितपूजाप्रतिषेधः नु वितर्के कथमुत्सूत्रं ?, न कथमपीति गाथार्थः ॥१६८॥ अथोत्तरमाह—

एवं च दत्तंजलि उस्सुत्तं तुह मयंमि संपण्णं । पुत्तिनिसेहप्पमुहं तम्मयसूरीहि जं वुत्तं ॥१६७॥

एवं चेत्तर्हि त्वन्मते–खरतरमते उत्सूत्रं दत्ताञ्जलि संपन्नम्, अतः परं खरतराभिप्रायेणोत्सूत्रं कदापि कस्यापि न भवेद्, यतो मुखपोतिकाप्रमुखं तन्मतसूरिभिः–आञ्चलिकाचार्यैरुक्तम्, एतावता दिगम्बरादिपाशपर्यन्ता नोत्सूत्रिणो भवेयुः, तत्तन्मार्गस्य तदीयतदीयाचार्यैरुक्तत्वात्, न चेष्टापत्तिः, त्वदीयपूर्वजैराकाञ्चलिकागमिकादयो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ "मुद्धाणाययणगये"ति गाथावृत्तौ प्रत्येकं नामग्राहं दूषिता इति गाथार्थः ॥१६९॥ अथ तात्पर्यमाह—

तम्हा सो जिणसरिसो सम्मं जो जिणमयं पयासेइ । इहरा उ पावपुंजो परिवज्जो पुण्णसन्नेहिं ॥१७०॥

तस्मात्स एवाचार्यो जिनसदृशः यो जिनमतं सम्यक् यथावस्थितं प्रकाशयति, इतरथा स पापपुञ्जः–केवलपापात्मा परित्याज्यः–दूर दूरेण परिहरणीयः, कैः?–'पुण्यसंज्ञैः' पुण्या–मिथ्यात्वादिकालुष्याप्रतिहता संज्ञा येषां ते तथा, यद्वा पूर्णसंज्ञाः सम्यग्दृष्ट्य

इयमत्र पुरुषजिनवचनवितथप्ररूपकः दर्शनमात्रतोऽपि त्याज्य इतिगाथार्थः ॥१७०॥ अथ सूरिकृत यत्प्रमाणं तदाह—

सूरिकयंपि पमाणं न चिअ जं असढभावसंजणिअं। निरवज्ज अणिवारिअमण्णेहिं बहुस्सुआणुमयं ॥१७१॥

सूरिकृतमपि—आचार्यप्रवर्त्तितमपि चिअत्ति एवकारार्थे तदेव प्रमाण—सत्यतयाऽभ्युपगन्तव्यं यदशठभावेन—निर्मायितया शु-भभावेनेत्यर्थः सञ्जनितं—सम्यक् पर्यालोचनया विहितं, यदपि निरवद्य—निष्पापं प्रवचनानुपघाति तथाऽन्यैरनिवारित—'मा इत्थं कुरु' इत्यवरूपेण नान्यैर्बहुश्रुतैस्तत्कालवर्त्तिभिः प्रतिषिद्धम्, एवंविधमपि बहुश्रुतानामनुमतं तत्कालवर्त्तिसर्वगीतार्थसम्मतं यथा प-र्युषणाचतुर्थी, नहि तदानीं कालकाचार्यप्रवर्त्तिता चतुर्थी केनापि प्रतिषिद्धा, न वा नानुमता, अत एवाद्य यावदच्छिन्नप्रवृत्तिमती तीर्थ-सम्मतेति गाथार्थः ॥१७१॥ अथ श्रीजिनपूजानिषेधकोऽपि चतुर्थीपर्युषणाप्रवर्त्तकवद्भविष्यतीति खरतराशङ्कापराकरणायाह—

जिणपूआपडिसेहो माघओ असढभावणाइण्णो। अण्णनिवारिअबहुसुअअणणुमओ तेण विवरीओ ॥१७२॥

जिनपूजाप्रतिषेधस्तावत्माघः "जिणपूआविग्घकरो हिंसाइपरायणो जयइ विग्घं" मित्यादिवचनाज्जिनपूजाविघ्नकरो महापातकी, प्रवचनोपघाती च, अत एव शठभावनाचीर्णो, न पुनरशठभावाचीर्ण , एवंविधोऽपि न केनापि न निवारितः, अपितु कलिकाल-सर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रप्रभृतिभिरनेकबहुश्रुतैरलक्ष्यो निवारितोऽपि स्वामिनिषेधमत्यजन् महामीत्या उष्ट्रमारुह्य जावालपुरं गतः, यदुक्तं— 'जिन' शासियाकोपरुष्टेऽयं यत्कृतस्ततः। महोक्षिमीतिमस्तेऽभृदारुह्योष्ट्रं पलायनं ॥१॥"मिति वृद्धं", तेनैव बहुश्रुतानां न सम्मतः इत्यरमाचरणालक्षणतो विपरीतो—विरुद्धः, अत एवाद्यापि बहुश्रुतैर्निवार्यत एव, पर्युषणाचतुर्थी तु तत्प्रवर्त्तनकाले सर्वैरप्य-भ्युपगता न पुनस्तत्प्रतिपक्षीभूतः कोऽप्यासीत्, श्रीजिनपूजानिषेधकाले च तत्प्रतिपक्षभूता अच्छिन्नपरम्परागततीर्थवर्त्तिनः श्री

जिनपूजान्यत्रस्थापका आस्माकीना वादिश्रीदेवसूरिश्रीहेमाचार्यप्रभृतयो भूयांसो येषां भयेनोष्ट्रमारुह्य पलायनं जिनदत्तस्य स्त्रीजिनपूजानिषेधहेतुकं संपन्नम्, एतेन केचिदज्ञाः पर्युषणाचतुर्थीवत् स्त्रीजिनपूजानिषेधोऽप्याचार्यप्रवर्त्तितः प्रमाणमिति वदन्ति तेऽपि तिरस्कृताः, यत्किंचिदाचार्यप्रवर्त्तितस्य प्रामाण्याभ्युपगमे प्रवचनमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥१७२॥

अथ स्त्रीजिनपूजानिषेधे निगमनमाह—

एएण तित्थसम्मय पयट्टिअं तव्वविहेण पुरिसेण। तं सव्वं जिणआणा नऽण्णंपि अणंतरुत्तुव्व ॥१७३॥

एतेन—प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण तथाविधागमव्यवहारियुगप्रधानादिपुरुषेणाच्छिन्नपरम्परागततीर्थसम्मतं प्रवर्त्तितं तदेव जिनाज्ञा, न पुनरन्यदपि जिनदत्तमदृशेन तत्समुदायसम्मतमप्युक्तं प्रमाणं भवति, किंवत्?—अनन्तरोक्तवत्—स्त्रीजिनपूजानिषेधो न तीर्थप्रमाणं तद्वत्, तथाऽन्यदप्युक्तं वक्ष्यमाणं च खरतरमताकर्षकप्रवर्त्तितं न प्रमाणमिति गाथार्थः ॥१७३॥ अथेह प्रकरणे स्त्रीजिनपूजाविषये सिद्धान्ताक्षराणि कथं न दर्शितानीति स्वकीयानामपि केषांचिच्छङ्का स्यात्तदपाकृतये प्राह—

इह सुत्तसम्मईए पओअणं नत्थि जेण तव्वयणं। मूढमुहमुद्दरूवं सामायारित्ति अम्हाणं ॥१७४॥

इह प्रकरणेऽमुकसिद्धान्ते स्त्रीणां जिनपूजा भणितेत्येवंरूपेण सूत्रसम्मत्या प्रयोजनं—फलं नास्ति, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन स्त्रीजिनपूजानिषेधरूपाऽस्माकं सामाचारीति मूढमुखमुद्रारूपं तद्वचनं—तेषां साम्प्रतीनानां खरतराणां वचनं विद्यते, अयं भावः—ननु भोः खरतर! स्त्रीपूजानिषेधः किं सूत्रोक्तोऽच्छिन्नपरम्परागतो वेत्येवंरूपेणोदीरितोऽप्यौष्ट्रिको भणति—न हि वयं स्त्रीजिनपूजा सिद्धान्ते निषिद्धेति ब्रूमः, किंत्वस्माकं गच्छसामाचारीति, एतद्वचनं मूर्खाणां मुखमुद्रा स्यात्, एतद्वचनश्रवणमात्रेण जिनवचनानवगत-

परमायास्तुष्टिभाजो भवन्ति–अहो एतेऽपि सम्यग्वादिनो दृश्यन्त इति, ये तु जिनवचनपरमार्थज्ञास्ते तावदित्थं विचारयन्ति–राज
भवनादाय नश्यचौर' इति कैर्गृहीत्वा राजसमीपमानीतो निजकुलाचारं पृच्छ्यमान'–अहो अयं सत्यवादीतिकृत्वा किं राज्ञा मोच्यते?,
एवमयमपि, अन्यथा लुम्पाका अपि तथा वक्ष्यमाणा उपेक्षणीया सत्यवादितया वा वक्तव्या' स्युरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यं,
गणसामाचारीवक्ता तथाविधो धूर्तो न विश्वसनीय', किन्तु यथा ननु भो चौर! त्वत्कृत्य शुभमशुभं वेति नोदितो जगत्सितिवि
लोपाशक्तोऽशुभमेव ब्रूते, तदन्योऽपि सन्मुखादेव कर्त्तव्यो भवद्, एवमत्रापि ननु भो जिनदत्तापत्य! स्त्रीजिनपूजानिषेधरूपा त्वद
भिमता सामाचारी किं सम्यगुतासम्यग्वा?, इत्येवमुदीरितो यदि मूढ' स्यात्तर्हि सम्यगिति वक्तुमशक्तोऽसम्यगेव परं गच्छसामा
चारीति प्रगर्भ भणत, तदा च तद्वचनादेव तथा दण्डयोग्यः कृतव्य',अथ धूर्त' कश्चिदाश्रयमाण् ब्रूते–सम्यगेव, तदानीं प्रष्टव्य –
भो तावत्सामाचारी श्रीसुधर्मस्वामिनोऽविच्छिन्नपरम्परागता उत स्वाभिमताचार्यप्रवृत्तेति?, तत्र प्रथम विकल्पं वक्तुमशक्तो जिन
दत्ताचार्यादेव प्रवृत्तेति ब्रूते, तत्रैवमभिधातव्य–भो खरतर! स आचार्य' किमागमव्यवहारी उत श्रुतव्यवहारी?, प्रथमो वक्तुमश
क्य, तदानीमागमव्यवहारस्य व्युच्छिन्नत्वात्, श्रुतव्यवहार च श्रुतव्यवहारमुल्लङ्घ्य प्रवर्त्तमानो दण्डमप्यकल्प्य', यो यो यथय
वहारवान् स स त तं व्यवहारं पुरस्कृत्य प्रवर्त्तमानो जिनाज्ञाराधको, नान्यथा, एवं च सति श्रुतव्यवहारवानप्यागमव्यवहारिणो
ऽप्यधिकमात्मानं मन्यमान' कस्य स्त्रीजिनपूजानिषेधरूप प्ररूपयन् कीदृशो भण्यते?, वक्तुमप्यशक्य इत्यर्थ, यतोऽयमसूत्रैतादृश
प्ररूपणं न केनापि कृतम्, अनेन च धाष्टर्यमवलम्ब्य विहितमत' सामाचारीति वचन न तुष्टिहेतु, सामाचारीवचनमप्याधुनिकानामेव
प्राचीनास्तु तदीयास्तीर्थकृद्भिरेव स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा इत्यवादिषु, यदुक्तं आशातनाभङ्गभयादेव स्त्रीणां स्वहस्तेन जिनबिम्बपूजा

प्रतिषिद्धा, यदुक्तं—"संभवइ अकालेऽविहु कुसुमं महिलाण तेण देवाणं। पूआई अहिगारो न ओघओ सुत्तनिद्दिट्ठो ॥१॥ न छिवंति जहा देहं ओसरणे भावजिणवरिंदाणं। तह तप्पडिमंपि सया पूअंति न सड्ढनारीओ ॥२॥" इत्यादि जिनदत्तसूरिकृतस्य कुलकस्य जिनकुशलसूरिकृतायां वृत्तौ, अत्र स्त्रीजनमात्रस्य पूजा निषिद्धा, सापि जिनोक्तेति तीर्थकरकलङ्कदानं, या तु गाथाद्वयमस्मतिदर्शिता सा च स्वयं कृत्वैव शास्त्रोक्तमिति शास्त्रस्यापि कलङ्कदानं, नहि क्वाप्यागमे एतद् गाथाद्वयमस्तीति, अत एव खरतरजातिस्वाभाव्यात्सम्मतिदानं प्रायः कलङ्कमेव बोध्यं, ननु तथाविधोऽपावित्र्यहेतुकामाशातनां दृष्ट्वा श्रीजिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितमानसोऽस्मद्गुरुः स्त्रीणां जिनपूजां निषिद्धवान् तत्र को दोष इति चेन्मैवं, तीर्थकृद्गणधरादीनां तीर्थस्य च महाशातनाकारित्वाज्जिनाज्ञामन्तरेण तीर्थकृदुद्देशेनापि कृतस्य कृत्यस्य महानर्थहेतुत्वाद्, यदाहुः श्रीहरिभद्रसूरिपादाः—"समतिपवित्ती सव्वा आणावज्झत्ति भवफला चेव। तित्थकरुद्देसेणवि ण तत्तओ सा तदुद्देसा ॥१॥" इति पञ्चाशकसूत्रे, अस्या वृत्तिर्यथा—स्वमतिप्रवृत्तिः—आत्मबुद्धिपूर्विका चेष्टा सर्वा—समस्ता द्रव्यस्तवभावस्तवविषया आज्ञाबाह्या—आप्तोपदेशशून्या इति हेतोर्भवफलैव—संसारनिबन्धनमेव, आज्ञाया एव भवोत्तारणहेतुतया प्रमाणत्वादिति, ननु या तीर्थकरानुद्देशवती सा भवफला युक्ता, नत्वितरा, जिनपक्षपातस्य महाफलत्वादित्याशङ्क्याह—तीर्थकरोद्देशेनापि—जिनालम्बनतोऽपि, आस्तां ततोऽन्यत्र, स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफलैवेति प्रकृतं, कुत एवं?—यतो न तत्त्वतः—परमार्थतः सा- तीर्थकरोद्देशवती स्वमतिप्रवृत्तिस्तस्मिन् तीर्थकरे उद्देशः—प्रणिधानं यस्याः सा तदुद्देशा, य एवाज्ञाबाह्यो वर्त्तते इत्यभिधीयते, नापरः इति श्रीपञ्चाशकवृत्तिः। किंच तथाविधाशातनाहेतुरपावित्र्यं स्त्रीणां नाधुनिकादिकालविशेषजन्यं, किंतु सर्वकालीनं स्त्रीस्वभावजन्यं, तच्च तीर्थकरादिकालेऽपि समानं, एवं च सति स्त्रीणां जिनपूजा जिनादिभिर्न निषिद्धा जिनदत्तेन च निषिद्धेति

तीर्थकरादिभ्योऽपि किं जिनदत्तो लष्टतरः ? यन कदाचित्कनापीत्थं न प्ररूपितमयं चेतादृश परमभक्तो येन तीर्थकरपूजाऽपि निषि द्धेत्यादियुक्तिभि न तिरस्करणीयः, परिहरणीयो दर्शनतोऽपीति गाथार्थः॥१७४॥ अथ कियत्केन हेतुना तिरस्करणीय इत्याह—

पागयआगमसक्कयकरण भासतु सिद्धसेणोऽवि। जिणगणहरआसाई का वत्ता कुमगजिणदत्ते? ॥७५॥

प्राकृतागमसंस्कृतकरण—प्राकृतभाषया आगमः—सिद्धान्तः स प्राकृतागमस्तस्य संस्कृतकरण—संस्कृतभाषया रचन प्राकृतसि द्धान्तं संस्कृत करोमीति रचनावचनं भाषमाणः सिद्धसेनोऽपि—श्रीसिद्धसेनदिवाकरोऽपि जिनगणधराशातनाकारी—तीर्थकृदाद्याशातनाकारी संपन्नः, अत एव तद्गुरुणा आक्रोशविषयीकृत्य पाराञ्चितप्रायश्चित्तेन शुद्धीकृतः, का वार्ता कुमतजिनदत्ते ?, षष्ठ्यर्थे सप्तमी प्राकृतत्वात्, वराकस्य जिनदत्तस्य का वार्ता ?, तद्विषय वार्तापि नोचिता, अत्यन्तानुचितप्ररूपकत्वेनाशातनामेत्यर्थः, उपनययोजना त्वेवं—श्रीसिद्धसेनदिवाकरेणापि प्रवचनगौरवनिमित्त परमभक्त्या प्राकृतस्य सिद्धान्तस्य संस्कृतकरणे गुर्वभिलापेण निजगुरुर्विज्ञप्तो, गुरुणा पार्ष्णिप्रहारेणाहतो गुरो पादयोर्लग्न ,क्षतव्यो ममापराधः प्रायश्चित्त च दातव्यमित्युक्ते गुरुणा भणितो—वत्स ! संस्कृतभाषया रचित सिद्धान्तो यदि बालादीनामुपकारकोऽभविष्यत्तर्हि त्वदपेक्षया सर्वाक्षरसंनिपातनिपुणत्वेन महाशक्तिभाजो गणधरा एव तथा-ऽरचयिष्यन्, नैस्तु सत्यपि सामर्थ्ये प्रवचनानुपकारिणी संस्कृतसिद्धान्तरचनेति विचिन्त्य प्राकृतभाषानिबद्ध सिद्धान्त कृतः, अतस्तव संस्कृतरचनाभिप्रायो वचन चेत्युभे अप्यनुचिते, गणधरादिमहापुरुषाणां महाशातनाहेतु इति भणित्वा पाराञ्चिकप्रायश्चित्तं दत्तम्, एव स्त्रीस्वभावज ये जिनदत्तविकल्पितापायास्ते सत्यपि यदि स्त्रीणां जिनपूजाऽनुचिताऽभविष्यत्तर्हि जिनकल्पप्रतिपत्त्या ऽऽविष्करणमुदाहरण एव न्यषेधयिष्यन्, नैस्तु न निषिद्धा, अतस्तन्निषेधनं जिनदत्तस्य केवल गणमुदायाशातनैव, यच्च स्वयोक्तं

जिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितेत्यादि तत्तु देवायत्तपुरुषवाक्यवद्देवावमन्तव्यं, सिद्धसेनोऽपि किमिन्द्रियपोपनिमित्तं तथा वचन-
वानासीदिति स्वयमेवालोच्यं, किंच-श्रीसिद्धसेनस्य गुर्वाज्ञामार्गणनिमित्तं तथावचनमभूत्, जिनदत्तस्य गुरोरभावात्स्वयमेव विक-
ल्प्य तदुचितोपदेशद्वारा प्रवर्त्तितमपि, अस्य च प्रायश्चित्तं तीर्थव्यतिरिक्तः को ददातीति वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १७५ ॥ अथ
तीर्थासम्मतस्य स्त्रीजनपूजानिषेधस्य भाषणे फलमाह—

तित्थासम्मयभासणरसिओ तित्थस्स होइ आसाई। सो आसायणबहुलो निअमेण अणंतसंसारी ॥१७६॥

तीर्थासम्मतभाषणरसिको जिनदत्तादिसदृशः तीर्थस्य-साध्व्यादिचतुर्वर्णात्मकस्याशातको ह्याशातनाबहुलो नियमेन-निश्चयेनान-
न्तसंसारी, यदागमः—"आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ" त्ति श्रीआव० नि० इति गाथार्थः ॥ १७६ ॥ अथोक्तयुक्त्या मूढश-
ङ्काापि निरस्तेति दर्शयति—

एएणं खलु मग्गंतरेहिमिच्चाइमागमं वयणं। देसंतो दूरिकओ पवयणपरमत्थमसुणंतो ॥१७७॥

एतेन-प्रागुक्तप्रकारेण खलुरवधारणे 'मग्गंतरेहि'न्ति आगमवचनं मकारोऽलाक्षणिको देशयन् प्रवचनपरमार्थमजानन् दूरी-
कृत इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-कश्चित्प्राग्जन्मोपार्जिततथाविधसम्मोहकर्मोदयात् सम्यग्जिनवचनपरिज्ञानशून्यो मार्गामार्गविवे-
ककरणाशक्तः पूत्कुरुते-ननु भोः! पुरुषक्रमायातसामाचारी मार्गो मन्यते, स च प्रवचने प्रमाणमेव, यदागमः—"कहण्णं भंते! स-
मणा निग्गंथा कंखामोहणिज्जं कम्मं वेदेंति?, गो०! तेहिं तेहिं णाणंतरेहिं दंसणंतरेहिं चरित्तंतरेहिं लिंगंतरेहिं पवयणंतरेहिं
पावयणंतरेहिं कप्पंतरेहिं मग्गंतरेहिं इत्यादि यावत् कंखामोहणिज्जं कम्मं वेदेंति" त्ति श्रीभग० शत० १ उ० ३ (२९) एतद्वृत्त्येक-

स्त्रा यथा-तथा मार्ग -पूर्वपुरुषक्रमागता सामाचारी, तत्र कस्याञ्चिद् द्विर्भैत्यवन्दनानेकविधकायोत्सर्गकरणादिकाऽऽवश्यकसामाचारी यदन्यस्य तु न तथेति किमत्र तत्त्वमिति, समाधिश्च गीतार्थाशठप्रवर्तिताऽसौ सर्वापि न विरुद्धा, आचरितलक्षणोपेतत्वात्, आचरणालक्षणं चेद-"असढेण समाइण्णं जं कत्थइ केणई असावज्जं। न निवारियमण्णेहिं बहुमणुमयमेअमायरियं॥१॥" ति(पंच० ४७६) प्रवचनवचना"च्छ्रीभगवतीसूत्रो इत्ययमागमवचनात् स्त्रीपूजानिषेधात्मिकाऽपि सामाचारी कथं न प्रमाणमित्येवंविधं यद्वचनं तदत्र वचनपरमार्थानभिज्ञत्वं व्यनक्ति बोध्य, यत श्रीजिनपूजानिषेधात्मिका सामाचारी नाचरणालक्षणोपेता, किन्तु विपरीतैवेत्यत्र प्रागुक्तमेव निश्चेयम् विचार्य किञ्च-पटुसम्मतमन्याचरितं न प्रायस्तदेव भवति यदागमव्यवहारियुगप्रधानादिमूलकं स्यात्, यथा पर्युषणाचतुर्थी, अन्यथा 'जम्हा जं परंपरागयं तम्हा न पमाणं" इत्यादिवचनानुपपत्ते, यत परम्पराऽपि किं यस्मिन्कस्मिन्पुरुषादारभ्याभ्युपगम्यते? नहि मातिनस्यपूर्वपुरुषमूलकमन्तरेण परम्परागतमिति भणितुं शक्यते, यत्किञ्चित्पुरुषमूलकाऽपि परम्परागताभ्युपगमे दिगम्बरादिपाक्षपयन्त्याम्योऽपि प्रवृत्तं परम्परागतं वक्तव्यं स्यात्, तच्च कस्यापि नाभिमतं, यतः शतपत्रीकारेण खरतरो दूषितः, गणधरसार्द्धशतककारस्य च अवर्णाकारः स्तनिको दूषितः, एवं गकारककारयोरपि परस्परं भाव्या, अत एव श्रुतव्यवहारापेक्षया 'पावयणतरेहिं' न्ति पदं व्याख्यानयता प्रवचनमर्थात् सूरि वा प्रावचन'-कालापेक्षया बह्वागमः पुरुषः, तत्र एकः प्रावचनिक एवं कुरुते, अपरस्त्वेवमिति किमत्र तत्त्वमिति, समाधिश्च चारित्रमोहनीयक्षयोपशमविशेषेणोत्सर्गापवादादिभावितत्वेन च प्रावचनिकानां विचित्रा प्रवृत्तिः, नासौ सर्वथापि प्रमाणम्, आगमाविरुद्धप्रवृत्तेरेव प्रमाणत्वादिति व्याख्यानं श्रीभगवतीवृत्तौ, तत्र सर्वापि प्रवृत्ति प्रमाणतया न भणिता, यत श्रुतव्यवहारिणा प्रवर्तितं तदेव प्रमाणं स्याद्यदागमानुपाति, अन्यथा प्रवचनव्यवस्थाविप्लव' प्रसज्येतत्यलं विस्त

रंणेति गाथार्थः ॥१७७०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सूत्रमाह—

अट्ठमिचउदसिपुण्णिमअमावसासुविअ पोसहो णऽण्णो। इअ संवरपडिसेहो जिणदत्तमए महामोहो ॥७८॥

अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमावास्यासु 'चिय'त्ति एवार्थे तास्वेव पौषधो, नान्यः, अन्यासु तिथिषु न युक्त इत्यर्थः, इत्यमुना प्रकारेण संवरप्रतिषेधो जिनदत्तमते महामोहः—अनन्तभवभ्रमणहेतुर्ज्ञानमिति गाथार्थः ॥१६८॥ अथोक्ताशयरोगप्रतिकारमाह—

अट्ठमिपमुहतिहीसुं निअमेणं पोसहो गिहीण वए। पडिवाइसु पुण नियमाभावो भणिओ अ तत्तत्थे॥१७०॥

अष्टमीप्रमुखतिथिषु नियमेन,प्रतिपदादिषु पुनर्नियमाभावाद्गृहिणां—श्रावकाणां व्रते पौषधो भणितः,क ?—तत्त्वार्थे—तत्त्वार्थभाष्यादाविर्यर्थः, तत्त्वार्थादिकमाह—"दिग्देशानर्थदण्डविरतिसामायिकपौषधोपवासोपभोगपरिमाणातिथिसंविभागव्रतसंपन्नश्चे"ति तत्त्वार्थसूत्रं, 'पौषधोपवासः' पोषधः पर्वेत्यनर्थान्तरं, सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीमन्यतमां वा तिथिमभिगृह्य चतुर्थाद्युपवासिना व्यपगतस्नानानुलेपनगन्धमाल्यालङ्कारेण न्यस्तसर्वसावद्ययोगेन कुशसंस्तारकफलकादीनामन्यतमं संस्तारकमास्तीर्य स्थानं वीरासननिषद्यानामन्यतममास्थाय धर्मजागरिकापरेणानुष्ठेयो भवतीति तत्त्वार्थभाष्यं, तट्टीका यथा 'पौषधोपवासो नामे'त्यादिना पौषधस्वरूपं निरूपयति, रूढ्या पौषधशब्दः पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टम्यादयः, साधनं कृतेति समासः, नामशब्देन वाक्यस्यालङ्कृतिः, यस्य वा नियमविशेषः तस्येदं नाम पौषधोपवास इति सोऽथाख्यायते पौषधोपवास इत्यादिना भाष्येण,अनर्थान्तरमित्येकार्थता, सोऽष्टमीमित्यादि,सः—पौषधोपवासः उभयपक्षयोरष्टम्यादितिथिमभिगृह्य—निश्चित्य बुद्ध्या अन्यतमां चेति—प्रतिपदादितिथिम्,.अनेन चान्यासु तिथिष्वनियमं दर्शयति,नावश्यन्तयाऽन्यासु कर्त्तव्यः, अष्टम्यादिषु तु नियमेन कार्यश्चतुर्थाद्युपवासेनेति

तत्त्वार्थवृत्तौ सम्माप्याय इति गाथार्थः ॥७९॥ अथ तत्त्वार्थवृत्तावेव वक्ष्यमाणं पदं भ्रान्त्युत्पादकमाशङ्क्य समर्थयितुमाह—

तत्तत्थवित्तिमाइसु न य पइदिवसमत्थि पगरणमभिहाण । तप्परमत्थो अट्ठमिमाइसु पुणो पुणुच्चारो ॥१८०॥

तत्त्वार्थवृत्त्यादिषु तत्त्वार्थवृत्तिश्रीआवश्यकवृत्तिचूर्ण्यादिषु न प्रतिदिवसेति वचनाभिधानं, मकारोऽलाक्षणिकः, 'पौषधोपवासा तिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसमाचरणीयौ' वित्येवरूपेण यद्वचनं तस्याभिधानं—कथनं तत्परमार्थः—तस्य तात्पर्यमष्टम्यादिषु तिथिषु पुनः पुनरुच्चारः करणस्य इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—"पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसमाचरणीयौ" विति श्रीतत्त्वार्थवृत्त्याद्यनुसारेण निषेधस्य विद्यमानत्वात् कथं प्रतिपदादिषु भजनेति पराकूतं, तदयुक्तं यतः तत्र प्रतिनियतदिवसग्रहणेन पौषधादिचिकीर्षया स्वाभिमतो दिवसो ग्राह्यः, स च पौषधापेक्षया पर्वतिथिरूपाष्टमीचतुर्दश्यादिरूपो नियमेन ग्राह्यः, तपस्त्वनियमेनेति, यथा सा भवतु तदनुष्ठितानुष्ठानापेक्षया चारित्रोपकरणजिनप्रतिमाप्रतिष्ठा यद्वा पौषधाद्यनुष्ठानमपेक्ष्यापि सा भवन्तित्यत्र, तत्र कालनियमार्थमाह—'न प्रतिदिवसमाचरणीयौ' विति, यद्वा स्वाभिप्रायाद्द्वित्रादिदिवसानुगामित्वप्रतिषेधायाह—न प्रतिदिवसमाचरणीयाविति, अयं भावः—नहि सकृदुच्चरितः पौषधो द्वितीयादिदिवसगामी भवितुमर्हति, यथा जिनप्रतिष्ठावत्सकृत्कृतोऽतिथिसंविभागः प्रतिदिवसमनुगच्छति, किं त्वतिथिसंविभागचिकीर्षुभिः प्रतिनियममुभावपि यथाशक्ति करणीयावेव, कथमन्यथोपधानवाहनादिविधौ प्रथमदिवस आरभ्य अष्टादशादीन् पौषधान् प्राप्यन्ते?, तस्मात्पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयाविति प्रथमं वाक्यं विवक्षितदिवसानुष्ठानस्यैव ज्ञापकं, न प्रतिदिवसमाचरणीयाविति द्वितीयं वाक्यं तु कालनियमज्ञापकम्, अत एव पौषधोच्चारालापकोऽपि "जाव दिवसं अहोरत्तं पज्जुवासामी"

त्यादि, न पुनः क्वापि "दिवस अहोरत्तं दुन्नि अहोरत्ते वे"त्यादिपाठः सम्प्रदायादागतः, न चैतत्काल्पनिकं, तत्त्वार्थवृत्तिकृता तथैव
प्रदर्शितत्वात्, तथाहि–यथाऽणुव्रतानि तथा गुणव्रतान्यपि सकृद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि, शिक्षापदव्रतानि सामायिक-
देशावकाशिकपौषधोपवासातिथिसंविभागाख्यानि चत्वारि, प्रतिदिवसमनुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके, पुनः पुनरुच्चार्ये इतिया-
वत्, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणीयौ, पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठीयेते इति, शि-
क्षा–अभ्यासस्तस्याः पदानि–स्थानान्यभ्यासविषयास्तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, गुणव्रतानि तु न प्रतिदिवसग्राह्याणि सकृद्ग्रा-
ह्याण्येव इति तत्त्वार्थवृत्तौ पत्र १९४ सर्वपत्र २६३, अत्रोक्तवाक्यद्वयस्यापि पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठेयेते इति परमार्थः प्रद-
र्शितः, अत एव प्रथमपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरिभिः पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्येकमेव वाक्यं
निगदितमिति गाथार्थः ।।८०।। अथ विरोधमाह—

सिक्खा पुण अब्भासो करणिज्जं पइदिणं खु तंपि वयं। अट्ठमिमाइसु कज्जो नन्नासु विरुद्धवयणमिणं ।।८१।।

शिक्षा पुनरभ्यासो भण्यते, तच्च व्रतं प्रतिदिनं–दिनं२ प्रति करणीयं–कर्त्तव्यम्, अन्यथाऽभ्यासस्यैवासंभवाद्, अभ्यासो हि
प्रतिदिनं कर्त्तव्यार्हः, यदुक्तं–"अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा, वल्मीकस्य च वर्द्धनम्। अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ।।१।।"इत्येवं
सत्यप्यष्टम्यादिष्वेव पौषधो विधेयो नान्यास्विति विरुद्धवचनमिदमिति गाथार्थः ।।८१।। अथ प्रतिबन्दीमाह—

सिक्खावएसु चउसुवि तिण्णि वयाइं तु सम्मयाइं तुहं। पइदिणकरणिज्जाइं किं पोसहपंतभेएण? ।।८२।।

शिक्षाव्रतेषु चतुर्षु त्रीणि व्रतानि सामायिकदेशावकाशिकातिथिसंविभागनामानि तु तवापि–खरतरस्यापि प्रतिदिनं करणीयानि

मम्मगानि, कि पौषधपङ्क्तिमदन-पौषधस्य पङ्क्तिमद क्रियत वत्र किं कारणं ?, को वा पौषधस्यापराध इति गाथार्थः ॥ ८२ ॥

अथातिप्रसङ्गाभावमाह—

न मुणइ अइप्पसंग अतिहीण सविभागकरणम्मि । नवमीपमुहतिहीसु उवपसंतोवि निस्सङ्को ॥ ८३ ॥

नवमीप्रमुखतिथिषु-पौषधिको हि पारणक साधुभ्यो दत्त्वैव भुंके इत्यादिरूपेण नवम्यादिषु तिथिष्वपोदतिथिसंविभागमुपदि-शन्नपि निर्लज्जो-लज्जारहितोऽतिथीनां साधूनां संविभागेऽतिप्रसङ्गं न जानाति, यदि श्रियाव्रतरूपोऽपि पौषधोऽष्टम्यादितिथिष्वेव युक्तस्तथातिथिसंविभागोऽपि तथैव युक्तो भवेत्, तथा च नवम्यादिषु तत्प्रतिषेधप्रसङ्ग', न चार्यादतिथिसंविभागो नवम्यादिष्वेव संभवतीति शङ्कनीयम्, अष्टम्यादिष्वपि जिनवल्लभेनापि भणनात्, तथाहि—"जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिज खमासमणदुगेण मुहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिता भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भत्तपाण पारावेह,पोरसि पुरिमड्ढ चउविहार एकासणं निविअं आयंबिल वा कय, जा कावि वेला ताए पारावेमि,तओ सक्कत्थएण चेइए वंदिअ सज्झाय सोलस चीसं वा सिलोगे काउं जहासंभवमतिहिसंविभागं दाउं मुहहत्थपाए पडिलेहिअ नमोकारपुव्वमरत्तदुट्ठो भुंजे"इपि पौषधविधिप्रकरणे, ननु सोऽतिथिसंविभागो द्वादशव्रत न भण्यते, किन्तु यदागमः—"साहूण कप्पणिज्जं जं नवि दिण्णं कहंपि किंपि तहिं । धीरा ज इघकारी सुसावगा तम भुंजंति ॥१॥"त्ति भीठप०, इति चेचिरं जीव, 'तुष्यतु दुर्जन' इति न्यायाद्यथा द्वादशव्रतस्वरूपाभावेऽपि निर्जरहेतुत्वेन साधुदानमभ्युपगम्यते तथैकादशव्रतस्वरूपाभावेऽपि निर्जराहेतुत्वेन प्रतिदिनं पौषधोऽप्यभ्युपगन्तव्यो, न्यायस्य समानत्वादिति गाथार्थः ॥८३॥ अथ पौषधो हि प्रतिक्रमणवदभिपतत्कालानुष्ठानं भविष्यतीतिपराशङ्कामपाकरोति—

संवररूवे कह पोसहे जुत्तो ? ॥८४॥

पडिकमणं पच्छित्तं रयणीदिणपमुहपावसंबंधी । तद्दिट्ठंतो
प्रतिक्रमणं—रात्रिकदैवसिकपाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकलक्षणं पञ्चविधमपि रजनीदिनप्रमुखपापसंबन्धिप्रायश्चित्तं तद्दृष्टान्तः संवररूपे पौषधे कथं युक्तो ?, न कथमपीत्यर्थः, प्रायश्चित्तं च यथोक्तमेव भवति, नाधिकमिति गाथार्थः ॥८४॥ अथ प्रायश्चित्तं नाधिकं भवतीति दर्शयति—

असिइसयं उववासा पच्छित्तं आगमुत्तमुक्कोसं । न तहा सेसतवेसुं संवररूवेसु निअमोऽवि ॥८५॥

अशीतिशतम्—अशीत्याऽधिकं शतमशीतिशतमुपवासाः उत्कृष्टं प्रायश्चित्तमागमोक्तं, न तथा संवररूपेषु शेषतपस्सु—गुणरत्न-संवत्सरादिषु नियमोऽपि, एतावदेव तपः कर्त्तव्यं नाधिकमितिनियमः,न क्वापि केनाप्युक्त इति गाथार्थः ॥८५॥ अथ गाथाचतुष्टयेन वृद्धाभिप्रायमाह—

अहवा सिक्खचउक्के पडिनिअयदिणंमि अंतिमं जुअलं । इअ हरिभद्दप्पमुहाण वयं सिद्धंतसुपसिद्धं ॥८६॥
तत्थ पडिनिअसद्दो विवक्खिअत्थाण वायगो होइ । सावि विवक्खा दुविहा निअमानिअमेहिं णायव्वा ॥८७॥
णिअमेणऽट्ठमिपमुहा अणिअमेणेहरासु अ तिहीसु । तेणं न प्पडिदिवसाचरणीआ निअमपडिसेहो ॥८८॥

अथवेति वृद्धवादाभिप्राये, शिक्षाचतुष्के—शिक्षाव्रतचतुष्टये प्रतिनियतदिनेऽतिमं युगलं—पौषधातिथिसंविभागलक्षणमिति—अमुना प्रकारेण हरिभद्रप्रमुखाणां वचः सिद्धान्तसुप्रसिद्धं—सिद्धान्ते श्रीआवश्यकवृत्त्यादिलक्षणेऽतिप्रसिद्धमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ तत्र 'पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावि'त्यत्र प्रतिनियतशब्दो विवक्षितार्थानां वाचको भवति, साऽपि विवक्षा

द्विविधा, काभ्यां ?—नियमानियमाभ्यां ज्ञातव्या, एका नियमेन विवक्षाऽपराऽनियमेन विवक्षा चेति गाथार्थः ॥८७॥ अष्टमीप्रमुखासु तिथिषु नियमेन—अवश्यं प्रायश्चित्तसंभवाभिप्रायेण पौषधः कार्यः, इतरासु च—प्रतिपदादिषु चानियमेन—अनियमेनेति, तेन कारणेन न प्रतिदिवसाचरणीयाविति नियमप्रतिषेधो योज्य इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ दृष्टान्तवाक्यमाह—

अह साहूण दाउं भुंजिज्ज सुसावओ न इअराण। अहय दिवबंभयारी नय रत्तिमभिग्गहो अम्ह ॥८९॥

सुश्रावकः साधुभ्यो दत्त्वैव भुञ्जीत, नेतरेभ्य श्रावकादिभ्यः, अत्र श्रावकेभ्यो दत्त्वैव भुञ्जीतेतिनियमनिषेधो, न पुनस्तद्दाननिषेधः, तथा दृष्टान्तान्तरमाह—'अहय'त्ति अथवा दिवसे ब्रह्मचारी न च रात्रिमिति, रात्रिमङ्गीकृत्य दिवा ब्रह्मचारी न रात्रावित्ययं इत्यभिग्रहोऽस्माकमिति सुश्रावस्य श्रावकस्य न रात्रौ ब्रह्मचारित्वनिषेधः संपन्नः, किन्तु नियमाभावः, अन्यथाऽवश्यमब्रह्मसेवनं प्रसज्येत, तच प्रवचनेऽप्यन्त्यनिन्द्यमित्यत्र दृष्टान्तद्वयेनाष्टम्यादिषु नियमेनान्यासु चानियमेनेति पौषधोऽभ्युपगन्तव्यः अत एव सुबाहुप्रभृतीनां त्रयः पौषधा विपाकश्रुताङ्गे भणिता लभ्यन्ते, तथाहि—"तए णं से सुबाहुकुमारे अण्णया चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णिमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवा०२ पोसहसालं पमज्जति उच्चारपासवणभूमिं पडि०२ दब्भसंथारयं संथारेति दब्भसंथारयं दुरूहति२ अट्ठमभत्तं पगेण्हति२ पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरति"त्ति श्रीविपाकश्रुताङ्गे, तथा नवपदप्रकरणेऽप्यतिथिसंविभागानियम उक्तः, तथाहि—"अयं च यद्यपि श्रावकेण सदा कर्त्तव्य एव, यदुक्तं—"पडिदिण मसणपाणेण, ओसहेण वहेण य। अणुग्गहइ मे भयवं, सावए उ निमंतए॥१॥" गृहप्रविष्टे च साधावयं विधिर्यथा "गिहिमागयस्स साहुस्स, आसणं निअमओ य नायह। वंदिअ सयं विअरइ अहवा अण्णं दवावेइ ॥२॥" इत्यादि, तथापि पौषधोपवासपारणकेऽवश्यं साधुसंभवेऽनु

कृत्वा भोक्तव्यम्, अन्यथा त्वनियम इति नवपदवृत्तौ इति गाथार्थः ॥८९॥ अथ दूषणान्तरमाह—

किंच मुणिसंविभागो नवमीपडवासु चेव नऽण्णासु । चउपव्वी तवपोसहगाहिआ कह पक्खिअंते सो ? ॥९०॥

किंचेति दूषणाभ्युच्चये, खरतरमतेऽतिथिसंविभागो नवमीप्रतिपदोरेव तिथ्योः संपद्यते, नान्यासु तिथिषु, यतश्चतुष्पर्वी तपःपौषधगृहीता—चतुर्थादितपःसमन्विता पौषधनियता, तथा च कथं पाक्षिकान्ते—पाक्षिकपारणके पूर्णिमामावास्ययोः 'सो'त्ति अतिथिसंविभाग इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्यागमबलेन चतुष्पर्व्यामेव पौषधो जिनाज्ञा, नान्यास्विति खरतराकूतं, तत्रेदं प्रष्टव्यं—भोः खरतर ! प्रतिनियतदिवसशब्देन चतुष्पर्व्येवोच्यते उत यथासंभवदिवसा वा ?, आद्येऽतिथिसंविभागोऽष्टम्यादिषु तिथिष्वेव कर्त्तव्यः स्यात्, नवम्यादौ तु चतुष्पर्वीत्वाभावाद्, द्वितीये पौषधिकानां भोजनानङ्गीकारेण चतुष्पर्व्यां चतुर्थादितपःसमन्वितः पौषधः, अतिथिसंविभागस्तु तत्पारणक एवेति नियमे सिद्धे प्रतिपन्नवमीभ्यामतिरिक्तासु तिथिष्वतिथिसंविभागो न जिनाज्ञेति संपन्ने कथं पूर्णिमायाममावास्यायां वाऽतिथिसंविभागः कार्यते ?, पौषधमधिकृत्य यथा प्रतिपद्द्वितीयाद्यास्तिथयस्तथाऽतिथिसंविभागमधिकृत्य पूर्णिमामावास्ये अपि, तस्माद्यथा श्रीआवश्यकचूर्ण्यादौ पौषधिकानां पारणके नियमेनातिथिसंविभागोऽन्यत्र त्वनियमेन तथा पौषधोऽप्यष्टम्यादिषु नियमेन शेषतिथिष्वनियमेनेति गाथार्थः ॥९०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सूत्रमाह—

जं भोअणपडिसेहो पोसहिआणं तमूणमुस्सुत्तं । भुत्तिजुअपोसहाणं जिणभणिआणं तु पडिसेहो ॥९१॥

यत्पौषधिकानां भोजनप्रतिषेधस्तदूनमुत्सूत्रं भवति, अथोनत्वं व्यक्तीकरोति—'भुत्ति'त्ति यतो भुक्तियुक्तानां—भोजनसंयुक्तानां पौषधानां जिनभाषितानां तुरप्यर्थे जिनोक्तानामपि निषेधः, स न्यूनमुत्सूत्रमिति गाथार्थः ॥९१॥ पौषधिकानां भोजने युक्तिमाह—

चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु आगमुत्ते अ पुण्णिमाइदिणे । कवलपोसहग्गहणं तयनिममो चउदसीइ दिणे ॥९२॥

'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णिमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरंती'ति प्रवचनोक्ते पूर्णिमादिने उपलक्षणादमावा-स्यायां कवलपोषधवचनं भणितं, चतुर्दशीदिने च तपोनियमश्चतुर्थलक्षणं तपोमभिहितम्, अर्थात्पूर्णिमायाममावास्यां च भोजनमेव संपन्नम्, अन्यथा पाक्षिके चतुर्मासिकवत् षष्ठतप एवोक्तमभविष्यत्, तच्च नोक्तम्, अत' पौषधिकानां भोजनं सिद्धमपि प्रतिषेधयतो जिनदत्तस्य न्यूनमुत्सूत्रमिति गाथार्थः ॥९२॥ अथ ग्रन्थसम्मतिमाह—

सावयपडिक्कमणाईचुण्णिप्पमुहेसु भोअण भणिअं । पोसहिआण पोसहविहिपगरणमाइसुवि दिट्ठं ॥९३॥

श्रावकप्रतिक्रमणादिचूर्णिप्रमुखेषु पौषधिकानां भोजनं भणितं, तथा पोषधविधिप्रकरणादिषु च दृष्टं, पूर्वार्द्धे भणित मितिशब्देन चरितार्थत्वेऽपि यदत्र पृथक् दृष्टमिति भणितं तत्पौषधविधिप्रकरणे विधिप्रपायां च घुणाक्षरन्यायेन यथार्थं पतित मित्यनादरख्यापनार्थं बोध्यं, यथा भणितं तथा चाह "तत्थ जइ देसओ पोसहिओ सो भत्तपाणस्स गुरुसमक्खं पाराविता आवस्सिअ करिता इरिआसमिओ गंतुं घरे ईरिआवहिअं पडिक्कमइ आगमणमालोअए करेइ, चिइवंदणं, तओ संडासे य पमज्जित्ता पाउञ्छगे निसीअइ, भायणं पमज्जइ, जहोचिए भोअणे परिवेसिए पंचमंगलमुच्चरेइ, तओ वयणं पमज्जित्ता असुरसुरं अचवचव अदुयमविलंबिअं अपरिसाडिं मणवयणकायगुत्तो भुंजइ साहुव्व उवउत्तो जायाए मायाए चा भोचा फासुअजलेण मुहसुद्धिं काउ नवकारसरणेण उट्ठाणं, देवे वंदेइ, वंदणं दाउं संवरणं काउ पुणोऽवि पोसहसालाए गतूण सज्झायंतो चिट्ठइ'त्ति श्रावकप्रतिक्रमण सूत्रचूर्णौ, तथा "चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णम'सिणीए पर्व्व मासस्स अट्ठमि पक्खस्स उद्दिट्ठा—अमावसा पुण्णिमा इति चन्द्रमा पूर्णमा

मन्य तस्येयं पूर्णिमा, पडिपुण्णं पोसहंति आहारपोसहादि, पोसहिओ पारणे अवस्सं साहूण भिक्खं दाऊण पारेति, तेनोच्यते समणे निग्गंथे फासुएसणिज्जं असणं४ पडिलाभेमाणे विहरती"ति श्रीसूत्रकृदङ्गचूर्णौ, अत्राहारपौषधिकस्य पारणं भणितं, तच्च पूर्णिमाऽमावास्योर्दिने संभवति, यतोऽत्रैव पङ्क्तिदशकोपरि—"अयमाउसो निग्गंथे पावयणे अट्ठे सेसे अणट्ठे जम्हा एवं प्रतिपद्यते तम्हा उस्सिहफलिहा जाव पवेसा, जम्हा एवं तम्हा चाउद्दसट्ठमीसु० तम्हा पारणए समणे निग्गंथे, तेणं एआरूवेण विहारेणं विहरमाणे बहूणि वासाणि प्राप्नुवंतीति चतुर्दश्यष्टम्योस्तप उक्तं, पारणकं तदुत्तरदिवस एव स्यात्, स च दिनः पौषधसंयुक्तः पूर्णिमाऽमावास्या वा स्यादिति स्वयमेव पर्यालोच्यं। तथा "जे भिक्खू असणादी दिज्जा गिही अहव अण्णतित्थीणं। सो आणाअणवत्थं मिच्छत्तविराहणं पावे ॥१॥ जुत्तमदाणमसीले कडसामइओ उ होइ समण इव। तस्समजुत्तमदाण चोअग! सुण कारणं तत्थ ॥२॥ कामी सवरंगणओ थूलपइण्णा सि होइ दट्ठवा। छेअणभेअणकरणे उद्दिट्ठकडंपि सो भुंजे ॥३॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये, जं च उद्दिट्ठकडं कडसामइओवि भुंजइ, 'एवं सो सवविरओ भवति, एतेणं कारणेण तस्स न कप्पइ दाउंति श्रीनिशीथभाष्यचूर्णौ उद्दे० १५, तथा 'तं मत्तिओ करिज्जा तवो उ जो वण्णिओ समणधम्मे। देसावगासिएणं जुत्तो सामाइएणं वा ॥१॥ इयं गाथा श्रीआवश्यकचूर्णौ पौषधाधिकारेऽस्तीति बोध्यम्, अथ यथा दृष्टं तथा चाह—जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिए अ खमासमणदुगेण मुहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भत्तं पारावेह पोरसि पुरिमड्ढं चउविहार एकासणं निवीअमायंबिलं वाच्चं, जा कावि वेला ताए पारावेमि, तओ सक्कत्थएण वि चेइए वंदिअ सज्झायं सोलस वीसं वा सिलोगे काऊ जहासंभवमतिथिसंविभागं दाउं मुहहत्थपाए पडिलेहिअ नमुक्कारपुवमरत्तदुट्ठो भुंजइ, भणिअं च—"रागद्दोसविरहिआ वणलेवाइ-

उवमाए सुयंति। करिंतु नमुक्कारं विहीऍ गुरुणा अणुण्णाया ॥१॥" इत्यादि जिनवल्लभकृतपौषधविधिप्रकरणे, अत्रोपधानवाहिनां पविधिरयं न पुनः पौषधव्रतवतामपीति कश्चिद्वाचालो ब्रूते, तन्मुखभञ्जनपापनहेतवे तद्योग्यविधिमपेक्ष यथा–"तओ सड्ढ पारणइयमो वो पच्चक्खाए पुण्णे समाममणुगेण पुढं मुहपोत्तिं पडिलेहिअ वंदिअ भणइ भगवन्! भायपाणी पारावेह, उववासी भणइ–नमुक्कारसहिअं चउविहारं, इअरो भणइ–पोरसिं पुरिमड्ढं वा तिविहाहारं एक्कासणं निव्वीअं अंबिलं वा जा काइ वेला तीए भत्तपाणं पारावेमि"त्ति इत्यादिखरतरपेयपानीयपुतायां विधिप्रपायामिति, मत्रोपधानवाही पौषधिको भिन्न यथोक्त,अतस्तत्पौषधविधिप्रकरणे यद्योजनं तस्मादन्येनैव पोष्यमितिगाथार्थः ॥९३॥ अथ पुनरपि तथाह

भावगपडिमाधम्मो वुच्छिण्णो दूसमाणुभावाओ। इअ वुग्गहणदुब्वयण अणंतभवकारण णेअं ॥९४॥

दुष्षमानुभावतःस्पष्टमकालमाहात्म्यात् श्रावकप्रतिमाधर्मो "दसणवयसामाइअपोसहपडिमाअबंभसच्चित्ते। आरंभपेसउद्दिट्ठवज्जए समणभूए अ॥१॥"त्ति गाथोक्तकादशप्रतिमालक्षणो व्युच्छिन्न इति दुर्जनदुर्वचनमनन्तभवकारणम्–अनन्तभवभ्रमणहेतुरितिगाथार्थः ॥९४॥ अथहेतुमाह—

जण्ण दूसमसमए सावयपडिमाण पालगो जोग्गो। उस्सग्गेण परित्ते पंचासयवित्तिवयणत्ति ॥९५॥

यद्–यस्मात् भगिरपलद्दारे दुष्षमासमये उत्सर्गेण–मुख्यवृत्त्या श्रावकप्रतिमापालकधारिते योग्यः पञ्चाशकोपाय,श्रीहरिभद्रसूरिकृतपञ्चाशकवृत्तौ भणिता, यथाहि–"जुत्तो पुण एस कमो ओहेण संपयं विसेसेण। जम्हा असुहो कालो दुरणुचरो संजमो एत्थ ॥१॥ अस्यां च से 'जुत्तो'गाहा, यद्यपि क्रमान्तरणापि प्रव्रज्या स्यात् तथापि युक्त–संगत पुनरितिविशेषणार्थः एषः–अनन्त

गेऽत्र प्रतिमानुष्ठानादिक्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्तौ परिपाटिः, कथमित्याह "ओघेन' सामान्येन, न तु सर्वथैव, तद्विनापि बहूनां प्रव्रज्याश्रवणात्, कालापेक्षया विशेषमाह—साम्प्रतं—वर्तमानकाले विशेषेण—विशेषतो युक्त एव क्रमः,कुत एतदेवमित्याह—यतः कारणादशुभः—अशुभानुभावः कालो दुष्षमालक्षणो वर्तते,ततश्च दुरनुचरो—दुःखासेव्यः संयमः—संयतत्वमत्र—अशुभकालेऽतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाभ्यासो विधेय इतिभाव इति गाथार्थः॥ तन्त्रान्तरप्रसिद्ध्या प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्यायाः समर्थयन्नाह—तंततरेसुवि इमो आसमभेओ पसिद्धओ चेव। ता इह जइअव्वं खलु भवविरहं इच्छमाणेहिं॥१॥ति, अस्या वृत्तिः—तन्त्रान्तरेष्वपि—दर्शनान्तरेष्वपि, आस्तां जैनप्रवचने अनन्तरोक्तः आश्रमभेदो—भूमिकाविशेषो 'ब्रह्मचारी गृहस्थश्च,वानप्रस्थो यतिस्तथे'त्यादिनोक्तस्वरूपः इउत्ति पाठान्तरं तत्र इतः—अशुभकालदुरनुचरसंयमलक्षणाद्धेतुद्वयाद् अथवा इतो—जैनप्रवचनात्तन्त्रान्तरेष्विति,प्रसिद्धकश्चैव—सिद्ध एव,न तु साध्यो, यस्मादेवं तत्—तस्मादित्युक्तन्यायेनेह प्रतिमापूर्वं वा प्रव्रज्यायां यतितव्यं—यत्नो विधेयः,भवविरहं—संसारवियोगमिच्छद्भिः—वाञ्छद्भिः निखिलशास्त्रप्रवरपारगतागमावलम्बिभिरिति गाथार्थः॥९५॥ अत्र दुष्षमाकाले विशेषतः प्रतिमापूर्वकमेव चारित्रप्रतिपत्तिरुक्ता, तेन यः कश्चित् "माहणं गोअरओ वुच्छिन्नो दूसमाणुभावाओ। अज्ञाणं पणवीसं सावयधम्मो अ वुच्छिन्नो॥१॥"त्ति गाथायां श्रावकधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेय इति काल्पनिकमर्थमुद्भाव्य मुग्धान् व्युद्ग्राहयति सोऽपि प्रतिक्षिप्तो बोध्यः,एवंविधस्यार्थस्य क्वाप्यागमेऽनुपलम्भादितिगाथार्थः ॥९५॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सूत्रमाह—

समणाणं समणीहिं गामाणुग्गामविहरणं न सुहं। इअ उवएसी पवयणमेराओ दूरओ णेए ॥९५॥

श्रमणीभिः साध्वीभिः सह श्रमणानां-निर्ग्रन्थानां ग्रामानुग्रामविहरणं-ग्रामानुग्रामविहारकरणं न शुभमित्यमुना प्रकारेणोपदेशवचनं

प्रवचनमर्यादातो दूरतो दूर इयमितिगाथार्थः ॥९६॥ अथ साध्वीभिः सह साधुविहार सम्मतिप्रदर्शनाय गाथामाह—

ठाणायारप्पमुहे निसीहभासाइछेअगंथे या। साहूण साहुणीहिं समं विहारो जिणाणाए ॥९७॥

स्थानाचारप्रमुखे—स्थानाङ्गाचाराङ्गप्रमुखे निशीथभाष्यादिच्छेदग्रन्थे वा साधूनां साध्वीभिः समं विहारो जिनेनानुज्ञातः,यथाऽनुज्ञातस्तथा चाह—"पंचहिं ठाणेहिं समणे निग्गंथे निग्गंथिं गेण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमति, तंजहा—निग्गंथिं च णं अन्नयरे पसुजाइए पक्खिजाइए वा ओघाएज्जा तत्थ निग्गंथे निग्गंथिं गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमति १, निग्गंथे निग्गंथिं दुग्गंसि वा विसमंसि वा पक्खलमाणिं वा पवडमाणिं वा गेण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमति २, निग्गंथे निग्गंथिं सेयंसि वा पंकसि वा पणगंसि वा उदगंसि वा उक्कसमाणीं वा उव्वुज्झमाणीं वा गेण्ह० अव०णाति० ३, निग्गंथे निग्गंथिं नावं आरुहमाणे वा ओरुभमाणे वा णाइक्कमति ४, खित्तचित्तं दित्तचित्तं जक्खाइट्ठं आव भत्तपाणपडिआतिक्खित्तं निग्गंथे निग्गंथिं गेण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णातिक्कमति ५, श्रीस्थानाङ्गे (४२७) एतद्वृत्तिर्यथा—'पंचहिं'मित्यादि सुगमं, नवरं 'गिण्हमाणे'त्ति बाह्वादौ पक्षे गृह्णन् अवलम्बमान पतन्तीं बाह्वादौ गृहीत्वा धारयन्,अथवा 'सव्वंगिअं तु गहणं करेण अवलंबणं तु देसंमि'त्ति,नातिक्रामति स्वाचारमाज्ञां वा वीतरागस्थविरो निर्ग्रन्थमाषेन, यथा कश्चित् पशुजातीयो—वृषभादिः पक्षिजातीयो गृध्रादिः 'ओघाएज्ज'त्ति उपहन्यात् तत्रेति उपहनन गृह्णाति,नातिक्रामति,कारणिकत्वात्, निष्कारणत्वे तु दोषाः, यदाह—मिच्छत्त उड्डाहो विराहणा फासभावसंबंधो। पडिगमणाई दोसा भुत्ताभुत्ते अ नायव्वा॥५१॥ इत्येकं १,तथा दुःखेन गम्यते इति दुर्गः,स च त्रिधा—वृक्षदुर्गः श्वापददुर्गो म्लेच्छादिमनुष्यदुर्गः, तत्र दुर्गे, उक्तं च—"तिविहं च होइ दुग्गं रुक्खे१ सावय२ मणुस्स३ दुग्गं च"त्ति, तथा विषमे

वा—गर्त्तपाषाणाद्याकुले पर्वते वा प्रस्खलिते वा गत्या प्रपतन्तीं वा भुवि, अथवा "भूमीए असंपत्तं पत्तं वा हत्थजाणुगादीहिं। पक्खलणं णायव्वं पडणं भूमीइ गत्तेहिं॥१॥"ति गृह्णन्नातिक्रामति द्वितीयं२, तथा पङ्कः पनको वा सजलो यत्र निमज्ज्यते स सेक-स्तत्र वा, पङ्कः पनको वा—आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपः कर्दम एव ओल्यां वा अपकसन्तीं—पङ्कपनकयोः परिल्हसन्तीं अपोह्यमानां वा —सेके उदके वा नीयमानां गृह्णन्नातिक्रामति, गाथा चेह—"पंको खलु चिक्खल्लो आगंतुं पतणुओ दवो पणओ। सुचिअ सजलो सेओ सीइज्जइ जत्थ दुविहेवि ॥१॥"त्ति, 'पंकपणएसु नियमा ओकसणं वुज्झणं सिआ सेए। निमिअंमि निमज्जणया मजले सेए सिआ दोवि ॥१॥'त्ति तृतीयं३ तथा नावं 'आरुहमाणे'त्ति आरोहयन् 'ओरुहमाणे'त्ति अवरोहयन्नुत्तारयन्नित्यर्थो, नातिक्रामतीति चतु-र्थं४, तथा क्षिप्तं—नष्टं रागभयापमानैश्चित्तं यस्याः सा क्षिप्तचित्ता तां वा, उक्तं च—"रागेण वा भएण व अहवा अवमाणिआ महं-तेण। एतेहिं खित्तचित्त"त्ति, तथा दृप्तं—मन्मानाद्दर्प्पवाच्चित्तं यस्याः सा दृप्तचित्ता तां वा, उक्तं च—हति एस असम्माणा खित्तो सम्माणओ भवे दित्तो। अग्गीव इंधणेणं दिप्पइ चित्तं इमेहि तु ॥१॥ लाभमएणवि मत्तो अहवा जेऊण दुज्जयं सत्तुं"ति, यक्षेण—देवेनाविष्टा—अधिष्ठिता यक्षाविष्टा तां वा, अत्रोक्तं—"पुव्वभववेरिएणं अहवा रागेण रागिआ संती। एतेहिं जक्खइट्ठ"त्ति, उन्मादम्—उन्मत्ततां प्राप्ता उन्मादप्राप्ता तां वा, अत्राप्युक्तं—"उम्माओ खलु दुविहो जक्खाएसे अ मोहणिज्जे अ। जक्खाएसो वुत्तो मोहेण इमं तु वुच्छामि॥१॥ रूवंगं दट्ठूणं उम्माओ अहव पित्तमुच्छाइ"त्ति, उपसर्गम्—उपद्रवं प्राप्ता उपसर्गप्राप्ता तां वा, इहाप्युक्तं-"तिविहे अ उवसग्गे दिव्वे माणुस्सए तिरिक्खे अ। दिव्वे अ पुव्वभणिए माणुस्से आभिओगे अ॥१॥ विज्जाए मंतेण य चुण्णेण व जोइआ अणप्पव-स"त्ति, सहाधिकरणेन साधिकरणा—युद्धार्थमुपस्थिता तां वा, सह प्रायश्चित्तेन सप्रायश्चित्ता तां वा, भावना चेह—अहिगरणंमि कयंमि

ठ खामेउमुवट्ठिआ य पच्छिमं। तप्पडमयामयम्म हाइ किच्चा व वहमाणा ॥१॥" तथा भक्तपाने आमच प्रत्याख्यात यथा सा भक्तपानप्र-
त्याख्याता प्रत्याख्यातभक्तपाना वा वाँ, इह गाथा-अहं वा हेउ वा समणीए विराहिए कहिंतस्स। मुच्छाए पडिआए कप्पइ गहण परिण्णा
ए॥१॥नि५। तथा अर्थ-कार्यमुत्पन्नमासनत स्वकीयपरिपेग्रावेज्ञात यथा साऽर्थजाता पतिचौरादिना संयमाच्चास्यमानेत्यर्थ तां वा, इह
गाथा-अट्ठोचि जीयँ कज्जं संजाय एम अट्ठजाया-दा त पुण संजममावाचालिज्जंतं समवलंबं ॥१॥ति पञ्चममिति श्रीस्थानाङ्गसू-
त्रे,तथा आचाराङ्गे यथा-से भिक्खू वा भिक्खुणी वा आयरिअउवज्झाएहिं सद्धिं गामाणुगामं० आयरिअउवज्झायस्स हत्थेण हत्थं
जाव अणासायमाणा तओ संजयामेव आयरिअउवज्झाय सद्धिं जाव दूइज्जेज्ज वा" इत्यादि श्रीआचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे
ईर्याध्ययने तृतीयोद्देशके, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा साम्प्रतमाचार्यादिना सह गच्छत साधोर्विधिमाह 'से'इत्यादि, स भिक्षुराचार्या
दिभि सह गच्छंस्तावन्मात्रायां भूमौ स्थितो गच्छेद् हस्तादिसस्पर्शो न भवतीति आचा० वृत्तौ, अत्र यद्यपि भिक्षुणीशब्द
सूत्रोक्तोऽपि न व्याख्यातस्तथाऽप्यादौ व्याख्यातोऽत्रापि योज्यः, प्रतिसूत्रं व्याख्याने वैयर्थ्यापत्ते, अथ व्यक्त्या विहारविधिस्तु
निशीथादिभ्यो यथाऽवगम्य स्थाचया चाह-जे भिक्खू सगणिच्चिआए वा परगणिच्चिआए वा निग्गंथीए सद्धिं गामाणुगामे दूइज्ज
माणे पुरओ गच्छमाणे पिट्ठओ रीयमाणे ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरं संपविट्ठे करयलपल्हत्थमुहे अट्टज्झाणोवगए विहारं करेइ
जाव करिंतं वा साइज्जति" इति श्रीनिशीथसूत्रे उद्दे० ८, एतद्भाष्य यथा-चिमाणीणं गणधरपरूवणा खित्तमग्गणा वसधी।
सेज्जायरणीआरे गच्छस्स य आणणा दारा ॥१॥ पिअधम्मे दढधम्मे संविग्गे वज्जतो अ तेयंसी। संगहुवग्गहकुसलो सुत्तत्थविऊ
गणाधिपती ॥२॥ आरोहणपरिणाहो चितमसो इंदिआइपडिपुण्णो। अह ओओ तेजो तेण होति अणोतप्पता देहे ॥३॥ खित्तस्स तु

पड़िलेहा काय्या होति आणुपुव्वीए। किं वच्चति अ गणधरो? जो वहती सो तणं चरति॥४॥ संजतिगमणे'गुरुगा आणादी सउणिपेसिपेच्छणया। तुच्छेणवि लोभणयाआसिआवणादी भवे दोसा॥५॥ तुच्छेणवि लोहिज्जइ भरुअच्छाहरणि निअडिमड्ढेणं। णंतनिमंतणवहणे चेतितरूढाण अक्खिवणा॥६॥ एमादिकारणेहिं ण कप्पई संजईण पडिलेहा। गंतवं गणहरेणं विहिणा जो वण्णितो पुव्विं॥७॥ गुत्ता गुत्तदुवारा कुलपुत्ते सत्तमंतगंभीरे। भीतपरीमद्दविते अज्जासिज्जातरो भणितो॥८॥ घडकुड्डा सकवाडा सागारिअ भगिणिमातपेरंता। निप्पच्चवायजोग्गा विच्छिन्नपुरोहडा वसधी॥९॥ णासन्ननातिदूरे विहिणा परिणतवताण पडिवेसे। मज्झत्थऽविकाराणं अकुऊहलभाविआणं च॥१०॥ भोई मयहरमाई वहुसयणो वित्तको कुलीणो य। परिणवया अभीरू अणभिग्गहिओ अकोहल्लो॥११॥ वीआरे चउगुरुगा अंतोऽविअ तत्तिवज्जिअच्चेव। ततिएवि जत्थ पुरिसा उविंति वेसित्थिआओ अ॥१२॥ जत्तो दुस्सीला खलु वेसित्थिणपुंसहट्ठतेरिच्छा। सा तु दिसा पडिकुट्ठा पढमा वितिआ चउत्थीआ॥१३॥ चारभडवोडमिंढा सालगतरुणा य जे अ दुस्सीला। उब्भामित्थीवेसिअ अपुमेसु अ पंति तु तदट्ठी॥१४॥ हेट्ठउवासणहेउं णेगागमणंमि गहणउड्डाहो। वाणरमक्कडहंसा छगलगसुणगाति तेरिच्छा॥१५॥ जइ अंतो वाघातो बहिं तासिं ततिअया अणुण्णाया। सेसा णाणुण्णाया अज्जाण विआरभूमीओ॥१६॥ पडिलेहिअं च खित्तं संजइवग्गस्स आणणा होइ। णिक्कारण मग्गंतो कारण पुरतो व समगं वा॥१७॥ णिप्पच्चवायसंबंधिभाविते गणधरप्पवितिततिओ। असति भए पुण सत्थेण सद्धिं कयकरणसहितो वा॥१८॥ उभयट्ठाहनिविट्ठं मा पेल्ले समणि तेण पुरतो ता। तं तु ण जुज्जति अविणयविरुद्धभमयं च जयणाए॥१९॥ इति श्रीनिशीथभाष्येऽष्टमोद्देशके, एतच्चूर्णिर्यथा—'जे भिक्खू सगणेच्चिआए वे'त्यादि, इआणिं खेत्तसंकमणेत्ति दारं, 'निग्गंथीण' दारगाहा, एरिसो संजतीगणहरो भवति, 'पिअधम्मे णामेगे णो दढधम्मे एवं चउभंगो, ततिअभंगिल्लो गणधरो,

संविग्गो दवे भाव अ, दवे मिगो, भावे साहू संसारभउविग्गो, मा कन्नोवि पमाएण छलिज्जिहामित्ति सततोवउत्तो अच्छति, पडं-पावं तस्स भीरू 'उभवेअस्सि'त्ति 'आरोह' गाहा उस्सेहो आरोहो भण्णति, वित्थारो परिणाहो भण्णति, एए जस्स दोऽवि तुल्ला उवचिअमंसो-पलीअसरीरो, इंदिअपडिपुण्णो णो विगलिंदिओ, न पक्खुविगलादीत्यर्थः, 'अहो'त्ति एस ओओ भण्णति, तेओ जो सरीरे अपोतप्पता 'त्रपौषि लज्जायाम्' मलज्जनीय इत्यर्थः, वत्थाईएहिं जो संगहकारो, ओसहभेसज्जेहिं उवग्गहपरो, किरियापरो कुसलो, सुत्तत्थे आयंतो विऊ भण्णति, परिसो सव्वाधिपती भण्णति, गणधरप्ररूपणेति दारं गयं। इआणिं सेचपेहणेतिदारं 'खित्तस्स उ' गाहा, खेत्तपडिलेहणकमो जो सो चेव भाणुपुवी संजतीण खेत्त संजतेहिं पडिलेहिअव्वं, णो संजतीहिं, तस्सवि गणधरेण, चोअग आह-किं भवति गणधरो !, उच्चत, जो वहति सो तणं चरति, एवं जो गणभोगं भुंजति, ततो आयरिअस्स चउगुरुं आणाइआ य दोसा, जहा मगुणी चीरखंडउवस्स गम्भा भवति एवं ताओवि सुद्धगम्भाउ भवंति, सव्वस्स अभिलसणिज्जा भवति, मंसपेसि-अव विमपरवीहिं पेच्छिज्जति, तुच्छं-खलं तेणवि लोभिज्जति आसिआवण-हरण एवमादिदोसा भवति 'तुच्छेणवि' गाहा, मरुअ-च्छे रूववतीओ सव्वतीओ दट्ठुं आगंतुगवाणिअओ निअडिअसब्भावं पडिवण्णो, विसंभिया, भमणकाले पवत्तिणिं विण्णवेति, सइपठाणे भगवच्छामं ताह निवेमि, संजईओ पडुवेह, पडुविआ, सव्वे पेड्डमंडवगा आरूढा, पपट्टियं वहणं अक्खिवणंति, एवं हरणदोसा भवंति, 'एवमादि' गाहा, पुव्वति ओहनिज्जुत्तीए दारं, इयाणिं वसहिसिज्जायरेत्ति दो दारा 'गुत्ता गुत्तदुवारा' गाहा, वतीपरिक्खित्ता गुत्ता, जस्स कवाड अत्थि सा गुत्तदुवारा, 'पच्छा' गाहा, पडिस्सिगादि घणकुड्डा, सह कवाडेण सकवाडा, सेज्जा-परमाउभगिणीए से घरेति संजतिवसहीए पेरंतेण हिंडा दहलेणमादि पणगाणा नत्थि, मज्झन्तपुरोहडा य 'पासवण' गाहा, निदग्ग-अरं

पणहंता—परियवया मज्झत्थत्ता ण कदप्पसीला गीआदिविकाररहिआओ संजईणं मोअणादिकिरिआसु अकोउआ धम्मेण माहु-साहुणीहिं भाविआ, एरिसा पडिवेसवासिणीओ, वसहित्तिगयं, इआणिं सिज्झायरेत्ति दारं, 'कुलपुत्ते'ति तिण्णि दारा पढिअसिद्धा, सो अ इमो 'भोग' गाहा, सत्तमंतो महंतमवि पओअणं अज्झवसति, उप्पण्णे पुण पओअणे अभीरू अणभिग्गहिअमिच्छत्तो सेसं कंठं, दारं, इआणिं विआरेत्ति,अणावायमसंलोगादी चउण्हं भंगाणं तेसिं कयमो पसत्थो ?,तेसिं किं विआरभूमी अंतो पसत्था बाहिं पसत्था ?,भण्णति—'वीआरे' गाहा, उस्सगेणं संजईणं अंतो विआरभूमी, जइ बाहिं विआरभूमिं गच्छति तो आयरिअस्स चउगुरू, अंतो ततिअभंगे अणुण्णायं, तत्थवि त्थीआवायं अंतो, विसेसभंगेसु चउगुरुं, ततिएवि जइ पुरिसा आवायंति वेसित्थिआओ अ तहावि चउगुरुं, 'जत्तो उ' गाहा, परदारामिगामी दुस्सीला, हेट्ठोवासण हेउं जत्थ लोहकरा थायंति, जत्थ य वानराइ तिरिआ बद्धा चिट्ठंति, जत्थ य इमे उवेन्ति, 'चारभडा' गाहा, पंचालचट्टाइ घोडा सालातुरगपरिअट्टगा उब्भामगवेसित्थिग अपुमेसु अ तदट्ठिणो अण्णे आगच्छंति, 'हेट्ठ'त्ति अस्य व्याख्या—'हेट्ठ उ' गाहा, गुज्झप्पदेसोवासणहेउं ते जइ उदिण्णमोहा संजतिं गेण्हंति तो उड्डाहो, 'तेरिच्छ'त्ति अस्य व्याख्या—वाणरपच्छद्धं, एए किल इत्थिअं अभिलसंति। 'जइ अंतो' गाहा,वहिआवि अ इत्थिआवातो तइयभंगो तो अणुण्णाओ। दारं। इआणिं गच्छस्स आणणंतिदारं,'पडिलेह' गाहा,जया खेत्तातो खेत्तं संजतीओ संचारेज्जंति तदा निब्भए निराबाहे साहू पुरओ थिआ ताओ अ मग्गओ थिआ आगच्छंति, भयादिकारणे पुण साहू पुरओ मग्गतो पक्खापक्खिअं वा समंतओ वा ठिआ गच्छंति, 'निप्पच्च' गाहा, संजईणं संबंधिणो जे संजया तेहिं सहितो गणधरो अप्पवितिओ अप्पततिओ वा णिप्पच्चवाए णेति, सप्पच्चवाए सत्थेण सद्धिं णेति, जो वा संजओ महस्सजोही ईमच्छे वा कयकरणो

तण सहितो यत्ति, 'उभयट्ठा' गाहा एग आयरिआ भणति—पुरओवि अ सव्वतातो गच्छतु, किं कारणमाह—काइअसमनिविट्ठं संजइ आ वाओ पेल्लेहिन्ति, सा वा यतम, तम्हा पुरओ गच्छंतु, तं च जुअति, कम्हा?, तासिं अविणओ भवति लोगविरुद्धं च, तम्हा उभयं घयणाए करेज्जा का सयणा?, जत्थ एगो काइअं मण्ण वा वोसिरिति तत्थ सव्वे निसिरंति तत्थ सव्वे चिट्ठंति, ताओवि चिट्ठिए ददई मम्गओ चेव चिट्ठति ताओवि पि ओ सरीरचिंत करेंति, एवं दोसा ण भवति। श्रीनिशीथचूर्णौ षष्ठमोद्देशके। अत्र सामान्येन सा स्त्रीभिः सह साधुविहारविचिन्तक ॥ अथ मार्गे भयापगमे गमनविधिमाह—दुहतो वाघाओ पुण चउत्थभंगंमि होति णायव्वो। एमेव परपक्खे पुण अवरंमि अ पढमि॥१॥ दुहतो वाघायं वा पुरतो समणा तु मग्गतो समणी। खुड्डेहिं भणावेंती कज्जे वज्जे च दावेंति ॥२॥ समणाणं जो उ गमो अट्ठहिं सुत्तेहिं वण्णितो एसो। सो चेव निरवसेसो चोयत्थो होइ समणीणं ॥३॥ इति श्रीनिशीथ-भाष्ये उ० ११। एतच्चूर्णिर्यथा 'दुहतो वा' गाहा, पुव्वद्धं कंठं, परपक्खे गिहत्थिअण्णतित्थिणीते, तेसु एवं चेव चउभंगो, दोसा य भणिता, एगतर उभयपक्खे वा विचे भत्ताभावे खंडपयदव्वसीवरहत्थपिहाणादि जयणा कायव्वा, सावयभयादिसु अ संजईओ मज्झे छोढु ठाणादी चेइस, दुहतोवि अचेलाण पये इमो गमणविही—'दुहतो वा' गाहा, अग्गतो साहू गच्छति पिट्ठतो समणीतो, यदि संभवीतो किंचि भवना तो खुड्डगेहिं भणावेति, ज किंचि देयं अपि खुड्डगेहिं चेव दसवेंती, समए पुण पिट्ठतो अग्गतो पासतो वा संजयागच्छंति, न दोसो, बितिअचउत्थेसु भंगेसु सव्वपयत्तेण संजईण भत्ता दायव्वा, समणाण गाहा; चउरो संजतिसुत्ता चउरो गिहत्थमतितिरिथिणो सुत्ता, एए अट्ठ, सजताण्णवि संजएसु चउरो सुत्ता गिहत्थमतितिरिथएसु चउरो, एसेव विभासो दोसा य वत्तव्वा निशीथचूर्णिकादशोद्देशके ११, इति मार्गगमने स्तेनादिना भयापगमे गमनविधिः। आदिशब्दात् वृहत्कल्पादिर्यथा 'से गामंसि वा

जाव रायहाणिंसि वा सपरिक्खेवंसि अबाहिरिअंसि कप्पइ निग्गंथीणं हेमंतगिम्हेसु दो मासा वत्थए" त्ति श्रीबृहत्कल्पसूत्रम्, एतद्भाष्यं यथा—एसेव कमो निअमा निग्गंथीणंपि होति णायव्वो । जं इत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेणं ॥१॥ निग्गंथीणं गणहर परूवणा खित्तमग्गणा चेव । वसही विहार गच्छस्स आणणा वारए चेव ॥२॥ भत्तट्ठाए अ विही पडणीए भिक्खणिग्गमे चेव । निग्गंथीणं मासो कम्हा तासिं दुवे मासा ? ॥३॥ पिअधम्मे दढधम्मे संविग्गे वज्ज उअतेअंसी । संगहुवग्गहकुसलो सुत्तत्थविऊ गणाधिपती ॥४॥ आरो० ॥५॥ खित्तस्स० ॥६॥ संजति० ॥७॥ तुच्छेण० ॥८॥ एएहिं० ॥९॥ जत्थाधिवती सूरो समणाणं सो अ जाणइ विसेसं । एआरिसंमि खित्ते अज्जाणं होइ पडिलेहा ॥१०॥ गुत्ता गुत्त०॥११॥ घणकु०॥१२॥ नासन्न०॥१३॥ भोइमहत्तरगादी बहुसयणो पिहुओ कुलीणो अ। परिणयवओ अभीरू अणभिग्गहिओ अकुतूहल्ली॥१४॥ कुलपुत्त सत्तमंतो भीअपरिस भद्दओ परिणओ अ। धम्मट्ठीओ (भद्दो) अज्जासेज्जायरो भणिओ॥१५॥ अणावायमसंलोगा आवाया चेव होइ संलोगा। आवायमसंलोगा आवाया चेव संलोगा॥१६॥ वीआरे०॥१७॥ जत्तो दु०॥१८॥ चारभ०॥१९॥ हेट्ठा उवा०॥२०॥ जइ अं०॥२१॥ पडिले०॥२२॥ णिप्पच्च०॥२३॥ उभय०॥२४॥ इति श्रीबृहत्कल्पभाष्यम्, एतच्चूर्णिर्यथा—'एसेव' गाहा कंठा, निग्गंथीणं दारगाथाद्वयं, तत्थ पढमं दारं निग्गंथीणं केरिसो गणहरो ठवेअव्वो ?, तस्स परूवणा—'पिअधम्मे' गाहा, पिअधम्मे नामेगे णो दढधम्मे चउभंगो, ततिअभंगे ठविज्जति, ण य सेसो, संविग्गो दव्वे मिओ, भावे जो पुव्वरत्तावरत्त० सिलोगो, वज्जं—पावं तस्स भीरू ओअतेअस्सित्ति, 'आरोह' गाथा, आरोहो णाम नातिदीहो नातिमंडलो, परिणाहो णाम नातिस्थूलो नातितणुओ, अहवा आरोहो उच्चत्तं परिणाहो बाहूणं विक्खंभो, समचउरंससंठाणमित्यर्थः, चितमांसो नाम णो पंसुलिआदीणि दीसंति, अणोतप्पता—देहेत्ति ओतप्पता निस्तेजस्त्वात्परिभूतत्वं अणोतप्पता तेजोयुक्तत्वादपरिभूतत्वं, "देहीति

वदता पार्श्वो, मव वहीति यावत' । प्रवर्णाङ्गवननी, भाम्वन्यवरयोरिव ॥१॥" संगहो वत्थादीहि उवग्गहो णाणादीहिं, गणहर-परूवणमवि गतं,इमार्णि सिवमग्गणा,पडिलेहणा इत्यर्थ ,'सिवस्स य'गाहा तं पुण सेयं पडिलेहिअव्वं, किं संजतीओ गच्छवि उदाहु संजया गच्छंति ?, उच्यत, 'संजतीगमवे'गाहा कंठा, जहा मउप्पीयंद पीरल्लगो लीणो, अमताओवि केणइ पुरिसेण सहाओऽवि अभिभूयंते, जं वा रुव्वति व करिज्जति, मे सपा वा अंतपेसिआत्ति वा सज्झायका", पेल्लिज्जति वा पडिणीएण, अविअ महिलाओ तुच्छाओ आहारादिलोभेण 'तुज्झेणवि' गाहा कंठा, 'एतेहिं' गाहा कंठा, आह—ता को वयति ?, उच्यत, गणधरो, जो धरति सो तणं वहति, हत्थिस्स भारी हत्थी चेव समत्थो वहेउ णगसराए, एवं तस्स भरस्स गणधरो चेव समत्थो, अहवा जयहा हत्थिस्स अण्णे चेव महिसादिणो आणेति, एवमिहावि गणहरो वुड्डसमओ होज्जा तो अण्णो तग्गुण एव पडिलेहओ जाति स पुण केरिसं खेत्त ? 'जत्थाधि' गाधाद्वय कंठं, 'वसही'ति सत्थ वसही केरिसा ?, गुत्ता—वतिपरिक्खित्ता कुड्डपरिक्खित्ता वा, गुत्तदुवारा सक-वाडा, 'घणकुड्डा' गाहा कण्ठा, सिज्झायरो भद्दपुत्तो सयमतो जो न केणवि खोभिज्जति, गंभीरो अचवलो, उच्चारपासवणादिय-णाए अंतो न किंचिवि मरणंति 'ओभासण'त्ति परिसो अज्जाण वसहिं ओभासिज्जति, ठिच्चाए मण्णति—जइ चिंतेसि मए पूजासुण्हाओ वा जहा भारक्खिअव्वाओ, जइ पडिवज्जति तो ठविज्जति, जइ अ अज्जाओ अग्घूसगच्छति अप्पपरिवारीए, 'पासण्ण'गाहा कंठा, 'मोहम'गाधाद्वय सिज्जायरो परिसो, अप्पपरिवारीए 'विआरे'त्ति सण्णाभूमी, उस्सग्गेणं पुरोहडे विअ माणे असतिए हिम्हवि 'वीवारस्स' गाहा, पुरोहडे विज्जमाणे अ जइ पविज्जवि,'अणाबात'गाहा चउसुवि ४,अंतो विजयवि वरणीओ अब्भंतरे पुरोहडे वतिमपंडिस आवात असंलोगं चजेणा जति परमे वितिए चउत्थे वा वोसरति, जो एस वतिआ अणुण्णाया,

एमावि कुलयाणं इत्थिआणं जाऽऽयाता असंलोगा मा ततिए पुवद्धं तत्थ विधवा, आह–किं पुण पढमं बीअं चउत्थं थडिलं अतो पाडसिद्ध, उच्यते–'जत्तो'गाहा, एतोवि अप्पसारिअंतिकाउं पढमबीआणि ओमाणी वच्चंति, दुस्सीला वेसित्थिणपुंसत्ति 'चारभड' पुवद्धं एते दुस्सीला, उब्भामइगमहिलाणं वेसित्थीणं नपुंसगाण य अद्धाए पढमबितिएसु थंडिलेसु एति घोडा चट्टा सोवगा परिअट्टा-गा हेट्टत्ति हेट्टाण्हाविता तेसिं हेट्टाउवासणं पुवद्धं तेसिं अप्पसारिअंतिकाउं पढमे थंडिलेसु गच्छंति, तेरिच्छंति वाणरपच्छद्धं, एते-त्ति उवसग्गंति, एवं अंतो गयं, 'जइ अंतो वाघाओ' गाथा कंठा, खेत्तमग्गणावसधीविआराणि गयाणि। इआणिं संजतीगच्छस्स आण-णत्तिदारं। 'पडिलेहिअं च' गाथात्रयं कंठं, संबंधेत्ति आमन्ने भाविते, जतिणीगच्छस्स आणणत्ति गतं, इआणिं वारए चेवत्तिदारं इति श्रीबृहत्कल्पचूर्णौ ॥ अथ बृहत्कल्पवृत्तिर्लिख्यते सूत्रं 'से गामंसि वा' इत्यादिसूत्रं प्राग्वद्, अथ भाष्यविस्तरः 'एसेव०' व्याख्या एष एव–निर्ग्रन्थसूत्रोक्त एव यः 'सिक्खावय' इत्यादिकः क्रमो नियमो निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो भवति, यत्पुनरत्र विहारद्वारे नानात्वं तदहं वक्ष्ये समासेन। प्रतिज्ञातमेव निर्वहति– निग्गंथीणं० भत्तट्ठा० व्याख्या–निर्ग्रन्थीनां यो गणधरो–गच्छवर्त्तापकस्तस्य प्र-रूपणा कर्त्तव्या, ततः क्षेत्रस्य संयतिप्रायोग्यस्य मार्गणा–प्रत्युपेक्षणा वक्तव्या, ततस्तासां योग्या वसतिर्विचारभूमिश्च, ततो गच्छस्य–संयतिवर्गस्यानयना, ततो वारको–घटवत्स्वरूपं, तदनन्तरं भक्तार्थता–समुद्देशनं तस्य विधिः–व्यवस्था, ततः प्रत्यनी-कक़ृतोपद्रवतो निवारणं, ततो भिक्षायां निर्गमः, ततो निर्ग्रन्थानां कस्मादेको मासस्तासां च कस्मात् द्वौ मासौ?, एतानि द्वारा-णि वक्तव्यानीति द्वारगाथाद्वयसमुदायार्थः, अथावयवार्थं प्रतिद्वारमाह–तत्रथा 'पिअधम्मे०' व्याख्या–प्रियः–इष्टो धर्मः श्रुतचारि-त्ररूपो यस्य स प्रियधर्मा, यस्तु तस्मिन्नेव धर्मे दृढो–द्रव्यक्षेत्राद्यापदुदयेऽपि निश्चलः स दृढधर्मा, राजदन्तादित्वाद्दृढशब्दस्य

दूर्वनिपात , संभिन्नो द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मृगः सदैव त्रस्यमानत्वात्, भावतो यः संसारभयोद्विग्नः पूर्वरात्रा- पररात्रकाले संप्रेक्षते—किं वा मया कृतं ? किं वा कर्तव्यशेषं ? किं वा शक्यमपि तपःकर्मादिकमहं न करोमीत्यादि, 'वज्ज'त्ति अवद्यं—पापं भीरुः, ओजस्तेज-वद्यं—पाप मूचनात्स्वशमितिकृत्वा वर्जभीरु—अवद्यभीरुः, ओजस्तेजश्चोभयमपि वक्ष्यमाणलक्षणं विद्यते यस्य स ओज स्वी तेजस्वी चेति, संग्रहो द्रव्यतो वस्त्रादिभिर्भावतः सूत्रार्थाभ्याम्, उपग्रहो द्रव्यत औषधादिभिः भावतो ज्ञानादिभिः, एतयोः संय तीविषययोः संग्रहोपग्रहयोः कुशलः, सूत्रार्थविद्—गीतार्थः, एष एवंविधो गणाधिपतिः—आर्यिकाणां गणधरः स्थापनीयः४॥ अथौजस्वि- जसी व्याचष्टे—'आरोह' व्याख्या, आरोहो नाम—शरीरेण नातिदैर्घ्यं नातिह्रस्वता परिणाहो—नातिस्थौल्यं नातिदुर्बलता, अथवा आरो- ह—शरीरोच्छ्रय' परिणाहो—बाह्वोर्विष्कम्भः, एतौ द्वावपि तुल्यौ न हीनाधिकप्रमाणौ 'चिअमंसो'त्ति मासप्रधानत्वान्निर्देशस्य चित मांसत्वं नाम वपुषि पांशुलिका नावलोक्यन्ते, तथा इन्द्रियाणि च प्रतिपूर्णानि, न चक्षुःश्रोत्राद्यवयवविकलतेति भावः, अथै तदारोहादिकमोज उच्यते तद्यस्यास्ति स ओजस्वी, तेजः पुनर्देहे—शरीरे अनपत्रप्यता—अलज्जनीयता, दीप्तियुक्तत्वेनापरिभूतत्वं, तद्विद्यते यस्य स तेजस्वीति, गतं गणधरप्ररूपणाद्वारम्, अथ क्षेत्रमार्गणाद्वारमाह—'खित्तस्स उ०' व्याख्या—क्षेत्रस्य संयतीप्रायोग्य स्यानुपूर्व्या 'पुरमगलमार्गतस्' इत्यादिना पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्युपेक्षणा गणधरेण कर्तव्या, आह—किं—केन हेतुना गणधरः स्वय मेव प्रत्युपेक्षणाय व्रजति ?, उच्यते, यो बलीवर्दभारी चरति स एव तृणभारं वहति, एवं यो निर्ग्रन्थीगणस्याधिपत्यमनुभवति स एव सर्वमपि तच्चिन्तामुद्वहति, आह—संयत्यः किमर्थं न गच्छन्तीत्युच्यते—'संजई०' व्याख्या, यदि संयत्यः क्षेत्रं प्रत्युपेक्षितुं गच्छन्ति तदा तासां चतुर्गुरवः आज्ञादयश्च दोषाः, यथा शकुनिका पक्षिणी श्येनस्य गम्या भवति 'पेसि'त्ति यथा वा मांसपेशिका

आसंपतिका वा सर्वेभ्योऽप्यभिलषणीया तथा एता अपि, अत एव 'पच्छण्णय'त्ति विपर्यार्थिना प्रेर्यन्ते, तथा तुच्छास्ततो येन तेनाप्याहारादिना लोभेन प्रलोभ्य आसिआवणं–अपहरणं तासां क्रियते, एवमाद्यो दोषा भवन्ति। इदमेव भावयति–'तुच्छेण०' व्याख्या–तुच्छेनाहारवस्त्रादिना स्त्री लोभ्यते, अत्र भृगुकच्छप्रातेन निकृतिश्राद्धेनोदाहरणं, कथमित्याह–'णंत'त्ति वस्त्राणि तैर्निमन्त्रणां कृत्वा वहति प्रवहणे चैत्यवन्दनार्थमारूढानां तेनाक्षेपणम्–अपहरणं कृतमिति, जह मरुअच्छे आगंतुगवाणिअओ तच्चण्णीअमड्ढो संजईओ रूववईओ दट्ठूण कवडसड्ढत्तणं पडिवण्णो,ताओ तस्स विसंभिआओ,गमणकाले पत्तत्तिणिं विण्णवेइ–वहणठाणे मंगलट्ठा पडिलाहणं करेमि, तो संजईओ पट्ठवेह, अम्हेवि अणुग्गहिआ होजामो, तओ पट्ठविए गया, कवडसड्ढेण भण्णंति–पढमं चेइआइं वंदह, तो पडिलाहणं करेमित्ति, ताओ जाणंति–अहो विवेगो,तओ चेइअवंदणत्थमारूढाणं पयट्टिअं वहणं जाव आसिआविआओ। एएहिं० व्याख्या–एतैः कारणैः संयतीनां क्षेत्रप्रत्युपेक्षा कर्तुं न कल्पते,केन पुनः प्रत्युपेक्षणायां गन्तव्यमित्याह–गन्तव्यं गणधरेण विधिना, कः पुनर्विधिरित्याह–यः पूर्वमत्रैव मासकल्पप्रकृते स्थविरकल्पिकविहारद्वारे वर्णितः, आह–कीदृशं क्षेत्रं प्रत्युपेक्षणीयम् ?, उच्यते,'जत्थाधि०' 'जहिअ० व्याख्या–यत्र ग्रामादावधिपतिर्भोगिकादिषु यः शूरः,चारभटादिभिरनभिभवनीय इत्यर्थः, स च श्रमणानां–साधूनां विशेषं जानाति यथेदृशममीषां दर्शने व्रतमीदृशश्च समाचारः,एतादृशे क्षेत्रे साध्वीयोग्ये श्रमणानां प्रत्युपेक्षणा भवति, तथा यत्र दुःशीलजनः तस्करश्वापदभयं वा यत्र नास्तीदृशे निष्प्रत्यपाये क्षेत्रे आर्यिकाणां प्रायोग्यप्रत्युपेक्षणा कर्त्तव्या भवति। अथ वसतिद्वारमाह–'गुत्ता गुत्त' व्याख्या––गुप्ता वृत्त्या कुड्येन वा परिक्षिप्ता,गुप्तद्वारा–कपाटद्वयोपेतद्वारा, यस्यां च शय्यातरकुलपुत्रकः कथंभूतः ?–सत्त्ववान् , न केनापि क्षोभ्यते,महदपि च प्रयोजनं कर्तुमध्यवस्यति,गम्भीरो

नाम संयतीनां पुण्याचरणेन दृष्ट्वाऽपि विपरिणामं न याति, तथा भीता—चकिता पर्षद् यस्य स भीतपर्षद्, आज्ञैकसारतया यस्य भ्रूकुटिमात्रमपि दृष्ट्वा परिवारः सर्वोऽपि भयेन कम्पायमानस्तिष्ठति, न च कश्चिदन्याय प्रवृत्तिं करोति, मार्दवम्—अस्तब्धता तद्युतं यस्य स मार्दविकः एवंविधो यदि कुलपुत्रको भवति तत 'ओभासण'त्ति संयतीनामुपाश्रयस्यावभाषणं कर्तव्यम्, अवभाषिते च यद्ययमुपाश्रयमनुजानीते ततो वक्तव्य—'चिन्तण'त्ति यथा स्वकीयायाः दुहितुः स्नुषाया वा चिन्तां करोषि तथा यद्येतासामपि प्रत्यनीकतापुरुषगणनाश्च चिन्तां कर्तुमुत्सहसे ततोऽत्र स्थापयामः, स प्राह—बाढं करोमि चिन्तां, परं कथं पुनस्तत्र स्थानीया ?, ततोऽभिज्ञातव्यं यथा किलाक्षिणी स्वहस्तेन परहस्तेन वा दूयमाने रक्ष्यते तथैता, यथाऽऽरममाणुपूर्व्या उपभुज्यमाना रक्षित तत्र एता रक्षिता भवन्तीति, यद्येवं प्रतिपद्य स्वोपाश्रयस्य दानं करोति ततः स्थापनीयाः, अथाप्रतिपद्यमानाः स्थापयन्ति ततश्चत्वारो गुरुकाः, अन्याचार्याभिप्रायेणामुमेवार्थमाह—'घणकुड्ड'० व्याख्या—घनकुड्या—पक्वेष्टिकादिमयभित्तिका सकपाटा—कपाटोपेतद्वारा सागारिकमरुकानां मातृभगिनीनां गृहाणि पर्यन्त—पार्श्वतो यस्याः सा सागारिकमातृभगिनीगृहपर्यन्ता, गाथायामनुक्तोऽपि गृहशब्दो द्रष्टव्यः, निष्प्रत्यपाया—स्तेनश्वापदाग्निप्रत्यपायरहिता विस्तीर्णं पुरोहडं—गृहपश्चाद्भागो यस्याः सा विस्तीर्णपुरोहडा, एवंविधा वसतिः संयतीनां योग्या। 'नातिच्छा०' व्याख्या—विषयाश्च ता परिणतवयसश्च—व्यतिक्रान्तवयस्तासां तथा मध्यस्थानां—कन्दर्पादिभावविकलानामविकाराणां—गीतादिविकाररहितानां अकुतूहलानां—संयत्यो भोजनादिक्रिया कथं कुर्वन्तीति कौतुकवर्जितानां भावितानां—साधुसाध्वीसामाचारीभावितानां संबन्धि यत्प्रतिवेश्म—प्रत्यासन्नं तत्र नातिदूरं संयतीप्रतिश्रयो भवति, अथान्याचार्यपरिपाट्या अस्यार्थस्य रूपमाह— 'भोइअ०' 'कुलपुत्त'० व्याख्या—यो भोगिकः—महत्तरादिः बहुस्वजनः—बहुपाक्षिकस्तथा

प्रेरकः–विप्रार्थीना मग्गृह प्रविशता निवारकः कुलीनः परिणतवयाश्च प्रतीतः, अभीरुः–उत्पन्ने महत्यपि कार्ये न बिभेति–कथमेतत्कर्त्तव्यमिति, अनभिगृहीतः–आभिग्राहिकमिथ्यात्वरहितः, अकुतूहलः-संयतीनां भोजनादिदर्शने कौतुकवर्जितः, यस्तु कुलपुत्रकः सत्त्ववान्–न केनाप्यभिभवनीयः भीतपर्षत् प्राग्वत् भद्रकः शासने बहुमाननात् परिणतो वयसा मत्या वा धर्मार्थी–धर्मश्रद्धालुर्विनीतो–विनयवान्, एष आर्थिकाणां शय्यातरो भणितस्तीर्थकरैरिति, गतं वसतिद्वार। अथ विचारद्वारमाह–'अणावाय०' व्याख्या–अनापाता असंलोका१ अनापाता संलोका२ आपाता असंलोका३ आपाता सलोका४ चेति चतस्रो विचारभूमयः, एतासु संयतीनां विधिमाह 'विआरे' व्याख्या, यदि पुरोहडे विद्यमाने संयत्यो ग्रामाद्बहिर्विचारभूमौ गच्छन्ति ततश्चतुर्ष्वपि स्थण्डिलेषु प्रत्येकं चतुर्गुरुकाः, अन्तरेऽपि च–ग्रामाभ्यन्तरे पुरोहडादौ आपातासंलोकलक्षणं तृतीयं स्थण्डिलं वर्जयित्वा शेषेषु त्रिष्वपि स्थण्डिलेषु गच्छन्तीना त एव चत्वारो गुरुकाः, यत्र कुलजानां स्त्रीणामापातो भवति तत्र गन्तव्यं, किं पुनः कारणं प्रथमादीनि स्थण्डिलानि तासां नानुज्ञायन्ते ?, उच्यते, 'जत्तो दु०' व्याख्या—'जत्तो'त्ति यस्यां दिशि दुःशीलाः–परदाराभिगामिनः पुरुषाः तथा वेश्याः स्त्रियो नपुंसकाश्च हेड्डत्ति अधोनापिताः तिर्यञ्चश्च चत्वारो वानरादयः आपतन्ति सा तु–सा पुनः दिग् प्रथमा द्वितीया चतुर्थी च प्रतिकुष्टा–निषिद्धा, प्रथमादीनि स्थण्डिलानीत्यर्थः, अर्थेनामेव निर्युक्तिगाथां व्याचष्टे–'चारभडा०' व्याख्या—चारभटाः–राजपुरुषाः घोटाः–चट्टाः मिण्ठा–गजपरिवर्त्तकाः मोलाः–तुरगचिन्तानियुक्ता एवमादयो ये तरुणाः सन्तो दुःशीलाः प्रथमद्वितीययोः स्थण्डिलयोरनापातत्वादेकान्तमितिकृत्वा उद्भ्रमः स्त्रीषु वा वेश्यासु वा असंमुअत्ति नपुंसकस्तेषु पूर्वप्राप्तेषु तदर्थं–तेषामुद्भ्रामकस्त्रीप्रभृतीनां प्रतिषेधनार्थमायान्तीति चतुर्थे स्थण्डिले संचलितत्वाद् एते दुःशीलादयः

संयतीवर्गो यस्मिन्, संयतीवर्गस्य तत्र वा स्वपेरन् इत्थवस्त्वपि निषिद्धस्तत, 'देउ०' व्याख्या–अपस्वाद्युपासनम्–अधोलोपकर्म तद्देवथे अपोनापितेषु पूर्वप्राप्तेष्वनेकेषां मनुष्याणामधोलोपकर्मकारापणनामागमने सति यद्युदीर्णमोहास्ते संयती गृह्णन्ति ततो प्रवचने उड्डाहो भवति, तथा वानरमयूरहंसा छगला शुनकास्यस्तिर्यञ्चस्तत्रायाता संयतीरुपसर्गयेयुः, यत एव तत किमित्याह– 'जइ अंतो०' व्याख्या–यद्यन्तः–ग्रामाभ्यन्तरे व्याघात–पुरोहतादेरभावस्ततो बहिस्तासां तृतीया विचारभूमिरापातासंलोकरूपाऽनुज्ञाता, तत्रापि स्त्रीणामेवापातो प्राप्तो, न पुरुषाणां,शेषा विचारभूमयोऽनापातासंलोकाद्या आर्यिकाणां नानुज्ञाताः। गतं विचारद्वार। अथ संयतीगच्छस्यानयनमिति द्वारमाह–'पडिले०' व्याख्या–एवं च सति विचारभूम्यादिविधिना प्रत्युपेक्षिते च संयतीप्रायोग्यं क्षेत्रे तत संयतीवर्गस्यानयनं तत्र क्षेत्रे भवति, कथमित्याह–निष्कारणे निर्भये निराबाधे वा सति साधव पुरत स्थिता गच्छन्ति,कारणे तु समके वा मार्गतो पार्श्वतः पुरतो वा साधूनामग्रतः स्थिता संयत्यो गच्छन्ति। 'निष्पच्चा०' व्याख्या–निष्प्रत्यपाय संयतीनां संबन्धिनः– स्वजातीयाः भावितात्म–सम्यक्परिणतजिनवचना निर्विकारा संयतास्ते सह गणधर आत्मद्वितीय आत्मतृतीयो वा संयतीर्विवक्षितं क्षेत्रं नयति। अथ स्तेनादीनां भयं वर्तते तत सार्थेन सार्द्धं नयति, यो वा संयत कृतकरणः –दृढव्यायामाभ्यासस्तेन सहित संयतीस्तत्र नयति, स च गणधर स्वयं पुरतः स्थितो गच्छति, संयत्यस्तु मार्गत स्थिताः, अत्रैव मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह–'उभय०' व्याख्या–एके सूरयो ब्रुवते–उभयं–आर्यिकासंज्ञं तद्धर्मादिवस्थाद्यपरविन् वा कश्चित्संयोजने निविष्टम–उपविष्टं मन्त संयतं भवनीं च मा प्रेरयतु हस्तेन दण्डेन संयत्य पुरतो गच्छन्ति,अत्राचार्य आह–तत्र यदुक्तं तत्तु न युज्यते, कुत इत्याह– पुरतो गच्छन्तीनां तासामविनय प्रायुष संजायते, लोकविरुद्ध चैवं स्फुट भवति–अहो महिलाप्र-

पानमर्गाण दृशन, यत्र एवमतो मार्गतः स्थिता एव ता गच्छन्ति, उभय च-कायिकीसंज्ञारूपं यतनया कुर्यात्, कापुनर्यतनेति चेदुच्यते, यत्रैकः कायिकसंज्ञां व्युत्सृजति तत्र सर्वेऽपि तिष्ठन्ति, तथा स्थितांश्च तान् दृष्ट्वा संयत्योऽपि नाग्रतः समागच्छेयुः, ता अपि पृष्ठत एव शरीरचिन्तां कुर्वन्तीति गतं गच्छस्यानयनमितिद्वारं । इति बृहत्कल्पभाष्यवृत्तिप्रथमखण्डे प्रथमोद्देशकप्रान्ते। एवं व्यवहारवृत्तावपि बोध्यं। तथा-पहगमणवसहिआहारसुअणथंडिल्लविहिपरिट्ठवणं। नायरइ नेव जाणइ अज्जावट्टावणं चेव॥१॥' इति श्रीउपदेशमालायां, अत्रार्यिकावर्त्तनं वर्त्तापनं न जानात्यनेन प्रकारेणार्थिकया प्रवर्त्तनीयं, ग्रामादौ स्थितौ गमने च सम्यगाचारपरिज्ञानशून्यः प्रवर्त्तमानः पार्श्वस्थो भण्यते इत्यर्थः, यस्तु जानाति स तु प्रागुक्तविधिना ग्रामादौ विहरन् साध्वीभिः सहापि जिनाज्ञाराधको बोध्यः। न पुनः स्वनिश्रिताः साध्व्य एकाकिन्यो भ्रमन्ति, स्वयं च तद्विरहितो ग्रामादौ यात्यायाति चेत्यादि। आगमोक्तविधिना शरीरचिन्तानिमित्तमपि बहिर्गमनं साध्वीनामनुचितं, कथं स्वेच्छया तासां ग्रामानुग्रामविहारकरणमुचितमिति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यं॥ नन्वेवं विहारकरणविधिरपि साध्वीनामेवागमे भणितस्तासामेवानार्यलोकेभ्यः शीलखण्डनादिभयसंभवात्; कुपाक्षिकवेषधारिणीनां तु सम्यक्त्वस्याभावेन शीलगुणलेशस्याप्यभावान्न तासां शीलखण्डनादिभयमिति स्वेच्छयाऽपि ग्रामानुग्रामपरिभ्रमणेऽपि न कश्चिद्दोषः, तथा च सिद्धान्तसम्मतिप्रदर्शने किं प्रयोजनमितिचेत्, सत्यं, नहि वयं कुपाक्षिकवेषधरास्तद्वेषधारिणीभिः सह परिभ्रमन्त्विति धिया सिद्धान्तसम्मतिं दर्शयामः, किंतु तद्वचसा मुग्धजनानां शङ्कापातकं यत्तत्पराकरणमेव प्रयोजनमिति गाथार्थः ॥९७॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सूत्रमाह—

अहुणा मासविहारं वुच्छिन्नं भणइ छिन्नसन्नो आ। जिणदत्तो जिणदत्तोवएसपरमत्थमगुणंतो ॥९८॥

अधुना—सम्प्रति काले मासविहारं—मासकल्पेन विहरणं व्युच्छिन्नं भवति जिनदत्तो नाम खरतरमताकर्षकः, कीदृशः ?—छिन्न-संज्ञकः—छिन्ना संज्ञा—सुरटिलक्षणा यस्य स तथा, किं कुर्वन् ?—अजानन्, कं ?—जिनेन—तीर्थकृता दत्तो य उपदेशस्तस्य परमार्थं—रहस्यमिति गाथार्थः ॥९८॥ अथैनं क्व इत्याह—

जम्मोत्तु मासकप्पं अण्णो सुत्तंमि नत्थि अ विहारो। इअ सिद्धंतमि फुडं दिट्ठं दिट्ठिप्पहाणेहिं ॥९९॥ -

यत्—यस्मात्कारणात् मासकल्पं मुक्त्वा अन्यः क्वापि विहारो नास्तीति सिद्धान्ते दृष्टिप्रधानैः—सुसाधुभिर्दृष्टं। यथा दृष्टं तथाचाह—पडिबंधो लहुअत्तं न जणुवयारो न देसविन्नाणं। नाणाराहणमेए दोसा अविहारपक्खंमि ॥ १ ॥ अस्या अर्थः—प्रतिबन्धः—शय्यातरादिवस्तुष्वभिषङ्गः लघुत्वं च—कथमेते स्वगृहं परित्यज्यान्यगृहेषु व्यासक्ता' अनुपकारश्च—विचित्रदेशस्थितजनानामुपदेशदानाभावेन 'देसविन्नाणं'ति न—नैव देशेषु—विविधमण्डलेषु संचरतां यद्विज्ञानं—विचित्रलोकश्लोकोपलम्भनं 'णाणाराहण'त्ति नाज्ञाराधना, आज्ञा चैवं—'मोत्तूण मासकप्पं अण्णो सुत्तंमि नत्थि उ विहारो'त्ति, एते दोषा अविहारपक्षे ॥ कदाचित्संयमबाधाकारिदुर्भिक्षग्लान्यादिकारणवशात्पुनस्तो मासकल्पाभवने तु वसतिपाटकपरावर्त्तनेनान्ततः शयनभूमिपरावर्त्तनेनापि चायमवश्यं विधेय एव, यदुक्तं—“कालाइदोसओ पुण न दव्वओ एस कीरए नियमा। भावेण उ कायव्वो संथारगवच्चयाईहिं ॥१॥ संस्तारकव्यत्ययादिभिरित्यर्थः। इति पञ्चाशकवृत्तौ ॥ तथा मासपूर्व्वमवस्थाने वसतिरप्युपहता भवति, यदागमः—पंचविहे उवघाए पं०, तं०—उग्गमोवघाए १ उप्पायणोवघाए २ एसणोवघाए ३ परिकम्मोवघाए ४ परिहरणोवघाए ५। इति श्रीस्थानाङ्गे, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—तथा परिहरणा आसेवा तयोपध्यादेरकल्प्यता, तत्रोपधेर्यथा एकाकिना हिण्डकसाधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहतं भवतीति समयव्यवस्था “अ

ग्गण अप्पडिबज्झण जइवि चिरेण न उवहंमे'त्ति वचनाद्, अस्य चायमर्थः—एकाकी गच्छभ्रष्टो यदि जागर्ति-दुग्धादिषु न न प्रतिबध्यते तदा यद्यसौ गच्छे चिरेणागच्छति तथाप्युपधिर्नोपहन्यते, वसतिरपि मासचतुर्मासयोरुपरि कालातिक्रान्तेति, तथा मासद्वयं चतुर्मासद्वयं चावर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतामुपस्थानेति च तद्दोषाभिधानाद्, उक्तं च—"उउवासासुमईता कालातीता उ सा भवे सेज्जा। सा चेव उवट्ठाणा दुगुणा दुगुणं अवज्जित्ता ॥१॥" इति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ, तथा "संवच्छरं वावि परं पमाणं, बीअं च वासं न तहिं वसिज्जा। सुत्तस्स मग्गेण चरिज्ज भिक्खू, सुत्तस्स अत्थो जह आणवेइ॥१॥" इति श्रीदश० (५१०॥)। तद्वृत्त्येकदेशो यथा—संवत्सरं वापि, अत्र संवत्सरशब्देन वर्षासु चातुर्मासिको ज्येष्ठावग्रह उच्यते तमपि, अपिशब्दात् मासमपि, परं प्रमाणं—वर्षाऋतुबद्धयोरुत्कृष्टमेकत्र निवासकालमानम्, तद्द्वितीयं च वर्षं चशब्दस्य व्यवहित उपन्यासो द्वितीयं वर्षं च वर्षासु, चशब्दान्मासं च ऋतुबद्धे, न तत्र क्षेत्रे वसेत्, यत्रैको वर्षाकल्पो मासकल्पश्च कृतः, अपि तु सङ्गदोषाद्द्वितीयं तृतीयं च परिहृत्य वर्षादिकालं, ततस्तत्र वसेदित्यर्थः, सर्वथा, किं बहुना?—सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरेद्भिक्षुः—आगमादेशेन वर्त्तेतेति भावः, तत्रापि नौघत एव च यथाश्रुतग्राही स्याद्, अपि तु सूत्रस्यार्थः—पूर्वापराविरोधितश्चयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो यथाऽऽज्ञापयति—नियुङ्क्ते तथा वर्त्तेत, नान्यथा, यथेहापवादतो नित्यवासोऽपि वसतावेव प्रतिमासादि साधूनां संस्तारकगोचरादिपरिवर्त्तेन, नान्यथा, शुद्धापवादायोगादित्येवं वन्दनप्रतिक्रमणादिष्वपि तदर्थप्रत्युपेक्षणेनानुष्ठानेन वर्त्तेत, न तु तथाविधलोकहेर्या तं परित्यजेत्, तदाशातनाप्रसङ्गादिति श्रीदशवै० वृत्तौ ॥ इत्यनेकग्रन्थसिद्धेऽपि मासकल्पव्युच्छेदवचनं महापापमितिगाथार्थः ॥९१॥

अथ यद्वचनं तस्य भ्रान्तिजनकं तदाह—

* अ मासकप्पअविहारअ यय पंचवत्थुए अत्थि । न तणेव कमेण मवकप्पा निअमओ नऽहुणा ॥२००॥

यत 'मासकल्पाविहारव'दितिवचनं पञ्चवस्तुक–पञ्चवस्तुकग्रन्थावस्ति–विद्यते तथैन क्रमेणैकस्मिन् कस्मिंश्चिन्मासकल्पं विधा-यान्यत्र समीपवर्तिनि ग्रामेऽपि मासकल्पमित्यादिक्रमेण नव कल्पा' नियमतो–नियमेनाधुना न सन्तीतिगाथार्थः, अत एवाभणा नादीनां दौर्लभ्ये मासकल्पभङ्गो भणितः, यदुक्त–जइ ठकुलिणादीसाए पडिलेहति तो इमे दोसा–भत्तपाणं न लभंति, अलभते जं सिगदम पत्तेंति एसर्ण वा पेल्लेति, न वा मिक्खस्स अलभमाणा मासकप्पं भंजंति"त्ति श्रीआवश्यकपारिष्ठापनिकानिर्युक्ति प्रान्ते इत्याधितिगाथार्थः ॥२००॥ अथ हेतुमाह—

कालपरिहाणिदोसा खित्ताभावेण ऊणया अहवा । अहिगं पाढगवसहीसधारगवयपाईहिं ॥२०१॥

"कालस्स य परिहाणी संजमजुग्गाइ नत्थि खित्ताई । जयणाइ वट्टिअव्वं न हु जयणा भंजए अंगं ॥१॥" इत्यागमवचनात्कालप रिहाणिदोषात् क्षेत्राभावेन ऊनता स्यात्, अयं भाव —दुष्षमकाले नगराणि ग्रामतुल्यानि ग्रामाश्च प्रेतवनोपमा भविष्यतीति प्रायो मासकल्पयोग्यानि क्षेत्राण्यल्पानि,ततोऽपि चतुर्मासकयोग्यान्यल्पानीतिकृत्वा माऽविच्छिन्नस्थानेन कुलादिषु प्रतिबन्धभाज' साधवोऽ भूवन्निति मासकल्पोऽप्येकत्रैकादिदिनैरून एव कर्तव्य इत्याचरणा कृता, न पुनर्मुण्डच्छेदधिया यावज्जीवमेकत्रैवावस्थातव्यमिति क्वापि दृष्टं श्रुतं वा, तथास्य चान्यत्र स्थितानां जनानां साधुदर्शनाद्यभावेन कथं धर्मप्राप्तिः स्यात् ?, अथाचरणयोनतायां हेतुमाह— 'अधवे'त्यादि अथवेत्यथवाऽपवेऽधिकस्थाने पाठके च सति संस्तारकप्रत्ययादिभिरेकत्र क्षेत्रेऽवस्थातव्यम्, अयं भाव —कदाचि-त्तथाविधग्लानत्वादिप्रापेऽश्रमो विधिगतौ पाठकपरावर्तनेन तिष्ठति, तस्याभावे च वसतिपरावर्तनेनैव संस्तारकप्रत्ययेनापि

ध्यातव्यमिति प्रागुक्तपञ्चाशकवृत्त्याद्यनुसारेण सा आचरणा ऊनताविषयिणी बोध्या, अन्यथैवं विकल्पासंभवात्, नहि व्युच्छिन्ने मासकल्पे पाटकादिपरावृत्तिभणनं सप्रयोजनं स्याद्, यद्यपि कुपाक्षिकस्य देशान्तरपरिभ्रमणमग्निवत्तत्तद्देशनिवासिनां जनानामहितायैवेतिकृत्वा नित्यवास एव श्रेय इति तदर्थं शास्त्रसम्मतिप्रदर्शनमनुचितमेव, तथाऽपि मासकल्पाविहारवदिति वाक्यमुद्घोषयन् तीर्थान्तर्वर्त्तिनां कतिचिन्मुग्धानां प्रमादरुचिकानां च साधूनां शङ्काहेतुर्भवतीति तन्निरासार्थं सार्थकमेवेतिगाथार्थः ॥ २०१ ॥

अथ तात्पर्यमाह—

एवं करणाणुण्णा तत्थवि जो भणइ मासवुच्छेअं । सो खित्तमुच्छकद्दममंडूओ पंडिअंमण्णो ॥२०२॥

एवं-प्रागुक्तप्रकारेण मासकल्पादिकरणानुज्ञा जिनाज्ञा, तत्रापि यो मासकल्पव्युच्छेदं भणति स क्षेत्रमूर्च्छा-नित्यवासलाम्पट्यं तल्लक्षणो यः कर्दमः-कचवरः तत्र तत्संबन्धी वा मण्डूकः सन् पण्डितंमन्यः-स्वगृह एवात्मानं पण्डितं मन्यते इति गाथार्थः ॥२०२॥

अथोनमत्सूत्रमुपसंहरन्नाह—

गिहिणो पाणागारा पंचासयमाइवुत्तअविलुत्ता । इच्चाइ अणेगविहं उस्सुत्तं तम्मए ऊणं ॥२०३॥

गृहिणां पानाकाराः 'पाणस्स लेवेण वा अलेवेण वा अच्छेण वा बहलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वे'ति पानस्य षडाकाराः न संभवन्तीति निजमतिविकल्पनया पञ्चाशकाद्युक्ता अपि लुप्ता-णिगन्तर्गम्यः लोपिता-नाङ्गीकृताः, तत्र पंचाशकादिर्यथा-"इह पुण अद्धारूवं णवकारादी पइदिणुवओगित्ति । आहारगोअरं जइगिहीण भणिओ इमं चेव ॥१॥ गहणे आगारे सामाइए चेव विहिसमाउत्तं । भेए भोगे सयपालणाए अणुबंधभावे अ ॥२॥त्ति" पंचा० सूत्रे (१८७-८) तद्वृत्तौ च० गृहिसाधुसाधारणप्रत्याख्यानं तदाकारा-

दयम मभिवाः, परं न भेद ,यथाऽस्तामन्यद् ,असंभव्यपि पारिष्ठापनिकाकारो गृहिणामस्खलितपाठार्थमवश्यमपिव',यथाह—ननु पारिष्ठापनिकादय आकारा' साधूनामेव पठन्ते, ततो गृहिणामयुक्तमेतद्, नैव, यतो यथा गुर्वादयः पारिष्ठापनिकस्यानधिकारिणो यथा वा भगवतीयोगवाहिनो गृहस्थसंसृष्टस्यानधिकारिणोऽपि पारिष्ठापनिकाद्याकारोच्चारणेन प्रत्याख्यान्ति, अखण्डसूत्रमुच्चारणीय-मितिन्यायात्, एवं गृहस्था अपीति न दोष',इत्यादि प्रथमपञ्चाशकवृत्तावित्यादि अनेकविधमूनसूत्रं सन्मते—खरतरमते भव-तीति गाथार्थः ॥२॥ अथोभयस्वभावं यदयथास्थानमुत्सूत्रं तदाह—

अह अहअजइट्ठाणं उभयसहावं हविज्ज तह वुच्छं । अभिवड्ढिअंमि सावणि पज्जोसवणावि ओसवणा ॥२०४॥

अथ—अनन्तरमधिकन्यूनोत्सूत्रप्ररूपणानन्तरमुभयस्वभावमयथास्थानं यथा भवेत्तथा वक्ष्ये इति पूर्वार्द्धं । अथ किं तदित्याह—अभिवर्धिते—अभिवर्द्धितसंवत्सरे श्रावणादिमासवृद्धौ कदाचिच्छ्रावणेऽपि—श्रावणमासेऽप्यपश्रवणा—अपगतं श्रावणमागमादिभ्यो यस्या सा, काप्यागमे सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिपञ्चकृत्यविशिष्टा श्रावणेऽपि पर्युषणापर्व भवतीति श्रवणाभावात् पर्युषणाया अयथास्थानमुत्सूत्रं भवति, तथोभयस्वभावं, भाद्रपदो हि पर्युषणायाः स्थानं भवति तत्त्यागे च न्यूनमुत्सूत्रम् अस्थानभूते च श्रावणे तदारोपणमधिकमित्युभयस्वभावमुत्सूत्रमिति गाथार्थः ॥२०४॥ अथ यथाऽऽगमोक्तं तथा चाह—

जण्ण सवीसराए मासे सेसेहिं सत्तरीए अ । पज्जोसवणा सवणामिअंमि मासंमि भद्दवए ॥२०५॥

यत्—यस्मात् णमित्यलङ्कारे सविंशतिरात्रे मासेऽतिक्रान्ते सप्तत्या च दिनैः शेषे श्रवणामृते—सिद्धान्तोक्तत्वेन श्रवणयोरमृतमिव यस्मिन् भाद्रपदे मासे पर्युषणा भवति, यदागम—"समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते सत्तरि राईदिएहिं

सेसहि रामावासं पज्जोसवति'' त्ति श्रीसमवायाङ्गे, एवं चागममर्यादया पर्युषणाव्यतिकरः श्रावणवृद्धौ भाद्रपदे भाद्रपदवृद्धौ च द्वितीयभाद्रपद एव पर्युषणा सि ति, अन्यथा 'सत्तरि राइंदिएहिं सेसे' हिन्ति प्रवचनबाधा स्यात्, नन्वेवं 'सवीसइराए मासे वइक्कंते' त्ति प्रवचनबाधाऽपि किं स्कपथं नावतीर्णेतिचेन्मैवं, तत्र प्रवचनबाधागन्धस्याप्यभावाद्, यतोऽभिवर्द्धितो मासोऽर्वागपरत्र वा दिनगणनापंक्तौ नोपन्यस्यते, कालचूलकत्वाद्, अन्यथा कार्त्तिकसितचतुर्दश्यां चतुर्मासकप्रतिक्रान्त्या ''पंचण्हं मासाण्हं दसण्हं पक्खाणं पंचासुत्तरसयराइंदिआणं'' इत्यादि चातुर्मासिकक्षामणकालपाकः, तथा 'तेरसण्हं मासाणं छव्वीसण्हं पक्खाणं तिण्णिसयनउइराइंदिआणं' मित्यादि सांवत्सरिकक्षामणकालापकश्च वक्तव्यो भवेत्, तच्च तवाप्यनिष्टमिति भाद्रपद एव पर्युषणा आगमसिद्धेतिगाथार्थः ॥२०५॥ अथोक्तमेव दृढयति—

जह चाउमासिआइं कत्तिअमासाइमासनिअयाइं । तह भद्दवए मासे पज्जोसवणावि जिणसमए ॥ २०६ ॥

यथा चातुर्मासकानि कार्त्तिकमासादिमासाः—कार्त्तिकफाल्गुनाषाढमासास्तैः सह नियतानि—नियमितानि, कार्तिकचतुर्मासकं कार्त्तिकसितचतुर्दश्यामेव, फाल्गुनचतुर्मासकं फाल्गुनमास एव आषाढचतुर्मासकं त्वाषाढमास एवेति नियतमासप्रतिबद्धानि तथा पर्युषणापि जिनसमये—जिनसिद्धान्ते भाद्रपद एव मासे नियता चतुर्मासकवत्पर्युषणाऽपि मासनियतेत्यर्थ इति गाथार्थः॥२०॥ अथ मासनियते पर्युषणापर्वणि जिनदत्तः कीदृग् संपन्न इत्याह—

मासाइअंमि वुड्ढे पढमोऽवयवो पमाणमिअ वयणे । जंपंतो जिणदत्तो अजहट्ठाणेण उस्सुत्ती ॥२०७॥

मासादौ वृद्धे आदिशब्दात्तिथिरिति मासतिथ्योर्वृद्धौ सत्यां प्रथमोऽवयवः प्रमाणम्, आषाढादिमासवृद्धौ प्रथमो मासः तिथिवृद्धौ

च प्रथमा तिथि' प्रमाणमितिवचनं 'जेपती'ति प्रथाना जिनदत्त- प्रथमास्थाननोत्कर्षीतिगाथार्थ ॥२०७॥ अथ मासादिवृद्धौ मम्यरूपमाह—

वुड्ढे पढमोऽवयवो नपुंसओ सिअयनामकज्जेसु । जण्ण तदुत्तरकारो इअरो सव्वुत्तमे सुमओ ॥२०८॥

वृद्धे—मासादौ वृद्धे सति तदीय प्रथमोऽवयव, सूर्योदयद्वयस्पर्शिनी तिथिर्वृद्धेत्युच्यते, तत्राद्यसूर्योदयावच्छिन्ना तिथि' प्रथमोऽवयवो द्वितीयोदयावच्छिन्ना स द्वितीयोऽवयवो भण्यते, यदा चैकस्यां संक्रान्तौ मासद्वयस्योदय' स्यात्तदा मासवृद्धिरुच्यते, तत्र प्रथममासोदयावच्छिन्ना सङ्क्रान्तिरेव प्रथमोऽवयवो भण्यते,परस्तु द्वितीय इति, एवं च सति तिथिमासयोराद्ययोरवयवो प्रथमतिथ्यादिसंज्ञा स्यात्, तत्र प्रथमा तिथिर्मासो वा नियतनामकार्येषु—आषाढादिमासेषु प्रतिपदादितिथिषु चेदं कर्त्तव्यमित्यादिरूपेण व्यस्तनामाङ्कितकृत्येषु नपुंसक इव नपुंसको बोध्य, यथा हि नपुंसकः स्वापत्योत्पत्तिमतिकृत्यासमर्थस्तथा तत्तन्नामाङ्कितकृत्येष्वेव प्रथमा तिथि प्रथमो मासो वा न समर्थ, न पुन' सर्वेष्वपि कार्येषु, नहि नपुंसकोऽपि स्वापत्यं प्रत्यहेतुरपि भोजनादि कार्यं प्रत्यप्यहेतुरवेति,नपुंसकत्वे हेतुमाह 'जण्ण'णमित्यलङ्कारे यत्—यस्मादितरो द्वितीयोऽंशो द्वितीयतिथ्यादिसंज्ञितस्तत्कार्यकरो—विवक्षितकार्यकरणसमर्थः सर्वोत्तमः—पूर्वानयवापेक्षया प्रधान' सुमत'—सर्वजनसम्मतः, अनादिपरम्परासिद्धोऽत्र चतुष्प्रमाण इत्यर्थ, अयं भाव'—यथा किल विवक्षिता तिथिश्चतुर्दशी, सा च प्रवचने पाक्षिकपर्वत्वेनाभिमता,तस्याम कृत्यं चतुर्थतप' पाक्षिकप्रतिक्रमण चेत्यादि, तत्कृत्यकरो द्वितीय एवांशो, न पुनः प्रथमोऽपि, तस्य तत्कृत्यमधिकृत्य नपुंसकवदसामर्थ्यात्, एवं विवक्षितो मासो भाद्रपद',सोऽपि सम्प्रति चतुर्थ्यावच्छिन्नस्य श्रीसंघस्य पर्युषणापर्वत्वेन प्रवचने प्रतीत',तस्यापि कृत्यं सर्वसाधुवैवन्दना२

लोचना ऽष्टमतपो३ लोच४ सांवत्सरिकप्रतिक्रमण५ लक्षणानि पञ्च कृत्यानि नियतानि, तान्यधिकृत्य प्रथमो भाद्रपदो नपुंसकवदसमर्थः, नपुंसकत्वं च ज्योतिर्विदां प्रतीतमेव, यदुक्तं—"यात्राविवाहमण्डनमन्यान्यपि शोभनानि कर्माणि। परिहर्त्तव्यानि बुधैः, सर्वाणि नपुंसके मासि ॥१॥" इति, तस्मात्सर्वोत्तमो द्वितीय एव भाद्रपदोऽधिकर्त्तव्यः, एवमष्टम्यादयस्तिथयः कार्त्तिकादयश्च मासा अपि योजनीया इति गाथार्थः ॥२०८॥ अथ परोक्तमुपहासवचनमुद्भाव्य दूषयितुं गाथायुग्ममाह—

पणगाऽहिए मासे पुण्णापुण्णाइवच्चमच्चुछुहं। तह लब्भलाहु लोए न होइ किं जेण सो कीवो ? ॥२०९॥
एवमुवहासवयणं नगिणस्स वऽलंकिअंपि पइ पुरिसं। जं चाउमासपमुहे निअगलपासंपि न मुणेइ ॥२१०॥

एतेन—प्रागुक्तप्रकारेणाधिके मासे पुण्यं—दानादिलक्षणमपुण्यं—हिंसादिलक्षणं पापम् आदिशब्दात् तज्जन्यं कार्यस्वर्गादिलक्षणमपत्यं—गर्भधरणप्रसवादिलक्षणं मृत्युः—पञ्चत्वं क्षुधा उपलक्षणात्तृषादिपरिग्रहः, पुण्यं चापुण्यं चादिर्यस्य पूजादेस्तत्पुण्यापुण्यादि तच्चापत्यं च मृत्युश्च क्षुधा चेति समाहारद्वन्द्वः, तथा लभ्यलाभो लोके किं न भवति ? येन सोऽभिवर्द्धितो मासः क्लीबो भण्यते, उपलक्षणात्किं स मासः काकेन भक्षित इत्येवमुपहासवचनं नग्नस्यालङ्कृतं—वस्त्राभरणादिभिः सर्वाङ्गविभूषितमपि पुरुषं प्रतीव बोध्यं, यथाहि कश्चिद्भूतार्त्तो विवस्त्रीभूय परिभ्रमन् विभूषितमपि पुरुषमुपहसति तथाऽयमपीति, भूतार्तत्वे हेतुमाह—'जं चाउ'त्ति यद्—यस्मात् चातुर्मासिकप्रमुखे—चातुर्मासिकसांवत्सरिककृत्येषु निजगलपाशमपि न जानातीत्यक्षरार्थः. भावार्थस्त्वयम्—अत्र कश्चित्क्षपणिकोऽतिवाचालतया ब्रूते—ननु भो अधिको मासः किं काकेन भक्षितः किं वा तस्मिन् मासे साधुदानजिनपूजादिकृत्यजन्यं पुण्यं न भवति उत हिंसाद्याश्रवसेवातः पातकं न भवति उत गर्भाधानप्रसवादि न भवत्यथवा ऋणाद्यसंभवः किं वा तन्मासे बुभुक्षा

न लगति कस्यचित्पार्श्वे यद्बुध्य तस्य कामो न भवतीत्याद्युपदर्शयन् यथा वेषोज्झितवसनोऽप्यलङ्कृतपुरुषं प्रत्युपहासमिवावगन्तव्य, कथमन्यथा पञ्चभिर्मासैश्चतुर्मासकं त्रयोदशभिर्मासैर्द्वादशमासात्मकं संवत्सरमभिवर्द्धितवर्षे ब्रुवाणोऽपीत्यमत्रपोऽभविष्यत्, ननु सर्वेष्वप्यागमे "चउण्हं मासाणं अट्ठण्हं पक्खाणं" इत्यादि तथा "बारसण्हं मासाणं" इत्यादि पाठ एवोपलभ्यते, न पुनस्तत्स्थाने क्वापि "पंचण्हं मासाणं दसण्हं पक्खाणं" इत्यादि, तथा "तेरसण्हं मासाणं छब्बीसण्हं पक्खाणं" इत्यादिपाठ इति, तस्मादागमबलेनैव पञ्चभिरपि मासैश्चतुर्मास्येव त्रयोदशमासैश्च संवत्सर एव स्वीक्रियते इति चेन्मैवं, एवं भगवद्वचनेऽप्यमतस्पृहुदोषस्य, नहि क्वाप्यागमे 'भद्दवयसुद्धपंचमीए पज्जोसवण'त्ति पठ्यते "अभिवड्ढियवरिसे सावणसुद्धपंचमीए पज्जोसविज्जति"त्ति पाठ उपलभ्यते इति, किं च कालेनाधिको मासो भवति इति नैयमिकवचनमेव बोध्यं, तस्माद्यथा चतुर्मासाद्यपेक्षयाऽधिको मासो न प्रमाणं तथा भाविरनव कल्पविहारादौ 'आसाढे मासे दुपया' इत्यादिसूर्यचार तथा लोकेऽपि शुद्धवर्षान्तरमाविषु नियतमासादिप्रतिबद्धाक्षयतृतीया दीपोत्सवादिषु पर्वस्वप्यधिको मासो न प्रमाणतया व्यवह्रियते, तस्मात्तात्पर्यमाह—यत्कृत्यं प्रतिमासं नामग्राहं नियतकृत्यं यद् तस्मिन्नेव मासे विधेय, नान्यत्रेति, विवक्षया तिथिवत्न्यूनाधिकमासोऽप्युपेक्षणीय, अन्यत्र तु गण्यतेऽपि, तथा हि—विवक्षितं हि पाक्षिकप्रतिक्रमणं चतुर्दश्यां नियतं, सा च यद्यभिवर्द्धिता तदा प्रथमां परित्यज्य द्वितीयाऽपि कर्तव्या, दिनगणनायां तस्या अन्यासां वा वृद्धौ संभवन्त्योऽपि षोडश दिना' पञ्चदशैव गण्यन्ते, एवं क्षीणायां चतुर्दश्यापि दिना पञ्चदशैवेति बोध्यं, तद्वदत्रापि विवक्षितं कृत्य सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादि, तच्च मासमधिकृत्य भाद्रपदे नियतं, स च यद्यभिवर्द्धितस्तदा प्रथमं भाद्रपदं परित्यज्य द्वितीयोऽधिकृतव्य, दिनगणनायां तस्यान्यस्य वा मासस्य वृद्धौ संभवन्तोऽप्यशीतिदिना' पञ्चाशदेव गण्यन्ते, यथा परस्पा-

ग्यभिमता पञ्चमास्यपि चतुर्मासीतयाति, यदुक्त साधुदानादिपुण्यकृत्यं तच्च न मासनियतं, किंतु दिनमात्रप्रतिबद्धं, तत्र यं कञ्चन दिनमवाप्यापि कर्त्तव्यमेव, तत्रापि क्षणविशेषनियतत्वेन,रात्रिकदैवसिकप्रतिक्रमणयोरपि निरालम्बनं जिनोक्तवेलामतिक्रम्य परा- वर्त्यं वा करणेऽनाज्ञैव, पाक्षिकदैवसिककृत्याद्यपेक्षया तु प्रथमोऽपि मासः प्रमाणमेव, मासकुक्षिनिपतितत्वात्पाक्षिकदैवसिक- कृत्यादेः, पातकं तु प्रतिप्राणिनं प्रतिसमयं तथाविधाध्यवसायादिसामग्र्यनुरूपमुत्पद्यते,अपत्यमृत्युक्षुधादीनां तु मासादिबृहत्काला- पेक्षा दूरे,समयस्याप्यपेक्षा नास्ति,अन्यथा मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्त्तिनां तिर्यग्देवादिजन्तूनां तदभावापत्तेः,तत्र समयादिरूपस्य कालस्या- भावादित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य बालचेष्टितं परिहर्त्तव्यमितिगाथायुग्मार्थः॥९॥२१०॥ अथ पराभिप्रायेणाशङ्क्य दूषयितुमाह—

णणु बीएवि पमाणं भद्दवए तस्स कज्जमवि दुगुणं । अपमाणे उवहासो इहंपि किं कायमुहवडिओ ? ॥२११॥

ननु द्वितीये भाद्रपदे प्रमाणे तस्य भाद्रपदस्य कार्यं सांवत्सरिकप्रतिक्रमणादि तदपि द्विगुणं स्यात्, द्वयोरपि भाद्रपदयोः सांवत्सरिकादि कृत्यं युक्तं भवेदित्यर्थः, अप्रमाणे उपहासस्त्वदुद्भावितः किमधिको मासः काकेन भक्षित इत्यादिलक्षण इहापि- द्वितीयमासस्याप्रामाण्ये वक्तव्ये किं काकमुखपतित इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—खरतरेण भाद्रपदे वृद्धे प्रथम एव मासः प्रमाणत- याऽभ्युपगतः, तत्र खरतर एव प्रष्टव्यः— ननु भो श्रावणिक! द्वितीयो भाद्रपदः प्रमाणमुताप्रमाणं वेति विकल्पद्वयी, अत्र प्रमाण- मितिचेत् तर्हि प्रथमभाद्रपद इव द्वितीयेऽपि भाद्रपदे पर्युषणाकृत्यं कर्त्तव्यं भवेद्, अप्रामाण्ये च काकभक्षणाद्युपहासस्त्वदु- द्भावितोऽपि किं काकेन भक्षित इत्युपहासस्यैवोपहासो भवद्गलपाशकल्प इतिगाथार्थः ॥२११॥ अथाभिवर्द्धिते मासादौ यस्य प्रामाण्यं तदाह—

जं रविउदयं लहिउं समप्पइ जा तिही अ जो मासो। सो खलु उदयो तन्नामकिच्चकज्जेसु पवरतमो ॥२१२॥

यं रव्युदय–सूर्योदयं लब्ध्वा–प्राप्य या तिथि –प्रतिपदादिलक्षणा यां सूर्यसंक्रांतिं प्राप्य यो वा मास श्रावणादि समाप्यते तन्नामाङ्कितकार्येषु–तिथिमासनियतकार्येषु प्रवरतम –अतिप्रधानः, तदुदयसंयुक्ता तिथिर्मासो वा प्रमाणतयाऽभ्युपगन्तव्य इतिगाथार्थः ॥२१२॥ अथोक्तप्रकारेण तिथिपातेऽपि गतिर्दर्शितैवेत्य ह—

तेण तिहिपडणे पुण पुव्वा न य उत्तरा य पवरतिही। किं सबधाभावे लब्भं लभिज्जए किंची ॥२१३॥

येन कारणेन तिथ्याद्य समाप्तिसूचकोदय प्रधानस्तेन कारणेन तिथिपतने–तिथिक्षये पुन पूर्वा तिथिर्युक्ता, न च प्रवरतिथिरप्युत्तरा–अग्रेतना, चतुर्दशीपाते त्रयोदशी ग्राह्या, न पुन पूर्णिमादिरित्यर्थ, अत एव वृद्धप्रवादागत श्रीउमास्वातिवाचकवचने यथा "क्षये पूर्वा तिथि कार्या, वृद्धौ कार्या तथोत्तरा। श्रीमहावीरस्य निर्वाणं, कार्यं लोकानुसारत ॥१॥ इति, यतस्त्रयोदश्यां द्वयोरपि तिथ्यो समाप्त्यन चतुर्दश्या अपि समाप्तिसूचक स सूर्योदय संपन्न एव, अथोत्तरा न ग्राह्येत्यत्रोपपत्त्यन्तरं हेतुमाह–'किं सबधे'त्यादि, संबन्धाभावेऽपि किंचित्किं लभ्य लभ्यते?, अपि तु न लभ्यत इत्यर्थ, चतुर्दश्या संबन्धस्तु त्रयोदश्यामेव वर्तते, न पुनः पञ्चदश्यामपि, तत्र चतुर्दशीसंबन्धस्याप्यभावात्, अत एव विधिप्रपायामपि "जया पक्खिआए पव्वतिही पडइ तया पुव्वतिही चेव घेत्तव्वा, न उत्तरा, तब्भोगगन्धस्सवि अभावाओ"त्ति, एतच घुणाक्षरन्यायेन सम्यग पतितम्, अन्यथा चतुर्मासकचतुर्दशीपाते पूर्णिमैव ग्राह्येत्यादि कथमवक्ष्यत्?, लोकेऽपि भो देवदत्त! यज्ञदत्तलभ्यं त्वं देहीति वक्तुमपि न शक्यते, तथात्वे च सगद्व्यवस्थाविप्लव प्रसज्यतेति, अत एव "जइ तंमि दिणे चउद्दसी तो पक्खिअं चाउम्मासिअं वा, अह न तो देवसिअं

चे'त्यादि जिनवल्लभेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, किं च विधिप्रपाया चतुर्मासचतुर्दश्याः पाते पूर्णिमोक्ता, सांप्रतीनैस्तु चतुर्दशीमात्रस्थाने पूर्णिमामावास्ये गृह्यन्ते इति तच्चित्रं, तस्मादुत्तरत्र दिने क्षीणतिथेः संबन्धाभावात् न तत्तिथिलभ्यं लभ्यते इतिगाथार्थः ॥२१३॥ अथ पराशयस्य कुत्सितत्वमुद्भाव्य तिरस्करोति—

वुड्ढीए पुण पढमा पुण्णा हाणीइ मूलओ गलिआ । इअ वयणं दुव्वयणं सोअव्वं नेय निउणेहिं ॥२१४॥

वृद्धौ पुनः प्रथमा तिथिः पूर्णा हानौ च मूलतोऽपि गलिता इति वचनं दुर्वचनं—मृषाभाषणं न निपुणैः श्रोतव्यं, किन्तु अपकर्णयितव्यमितिगाथार्थः ॥२१४॥ अथाश्रोतव्ये हेतुमाह—

जम्हा तीएऽवयवो पहाणुदयसंजुओ अ बीअदिणे । हीणा पुण पुव्वदिणे पुण्णा पण्णेहिं दिट्ठत्ति ॥२१५॥

यस्मात्कारणात् 'तीए'त्ति तस्या एव तिथेः प्रधानोदयसंयुक्तोऽवयवो द्वितीये दिने वर्त्तते, हीना पुनः पूर्वदिने पूर्णा वर्तते, नहि हीनत्वं नाम तिथेर्नाशः, किंतु यदा घटिकाद्वयमिता त्रयोदशी चतुर्दशी च चतुष्पञ्चाशदादिघटिकामिता स्यात्तदा तस्यास्तिथेर्हीनत्वं प्रतिपद्यते, तया षष्टिघटिकामितस्य रव्यादेर्वारस्य पूर्त्तेरभावाद्, एवंविधा च पूर्णा प्राज्ञैः—पण्डितैः ज्योतिःशास्त्रनिपुणैर्दृष्टेतिगाथार्थः ॥२१५॥ अथ तिथेर्हानौ खरतरस्यार्द्धजरतीयमाह—

अट्ठमिपडणे सत्तमि चउदसिपडणे अ पुण्णिमापमुहा । इअ अद्धजरइकुक्कुरि कीडइ जिणदत्तनिलयंमि ॥२१६॥

अष्टमीपतने सप्तमी चतुर्दशीपाते च पूर्णिमाप्रमुखाः—पूर्णिमामावास्ये इति अर्द्धजरतिकुक्कुरी जिनदत्तनिलयंमि—जिनदत्तगृहे क्रीडतीति, अयं भावः—यदाऽष्टम्यादितिथिः पतति तदाऽष्टम्यादिसंबन्धि कृत्यं सप्तम्यामष्टमीतिधिया क्रियते, चतुर्दशीपाते चतुर्दश्यां

मूलतोऽपि गतायां आराध्यत्वेन पर्वरूपायां पूर्णिमायां चतुर्दशीकृत्यं क्रियते, अत्र च चतुर्मासकव्यतिरिक्ता पूर्णिमा अमावास्या च श्रावकाणामेव 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरंती'ति प्रवचनवचनात् पौषधमात्रमङ्गीकृत्याराध्यत्वेनाभिमता, न पुनः क्वापि साधूनामपीयमसुकविधिनाऽऽराध्येति, तथा च पाक्षिककृत्यमधिकृत्य यथा त्रयोदशी तथा पूर्णिमाप्यपीति कथं पाक्षिककृत्योपयोगिनी, क्षीणा च चतुर्दशी त्रयोदश्यां सर्वात्मना स्थितेति त्रयोदश्यां द्वयोरपि विद्यमानत्वाच्चतुर्दशीकृत्यं त्रयोदश्यामेव युक्तमिति, अत्र च बह्व्यो युक्तयः सन्ति, किंचिद्विस्तरार्थिना तु मत्कृततत्त्वतरङ्गिणीतो बोध्या इति गाथार्थः ॥२१६॥ अथ समाप्तिसूर्योदयस्य प्राधान्यसमर्थनाय दृष्टान्तमाह—

आमूला सहगारो मंजरिपज्जंतओ महंतोऽवि । न पहाणो किंतंते फलं पहाणं मणुअजुग्गं ॥२१७॥

आमूलात्—मूलादारभ्य मञ्जरीपर्यन्तो महानपि सहकारो न प्रधानः, किन्त्वन्ते मनुजयोग्यं फलमेवोपगम्यं, फलमेव प्रधानम्, आमूलफलपर्यन्तस्याप्यखण्डस्य वृक्षस्य प्रधानोऽवयवः फलं तदतिरिक्तस्याप्राधान्यात्, फलार्थमेव शेषावयवस्यापि प्रयत्नकरणात्, अत एव फलित एव सहकारे इत्यादिना यत्नकरणं, नान्यथा, फलोपेक्षकाणां तु घटादिवृक्षसदृश एव सहकारोऽपीति गाथार्थः ॥२१७॥ अथ दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजनाय गाथामाह—

फलसरिसो सो उदओ जंमि समप्पइ तिही अ मासो अ । मंजरिपज्जंतसमो सेसो फलसाहगो समए ॥२१८॥

फलसदृशः स उदयः—सूर्योदयो यस्मिन्नुदये तिथिः समाप्यते—यमुदयमुपलभ्य तिथिः समाप्तिं याति, चः पुनरर्थे, मासो वा—यां संक्रान्तिं प्राप्य मासः समाप्तिं याति सैव संक्रान्तिः फलसदृशी, तथाविधसूर्योदयसमन्विता तिथिर्मासो वा विवक्षितनियत

कार्यहेतुरित्यर्थः, शेषः पुनस्तिथ्यादेरवयवः मञ्जरीपर्यन्तसहकारसमः फलसाधको, विवक्षितफलरूपस्याभिमततिथ्यादेर्हेतुमात्र एवे-
त्यर्थः, समये—स्वसमये परसमये च, एतावता तिथिवृद्धौ द्वितीया तिथिः मासवृद्धौ च द्वितीयो मासो विवक्षिततिथ्यादेर्वृक्षकल्प-
स्य फलसदृशो मनुष्यकल्पानामभिमतः, शेषस्तु आस्तां विशिष्टचेतना मनुजाः, प्रशस्तवनस्पतयोऽपि सहकारादयः सूर्यसंक्रान्ति-
प्रथमं मासं परित्यज्य द्वितीयमास एव पुष्पफलादिकं प्रयच्छन्ति, यदागमः—"जइ फुल्ला कणिआरया चूअग अहिमासयंमि घुट्ठंमि।
तुह न खमं फुल्लेउं जइ पच्चंता करंति डमराइं ॥१॥"ति श्रीआव० नि०(१२५५) यस्तु वृद्धौ प्रथमं मासं प्रमाणयति स च प्रशस्त-
वनस्पतिष्वपि नान्तर्भावनीयः, यतो वनस्पतिभ्य उद्वृत्यावाप्तमनुजभवो मोक्षमपि याति, अयं तु नियमादनन्तसंसार्येवेति गाथार्थः
॥२१८॥ अथ लोकव्यवहारमाह—

जम्हा लब्भा अहिअं न देइ दित्तोवि दायगो कोऽवि। तत्थवि पुराणरीई लोअववहारओ णेआ ॥२१९॥

यस्मात्कारणाद्दीप्तोऽपि—दीप्तिमानपि दायको लभ्यादधिकं न कोऽपि ददाति, अर्थान्न दापयत्यपि कोऽपि कारणिकः, तत्रापि
लोकव्यवहारतः पुराणरीतिर्ज्ञेया—पूर्वं यया रीत्या देयलभ्यादिव्यवहार आसीत्तयैव रीत्याऽधुनाऽपि न्यायप्राप्तो व्यवहारो भवेत्,
नान्यथेतिगाथार्थः ॥२१९॥ अथ तिथिविषये पूर्वरीतिमाह—

पुव्वं रविउदयजुआ एगा घडिआवि लब्भलाहगरी। अण्णावि ताववेक्खाजुत्ता किं पिहिअ पेडाए? ॥२२०॥

पूर्वम्—अनादिकालतोऽद्य यावद् रव्युदययुता एकापि घटिका लभ्यलाभकारी आसीद्, ग्राह्यदायिकाऽभूदित्यर्थः, तत्र-
त्यं तावत्पाक्षिककृत्यं चतुर्थादि, पाक्षिकत्वेन चाभिमता चतुर्दशी, सा चैकघटिकामिताऽपि समाप्तिसूचकसूर्योदययुता पाक्षि-

फल पदार्थिकाऽर्थात्, एतच परस्याप्यभिमतम्, अधुनापि तावदपेक्षायुक्ता—यथा पूर्वमेकाऽपि घटिका सूर्योदययुता पाक्षिककृत्यादिहेतुरभीप्सितेदानीमपि—द्वितीयदिने तादृशी तु तिथिरस्त्येव अतस्तावत्या एवापेक्षा युक्ता, किं पिहितमञ्जूषाकल्पया प्रार्थनया तिथ्या स्यात् ? न किमपीत्यथ इतिगाथार्थः ॥२२०॥ अथ पूर्वरीतिलोपे यत् स्यात्तदाह—

नम्भाहियलाभकखी अदत्तमवि मुद्दिमपि मजूसं। गिण्हंतो सो तेणुव्व निग्गहं दारुणं लहइ ॥२२१॥

लम्भाधिकलाभाकाङ्क्षी अदत्तामपि मुद्रितां मञ्जूषां गृह्णन् सन् स्तेनवत्—चौरवत् दारुणं निग्रहं लभते, अयं भाव:—अष्टमीदिने यावच्चतुर्दशी सा च लम्भाधिकफलदायिनी भवतीतिभृगालक्षदाशया नियतकृत्यमधिकृत्याकिञ्चित्करत्वेनादृता—नाष्टमी आज्ञामात्रफलजनकत्वेन मुद्रितमञ्जूषाकल्पा एषा तिथिस्तां च गृह्णन् चौरवद्दारुणं मूलिकारोपणकल्पमनन्तसंसारपरिभ्रमणं लभत इतिगाथार्थ ॥२२१॥ अथ प्रकृत योजयति—

नम्हा तिहिव्व मासो गुणो गुरुयसुत्तिविसओत्ति। मुणिऊण बीअमासो णेओ णिअणामकज्जकरो ॥२२२॥

यस्मात्पूर्वोक्तं सम्मानितिथिवदभिवर्द्धितायां तिथौ या एषा निथिस्तद्वत् पूर्वो मासोऽपि पूर्वोक्तयुक्तिविषय इति ज्ञात्वा द्वितीयमासो—भाद्रपदाभिलक्षणो निजनामकार्यकर: पर्युषणा भाद्रपदे कार्त्तिकचतुर्मासकं कार्त्तिके इत्यादिनिजमानाङ्कितानि यानि कार्याणि तेषां कारो ज्ञेय इति गाथार्थ ॥२२२॥ अथ पुनरप्ययथास्थानमुत्सूत्रमाह—

इरिआए पडिक्कमणं पच्छा सामाइअमि भजर्पति। भासंतो उम्मत्तो न मुणइ समयाइपरमत्थं ॥२२३॥

सामायिक—श्रावकाणां सामायिकक्रियायामीर्यापथिकाया: प्रतिक्रमणं पश्चात्, सामायिकोच्चारानन्तरमित्यर्थ:, एतच्चायथापदं—

अयथास्थानं भाषमाण उन्मत्त इव-देवतायत्त इव न जानाति समयादिपरमार्थं-सिद्धान्तपरम्परादिरहस्यमिति गाथार्थः ॥ २२३॥

अथ समयादिपरमार्थमाह—

चित्तविमोहिनिमित्तं भणिआ इरिआ महानिसीहंमि । न य कत्थवि सामइअं असुद्धचित्तेण कायव्वं ॥२२४॥

चित्तविशोधिनिमित्तमीर्या-ईर्यापथिकाप्रतिक्रमणं श्रीमहानिशीथे भणिता, तथाहि-“से भयवं ! जहुत्तविणओवहाणेण पंच- सरवंजणमत्तबिंदुपयक्खरविसुद्धं थिरपरिचिअं काऊण मंगलमहासुअक्खंधमहिज्जित्ताणं पुव्वाणुपुव्वीए पच्छाणुपुव्वीए अणाणुपुव्वीए महता पबंधेण सुत्तं अत्थं च विण्णाय तओ णं किमहीएज्जा ?, गोअमा ! इरिआवहिअं, से भयवं ! केण अट्ठेणं एवं वुच्चति जहा णं पंचमंगलमहासुअक्खंधमहिज्जित्ताणं पुणो इरियावहिअं अहीए ?, गोअमा ! जे एस आया गमणागमणाइपरिणामपरिणए अणेगजीवपाणभूअसत्ताणं अणोवउत्तपमत्ते संघट्टणअवद्दावणकिलामणं काऊण अणालोइअअपडिक्कंते चेव असेसकम्मक्खयट्ठयाए किंची चिइवंदणसज्झाणाइएसु अभिरमेज्जा तया से एगग्गचित्ता समाही भवेज्जा न वा, जओ णं गमणागमणाइअणेगअण्णवावारपरपरिणामासत्तचित्तयाए केइ पाणी तमेव भावंतरमच्छिड्डिअ अट्टदुहट्टज्झवसिए किंचि कालं खणं विरत्तेज्जा, ताहे तं तस्स फलेण विसंवएज्जा, जया उण कहिंचि अण्णाणमोहमायादोसेण सहसा एगिंदिआणं संघट्टणं परिआवणं वा कयं हवेज्जा तया य पच्छा हा हा हा दुट्ठु कयमम्हेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तण्णाणंधेहिं अदिट्ठपरलोगपच्चवाएहि कूरकम्मनिग्घिणेहिंति परमसंवेगमावण्णो सुपरिप्फुडं आलोइत्ताणं निंदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं निस्सल्ले अणाउलचित्ते असुहकम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंदणाइ अणुट्ठेज्जा, तया तयट्ठे चेव उवउत्ते से हवेज्जा, जया तस्स णं परमेगग्गचित्तसमाही हवेज्जा तया चेव सव्वजगजीवपाणभू-

अमणाण उद्धिफलसंपत्ती इच्छा, ता गोअमा! अपडिक्कंताए इरिआवहिआए न कप्पइ चेव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्झाया- इयं फलासायममिकंखुगाणं, एएणट्ठेण गोअमा! एवं वुच्चइ–जहा णं गोअमा! ससुत्तत्थोभय पंचमंगल थिरपरिचिअं काऊण तओ इरिआवहिअं अज्झीए, से भयवं! कयराए विहीए तमिरिआवहिअमहीए? गोअमा! जहा णं पंचमंगलमहासुअक्खंधति (१९–२०) श्रीमहानिशीथतृतीयाध्ययने, उपलक्षणात् "ईर्यापथप्रतिक्रमणमकृत्वा नान्यत्किमपि कुर्याच्चदस्सुद्धतापत्ते" रिति श्रीहरिभद्री पद्मपंचाशिकवृत्तिरपि, न च क्वापि सामायिकमशुद्धचित्तेन कर्तव्यम्, अयं भावः–यावदीर्याप्रतिक्रान्तिप्रतिबद्धं हस्यैत्य वन्दनादि धर्मानुष्ठानं श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनया ईर्याप्रतिक्रान्त्या चित्तशुद्धिं विधायैव कर्तव्यं, सामायिकं पुनरशुद्धेनैव चित्तेन कर्तव्यमित्येवं क्वाप्यागमेऽनुपलम्भात्, तथा परम्परया अप्यभावाद्युक्तिक्षमत्वाभावाच्च कथं सामायिके पश्चादीर्येति गाथार्थः ॥२२४॥ अथ पर आह–

आहारयम्मयचुण्णिप्पमुहेसु करेमिभंतेइयाइ। काऊण य सामइअं पच्छा इरिअत्ति पयडत्थ ॥२२५॥

आह परः–ननु भो आवश्यकचूर्णिप्रमुखेषु–श्रीआवश्यकचूर्णिवृत्तिपञ्चाशकवृत्तियोगशास्त्रवृत्तिनवपदप्रकरणवृत्तिश्राद्ध- दिनकृत्यवृत्तिश्राद्धविधिप्रमुखेषु 'करेमि भंते' इत्यादि यावत् सामइअं काऊण पच्छा इरिआवहिआए पडिक्कमइत्ति प्रकटार्थ– स्पष्टवचनमागमे विद्यत एवेति, तत्र श्री आवश्यकचूर्णिर्यथा "सामाइअं नाम सावज्जजोगपरिवज्जणं निरवज्जजोगपडिसेवणं च, तं सावएण कह कायव्वं? सो दुविहो–इड्ढिपत्तो अणिड्ढिपत्तो अ, जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेइअघरे साहुसमीवे घरे वा पोस- हसालाए वा जत्थ वा वीसमइ अच्छइ वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ सव्वं, चउठाणेसु नियमा कायव्वं, तंजहा–चेइअघरे साहुमूले

पोसहमालाए घरे वा आवस्सयं करेंतोत्ति, तत्थ जइ साहुसगासे करेति तत्थ का विही ?,जइ पारपरभयं नत्थि, जइवि केणइ समं विवाओ नत्थि, जइ कस्सवी ण धरोति, मा तेण अंछविअछिअं कड्ढिजति, जइ धारणगं दट्ठूण ण गेण्हति मा नासिज्जहित्ति, पढमं जइ अ वावारं ण वावारेति ताहे घरे चेव सामातितं काऊण उवाहणाओ मोत्तूण सच्चित्तदव्वविरहिओ वच्चति, पंचसमिओ तिगुत्तो इरिआए उवउत्तो जहा साहू, भासाए सावज्जं परिहरंतो, एसणाए कट्ठं लेट्टुं वा पडिलेहित्तु एवं आदाणनिक्खेवणे,खेलसिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहिअ पमज्जिअ थंडिले, जत्थ चिट्ठति तत्थ गुत्तिनिरोहं करोति, एताए विहीए गंता तिविहेण णमिऊण साहुणो पच्छा साहुमक्खिअं सामाइतं करेति'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेण जाव साहू पज्जुवासामि'त्तिकाऊण, जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदति, साहूणं सगासातो रयहरणं निसिज्जं वा मग्गति, अह घरे तो से उग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अंतेण,पच्छा इरिआवहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोइत्ता वंदति, आयरिआदी जहा रायणिआएत्ति, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छति पढति वा,एवं चेइएवि, असति साहुचेइआणं पोसहसालाए सगिहे वा. एवं सामाइअं आवस्सयं वा करेति, तत्थ नवरि गमणं नत्थि, भणति-जावनिअमं समाणेमि, जो इड्ढिपत्तो सो किर एंतो सव्विड्ढीए एति तो जणस्स अद्धा होति, आदिता य साहुणो सप्पुरिसपरिग्गहेण, कतसामाइएण य पाएहिं आगंतव्वं, तेण ण करेति, आगतो साहुसगासे करेति, जइ सो सावओ ण कोइ उट्ठेति, अह अहाभद्दउत्ति पूआ कया होहित्ति भणतित्ति ताहे पुव्वरइअं आसणं कीरति. आयरिआ णं उट्ठित्ता अच्छंति, तत्थ उट्ठंतमणुट्ठंते दोसा भाणिअव्वा, पच्छा सो इड्ढिपत्तो सामातितं काऊण पडिकंतो- वंदित्ता पुच्छति,सो किर सामातितं करेंतो मउडं ण अवणेति,कुंडलाणि णामसुद्दं पुप्फतंबोलपावार-

गमादि पारिसर्वति, अण्य मर्णति—मउबपि अवयति,एसा विही सामाइयस्सवि" एव श्रीआवश्यकसूत्रादिष्वपि बोध्यमितिगाथार्थ ॥२२५॥ अथ सिद्धान्तमाह—

इअ चे पुष्पकरन्ना पढमा इरिया थिगप्पिमत्ति सुद। इरिआजुगपि जुग्गं मुबकवाए पमायं किं? ॥२२६॥,

अथ 'जइ चेइआई अत्थि तो पढम वदतिधि' पादवाक्येन सेर्यापथिका चैत्यवन्दनलक्षणेन क्रियान्तरेण व्यवहिता पश्चादीर्या पथिका न सामायिकहतु वन—सामायिकसंबधिना, किंतु यावद्गन्तव्य तावदनुक्तत्वेन गन्तव्यक्रियानिवृत्ती प्रोक्तत्वेन गन्तव्य क्रियाव्यावृत्तिप्रत्ययिका व्यापृत्यपामिधायिका, न पुन श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनवती, ननु श्रीआवश्यकचूर्ण्यादौ 'जइ चेइआइ अत्थि तो पढमं वन्दी' यादिवाक्य नास्ति तत्र किं वक्तव्यमितिचेत्सत्यं,मुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनादिविधिरनुक्तोऽपि यथा परम्परा गतो गृह्यते, तथा चूर्ण्याद्युक्तमनु चैत्यवन्दनादिविधि' सुतरां ग्राह्यो, बाधकाभावात्, किंच—यदि सामायिके पश्चादपीर्यापथिका-प्रतिक्रान्ति' श्रीमहानिशीथोक्तप्रयोजनवत्यभविष्यत्तर्हि श्रीहरिभद्रसूरिरप्य दशवैकालिकवृत्तौ ईर्यापथप्रतिक्रमणमकृत्वा सामायिक-व्यतिरिक्तं नान्यत्किमपि कुर्यादिति विशिष्यामणिष्यत्, अन्यथा श्रीआवश्यकचूर्ण्युक्तवचसा सह विरोधो दुर्निवार एव स्यात्, तथा "युक्तमन्यमपि पूर्वकृतिनाऽनुचीर्णमीर्याप्रतिक्रमणत' किल धर्मकृत्यम्। सामायिकादि विदधीत सत प्रयतं, तत्पूर्वमत्र च [illegible]निमाजन त्रि ॥१॥ इतिश्रीमज्ज्ञानाख्यरूपी श्रीदेवेन्द्रसूरिसमीपस्थायिभि' श्रीधर्मघोषसूरिभिरुक्त नामविष्यत्, तत' श्रीदेवे न्द्रसूरिकृतन 'काऊण य सामइअं इरिअ पडिक्कमिअ गमणमालोए" इत्यादिश्राद्धदिनकृत्येन सह विरोध स्यात्,तथा परिता नुवाद प्रथममीर्या [illegible] प्रतिक्रान्तापि, यदुक्त—"जो एतमि सावगो ममिस्मति तण उवयारेण अतीहामि,एगपासे अच्छति

पलीणो,तत्थ ढड्ढरसावओ,सो सरीरचिन्त काऊण साहूण पडिस्सयं वच्चति, ताहे ढड्ढरेण तिन्नि निसिहीयाओ कयाओ,एवं सो इरिआदि ढड्ढरेण सरेण करेति,सो पुण मेहावी तं उवधारेति,मो तेणेव कमेण अतिगओ,सव्वेसिं साहूणं वंदणं कयं,सो सावओ न वंदिओ,ताहे आयरिएहिं भणिअं–नवगमड्ढो सित्ति,पच्छा पुच्छंति॥ इति श्रीआव०चूर्णौ श्रीआर्यरक्षितकथानके, तथा "चउवीसत्थएणं भंते! जीवे किं जणइ?, चउवीसत्थएणं दंसणविसोहिं जणइ१" इति श्री उत्त०२९,एतट्टीकायां–सामायिकं च प्रतिपत्तुकामेन तत्प्रणेतारः स्तोतव्याः, ते च तत्त्वतस्तीर्थकृत एवेति तत्सूत्रमाह––चतुर्विंशतिस्तवेनैतदवसर्प्पिणीप्रभवतीर्थकृदुत्कीर्त्तनात्मकेन दर्शनं–सम्यक्त्वं तस्य विशुद्धिः–तदु१घातिकर्मापगमेन निर्मलीभवनं दर्शनविशुद्धिस्तां जनयति१ उत्त० वृ०, अत्र सामायिकं च प्रतिपत्तुकामेनेत्यादिग्रन्थसंगतिघटकवचसा तीर्थकृदुत्कीर्त्तनपूर्वकमेव सामायिकं भणितं, तच्चेर्यापूर्वकमेव सामायिकं कुर्वतः स्यात्,नान्यथेति सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यं, किंच–नवपदप्रकरणादिकर्त्तारः स्वयमादावेवेर्यां प्रतिक्रामयन्तः कथं निजकृतिषु सामायिके पश्चादीर्येति वदेयुः?, नहि स्वपदे कुठारं शठोऽपि कुरुते, तस्मात् पश्चादीर्येति न महानिशीथोक्तप्रयोजनवती, किंतु भिन्नार्थेत्याद्यनेकयुक्तिविस्तरार्थिना मत्कृतामीर्यापथपदत्रिंशिकां विलोकयिष्यन्तीति धिया नात्र ता युक्तयः प्रदर्श्यन्ते, किंतु किंचित् स्थूलधीगम्यं यथा 'इति चेत्' पूर्वोक्तं चेत्तर्हि सामायिकमपि शुद्धचेतसा कर्त्तव्यं, शुद्धिविधात्री तु प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिर्ध्रुवाङ्करूपा, द्वितीया पश्चादीर्येत्यादिलक्षणा विकल्पिता–भिन्नार्थाप्येककार्यतया विकल्पितेति वास्तवारोपरूपमीर्यापथिकायुगं तव मते योग्यं,परं ध्रुवाङ्कत्यागे–प्रथमेर्याप्रतिक्रान्तिपरित्यागे किं प्रमाणं?,न किमपीत्यर्थः,एतावता चित्तशुद्धिहेतुं प्रथमेर्यां परित्याज्य द्वितीयां च निष्प्रयोजनायें प्रतिक्रामयन्ति ते महाऽज्ञानिनो विपरीतोत्सूत्रभाषिण इति गाथार्थः ॥२२६॥ अथ स्थूलयुक्त्यैव तात्पर्यमाह––

जम्हा पढमा पडिअकप्पा कप्पदुमोवमा इरिआ। सा पुण पच्छाइरिआ गमणनिवित्तीअ पडिकमण ॥२२७॥

यस्मात्सूत्रोक्तं तस्मात् प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिः पौषधाद्यशेषानुष्ठानसाधारणपीठिकाकल्पा कल्पद्रुमोपमा क्रियाणां साधिका, या पुनः पश्चादीया "पच्छा इरियावहिआए पडिक्कमइ" त्ति पदमात्रगम्या तत्रेर्याया अर्थो गमनं तस्याः प्रतिक्रमणं—निवृत्तिरीर्याप्रतिक्रान्तिः मार्गादौ गमनागमनक्रियानिवृत्तिरूपोऽर्थः संपन्नः, तत्राप्यधिकारवशात् कश्चिच्चतुर्विंशतीर्याप्रतिक्रान्तिपूर्विकैव मागगन्तव्यक्रियानिवृत्तिः कश्चित् गमनागमनादिपरिणतिरहितस्य कृतसामायिकस्य गन्तव्यक्रियानिवृत्तिमात्रमेव, अत्रापि युक्तिरीर्यापथपदत्रिंशिकातो ज्ञेयेति गाथार्थः ॥२२७॥ अथापेक्षया न्यूनाधिकत्वमाश्रित्याप्यथास्थानं यथदाह—

जइवि सुपासे तिफणा भव पासे ऊणमहिअमवि कमसो। तहवि सुपासा पासे ठवण अजहाठाणंपि भवे॥२२८॥

यद्यपि सुपार्श्वे त्रिसः फणा ऊनसूत्रं, यतः सुपार्श्वे पञ्चैव फणा भवन्ति, पार्श्वे—पार्श्वनाथे नव फणाः, अधिकसूत्रं, यतः श्रीपार्श्वनाथस्य सप्तैव फणा भवन्ति, यतः—"एकत्र्यादि सप्त स्युर्यदि छत्राणि पर्वते। तदोपमीयते पार्श्वमूर्त्ति सप्तफणः फणी॥१॥ इति वाग्भटालङ्कारे, तथापि श्रीसुपार्श्वसकाशात् फणाद्वयमुपादाय श्रीपार्श्वनाथशिरसि योजयतोऽयथास्थानमपि स्यात्, एतच्च नग्नेनैव दिगम्बरेण प्रतिमानां नग्नत्वदर्पमिव मतभेदकरणाय प्ररूपितम्, अत एव स्वर्णगिरौ पित्तलमय्यां श्रीपार्श्वनाथप्रतिमायां श्रीमायां नवीनफणाद्वयनिषेधनं चिरेण संप्रत्यपि दृश्यते, संशये गत्वा विलोकनीयमिति गाथार्थः ॥ २२८ ॥ अथ क्रियाविषयोत्सूत्रस्य निगमनमाह—

एव भणइत्ताण उस्सुत्त दंसिअं समासेण। एअं सुत्ते किरिआविसय तिविहंपि निद्दिट्ठ ॥२२९॥

॥ाम्-अमुना प्रकारेणाधश्रास्थान क्रियाविषयं तृतीयमुत्सूत्रं दर्शितम्, एतस्मिन् दर्शिते क्रियाविषयं त्रिविधमपि-अधिकन्यूनागथास्थानलक्षणं त्रिप्रकारमप्युत्सूत्रं निर्दिष्टं-यथोद्देशं प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥२२९॥ अथ मौलं द्वितीयविकल्पमाह—

अह पुण उवएसविसयमुस्सुत्तं बीअमेव दुविगप्पं। उम्मग्गदेसणा मग्गनासणा तंपि दंसेमि ॥ २३० ॥

अथेति क्रियाविषयकोत्सूत्रानन्तरं पुनरुपदेशविषयमुत्सूत्रं द्वितीयमपि द्विविकल्पं-विकल्पद्वयभाग्, तत्रोन्मार्गदेशनात् मार्गनाशनाच्च, चकारो गम्यः, उन्मार्गदेशनामार्गनाशनाभ्यां द्विविकल्पमित्यर्थः, यद्भवति तदपि दर्शयामीति गाथार्थः ॥ २३० ॥ अथोक्तमेव व्यक्तीकरोति—

अहिअं उवएसंतो पढमे भंगे अ ऊणमवि बीए। किरिआओऽणंतगुणं पावयरं वयणविसयं तं ॥२३१॥

अधिकं-पद्कल्याणकादि प्रागुक्तमुपदिशन्-प्ररूपयन् प्रथमे भङ्गे-उन्मार्गदेशनालक्षणे, वर्त्तते इति गम्यं, ऊनमपि-स्त्रीजिनपूजानिषेधादिकमपि प्ररूपयन् द्वितीयभङ्गे इत्येतच्चोत्सूत्रं क्रियातः-क्रियाविषयोत्सूत्रादनन्तगुणम्, अनन्तपापहेतुत्वात्, सर्वेष्वऽपि दोषेषु भाषादोषो हि व्यापकः, यदाहुः-"एकत्रासत्यजं पापं, पापं निःशेषमेकतः। द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥" इति योग० वृ०, अत एव पापतरम्-अतिपापरूपं वचनविषयं तत्, सम्यक्त्वप्राप्तावुत्कृष्टकालान्तरप्राप्तिहेतुत्वाद्, यदागमः-"कालमणंतं च सुए अद्धापरिअट्टओ अ देसूणो। आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥ इति० श्रीआव०, अत्राशातनाबहुलस्तावदुन्मार्गप्ररूपको मार्गनाशकश्च ग्राह्यः, तस्यैव तीर्थोच्छेदपातकलिप्तत्वेनाशातनाबहुलत्वादिति गाथार्थः ॥ २३१ ॥ अथ प्रकारान्तरेणाप्युन्मार्गप्ररूपणाद्याह—

अथवा धीण जिणवरपूआपडिसेहग अतित्थंपि। तित्थंतिअ भासंतो उम्मग्गपरूवगो पावो ॥२२२॥

'अथवे'ति प्रकारान्तरद्योतकः तीर्थां जिनवरपूजाप्रतिषेधकमतीर्थमपि तीर्थमिति भाषमाण उन्मार्गप्ररूपकः पापात्मा ज्ञातव्य इति गाथार्थ ॥२२२॥ अथ तीर्थस्वरूपमुक्त्वा सद्दोपको मार्गनाशक इत्यादित्याह—

तित्थं पुण अच्छिन्नं धीजिणपूआपरूवग भरहे। तपि न तित्थति थय भासंतो मग्गनासयरो ॥२२३॥

तीर्थं पुन मतक्षेत्रमिदुष्पसहं यावदच्छिन्नं वर्तते, तत्र भरतक्षेत्रे श्रीजिनपूजाप्ररूपकमेव, तत्तीर्थमप्यतीर्थमितिवचनं भाषमाणो मार्गनाशकः, यद्यप्युन्मार्गभाषका मीवादयो लौकिकमिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति तथापि ते नोत्सूत्रभाषिण, किं तु उपचारादिसाध्य वस्तनागविरकन्याभिग्रहिकमिथ्यात्वमात्रः, उत्सूत्रभाषित्वं हि मिथ्यात्वमुपचारतरेप्यसाध्यतालपुटविषकल्पमभिनिवेशरूपं, तच्च पदमात्रापभ्रंदाने तदतिरिक्तास्विलमपि जैनप्रवचनं अप्रमाणं भवति, यदागम—"पयमक्खरं च इक्कपि जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं। सेसं रोअंतोवि हु मिच्छादिट्ठी जमालिव ॥१॥"त्ति, एतच्च नियमादनन्तसंसारहेतुरत्र, यदुक्तं—"उस्सुत्तभासगाणं बोहीनासो अणंतसंसारो"त्ति, दुर्लभबोधित्वं चामीषामहदादीनामवर्णवादात् स्फुटमेव, यदागम—"पचहि ठाणेहिं जीवा दुल्लभबोहियाए कम्मं पकरेंति, तं —अरहंताणं अवण्णं वदमाणे१ अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अ०२ आयरियउवज्झायाणं अ०३ चाउवण्णस्स संघस्स अ०४ विविक्कतवबंभचेराण देवाणं अव०५" इति श्रीस्थानाङ्गे, अवर्णवादित्वं चोत्सूत्रिणां तीर्थमप्यतीर्थतया भाषमाणानां स्फुटमेव, अतीर्थरूपस्यापि निजमतिविकल्पितस्य मार्गस्य प्ररूपका श्रीऋषभादिजिन एवेत्यलीककलङ्कदानात् महापातकमिति बोध्य, न चैवं तीर्थंकरादीनां कथमवर्णवादीतियेत्कृणु, श्रीवीरेण दुप्पसहं यावदच्छिन्नं तीर्थं जगत्त्रयपूज्यं तीर्थंकरानामपि नमस्करणीयमिति श्रीवीरप्रवर्तितमप्य

[illegible] यदि [illegible] तीर्थकृतामप्यवर्णवादीव, यो यदागमस्यावर्णवाद्येवेति तीर्थकृदवर्णवादी, तथाभूतश्च श्रुतचारित्ररूपधर्मस्याप्यवर्णवादी स्फुटमेव, तथा च तीर्थान्तर्वर्तिनामाचार्यादीनामपि तथैवेति स्वधियैव धीधनानां प्रतीतमेवेति गाथार्थः ॥२३३॥ ननु लौकिकमिथ्यात्वापेक्षया उन्मार्गादिदेशको लोकोत्तरमिथ्यादृग् कीदृग् स्यादित्याह—

लोइअमिच्छत्ताओऽणंतगुणं मग्गनासणाइवयं । पाव तित्थच्चाए तुल्लेऽविअ तावया अहिअं ॥२३४॥

लौकिकमिथ्यात्वात् उन्मार्गदेशनादिवचनः—उन्मार्गदर्शनान्मार्गनाशनादिवचनमनन्तगुणपापं—मिथ्यात्वबन्धमधिकृत्यानन्तगुणपापकनिमित्तं, तत्र हेतुमाह—तीर्थत्यागे तुल्येऽपि च तावता उन्मार्गदेशनादिनाऽधिकमित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—ननु लौकिकमिथ्यात्वी तावत् मूलतोऽपि जैनमार्गं नाङ्गीकुरुते, लोकोत्तरमिथ्यादृष्टिस्तु भूयांसं जिनोक्तमार्गमङ्गीकृत्य किंचिन्मात्रमपलपति, तत्कथं लौकिकमिथ्यात्वापेक्षया लोकोत्तरमिथ्यात्वमनन्तगुणमिति पूर्वपक्षे प्राप्तेऽभिधीयते, यदुक्तं भूयांसं जिनोक्तमार्गमङ्गीकुरुते तन्मृषाभाषणमेव, यतो जिनोक्तो मार्गस्तीर्थं, तच्चोत्सूत्रभाषिणा मूलतोऽपि त्यक्तं, तत्त्यागे चांशतोऽपि जिनोक्तमार्गानङ्गीकारात् कथं भूयोऽङ्गीकार इति वचनं सत्यं ?, किं तु मृषैवेत्यर्थः, तथा च यथा बौद्धादिभिर्जैनप्रवचनं त्यक्तं तथोत्सूत्रभाषिणाऽपीति तुल्येऽपि त्यागे बौद्धादिः पुनः सन् जैनमार्गं जैनमार्गतयैव ब्रूते, यथाऽस्मद्व्यतिरिक्ता एते जैना इति, अयं कुपाक्षिकस्तु पापात्मा पुनः सन् जैनमार्गमप्यजैनमार्गतया ब्रूते, यथा नैते जैनाः, किंतु वयमेव जैना इति जैनमार्गव्यतिरिक्तेऽपि जैनसंज्ञावादिन इत्येतावता मार्गनाशाद्यलीकवचनमाऽधिकं—बौद्धादिभ्योऽधिकं, तच्चाधिक्यमनन्तगुणकारेण बोध्यं, किंच—जैनमार्गद्वेषोऽपि बौद्धादिभ्योऽधिक एवेति तीर्थबहिर्भूतस्य तीर्थद्वेषिणोऽपि यदि भूयोऽङ्गीकारस्तर्हि कस्याल्पाङ्गीकार इति स्वधिया विचार्य भूयो जैनमार्गाङ्गी-

त्मरिषपो न तत्त्वमिति गाथार्थः ॥२२४॥ अथ गाथायुग्मनोपसंहारमाह—

जम्हा उ संकिलिट्ठोऽभिनिवेसी होइ तित्थपडिकूले । छोओ उ भणइ तित्थं तित्थं खलु तित्थअणुकूलो ॥२२५॥
तेण तब्भवसिद्धी लब्भइ परतित्थिएसु न वियड्ढत्ते । इअ मुणिअ कुणु भत्तं भदपया तित्थमत्तिवया ॥२२६॥

यस्मादभिनिवेशी—कुपाक्षिकः संक्लिष्टः—निक्लिष्टपरिणामवान् तीर्थप्रतिकूलः—तीर्थाहितप्रवृत्तिमान् प्रागुक्तयुक्त्या भवति, छोक-स्तु—गौतादिस्तु स्वलुरवधारणे तीर्थमेव—जैनमार्गमेव तीर्थं—जैनमार्गं भणति तीर्थानुकूलो—वचसा सम्यग्भावभावस्तीर्थानुकूलप्रवृत्तिमान् भवति, तेन कारणेन तद्भवसिद्धि, अपवर्गम्यत्वात् तद्भवसिद्धिरपि—चरमशरीर्यपि लभ्यतेऽन्यतीर्थिकेषु, यतोऽन्यतीर्थिका उत्कर्षतो दश सिध्यन्त्येकस्मिन् समय, यदुक्तं—"सिज्झइ गिहिअन्नलिंग चउदसट्ठाहिअसयं च"त्ति, न पाक्षिके—कुपाक्षिकवर्गे चरमशरीरी स्यात्, अथ भावः—अन्यतीर्थिको हि जैनमार्गभद्रानभाग् तद्भवसिद्धिकोऽपि स्यात्, किं तु तथाविधयोग्यताभावात् कश्चिदेकद्व्यादिभवसिद्धिकोऽपि भवेत्, तस्य जैनमार्गं जैनमार्गतया ब्रुवाणस्य तथाविधवचोदोषाभावात्, उत्सन्नमार्गपतितस्तु सन्मार्गमाश्रितोऽपि न चरमशरीरी स्यात्, तत्प्रदानेन मृतस्तु नियमादनन्तसंसारी च, तस्य तीर्थमतीर्थत्वेनातीर्थं च तीर्थत्वेन भाषमाणस्य तथाविधवचोदोषसद्भावादिति भावः । 'इअ मुणिअ'त्ति इति—अमुना प्रकारेण ज्ञात्वा 'तीर्थभक्तिवचस' तीर्थे तीर्थत्वेन धकर्थं, तदपि त्रैलोक्योत्तमं सर्वगुणनिधानमित्यादिभक्त्या वचो येषां त तथाभूता भव्याः 'भद्रपदानि' मङ्गलस्थानानि भवन्तु, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः, अयं भावः—आस्तां स्वय कायेन तदाराधनं, वचोमात्रेणापि तीर्थस्वरूप सम्यग् निरूपयन् त्रैलोक्यस्य उपलक्ष्मीस्थानं भवतीतिगाथाया ॥२२५-२२६॥ अथ तृतीयविभागोपसंहारमाह—

एवं कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावण्णे । चक्खुप्पहावरहिओ कहिओ तइओ खरयरोऽवि ॥२३७॥

एवं–प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते चक्खुत्ति–चक्षुः स्वकीयलोचनं तस्य यः प्रभावो–महिमा नीलादिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो–विकलस्तृतीयः खरतरोऽपि कथितः, अयं भावः–उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं जगत्स्वभावो यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः–"सद्धर्मबीजवपनानघकौशलस्य, यल्लोकबान्धव ! तवापि खिलान्यभूवन् । तन्नाद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु, सूर्यांशवो मधुकरीचरणावदाताः ॥१॥" इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषः खरतरो निजचक्षुः—कुश्रद्धानरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य मतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरेव सुदृष्टीभवतीत्येवंविधः खरतरः कथित इतिगाथार्थः ॥ २३७ ॥ अथायं खरतरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन् प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुचारे ॥२३८॥

प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥ २३८ ॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशिरमिधायिकां गाथामाह—

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥२३९॥

व्याख्याऽत्रापि प्राग्वत् ॥ २३९ ॥ इअ कुवक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि पवयणपरिक्खावरनामंमि खरयरमयनिराकरणनामा चउत्थो विस्सामो सम्मत्तो ॥

इति श्रीमत्तपागणनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपा
ध्यायश्रीधर्मसागरविरचिते स्वोपज्ञकुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे
श्रीहीरविजयसूरिदत्तप्रवचनपरीक्षानाम्नि प्रकरणे खरतर
मतनिराकरणनामा चतुर्थो विश्रामो व्याख्यात इति।

अथ पञ्चमो विश्रामः ॥

अथ क्रमप्राप्तमाञ्चलिकमतं निरूपयितुमाह—

अह अंचलिअं कुमयं लोअपसिद्धंपि किंचि दंसेमि । तेरुत्तरबारसए विक्कमओ अहमकम्मुदया ॥१॥

'अथे'त्यौष्ट्रिकनिरूपणानन्तरम् 'आंचलिकम्' अञ्चलं—पल्लवो धर्मानुष्ठानादौ श्रावकाणां प्ररूपयन्तीत्याञ्चलिकास्तेषामिदमाञ्चलिकं 'कुमतं' कुत्सितश्रद्धानरूपं लोकप्रसिद्धमपि—सर्वलोकसम्मतमपि, यद्यपि सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रवचने प्रतीता एव तथापि तेष्वप्याञ्चलिकः प्रकृतो वक्ष्यमाणश्च लुम्पाक इति द्वितयमाबालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतमिति ज्ञापनार्थमिदं विशेषणं, यत एवं तत एव किंचिद्दर्शयामि, न पुनः खरतरवद्विस्तरेणेति पूर्वार्द्धम्, अथोत्तरार्द्धेनोत्पत्तिकालमाह—'तेरुत्तरे'त्यादि, त्रयोदशोत्तरद्वादशशते वर्षे विक्रमतोऽधमकर्मोदयाद्—अशुभकर्मोदयाज्जातमित्यध्याहार्यमितिगाथार्थः ॥१॥ अथ यतः पुरुषादुत्पन्नं तमाह—

पुण्णिमिओ नरसिंहो नामेणं एगनयणदुव्वयणो । केणावि अवराहेणं तेहिंवि बाहिंकओ आसी ॥२॥

पौर्णिमीयिकः—पूर्णिमापक्षसंबन्धी नाम्ना नरसिंहः 'एकनयनदुर्वचनः' एकं नयनं—लोचनं यस्य स एकनयनो दुष्टं वचनं यस्य स२ ततो विशेषणसमासः, काणाक्षोऽपि जिनदत्तवन्मुखरीत्यर्थः,अत एव केनाप्यपराधेन 'तेहिंवि'न्ति तैरपि—पौर्णिमीयकैरपि बहिष्कृत आसीदितिगाथार्थः ॥२॥

सो पुण कमेण वडणयगामे पत्तो अ तत्थ नम्मइया । लोअणरहिआ नाढीनिसड्ढीचि महिड्ढिआ वुड्ढा ॥३॥

स पुनर्नरसिंहः क्रमेण कियता कालेन पर्यटन् कक्करग्रामासन्न छउणयग्रामे प्राप्त, तत्र च तन्मतिक्रम—पौर्णिमीयकमतरक्ता लोचन रहिता नागनाम्नी भाद्री महर्द्धिका वृद्धा च वयसा कुटुम्बमान्या चासीदिति गाथार्थ ॥३॥

तीए वंदणदाणावसरे मुहपत्तिआवि णो पत्ता । देहंचलेण वंदणमिअ मणिअं तेण पावेण ॥४॥

तया वन्दनदानावसर 'मुखपत्रिका' मुखवस्त्रिकापि नो प्राप्ता, तदानीं तेन पापेन नरसिंहेन देहाञ्चलेन वन्दनकमिति भणित मिति गाथार्थ ॥ ४ ॥ अथ तन्मतसाभिप्रायदाभ्यां नाम्ना स्वरूपमाह—

सा पुण पुव्वं पुण्णिमगुरुस्स केणावि दूमिआ आसी । नरसिंहस्सवि भइणी दोहिवि पयडीकयं कुमयं ॥५॥

सा नाढी निज दुम्ब बहुमान्या केनचिद् पौर्णिमगुरुणा—पौर्णिमीयकाचार्येण 'दूमिअ'त्ति दूमिता दोदूयां प्रापिताऽऽसीत्, अयं भाव—कश्चिदाचार्य तत्र प्राप्त, तेन च तत्रत्यभाद्रादिसमुदायो धर्मनिर्वाहमोदन्तेन पृष्टः, तेन च नाढीप्रसादेनोक्त, तदानी-माचार्योऽपि कीदृशी नाढी?, तपगुरुप्रसादेनेति कथं नोच्यते? इत्युक्तवान्, एकदा च वन्दनकदानावसरे नाढी नासीत्, कुटुम्बेन चोक्तं—यावन्नाढी नायाति तावत्प्रतीक्षणीयम्, आचार्यश्च तन्मानम्लानीकृते तामन्तरेणैव वन्दनकं दापितवान्, तदुदन्त च स्वरूपं चाकर्ण्य सा नाढ्यपि मामर्षाऽभूत्, तद्वृत्तान्त च निशम्य नरसिंहस्तत्रागत,सा च तस्य भगिनी,वन्दनकदानावसरे दैवयोगात् तस्या एव मुखवस्त्रिका न प्रभूता, नरसिंहेन चोक्त—नं नाढि! नास्त्यागमे मुखवस्त्रिका श्राद्धानामिति प्ररूपणया तव मानम्लानि-कराचार्यानुरक्तभाद्रसमुदायस्य मुखवस्त्रिकाभ्यासनेन यथामर्षे प्रमाणपदवीं नेष्यामो, देहाञ्चलेन द्वादशावर्तवन्दनक, इदं च तया मदुक्तिक्रिया सन्, ततो दर्भिक्षलनादिएकाथनरसिंहाभ्यां कारणानुरूपं कार्यमिति न्यायाद्वाञ्चलिकमतोत्पत्तिरिति द्वाभ्यां क्रमतं प्रक

टीकृतमितिगाथार्थः ॥५॥ अथ नाढ्या कि कृतमित्याह—

तीए सूरिपयंपिअ दवाविअं अट्ठसहसदविणेणं । तस्सऽज्जरक्खिएणं नामेणं चिइनिवासीहिं ॥६॥

तया नाढ्या अष्टसहस्रद्रविणदानेन चैत्यनिवासिभिः–नटीपद्रीयचैत्यवासिसूरिभिरार्यरक्षितेन नाम्ना–आर्यरक्षितसूरिरिति नाम्ना सूरिपदं दापितमितिगाथार्थः ॥६॥ अथ नरसिंहेन किं कृतमित्याह—

निअमयवुड्ढिनिमित्तं पावयगिरिकालिआभिहा देवी । आराहिआ य मिच्छादिट्ठी इगवीसुववासेहिं ॥ ७ ॥

निजमतवृद्धिनिमित्तं पावकगिरौ या कालिकाभिधा–कालिकानाम्नी मिथ्यादृष्टिर्हिंसाप्रिया देवी सा एकविंशत्योपवासैराराधिता–स्वायत्तीकृतेतिगाथार्थः ॥८॥ अथ तदनन्तरं नरसिंहः कि कृतवानित्याह—

पच्चक्खा चक्केसरि अम्हंति मुसं वइंसु सो पावो । पावजणाणं पुरओ वुग्गहवयणं पयासंतो ॥८॥

अस्माकं चक्रेश्वरी प्रत्यक्षेति मृषा अवादीत् स नरसिंहः पापो–नवीनमताकर्षणाभिनिवेशमिथ्यात्वपापलिप्तः पापजनानां पुरतः–तदुचितपर्षदि व्युद्ग्रहवचनं प्रकाशयन् मुग्धजनान्, विप्रतारयन्नित्यर्थः ॥८॥ अथ मुग्धजनानां विप्रतारणमुत्सूत्रवचनैरेव स्यादिति तान्याह—

उस्सुत्तं पुण पयडं पढमं मुहपोइआइ पडिसेहो । जुत्ती जइलिंगं तं णो जुत्तं सावयाण भवे ॥९॥

उत्सूत्रं पुनः प्रकटं तन्मतोत्पत्तिकालादारभ्याद्य यावत्सर्वजनप्रतीतं प्रथमं लुम्पाकानां प्रतिमाप्रतिषेधवत्, मुखपोतिका–मुखवस्त्रिका तस्याः प्रतिषेध इति पूर्वार्द्धेन प्रथमोत्सूत्रमाविष्कृतं, अथ उत्तरार्धेन तदुद्भावितां युक्तिमाह–'जुत्ति'त्ति युक्तिस्तत्र

मुखवस्त्रिका यतीनां लिङ्गं तच्च श्रावकाणां नो युक्तम्—उचितं भवदिति तद्वचनमितिगाथार्थः ॥९॥ अथातिप्रसङ्गेन दूषयितुमाह—

पोत्तिअमित्तेणं जइ लिंग किं नाम नेइ सामइए। समणो इवत्ति समए भणिओवि जओ जिणिंदेहिं ॥१०॥

पोत्तिका—मुखवस्त्रिका तन्मात्रेण यदि लिङ्गं यतीनां—साधूनां लिङ्गं वा, नामेति कोमलामन्त्रणे, किम्?—इह—जगति प्रवचने वा सामायिक न स्यात्?, तत्र तु सुतरां स्यादित्यर्थः,तत्र हेतुमाह—'समणे'त्यादि, यतः कारणात् समय—सिद्धान्ते जिनेन्द्रैः श्रमण इवेति—श्रावकः श्रमण इव सामायिके भणितोऽपि, अय भावः—मुखवस्त्रिकामात्रेण यदि श्रावकः श्रमणलिङ्गीस्यात्तर्हि तीर्थकरैः सामायिके श्रमण इव श्रावको भणितः, तच्च तु मते न युक्तम्, अतः सामायिकमपि परिहरणीयं स्यात् यतिसमतासंपादनहेतुत्वा-दितिगाथार्थः ॥१०॥ अथ श्रावकसामायिकं घटिकाद्वयप्रमाणं, तच्च साधुभिरङ्गीकृतमतो न यतिसमतेति निराकर्तुमाह—

मुणिजणअगीकरणा लिङ्ग जइ सुद्धसद्दहणमाई। अब्भतरमवि पज्जई अरिहंतनमुक्कारमाईणि ॥११॥

अत्र यथा श्रावकाणां सामायिकमल्पकालीनं न साधुसमतासूचकं तथा मुखवस्त्रिकादिग्रहणमपि यावत्सामायिकादिक्रियोप-योगि स्वल्पकालीनमेवेति कथं साधुसमतासूचकमिति तस्यामपि प्रतिवन्द्यां युक्त्यन्तरमाह—'मुणि'त्ति मुनिजनाङ्गीकरणाद्यदि लिङ्ग-मपात् मुखपोत्तिका, तर्हीति गम्यं, शुद्धश्रद्धानाद्यभ्यन्तरमपि पुनर्बाह्यमर्हन्नमस्कारादीनि यतिभिर्यावज्जीवमङ्गीकृतानि तथैव श्रा-वकैरपीति तथाभिप्रायेण साधुसमता श्रावकाणां नोचितेति श्रावकैस्तान्यपि परिहर्तव्यानि भवेयुरिति गाथार्थः ॥११॥ अथ श्रा-वकाणां सामायिकमभ्युपगच्छता स्तनिकेनापस्य मुखवस्त्रिकाऽभ्युपगन्तव्येत्यत्र युक्तिमाह—

सामाइअमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा। इअवयणा मुणिलिंग कहवि न विरुद्धमिह स्समए ॥१२॥

"सामाइअमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा। एएण कारणेणं बहुसो सामाइअं कुज्जा॥१॥" इति सिद्धान्तवचनं तत्रा-र्थाधर्मवचनादिह—प्रवचने 'समए'त्ति कालविशेषावसरे सामायिकादिक्रियाकरणकाले कथञ्चिन्मुनिलिङ्गं—साधुलिङ्गानुकारि चिह्नं श्रावकाणामपि न विरुद्धम्, अन्यथा श्रमण इवेत्यादिवचनासंभवात्, अत्रेवशब्दो ह्युपमावाची, सा च भूयोभिः समानधर्मैरेव स्यात्, यतः 'तद्भिन्नत्वे सति तद्गतभूयोऽसाधारणधर्मवत्त्वं सादृश्य'मिति सादृश्यलक्षणं, न च तत्राप्यत्रमायिरूपं ग्राह्यं, बाह्यचिह्नमन्तरेण तथाव्यवहाराभावात्, तत्र सादृश्यं भिन्नत्वं चैवं—साधूनां क्रियोपयोगि रजोहरणमुखवस्त्रिकादि तथा श्रावकाणां चवलक-मुखवस्त्रिकादि, एवं साम्येऽपि साधूनां सत्रौर्णिकनिषद्याद्वयोपेतं पट्टकस्यूतदशिकाकलितं रजोहरणं श्रावकाणां तु दण्डमात्रनिबद्धदशिकात्मकं नाम्नाऽपि चवलकरूपं रजोहरणं, मुखवस्त्रिकाऽपि साधूनां मुखप्रमाणा, श्रावकाणां तु षोडशाङ्गुलप्रमाणा, तथा परिहितचोलपट्टकः साधुः कच्छोटिकासंयुक्तपरिहितवस्त्रः श्रावकः, सवेणीकमस्तकः श्रावको लुञ्चितकेशमस्तकस्तु साधुः, स च यावज्जीवाभिग्रही श्रावकस्तु परिमितकालाभिग्रही चेत्यादि वैसदृश्यमपि बोध्यं, अत एव श्रमणवच्छ्रावकः सामायिके भणितः, तथा च कथंचित्सादृश्यं न मुखवस्त्रिकादिचिह्नमन्तरेण स्यादिति सिद्धान्तयुक्त्यैव मुखवस्त्रिकादौ धर्मसाधनोपकरणे सिद्धे तत्प्रतिषेधवचनं तीर्थासम्मतं महामिथ्यात्वमोहनीयबन्धहेतुरितिगाथार्थः ॥१२॥ अथ व्यवहारनयाभिप्रायेण सामायिकस्वरूपमाह—

धम्मोवगरणरहिओ कयसामइओऽवि अकयसामइओ। ववहारनए साहू जह लिंगायारपरिचत्तो ॥१३॥

धर्मोपकरणानि—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तै रहितः कृतसामायिकोऽप्यकृतसामायिको व्यवहारनये भवति, रजोहरणाद्युपकरणशून्यः सन् "करेमि भंते! सामाइअं" इत्यादिपाठोच्चारेण सामायिकपरिणामवानपि व्यवहारनये सामायिकवान् न स्यात्,

यथा लिङ्गाचारपरित्यक्तः साधुव्यवहारनये साधुर्न भवति, तत्र लिङ्गं रजोहरणादि आचारस्तु प्रतिलेखनप्रतिक्रमणादिनियतक्रिया रूपस्ताभ्यां परित्यक्त-शून्य अन्तर्वृत्त्या कथमप्यात्मतोषारोऽपि गृहलिङ्गी-गृहोचितव्यापाररहितोऽपि साध्वनुष्ठानरहितो न साधुव्यपदेशभाक् स्यात्, एवमनन्यगत्या व्यवहारतः सामायिकव्यञ्जकं रजोहरणादिलिङ्गमेव तत्र मक्षिकासन्निरप्रभृतिषु चिह्नेषु सत्सु कथञ्चित्साध्वनुकृतिमात्रमेव मन्यते, न पुनः सर्वथेति युक्त्या स्फुटं यथा स्यात्तथा सिद्धा मुखवस्त्रिका श्रावकादीनामपि सामायिकादिक्रियासाधनोपयोगिनीति गाथार्थः॥३॥ अथागमानुपातियुक्तिसिद्धामपि मुखवस्त्रिकां मुग्धजनप्रत्यायनार्थं नामग्राहं-मपि सिद्धान्तसिद्धां दर्शयितुमाह—

उवगरणे पुण तुल्लं भणिअं समणेहिं सावयाणंपि। अणुओगाइसु आवस्सयकिरिआसाहणंमि फुडं ॥१४॥

अनुयोगादिषु-अनुयोगद्वारप्रकाशकसूत्रादिष्वावश्यकक्रियासाधने-उभयसंध्यप्रतिक्रमणादिक्रियाकरणे स्फुटं यथा स्यात्तथा श्रावकाणामप्युपकरणं-रजोहरणादिकं श्रमणैः-साधुभिस्तुल्यं-समानं भणितं, तथाहि-"किन्तं लोउत्तरिअं भावावस्सयं १, २जं णं समणो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तदज्झवसाणे तदप्पिअकरणे अण्णत्थ कत्थइ मणं अकुव्वमाणे उभयकालं आवस्सयं करिंति" त्ति श्रीअनुयोगसूत्रम्, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-'तदर्पितकरणः' करणानि-त स्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्-आवश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि नियुक्तानि येन, सर्वथा सम्यग् य थास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इति श्रीअनुयोगद्वारवृत्तिः, तथा "तस्साइपे आणि सरीररओहरणमुहणंतगादिआणि दव्वाणि ताणि किरिआकरणत्तणओ अप्पिआणित्ति" अनुयोगचूर्णी, तथा यदुक्तम्-"उपासकदशाङ्गादावनुक्तत्वाच्छ्रावकाणामावश्यकमयुक्तमिति

[illegible] यद्यपि महानिशीथादौ ... लिखितं सम्प्रति न उपलभ्यते तथाऽप्यनुयोगद्वारे तदुपदिष्टं, [illegible] "जे इमे समणो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मण" इत्यादि चात्र इहापि बोध्यं, उपधानादिपाठवत् [illegible], एवं यावत् सुभद्राश्राविकानिदर्शनतश्च श्रावकस्य विधेयतया प्रतिपत्तव्यमिति पञ्चाशकवृत्तौ, [illegible] नामग्राहेण [illegible] श्रावकाणामपि मुखवस्त्रिका आवश्यकक्रियोपयोगिनी भणितेति गाथार्थः ॥१४॥ [illegible]

[illegible] संवरदारंमि आइमे पण्हा। मुहणंतयपमुहेहिं सड्ढाणमणेसणाहेऊ ॥१५॥

[illegible] आदिमे—प्रथमे संवरद्वारे मुखानन्तकप्रमुखैः—मुखवस्त्रिकाजपमालिकाप्रमुखैः [illegible] भणितमिति बोध्यं, यथा भणितं तथा चाह—"नवि वंदणमाणणपूअणाए भि- [illegible] प्रथमसंवरद्वारे, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—'नवी'त्यादि भैक्ष—भिक्षासमूहो गवेषयितव्यम्— [illegible] यथा "सो एसो जस्स गुणा विअरंति अवारिआ दस दिसासु। इअरा कहासु सुव्वसि पच्चक्खं [illegible]॥१॥"त्ति, नापि माननया आसनदानादिप्रतिपत्त्या नापि पूजनया—तीर्थनिर्माल्यदानमस्तकगन्धक्षेपमुखवस्त्रिकानम- [illegible]" इत्यत्र यदि श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाया अनुपयोगो भवेत्तर्हि तद्दानेन तदावर्जनार्थं पूजाऽपि न भवेदिति [illegible] गाथार्थः ॥१५॥ अथ मुखवस्त्रिकाप्रतिषेधनानन्तरं स्तनिकेन किं प्रतिपिद्धमित्याह—

[illegible] पडिसिद्धं सावयाण पडिक्कमणं। विवरीअं पडिसेहं केइवि बहुकालअंतरिअं ॥१६॥

उपकरण—प्रतिक्रमणादिक्रियासाधकतम मुखवस्त्रिकारजोहरणादौ प्रतिषिद्धे—श्राद्धानां नोचितमित्युपदेशदानादिना त्याजिते 'कारणाभावे कार्यस्याप्यभाव' इति न्यायात् तत्कार्यम्—आवश्यकक्रियारूपं प्रतिक्रमणं तदपि श्रावकाणां निषिद्धं, मुखवस्त्रिकाद्यभावे प्रतिक्रमणासंभवात्, कश्चित् वृद्धास्तु प्रतिषेधे विपरीतं भणन्ति—प्रथमं तेन प्रतिक्रमणं श्रावकाणां प्रतिषिद्धं,पश्चात्कार्ये निषिद्धे कारणस्यानुपयोगात् मुखवस्त्रिकादि निषिद्धं तदपि बहुकालान्तरितं,यदा पौर्णिमीयकैर्वहिष्कृतस्तदानीं प्रतिक्रमणं निषिद्धं, कियता कालेन तथाविधसामग्रीयोगात् सं० १२१३ वर्षे छउमपग्रामे नाटीसांनिध्यात् मुखवस्त्रिकादि प्रतिषिद्धमिति गाथार्थः ॥१६॥ अथ पुनरप्युत्सूत्रभुक्ताविधितुमेतत्मतविधिकालसंप्रतिकालयोर्विरोधं दर्शयन् प्रथमं पर्युषणास्वरूपमाह—

पज्जोसवणापुव्वं चउत्थिदिणे सयपईइ वयणाओ। ज आयरणाहरणं पज्जोसवणाचउत्थीए ॥१७॥

शतपदीवचनात्—महेन्द्रसिंहसूरिकृतशतपदीनाम्नः स्वनिकृतसामाचारीग्रन्थात् पूर्वम्—आञ्चलिकमतप्रवृत्तिकाले पर्युषणा चतुर्थीदिनेऽभ्युपगताऽभूत्, पौर्णिमीयकमताभिगत्याञ्चलिकमताकर्षकैश्च चतुर्थीपर्युषणा न त्यक्तेत्यर्थः, यत्—यस्मात्कारणादाचरणोदाहरणे चतुर्थ्यां पर्युषणा दर्शिता, आचरणाद्वारे अशठाचरणाप्रमाणकरणाय श्रीकालिकाचार्यप्रवर्तिता चतुर्थ्येवोदाहरणतया दर्शिता, तथाहि—"जं जीअं सोहिकरं संवेगपरायणेण दत्तेण। एक्केणवि आइण्णं तेण उ जीएण ववहारो ॥१॥ इति व्यवहारे उ० १०, इति कल्पनिशीथव्यवहारग्रन्थत्रयाभिप्रायतः श्रावत विशिष्टपुरुषा एव केचिदशठत्वेनात्र मन्तव्या , तदाचरितं तु प्रमाणमेव, यथा कालकार्यैः पर्युषणाऽऽचरिता, तथाहि "जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिआ, सा चेव अणुमया सव्वसाहूणं"ति निशीथे उ० १०,पर्युषणाकल्पे चेत्यादि यावदाचरणाद्वारप्रान्ते इत्येवंरूपमन्यदप्यशठाचरितंप्रमाणमेव २१ इत्यशठाचरणाविधिः १०२"

इति शतपद्याम्, अत्र यदि तेषां चतुर्थी अप्रमाणमभविष्यत्तर्हि आचरणाद्वाररचनाया एवासंभवः,प्रयोजनाभावात्, सभवे वाऽ-
शठाचरिता चतुर्थीतिनिदर्शनासंभवात्, तस्मात् माहेन्द्रसूरिणा सं० १२९४ वर्षे शतपदी पूर्वशतपदीतोऽशेन विस्तरवती रचिता
तदानीं चतुर्थ्येव पर्युषणात्वेनाभिमतेति दृश्यं इति गाथार्थः ॥१७॥ अथाञ्चलिकमते कतिदिनैः पर्युषणेत्याह—

इगुणवण्णदिणेहिं पज्जोसवणावि तम्मए तेणं । अभिवड्ढिएवि सावणभद्दवए सावणाइंमि ॥१८॥

एकोनपञ्चाशत्या दिनैः पर्युषणा तन्मते तेन कारणेन येन कारणेन चतुर्थ्यां पर्युषणा, अयं भावः—आञ्चलिकस्तावत् पूर्णिमाप-
क्षान्निर्गतः, पूर्णिमापक्षस्तु पूर्णिमायामेव पाक्षिकं चतुर्मासकं च, चतुर्थ्यां च पर्युषणेतिकृत्वाऽयमपि तथैव कृतवान्, तथा च
पूर्णिमातश्चतुर्थ्यां दिनगणनया एकोनपञ्चाशदेव दिना भवन्ति, श्रावणभाद्रपदेऽभिवर्द्धितेऽपि 'श्रावणादौ' श्रावणप्रथमभाद्रपदयोः
पर्युषणाऽऽसीद्, अयं भावः—यथा चन्द्रसंवत्सरे तथा श्रावणभाद्रपदयोर्वृद्धावपि, परं दिनगणनया श्रावणे प्रथमभाद्रपदे चैकोन-
पञ्चाशता दिनैर्भवत्यत एव एके श्रावणभाद्रपदाधिकमासयोः पर्युषणामेकोनपञ्चाशता दिनैः कुर्वते अपरेत्वेकोनाशीत्याऽपीति शतप-
द्यामेवाचरणावैचित्र्यद्वारे भणितं,न चैतदाञ्चलिकव्यतिरिक्तानामेवेति शङ्कनीयं,यथासंभवं क्वचिदेतस्यापि कस्मिंश्चित्पक्षेऽन्तःपाति-
त्वाद्, अन्यथा एके चैत्यवासं कुर्वन्त्येके च वसतिनिवासं१ एके पढमं होइ मंगलं अपरे तु हवइ २ चैत्यवन्दनायामेके नमः सिद्धेभ्य
इत्येकपदमपरे त्वेकमपि न भणन्ति३ एके नमस्कारायुपधानविधिं मन्यन्ते अपरे तु न४ इत्यादि यावदेके सामायिके श्रावकाणां
प्रथममीर्यापथप्रतिक्रमणमपरे तु सामायिकग्रहणानन्तर१८ एके पर्वतिथिः प्रतिक्रमणवेलायां अपरे तु सूर्योदये२६ इत्यादावेक-
स्मिन् पक्षेऽस्याप्यन्तर्भावाद्, अन्यथा तृतीयपक्षाभ्युपगमे चैत्यवासत्यतिरिक्तवासादिप्रसङ्गेनातिव्याकुलता स्यात, तस्मात्कचिद्

द्वयो' पक्षयोरन्तरपक्षद्वयमन्तर्भावमदन्यानपञ्चाशद्दिनपर्युषणाभ्युपगमऽप्यन्तर्भावोऽस्याधसातम्य , एकोनाशीतिपक्ष तु स्तनिक व्यतिरिक्तोऽपि कश्चिन्सूर्चिमापाखिकऽभ्युपगन्ताऽवगन्तव्य ,चातुर्दशीयकानां तु दिनगणनया खरतरव्यतिरिक्तानामशीतिर्दिना संभवन्ति, खरतरस्य तु पञ्चाशदिति,नन्वेके पञ्चाशता दिनैरपरे त्वशीत्येत्यादिविकल्प कथं नोक्तावित इति चेदुच्यते,पौर्णमीयक निर्गतत्वेन पौर्णमीयक एव महसा रूपममवतीर्णस्तेन तद्विकल्प एवोक्तावित इति संभाव्यते,यद्वाऽनेक भेदा नोक्तास्तद्वदयमपीति गाथार्थ ||१८|| अथ चैत्रादिमासवृद्धौ विशेषमाह—

चित्ताइअमि वुड्ढे पज्जोसवणावि वीसइदिणेहिं । अभिवड्ढिअमि वीसा इयाइअमागम भणइ ||१९||

चैत्रादौ वृद्धे—चैत्रवैशाखज्येष्ठाषाढेषु, वृद्धेषु विंशतिदिनैरपि पर्युषणा स्तनिकेनैवाभ्युपगता, तत्र भ्रान्त्या सिद्धान्तमपि वदति, यथा—"अभिवड्ढिअमि वीसा इयरंमि सवीसइ मासे"त्ति इत्यादि आगम भणति, आगमस्तु तन्मतेऽच्छिन्नपरम्परात्यागेन न न संभवतीत्यग्रे दर्शयिष्यत इति गाथार्थ||१९|| अथ संप्रतिप्रवृत्तिं दूषयितुमाह—

जं पुण पचमिदिवसे पज्जोसवणावि संपई तंसि । त अद्धजरइणायं सपक्ख पावकुमयंमि ||२०||

यत्पुन' सम्प्रति तेषां—पक्षविपक्षानां पञ्चमीदिवसेऽपि पर्युषणा तदर्धजरतीयन्यायं संप्राप्तं पापकुमत—स्तनिकमते इतिगाथार्थ ||२०|| अथार्धजरती व्यक्तीकरोति—

जण्णं चुण्णीवयणं पमाणयंतपि मयपईकार । संपइ पमाणयता पक्खिअा पंचमीवयणा ||२१||

यद्—यस्मात् कमित्यलङ्कार 'चूर्णिवचनं' पर्युषणाकल्पनिशीथादिचूर्णिवचनं प्रमाणयन्तमपि जगपदीकारं संप्रति प्रमाणयंत'

पल्लविका: पञ्चमीवचना इत्यर्द्धजरती, अयं भावः–शतपदीकारेण चूर्णि. सिद्धान्ततयाऽभ्युपगता, चूर्णौ च युगप्रधानश्रीकालकाचार्यप्रवर्त्तिता चतुर्थी तीर्थसम्मताऽद्य यावदच्छिन्ना प्रवर्त्तते, एवं सत्यपि पर्युषणा सिद्धान्तोक्ताऽस्माकं सम्मतेति महत्यसंगति, द्वयोर्मध्येऽन्यतरस्यावश्यं त्यागापत्त्या, चतुर्थीत्यागे शतपदीकारोऽपि त्यजनीय एव स्यात्, न च तदानीं शतपदीकारश्चतुर्थी प्रमाणतया ब्रुवाणोऽपि पञ्चमीमेव स्वयं कृतवानिति शङ्कनीयं, चतुर्दशीपाक्षिकपरिहाराभिधित्सया चतुर्दश्यां पाक्षिकं न कालकाचार्यप्रवर्त्तितं, किंतु कियता कालेन चतुर्थीपर्युषणानुरोधेनान्यैराचार्यैराचीर्णमिति समर्थितवान्, तथाहि–किंच–अधु ऽऽचार्यैरपि पाक्षिकमागमाभिप्रायेण पञ्चदश्यामेवाभ्युपगतं, यथा स्थानकवृत्तिः"एवं च कारणेण कालगायरिएहि चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं, समत्थसंघेण य अणुमन्निअं, तव्वसेण य पक्खिआणिवि चउद्दसीए आयरिआणि, अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए" इति, अथ यदैव कालकाचार्यैः पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणा कृता तदैव पञ्चदशीतश्चतुर्दश्यां पाक्षिकमपीतिचेत्तन्न, यतः पर्युषणाकल्पे "अज्जकालगेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, सा चेव खाइं गया सव्वसाहूणं"ति, अनेन पर्युषणाविषयैव चर्चेति, न पुनः क्वापि पाक्षिकस्येति, अपिच–स्थानकवृत्तिकृताऽपि 'तव्वसेण य पक्खिआणिवि चउद्दसीए आयरिआणि" इत्येवमुक्तं, न पुनरुक्तं कालकाचार्येण पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामानीतमिति १२ इति शतपद्यां द्वादशाधिकशततमद्वारे, अत्र श्रीकालकाचार्यचरिताऽन्याचार्याचरितयोः परस्परं भेददर्शनेन कश्चिद्विशेषो वक्तव्यः, स च सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमानः श्रीकालकाचार्याचरितायाश्चतुर्थ्याः प्रामाण्यमन्तरेण न संभवति, अन्यथा स्तनिकमते चतुर्दशीपाक्षिकचतुर्थीपर्युषणयोर्द्वयोरपि पूर्वाचार्याचरितत्वेन परिहार्यत्वे विशेषाभावाद् अथ यदैवेत्यादिशिष्यनोदनाद्युद्भावनस्याकिञ्चित्करत्वमेवापद्यते. किंच–पूर्वाचार्यैरपि चतुर्थ्यनुरोधेन पाक्षिकं परावर्त्तितं. न

पुन श्रीकालकाचार्याचरितया अपि चतुर्थ्या उल्लङ्घनं विहितं, तस्या अतिबलवत्त्वात्, अत एव पूर्णिमापक्षोऽद्यापि पूर्णिमायां पाक्षिकं चातुर्मासिकं च कुर्वाणोऽपि पर्युषणां तु चतुर्थ्यामेव विदधाति, तन्मतेऽनादिसिद्धमपि चतुर्दश्यां पाक्षिकं पूर्वाचार्याचरितं, स चायायचतुर्मासिकं श्रीकालकाचार्याम्प्यतिरिक्त एवेतिकृत्वा नास्माकं सम्मतमिति विकल्प, अत एव सतपदीकारेणापि क्वापि चतुर्थीपर्युषणा न दूषिता, न वा केचित्पञ्चम्यां पर्युषणां कुर्वन्ति केचिच्चतुर्थ्यामेवति आचरणावैचित्र्ये दर्शितं, प्रत्युत चौमासपर्वस्थितिप्रकारं पर्युषणायामष्टमतपस उत्तरपारणक प्रतिपद्येवोक्तं, यथाहि–"रण्णा मज्झेउरिआ मपिआ–तुम्भे भमावसाए उववासं काउं पडिवयाए सव्वसत्तविहीहिं माहु उत्तरपारणए पडिलाभेत्ता पारउ, पज्जोसवणाए अट्ठमंतिकाउ पडिवयाए उत्तरपारणयं भवइ" इतिनिशीथदशमोद्देशकोक्तेः, तथा–अट्ठमछट्ठचउत्थसंवच्छरचाउमासपक्खेसु। न करेइ सायकुलो न य विहरइ मासकप्पेण ॥१॥" इत्युपदेशमालावचनाच्च पर्युषणादिनत्रयस्यापि पर्वत्वं सुप्रतीतमेव, अतो दिनत्रयेऽपि पौषधं विरुद्धमेवेति इतिपौषधविचारः २६॥ इति शतपद्यां, अत्राष्टमतपस उत्तरपारणकं प्रतिपद्येवोक्तं, न पुन क्वापि पञ्चम्यामपि द्वितीयायामुत्तरपारणकं, न वा केचित्प्रतिपदि कश्चित्तु द्वितीयायामपीति वैचित्र्यमपि दर्शितं, तन चतुर्थीपर्युषणामविकल्प शतपदीकारकाले विप्रतिपत्तिर्नासीदिति बोध्यम्, अन्यथा प्रवचनविरुद्धमन्यत् बहुविधं भणन्नपि तदपि प्रालपिष्यत्, तच्च क्वापि नोक्तं, तद्विषयकसर्वागमोऽपि नोक्तापि तः। किंच–शतपद्युद्धारेऽपि "अंतरावि अ से कप्पइ पज्जोसविण, नो से कप्पइ तं रयणिं उवायणाविंत्तए" त्ति श्रीपर्युषणाकल्पे पञ्चाशद्दिनातिक्रमः मासाभिवृद्धौऽस्त एव श्रीकालकाचार्येण परं चतुर्थ्या पाक्षिकं कृतं, न पुन पञ्चम्यामिति शतपद्युद्धारे २८द्वारे, अत्र पर्युषणामधिकृत्य मधुरापार्श्वस्थेयं–स्तनिकमत पूर्वं पर्युषणा चतुर्थ्यामिव, भावमासाद्रपदश्चो च दिनगणनया पञ्चाशद्दिनेरेव,

चैत्रादिवृद्धौ च त्रिंशत्या दिनैः, सर्वत्रापि चतुर्मासकं त्वाषाढपूर्णिमायामेव, संप्रति तु "अभिवड्ढिअंमि वीसा" इत्यादिवचनबलेन श्रावणभाद्रपदवृद्धौ चतुर्मासकं श्रावणेऽपि, परमेतत्सर्वजनविरुद्धं, यतस्त्रीण्यपि चतुर्मासकानि कार्त्तिकफाल्गुनाषाढमासनियतानि, यत्तु जैनटिप्पनकानुसारेण श्रावणभाद्रवृद्धावपि आषाढवृद्धिरेव गण्यते इति तन्न युक्तं, जैनटिप्पनकस्य व्युच्छिन्नत्वात् संप्रति शैवटिप्पनकेनैव व्यवहारप्रवृत्तिः, तदनङ्गीकारे दीक्षाप्रतिष्ठादिमुहूर्त्तपरिज्ञानं दूरे, मासवृद्धिरपि कथं ज्ञायते ?, तस्माच्छ्रावणभाद्रपदवृद्धिर्नाषाढतया व्यवहर्त्तव्या, किंतु श्रावणादितयैवेति, किंच-शतपद्यामपि श्रावणेऽपि चतुर्मासकमिति विचारो नोद्भावितः, तेन ज्ञायते शतपद्यामनुक्तस्यापि प्रवृत्तिराधुनिकैव कियत्कालानन्तर प्रवृत्तेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ कृतागमशरणस्य स्तनिकस्यागमः शरणमेव न भवतीति दर्शयितुमाह—

तित्था चुअस्स आगमसरणं साहाउ पत्तसरणुव्व । जं सुत्तत्थुभयंपिय तित्थायत्तं जिणिंदुत्तं ॥२२॥

तीर्थात्-श्रीवीरप्रवर्त्तिताच्छिन्नतीर्थाच्च्युतस्य-भ्रष्टस्य नरसिंहस्यागमशरणं शाखातश्च्युतस्य पत्रशरणवन्न भवति, अयं भावः—'स्वाधिरूढशाखाभङ्गान्नहि पत्रमालम्बयाल'मितिन्यायात् स्वाधिरूढशाखातः पततः पुरुषस्य तच्छाखापत्रावलम्बनं त्राणाय न भवति, तथा तीर्थाद्भ्रष्टस्य कुपाक्षिकमात्रस्याप्यागमस्त्राणं न भवति,तत्र हेतुमाह—'जं सुत्ते'त्यादि यद्-यस्मात्कारणात् सूत्रार्थोभयमप्यागमस्तीर्थायत्तं-तीर्थवशं "प्रवचनं-द्वादशाङ्गी तस्याधारः तीर्थमपि प्रवचनं भण्यते" इत्यागमवचनाद्, यद्वा 'प्रवचनं वेत्त्यधीते वा इति प्रावचनिकः-कालापेक्षया बह्वागम' इत्याद्यागमवचनाच्च द्वादशाङ्ग्यादि यावच्छ्रुतं तावत्प्रवचनं भण्यते, तच्च तीर्थे एव स्यात्, न पुनस्तीर्थबाह्ये कुपाक्षिकादिसमुदाये, एतच्च जिनेंद्रोक्तं-तीर्थकरेण भाषितमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ तीर्था-

यत्स्वमेव समर्थयति—

इह आगमो अ तिविहो अत्ताणंतरपरंपराप्रुव्वो। दो गणहरसीसंता तइओ तित्थप्पवित्तंतो ॥२३॥

इह—प्रवचने आगमस्त्रिविध —आत्मानन्तरपरंपरापूर्वः, आत्मा चानन्तरं च परम्परा चेतिशब्दाः पूर्व यस्य स तथा, आत्मागमोऽनन्तरागमः परंपरागमश्चेतिभावः, यदागमः—"अहवा आगमे तिविहे प०, तं०—अत्तागमे अणंतरागमे परंपरागमे" इति श्रीअनुयोगद्वारे, तत्राद्यौ द्वौ गणधरशिष्यान्तौ, सुधर्मजम्बूस्वाम्यन्तावित्यर्थः, तृतीयस्तु तीर्थप्रवृत्त्यन्तो—यावत्तीर्थानुयायीति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अथ संप्रत्यागमः कीदृगित्याह—

संपइ तइओ आगम तित्थदुमसूरिसाहकुसुमसमो। फलसरिसो सुहजोगो मोक्खो महुरो रसासाओ ॥२४॥

संप्रति—वर्तमानकाले तृतीय आगमः—परम्परागमलक्षणो वर्तते, न पुनरात्मागमानन्तरागमलक्षणौ, तयोर्व्युच्छिन्नत्वात्, स च तीर्थद्रुमसूरिशाखाकुसुमसमः —तीर्थलक्षणो यो द्रुमः—कल्पवृक्षादिलक्षणः तत्र सूरिलक्षणा शाखा तत्र कुसुमसमः—पुष्पसमानः, फलसदृशो यस्तस्माच्छुभयोगः—मनःप्रभृतीनां शुभव्यापारः, मनसो ह्यशुभव्यापारे प्रवर्तनं श्रुतमेव निगृह्णाति, यदागमः—"पहावंतं निगिण्हामि, सुअरस्सीसमाहिअं। न मे गच्छइ उम्मग्गं, मग्गं च पडिवज्जइ॥१॥" त्ति श्रीउत्तरा० (८७०) मधुरः फला (रसा) स्वादो मोक्षः, मधुरफला (रसा) स्वादरूपो मोक्ष इत्यर्थः, तत्र यथा वृक्षमन्तरेण न शाखासंभवः, शाखामन्तरेण च न कुसुमोत्पत्तिः, तदभावाच्च न फलं, फलाभावाच्च कुतो मधुररसास्वादः ?, तथा तीर्थमन्तरेण न सूरिः, यत पञ्चवस्तुके—"परम्परागतं सूरिः स्वशिष्यं प्रति सम्यगुद्देशादिविधिना सिद्धान्तमध्याप्य पुस्तकप्रलिखितं सूरिमन्त्रं ददाती"त्युक्तमस्ति, सूरिमन्तरेण च परम्परागमलक्षणस्तृतीय

आगमोऽपि न संभवति, तमन्तरेण न शुभयोगस्तदभावात्कुतो मोक्षः ? इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ तीर्थं कथमासीदित्याह—

आगमोऽपि न संभवति, तमन्तरेण न शुभयोगस्तदभावात्कुतो मोक्षः ? इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ तीर्थं कथमासीदित्याह—

तित्थं तु कालगज्जा अच्छिन्नं जाव दुप्पसहसूरी। पज्जोसवणचउत्थीठिअंति का तत्थ संकावि ? ॥२६॥

तीर्थं तु श्रीकालकाचार्याद्दुष्प्रसभसूरि यावत् पर्युषणाचतुर्थीश्रितमिति का तत्र शङ्कापि ?, यदि श्रीवीरस्थापितं तीर्थं चतुर्थी-
मेवाश्रितं विद्यमानं तर्हि तीर्थाद् बहिर्भवनहेतुः पञ्चमीशङ्कापि न युक्ता, किं तेन सुवर्णेन येन कर्णौ त्रुट्येते इति लोकाभा-
णकात् किं पञ्चम्याः प्रयोजनं ?, तीर्थाद् बहिर्भूयते इति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ कुपाक्षिकस्तीर्थनिरपेक्ष एव स्यादतस्तद-
भिप्रायमाविष्कृत्य दूषयन्नाह—

संपइ तित्थमजुत्तं कुणइ अजुत्तंपि जो उ तद्दूसी। इअ आगमपरमत्थो मत्थयसूलं खु किंमूलो ? ॥२४॥

संप्रति तीर्थमयुक्तं करोति, चकारात्प्ररूपयति च, यस्तु तद्दूषितोऽर्थादवर्णवादी स युक्तमपि—अपिरेवार्थे युक्तमेव करोति, एवं
पराभिप्राये सत्युच्यते 'इअ'त्ति इत्यमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या आगमपरमार्थः—सिद्धान्तरहस्यं मस्तकशूलं—श्रोतृजनस्य मस्त-
कशूलमिव, कि मूलं यस्य स तथा, कस्माद्गुरोः सकाशादवाप्त एवमाशयनिमित्तोपदेशः ?, कोऽपि गुरुर्नासीत्, किंतु निजमति-
विकल्पोत्थः, स च ज्ञानादीनां नाशहेतुरेव, यदागमः—विसोहअंते अणुकाहयंते, जे आयभावेण विआगरेज्जा। अट्ठाणिए हुंति
बहूगुणाणं, जो णाणसंकाए मुसं वएज्ज ॥१॥'त्ति श्रीसूत्रकृदिति (५५९*) गाथार्थः ॥ २६ ॥ अथानन्यगत्याऽपि तीर्थमेव
यथार्थप्रवृत्तिमदिति दर्शयति—

आगमविरुद्धचारी आगमवंतंपि तित्थमवि हुज्जा। ता को अण्णो आगमचारीति अ भण्णई लोए ? ॥ २७॥

आगमवदपि आगम'—सिद्धान्तो विद्यते यस्य तदागमवत् एवंविधमपि तीर्थंकरनमस्करणीयत्वात्तीर्थंकरादपि परमवत् यदि तिगम्यं यथागमविरुद्धचारि—आगमविरुद्धप्ररूपणाचतुर्थ्यादि तेन चरितुं शीलमस्येति तत्तथा, आगमविरुद्धचारि स्यात् तर्हि अन्य —तीर्थात् व्यतिरिक्त' कोऽपि आगमचारी भण्यते लोके—मनुष्यलोके त्रैलोक्ये वा?, न कोऽपीत्यर्थ', त्रैलोक्यपूज्यमपि तीर्थं यदि प्रवचनविरुद्धं भाषेत प्रवर्तेत वा तर्हि तीर्थमप्यतीर्थं भवत्, तथा च तीर्थोच्छेदस्तीर्थभूता' कृपाक्षिका अपि न भवेयु, सत्येव तीर्थे कृपाक्षिकाणां संभव, तीर्थाच्च तीर्थप्रभवो वाऽन्यतीर्थिका भवन्ति, न पुनरात्मात्पादय कृपाक्षिका अपि, नहि वणिजामभावे वणिक्पक्षिपाक्ष्यपदमभाव क्वापि वणिग् समपति, यस्मिन् सत्यत्र यस्तत पृथग्भूय तद्विरुद्धाचारवान् स्यात् स तद्बाह्यो भण्यते, एवं च सति चतुर्थ्याश्रितं तीर्थे विद्यमाने सति निस्तत्र पञ्चम्याश्रितस्तीर्थवान् इत्यनन्यगत्यैव तीर्थं सम्यगितिगाथार्थः ॥२७॥ अथ तीर्थप्रत्यनीकोऽन्य यगत्या कीदृग् स्यादित्याह—

नत्थ पडिवक्खभूओ तित्थपराइणमहिअपडिवक्खम्मो। सोवि जइ हुज्ज दक्खो मुक्खो दुब्भिक्खमुहवडिओ ॥२८॥

तीर्थप्रतिपक्षभूत —तीर्थप्रतिहतक्रियामात्मनीर्थंकरादीनामपि प्रतिपक्षो—द्वेषी पक्कर एवार्थे प्रतिपक्ष एव, सोऽपि यदि दक्षो—निपुणो भवेत्तर्हि मूर्खो—जडो दुर्भिक्षमुखपतित'—दुर्भिक्ष यस्यां क्षयो भवति तन्मुखे प्रथमसमयमेव पतितः, एतावता मूलस्य अगति दुर्भिक्षोऽवगन्तव्य, तथा चानन्यगत्याऽयमत्र मूलचक्रवर्तीतिगाथार्थ' ॥२८॥ अथ तीर्थानभिमतवादिन पातक गाथाद्वयनाह—

तित्थपडिकूलयवयण न तावमित्तेण पावहेउत्ति। किंतु अरहन्तपमुहा मुसं वयन्तस्सवत्तीए ॥२९॥

मत्तोऽविअ पक्खमय तित्थुच्चेअ पडच्चइ पावो। समुत्थमच्चुमिच्छा पडिसमय णाममवजणिआ ॥३०॥ "युग्म"

तीर्थप्रतिकूलत्वात् तीर्थानभिमतप्ररूपणे न तावन्मात्रेण पापहेतुरिति—न तीर्थानभिमतप्ररूपणामात्रपातकहेतुः, किंतु ?. अर्हत्स-मुखा—अर्हदादयः सर्वेऽप्यत्र यावत् सूरयोऽर्थापत्त्या मृषावदा—मृषाभाषिण इति वदति कुपाक्षिक इति गम्यं,तत्रार्थापत्तिस्त्वेवं-यद्यपि तीर्थकरादयो मृषा भाषन्तेइ ति न साक्षाद् ब्रूते तथाऽप्यच्छिन्नं दुष्षमभं यावत् त्रैलोक्यस्यापि तीर्थं पूज्यमिति श्रीवीरेण सौधर्मादिभिश्च भाषितं,तच्च तेषामरुचिविषयोऽर्थापत्त्या तीर्थकरवचस्येवेयमरुचिः, कथं तीर्थकृता वीरेणैतादृशं तीर्थं पूज्यतयोक्तमित्यादिरूपा, सा च तीर्थकरादीनां मृषाभाषित्वसूचिका बोध्या, तच्च महापातकं, ततोऽपि च प्रतिसमयं अयं पापस्तीर्थोच्छेदं प्रतीच्छति, ततस्तन्मूलमन्यस्य तदिच्छा—तदभिलापः प्रतिसमयमनन्तभवजनिका—प्रतिसमय अनन्तकालपरिभ्रमणहेतुबीजभूतं कर्म कुपाक्षिको बध्नाति,न चेदनुपपत्तिकं, शतवर्षजीविनोऽप्यायुरसंख्येयसमयात्मकं भवति, तादृशोऽप्युत्सूत्रभाषी नियमादाशातनाबहुलोऽनन्तानन्तगुणा अप्युत्सर्पिण्यवसर्पिणीः परिभ्रमति चातुर्गतिसंसारे, ताश्च विभज्यमानाः प्रतिसमयमनन्ता अप्यायान्ति, तत्रापि यस्तन्मतागतः क्रियावान स विशेषतस्तथा बोध्य इतिगाथायुग्मार्थः ॥२९॥ ॥३०॥ अथ लौकिकमिथ्यादृगपेक्षया कीदृग् स्यादित्याह—

तेणेवाभिनिवेसी अणंतगुणसंकिलिट्ठपरिणामो । लोइअमिच्छ ओ अफासणिज्जो अ सव्वेसिं ॥३१॥

येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेनाभिनिवेशी—कुपाक्षिको लौकिकमिथ्यात्वाद्—हरिहरादिश्रद्धावतः सकाशादनन्तगुणसंक्लिष्टपरिणामो—मिथ्यात्वबन्धमधिकृत्य महादुष्टपरिणामः,प्रतिसमयं तीर्थहान्यन्वेषणाद्भावतस्तीर्थोच्छेदपातकार्जनात्, सर्वेषामास्तामार्हतानामन्यतीर्थिकानां चोऽप्यर्थे लौकिकमिथ्यादृशामप्यस्पृश्यः, यतो लौकिकमिथ्यात्वं वत्सनागविषकल्पं, तच्च मन्त्राद्युपचारेण सुखसाध्यम्, अभिनिवेशमिथ्यात्वं तु तालपुटविषकल्पमुपायशतैरप्यसाध्यम्, अतस्तत्स्पर्शात् कदाचिल्लौकिकमिथ्यात्वं परित्यज्य

लोकोत्तरमिथ्यात्वघासितो भवत्स्न पुनर्जन्मान्तरेऽपि दुर्लभबोधि स्यात् अत सर्वेषामप्यस्पृश्य इतिगाथार्थः ॥२१॥ अथ मुग्धजनग्रामकं कृपाश्रित्यवचन यथा—

जो पुण पुत्थ नित्थ अहवा पुत्थेण नित्थमुद्धरिअं। इचाई वुत्तो पावेसुऽवऽणारिओ णेओ ॥२१॥

य पुन कश्चित्कृपाश्रितो तुम्पाकादि तीर्थ पुस्तकं मन्यते, यत पुस्तकपरंपरयैव सम्यग्मार्गावाप्ति स्यात्, किं तीर्थेन प्रयोजन मित्यभिप्रायवानित्यर्थ, अथवा पुस्तकन तीर्थमुद्धृत, व्युच्छिन्नमपि तीर्थं पुस्तक—सिद्धान्तपुस्तकमवाप्य प्रादुष्कृतमस्माभिरित्यादि ब्रवाणः पापेष्वपि—यावन्त पापा मानस्तेष्वपि अनार्यो—नीचो ज्ञेयो, यतस्तथा वक्ता महानृतवादी, स च सर्वपापेभ्योऽप्यधमो भवति, यदुक्तं—"एकत्रामस्यत्र पापं पापं निश्शेषमेकत। द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥" इत्यादि योगशास्त्रवृत्तौ, तीर्थं च व्युच्छिन्नं तीर्थकरमन्तरेणाम्नां पुस्तकादि केवलिनाऽपि प्रादुष्कर्तुमशक्य, तीर्थव्यवस्थापनेन च तीर्थकृत्त्वापत्तिप्रसङ्गादिति गाथार्थ ॥३०॥ अथानृतत्वमेव स्पष्टयति—

जह भयण माग्गमग्गं भणिअं तह णेय कत्थई पुत्थ। ज त पुरिसाऽयत्तं पुरिसोऽवि परपग्गयत्तो ॥३२॥

यथा भवय—धर्मश्रुतिर्मोक्षाङ्ग भणित, यदागम "चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणि अ जंतुणो। माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि अ वीरिअं॥१॥" इति, श्रीउत्त० ५। तथा कुत्रचित्—क्वाप्यागमे पुस्तकं नैव—नोक्तमेव, तत्र हेतुमाह—'जं त' ति यद्—यस्मात् तत्पुस्तकं पुरुषायत्त—पुरुषपरतन्त्र, आस्तां यापनं, लिखनमपि पुरुषमन्तरेण न स्यात्, तथा च लिखन शोधन वाचन चेति त्रितयमपि पुरुषापत्त, नहि पुरुषनिरपेक्ष पुस्तक किञ्चिदपि स्वानुरूप पुस्तकं जनयति, नवा शोधयति वाचयति चेति, कथं पुस्तकपरम्परा धर्म

प्रवृत्तिहेतुः?, तस्मात्पुस्तकं पुरुषायत्तं, पुरुषोऽपि परम्परायत्तः, स्वोत्पत्तौ लिप्यादिशिक्षायां च प्राचीनजनकगुर्वाद्यपेक्षाया अवश्यं भावात्, पुरुषपरम्परा त्वनेन कुपाक्षिकेण नाभ्युपगता, अतः पुस्तकाद्यकिञ्चित्करमेव संपन्नम्, अत्र च काश्चन युक्तयः पर्युषणादशशतके दर्शितास्ततोऽवलोक्या इतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ पुस्तकमात्रेण तीर्थप्रवृत्तिर्न भवतीति दृष्टान्तयति—

किं गुरुनिरविक्खोविअ वत्थुअसत्थाओ निम्मविज्जावि। जिणपासायप्पमुहं ता कह तित्थंपि पुत्थयओ? ॥३४॥

किं गुरुनिरपेक्षोऽपि—गुरोरपेक्षारहितोऽपि, चशब्दात्तथाविधजातिस्मरणादिविज्ञानराहित्यं बोध्यं, वास्तुकशास्त्राद्—वास्तुकग्रन्थमात्राजिनप्रासादप्रमुखं—जिनभवनराजमन्दिरादिकं निर्मापयेद्?, अपि तु न निर्म्मापयेत्, ता—तर्हि पुस्तकात्तीर्थमपि कथं प्रवर्तयेत्?, तत्र पुस्तकमपि कस्यचित्केवलसूत्रसंबन्धि तत्रापि कस्यचित् किञ्चिदित्यत्रापि युक्तयो बह्व्योऽपि स्वधियाऽवगन्तव्याः, किंचिच्च पर्युषणादशशतकादवसेयमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ किं कर्तव्यमित्याह—

तम्हा तित्थे संते धम्मो तित्थंमि न उणमण्णत्थ। तित्थं पुण चाउत्थिअमिह सिद्धं कालगज्जाओ ॥३५॥

यस्मात्पुस्तकं तीर्थप्रवृत्तिमधिकृत्याकिञ्चित्कर तस्मात्तीर्थे विद्यमाने धर्मः—श्रुतचारित्ररूपस्तीर्थे, एवो गम्यः, तीर्थे एव, न तु णमित्यलङ्कारे यद्वा न पुनरन्यत्र, तीर्थादन्यत्र धर्मो न भवत्येवेत्यर्थः, तीर्थं पुनरिह—भरतक्षेत्रे कालकाचार्यात्—कालकसूरेरारभ्य चातुर्थिकं सिद्धं, एवकारोऽत्राप्यध्याहार्यः, भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणाश्रितमेव सर्वजनप्रतीतं निशीथचूर्ण्यादिभ्योऽवगन्तव्यमिति गाथार्थः ॥३५॥ अथ चतुर्थीप्रवर्त्तनादन्यत्किं जातमित्याह—

नवमओ चउमासं पक्खिसदिवसंमि मरमयं तित्थे। एवं कालविसेसे पड्डिकमणं पंचहा निअयं ॥ ३६ ॥

यद्यत्र –चतुर्थीप्रभृतिरथाचतुर्मासं पाक्षिकदिवसे तीर्थे सम्मत, यदुक्तं–"कालगआईं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तव्वसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआणि'त्ति" धर्मोपदेशमालावृत्त्यादौ,यत्तु क्वचित् ठाणावृत्त्यादौ 'तव्वसेण य पक्खिआणि चउद्दसीए आयरिआणि'त्ति लिखितं दृश्यते मन्ये लेखकेन केनचित्पाठः परावर्तितो बोध्यः, अत्र च युक्तिः पौर्णमीयकमतनिराकरण द्वितीयविश्रामे दर्शिता, एवं प्रागुक्तयुक्त्या कालविशेषे प्रतिक्रमणं पञ्चधा–पञ्चप्रकारं नियत–निर्यन्त्रितमिति गाथार्थः॥२६॥

अथ कालनियतानि पञ्च प्रतिक्रमणान्याह—

देसिअराइअपक्खिअ चउमासिअ वच्छरंति पचविह। पडिक्कमण पुण पावा निअत्तणं नामनिप्फत्ती ॥२७॥

दैवसिकं च रात्रिकं च पाक्षिकं च चातुर्मासिकं च सांवत्सरिकं चेति समाहार ,इत्यमुना प्रकारेण पञ्चविध–पञ्चप्रकारं दिवसादिकालनियतम् , अस्य प्रतिक्रमणस्य नामनिष्पत्तिः पापान्निवर्तनं प्रतिक्रमणमिति गाथार्थ ॥२६॥ अथ नाममात्रे पञ्चविधं प्रतिक्रमणं यदुक्तं तत्प्रयोजनमाह—

आइदुग अणुकरणं कुपक्खिआणपि होइ तित्थेण। अंतिमतिग तु तित्था बाहिरभावस्स मह चिण्ह ॥२८॥

आदिद्विक-रात्रिकदैवसिकं प्रतिक्रमणं कुपाक्षिकाणां तीर्थेन सहानुकरणम् , अपिरेवार्थेऽनुकरणमेव,यथा नटो राजादीनामनुकरणचेष्टापरायणो भवति तथाऽयमपि प्रतिक्रमणादिक्रियया तीर्थानुकरणकारी स्यान,न ह्यनुकरणमात्रेण तीर्थान्तवर्ती स्यात् ,नटस्यापि राजादिव्यपदेशापत्तेः,अन्तिमत्रिकं तु–पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकलक्षणं प्रतिक्रमणत्रयं तीर्थाद्बहिर्भावस्य महाचिह्नम् ,एतैर्भिन्नैस्तीर्थाद् बहि प्रायो बालैरपि ज्ञायत इत्यर्थः,तत्कथमितिचेच्छृणु,दैवसिकं रात्रिकं चेति प्रतिक्रमणद्वयं यथा तीर्थे ऊिमरात्र्यो पर्यन्ते करोति

तथा कुपाक्षिकविशेषा अपि, पर यद्यपि तत्प्रतिक्रमणं नाच्छिन्नतीर्थपरम्परागतं, किन्तु निजमतिकल्पितं, तथापि नामकालयोः साम्यात् तीर्थानुकरणं, पाक्षिकप्रतिक्रमणं चानादिसिद्धं तीर्थेन चतुर्दश्यामेव विधीयते, चतुर्मासिकप्रतिक्रमणं तु श्रीकालकाचार्यादा-रभ्य संप्रति चतुर्दश्यामेव, कुपाक्षिकैस्तु नाममात्रेणापि पाक्षिकचातुर्मासिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यामेव, तच्च चिह्नं तीर्थाद्बहिर्भावसूचकं कुपाक्षिकाणां स्फुटमेव, यद्यपि कुपाक्षिकविशेषः खरतरश्चतुर्दश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमति तथापि चतुर्दशीपाते पञ्चदश्यङ्गीकारेण तत्तुल्य एव, एवं पर्युषणाचतुर्थ्यङ्गीकारेऽपि चतुर्थीपाते पञ्चम्यङ्गीकारेण मासवृद्धौ च श्रावणाङ्गीकारेण च विशेषकुपाक्षिकेभ्यो न भिन्न एवेति बोध्यमितिगाथार्थः ॥३८॥ अथ प्रस्तुतस्याञ्चलिकस्य यैश्चिह्नैस्तीर्थाद्बहिर्भावोऽवगम्यते तेष्वपि विशेषमाह—

जेहंचलिओ तित्थे पायं खमणुव्व तित्थबाहिरिओ। पयडो तेसुवि चिण्हेसु तिण्णि पुत्तिप्पमुहयाइं ॥३९॥

यैश्चिह्नैराञ्चलिकस्तीर्थाद् बहिः क्षपणकवत्-पिच्छिकादिचिह्नैः दिगम्बर इव प्रकटो भवति तेष्वपि चिह्नेषु 'पुत्तिप्रमुखकानि' मुखवस्त्रिकाप्रतिक्रमणपर्युषणाचतुर्थीनिषेधरूपाणि त्रीणि चिह्नानि आबालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतानीति गम्यमितिगाथार्थः ॥३९॥

अथ प्रतीतचिह्नेष्वपि प्राधान्यमाह—

तेसु भणिएसु भणिअं पायं सयलंपि सेसचिण्हगयं। तत्थवि पोत्तिअच्चाओ निअअणुगयसावयाईणं ॥४०॥

तेषु-त्रिषु भणितेषु शेषचिह्नगतं सकलमपि प्रायो भणितं बोध्यं, तत्रापि-तेष्वपि निजानुगतश्रावकादीनां मुखवस्त्रिकात्यागो महाचिह्नं तीर्थाद् बहिर्भवने इतिगाथार्थः ॥४०॥ अथ मुखवस्त्रिकात्यागो महच्चिह्नं ततः किमित्याह—

तेण मुहवत्तिठावणपगरणमिह वद्धमाणआयरिओ। पुण्णिमपक्खठिओविअ कासी अण्णेसि का वत्ता? ॥४१॥

यत कारणेन तीर्थाद् यदिभवन स्तनिकस्य महाविह तेन कारणनह मुखवस्त्रिकास्थापनप्रकरणं पूर्णिमापक्षस्थितोऽपि च श्रीवर्द्धमानाचार्य अकार्षीत्, तथाहि–"मोहतिमिरोदमरे नमिउं वीरं सुआणुमारेण। साहमि अ मुहपत्तिं सव्वाणमणुग्गहाए ॥१॥ इह केइ समयतत्तं अमुणंता मावयाण मुहपत्तिं। परिसरंति अईणं उमगरणमिणतिकाऊणं ॥२॥ एवं च चीवरामिवि मुञ्चति न सावगाण परिहेउ जम्हा ताणिवि मज्झिमजिणाण उवगरणभूआइ ॥३॥ ज च जइवि फुसंतो पाए मुहणंतएण पच्छिय। पावइ किं पुण सड्ढो तं पिअ निअकप्पणामित्तं ? ॥४॥" इत्यादि कुलकं अय,न चैव श्रीवर्द्धमानसूरस्य प्रवृत्ति',किन्त्वन्येषामपीत्युत्तरार्द्धमाह–'अण्णेसिमि' त्यादि, अन्यपां तीर्थस्थितानां परिग्रहवतां का वार्ता?, तीर्थबाह्यो राकारक्तोऽपि निजसमुदायाद्बहिर्भूतस्तनिकप्रतिबोधाय मुखवस्त्रिकाव्यवस्थापक प्रकरण कृतवान तर्हि तीर्थवर्त्तिन सूरय कुर्वन्ति तत्र किमाश्चर्यमिति भाव ,तथाहि–प्रथम श्रावकाणां श्राविकाणां च प्रतिक्रमणविचारो लिख्यते–यथा "से किं त लोउत्तरिअं भावावस्सयं ?,२ जण्णं समणो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पिअकरणे तब्भावणाभाविए अण्णत्थ कत्थइ मणं अकुव्वेमाणे उभओकालं आवस्सयं करेंति" त्ति(२७) श्रीअनुयोगद्वारसूत्रे,एतद्वृत्ति'–यदिदं श्रमणादयस्तच्चित्तादिविशेषणविशिष्टा उभयकालं प्रतिक्रमणाद्यावश्यकं कुर्वन्ति तल्लोकोत्तरिकं भावावश्यकमिति संटङ्क',तथा 'समणेण सावएण य अवस्सकायव्वयं हवइ जम्हा। अंतो अहोनिसस्सा तम्हा आवस्सयं नाम ॥१॥ इति श्रीअनुयो०सूत्र (२७) अत्र सूत्रे वृत्तौ च साधूनां श्रावकाणां च स्पष्टमेव षडावश्यकान्तर्गतं प्रतिक्रमणं प्रकटमेवोक्तं,तथा "साविगा ण्गा मिच्छादिट्ठि असम दिण्णा, आवस्सयं वेकालिअं करेति, पच्चक्खाइ अ" त्ति श्रीआवश्यकचूर्णौ योगसंग्रहाधिकारे,तथा "असइ साहुचेइआण पोसहसालाए सगिहे वा एवं सामाइअं वा करेति"। श्रीआवश्यकचूर्णौ प्रत्या-

न्यानाध्ययने, अत्राप्यावश्यकचूर्णां स्थानद्वयेऽपि षड्विधावश्यकरूपं प्रतिक्रमणं सुव्यक्तमुक्तं श्रावकाणां, षड्विधावश्यकक्रमस्तु श्री-
आवश्यकचूर्ण्युक्त एव ज्ञेयः, ननु स साधूद्देशेनोक्तोऽस्ति ततः श्रावकाणां कथं लभ्यते इतिचेदुच्यते, साधूनां श्रावकाणां च षड्वि-
धावश्यकक्रमस्य पूर्वोक्तश्रीसिद्धान्ताक्षरैः सदृशस्यैव लभ्यमानत्वाद्, उपलक्षणव्याख्या वणाद्, अन्यथा श्रमण्या अपि तत्क्रमाभावः
प्रसज्येत, यथा च—"पंचमहव्वयजुत्तो अणलस माणपरिवज्जिअ मई अ। संविग्गनिज्जरट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू॥१॥" (नि१२०)
इति श्रीआवश्यकोक्तवन्दनविधिः साधूद्देशेन निर्दिष्टोऽपि श्रमणीश्रावकश्राविकात्रयस्यापि प्रतिपद्यते तथा षड्विधावश्यकक्रमोऽ-
प्यवश्यं प्रतिपत्तव्यः, केवलं तु श्रावकं प्रतीत्य कुत्रापि समग्रस्य षड्विधावश्यकविधेरन्यत्रानुपलम्भात्, किं च—श्रावकाणां षड्विधाव-
श्यकविधिविषयं विभागं स्वमत्या संभाव्य क्वाप्यागमे पूर्वागमज्ञप्रणीतप्रकरणेषु पूर्वाचार्यपरम्परायां चादृश्यमानानुवादं यः कल्पयति
स सतां न प्रमाणं, स्वच्छन्दप्रवृत्तत्वेन श्रीसर्वज्ञाताभङ्गकारित्वादिति १॥ इति मुखवस्त्रिकादेर्यत्कार्यं प्रतिक्रमणादि तद्दर्शितं, तच्च कारण-
मन्तरेण न भवतीति तत्कारणं मुखवस्त्रिकादीति, दर्शयति श्रावकाणां रजोहरणमुखवस्त्रिकाविचारो यथा—"से किं तं लोउत्तरिअं"
इत्यादि प्रागुक्तं, तत्र तदप्पिअकरणेत्ति—'तदर्पितकरणः' करणानि—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यके यथोचितव्यापार-
नियोगेनार्पितानि करणानि येन स तथाविधो, द्रव्यतः स्वस्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इतिश्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ श्रीवीरनिर्वा-
णात्सहस्रवर्षसंज्ञातैः श्रीहरिभद्रसूरिभिः कृतायां, तथा "तस्साहणे जाणि सरीररओहरणमुहणंतगाइआणि दव्वाणि ताणि किरिआ-
करणत्तणओ अप्पिआणि" त्ति श्रीअनु०चूर्णौ, तथा 'तदर्पितकरणः' करणानि—तत्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मि-
न्—आवश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि—नियुक्तानि येन स तथा, अमूनि च तच्चित्तादिविशेषणानि लिङ्गविपरिणामतः

श्रमणीश्राविकयोरपि यान्यानि इति श्रीअनुयो० वृत्तौ मलधारिश्रीहेमचन्द्रसूरिकृतायाम्, अत्र चूर्णौ वृत्तिद्वयेऽपि च तदर्पित-करण इतिविशेषणस्य श्रमणश्रावकादिसमभिन्न मदयमेव व्याख्यानं कृतं त्रिभिरपि ग्रन्थकृद्भिः, तत्र करणशब्दस्य रजोहरणमुख-वस्त्रिकादिरूप एवार्थः प्रदर्शित, तथा–श्रमणामा वृभङ्काजाय,आवत्ता बारसेव उ। सीमा चचारि गुत्तीओ,तिसि दो अ पवेसणा॥१॥ एगनिक्खमण चेव पणवीसं विआहिआ। आवस्सएहिं परिसुद्ध, किइकम्म जहिं कीरइ ॥२॥ किइकम्मपि कुणतो न होइ किइक-म्मनिज्जरभागी। पणवीसामन्नयरं साहू ठाण विराहतो ॥३॥ इति श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (१२१५–६–७) दुओणय जाए येलाए एरमं यन्ति ताह निष्फिडिऊण वदइ,जहाजायं सामण्णे जाणिनिक्खमण अ,सामण्णे रयहरणं मुहपत्तिआ चोलपट्टो अ,जोणिनिक्खमणे अंजलिं सीसे काऊण नीइ' इति श्रीआवश्यकचूर्णौ,एवं श्रीअनुयोगद्वारेषु पदविभागश्यकक्रिया मुखवस्त्रिकारजोहरणादिव्या-पारपूर्विका प्रोक्ता, वन्दनकनियुक्तावपि यथाजातावश्यकं रजोहरणमुखवस्त्रिकाऽविनाभूतं दर्शितं, तच्च साधूनां श्राद्धानां च शेष चतुर्विंशत्यावश्यकवत् प्राय समानमेव युज्यत, श्राद्धानां केवलानाश्रित्य वन्दनकविधि क्वापि सिद्धान्तेऽनुपलम्भात्, नचैवं श्राव-कानां चोलपट्टोऽपि प्रसज्यतेतिवाच्य, यतो यथाजातावश्यकं सामान्यनोक्तमपि पूर्वाचार्यसंप्रदायात् किंचिद्विशेषेणैव ग्राह्य,अन्यथा श्रमण्या अपि मुखवस्त्रिकाचोलपट्टः प्रसज्येतेत्यलमतिप्रसङ्गेन। तथा 'सो अ किर सामाइअं करितो मउड अवणेति, कुंडल नाममुद्दं पुप्फतंबोल पावारमाई वोसिरति" श्रीआवश्यकस्य वृत्तौ तच्चूर्णौ च "उत्तरिज्जं नाम पाउरणं" श्रीनिशीथचूर्णि उद्देसे १४,अत्र श्रीआवश्यकचूर्णौ एषो चोत्तरीयमोचनेन सामायिकग्रहणविधि भाषकाणां साक्षात्कथितोऽथापरस्या मुखवस्त्रिकाग्रहणं ज्ञापयति,तथा 'तण्णं से कूव कोलिए समणोवासए अण्णया कयाई पुव्वावरण्हकालसमयंसि जेणेव असोगवणिआ जेणेव पुढविसिलापट्टए तणेव उवा-

गच्छइ,नामसुद्दगं च उत्तरिजगं च पुढविसिलावट्टए ठवेइ२ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिअं धम्मपन्नत्ति उवसंपज्जित्ताणं विहरति" श्रीउपासकदशाङ्गषष्ठाध्ययने,अत्रैव देवपरीक्षानन्तरं "तेणं कालेणं सामी समोसढे,तए णं से कुंडकोलिए इमीसे कहाए लद्धट्ठे हट्ठे जहा कामदेवो तहा निग्गच्छइ जाव पज्जुवासइ" उपास०६ अध्ययने,कामदेवश्च गृहीतपौषध एवात्रैव द्वितीयाध्ययने एवं निर्गतो यथा–"तए णं से कामदेवे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे एवं खलु समणे जाव विहरइ,तं सेअं खलु ममं समणं भगवं महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता तओ पडिनिअत्तस्स पोसहं पारित्तएत्तिकट्टु एवं संपेहेइ" इत्यादि, इह कुण्डकोलिकेन मुक्तोत्तरीयेन मुखवस्त्रिकादिना गृहीतपौषधेन धर्मानुष्ठानं कृतम्,अन्यथा कामदेवोपमानेन तत्पारणाभिप्रायो न घटते,तथाहि अवट्टि (वहद्दु) कुसुमसेहर सुवयदवाहिगारमज्झंमि । ठवणायरिअं ठविउं पोसहमालाइ पुण सीहो ॥१॥ उम्मुक्कभूसणो सो इरिआइपुरस्सरं च मुहपत्ति । पडिलेहंतो पच्छा चउविहं पोसहं कुणइ ॥२॥ इति व्यवहारचूलिकादौ सिंहश्रावकस्य स्थापनाचार्यस्याग्रे मुखवस्त्रिकयैव पौषधग्रहणविधिः प्रकटमेव भणितः,तथा श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ वन्दनकाध्ययने "अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ । सब्भावमसब्भावं ठवणाकायं विआणिज्जा ॥१॥" (१५२९) इत्यनया गाथया गुरोरभावे स्थापनाचार्याग्रे वन्दनादिकर्त्ता मुख्यवृत्त्या साधुरेवोक्तः, यथा "पंचमहव्वयजुत्तो अणलस माणपरिवज्जिअमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू ॥१॥" परं साधुवच्छ्रावकेणापि वन्दनकं दीयते, न च तस्य रजोहरणं क्वापि सिद्धान्ते भणितं, मुखवस्त्रिका त्वनेकेषु स्थानेषु भणिता,अञ्चलेन पुनर्वन्दनकं क्वापि न दृश्यते,यश्च कृष्णवासुदेवदृष्टान्तस्तैर्भण्यते तत्रापि यथा मुखवस्त्रिकया वन्दनकं न भणितं तथाऽञ्चलेनापि नोक्तं, यत्तु 'असइ पुत्तस्स अंतेणं'ति आवश्यकचूर्ण्यक्षराणि दृष्ट्वा पुत्तशब्देन भ्रान्ताः सन्तस्तेऽञ्चलेन वन्दनकं वदन्ति तत्रापि ते मुग्धाः

प्रस्ताव न विदन्ति,यत तत्र सामायिकव्रतविवरणे सामायिकग्रहणानन्तरं "अह घर तो से उवग्गहिअ रयहरण अत्थि,तस्स असइ पोत्तस्स अंतर्य"ति अक्षराणि सन्ति, तेषामयमर्थ –अथ गृहे सामायिकं करोति तदा तस्यौपग्रहिकं रजोहरणमस्ति, तेन भुवं प्रमार्जयति,तस्यौपग्रहिकरजोहरणस्य असइत्ति असत्त्वेऽभावे तस्य वस्त्रस्यान्तेन–अञ्चलेन संस्तारकादिभुवं प्रमार्जयति,एतैरक्षरैः स्वाध्यायसंस्तारकादिभूमिप्रमार्जनमेवोक्तं,न वन्दनादि, किंच–पुस्तकेऽन्यत्र मुखवस्त्रिकापि भण्यते, यत आवश्यकनिर्युक्तावुक्तं–"या सत्ताणाइरिआ निक्खिप्प ठंति कज्ज अप्पणाए। इयरत्थंगुलिमत्ता पुत्ताइरिआ य भासति॥१॥"(नि०१४२७) किंच वन्दनकभाष्येऽपि श्रावकस्य मुखवस्त्रिकायामेव वन्दनादिविधिरुक्तः, तथाहि–"न य चिन्धिय सामगजाणु निसिऊण तत्थ मुहपत्तिं। रयहरणमज्झ मागंमि ठावए पुत्तपायजुग॥१॥ एव सुसावओऽविहु पुवालमावत्तवदणं दितो। मुहपुत्तिमज्झमागंमि ठावए पुत्तपायजुगं॥२॥" इति। अथ सांनिकूल भाद्वानां मुखवस्त्रिकानिषेधवत्स्थापनाचार्यस्थापनमपि प्रतिषिद्धमत' प्रसङ्गतस्तद्व्याशङ्कस्य निराकरण (क्रियते), यथा ननु किं श्रावकस्यापि सामायिके स्थापनाचार्यस्थापनमस्ति?,अस्तीति ब्रूमः–गुरुविरहमि अ ठवणा गुरूवएसोवदंसणत्थं च। जिणविरहमि य जिणबिंबसेवणामंतणं सहलं॥१॥ रन्नुव्व परुक्खस्सवि जह सेवा मंतदेवयाए वा। तह चेव परुक्खस्सवि गुरुणो सेवा विणयहेऊ॥२॥ इत्यादि (३४६५) विशेषावश्यकादिवचनप्रामाण्यात्, अथ यतिसामायिकप्रस्तावे भदन्तशब्दं व्याख्यानयता 'गुरुविरहंमी'त्यादि भाष्यकृता साधुमाश्रित्योक्तं न श्रावकमितिचेत्तर्हि प्रष्टव्योऽत्र भवान्–किं श्रावकः सामायिकमुच्चरन् भदन्तशब्दं भणति न वा?, यदि भणति तर्हि साधुवत्तस्याप्यहुरोरभावे सोऽपि स्थापनाचार्यं स्थापयति, उभयत्रापि न्यायस्य समानत्वात्, द्वितीयस्तु पक्षो न घटत एव, भदन्तशब्दवर्जसामायिकस्याहतैर्वोच्चरणीयत्वादिति, किंच–यदि मरूलसिद्धान्तसद्भाव

विज्ञेन समग्रसामाचारीसमाचरणचतुरेणापि साधुना गुरोरभावे स्थापनाचार्यस्य पुरत एवं यथोदितकृत्यं क्रियते यथा "मरुअच्छंमि अ विजए नडपिडए वामनाग नागहरे। ठवणा आयरिस्सा सामायरी पउंजणया ॥१॥ (आव० नि० १४१२) तर्हि तथाविधविशदसमयसारविचारचतुरचेतस्केन सदाऽन्योऽन्यकार्यकदम्बकप्रवणमनस्केनोपासकेन सुतरामेतद्विधेयमित्यागमप्रमाणमुपदर्श्य युक्तिमपि दर्शयामः, तथाहि—यदि स्थापनाचार्यमन्तरेणापि वन्दनाद्यनुष्ठानं विधीयते तदा यद्वन्दनकनिर्युक्तौ "आयप्पमाणमित्तो चउदिसि होइ उग्गहो गुरुणो" (१२३३ वृत्तौ) इत्याद्यक्षैरवग्रहणप्रमाणमुक्तं तत्कथं घटामियर्त्ति ?, नहि गुर्वभावे गुरुगतावग्रहप्रमाणं घटमानकं स्यात्, ग्रामाभावे तत्सीम्नो व्यवस्थावत्, तथा तत्रैव यदपरमुक्तं 'चउसिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिक्खमणं" (१२१४) इत्यादि, तदपि न युक्तं भवेत्, यतश्चतुःशीर्षत्वं वन्दनकदातृतत्प्रतीच्छकयोः सद्भावे सति संभवति, तच्च स्तनिकाभिप्रायेण कथं युज्यते ?, साक्षाद्गुर्वभावे स्थापनाचार्यस्यानभ्युपगमात्, द्विप्रवेशैकनिष्क्रमणविचारणा तु गुरोरभावेऽवधिभूतस्थापनाचार्यस्थापनाान्निर्गमप्रवेशाभावेन दूरापास्तैव, अथैतद्दोषपरिजिहीर्षुः परः प्रेरयति—ननु वयमपि हृदयमध्ये गुरुं स्थापयामस्ततश्च सर्वं सुस्थं, हंहो तदपि खरविषाणे लावण्यवर्णनमिव केवलप्रयासहेतुरेव, हृदयमध्यवर्त्तित्वाद् गुरोर्वन्दनकदात्रा सहैव संचरणात् न कथंचिदपि तद्दातुर्निर्गमप्रवेशौ स्यातां, तदसत्त्वे च न पञ्चविंशत्यावश्यकसंपूर्तिः, तदसंपूर्त्तौ च वन्दनकाशुद्धिः, एवमपाकृतः सन् भूयोऽपि मुखरतया परो ब्रवीति—ननु न केवलं वयं हृदयमध्ये एव गुरुं व्यवस्थापयामः, किं तर्हि निकटतरवर्त्तिकटकुड्यादावपि स्थापयित्वा तद्विधापयामः, हन्तैवं ब्रुवता भवताऽपि शून्यहृदयतया 'अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ। सब्भावमसब्भावं ठवणायरिअं विआणाहि ॥१॥ इत्यागमवचनात् स्वमुखेनैव स्थापनाचार्यस्थापनाऽस्मदभीष्टाऽमन्यत, तस्माच्छ्रा-

चकेनापि वन्दनादिक चिकीर्षुणा गुरोरभावे साधुवत् स्थाप्य एव स्थापनाचार्य",इत्येव सिद्धान्तप्रमाणेन युक्तिबलेन च स्थापितेऽपि स्थापनाचार्ये निजानल्पकुविकल्पसंकल्पितकुयुक्तिशतं मुग्धजनप्रतारणपरः पर प्रजल्पति यथा देशान्तरस्थितं गुरु मनमपि ध्यात्व स्थाप्यैवानुष्ठान कुर्मो, नान्यथा, ततश्च नावश्यमाचार्यादिस्थापनानुपङ्ग", मैव वोच",एवं हि गुर्वनुध्यानकर्त्रोरन्तरा गजाश्वरथपदातिकोटी संगकण्टकादिसंचरणादिना षडावश्यके कायोत्सर्गादिष्वनेके उच्छेदनकादयो दोषाः प्रसज्येयुरित्यल कदाग्रहग्रहकदर्थितचेतसा सममतिप्रसङ्गेनेति स्थापनाचार्यस्थापनेत्यादि अनेकयुक्तिभि पूर्वाचार्यैर्मुखवस्त्रिकादिभ्यश्चस्थापनं कृतमिति गाथार्थ ॥४१॥
अथ मुखवस्त्रिकाविचारे कथिते सर्वमपि तन्मतसंबन्धयुक्तमेवेति दर्शयति—

सच्छन्दमइविगप्पिअमयमूलुच्छेदग जिणिंदुत्त । इक्कपि जुत्तिजुत्त नाभिमयं किं बहूहिंपि ? ॥४२॥

स्वच्छन्दस्य—गुरुपारतन्त्र्यविरहितस्य या मति"—बुद्धि" यद्वा भावनिर्देशात्स्वच्छन्दत्वेन या मतिस्तया विकल्पितं यन्मतं—कुपाक्षिकमार्गस्तस्य यन्मूलं—प्रथमसूत्रं क्षपणकानां नाग्न्यमत १ पौर्णिमीयकानां पूर्णिमापाक्षिक२ औष्ट्रिकाणां स्त्रीजनपूजानिषेध"३ स्तनिकानां मुखवस्त्रिकानिषेध"४ सार्द्धराकानां फलादिपूजानिषेध"५ आगमिकानां श्रुतदेवतास्तुतिनिषेधः६ लुम्पाकानां प्रतिमानिषेध ७ कटुकानां संप्रति साधुदर्शनाभावः८ पन्थ्यानामागमिकवच्छ्रुतदेवतानिषेध"९ पाशस्य निद्रादिकरणे साधूनां जिनोपदेशनिषेधः१० इत्यादि, तस्योच्छेदकं नाटकप्ररूपणाविषपराकरणामृतकल्पं जिनोन्द्रोक्तमेकमपि युक्तिप्रयुक्त—विचारमार्गं युक्तिक्षम नाभिमत—न सम्मतं,यद्यप्येतदागमे भणितं परम यत् किमपि सिद्धान्तवचन दर्शयन्त्वित्यादिवचोभि" प्राक् प्रदर्शितवचने रुचिर्न भवेत् , प्रातधर्म कथाप्रोक्तस्तुपरीकृतजिनपूजोपेक्षकलुम्पाकवत् किं बहुभिरपि वचनैः ? स्यात् तादृकपुरुषस्य सिद्धान्तवचनशतैरपि, किमपि न

स्यादित्यर्थ इतिगाथार्थः, ॥४२॥ अथ सिद्धान्तैकवचनारुचिकस्य बहुभिरपि किमपि न स्यादित्यत्र दृष्टान्तमाह—

इक्कंमि पईवंमि अ दीवंते नेव पासई किंची। लोअणसत्तिविमुक्को पईवकोडीहिं किं तस्स? ॥४३॥

चोऽप्यर्थे, एकस्मिन्नपि प्रदीपे दीप्यमाने किंचिन्न पश्यति, तत्र हेतुमाह—यतः सः 'लोचनशक्तिविमुक्तः' लोचनयोः—अक्ष्णोर्या शक्तिः—वस्तुरूपविषयकज्ञानजनकशक्तिस्तया विमुक्तो—विशेषेण मुक्तः—सर्वथा दृक्तेजोरहितस्तस्य पुरुषस्य प्रदीपकोटिभिरपि किं?, न किमपीत्यर्थः, इतिगाथार्थः ॥४३॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—

एवमणुओगवयणं पुत्तिरयहरणपयासयं पयडं। इक्कंपि दीवकप्पं उम्मीलिअनयणसंणीणं ॥४४॥

एवमनुयोगवचनं—'से किं तं लोउत्तरिअं भावावस्सयं?' इत्यादि प्रागुक्तं श्रीअनुयोगद्वारसूत्रवाक्यं, कीदृशं?—मुखवस्त्रिकारजोहरणप्रकाशकं—श्रावकधर्मेऽपि रजोहरणमुखवस्त्रिकाद्युपकरणं प्रतिक्रमणक्रियोपयोगि भणितं, कथं?-'प्रकटं' स्पष्टं, न पुनरव्यक्तम्, एतद्वचनमेकमपि 'दीपकल्पं' प्रदीपकल्पं—प्रदीपतुल्यं, केषाम्?—उन्मीलिते—उद्घाटिते नयने—लोचने येषां ते उन्मीलितनयनास्ते च ते संज्ञिनश्चेति समासः, उद्घाटितलोचनोऽपि यद्यसंज्ञी स्यात्तदा न किंचिदभीष्टार्थसिद्धिः, संज्ञ्यपि यदि निमीलतिलोचनो लोचनरहितो वा स्यात्तथाप्यकिञ्चित्कर इति द्वयोरपि विशेषणयोः प्रयोजनमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथ स्तनिकस्य विंशत्या दिनैः पर्युषणाकरणे प्रयोजनमाह—

जं पुण वीसदिणेहिं पज्जोसवणाऽभिवड्ढिए वरिसे। तं तित्थबज्झबज्झो सयंति पच्चायणट्ठाए ॥४५॥

यत्पुनः अभिवर्धिते वर्षे विंशत्या दिनैः पर्युषणा तत्स्वयमहं तीर्थबाह्यबाह्य इति प्रत्यायनार्थं बोध्यं, तीर्थबाह्यो राकारक्तस्त-

... सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रवचनबाह्यास्ते च परस्परं कथं-
चिद्विप्रतिपन्ना अपि पञ्चाशता दिनैरेव पर्युषणां कुर्वन्ति, अयं तु तेभ्योऽपि वैलक्षण्यसूचकं विंशत्या दिनैरेव पर्युषणाक्रमणेन सर्व-
कुपाक्षिकेभ्यः स्वात्मानं पार्श्वं ज्ञापयतीति भाव इतिगाथार्थः ॥४५॥ अथ विंशत्या दिनैर्यत्क्रमितं तदाह—

जं त साभिग्गहिअं पंचगहाणोइ जाव पन्नासा । अभिवड्ढिए उ वीसा निअमा माघेण मुणिवयणं ॥४६॥

यत्—यस्मात् स्वाभिग्रहिकं पञ्चकहान्या तावत् क्रियते यावत्पञ्चाशद्दिना भवन्ति अभिवर्द्धिते तु—अभिवर्द्धितवर्षे तु विंशतिर्दिना
स्वाभिग्रहिकं भवति, तत्र नियमाभावेन मुनिवचनं स्यात्, पृच्छतां गृहस्थानां पुरस्तात्स्थास्यामो नवेति संदिग्धमेव साधवो वदन्ती-
ति, स्वयं निश्चयेऽपि गृहस्थमासिकनिश्चयाभावात्स्वाभिग्रहिकं भण्यते इति गाथार्थः ॥४६॥ कथमभिवर्द्धिते विंशतिदिनेभ्योऽन्यथा
पञ्चाशद्दिनेभ्यश्च गृहिज्ञातमेव भवतीति दर्शयति—

तत्तोवि परं निअमं भासंतो नाहिगरणदोसमुणी । इअ भासगाहअत्थो चुण्णीए वण्णिओ पयडो ॥४७॥

तत—प्रागुक्तात् स्वाभिगृहीतकालात् परं नियमं—गृहस्थानां पृच्छतां पुरो वयमत्र स्थिताः स्म इति निश्चयं भाषमाणो नाधि-
करणदोषमुनिः स्यात्—अधिकरणदोषभाग् साधुन भवेत् इति—अमुना प्रकारेण भाष्यगाथार्थो भणित , क ?—चूर्णौ—निशीथचूर्णौ
प्रकट—स्पष्ट ,तथाहि—“इत्थ उ अणभिग्गहिअं वीसइराइ सवीसइमासो । तेण परमभिग्गहिअं गिहिणाय कत्तिअ जाव॥१॥ असिवाइ-
कारणेहिं अहवा वासं न सुट्ठु आरद्ध। अभिवड्ढिअंमि वीसा इअरेसु सवीसईमासो॥२॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये उद्दे० १०। एत
च्चूर्णिर्यथा “इत्थ उ”गाहा,इत्थवि—आसाढपुण्णिमाए,सावणबहुलपंचमीए पज्जोसविएवि अप्पणा अणभिग्गहीअं,अहवा जइ गिहि-

न्था पुच्छति–अज्जो! तुब्भे इत्थ वरिसाकालं ठिआ अह न ठिआ ?, एवं पुच्छिएहिं 'अणभिग्गहिअं'ति संदिग्धं वक्तव्यम्, इहान्यत्र वा नाद्यापि निश्चयो भवतीत्यर्थः, एवं संदिग्धं कियत्कालं वक्तव्यम् ?, उच्यते–'वीसइरायं'ति जइ अभिवड्ढिए वरिसे तो वीसतिरातं जाव अणभिग्गहिअं, अह चंदवरिसे तो सवीसतिरातं मासं जाव अणभिग्गहितं भवति, तेणं–तत्कालात्परतः अप्पणो आभिमुख्येन गृहीतमिह व्यवस्थिता इति, गिहीण य पुच्छंताण कहेति–ठिआ मो वरिसाकालंति, किं पुण कारणं वीसतिराते सवीसतिगए मासे वा गए अप्पणो अभिग्गहिअं गिहिणायं करेंति आरतो न करेंति ?, उच्यते, 'असिवा' गाहा, कदाचि असिवं भवे, आदिग्गहणातो रायदुट्ठादी, वासं वा न सुट्ठु आरद्धं वासिउं, एवमाइएहिं कारणेहि जइ अच्छंति तो अहिगरणादिदोसा, अह न अच्छंति तो गिहत्था भणंति–एते सव्वण्णुपुत्तगा न किंचि जाणंति, लोगो घरादीणि छादेति, हलादिकम्माणि वा संठवेति, अभिग्गहिए गिहिणाए अ आरओ कए जम्हा एवमाइआ अहिगरणादिदोसा तम्हा अभिवड्ढिअंमि वरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं करेंति, तिसु चंदवरिसेसु सवीसतिराते मासे गते गिहिणातं करेंती'ति निशीथचू० १०३०, अयमभिप्रायः–श्रावणेऽप्यष्टमतपश्चैत्यपरिपाटिसांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टं पर्युषणापर्व न कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ अथाष्टमतपःप्रभृतिकृत्यविशिष्टा, पर्युषणा कदा कर्त्तव्येत्याह—

जं पुण पज्जोसवणा पव्वं सव्वेसिं सम्मयं समए। तं भद्दवए मासे चउत्थिदिणे नन्नहा मेरा ॥४८॥

यत्पुनः सर्वेषामाबालगोपाङ्गनानामपि समये–प्रवचने पर्युषणापर्व सम्मतं–प्रतीतं तद्भाद्रपदे मासे चतुर्थीदिनेऽर्थाच्छ्रीकालकाचार्यादारभ्य दुष्प्रसहं यावत्संप्रतिकाले भवतीति, अन्यथा मेरा–मर्यादा न स्यात्, किंच–क्वाप्यागमे श्रावणमासविशिष्टं पर्युषणा-

पर्यैत्युक्त नास्तीति गाथार्थः ॥४८॥ अथ सम्प्रति पञ्चकहान्या कथं न क्रियत इत्याह—

सपइ पव्वगहाणीपमुहविही सग्घसयणाओ छिन्नो। मासिग्गहगिहिणाय उभयपि अ महवइ भद्द ॥४९॥

सम्प्रति-वर्तमानकाले पञ्चकहानिप्रमुखविधिः सङ्घस्वजनतः-तीर्थाप्रदाद् व्युच्छिन्नः, अत एव कश्चिदियं गाथापि—"वीसहिं दिणेहिं कप्पो पंचगहाणीइ कप्पठवणा य। नवसयतेणउएहिं वुच्छिन्नं संघआणाए ॥१॥" इति, तस्मात्स्वामिग्रहगृहिज्ञातमुभयमपि-स्वामिगृहीतं गृहिज्ञातं चेति द्वितयमपि भाद्रपद-भाद्रपदचतुर्थ्यां भद्र-मङ्गलं तीर्थाभ्युपगतत्वादिति गाथार्थः ॥४९॥ अथ स्तनिकस्य ग्रथितपक्षक यथाच्छन्दत्वमाह—

किं आगममऽणुसरंतित्थाणुमयंपि तस्स अहच्छंदो। एअं सुयमेव नेच्छति मई महापावं ॥५०॥

स्तनिकमत श्रीहरिभद्रसूरिप्रभृतीनां पूर्वाचार्याणामनङ्गीकाराद् इत्यप्रकरणपरिज्ञानानङ्गीकाराच लुम्पाकवत् सिद्धान्तोऽपि केवलसूत्र रूप एव, तत्र—"सुत्तं गणहररइअं१ तहेव पत्तेअबुद्धरइअं च२। सुअकेवलिणा रइअं३ अभिन्नदसपुव्विणा रइअं४ ॥१॥" इति गाथा न सिद्धान्तोक्ता, किन्तु बृहत्संग्रहिण्यागता, संग्रहिणी च पूर्वाचार्यरचितं प्रकरणमिति मतता च नाभ्येति न्यायमापन्न मन्तव्यामेव नो गाथां पल्लवयोऽपि न लज्जते, तथा केवलसूत्रवादी मिथ्यादृष्टिरेव भवति, यदागमः—"अपरिच्छिअसुअनिहसस्स केवलमभिन्नसुत्तचारिस्स। सव्वुज्जमेणवि कयं अन्नाणतवे बहुं पडइ ॥१॥ जह दाइअम्मिवि पहे तस्स विसेसे पहस्सऽयाणंतो। पहिओ किलिस्सइ च्चिअ तह लिंगायारसुअसेवी ॥२॥ (४१५-६) श्रीउपदेशमालायाम्, अत्र दिग्मात्रमार्गदर्शको यथा पथिकं क्लमयति तथा केवलसूत्रवादी धर्मश्रोतारं संसारे पातयतीति गाथार्थः, अत्र युक्तिस्तु पर्युषणादशशतकटीकातो ज्ञेया, एव

मत्यपि 'किंचे'ति दूषणाभ्युच्चये,आगमेऽनुक्तं–स्तनिकाभिमतागमे क्वापि नोक्तं तीर्थानुमतं–तीर्थस्य सम्मतं तत्र यथाच्छन्दः–स्वेच्छाचारी यत एवं तदेव सुन्दरमेवं च नेति मतिः,सा च मतिर्महापापं, केवलिनामपि वाचामगोचरगतिकम् ,अयं भावः–तीर्थाभिमतं तदभिमतसिद्धान्तानुक्तं चेति ज्ञात्वाऽपि सिद्धान्तोक्तकारित्वमात्मनो मन्यमानः किंचित्स्वीकरोति किंचिच्च नेति यथाच्छंदत्वं शैथिल्यसूचकं, तथाहि–चैत्यवन्दनकायोत्सर्गेऽष्टोच्छ्वासमानं ललितविस्तरावृत्तौ श्रीहरिभद्रसूरिभिरेवोक्तं, न पुनः क्वापि तदभिमतसिद्धान्ते१ श्राद्धानामालोचनायां प्रायश्चित्तदानविधिः प्रकरणेष्वेवोक्तः२ श्राद्धानामीर्यापथिकादिसूत्रपठनं साधुसदृशं न सिद्धान्तोक्तं३ श्राद्धानां वन्दनके द्वादशावर्त्तविधिर्न सिद्धान्तोक्तः 'किइकम्मकरो हवइ साहु'त्ति वचनात्४ पौषधग्रहणविधिः पारणकविधिश्च नागमोक्तः५ तथा पौषधोच्चारदण्डकविधिर्ग्रन्थिकसामायिकविधिश्च न सिद्धान्तोक्तः५ सामायिकदण्डकोऽपि चूर्ण्याद्युक्तोऽपि 'दुविहं तिविहेण'मित्येवास्ति, न पुनर्मणेणमित्यादि व्यक्तिः६ साधुसाध्वीनां मुखपोतिकाप्रतिलेखनविधिर्भिन्नः क्वाप्युक्तो नास्ति७ योगविधिराचार्यपदवाचकपदप्रतिष्ठाविधिः सूरिमन्त्रसाधनविधिश्चेति न सिद्धान्तोक्तः८ श्राद्धादिसमक्षं पर्युषणाकल्पकर्षणलौकिकटिप्पनकोपरिदीक्षादानपर्युषणादिकरणं चेत्यादिकं तीर्थाभिमतमेव क्रियते, न पुनः सिद्धान्तोक्तं९, तथा प्रतिक्रमणसूत्रं१ पुक्खरवरदी२ सिद्धाणं बुद्धाणं३ तृतीयादिसामायिक४ पर्वान्यदिनपौषधः५ सिद्धान्तवृत्ति६ तीर्थकरादिचरित्र७ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमुखरचितप्रकरण८ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमुखगीतार्थ९ यतिप्रतिष्ठा१०आरात्रिक११ कुसुमाञ्जलि१२ जिनाग्रप्रदीप१३ चतुर्विंशतिजिनपट्टक१४ नवग्रहसंयुक्तजिनप्रतिमा१५ पञ्चकल्याणीप्रतिमा१६,क्षामणदण्डकादीनां तीर्थाभिमतानामपि सिद्धान्तानुक्तत्वेन हेतुना परित्यागवचनानि स्वपरिमितानि लिखितुमशक्यानि स्वधिया बोध्यानीति गाथार्थः॥५०॥ अथोक्तप्रकारेण स्तनिकस्योपलक्षणादन्येषामपि तीर्थमन्तरेण नान्यत्किमपि शरणमिति केन प्रकारेण तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यात् केन च तीर्थबाह्य इति विभणिषुः प्रथमप्रकारमाह—

ज ज जेण जेण रूवेण तित्थसम्मय समग्ग । त तेण सरूवेण रीअतो तित्थमज्झत्थो ॥५१॥

समय—जैनप्रवचने यद्वस्तु येन येन रूपेण तीर्थसम्मत—तीर्थेनाङ्गीकृत, यथा भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणा पर्वत्वेनाभ्युपगता तीर्थेन, तद्वस्तु तेन स्वरूपेण रचयन्—कृषिविषयीकुर्वन् भवेदित्यर्थ स तीर्थमध्यस्थो भवति—तीर्थान्तवर्ती स्यादिति गाथार्थः॥५१॥ अथ सामान्येन तीर्थान्तवर्तित्वमभिधाय तीर्थबाह्यत्वं प्रकृत स्तनिकमधिकृत्य निरूपयति—

तित्थाओ विवरीअं भणिअमयं स भणिअमविवरीअ । एवपि धम्मपिम्म निक्कारणकज्जउप्पत्ती ॥५२॥

तीर्थाद्विपरीत स्तनिकमतम्—आञ्चलिकमत 'तपि'त्ति तीर्थमपि स्तनिकविपरीत—स्तनिकमताद्विपरीतस्वरूपं, परस्परप्ररूपणाभ्या मन्योन्य प्रतिपक्षत्वमित्यर्थ, यद्यप्येकप्रतिपक्षतामणनेन द्वितीयप्रतिपक्षता सिध्यति तथापि बुधचन्द्रयोरिवैकपाक्षिक्या अपि प्रति पत्तेरपि संभवात् तन्निरासाय उभयप्रतिपक्षता दर्शिता, स्तनिको हि तीर्थच्छायामिच्छन्नेव तीर्थं दूषयति, तीर्थं तु स्तनिकादि-समुदायस्तीयप्रतिपक्षभूता एव एव संसारवृद्धिहेतुरित्युपदिशन्ति, यदागम —"जे जिणवयणुत्तिण्ण वयण भासंति ज उ मण्णंति । सद्दिट्ठीणं तद्दंसणपि संसारवुड्ढिकरं ॥१॥" इति श्रीविशेषावश्यकभाष्ये । एवमपि परस्पर प्रतिपक्षतायामपि सत्यां यदि धर्मप्रेम—परस्परं धर्मप्रीति' स्यात्तर्हि निष्कारणकार्योत्पत्तिः तन्त्वादिकारणमन्तरेणापि पटादिलक्षणकार्योत्पत्तिः प्रसक्तेति गाथार्थ ॥ ५२ ॥ अथ स्तनिकस्य गाथात्रयेण हितमुपदिशन् प्रथमगाथामाह—

तम्हा तित्थ पडउ तित्थाहिअमभिनिवेसं महापावं । चइऊणमण्णउत्थिअतित्थासयणं परं सेअं ॥५३॥

यस्मात् तीर्थप्रतिकूलता धर्मविरोधिनी तस्मात्तथाविधकर्मपरिणत्या यदि तीर्थाश्रा कर्तुमशक्या तथाऽप्ययमुपदेशो—पतीर्थे स्वस्त्वा तीर्थाहित—तीर्थस्य पीडाकारि रोगकल्पमभिनिवेशं महापाप त्यक्त्वा अन्यतीर्थिकाश्रयणं—शाक्यादिदर्शनावलम्बनं परं—केवलम्

न्कृष्टं वा श्रेयो–मङ्गलं, कुपाक्षिकमार्गाश्रयणापेक्षयाऽन्यतीर्थिकमार्गाश्रयणं सुन्दरमेवेतिगाथार्थः॥५३॥ अथ तत्र दृष्टान्तमाह—

जह नाम कोइ दुहगो चिच्चाऽमियभायणं तु महुरंपि । विसमवि चइउं चउरो भक्खंतो मिच्छकंदाइ ॥५४॥

यथा नामेति कोमलामन्त्रणे दुर्भगोऽमृतभाजनं–पीयूषपात्रं तु त्यक्त्वा मधुरमपि विषं त्यक्त्वा म्लेच्छकन्दादि–लशुनादि भक्षयन् चतुरो भवति, यद्यपि लशुनादिभक्षणं कुलीनानां निन्द्यं दुर्गन्धदुःस्वाद्यं भक्षितुमनुचितं, विषं तु किंचिन्नालिकेरकर्पूरादिसंयोगजन्यं सुस्वाद्यं सुगन्धि सुवर्णं च भवति, तथापि तथाविधमपि विषं त्यक्त्वा, अपिरेवार्थे व्यवहितः संबध्यते, त्यक्त्वैव तुच्छभक्षणीयमपि तथाविधं लशुनं भक्षयन् न जीवितव्यान्मुच्यते, तथा 'जीवन्नरो भद्रशतानि पश्यती'ति न्यायात् पुनरपि स सुभोजनं लभते, तथाऽन्यतीर्थिकः कश्चित्तथाविधोऽपि इह परत्र वा बोधिं लभते, अभिनिवेशी तु नियमादुर्लभबोध्येव, यदागमः—"पंचहिं ठाणेहिं जीवा दुल्लहबोहिअत्ताए कम्मं पकरेंति, तं०–अरहंताणं अवण्णं वयमाणे१ अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स अव०२ आयरिअउवज्झायाणं अ०३ चाउव्वण्णस्स संघस्स अ०४ विविक्कतवबंभचेराणं देवाणं अ०५" इति श्रीस्थानाङ्गे, अत्र त्वेकस्याप्यवर्णवादेन दुर्लभबोधिता भणिता, उत्सूत्रभाषी तु युगपत्सर्वेषामप्यवर्णवादीति प्रागुक्तमिति गाथार्थः ॥५४॥ अथोत्सूत्रमार्गाश्रयणापेक्षया श्रेयोऽन्यतीर्थिकतीर्थाश्रयणमित्यत्रापि दृष्टान्तमाह—

तेणेव जिणवरेणं जइलिंगधरो अकज्जकज्जकरो । तम्हा चइउं लिंगं सुसावगो सुंदरो भणिओ ॥५५॥

येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेन यदि यतिलिङ्गधरो अकार्यकार्यकरः–अब्रह्मसेवाद्यासक्तः, तस्मात्कारणाद्यतिलिङ्गं त्यक्त्वा सुश्रावकः शोभन इति जिनवरेण भणितः, अयं भावः शोभनः, यतः–"नय पवयणुड्डाहकरे कंठग्गयपाणसेसेऽवि"त्ति प्रवचनवचः, तथा यदि मिथ्यात्वं तूभयोरप्यावश्यकं तर्ह्युत्सूत्रभाषणं हि तीर्थस्य महाशातना, तत्परित्यागेनैव तच्छोभनमिति गाथार्थः ॥५५॥

अथह सपभसिद्धोत्सूत्रमापनाय गतिमाह—

पुण्णिमपक्खस्सिअपच्चाइरिआपमुहाइ जाइ इअराइ। ताइ चिअ तिअ(सियवड)बिस्सामुत्ताइ इहपि नेआइ ॥८३॥

पूर्णिमापाक्षिक पक्षीया श्रावकाणां सामायिके इत्यादीनि यान्युत्सूत्राणि तानि तृतीयचतुर्थविश्रामोक्तानीहापि ज्ञेयानीति गाथार्थ ॥५६॥ अथ चतुर्थविश्रामोपसंहारमाह—

एष कुपक्खकोसिअ० कहिओ इह पञ्चमो थणिओ ॥५७॥ नयइत्थकायराय०॥५८॥ इअसासणउदयगिरि० ॥५९॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदय प्राप्ते पक्षसुचि—चक्षु स्वकीयलोचनं तस्य यः प्रभावो—महिमा नीला दिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो—विकल पञ्चम स्तनिकः—आक्षेपिकः कथित, अयं भाव—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षु प्रभावरहितो भवति, अय प्रगल्भभावः यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकर —"सद्धर्मबीज०" तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकमिथ्येय पञ्चदिकोऽपि निजचक्षुः—कुश्रद्धानरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति—तस्य स्वमतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, यद्वा कुदृष्टिरेव सुदृष्टिर्भवतीत्येवं स्तनिको भणित इति गाथार्थ ॥५७॥ अथायं स्तनिकः कस्मिन् संवत्सर कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन् प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनार्थं गाथामाह— व्याख्या प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या॥५८॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशिरभिधायिका गाथामाह—अत्रापि व्याख्या प्राग्वत्॥५९॥

इअ कुपक्खकोसिअसहस्सकिरणमि० अथसिअभयनिराकरणनामा पञ्चमो बिस्सामो सम्मत्तो ॥

इति कुपक्षकोशिकसहस्रकिरणे प्रवचनपरीक्षापरनाम्नि स्तनिकनिराकरण पञ्चमो विश्राम समाप्तः